

68.8.A.18

68.8.A.18

68.

Il numero delle carte ed il confronto
di questa colla edizione del 1575 dimo-
strano avere tagliato il Renouard (Ed. 3^a)
nel crederle una sola identica, tranne
una I. aggiunta alla data.

Mancano qui le due picciole carte geo-
grafiche.

Da ciò che dice il Renouard, rilevasi
non essere comuni gli esemplari di questa
edizione.

BIBL. CIT.
JAN.
U. EMANUEL

C. IVLII

CAESARIS

II COMMENTARII

AB. ALDO. MANVTIO

PAVLLI. F. ALDI. N.

EMENDATI. ET. SCHOLIIS. ILLVSTRATI

Ad Ill.^{mum} atq. Excell.^{mum}

D. Iacobum Boncompagnum

S. R. E. Gen. Gubern.

VENETIIS. ∞ D. LXXVI

Apud Aldum

MAXIMILIANI, II

EX. PRIVILEGIO

IMP. CAES. AVG.

Editio Aldi Manutij
Paulli F. Aldi N.

ILLVSTRISSIMO
ATQ. EXCELL.

D.

IACOBO. BONCOMPAGNO

S. R. E.

GENERALI. GVBERNATORI

NON idem nunc homi-
nes sentiunt, nec sen-
sere ueteres, de sum-
mo bono, IACOBE. BON
COMPAGNE: cum alij
se, honoris, dignitatis, lucri spe ad
agendum conferant; alij, quasi haec
aduersentur beatæ uitæ, nihil ma-
lint, quam procul a negotijs, abie-

*

2

Et

*Et penitus illarum rerum, quarum
amore ceteri insaniunt, cupiditate, quie
to otio, iucunda contemplatione, uolu
ptatibus ijs, quae mentem, animumq.
pascant, aetatem consumere. Atque il
lae quidem artes, illaq. studia, in qui
bus humana elaborat industria, cum
& innumerabiles sint, & inter se ue
hementer differant, eo tamen inten
duntur omnes, quo si perduciqueant,
pro suo quisque sensu felicem se, ac
perbeatum putet. Sed profecto, cir
cumspectis rebus omnibus, nihil uide
ri potest, ac plane nihil est homine
dignius, quam homini consulere. nam,
si perfectum quiddam in uita cogita
mus, ad exemplum aliquod, in quo
perfecti species eluceat, intueri nos
aequum est. quod ut facile consequa
mur, licet oculos tollere ad ea, quae
supra nos sunt. diuinam naturam ui
debimus*

debimus numquam cessantem, numquam ab opere feriantem; non solum, ut haec inferiora esse possint, sed ut bene etiam, commodeq. possint. utrumque enim & uult, quia optima est; & potest, quia maxima. nos autem, quibus opifex ille summus aliquam sui partem diuinitus inspirauit; non ut, in humiles, & obscuras cogitationes deiectioni, cum brutis ratione carentibus aequaremur; sed ut, ad laudem excitati, atque erecti, diuinam consuetudinem, quatenus homines possunt, imitaremur; sic instituere animum debemus, ut neque nihil agamus; neque, si quid agimus, id eiusmodi sit, ut in eo tantum nobismetipsis inseruisse, communem causam omnino neglexisse uideamur. publica bene facta decus habent, & celebritatem: priuata latent: aut, si

fortasse ita emerferint , ut appareant ;
proxime tamen , obliuionis inuoluta te
nebris , obscurantur . Quaerere licet ,
cur heroes illi ueteres , Liber , Her-
cules , & alij , quorum in nomina
tam saepe legentes incurrimus , im-
mortalitatem sint adepti : occurreret ea
caussa , non quia sibi uixerint , sed
quia potius , ut communi uitae consu-
lerent , ipsi suae non pepercerint . er-
go his , qui praestantibus orbem ter-
rarum studijs , ac meritis coluerunt ,
summam gratiam debemus ; proximam
illis , qui , ne tantarum uirtutum ex-
empla tempus interciperet , ea scriptis
diligenter commendata , litterarumq.
praesidio munita , posteris tradide-
runt : ut in Olympico certamine spe-
ctare primum eos ipsos , qui certa-
bant , deinde poetas , uictorum lau-
des , & facta decantantes , audire in-
cundum

cundum fuit. Sed, quoniam aetate
nostra recte factorum non abunda-
mus exemplis: pauci enim Hercules,
pauci iam sunt Liberi, quorum uir-
tus amplam nobis, atque uberem ad
scribendum materiam suppeditet: ue-
tera repetamus; et, si qua antiquo-
rum scripta uel iniuria temporum de-
prauata, uel quauis alia de caussa man-
ca ad nos peruenerunt, ea illustremus.
Neque uero mihi, uniuersam Anti-
quitatem animo perlustranti, urbe Ro-
ma quidquam illustrius, aut admira-
bilis occurrit. nam si, quas ciuita-
tes ciuium uirtus, & praeclare fa-
cta nobilitarunt, eas ex antiquis an-
nalibus erutas, atque exceptas in u-
num conseras: plures haec una insi-
gnes ad laudem uiros, quam non di-
co ex reliquis una, aut altera, sed
quam reliquae simul omnes, uidebi-

tur extulisse; quae non solum pacis
artibus, sed & belli peritia sic efflo-
ruit, ut ad eam utraque laude cu-
mulandam consensisse fortuna simul
cum uirtute uideatur. Unde igitur
aptius, quam ab hac, quasi ab ubere,
perenniq. fonte, ad uitam recte, &
gloriose traducendam, exempla deri-
uentur? Scilicet dubitabimus, utrum
Iustitiam Roma coluerit, cum T. Manlij
Torquati seueram, ac tristem de fi-
lij nece sententiam audiemus. aut Tem-
perantiam desiderari a nobis Curius
ille patietur, qui, post innumerabiles
& de Samnitibus, & de Lucanis,
& de Pyrrho Rege uictorias, hu-
mili rapa contentus, aurum a Samni-
tibus delatum aspernatur, ac respuit;
ne quid a uictis, praeter gloriam, ac-
cepisse uideatur. at credo, cum Iustitia,
cum Temperantia Populus R. excel-
luerit,

luerit, Fortitudinis laude caruit. ille
uero istam ipsam uirtutem suo sibi iu-
re ut propriam adsciscit, ac uindicat.
quis enim ulla in ciuitate, aut gen-
te fuit umquam unus fortior, quam
saepe Romanae legiones uniuersae?
quas, ignominiam fugae metuentes,
& cum immortalī fama breuem ui-
tam permutare cupientes, ad apertam
mortem laeto animo contendisse, scri-
ptum est. Hos igitur uiros, qui prae-
ter cetera decus adamarunt, si prae-
clarum ducimus imitari; & id agi-
mus, ut eorum egregia facinora in
nobis ipsis recognoscantur: faciundum
nobis est, ut in ipsorum uitam intuea-
mur, eorum facta contemplemur, ijsq.
nos quammaxime fieri potest similes
reddamus. quod quo pacto rectius
fieri possit, quam eorum scripta le-
gendo, qui & ipsi summae inter ho-
mines

mines auctoritatis, summae item eloquentiae fuere, haud facile reperiri posse arbitror. At, quem ex uniuersa Antiquitate C. IULIO. CAESARE illustriorem eruere possumus? Maximas is res gessit. eaque, quae gessit, (quae summa laus est) idem ipse posteris tradidit. Ut ostenderet scilicet, negotiorum fluctibus, quibus ille maxime distinebatur, eloquentiam non turbari. Quod uel si ipse non fecisset, maximo Tu documento esses, IACOB. BONCOMPAGNE, coniuncta haec esse posse, quae tamen raro coniuncta uidemus: qui, in summis summarum rerum occupationibus, litterarum tamen studia numquam intermittis, litteratos uiros amanter excipis, benignitate foues, liberalitate nutris. O Te felicem, cui contigerit nobilem istum animum posse alijs probare.

bare. GREGORI. XII. Te ap-
pello, Te, inquam, appello, GREGO-
RI. XIII. In maxima tua lau-
de ponendum omnes existimant, quod
Tibi sit merito is carus, qui tuam in
litteratos homines summam propensio-
nem non solum tuetur, uerum etiam,
si fieri possit, magis auget. Ego qui-
dem, IACOBE. III. qui tuos
ad summam laudem impetus praecla-
re noui, eos omnibus praedicare num-
quam desino. Idq. assequor, ut, ho-
mo nullius fere usus, tam praeclaram
ad dicendum materiam nactus, elo-
quentissimus esse uidear. Sed nae
ego, eloquentem me non esse, facile
comperio, cum in tua facta intueor,
quae, illustra cum sint, nuda potius
amant apparere, eoq. illustriora fiunt.
Examinandis certe consilijs tuis, quae
Tu semper ad CHRISTI gloriam, ad
commu-

-commune bonum, ad pacem, concor-
diam, tranquillitatem direxisti, mi-
ra uoluptate perfundor: & cum ad il-
los fontes animum refero, unde haec
tam praeclara manarunt, Iustitiam,
Temperantiam, Fortitudinem; putem
ne, qua animus meus laetitia fruitur,
ea maiorem ullam esse posse? Verum,
quo me ducit tuarum laudum enume-
ratio? Caesarem, quem e manibus
numquam dimittis, quem uita, ser-
moneq. eleganter exprimis, a me sum-
ma diligentia emendatum, & quod
fieri potuit, ad antiquam lectionem re-
stitutum, nouis figuris exornatum, e-
mitto. Tuo eum nomini inscribo. Ut
exstet hoc obseruantiae meae testimo-
nium. Interim, modo otium suppe-
tat, maiora a nobis expectata. Nihil
enim mihi umquam erit antiquius,
quam ut nobissilimae Familiae tuae fa-
cta,

*eta, dictaq. celebrem. Vale, Italiae
decus, Romae splendor, bonorum o-
mnium patrocinium: meq. tuis maxi-
mis uirtutibus addictissimum scito esse.
Venetijs, 7dib. Iun. ∞ D LXXV*

Ill.^{mae} atq. Exc.^{mae} D. Tuae

Addictissimus,

*Aldus Manutius
P. F. A. N.*

QVAE. IN. CAESARE
PRAESTITIMVS
HAEC. SVNT

FIGVRAE {
Anarici
Alexiae
Vxelloduni
Massilliae
Galliae
Hispaniae
Bisontis
Alcis
Vri
Murorum Gallicorum
Aggeris, & loricae
Liliorum, & talearum
Cipporum
Prehensionis
Turris ad Massiliam

Pontis, ex sententia {
Io. Puteonis
Io. Iucundi
H. Cardani
Hadr. Turnebi
Palladij
Gul. Eudeai
Leonis Bapt. Alberti
O.

GALLIAE populorum, Urbium, Fluviorum, & Montium, Belgicae, Celticae, et Aquitanicae, quo nomine & olim, & hodie dicantur, Index locupletissimus, Latinogallicus, ordine Alphabetico digestus.

NOMINA ciuitatum, cum interpretatione Germanica, & propria.

NOMINA propria, quibus Caesar, et alij utuntur, Germanice sonantia.

NOMINA Urbium quarundam, & locorum Hispaniae, Hispanicis uocabulis relata.

DE Galliae diuisione, Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. Commentarius, ad Franciscum Morandum Sireniam.

F. O. de quibusdam instrumentis militaribus.

Ex Itinerario Antonini Augusti.

NOMINA Regum, & Principum Barbarorum.

CAESARIS Fragmenta, a Fulvio Ursino collecta.

DE C. Iulio Caesare ueterum testimonia.

EVTROPII Epitome Belli Gallici, ex Suetonij Tranquilli monumentis, quae desiderantur.

VETERVM Galliae locorum, populorum, urbium, motium, ac fluviorum, alphabetica descriptio, eorum maxime, quae apud Caesarem in Commentarijs sunt: & apud Cornelium Tacitum: auctore Raymundo Marliano, uiro clarissimo, & suis temporis eruditissimo.

SCHOLIA Aldi Manutij, Paulli F. Aldi N. quibus innumeri loci uel emendantur, uel illustrantur.

VARIAE lectiones.

INDEX locupletissimus.

ALDVS . IVNIOR LECTORI

ESTRA caussa, Lectores optimi, hoc oneris suscipimus, ut libros, qui e nostra Officina prodeunt, dum imprimuntur, non ut solet, per uicarium, sed ipsimet quotidiana opera recognoscamus. quod Aldum auum, dum uixit, fecisse intelligimus: &, nisi fiat, mendis refeciri libros innumerabilibus necesse est. Quid praestiterimus in Caesare, alij iudicabunt. satis amplum certe fructum retulisse nos existimabimus, si uobis operam nostram probari intellexerimus.

ET, ut omnes Editionem nostram agnoscant; sciant, in posterum in libri fronte *Aldi aui Effigiem* semper nos apposituros: & a tergo, quod in hoc libro positum est. *Anchora* enim *simplex* & alijs communis est, uetere quodam iure. Ideo *Aldi Effigiem* ponere, satius esse iudicauimus, ut ab alijs dignosceremur.

AD. PAVLLVM . RHAMNVSIVM
IO . BAPTISTAE . FILIVM
DE . HISTORIAE . LAVDIBVS

PAVLLI . MANVTII . EPIST.

VI magistram uitae dixit
esse Historiam ; nae ille ,
Paulle Rhamnusi , & dixit
se uere , & praeclare sentis-
se , mihi uideri solet . facile
enim unus homo , quid
multis hominibus euenerit , cum intelli-
git , eruditur , atque ipse sibi normam com-
ponit actionum suarum , uitaeq. totius in-
ter omnes errores , omniaq. pericula , ad ue-
ritatem , ac salutem dirigendae . nec aliud
est nostra Prudentia , quam euentorum ob-
seruatio , rerumq. praesentium , ac futura-
rum ex praeteritis , tamquam ex fonte , sciē-
tia deriuata . quod ex uniuerso litterarum
genere uel sola , uel certe maxime , praestat
Historia ; praesertim si quis eam ita tractet ,
ut , euenta dum notat , animum referat ad
causas , in easq. attente inspiciat , & ratio-
nem quaerat , cur hoc factum , illud omis-
sum ; cur ex illo calamitates , ex hoc opta-
ta , contigerint . Atque hoc primum est de

Historiae fructu. sequitur dignitas. Res gestae narrantur inter summos reges, potentissimas ciuitates, bellicotissimas nationes. causae porro bellorum sunt, quae sunt humanarum rerum maximae, Imperium, Salus, Gloria; quae ponuntur in armis omnia, & a consilio ducum, a uirtute militum, ab ipsa fortuna, pendent. Neque uero dignitatem quidem habet, ac fructum, uoluptatem autem Historia desiderat. nam, si uoluptas est, quam magnarum uariarumq. rerum adspectus animis nostris infundit: nulla pulchrior species, nulla gratior, nulla prorsus Historia iucundior. uides, ut in tabula picta, aduersa ducum excellentium stratagemata, artes, insidias; spem potiundi, metum amittendi; caesos exercitus, urbes captas, imperia deleta: age, fortuna commutata, cadere insultantem, uictum exsurgere; eodem paene momento laetitiam pelli, maerore succedente, maeroremq. laetitia. haec dum legimus, haurit animus uoluptatem incredibilem, aliturq. pabulo suauissimo, nec satiatur, donec ad exitum peruenerit. Cyrus ille, Persarum Rex, qui Orientem subegit, Pyrrhus Epirota, castra metandi laude praeter ceteros insignis, & duo illi, barbarorum

rorum omnium clarissimi, Alexander Macedo, & Hannibal, praeterea de Graecis Themistocles, Agesilaus, Epaminondas, quo modo, cum eorum facta commemorantur, animos nostros afficiunt? expectatione suspendunt, pascunt gaudio, metu macerant. uerum haec maxime Romana patent in historia: quae uel diuturnitate, ac magnitudine bellorum, uel uarietate fortunae uberrimā exemplorum in omni genere copiam suppeditat. Romana porro uiri praestantes multi cum litterarum monumentis tradiderint; quorum ingenijs, quae cuique merces gloriae pro cuiusque facultate debebatur, ea posteritatis iudicio persoluta; eminet inter omnes, mea sententia, (nec uero secus antiquitas sensit) primumque sibi dignitatis gradum C. Caesar iure uindicat. nam & uixit quae plurimum aetate Romae floruit eloquentia; & coluit ipse eloquentiam praeter ceteros: rebus uero gerendis non interfuit modo, uerum etiam praefuit: quo factum, ut usum quoque, qui ualet in scribenda historia multum, cum doctrina coniunxerit. exstant, bono quodam litterarum fato, praeclari illius de bellis ipso duce gestis Commentarij, qui se non solum omnibus

omnium historijs aequare, uerum, ut omnes fatentur, anteferre etiam uidentur. breuitatem scis in oratione magnam esse laudem, cum eo tamen, si uitetur obscuritas: facile enim, cum illam sequimur, in hanc incidimus. quod in Thucydide uerum Cicero notauit, cum esset alioqui scriptor egregius. at uero C. Caesar, cum breuitatem maxime omnium adamauerit, ita tamen pressus est, ut eodem nihil fieri possit illustrius. proprie loquitur, & significanter: & ornamentorum tantum habet, quantum in exponenda re decet. nam elaboratam studiosius orationem, nimisq. excultam elegantia, prudentium aures non modo in Commentarijs, uerum in historia quoque respuunt. Hic tibi est, Rhamnusi optime, mihiq. multis nominibus carissime, in manibus habendus, tractandus assidue, obseruandus, ediscendus: ut eum penitus, si fieri potest, aut certe, quantum potest, imitatione exprimas. nam, cum tibi Veneta Resp. Bellum illud memorabile, omniumq. difficillimum, quod, Henrico Dandulo Duce, aduersus Byzantios gestum est, Latina oratione tradiderit explicandum: magnisq. etiam tuam industriam praemiis honestandam decreto publico

blico censuerit: debes eniti uehemēter, ac
omnes ingenij tui neruos contendere, ne
quis te tanto imparem oneri fuisse um-
quam putet. atque ego quidem, qui te se-
ro in oculis, qui tuae gloriae faueo, cum in
ipsam rem intueor, grauem sane, admo-
dumq. difficilem, paullulum commoueor:
rursus, cum ad ingenium tuum, ad indu-
striam, ad illos animi tui praeclaros ad lau-
dem impetus, mentem & cogitationem re-
fero, facile confirmor, & huiusce tibi com-
missi muneris eum, quem cupio, id est pla-
ne gloriosum, exitum exspecto. Verum; ne
sint in te ipso, quae sunt, & sit haec, quae
tibi incunda uia est, quantum uis lubrica,
incerta, impedita: an tu potes labi, potes
errare, potes usquam offendere, ducem se-
cutus patrem tuum, Ioannem Baptistam
Rhamnusiū, spectatae sapientiae uirum,
consiliorum omnium summi Xuirum Col-
legij participem; cuius elucent in urbe no-
stra uirtutes eximiae, nomen autem, aeter-
nis consignatum, atque impressum ingenij
monumentis, per orbem terrarum fama
dissipauit. is te sua doctrina instruet, con-
silio monebit, prudentia reget. at quo stu-
dio? quo scilicet pater filium, & quo talis
pater talem filium debet. nec sane uideo,

quem deceret magis, aut in quem haec aptius, quam in te, prouincia conueniret, nam cum eas res, quae tibi sunt Latinis litteris tractandae, magna ex parte liber, ut audio, contineat, Gallica scriptus uetere lingua, tum ipsa perobscura, tum multis praeterea diuersarum linguarum uocabulis permista, atque confusa; eum porro librum pater tuus & unicum habeat, & unus ipse (de nostris quidem hominibus) optime omnium intelligat: sapientissime, ut in omni re semper, ita proximis mensibus decretum a Xuiris est, ut haec tibi potissimum Venetae pars historiae mandaretur, cuius haurire scientiam non aliunde, quam ex tuis aedibus, licebat. Ego quidem, etsi intelligo, qui sis, quam te delectet uerus honor, quam tua sponte incumbas ad decus; tamen hortor te, sensus huc omnes tuos, cogitationesque conuertas; excites ipse te; consideres etiam atque etiam, quid susceperis, a quibus commissum, qua tua aetate, qua omnium expectatione. Venetam scribis historiam, nec uniuersam, sed, quod in ea maxime putatur excellere: scribis Principum Reip. decreto: scribis adolescens: qua aetate magnas res aggressos uel insignis admodum

manet

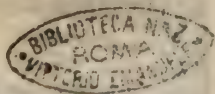
manet gloria, uel temeritatis nota sempiternae. quibus ex rebus, & quod ante studiorum tuorum praestantes fructus edidisti; & quod patris tui uirtus, tua uirtus putatur, nec tibi sunt petenda extrinsecus, quae domi tuae nascuntur; orta est inter homines opinio, historiam te nobis daturum egregiam; in qua Venetae urbis ita narres praeclara facinora, ut aliena cum laude tui nominis immortalitatem cōiungas. quod ita futurum, mihi persuasum est, si te ad legendos assidue Caesaris Commentarios contuleris, eorumq. ad imitationem, & quasi imaginem totum effinxeris. hoc enim in genere nihil habent perfectius Latinae litterae, & eos, quo tibi essent, tui iuris quodam modo facti, cariores aliquanto, cum hoc tempore nostris ex aedibus haud paullo, quam antea, emendatiores exirent, uolui in tuo nomine apparere: multis in hanc mentem causis, iisque minime uulgaribus, adductus. nam, ut omittam, quod historiam scribenti nihil aptius, nihil omnino his Commentarijs utilius quisquam dixerit: ualde me commouit, multorum annorum, ac paene saeculorum, in fouendis optimarum artium studijs praeclara tuae gentis consuetudo. ac uolo mihi,

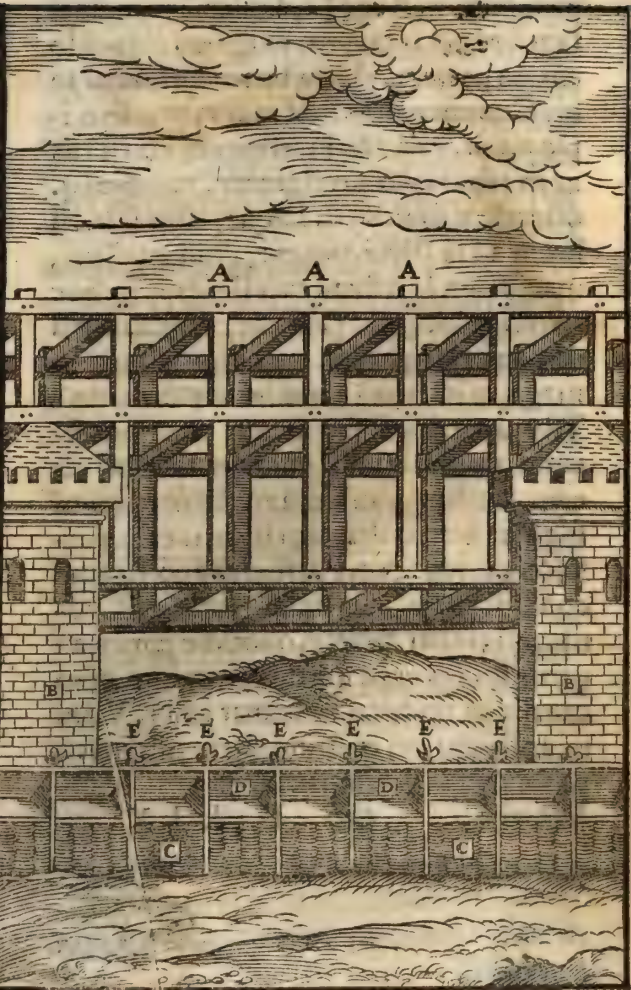
hi, quod attinet ad illa uetustiora, silentiū
imponere. uenio ad ea, quae propius ad
aetatem nostram accedunt. Auo tuo, cuius
tu nomen, & una cum nomine uirtu-
tem refers, quis in omni uita uirtutem ama-
uit ardentius? qui cum in litteris usque qua-
que excelluerit, tum uero Iuris ciuilis cog-
nitionem egregie consecutus est: cuiusq. rei
testes habuit amplissimas Veneti Imperij
ciuitates, in quibus tum ciuiliū, tum ca-
pitalium quaestionū iudicijs, magna pari-
ter & integritatis, & doctrinae laude, prae-
fuit. Mitto Hieronymum patruū tuum,
medicinae, ac philosophiae studijs praestā-
tem: qui cum in Syriam eo consilio esset
profectus, ut Arabicis litteris imbueretur,
paucis annis tantum profecit, ut plerosque
Auicennae libros in Latinam linguā egre-
gie conuerterit. alios quoque possum de
tuis maioribus, hac laude praestantes, mi-
nime paucos inuenire: sed parente tuo con-
tētus uno esse possum: quo semper in hac
ciuitate non solum amico, uerum etiam
patrono, eruditi homines usi sunt, neque
sibi ornamentū, aut praesidij plus in eius
amicitia, atque auctoritate, quam commo-
di repositum in benignitate senserunt. Ac-
cedit illud; quod idem pater tuus cum in
Gallia,

Gallia , Reip. caussa , diu uixerit , eamq.
prouinciam, Rege Ludouico xii, uniuersam
fere peragrauerit; magnam eorum locorum
partem , de quibus mentionem in his
Commentarijs fieri uides , praesens ipse
nouit, eaq. tibi in sermone, non secus ac
in tabula picta, diligenter , uerissimeq.
ostendere solitus est. itaque, cum hunc
librum ad te statui mittere , illud intellexi,
magistrum te habere excellentem in hoc
rerum ac locorum Gallicae prouinciae studio,
parentem tuum: quo sum aliquanto magis
in suscepto consilio confirmatus. Tibi uero
displicere meum erga te officium, non
existimo. mihi quidem ipsi ob eam caus-
sam gratissimum fuit, ut ex tenui munere
beneuolentiam in te meam perspiceres:
quae cum a parentum nostrorum coniunctione,
qua nulla maior esse potuit, originem
duxerit, quotidie tamen augetur studijs
erga me tuis , maxime uero causis
ijs, unde facile manat amor, Virtute,
ac Probitate; quarum altera tuis in scri-
ptis, altera in moribus elucet

Venerijs ,

∞ D LIX

AVARICVM, urbs Biturigum munitissima, quae prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum tantum & perangustum habebat aditum: quod Auaricum a Caesare turribus & aggeribus excitatis ita obsessum est, ut ipso potiretur.

A Auarici urbis Biturigum muri, quorum forma fere communis erat in Gallia. qui & ita describuntur a Caesare, ut a mediocri quoque ingenio intelligi possint. nos dumtaxat texturam trabium effinximus, sarcuturis dimissis, ut, ea intellecta, quae praecipua in hoc opere uidentur, reliqua ex Caesaris lectione percipiantur.

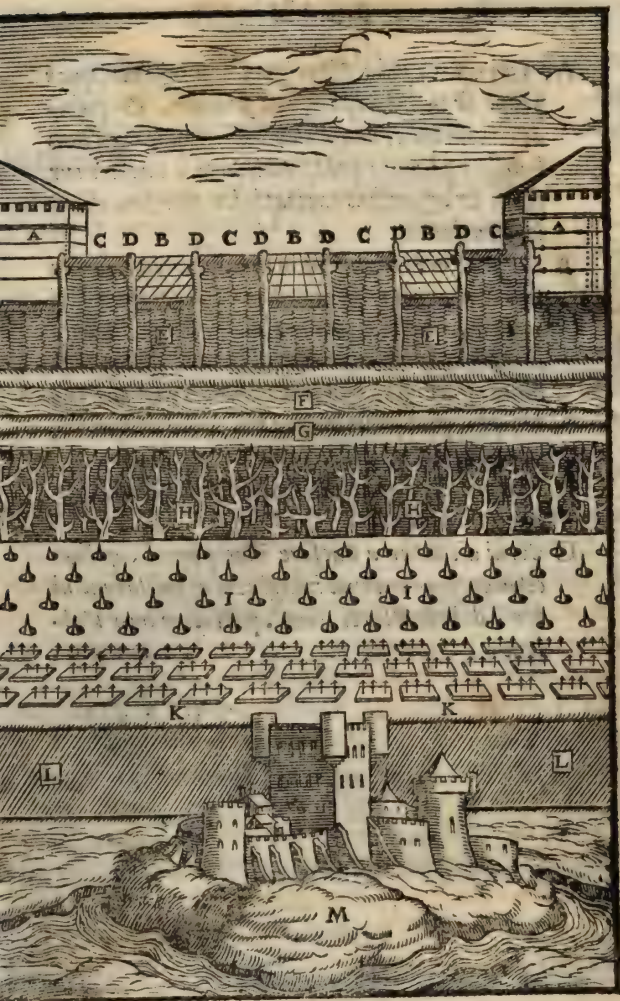
B Turres duae, quae satis ad angustiam loci, & aggeris uisae sunt.

C Cerui dicuntur a Caesare illae pinnae, quibus ceruinorum cornuum imaginem assimilata ui des. deinde Plutei sunt. postremo loco Valum.

I V C V N D.

ALEXIA

ALEXIA, opidum Mandubiorum, in summo colle positum edito loco, quod nisi obsidione expugnari non posse uidebatur. Huius collis radices subleuebantur duabus flu. duabus ex partibus. cetera ex descriptione Caesaris, & ex opposita figura patent. [A] Turres coniunctae aggeri, & uallo, quae inter se distabant pedes xx c. [B] Plutei, qui tegebant interuallum, quod erat inter pinnas. [C] Pinnae, quae interstructae erant inter pluteos. [D] Cerui grandes positi inter pinnas aggeris ad commissuras pluteorum, & aggeris ipsius, in quibus erant suspensi plutei, sub quib. tecti milites adscensum hostium, & conatum omnem repellebant. [E] Vallum cum lorica. lorica enim ex cratibus, uel storijs apponebatur uallo, & aggeri, ne facile harpagonibus, uel alijs instrumentis, demoliri posset ab hostibus. [F G] Fossae duae erant, pedum xv. latae, et profundae, in quib. per campestria loca, & demissa, aqua ex flumine deriuabatur. [H] Stipites ex truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis, praecutis cacuminib. in perpetuam fossam demissi, et ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quo qui intrauerat, se ipsi acutissimis uallis induebant. hos Cippos appellabant. [I] Stipites teretes feminis crassitudine ab summo praecuti, & praeusti, demissi. in scrobibus oblique in quincuncem dispositis. hos ex similitudine floris Liliū appellabant. [K] Taleae pedem longae, ferreis hamis infixae, inter ram infossae mediocribus spatijs intermissis, omnibus locis differebantur. hos Hamos Stimulos appellabant. [L] Fossa pedum xx lata, & profunda, directis ad perpendicularum lateribus, a qua reliquae munitiones distabant pedes CD. [M] Alexia opidum superius descriptum. IVCVND.

VXELLODVNUM, opidum egregie natura loci munitum, in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe a prouincia Romanorum.

B Fons, quem Caesar, cuniculis actis, & uenis eius intercisis, auertit.

C Cupae, seuo, pice, scandulisque, completae, & ardentes, ad comburenda Caesariana opera ab opidanis demissae.

D Vallum.

E Plutei.

F Flumen, quod infimam uallem diuidebat, & paene totum montem cingebat, atque ita imis eius radicibus ferebatur, ut nullam in partem depressis fossis deriuari posset.

G Turris decem tabulatorum, quae fontis fastigium superabat, ex qua cum tela tormentis iacerentur, ab aquatione opidanos prohibebat.

IVCVND.

MASSILIA

MASSILIAE descriptio, quae ex tribus fere opidi partibus mari alluitur.

A Massiliae moenia, & turres.

B Turris ex opere latericio tabulatorum sex, ab legionarijs exstructa contra Massiliensium eruptiones.

C Storiae, ex funibus anchorarijs contextae, praependentes contra hostium tela, atque tormenta, quibus tecti milites turrim construebant.

D Summa contabulatio, laterculis, & luto, & centonibus tecta, ne quid ignis hostium nocere posset.

E Musculus, ab ipso Caesare descriptus, a turri latericia, ad suffodiendum, & disiciendum, hostium turrem, & murum.

F Mare, alluens fere ex tribus partibus urbem.

G Vallum.

H Plutei.

I Cerui.

K Pinnae.

IVCUND.

S . P . D .

I diligentius quis consideret, Iuliane illustrissime, quot is, qui corrupta antiquorum scripta, ut emendata in manus hominum exeant, curas, labores exhauriat, quam uero nullius, uel peregrinae admodum apud plurimos laudis particeps fiat: admiretur profecto; cur sibi quisquam id oneris assumat, quo in perferendo, cum maxime nitendum sit, minimam tamen mercedem consequatur. Quod enim in alieno elaborat, neque suum aliquod ipse edit, id apud multos eiusmodi est, ut omnem, quem pro laboribus mereretur, laudis fructum intercipiat. Qui mihi quidem, si qui sunt, iniqui esse uidentur rerum aestimatores. Nihil enim magis aequum eos sentire existimo, quam si quis ei, qui derelictum cuiuspiam, ac sentibus occupatum agrum suo labore expurgarit, colueritque, nullam tamen inde enatarum frugum partem debere arbitretur. Elaborat certe is in alieno solo, laborum tamen est quoddam iure praemium constitutum. Ac mihi quidem longe uidetur secus: atque eum, qui munus hoc recte exsequatur, seu rei ipsius difficultatem spectes, seu quam inde litterarum studiosi

diſi utilitatem conſequantur, conſideres, in pri-
miſ laudandum cenſeo, atque (ut vere dicam quod
ſentio) nō multo fortasſe minus opus hoc exiſtimo,
quam ſi ex te aliquid componas. Acrioris illud in-
genij, exactioris hoc iudicij: latiore ibi campo eu-
gari licet, anguſtiſſimis hic finibus coercemur: ibi
cum ingenij habenas effuderis, ferri quocumque
uolueris potes: hic ingenio ita moderandum eſt, ut,
cum maxime eo opus ſit, circumſcriptis tamen qui-
buſdam terminis continendum ſit. Non unum
quodlibet ſolum perlegendum, ſed plurima conſe-
renda exemplaria. Ex uaria lectione, non quae ti-
bi maxime placeat, eligenda, ſed quae ceteris au-
thoris ipſius ſcriptis magis accommodata eſſe ui-
deatur: ita ut illius tibi prope animus induendus
ſit. At nero ita parce, ubi quippiam corruptum
ſit, ex ſe aliquid addendum, ut, niſi certisſimis iudi-
cijſ ducariſ, quae quandoque tamen occurrunt, cor-
rupta potius lectio relinquenda ſit. Quae omnia
quanti laboris, quantae induſtriae ſint, quilibet,
qui id experiatur, facillime iudicabit. Utilita-
tem uero ſi conſideres, multo hinc proſecto maior
reperietur: atque hoc tamen ita uelim accipi, uti a
me dicitur. Neque enim tam ignarus rerum ſum,
uti quemlibet librum emendare (cum multi prae-
ſertim ſint, quos corruptos eſſe expediat) utili-
putem, quam ſi poſſis tuum aliquid ſcribere: neque
ſi talia quaedam, qualia ea ſunt, quae emendes,
componere poſſis, hoc potius agendum. Sed hoc di-
co, cum permulta antiquorum ſint ſcripta, quibus

ne sperandum quidem nobis sit, ut aequales esse possimus, cumq. omnis nostra Latinae locutionis peritia inde emanet, eaq. corruptissima circumferantur: qui in eo vires intendit suas, ut emēdatiora legantur, nō solum agit, ut ipsa et intelligi melius, et libentius legi; sed id etiā non minus, ut rectius quoque, si quis quid scribere uoluerit, id agi possit. Ac tamquam qui turbidum aliquem coeno fontem, unde multi in omnes partes riuī deducantur, perpurgat, non id solum facit, ut fons ipse nitidior sit; sed et ut riuuli quoque ipsi, qui lutulenti prius ac sordidi fluebant, puriore unda accepta, & adspectu gratiores, & potu suauiores fiant: sic is, qui corrupta antiquorum scripta corrigit, quasi fontem ipsum perpurgat: nec id facit modo, sed ut ea etiam, quae a nobis edita, ab fonte illo, quasi quidam riuuli, deriuantur, elegantiora esse possint. Non iniuria igitur, cum id omne hinc sit, hoc illi a nobis anteferri munus uidetur. Sed, ne ego, dum id laudo, in quo aetatis plurimum consumpsi, me ipsum laudare uidear, de hoc satis ac nimis fortasse magnificentius cuiquam uideri possit. Cum enim tam multi propositi labores sint, nulla laudis praemia, maximam tantum utilitatem studiosi hinc omnes adipiscantur, magni cuiusdam animi censendū est, tot nullo proposito praemio labores subire, ac propriam laudem communi utilitati condonare. Sed, ut ad te me tandem conuertam, Iuliane illustrissime, C. Iulij Caesaris Commentaria, cura nostra emendata, in manus eruditorum sub

tuo nomine exeunt, quae quanto reliquis, quae ha-
ctenus impressa circumferuntur, castigatiora sint,
cuiuscumque ea conferre libuerit, cognitu erit facil-
limum. Ego quidem in eo multum elaboravi, con-
quisivi multa tota Gallia exemplaria, quae in pro-
vincia, quod multa eo semper ex Italia translata
sunt, atque ea minus praedae exposita ac bellis fue-
runt, multo incorruptiora uolumina cuiusque ge-
neris reperiuntur. contuli omnia, diligenter ex-
cussi: neque meo tantum iudicio contentus fui,
sed, cum multa undique collegissem, eruditos plu-
res demum Venetijs conuocaui, eorumque ingenijs
omnia subieci iudicanda: neque quidquam non
perpensum. ex quo effectum est, ut pauca admo-
dum restent, quae in suum nitorem restituta non
sint. sed & eas fortasse aliquis aliquando macu-
las deterget: nobis id satis sit egisse, ut perpau-
cae omnino reliquae sint. Hos autem labores meos
multis de causis tibi potissimum dicandos duxi-
mus. Primo quidem, quod tibi omnes omnium
qui in litteris uersantur, labores, lucubrationes-
que, quodam gentilicio iure, deberi uidentur.
Ex ea enim familia es, quae semper litteratos mi-
re fouit. Nam, ut uetustiores praeteream, qui
& ipsi tamen hoc magnificentissime egerunt, Lau-
rentius pater ita id enixe egit, ut eius beneficentia
ex foeda illa proximorum saeculorum barbarie in-
eum, in quo nunc sunt, gradum, tam Latinae, quam
Graecae litterae prouectae esse uideantur. Frater
uero ita semper litteratos omnes amplexus est, uti

non merito spes ea enata uideatur, quae nunc iam
in omnium animis insedit, eo ad summum Pon-
tificatus culmen euecto, non Christianam solum
Remp. felicem futuram, sed & bonas omnes litte-
ras, quae iniquis his temporibus prope exaruerāt,
tam feliciter prouenturas, ut omne praeteritorum
annorum incommodum sarciat. Qua in re tu quo-
que ita animatus cognosceris, ut nō adiuturus fra-
trem solum, non imitaturus patrem, sed & per te
ipse totum hoc munus gesturus, & tanto omnes
tuos superaturus sis, quanto illi ceteris excellue-
runt. Ad hanc causam accedit, quod Iuliano Iu-
lij Commentaria; quod candidissimis animi tui
moribus candidissimum hoc opus, maxime conue-
niens uidetur munus: quod ego non hoc solum, sed
quidquid in me ingenij est, quidquid in litteris pos-
sum, tibi dedicare constitui, ac iam dedico. aetate
quidem ea sum, ut de me non multa tibi possim pro-
mittere: sed natura ipsa fortasse, ut plerumque as-
solet, extremo hoc tempore, subitum aliquid inge-
nij mei lumen effundet: quod tuum totum erit, tibi
seruiet, tibi consecrabitur. Tu interea haec si ita,
uti speramus, accipies, quoddam quasi currenti cal-
xar addetur ad cetera, quae in animo habemus, per-
ficienda

BISONTIS . FIGVRA

Lib.vi. de bello Gall. pag.161.

BISONTIS figuram non ad aliorum scriptorum aut ueterum, aut recentium, qui mirifice inter se discrepant, sed ad solius Caesaris exemplar exprimendam curauimus. Est bison (inquit) cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsum: cuius e summo rami sicut palmae diffunduntur. Bison, autem, lego, non Bos: primum quia probabile est Caesarem aequae huius belluae, ut ceterarum, nomen prodidisse. deinde quoniam absurdum uideretur, ita scribere: Est bos cerui figura. Cur enim potius bos, quam Ceruus appelleretur? praesertim tantis & tam erectis cornibus. Praeterea Plinius, & Solinus Biontes huic eidem Hercyniae siluae attribunt. At
enim

enim descriptiones huius Caesarianae non conueniunt. Primum, si decem Plinius, & totidem Solinis unius Caesaris auctoritatem antepo-
nam, iniuriam me illis facturum non putabo. Fuit enim in Germania Caesar: & bis Rhenum transmisit. Vbios, & Vsi-
petes, & Tenchtheros sibi foederatos habuit. nec dubium est, has illi belluas ab illis demonstratas fuisse: quae etsi hoc tempore ijs fortasse in locis non reperiantur, tamen intelligendum est, eas propter incolarum multitudinem, & crebras uenationes, in remotiores partes dis-
fugisse. Postremo in Bisontis descriptione, neque ueteres Plinius, Solinus, Pausanias; neque recentiores, M. G. Olaus, Sigismundus inter se conueniunt. Itaque Bisontis figuram ad Caesaris exemplar exprimendam curauimus. Albertus quidem magnus lib. hist. animal. 2. Alcis nomen (quem Equicervum nominat) huic Caesarianae figurae aperte attribuit. Equicervus, inquit, nobis cognitus, aequo similis est: sed altior: uulgo Elent, & ad equitandi usum cicuratur: tantundem enim uno die spatij, quantum equus triduo, perficit. Cornua eius solida, & ramosa sunt: colore quo cervi. Ab initio ubi enascuntur, ad tres, uel quattuor digitos rotunda sunt: deinceps lata & tenuia, asseris instar, & circa finem multos produ-
cunt ramos. facit haec latitudo, ut scabellis idonea sint. pondus cornuum ingens. magnus horum animalium numerus est in siluis Prussiae, Vngariae, & Illyriae. Maiora sunt cervis, & hirsutiora, simili tamen pilo. in ceteris cauda solum cervis similia.

lia. Frontis latitudo ad duas palmas. Haec Al-
bertus de Equicervo, quem Bisontem hunc Caesa-
rianum esse, nemo non uidet.

De eius autem natura uide Pausaniam lib. x.

ALCIS . FIGURA

Lib. vi. de bel. Gall. pag. 161.

IN Alcis quoque descriptione solius Caesaris
auctoritatem secuti sumus, repudiatis aliorum
omnium commentis. Alcium, inquit, consimilis
capris figura est: magnitudine paullo antecedunt:
mutilae cornibus, & crura sine nodis articulisq.
habent. itaque, cum ad arbores succis acclinatae
una cum ijs conciderunt, quod sese erigere non
possunt, capiuntur.

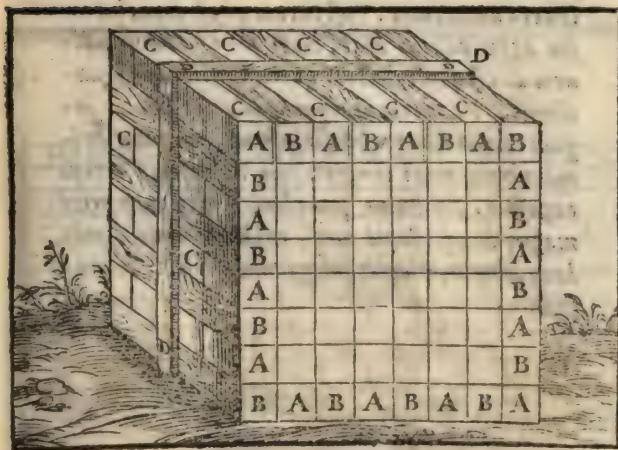
VRI

VROS describit Caesar paullo minores ele-
 phantis : specie, colore, & figura tauri : feritate
 tanta, ut ne paruuli quidem excepti mansuesce-
 rent : cornuum ea figura, & amplitudine, ut Ger-
 mani eorum labris argēto circumlitis pro poculis
 uterentur. Macrobi. lib. Saturn. v. 1 cap. 4: Vri,
 inquit, Gallica vox est, qua feri boues significan-
 tur. Seruius autem Georg. 2. in illud Virgil. Sil-
 uestres uri, &c. Sunt, inquit, boues agrestes,
 qui in Pirenaeo monte nascuntur : exceptis ele-
 phantis, maiores animalibus ceteris. dicti Vri,
 ἀπὸ τῶν ὄρειν, id est a montibus.

MVRORVM . GALLICORVM

figura.

MVRORVM Gallicorum figuram Caesar a fronte describit, eadem specie, qua opus, quod Testularium appellant, esse solet, quod lingua nostra Eschiquierium nominamus. nam

A saxum est quadratum. B extremum tigni quadrati, eiusdem magnitudinis: alternaq. saxa & tigna ita iungebantur, ut singula saxa tignis quaternis, singula tigna quaternis saxis concluderentur; omniaq. rectis lineis suos ordines seruerent. Tignum autem, cuius unum extremum uersus fossam opidi B litera notauimus, partem reliquam directam intra opidum habebat. ubi uero complura eodem modo in solo posita & directa fuerant,

rant, tum superiniecta uersus alteram extremam
eorum partem trabe transuersaria commissuris et
fibulis introrsus reuinciebantur. Has trabes D
littera notauimus. Post saxum quadratum intror-
sus agger positus erat, inter saxa in longitudi-
nem directa interiectus, quem C littera designa-
uimus. Vt autem unicum dumtaxat pontis iu-
gum Caesar lib. 1 v. descripserat, ita nunc pri-
mam huius muri contexturam ac basim tantum
exposuit. sed huius praeclari operis interpreti
magno & excellenti uiro, cui huius inuentionis
laus debetur, placuit integram muri speciem pro-
ponere.

AGGERIS . ET . LORICAE

figura.

G AGGER XII. pedes altus .

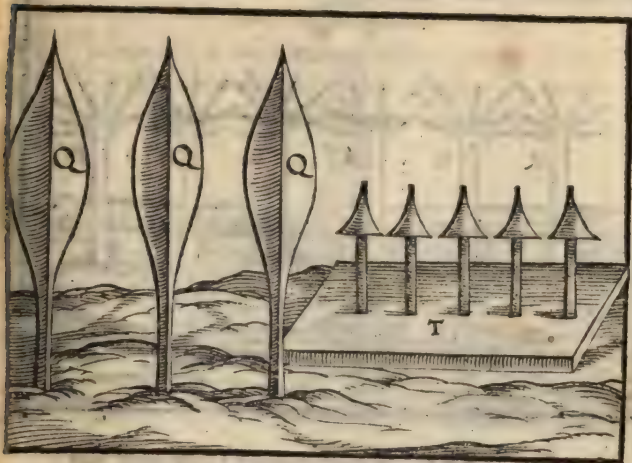
O LORICA & pinnae: quem uulgo Parapettum appellamus : quod , ut lorica , sic eminentia illa pectus defendat . Pinnae autem sunt , quas Crenellas dicimus . Loricae autem plerumque ex cratibus & uiminibus fiebant ; interdum ex pluteis , id est crassis asseribus , & tabulis . Noster lib. v . Turres contabulantur . pinnae loricaeq. ex cratibus attexuntur . Interdum etiam Loricula est structura , qualis in pontibus aut tectis planis fieri solet : ne , qui despicit , labatur . Sic Hirtius lib. ix . Loriculamq. pro hac ratione eius altitudi-

altitudinis inaedificari. Et mox: Quorum fron-
tes uiminea lorica munirentur: Et lib. v 11.
Pluteosq. uallo addere.

P C E R V I eminentes ex commissuris pluteo-
rum & aggeris: id est tamquam furcae tricipites
aut quadricipites, instar cornu ceruini, ex fer-
ro, ut opinor, ad impediendum adscensum.

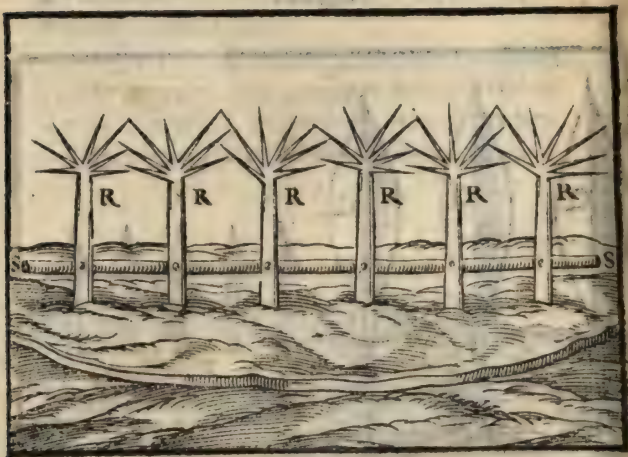
LILIORVM.ET.TALEARVM

figura.

Q LILIVM, id est stipes feminis crassitudine ab summo praeacutus. Ex similitudine autem floris sic appellatur, non aperti, (nam esset dissimillimum) sed adhuc compressi. Viminibus autem & uirgultis tegebatur.

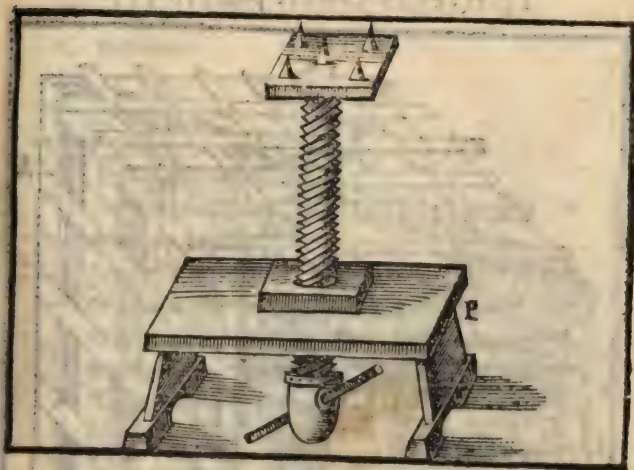
T Taleae pedem longae, ferreis hamis infixis, quos Stimulos appellabant. Hodie muricibus utuntur.

R CIPPI, hœc est stipites tricripites, aut quadricripites, delibratis & pracacutis caeuimini bus; ab infimo reuincti longurio transuersario.

S Longurius commissuris & fibulis iniunctus: quo stipites in imo reuinciuntur, ne auelli possint.

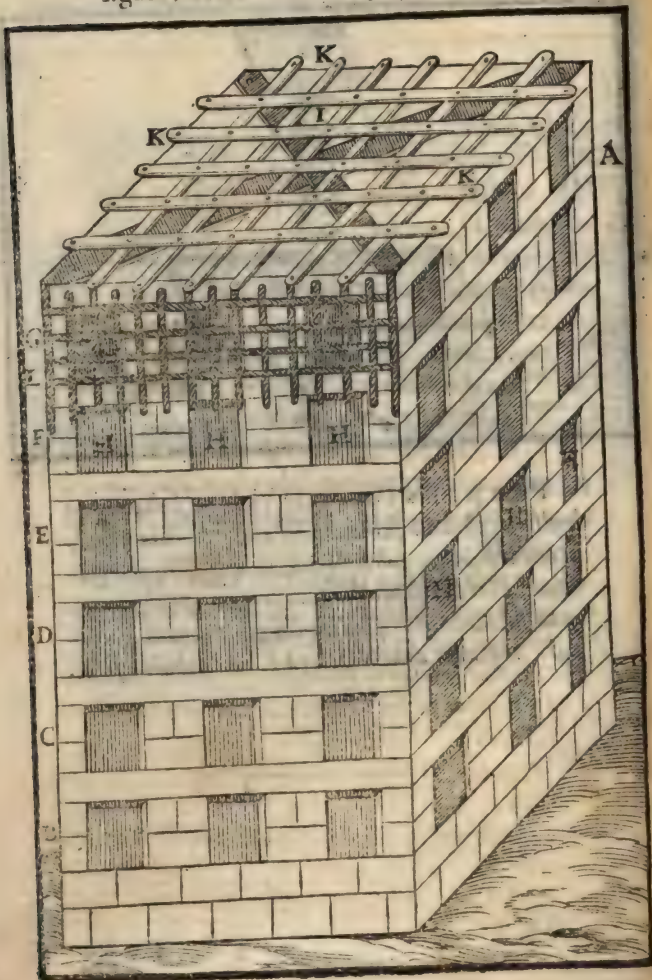
PREHENSIONIS . FIGVRA

PREHENSIO, quae cochlea fiebat: qua hodieq. fabri in subleuandis aedificiorum tignis utuntur. Haec sub centrum duorum transuersorum tignorum subiecta totam recti contignationem subleuabat. Gallica lingua uocatur Guindal. Notatur autem littera P. ubi debuit esse R.

TVRRIS. AD. MASSILIAM

figura, ex lib. Ciuil. II. pag. 316. 317.

- A** *Tvris quadrata, cuius singula latera pedes tricenos quinos patebant.*
- B** *Prima.*
- C** *Secunda.*
- D** *Tertia.*
- E** *Quarta.*
- F** *Quinta.*
- G** *Sexta contignatio.*
- H** *Fenestrae sub singulis contignationibus in struendo relictæ.*
- I** *Locus tecti, quod erat planum, factum primo ex duobus tignis transversis, crucis figura: tum ex impositis trabibus: quibus primum asseres, tum lateres, postremo centones iniectioni sunt.*
- K** *Tectum pensile, quod litteris distinctum a nobis fuit: sed a fabro praetermissæ sunt.*
- L** *Crux, duo sunt tigna transversa crassiora, sub quorum centro tignum subijcitur, quo cochleae opera sublevantur. quinque autem subleventum est.*
- M** *Trabes directæ transversæ cruci impositæ: aliquanto longiores & eminentiores parietibus, quarum ex proiectis storeæ præpendebant.*
- N** *Storeæ quattuor pedum crassitudine, et triginta quinque pedes latae ex anchorarijs funibus factæ.*
- O** *Significaret asseres, siue tabulas trabibus illis infixas.*
- P** *Significaret lateres, & lutum asseribus impositum.*
- Q** *Significaret centones lateribus superimpositos.*

P O N S
CAESARIS
EX . P L V R I M O R V M
E R V D I T O R V M
S E N T E N T I A

Lib. iv . de bello Gall. pag. 92. 93.
& lib. vi . pag. 150

C11

1872

EXHIBIT

PLATE NO. 1

PLATE NO. 2

PLATE NO. 3

PLATE NO. 4

PLATE NO. 5

PLATE NO. 6

PLATE NO. 7

PLATE NO. 8

PLATE NO. 9

PLATE NO. 10

PLATE NO. 11

PLATE NO. 12

IO. B V T E O N I S
D E . S V B L I C I O
P O N T E . C A E S A R I S
L I B E L L V S

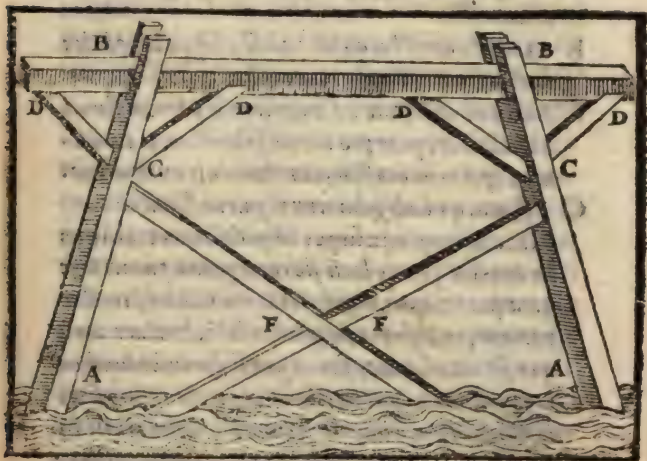
VLIVS CAESAR in suis de bello Gallico commentariis, formam lignei pontis descriplit, in haec uerba: Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreuerat. Sed nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae, neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq. fluminis: tamen id sibi contendendum, aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia, paullulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumine defixerat, fistucisq. adegerat, non sublicae modo directae ad perpendiculum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum, ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebat. Haec utraque,
insuper

insuper bipedalibus trabibus immisissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrinque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior uis aquae se incitauisset, hoc artius illigata tenerentur. Haec directa materia iniecta contexebantur, ac longuriis, cratibusq. consternebantur. Ac nihilo secius sublicae ad inferiorem partem fluminis obliquae adigebantur: quae, pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae, uim fluminis exciperent. Et aliae item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, siue naues deiiciendi operis caussa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur.

HACTENVS Caesar coniunctionem istam publicij pontis sane luculenter, & artificiose conscripsit. Quandoquidem, in fluminibus magnis nulla firmior, & ad celeritatis usum expeditior exercitibus traducendis, nec excogitari quidem mihi posse uidetur: dummodo rem ipsam ea Caesaris mente capiamus: non autem secundum depictam formam a Io. Iocundo Veronensi, uiro quidem rationis architectonicae non ignaro, ceterum in huius explicatione pontis tam turpiter errante,

rante, ut structuram ipsam nobis tradiderit, non solum alienam a toto Caesaris proposito, sed etiam penitus absurdam. Quam tamen omnes quotquot uiderim harum rerum studiosi recipiunt: quidam etiam scriptis suis approbarunt. Adeo fit procliuius in rebus ignotis errantem sequi, quam renocare. In hoc itaque ne quis fallatur amplius, neue posteritas tam ingeniosi Pontis intelligentia careat: primum traditionem istam Iocundi falsam esse monstrabo: Deinde, quantum ipsa uerba Caesaris diligenter, atque diu scrutatus intelligere potui, ueram pontis formam indicabo.

Pseudographia Iocundi.

IOANNES . IVCVNDVS
VERONENSIS

PONTEM, eadem forma & ratione, bis fecit Caesar supra Rhenum flumen latissimum, rapidissimum, & altissimum; primum in Menapijs contra Sicambros: deinde paullulum supra eum locum in finibus Treuironum, ex quo transitus erat ad Vbios Caesaris amicos.

A Tigna bina sesquipedalia, paullum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis. &c.

B Trabes bipedales immissae super utraque tigna, quae binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur.

C Fibulae, quae disclusae distinet bipedales trabes.

D Vbi fibulae disclusae in contrariam partem reuincuntur.

E Materia directæ, quae, iniecta supra bipedales trabes, totum opus contexebat.

F Sublicae obliquae ad inferiorem partem fluminis adactae, quae pro ariete subiectae, et cum omni opere coniunctae, vim fluminis exciperent.

G Fistuca, qua adigebantur tigna in flumine.

Haec utraque, insuper bipedalibus trabibus immisissis.] Hunc locum sic corrigendum puto: Haec utraque insuper, bipedales trabes immissae. Haec ratione, ut Insuper sit praepositio, et Haec utraque, sit accusandi casus. Quod si duriusculum hoc quisquam existimarit, sciat Caesarem ipsum simili usum constructione in secundo de bello civili in expugnatione Massiliae his uerbis: Hæc insuper contigna-

contignationem, quantum tectum plutei, ac uinea-
rum passum est, laterculo adstruxerunt. Sciat &
Vitruuium in quinto, ubi agit de portubus et stru-
cturis in aqua faciendis, similem fecisse constructio-
nem: Tunc proclinatio ea impleatur arena, et exae-
quetur cum margine, & planitia puluini: deinde
insuper eam exaequationem, pila quam magna cō-
stituta fuerit, ibi struatur. Quare si sic, ut puto,
perseuerat corruptus librariorum uitio locus, ne-
que sensus constabit, neque constructio, nisi imple-
xa & litigiosa grammaticis. Sed, ut utraque con-
sistent, sensus scilicet, & constructio, tam ingenio-
sis, quam grammaticis, & operi uerba sint confor-
mia, & opus uerbis; animaduertendum est, quod,
postquam Caesar descripsit modum figendi, & adi-
gendi tigna in fundo fluminis, ex qua adactione
magnam stabilitatem et firmitatem affecuta sunt,
uertit se ad bipedales trabes, quae transuersam to-
tius pontis latitudinem perficiebant, & qua ra-
tione possint, & quo modo sustinerentur, docet.
dicens, quod super haec utraque, id est super bina
tigna, & ea, quae in parte superiori, & ea, quae
in parte inferiori posita erāt, bipedales trabes im-
missae, quantum eorum tignorum iunctura dista-
bat, binis utrimque fibulis, ab extrema parte disti-
nebantur. Quibus disclusis, & in contrariam par-
tem reuinctis, &c.] In hanc eandem sententiam
mecum uenire uidetur Leo Baptista Albertus, uir
& ingenio, & litteris clarus, in suo 1v. lib. de Ar-
chitectura: qui, eiusdem Caesariani Pontis descri-
ptionem repetens, non aliter ei uisum fuit potuisse
sibi

sibi ipsi satisfacere, nisi his uerbis: Huiusmodi
autem immissae traves binis utrimque fibulis ab
extrema parte distinebantur. Quibus disclu-
sis, &c.] quid autem sit Fibula, & quomodo disciu-
datur, & reuinciatur, non omnibus peruia est noti-
tia, quamuis eius sit quotidianus usus. Vnun-
tur autem ea uiri ac mulieres ad capita cingulo-
rum, quibus circum se fluentes contineant uestes,
transiecto per anulum altero cinguli capite, fibu-
laq. reuincto, ut, quanto plus trahitur, tanto for-
tius firmetur. Eiusmodi autem sunt & sellae,
multis Italiae urbibus communes, quae clausae
seruantur, & ad sedendi usum, cum discluduntur,
& in contrariam partem reuinciuntur, eo fortius
compressae firmantur. Hoc etiam ita esse, ex Vi-
truuio clarissime apparet in x. his uerbis: Ti-
gna duo ad onerum magnitudinem ratione expe-
diuntur, & a capite fibula coniuncta, & in imo di-
uaticata eriguntur. Ei infra; Sin autem maiori-
bus oneribus erunt machinae comparandae, am-
plioribus tignorum longitudinibus, et crassitudini-
bus erit utendum, & eadem ratione in summo fibu-
lationibus, in imo fucularum uersationibus expe-
diendum. Et libro 1, ubi de moenibus differit:
Crassitudinem autem muri ita faciendam censeo,
uti armati homines supra obuiam uenientes, alius
aliud sine impeditioe praeterire possint, dum in
crassitudine perpetuae taleae oleagineae ustulatae
quam creberrimae instruuntur, uti utraeque mu-
ri frontes inter se (quemadmodum fibulis) his ta-
leis colligatae, aeternam habeant firmitatem. hu-
iusmodi

iusmodi autem fibulis, quibus tunc & in colligan-
dis muris, & in munitionum uallis utebantur, ho-
die quoque & nos utimur, transuersis in latum
longurijs fibulatis, dispositis, ut ictibus glandium
non uno loco tantum, sed tota uallis mole resista-
mus, iuuantibus fibulis continenter in contrariam
partem reuinctis. Ex dictis satis constare poterit
& sensus, & constructio uerborum Caesaris, &
Pontis forma, secundum figuram a nobis tra-
ditam

NON inueniens Iocundus formam pontis, quae praescriptum Caesaris per omnia sequeretur, temperare sibi non potuit, quin uerba quaedam immutaret, detorquens in suum sensum. Nam ubi dicitur, Haec utraque insuper bipedalibus trabibus immisissis, sic corrigendum putat: Haec utraque insuper bipedales trabes immissae. ut, Insuper, sit praepositio, & Haec utraque, sit accusandi casus. Et ipsum Caesarem ait locutum similiter, in expugnatione Massiliae, his uerbis: Hanc insuper contignationem quantum tectum plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt. In hac autem pontis descriptione operis exigit ratio, ut capias, Insuper, pro praeterea, qui frequentior est particulae significatus. Quem etiam locus ille alter Caesaris exposcit. Nam si pro super, intelligas Insuper (ut uult Iocundus) laterculum legi debet. Sic enim laterculo dicere, uix erit Latinitas ferenda. In hoc ergo Iocundus suo seipso (quod aiunt) gladio ingulauit. Et secundum istiusmodi sensum figuram pontis instituit, ut crassitudinem trabium bipedalem ingredi totam faciat in capita tignorum sequipedalia. Quod est impossibile. Praeterea quae multis inculcantur ab ipso de fibula, nihil ad propositum, & intelligentiam rei faciunt. Et falsa est etiam quam posuit fibulae forma, cum nihil ad operis firmitatem ualeat. De sublicis uero quod earum positionem facit non directam, sed

sed procumbentem instar tignorum, hoc plane est
contra Caesaris praescriptum, ubi dixit: Non
sublicae modo directa ad perpendicularum. Sed
alucinatur in eo Iocundus, quod dicitur, obli-
que agebantur. putās obliquum idem esse quod
prorum, & opponi perpendicularo. Quod mini-
me uerum est, sicut ostendam postea. Hanc etiam
Pontis structuram Albertus Leo Florentinus intel-
ligere se simulans, in opere suo de re aedificato-
ria, ipsius tantum repetit uerba Caesaris, & ni-
hil ultra, nisi quod immutauit quaedam, atque
corruptit, pro Fstucis, ponens Figisticis. Quod
nusquam me legisse recordor. Vnde coniectat suam
sententiam Iocundus Alberto placuisse. Ego au-
tem cum ex hoc, tum ex hominis ingenio haud te-
mere possum affirmare, pontis istius rationem Al-
bertum prorsus ignorasse. Hac enim simulatio-
ne frequenter alias utitur, in his quae non intelli-
git ex Vitruuio. Cuius totum opus architecturae
compilauit, res, & uerba passim inuertens teme-
re: & artis uocabula passim immutat, Vitruuij
nomen ubiq. reticendo maligne. Qualis autem
mibi fuisse uisa sit structura pontis, expositione
uerborum Caesaris, & graphice simul ostendam:
unde etiam error Iocundi manifesto uidebitur.

ADVERTENDVM est in primis, descriptio-
nem istam sublicij pontis tam scienter,
& ex arte fieri, ut non solum operis for-
mam, sed etiam structuræ modum, & ordinem o-
stendat. Tigna bina sesquipedalia. Intellige
mensuram hanc sesquipedis, esse crassitudinem ti-
gni, quam habet in diametro circuli suæ basis,
prout est in arbore natum. Nec iustusmodi ti-
gna dolantur in quadrum, sed modice tantum qui-
busdam locis paullulum ultra corticem delibrantur.
Dimensa ad altitudinem fluminis. Tigno-
rum longitudo profundi mensuram secundum posi-
tionum loca sequebatur. Quæ cum fere sit inae-
qualis: ita & inaequalia longitudine tigna fue-
runt, ab aqua deorsum. Quidquid tamen exsta-
bat a summo flumine sursum, ex aequo fieri debuit
in omnibus tignis, ut ipsum pontis tabulatum
positionem seruaret (sicut oportuit) perlibratam.
Interuallo pedum duorum inter se iungebat.
Ipsa duo tigna priusquam dmitterentur in al-
ueum, copulabantur inter se transversarijs duo-
bus, aut tribus, quorum fuit longitudo bipedalis,
praeter cardines, quos nunc artifices uocant pal-
mas. Haec cum machinationibus immissa in
flumine defixerat. Haec igitur duo tigna, spa-
tio bipedali inter ipsa relicto, iugata, & in al-
ueum demissa machinationibus figebantur. Quam-
uis machinatio idem propemodum uideatur quod
machina, in eo tamen differunt, quod machinatio
multi-

multiplicius, & operosius aliquid in se continet,
quam machinā. Vt pote turris ambulatoria qua-
lis à Vitruuio describitur, cum habeat intra se ma-
chinas multiplices, scilicet arietem, quo murus
demoliebatur, ascendentem turriculam cum suis
trocleis, & succulis, atque ponte, quo fit in mu-
rum transitus. Item rotas cum suis arbusculis,
quae graece dicuntur ἀμαζόροδες, quibus turris
promouebatur. Et praeter haec in tabulatis bali-
stas, catapultas, scorpiones, aliaq. id genus tor-
menta. Pluribusq. et diuersis operis egebat. Hu-
iusmodi turrim machinationem rectius, quam ma-
chinam dixeris. In qua proprietate locutus est
Caesar, de Aduaticis ita scribens: Vbi turrim
constitui procul uiderunt, primum irridere ex mu-
ro, atque increpitare uocibus, quod tanta machi-
natio ab tanto spatio instrueretur. Sic in propo-
sito dixit machinationibus, etiam numero plurali,
intelligi uolens machinationem illam, qua dispo-
bantur, atq. figebantur in flumine tigna, grandio-
rem esse, diuersisq. machinis constare. Quae qui-
dem machinatio naui portabatur. Fistucisq. ade-
gerat. Volunt Budaeus, & Iocundus auctore nul-
lo, fistucam instrumentum illud esse, (quem li-
gneum uestem ferratum Vitruuius appellat) quo
scilicet pauimenta calcantur. Sed ab hac signifi-
catione prorsus repugnat locus. Quid enim orga-
non tantillum ad sesquipedalia tigna? Ego au-
tem ex operis ratione conicio fistucas palos fuisse
praeacutos, quibus solum congesticium solidatur,

ad substructiones faciendas. Nam apud Vitru-
uium solum fistucatum pro solidato; & pro solida-
tione, fistucatio legitur. Cum enim ipsa tigna (ut
dicitur) machinationibus figerentur, non directa
ad perpendiculum, quemadmodum sublicae solent,
sed prona, ac fastigata, uel, ut aliqui legunt, fasti-
giata, hoc est more tectorum acclinia: positionis
ratio non patitur ea ipsa stare tam firmiter, quam
si recta figerentur, arietis machina more sublica-
rum. Propterea necesse fuit talem posituram non
admodum per se stabilem fistucis circa tignorum
calces adaptis solidari, uti distinerentur firmi-
ter, & ea constipatione palorum tamquam ui, ac
necessitate adigerentur, hoc est in sua sede cogeren-
tur. quae frequentior est, ac elegans significatio
uerbi. Erant enim tignorum bases, structurae to-
tius fundamentum, ubi fuit potissimum, ac mo-
dis omnibus firmitatis ratio quaerenda. Ut se-
cundum naturam fluminis procumberent. hoc
est secundum uim, ac decursum fluminis proclina-
rentur, ad aquae superficiem, sicut ad solum pa-
rietis inclinantur scalae, si fingamus decursum a-
quae, a calcibus scalarum recta ferri parietem
uersus. His item contraria duo ad eundem mo-
dum iuncta, interuallo pedum quadragennum
ab inferiore parte, contra uim, atque impe-
tum fluminis conuersa statuebat. Sensus est. Ti-
gnis duobus dispositis, ut dictum est; alia duo ti-
gna crassitudine sesquipedalia, spatio bipedali in-
ter se iuncta, contra uim & cursum fluminis pro-
clinata,

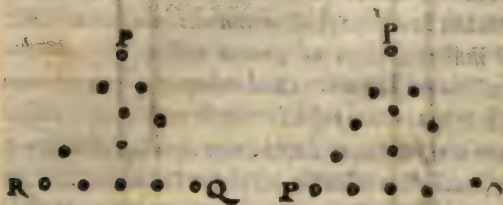
clinata, sic figebantur, ut ab inferiore parte, hoc est in aquae superficie, a prioribus distarent, interstitio pedum quadraginta. Nec potest hic pars inferior, in alvei solo capi, ubi tigna figuntur, quod cum fere non sit ubique plarum, aut aequabile: non potuisset diuarnatio constituta per totam structurae longitudinem seruari. Sed quantum extulerit pontem tignorum proceritas ab aqua, non dicitur. Tantum autem oportuit, quantum fluctus maximus assequi non posset. Cuius impetum nulla tabulati structura sustineret. Haec utraq. insuper bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimq. fibulis ab extrema parte distinebantur. Hinc intelligendum haec utraq. scilicet duo tignorum paria ab extrema parte, quae fuit summitas suprema, inter iuncturas bipedales trabibus impositis, crassitudine iuncturas implentibus, & binis utrimq. fibulis continebantur firmiter, ne a sua se inclinatione dimouerent. Et ipsae etiam trabes, in sua collocatione fibulis concludebantur, prohibentibus, ne deorsum prolaberentur ad aquam. Est autem fibula proprie circulus, uel forma quadrata ex ferro, alioque metallo, axiculum habens in medio uersatilem, quo zonae scortae colligantur. Vestes etiam fibula necebat, dicent e Vergilio: Aurica purpuream subnectit fibula uestem. Unde per similitudinem funis intortus ad tigna colliganda dicitur a Vitruuio fibula. Et ligaturas huiusmodi fibulationes etiam uocat. Ab hac igitur ratio-

ne colligandi tignorum capita, cum trabibus im-
missis, dicta est in proposito fibula. Quae quidem
separatim fiebat ex tenaci materia, ut puta robore,
scapis duobus ualidis inter se scalari forma compa-
ctis, duos tantum gradus habent. Huiusmodi au-
tem quattuor tignorum cum sua trabe fibulatio-
nem, a similitudine iugum dicimus. Trabes ta-
men multitudinis numero posuit auctor, uel in-
telligens trabem trabi superpositam, & applica-
tam immitti uel ad multa, scilicet iuga respiciens,
quae per transversum fluminis ita fuit necesse col-
locari, ut inter duo iuga transitus fluviatricis na-
uibus laxe pateret. Neque tamen longius, quam
materia trabibus iniecta pateretur; aut oneri fe-
rundo sufficeret. Haec directa materia iniecta
contexebantur, ac longuriis, cratibusq. con-
sternebantur. In hoc loco describitur contabula-
tio pontis. Appellatione materiae, uenit omne
lignum. Haec, subintellige spatia inter ingorum
trabes. Primum enim de trabe in trabem trai-
riebantur tigna, qui etiam cantherij dicuntur. Et
super haec in transversum alia minora. Quae qui-
dem constructio per metaphoram a textrinis expri-
mitur eleganter uno uerbo, Contexebantur. Talis
deinde materiacionis textura consiernebatur, hoc
est contegebatur, & complanabatur longurijs, id
est perticis oblongis, ac cratibus, quae sunt tabu-
lae uiminibus contextae, ut glaream, & sabu-
lum pauimenti loco superiniecta continerent. Ac
nihilo secius sublicae ad inferiorem partem

Humi-

fluminis oblique adigebantur. Quae pro arie
 te subiectae, & cum omni opere coniunctae
 uim fluminis exciperent. Hoc perinde est, ac si
 dicat Caesar: Quamuis ea, quae iam sunt a me prae
 scripta, sufficere uideantur ad opus: nihilominus
 tamen, ut firmitatis, durationisque ratio maior
 haberetur, sublicae, hoc est tigna minora, ut po
 te dodrantalia, circa tignorum calces figebantur.
 Oblique, id est non ordine recto, secundum aquae
 decursum ad inferiorem pontis partem proceden
 tes, sed obliquo, in trigoni speciem isopleuri, cu
 ius duo latera respectu catheti obliqua dici pos
 sunt. Et ipsae trabes iugorum ueluti cathetos in
 huiusmodi trigonis faciebant. Quae pro ariete
 subiectae, & cum omni opere coniunctae,
 uim fluminis exciperent. Pro ariete, hoc est
 ante arietem. ut si aries machina, quae robustum
 cylindrum ualide ferratum e sublimi precipitem
 demittit in capita sublicarum. ut in alueum flumi
 nis multis ictibus adigantur rectae, & ad per
 pendiculum stantes. Illud enim oblique, ordinem
 positurae tantum respicit, ne sit rectus ad cursum
 fluminis, sicut iam docui. non autem sublicarum
 in inclinationem ostendit, ut putat Iocundus, & iam
 supra retuli. Quae res hominem maxime turba
 uit ab huius intelligentia pontis. Poteris hic et
 iam arietem fortassis non absurde capere, pro quo
 libet arboris trunco, seu rate, uel naui, quae flu
 minis impetu feruntur in sublicas, instar arietis,
 quo muri quatuntur. Et aliae item supra pon

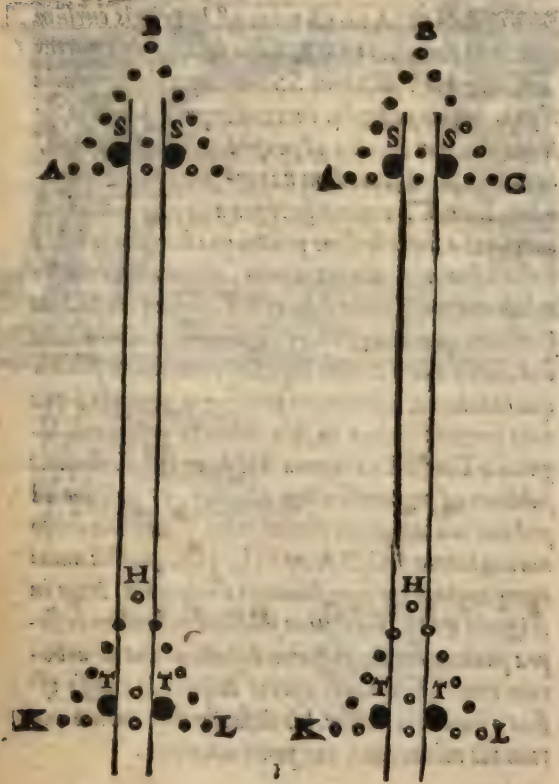
tem mediocri spatio . . Dicit auctor breuiter huiusmodi sublicium munimentum eodem modo supra pontem factum esse, hoc est ab anteriori parte pontis separatim ab opere reliquo, mediocri spatio, fortasse pedum triginta, uel quadraginta. Exposita sunt a me uerba Caesaris quam potui facili me. Sed operum huiusmodi ratio, cum non sint in usu communi, & explicatu difficilis est, nec ad intelligendum peruia, ijs praesertim, qui sensus non habent in his generibus exercitatos. Per graphidem igitur, pontis membra sic ostendam, ut, quae lectorem fortasse fugerunt, spectatorem latere non possint.

ICHOEAPHIA

1011

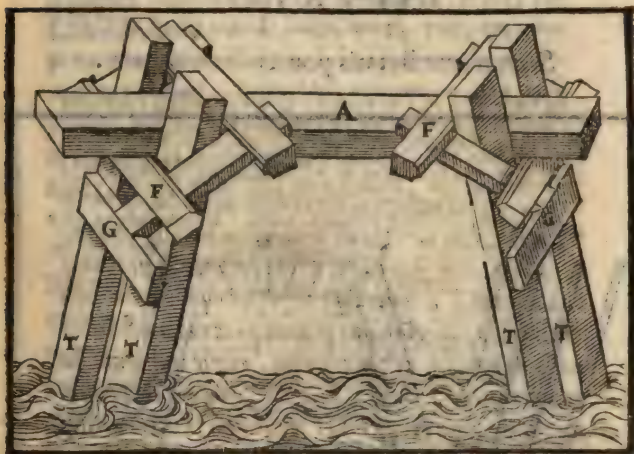
A.D. 1601

ICNOGRAPHIA PONTIS AD DVO. IVGA.

INTELLIGENDVM est in primis cursum fluminis ex PP, recta decurrere in partes HH. Litterae SS, indicant sequipedalia tigna, in suis uestigijs, intervallo pedu duoru inter se iuncta, non directa ad perpendicularum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturam fluminis proclimbant. Item TT contraria tigna ad eundem modum iuncta et a superioribus pedum quadragenum intervallo disparata, ac contra uim, atque impetum fluminis conuersa. Inter SS, et TT est duorum pedum spatium, quantum scilicet tignorum iunctura distabat, intra quam trabes bipedales immissae, fibulisque conclusae, tabulatum pontis excipiebant, quarum perpendicularum in solo subiecto designant ligneae ST, et ST. Trigona BCA, et HLK ostendunt sublicas ad perpendicularum adactas, & oblique ad pedamenta tignorum procedentes, secundum trigonorum latera BC, BA, et HL, HK. quae cum omni opere coniunctae uim fluminis excipiebant. Item in trigonis PQR sunt aliae sublicae eodem modo supra pontem mediocri spatio dispositae: ut si arborum trunci, siue naues operis deiciendi causa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minuerunt, neu ponti nocerent.

Scenographia pontis ad unum iugum,
absque sublicis.

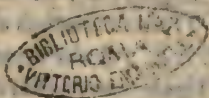

A trabs bipedalis.

FF fibulae.

GG transversaria.

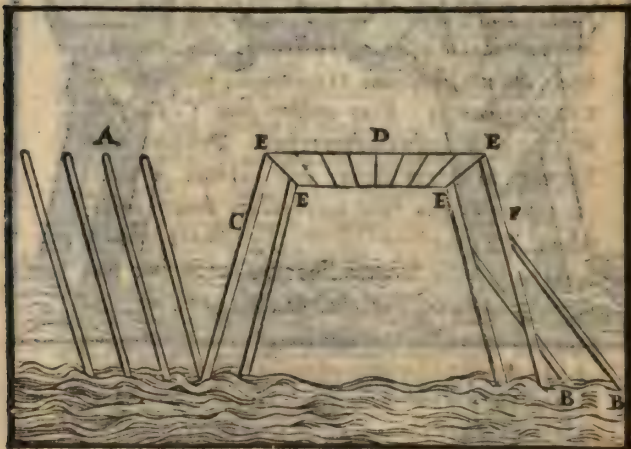
TT tigna sesquipedalia.

EX · CARDANI

LIB · XVII.

Scehma medietatis pontis ab uno latere .

- A Sublicae superiores aduersus flumen .
 BB Sublicae inferiores annexae ponti .
 C Tigna bina superiora .
 D Trabs latitudinis duorum pedum .
 EEEE Fibulae connectentes D trabem cum
 tignis superioribus & inferioribus .
 F Tigna bina inferiora .

HIERONYMVS Cardanus, medicus Mediolanensis, librum nuper edidit, inscriptum de subtilitate, ubi super hoc ponte Caesaris industriae subtilitatisq. suae nervos explicauit. Cuius hic ego uerba cum ipso pontis schemate transcripsi, ut ex collatione diuersa ueritas seipsa magis ostendat. Sed iam ad aliud (inquit) subtilius exemplum, nec minus utile transeamus. Eius auctor fuit C. Caesar, ut in 14. de bello Gallico refert. Pontem super Rhenum in decem diebus hac ratione perfecit, quem ut a paucis bene intellectum docere institimus. Tigna bina C littera significata sesquipedali crassitudine, longitudine tanta ut in imo fluminis fixa aquae superficiem attingant, duorum pedum intervallo utrimque iunge. Inde praeacuta ab imo machinationibus immissa fistucisq. firmata, ad fluminis naturam prona ex uno latere figes, sic ut tignorum alterum ripae proximus sit. Totidem aequaliaq. similiterq. iuncta aequidistantia quadraginta pedum intervallo in inferiore fluminis parte aduersus illius impetum prona defigito, uocenturq. F. Supremas iuncturas C. et F. trabe latitudinis pedum duorum, scilicet pro iuncturae magnitudine iunges, binis fibulis ex utroque latere, ex interiore parte tigni in exteriorem, ut singulae fibulae singula tigna amplectantur, reuinctis. Aequalia his atque e directo posita ex altera parte fluminis sic, ut trabs, E trabi alteri aequidistet construes, similiterq. iuncta. Has trabes iuxta fluminis cursum

cursum positas, multis alijs transuersis superpositis
innicem etiam connexis iungito : quibus longurijs
ac craticulis superstratis, pons efficitur . Ad cu-
ius securitatem tigna plurima in superiori flumi-
nis parte prona aduersus fluuij impetum a toto ope-
re separata ; in inferiore sublicae & ipsae aduer-
sus fluminis impetum , sed tignis longe proniores,
totiq. operi iunctae, firmiter defigantur . Ita su-
periora tigna fluminis impetum & proiectas tra-
bes excipient . Et ipsa moles ut magis premetur
ab undis, mutuo complexu firmior reddetur . Sed
hic pons stabilis est, omniq. oneri sufficiens, nec con-
uellendus . At celerem fabricam explicabunt so-
lae funes & ergatae, aut pelles inflatae, aut tigna
iuncta . BVT . Descriptionem istam Cardani, cum
satis praeseferat , quam sit inepta , & auersa lon-
ge prorsus a mente Caesaris, nihil aliter discuten-
dam putavi . Ex his itaq. palam est, structuram
hanc sublicij pontis, a Caesare scriptam, falsis in-
terpretationibus ad nostra tempora corruptam la-
tuisse .

PONS. CAESARIS
DISCLVDERE
SVBLICAE

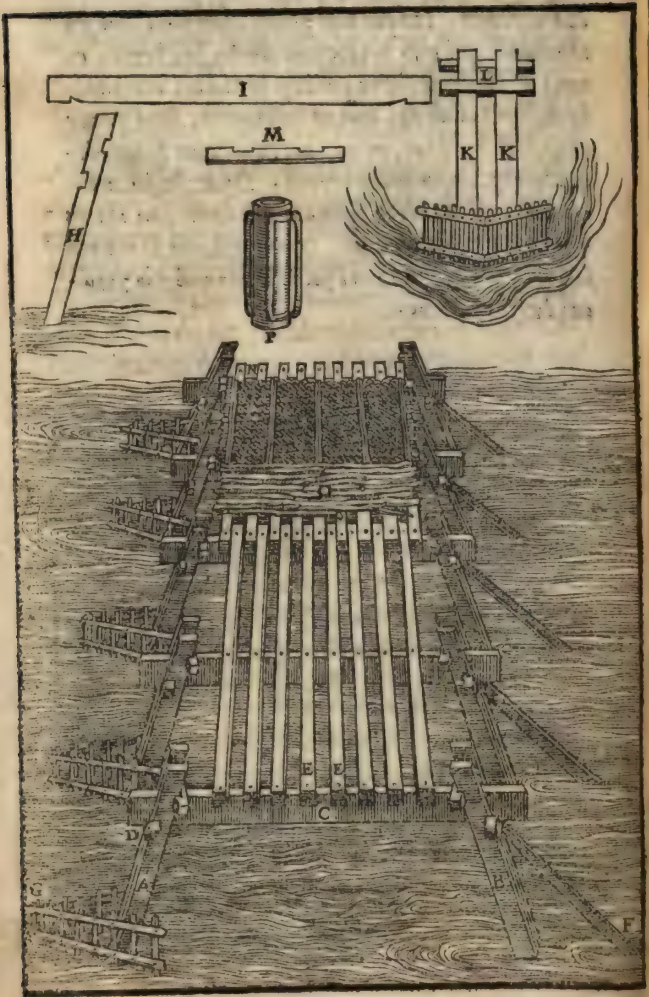
Ex Hadriani Turnebi Aduersariorum
lib. xxiv. cap. 30.

 ONIVNGITVR a Caesare Rhenus ponte,
Commentariorum, lib. iv. cuius constru-
ctio molesta multis est: quamquam in ea
explicanda multum studij operaeq. posuerunt ho-
mines doctissimi. ego, non quod me plus quam eos
sapere putem, ad eam rem accedo; sed ut si in se-
natu de re quapiam deliberaretur, & senator es-
sem, aut si in concilio consultaretur, in quo esset
mibi ius sententiae dicendae: quod & eo auda-
cius faciam, quod hanc mihi fere sententiam di-
ctauit. uir eruditissimus Gulielmus Pelisserius
Montis Pessuli Episcopus. Tigna defigit bina su-
periore parte fluminis, his totidem ab inferiore
opponit: quod idem saepius fecerat, dum tota la-
ritudo fluminis sic binis tignis statutis, & toti-
dem oppositis occuparetur. uerum bina & totidem
his e regione obiecta describere satis habuit, quod
in alijs eadem operis ratio esset. tigna superioris
partis inclinata procumbebant secundo flumine,
quibus e diuerso respondebant totidem aduersus
flumen inclinata & fastigiata. Inter tigna immis-
sae erant traves, quae tignorum interuallum bipe-
dale ab imo fluminis uado ultra summam altitu-
dinem

dinem eius implebant. hae extremae, quor tigna t-
rant, quattuor uidelicet, totidem, id est quattuor
fibulis singulae religatae erant, ad singula tigna
singulis. proinde dicit binas utrimque fibulas fuisse.
Nam & ad superiora duo tigna duae erant,
& totidem ad inferiora. Fibulas autem interpre-
tor copulas & paxillos, quibus traves ad tigna fi-
xae tenebantur: atque id etiam est, quod Distineri
Caesar dicit. utrimque enim tigna hinc & inde &
diuerso tenebantur suis quaeque retinaculis & pa-
xillis deuincta. ita cum disclusa essent tigna immis-
sis trabibus, (traves enim bipedales interpositae
tigna disiungebant atque discludebant) & in con-
trariam partem renincta suis quaeque fibulis &
copulis, quibus utrimque distinebantur, firmissi-
mum opus reddebatur: eam contignationem ma-
teria iniecta contexebat directa, & crates conste-
nebant. subijciebat sublicas ad inferiorem par-
tem pontis, crebrum ueluti uallum faciens. publi-
cae autem cum ponte coniunctae, suis brachijs ad
medium flumen obliquae pergentes in mucronem
coibant litterae V similitudine, ut passim in exci-
pulis Sequanae fieri uidemus. Earum sublicarum
is erat usus: aquam fluminis libere enolui non si-
nebant, qua retenta & restagnante uis & impe-
tus frangebatur, ponsque minus laborabat. Pro
ariete autem quod dicit, id est loco propugnaculi et
munimenti. Nam arietem pro defensione usurpa-
ri solere, non est ignotum. Cicero in Topicis, Ex
quo aries illi subiicitur in uestris actionibus
si telum manu fugit magis quem iecit, id est,

illa

illa defensio. Itaque non probō doctissimi uiri sen-
tentiam, qui pro ariete uno uerbo hic legit. e-
rant & publicae supra pontem mediocri interual-
lo disiunctae ab eo, non ut inferiores, cum ponte
coniunctae, quae, ne qua uis inferretur ponti, de-
fenderent, atque prohiberent. Quae publicae di-
cuntur, ab Alberto subijcae uocantur, ut ita in
Caesare legisse uideatur. Vetus criticus de his ita
scribit, publicae καταπήγες οἱ ἐν ποταμῷ τὴν γερύ-
ρην ὑποβάλλοντες.

- A** Tigna bina sequipedalia, duos a se inuicem pedes distantia, non sublicae modo directæ ad perpendicularum, sed prona ac fastigiata in flumine defixa, ut secundum naturam eius procumbant.
- B** Alia bina tigna, in inferiore fluminis parte, prioribus contraria, pedum quadragenum spatio ab iisdem distantia, ac ab inferiore parte contra uim atque impetum fluminis conuersa.
- H** Eorundem tignorum per se nuda figura.
- C** Trabes magnae bipedales, totam pontis latitudinem, quae pedum erat quadragenum, designantes.
- I** Earundem trabium per se nuda figura.
- D** Fibulae, quae disclusae, hoc est, apertae seu a se inuicem diuisae atque in contrariam partem reuinctae; una quidem intus, altera foris; haec supra, illa infra dictas trabes bipedales, quae pontis latitudinem designant, tantam huic operi firmitudinem adferebant, ut, quo maior aquae uis se incitauisset, quo ue maiora pons ipse onera sustinuisset, hoc artius illigata tenerentur.
- M** Earundem per se nuda figura.
- E** Trabes, quae per pontis longitudinem dirigebantur, & longurijs cratibusq. consternebantur.
- F** Sublicae, quae oblique ad inferiorem fluminis partem adactae, et cum omni opere coniunctae, uim fluminis excipiebant.

G *Aliae publicae supra pontem mediocri spatio, ut si arborum trunci, siue naues deijciendi operis caussa essent ab hostibus missae, his defensoribus earum vis minueretur, neu ponti nocerent.*

K *Duo illa tigna coniuncta, quae, oblique flumini immittebantur.*

L *Caput trabis illius, quae pontis latitudinem designabat.*

EX . GVLIELMI . BVDAEI
ANNOT . PRIOR.
IN . PANDECTAS.

PALATIO, quae uulgo Pilatium dicitur, Fistucatio etiam appellatur, a fistuca machina, uulgo nota, qua etiam pauperes utuntur, utrimque ansata. hac enim pali magna ui in terram adiguntur. Est & alia fistuca magnae molis, qua trabalis materies in terram pangitur, aut in alueum fluminis, quae funibus tollitur, & pondere suo remissa alliditur: cuiusmodi Parisiis saepe uisitur. De hoc genere intelligendum illud Caesaris in IV. de bell. Gall. Haec cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistucisq. adegerat. De secundo illud Vitruuianum in VII. Si plano pede erit ruderandum, quaeratur solum si sit perpetuo solidum, & ita exaequetur, & inducatur cum statumine rudus: Sin autem omnis aut ex parte congesticius locus fuerit, fistucationibus cum magna cura solidetur. *Vtitur & Plinius lib. xxxvi. Quidam Festucam et Festucare legunt per E. Leo Albertus, qui de aedificatoria scripsit non Fistucam, sed Figisticam legit apud Caesarem. Coaxatio autem opus est axibus constans. axes enim transversis ignis impositi contignationum sola fulciunt. ex eo autem opere intertignia constant, quod genus apud nos non est usitatum, sed alibi fortasse dicetur.*

EX . LEONE . BAPT . ALBERTO

DE . RE . AEDIFICAT.

Lib. iv . Cap. 6.

De pontium, siue lignei illi fuerint, siue lapidei, commoda locatione, deq. illorum pilis, fornicibus, arcubus, angulis, riparum subicibus, cuneis, ansis, instratura, & fastigatione.

PONS quidem potissima viae pars est. Pontis habendi locus erit idoneus non omnis. nam praeter id quod non extremum seclusumq. in angulum paucorum commoditatibus relinqui, sed medias in regiones usibus uniuersorum patere pontem conuenit. Profecto locandus is quidem erit, ubi & facile ponere, & impensa non grauissima perficere, & aeternum futurum sperasse liceat. Captanda igitur uada non profundiora, non obruta, non incerta, non mobilia, sed coaequata, et mansura. Vitandi uortices, gurgites, uoragines, & eiusmodi, quae mala per fluenta uersantur. Vitandiq. in primis amfractibus riparum cubiti, cum ceteras ob res, (sunt enim istae ripae, ut uidere licet ruinis obnoxiae) tum quod per eos ipsos cubitos alluionum tempestatibus rapta ex agris materia, & trunci, & siluae non recto, expeditoq. lapsu deuehuntur, sed obuersantur, aliaq. alias retardando glomerantibus congruunt, uasumq. coactae in cumulum haerescunt pilis, unde
fauces

fauces arcuum obstipatae succumbunt, quo ad mole pressantium aquarum deturbatur opus, atque diruitur. Sed sunt pontium alij lapidei, alij lignei. De ligneis prius, quod operae sint faciliores, post de lapideis transigemus. Vtrumq. firmissimum esse oportet. Ergo is multa, & ualida lignorum copia corroborabitur. Quam ad rem pulchre exsequendam, illud Caesaris maiorem in modum confert. Nam pontis equidem efficiendi rationem sic instituit. Tigna bina sequipedalia paululum ab imo praeacuta dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machinationibus immissa in flumen defixerat, fistulisq. adegerat, non directe ad perpendiculum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo inter se ad eundem modum iuncta in teruallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebant. Haec utraque, uti diximus, constituta bipedalibus trabibus superimmissis iungebat longis quantum eorum tignorum iunctura distabat. Huiusmodi autem immissae trabes binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut quo maior uis aquae se incitasset, hoc artius colligata tenerentur iuga. Haec materia iniecta contexebantur, ac longurijs, cratibusq. consternebantur, ac nihilo segnins graciliores tra-

bes, quas a subiyciendo sublicas nuncupant, ad inferiorem partem fluminis obliquae agebantur, quae pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae uim fluminis exciperent. Et aliae item trabes supra pontem exstabant fluuio mediocri spacio infixae, ut, si arborum trunci, siue naues deijciendi operis caussa essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Haec Caesar. Non sit ab re, quod apud Veronam assueuere ligneos pontes insternere ferreis uirgis, ea praesertim parte, quae rhedam & carros trahebant. Sequitur lapideus pons, eius partes hae sunt: Subices riparum, pilae, fornix, instratura. Inter subices riparum atque pilas hoc interest, quod hae ualido penitus obnixu persistent necesse est, non ad sustinenda modo superiniectae fornicis pondera, uti & pilae, uerum & amplius ad prima pontis capita, & arcuum uim arcendam & continendam, ne quid pandant. Ergo eligendae ripae, uel potius rupes (lapi-
daeae namque obfirmissimae) quibus pontis capita committas. Pilarum numerus ad fluuij latitudinem refertur. Arcus impares cum delectant numero, tum & conducunt firmitati. Nam medius fluenti cursus, quo a coercitione riparum remotior est, eo et liberior, et quo liberior, eo & concitator, atque impetuosior deuoluitur. Ergo is quidem linquendus est uagus, ne pilarum firmitati officiat illuctando. Et locandae per fluuium pilae quidem sunt, ubi castigatiores, & ut ita lo-
quar,

quar, desidiosiores unde praeter labantur. Hu-
ius argumenta loci dinoscendi alluiones monstra-
bunt, alioquin sic rem captabimus. Eos enim
imitati qui nucem flumine sparsere, quibus colle-
ctis obsessi uesterentur, perpetuum fluminis tran-
situm supra longe ad passus, puta mille quingen-
tos, quo praesertim tempore fluius excreuerit,
quidpiam tale quod aquas supernatet deiciemus.
Indicio exit aquas maiore illic se concitare impe-
tu, quo loci quae ieteris plurimum conueniant.
Ponendis igitur pilis hunc uitabimus locum, cum
captabimus, ad quem iacta rariora, tardioraq-
deuenerint. Mina rex, cum ad Memphim pon-
tem facere instituisset, Nilum deduxit alio per
montes, absolutoq. opere suum in alueum resti-
tuit. Nicoris Assyriorum regina, paratis omni-
bus, quae ad pontem adstruendum facerent, effos-
so lacu amplissimo, fluuium diuertit eo, atque in-
terea dum lacus impletur sicco fluminis alueo, pi-
las exstruxit. Haec illi. At nos sic rem prose-
quemur. Pilarum fundamenta per autumnum
aquis deficientibus sistentur saepto circumactio.
Saepti faciendi modus hic est. Pali non infrequen-
tes duplici ordine figuntur, ut capitibus ab aqua
emergant in uallorum speciem, obducunturq. in-
trorsum ad pilas, pro uallorum ambitu crates, &
complentur ordinum interualla alga & luto, in-
spissanturq. conculcatione, quod influere amplius
aqua nequidquam possit. Moxq. intra sinum saepti
resident, seu aqua, seu praeter aquam limus, a-
renaue

renaue sit, seu quid aliud operi incommodum sit
eximitur. Cetera perficiuntur, uti libro superio-
re perscripsimus. Ad solidum enim defoditur,
uel potius palis praeustis solum artissime conspis-
satur. Istic aduerti egregios architectos assuesse
perpetuo pontis ipsius tractu perpetuam substituis-
se basim, eam effecere non una omnem clauso flumi-
ne unico saepto, sed additamentis nouissima iam-
tum positis adigendo. Tota enim uis aquae omni-
no arceri, & contineri nequidquam potest. Ergo
sinenda fluendo dum opus ducimus aestuaria sunt,
quibus lassetur contumacia proturgentium unda-
rum. Aestuaria istaec, aut ipso in uado aperta
dimittentur, aut, ubi conserat, parabuntur for-
mae lignae, & canales pensiles, quibus exube-
rans fluentis aqua superfluendo labatur. Quod
si tantae piguerit impensae singulis basis pilis ba-
ses ponito simplices, ut sint ex liburnae similitu-
dine oblongae, prora & puppi in angulum pro-
missa, & perfinita, atque secundum aquae i-
psius decursum ad lineam dirigito, ut praepoten-
tium aquarum uim dispartiundo comminuant.
Meminisse oportet undas puppibus pilarum quam
prioris esse infestiores. Id monstratur ex ea re,
quod ad puppes pilarum secundior illuctatur a-
qua, quam ad proras, tum & uisuntur illic gur-
gites in profundum excuari, cum prorae ipsae ab
ueo arena oppletiore persistant. Quae cum ita
sint, has esse partes in omni operis mole munitis-
simas, & ad tolerandas aquarum assiduas mo-
lestias

lestias firmatissimas oportet. Ad rem igitur uehementer confert, si profundum opus ipsum pedamenti multo quaque uersus, & maxime ad puppim protendetur, quoad etiam quouis casu subdempta pedamentorum parte, multa supersint, quae oneri pilarum ferendo non deficient. Confertq. in primis, quamuis basim istic ipso a primordio producere in accliuē, ut aquae superuadentes non praeupto irruat, sed lapsu molli facile dilabitur. Nam praecipiti cadens aqua fundum commouet, & inde facta turbidior asportat commata, & locum momentis excauat. Pilas adstruemus lapide, quam id queat, praegrandi longitudine, & latitudine eximia, qui natura sui gelicidijs resistat, & aquis non maceretur: neque alioquin facile dissoluatur, neque face scat sub onere. Coagmentabiturq. omni diligentia ad regulam, ad perpendicularum, ad libellam, nexuris numquam intermissis, in longum, in transuersum iuncturis mutuo complicitis, spreta omni minorum lapidum in fractura. Adigenturq. ex aere acus, & ansae crebrae, eorum loculis ita pressis, & ita dispositis, ut ulceribus non debilitentur lapides, sed firmentur captu, tolleturq. in altum opus, prora & puppi angulari toto uertice eminenti usque etiam exuberantes alluiones pilarum frontes superet. Pilarum crassitudo ad pontis altitudinem erit subquadrupla. Fuere, qui non in angulum proras istiusmodi, & puppim, sed hemicyclo finierunt, duetos, credo, liniamenti uenustate. Et cyclum tametsi

metſi habere anguli. uires dixerim, angulum ta-
men iſtic in primis probo, modo non ita acumine-
tur, ut ad omnes leues iniurias decuſſatus debone-
ſtetur. Quin & is quidem cyclo decuſſatus, deton-
ſusq. placebit, ſi erit non ita obtuſus relictus, &
impetentis undae celeritas inſenſa reſiſtet. Inſum
pilis angulum ſtatuemus fore, cui rectus angulus
ſexquitercius ſit, aut ſi minus delectet, ſexquial-
ter. Haec de pilis. Ad riparum ſubices, ſi qua-
les optamus, natura loci non praestabuntur, pila-
rum opere firmabimus, nouiſſimasq. ad ripam pi-
las ipſo in ſicco arcuſq. aliquos protendemus, ut
ſi quid forte undarum aſſiduitas tempeſtatum ſuc-
cuſſu ex ripa abſterſerit, uia tamen producto in a-
grum ponte minime interſecetur. Fornices & ar-
cus, cum ceteras ob res, tum propter acres & nuſ-
quam intermiſſas carrorum intremitationes eſſe
oportet, per quam egregie ualidas, et mirifice ob-
firmatas. Adde quod interdum trahenda per pon-
tem ſunt uariſſima ſortassis pondera colofforum,
obelifcorum, & eiufmodi, utq. Scauro limitarem
lapidem trahenti euenit, redemptores publici da-
mna infecta metuant. Ea re pons, & lineamento,
& omni opere ad perpetuitatem erit accommodan-
dus contra carrorum incuſſiones crebras atque mo-
leſtiſſimas. Deberi pontibus integros lapides prae-
grandes inducit ratio, facile ut aſſentiamur, incu-
dis exemplo. Nam ſi grandis, & perinde grauis
illa quidem ſit, malleorum incuſſatione facile ſu-
ſtinet; ſi leuior, ictibus reſultat & commouetur.

Dixi-

Diximus fornicem arcubus, complimentisq. contineri, & arcum esse firmissimum eum, qui sit re-
ctus. Quod si ex pilarum dispositione ita respon-
deat rectus, ut eius nimirum procera incurvitate
offendere, utemur comminuto, riparum subici-
bus maiori crassitudine multo confirmatis. Deniq.
arcus quivis, qui ad fornicis istius frontes exstabit,
coaptabitur ipso ex lapide praeduro & praegan-
di nihilo segnius, quam is, quem pilis mandandum
duxeris. Et ne erunt quidem graciliores in arcu
lapides, quam ut crassitudine ad chordam sui ex
decupla respondeant. Chorda ne erit quidem lon-
gior, quam ut ad pilae crassitudinem sexcupla, ne
breuior, quam ut quadrupla respondeat. Aduer-
tuntq. ad cuneos istiusmodi mutuo innectendos
acus aerei, insiti, atque ansae minime inualidae,
tum ad arcum supremus cuneus, qui spina dicitur,
erit, cum ad compares lineas cum ceteris dola-
tus, tum habebit amplius quippiam altero sui ca-
pite crassitudinis, quo non nisi fistuca inseri, & le-
ui ariete possit intrudi. Sic enim subinde reliqui
per arcum subiecti cunei arctius perstricti constan-
tius in officio perdurabunt. Complementa omnia
interstruentur lapide, quo nullus integrior nexu-
ra, qua nulla coniunctior afferri possit. Quod si
firmissimi lapidis copia usque non suppeditabit
complementis perficiendis, imbecilliores pro ne-
cessitate non recusabo, modo toto ipsius fornicis
dorso spina, & utrimque contigui ad spinam ad-
acti ordines nequidquam nisi ex praeduro lapide
adsciscan-

adsciscantur. Sequitur, ut insternatur id opus, non
magis pontibus, quam perpetuis quidem uijis den-
sandum est solum, inspargendumq. glarea, ad cu-
biti crassitudinem, post superinstruendus lapis sul-
tu arenae purae fluuiatilis, aut marinae. Pon-
tibus autem substratura & solum caementicio ope-
re ad sui arcus parem crassitudinem erit coaequan-
dum, post id, quae instraueris calce fulcienda
sunt. In ceteris par ambobus erit ratio. Nam
munientur quidem latera structura firmissima, &
superinsternentur lapide nec pusillo, nec uolubili,
qui leui appulsu diuellatur, nec item amplissimo,
adeo, ut illic ueluti in lubrico prolabi iumentum,
si coeperit, ruat, prius, quam fixuram inueniat,
ubi ungula restitet. Atqui plurimum quidem in-
terest, quo insternantur lapide, aut quid putas lon-
go, et assiduo iumentorum rotarumq. attritu fieri,
quando formicas ipsum per silicem pedum attritu
excauasse callem admoneamur? Sed ueteres ad-
uertit, cum alibi, tum ad Tiburtinam uiae me-
dium siliceo lapide instrauisse. Latera uero hinc
atque hinc operuisse glarea minuta. Id quidem,
quo istic rotae instrata corrumpere minus, recu-
teret iumentorum ungulas, alibi & praesertim
pontibus sublatis lapideis gradibus toto pontis
tractu calles habuere ad spondas, quibus ambula-
rent pedites nitidius, medium autem plaustris
equitibus ne relinqueretur. Ceterum ueteres
huic operi siliceum lapidem egregie probauerunt.
Inter silices fistulosus commodior, non quia du-
rior,

rrior, sed quia uestigijs minus lubricus. Qualicum
que dabitur lapide pro rerum copia utemur, modo
praedurissimi seligantur, quibus ea saltem uiae
pars insternatur, quam potissimum iumenta re-
ptando petant. Et petunt quidem aequabilio-
rem, accliuorem penitus recusant, poneturq. seu silex,
seu quiuis lapis latus, cubitum crassus ne minus pe-
de, suprema superficie aequabili, lateribus cohae-
rentibus nullis intermissis hiatibus dispositus ad
fastigium, quo exceptus imber diffundatur. Fasti-
giatio triplex. Nam aut in medium stratae decur-
ret accliuitas, quod latioribus dedetur uijs, aut
in latera, quod artiores minus impedit, aut re-
ctam per longitudinem perducetur. Ista quidem
moderantur, prout cloacarum, riuulorumq. exi-
tus in mare, in lacum, aut in fluentum praestan-
tur. Iuxta erit fastigiatio binos in cubitos digi-
tum semis. Aduerti ueterum accliuia, quibus in
montes adscenderent, triginta quosque in pedes
pedem fastigiasse unum. Et locis nonnullis, ut pu-
ta ad pontium capita, uisuntur fastigiata altitudi-
ne, ut sint singulos in cubitos palmo, sed sunt ea
quidem breuia, quae onustum iumentum uno inni-
xu praeteruolet.

RATIONEM pontis] Quae cum attente legenti ualde perspicua sit, tamen uix dici potest, quantum ab ea Iucundus, Budaeus, Cardanus, Buteo, & Turnebus discesserint. Illud autem in primis attendi oportet, Caesarem unius dumtaxat arcus siue iugi figuram exponere: cum amplius uiginti fuisse constet.

In flumine defixerat,] Faerni & Stephani libri, In flumen.

Fistucis] Fistuca interdum dicitur instrumentum ligneum in imo ferratum, & utrimque in medio ansatum, quo uulgo pruitores, aut qui palos in terram designant, utuntur. Interdum uero instrumentum, quo tigillum ferratum et fune suspensum, atque ab aliquot operarijs in sublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: ut crebris ictibus impulsu adigatur. Illud superius qui putant hoc loco a Caesare significari, ridendi materiam suppeditant. Quod uero Buteo *Fistucas* interpretatur, palos praeacutos, qui in Rheni uado ad imam tignorum partem infigebantur, ut tigna constipata firmiora essent, primum absurdum est: quia tanta Rheni altitudo est, ut pali sub illo adigi non possint: deinde Latina Caesaris oratio ab illo sensu abhorret. Nam *Adigere tigna*, est impellere, & penitus in uadum infigere. Alioqui dicendum fuisse, *Fistucis*, palis constiparat. Sed hoc plane absurdum est. ac melius uidetur *Fistucae* figuram proponere.

Non sublicae modo] *Sublica tignum ab imo praeacutum, & directo ad perpendicularum in uadū fluminis adactum. ut lib. VII. Iisdem sublicis, quarū pars remanebat, pōtem reficere coepit. unde pons sublicius. quod ex Vitruuij locis intelligitur.*

Directa ad perp. sed prona ac fastigiata,] *Ita legendum est: ut in nostro & Aldino: quamuis in Steph. & Romano legatur, directae, pronae, fastigiatae.*

Fastigiata,] *Inclinata, procumbantia paullulum acclinia. ut lib. II. Leniter fastigiatus paullatim ad planitiem redibat.*

Secundum naturam fluminis] *Caesar perspicue has locutiones opponit, Secundum naturam, & Contra uim atque impetum fluminis. Cum autem uis & impetus fluminis sit in parte superiore, relinquitur, priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuisse.*

Ab inferiore parte,] *Id est in ipso solo atque uado fluminis.*

Bipedalibus trabibus immissis distinebantur.] *Vetustissimus Codex, Bipediales trabes immissae distinebant. Sed utriusque lectionis eadem sententia est. Vna autē trabs quattuor illis tignis imponebatur. quod cū Turnebus nō uideret, ita scripsit: Inter tigna immissae erant trabes, quae tignorū intervallo ab imo fluminis uado ultra summam altitudinem eius implebant. At Caesar nō dicit Ab imo ad summum, sed Insuper immissae.*

Distinebantur.] *Verbum uim quandam significans.*

ficans . nam bipedalis trabs utroque suo cauo contraria tigna distinebant : id est utrique incumbens, quodammodo propellebat . Sic de bel. ciuil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur .

Iunctura distabat,] Interuallo duorum pedum, ut supra dixit .

Binis utrimque fibulis] Fibulas appellat, clauos trabales, quas Cheuilles Gallice dicimus : quibus trabes quinquepedales transuersariae figebantur . Quod autē Buteo ex quaternis trabibus quadratū efficit, quo extrema tignorum & trabis immissae pars, quasi fibula ferrea quadrata coercetur, hoc quid sit, ne diuinando quidem assequi potui . Et uero, ut ita sit, tamen ubi erit axiculus ?

Disclusis,] Binis tignis contrarijs discludere, est, quod modo dixit, Distinere .

In contrariā partem,] Nā trabs bipedalis ui in cōmissuras (quas nos Mortesias appellamus) ad acta impellebat tigna, & ab ijs constringebatur .

Reuinctis,] Cauum enim cauo iniunctum, iuncturam faciebat : eoque complexu coercebat .

Rerum natura,] Id est, compactura . Naturaliter accidebat . ut, quae uis atque impetus Rheni infimas priorū tignorum partes, ac proinde superimpositam trabem impelleret, eadem uis altera quoque bina tigna contraria propelleret : quae, quod prona ac fastigiata erāt, contra impulsū illū nitebātur .

Ad inferiorem partem] Hoc a me non intelligi ingenue fateor . nisi superiorem reponamus, unde

de uis fluminis exoriebatur. quid enim aries ad
inferiorem fluminis partem?

Oblique adigebantur;] Volo esse aduerbium,
ut hae publicae directae ad perpēdiculum infixae es-
sent, sed earum ordo arcuatus & obliquus esset.
ita tamē, ut contra uim fluminis acies siue cuneus
exstaret, qui uim illam perrumperet. Qua de caus-
sa Arietem ex similitudine nominat. Plutarch.
ζεύγμα προβόλων appellat. Ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ζεύ-
γων μεγάλων διὰ τὰ πόρου καταπεπηγόντων ἀναδεχό-
μενος καὶ γαληώσας τὸ ὀροσπίπτον ρεῦματ' ζεύγμα-
τι, &c.

Pro ariete] Faernus, Pro pariete. Sed puto di-
ctum esse pro, loco arietis. Nam, ut aries ad trian-
guli figuram accedebat, ita haec propugnacula tri-
quetra esse solent. ut aries impetu suo murum fran-
git, ita haec propugnacula Rhenum findebant, cu-
iusmodi fere ratione Rostrum Cicero dixit. Nā lib.
de leg. 2. Vt enim hoc quasi rostro finditur Fibre-
nus, & diuisus aequaliter, &c. Buteo uero absur-
dissime interpretatur Pro ariete, id est, ante arie-
tem. Nam ut aries murum oppositum, sic rostrum
istud uim fluminis irrumpentem fundit ac perrum-
pit. Denique, quem hic Arietem, mox Defenso-
rem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri
solere, nemo nescit. Galli Sperones appellant. For-
mam tamen non trianguli, sed semicirculi hos arie-
tes habuisse, superius dictum est.

— Supra pontem] Versus impetum fluminis, cir-
citer decem pedes supra locum pontis.

His

His defensoribus] Defensor in feminino,
saepe apud Iurisconsultos . Plutarchus dixit
προβόλοις .

Diebus decem,] Magnum opus . sed tamen
haec Caesarem adiuuerunt : primum, tempus aesta-
tis, quo Rhenus aliquanto est angustior . deinde, ag-
gerum & riparum secturae, fossaeq. ingētes, quas
Caesaris milites auertendi & minuendi fluminis
caussa faciebant . tertio, magnus sublicarum & pa-
lorum numerus transuerso flumine in uadum defi-
xus: qua obstructione et quasi repagulis reiecta uis
fluminis in illas fossas restagnabat . quarto, innu-
merabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu
Caesar habebat . nam milites omnes aut in fodien-
do, cum usus esset, aut in fabricando, aut in remi-
gando, aut in demetendo frumento, alijsue operi-
bus faciendis laborem nullum recusabant . deinde
fabros & fabrum praefectos habebat . Eo accede-
bat multitudo nauium, quarum aedificatio, quam
facilis militibus Romanis fuerit, ex alijs Caesa-
ris locis intelligitur .

Primum illud scire oportet, Caesarem unius solius iugi opus ac figuram exponere, cum amplius xx. fuisse constet. deinde unamquamque operis partem litteris designari. Nam

AA sunt bina tigna ab imo praeacuta, machinationibus in flumen impacta: quibus alia item bina e regione respondent. **AA**.

B Trabes transversariae bipedales, quibus ea tigna iungebantur intervallo pedum duorum, ab utroque latere fibulis infixis.

C Aries, siue rostrum sublicis in flumen impactis utriusque figura factum, quo fluminis impetus diffindebatur, ne pontem labefaceret.

D Aliae sublicae supra pontem mediocri spatio in flumen adactae, quibus tigna uel naues ab hostibus

stibus immissae sisterentur, ne ponti nocerent.

E. *Trabs bipedalis inter binas tignorum iuncturas immissa, quam transversariae bipedales trabes commissura sustinent,*

F. *Fistuca, id est machinatio qua tigillum ferratum & fune suspensum, atque ab aliquot operarijs in sublime tractum, in caput impacti tigni demittitur, ut crebris ictibus impulsus adigatur.*

ET si potes, studiose Lector, per te ipse legendo cognoscere,
 cui nam C. Caesar rerū ab se gestarum consecerit commē-
 tarios, tum & quos & quos consecerit: tamen non inutile futu-
 rū existimaui, si id prōptius tibi fieret mea cura. Res gestae ab
 C. Caesare in Gallia nouē annis, quibus in ea cum imperio fuit,
 octo libris scriptae sunt. Primo, & reliquis usque ad octauū;
 ab ipso Caesare tanta elegantia, tantoq. dicendi ornatu, ut, li-
 cet & hi, & tres primi De bello civili aduersus Pompeium o-
 diti sint, ne scientia tantarum rerū gestarū scriptoribus dees-
 set, tamen praerepta potius, quā praebita illis sit scribendi fa-
 cultas. Octauo autē ab A. Hirtio, qui et de bello Alexandrino,
 & Africano commentarios uidetur scripsisse, id quod ex ipsius
 praefatione in octauum librum de bello Gallico colligi potest:
 ibi enim sic ait: Caesaris nostri commentarios rerū gestarū Gal-
 liae non cōparandos superioribus, atque insequentibus eius scri-
 ptis contexui: nouissimeq. imperfecta ab rebus gestis Alexan-
 drinis, confeci usque ad exitū, nō quidē ciuilis dissensionis, cuius
 finē nullū uidemus, sed uitae Caesaris. Haec ille. Ex quibus ui-
 demus posse inferre, si confecit Hirtius gesta Caesaris, usque ad
 illius uitae exitum, ergo reliqui commentarij, praeter decem sic
 praedictos Caesaris, esse illius uidentur, nec exstare quidē, quae
 scripsit, omnia. quandoquidem usque ad exitum uitae Caesaris
 scripsisse se ait. Cōmentarios tamen de bello Hispaniensi, nō mo-
 do non esse Hirtij dixerim, sed ne eruditi quidē cuiusquam. Sūt
 enim admodum quam inconditi ac barbari. De ijs ipsis Caesa-
 ris Commetarijs quid senserit M. Tullius in libro de claris o-
 ratoribus, operae praetiū uisum est subiungere. Cuius haec sunt
 uerba: Commentarios scripsit ualde quidem probandos. nudi
 sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tanquam ueste
 deiracta. Sed dum uoluit alios habere paratam, unde sume-
 rent, qui uellent scribere, historiam, ineptis gratum fortasse fe-
 cit, qui illa uolunt calami stris inurere, sanos quidem homines
 a scribendo deterruit. Haec Cicero illud insuper addiderim, bo-
 nam partem eorum, quae his cōmentarijs scripta sunt, haberi
 etiam in epistolis M. Tulij ad Atticum, in quibus, cum quid no-
 ni gestum erat a Caesare statim Atticū Quinctumue Ciceronē
 fratrem, aut M. Brutū, certiorē faciebat. Id quod maximo testimo-
 nio est, uerissima esse, quaecūq. his cōmentarijs scripta habētur.

Vale,

Venetijs, Mense Non.

∞ D X I I I

**GALLIAE . POPVLORVM
VRBIVM . FLVVIORVM
ET . MONTIVM**

quo nomine & olim, & hodie, dicantur,

INDEX . LOCVPLETISS.

LATINO GALLICVS

ORDINE . ALPHABETICO . DIGESTVS

In quo A, Archiepiscopatum;
E uero Episcopatum
indicat.

1911

RECEIVED
C. A. B. & CO.
1911

NEW YORK

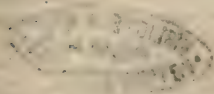
1911

RECEIVED

1911

1911

1911

BELGICVS. INDEX

Bbatifuilla, *Abbeuille*

Aduatici pop. le pays alentour de Bos-
leduc

Aeria, *Ayre*

Agrippinenses pop. ceulx de Coulongne

Aldenardum, *Auldenarde*

Aldnaldubis, & Dubis, siue Dubius fl. le doux

Alemanni, *Alemans en la Frâche contee sur Pon-
tarlez*

Alexia, *Leuxen en la Franche contee, a nōnullis,*

Alexie en la duchee de Bourgongne

Allobroges pop. *Sauoiens, & Daulphinois.*

Amantium, *Amance*

Ambiani pop. le pays alentour d' *Amyens*

Ambianum, *Amyens, E. Ambianen.*

Ambuariti, siue Ambuariti, & Beuuii, qui &
Brabanti, *Brabansons*

Ambrones pop. le pays d' *Ambrum*

Amsterdamum, *Amsterdam*

Amurcum, S. *Amour*

Angelio fl. *Angelon*

Antenacum, *Andernach. op. inter Cōfluentes,
& Agrippinenses*

Antuacutum, *Antuerpia, Anuers, Antuuerpen*

Aquisgranum, *Aix*

Arantum, *Aranto*

Arar fl. *la Saone*

Arbosium, *Arbois*

Arduenna silua, *la forest l' Ardenne*

- Argentoratum, & Argentina, Strasburg
 Argentuaria, Horburg op. quondam primæ
 Germaniæ, nunc uicus, iuxta quem est Co-
 lumbaria, *Columbier en Elsas*
 Argua, *Argue*
 Arlum, *Arlez*
 Arna, *Arne*
 Asna, *Asne sur Salins*
 Asprenciacum, *Asprenay*
 Atrebatum, *Arras*, unde Atrebates pop. *E.*
Atrebaten.
 Audomarns, *Omer*
 Arduenna, *Auene*
 Aucenticum, *Auenche au pays de Vaul*
 Augusta Rauracorum, *Auguste sus Basle*
 Augusta Romanduorum, *Luxembourg*
 Augusta Soissonum, *Soissons*
 Augusta Trevirorum, *Triers*
 Axona fl. *la Disne* nunc *Anaix*, prope opidum
 Latomio,
 Bacenis, silua nigra, *la forest noire*
 Balma, *Baulme*
 Bapalma, *Bapaulme*
 Barrum, *Bar*
 Basilea, *Basle*, *E. Basilien.*
 Bataui, *Hollandois & Gueldrois* (*gique*
 Belgæ pop. & Belgica pars Galliæ, *la Gaule Bel*
 Belgium, *Beauvois*
 Bellouaci pop. *le pays alentour de Beauvois*, *E.*
Bellouacen. siue Beluacensis
 Belna,

- Belna, Beaulne**
Berga, Bergues
Berna, Berne
Bethunia, Bethune
Benium, Benoye en la France contee
Bibraetie pop. Beaulne en la duchee de Bourgogne, hodie Belna
Bibrax, Bray en la contee de Rhetel
Bingium, Bingen, in ripa Rheni infra Magun-
-tiacum
Bisontium, Besanson. A. Bisuntinen.
Bleterum, Bleterans
Bodobriga, Poppart Treuitorum, non procul
a Confluentibus
Bolonia, Boulongne
Bonna, Bonne pres Coulongne sus le Rhin
Borbetomagus, uulgo Vuormacia, Vangionum
caput, uulgo Vuorms
Bouina, Bouine
Brabantia, Brabant
Bregantia, uel Cōfluentes, Breganti uetus op.
ad Acronium lacum
Brielis, Bryele
Brugae, Bruges
Bruxellae, Brusselles
Burgum, Bourg pres Nozereth. Vnde Burgundi
Burgundiae ducatus, & comitatus, duchee &
France contee
Buscomducis, Bosleduc
Cabillonum, & Catalaunium, Challons, sur
Marne.

- Marne. & ung aultre sur Saone. E. Cabilon. sine
Cathaluanensis*
- Caepina fl. Oignon*
- Caesaromagus, Beauuois*
- Calcar, L'esperon*
- Caleti pop. le pays alëtour de Calais port de Mer*
- Caletum, Cales*
- Caluus mons, Chaumont*
- Colx, la Chaux*
- Cambetis, Kemps, pagus ad nemus Rauraco-
rum, infra Basileam*
- Cameracum, Cambray. E. Cameracensis*
- Campania, Champaigne*
- Campignola, Champignole*
- Caninefates, le pays de Gorkum en Hollande*
- Castellana, Chastellaine*
- Castellio, Chastillon*
- Castellum, op. quondam Menapiorum iuxta
Mosam, nunc pag. Kessel*
- Castrum Caroli, Castelchalon*
- Castrum Thericum, Chasteau Tierri*
- Caltrum uillicum, Castelwillain*
- Catuaci, Ceulx du payx de Douuay*
- Celerae, Cefieres*
- Centrones, Centron au pays du Liege*
- Camberiacum, Chambéry*
- Chemnitae, sine Chemnicium, Chemnytes*
- Cheuannae, Chenannes*
- Clarauallis, Cleueval sur le Doux, & ung aultre
sur la riuere Dain*
- Clarum**

Clarum, *Cleron*
 Clarus mons, *Clermont. E. Claromonten*
 Claudianum, *S. Claude*
 Cleuia, *Cleues*
 Colonia Agrippinensium, *Colongne sus le Rhin*
 Compendium, *Compeigne*
 Concordia Romanorum quondam monumē-
 tum, nunc specula Argentoratensium
 Confluentia, *Confluence*
 Constantia, *Constance. E. Constantiensis*
 Corbua, *Corbie*
 Crodrusi, *ceulx d'empres, Aix entre Traict, &*
Iuliers
 Creolium, *Creil*
 Croteum, *Crotoy*
 Curtracum, *Courtray*
 Danus fl. *Dain*
 Dieppa, *Diep*
 Dinantum, *Dinam*
 S. Dionysius, *S. Denys*
 Diuodurum, *Theonuille en Luxembourg*
 Dola, *Dole*
 Dordrachum, *Dordrecht*
 Dorlenum, *Dorle*
 Duacum, *Douay*
 Durocortorum, *Reins en Champaigne*
 Duromagus, *Durmegen, Vbiorum op.*
 Ebrodunum, *Embrum*
 Eburones pop. *les Liegeois*
 Elfasia, *Elsassé*

Elsebus, *Scheltat en Elsas*
 Embrica, *Embric*
 Enna fl. *Enne*
 Equestris ciuitas, *Neuschastel, en Suyffe*
 Fauernum, *Fauerne*
 Fiscanus, *Fescamp*
 Fitignum, *Fitigny*
 Flandria, *Flandres*
 Fonsfena, & Fonsfeni, *Fonsseniers*
 Fraxinum, *Fraigne*
 Friburgum, *Fribourg*
 Gandauum, *Gand*
 Geneua, *Geneue*, Gessoriacum nauale
 Gessoriacum *Bologne, sur la mer, uel Caletium*
 Gium, *Gy*
 Gorduni, *Gantois*
 Granuallis, & Granuallenses, *Grannalliers*
 Grauellina, *Grauellines*
 Grennes pop. *Clenoys*
 Greum, *Grey*
 Grudii pop. *le pays alentour de Louain*
 Gueldria, *Gueldres*
 Haga, *l'Haye*
 Hannonia, *Hannoyes ou Henault*
 Hareflorus, *Harfleur*
 Harla, *Harle*
 Harudes pop. *le pays alentour de Constance en*
Allemagne
 Hastalum, *Hastale*
 Hellum, *El*, Tribonorum uicus
 Heluc-

Heluetia, et Heluetii pop. <i>Suiffes</i>	Lucemburg
Hippolytum, <i>Hippolyte</i>	Luxemburg
Hifara fl. <i>Lifere</i>	Luxemburg
Hildinum, <i>Hesdin</i>	Hesdin
Hollandia, <i>Hollande</i>	Hollande
Hoyum, <i>Hoye</i>	Hoye
Iouis portus, <i>Huyffant</i>	Huyffant
Ifara fl. <i>Aife</i>	Aife
Irius portus, <i>Calais, port de mer</i>	Calais
Iuliacum, <i>Iuliers</i>	Iuliers
Iulianum, <i>Iulien</i>	Iulien
Iunia, <i>Jougnes</i>	Jougnes
Iunvilla, <i>Iunville</i>	Iunville
Iura mons, et Iurassus, <i>de mont Lon</i>	de mont Lon
Iulsum, <i>Iuffey</i>	Iuffey
Latobrigi, <i>ceux du pres Lofanne</i>	ceux du pres Lofanne
Laudunum, <i>Laon. E. Laudunen.</i>	Laon. E. Laudunen.
Laurentianum, <i>S. Laurens</i>	S. Laurens
Ledon, siue Lonsalinum	Lonsalinum
Lemanus lacus,, <i>le lac de Lofanne, & de Gene-</i>	le lac de Lofanne, & de Gene-
<i>fue</i>	
Leodium, <i>Liege</i>	Liege
Lepontii, <i>Gryfons</i>	Gryfons
Leydis, <i>Leyde</i>	Leyde
Lignum, <i>Ligny</i>	Ligny
Lila, , <i>Lysle sur le Doux, ung aultre en Flandres</i>	Lysle sur le Doux, ung aultre en Flandres
Lyfa fl. <i>Lyse</i>	Lyse
Lofanna, <i>Lofannne. E. Lofanen.</i>	Lofannne. E. Lofanen.
Lotharingia, <i>Loreine</i>	Loreine
Louanium, <i>Louuain</i>	Louuain
-orinofa	Lucem-

- Lucemburgum, *Lucembourg*
 Lucerna, *Lucerne*
 Luxouium, *Luxeu*
 Maguntia, *Mayence*
 Maillotenses, *Vaulx de Maillot en la Franche*
contee
 Marchia, *la Marche*
 Marnecum, *Marney*
 Matrona fl. *Marne séparant en partie avec Saine*
les belges d'avec les Celtes selon Caesar,
 Mechlinia, *Malines*
 Mediomatricum, *Metz. unde Mediomatrices*
pop. le pays alentour de Metz en Lorraine. Mé
rac nunc. E. Merensis
 Meldeburgum, *Meldeburg*
 Menapii pop. *Gueldres, & Clénes*
 Migienfes, *Vaulx de Mieges*
 Mirebellum, *Mirebel*
 Moguntiacum, & Moguntia, *Mayence sur le*
Rhin. A. Moguntinen.
 Mombiliardus, *Monbiliard*
 Mombosium, *Monboson*
 Monasteriolum, *Montereul*
 Mondiderium, *Mondidier*
 Monetum, *Monnet*
 Monfloridus, *Monsieur*
 Mons acutus, *Montagu*
 Mons in Hannonia, *Mons en Henault*
 Mons Iura, *mons Ioux*
 Mons maior, *mont maion*
 -mon
 Monse-

- Monfrotundus, *Monfrond*
 Montani, *sur le Mons en Franche contee*
 Montruncum, *Montronc*
 Morantium, *Morans*
 Morellum, *Morel*
 Morinum, *Terouanne*. unde Morini pop. *E.*
 Morinensis
 Mortua, *Mortuenfes, Mortual*
 Mofa fl. *Meufe*
 Mofella fl. *Mofelle*
 Mora, & Motenfes, *Mote*
 Namurcum, Namours
 Nancum, fiue Nafium, *Nancy en Loreine*
 Nantuates, fiue Antuantes, rectius Vantuates,
 le pays de Vaulx
 Nauatia, *Campen in Transifulania*
 Nazaretum, *Nazareth*. unde Nozerethenfes.
 Nemetum, *Spire*. unde Nemetes, *ceux d'alen-*
 tour de Spire, fur le Rhin
 Neruii pop. *ceux d'alentour de Tournay*
 Nouefium, nunc Nuffia, non longe a Colo-
 nia
 Nouiodunum in prouincia Rhemenfi, *Noyon*
 Nouiomagum, *Noymage*
 Nouiomus, *Noyon*. E. *Nouiomen*
 Nous mercatus, *Marcheneuf*
 Nuithlandia, *Defert*
 -Orchie, Orchie
 Orgelium, *Orgelet*
 Ornatum, *Ornans*
 Often-

Ostenda, Ostende
 Paema, Pemes. Inde Paemani, siue Paemen-
 ses, en la France contee
 Paemani pop. pres du Liege
 Palma, siue Balma, Baulme les nonnes sur la
 Doux
 S. Paulus, S. Paul.
 Peninsula, Penisle
 Perna, Perne
 Peronna, Peronne
 Phrysia, Phryse
 Picardia, Picardie
 Pleumofii, Flandris in Dioecesi Tornacensi
 Polichnion, Polichni
 Pontarlum, Pontarlez
 Pontisara, Pontoise
 Portuzona, Port sur Sone
 Quenayum, Quesney le conte
 Quingyum, Quingey
 Quintinum, S. Quintin
 Rauraci, Bassoys
 Reamonenses, Reamonoy
 Regyacum, Arras
 Remis, Reims: unde Rhemi, M. Rhemen-
 sis
 Res, Rees
 Rhena, Rhenes pres Salins
 Rhenus fl. le Rhin, separant la Gaule d'Alle-
 maigne
 Richarium, S. Riquiers
 Rigo-

- Rigomagus, *Reinmegen*, Vbiorum op. 2
 Riparia, siue Riua, *Riuere*
 Rochofortis, *Rochefort*
 Rothomagus, *Rhouen*, chef de Normandie ou il
 y a parlement. A. Rothomagen.
 Roya, *Roye*
 Rubimons, *Rougemont*
 Ruphacum, *Ruffey en la France contee, & ung*
aultre en Alsas
 Rupis Ioannis, *Roche Ian*
 Ruremunda, *Ruremonde*
 Sabris fl. *Sambre pres Namours*
 Sacerio, *Seltz*, ad Rhenum, infra Argentoratū
 Salinae, *Salins*
 Sandiserium, *Sandisier*
 Samarobriga, seu Samarobrina, *Cambray ou*
R. Quintin
 Sanctio, *Seckingen*, in ripa Rheni supra Basileā
 Sangona fl. *Sone*
 Scaldis fl. *l'eschault*
 Sebusieni, & Segusiani pop. *Bresse*
 Sebusium, *Vuessemburg*, op. infra Argentora-
 tum, iuxta montes.
 Seclusa, *l'ecluse*
 Sedusii, & Seduni, le pays alentour de Syon en
Valloys, incolae uallis Poeninae iuxta Vera
 gros, quorum opidam est Sedunum. E. Se-
 dunen.
- Segni pop. *Namurcis uicini*
 Sena fl. *Sinne*

Sequa-

Sequana fl. Seine, separant les Belges en partie
 avec Marne de Celtes selon Caesar. Vnde Se-
 quani dicti sunt Burgundi, Bourguignons
 Serpentina fl. Serpentine
 Sicambri, Gueläroys
 Siluanectum, Senlis. E. Siluanecten.
 Sirodum, Siroz, unde Sirodani
 Solodurum, Soleure
 Somma, Somme
 Sorlinum, S. Sorlin
 Spira, spire
 Stauia, Estauayer au pays de Vand
 Suefsio, Soissons. unde Suefsiones pop. le pays
 alentour de Soissons. E. Suefsionensis
 Sueuia, Suuabe
 Sunici pop. pres Coloigne
 Tarbiaci pop. pres Coloigne
 Tafandron, S. Tandron au Ligeois
 Teneramunda, Tendremonde
 Tigurinus pagus, Tigurum, Zurich en Suisse
 Tornacum, Tornay. E. Tornacensis
 Traiectum, Vtrecht, inferius in Hollandia
 Traiectum superius, ad Mosam, Mastricht
 Trauium, Traues
 Treueris, Triers, unde Treuiri pop. A. Tre-
 uerensis
 Tribotes, seu Triboces, le pays alentour de
 Strasbourg. Alsates non dicuntur
 Tullum, Toul, aquo Tullingi pop. E. Tullen-
 Turmaya, Turmay

Vadam,

Vadam, *Vadans en la Franche contee, & in*

Batauia

Valdrum, *Vauldrae*

Valempoliere, *Valempolieres*

Valentinac, *Valenchiennes*

Vangiones, *le pays a l'entour de Vuormes sur le Rhin*

Velladunum, *Villeneuve en Lorraine*

Vercellae, *Vercel*

Vernum, *Vers*

Verbigenus, *Orbe au pays de Vaul*

Verocasses, *nunc Calletenses, Calais*

Veromandui pop. *Vermandois en Picardis*

Vertodunum, *Verdum en Lorraine*

Vesontio, *Besançon*

Vessalia, *Vessalie*

Vesulium, *Vesou*

Villephanum, *Villauphans*

Virodunum, *Verdun, sur Saone. Et Viridunensis*

Visio, *Vesey*

Vogesius mons, *les monts de Voge en Lorraine*

Volania, uel Viselia, *Vuesel: Treuitorum*

Vlierum, *Vlier*

Vuormacia, *Vuorms*

Yprae, *Ypre*

CELTICVS. INDEX

ABRINCAE, *Aurenches. E. Abricen.*
 AEDUUM, *Autun. unde Aedui pop.*
le pays alentour d'Autun en Borgogne. E. Aeduen.

AGENDICUM, *Sens ou Prouuins. A.*

ALENCONIUM, *Alençon*

ALEXIA, nunc ALSETUM, *Alesie en la duchee de Bourgogne*

ALTISIODORUM, *Auxerre. E. Antissiodoren.*

AMBIBARI pop. *le pays a l'entour de Nerves*

AMBILIATES pop. *alentour d'Aurenches*

ANDES, & ANDEGAUENSES pop. *le pays d'Anjou*

ANDOMATUM, *Langres*

ANSA, *Anse*

ANTRICUM, *Chartres*

APREA, *Apres*

APTEN. *E. Aptens.*

AREMICI, & ARTOMICI, seu ARECOMICI pop. *le pays de Armignac*

ARGENTONUM, *Argenton*

ARGILIA, *Arge*

ARMORICAE CIUITATES, *les uilles que sont en Bretagne, Britonans appellatae*

ARUSIUM, nunc AURENGIAE, *Aurenges, en la France contee. E. Auaicensis*

AUARICUM, *Chasteauneuf ou Viarron en Barry*

AUERNI, *le pays d'Auvergne*

AUENIO, *Auignon. A. Auenionem.*

AUGUSTODUNUM, *Autun*

Augu-

INDEX . CELT.

- Augustomenetum, Neuers
 Aulerci, Rhoan, ou Orleans
 Aulerci pop. Aedunorum clientes, Roane, siue
 de Ange
 Aureliae, Orleans. E. Aurelianensis
 Baiocae, Bayeux. E. Baiocen.
 Bellocassii pop. le pays alentour de Bayeux.
 Bellicen. E. Bellien.
 Blannouii pop. le pays alentour de S. Iehan de
 Morienne
 Boii, Bourbonnois
 Bonuallis, Bonneval
 Braccata Gallia, la Prouence
 Brannouices, le ual de Morienne, ou Briançons
 Cabillonum, & Catalaunium, Chalon sur Sao-
 ne. E. Cathalaunensis, siue Cabillonien.
 Cadetes pop. le pays alentour de Chasteaul,
 Briant en Bretagne
 Cadomum, Caen
 Cadurci pop. le pays de Quercy, ou est Cahors
 Canalicum, Canali. E. Canalinien.
 Carnutes pop. le pays alentour de Chartres. E.
 Charnoten.
 Carnutum, Chartres. E. Carnoten.
 Carpentoraete, & Carpentoraetum, Carpen-
 tras. E. Carpentraten. siue Carpentoraeten-
 sis
 Castillio, Chastillon
 Celtæ pars Galliae, selon Caesar tout le pays qui
 est entre la Belgique & l'Aquitaine
 Cennenii montes, les montagnes d'Auvergne.
 †† E. Cislun-

E. Cistricen. uel Cistrariensis

Centrones pop. le pays de Tarentaise

Cluniacum, Cluny

Comata Gallia, toutes les Gaules, excepte la
Prouence, qui estoit dicte Braccata

Condatae, Rennes en Bretagne

Condiuicum, Nâtes. uille capitale de Bretagne

Constantia, Constance. E. Constantien.

Curiosolitac pop. le pays de Cornoaille en Bre-
tagne

Delphinatus, Dauphine

Diablintres pop. le pays alentour de Leondoul en
Bretagne

Diena, Diees. E. Dien. *Valentinensi coniunctus*

Dinia, Digne en Prouence. E. *Dignensis*

Diuiio, Digeon

Driuidum ciuitas, Dreux pres de Chartres

Druentia fl. Druence en Prouence

Ducona, Cahors en Quercy

Duriorigum, Vannes en Bretagne

Ebrodunum, Embrum. E. Ebredunen.

Eburonicae, Eureux, unde Eburonices. E. E-
broicen.

Elauer, fl. Alier

Ellui, Rotelois oultre Tournoy

Fallisia, Fallaise

Foronitiensis episcop. Forins

Forum Claudii, Tarantaise

Forum Secusianorum, bourgen Bresse

Fossae Marinae, Aigues mortes

Gaballi,

- Gaballi, ceux de Lodesue, nunc Lodaëna, etiam in Aquitanico Indice. E. Gabinen. alias Vapicen.
- Garoceli, ceux d'empres Tarentaise
- Garumna fl. Garumna separant les Aquitain: des Celtes selon Caesar.
- Gebenna mons, la montaigne de Genesue & aucuns les mons d'Auvergne
- Genabum, seu Mediolanæum, Orleans
- Geneua, Geneue. E. Gebanen.
- Gangolphus, S. Gengou
- Gergobia, Clairmont en Auvergne
- Garmonna, Germonne. E. Claudatensis
- Grassa, Grasse. E. Granssen.
- Gratianopolis, Grenoble. E. Gratianopolitanus
- Heluii pop. le pays d'Albigeois
- Herculis portus, uille Franche
- Honneflorus, Honnefleur
- Ianuilia, Ianville
- Iatinum, Meaulx
- Iosedom, Corbeil
- Iuliobona, Honfleur en Normandie
- Iuliomagus, Anguiers
- Lanellum, Lunay
- Lexubium & Lexouium, Lysieux. unde Lexobii. E. Lexouien.
- Ligeris fl. Loyre
- Lingones pop. le pays alentour de Langres. E. Lingonensis
- Lugdunum, Lyon, E. Lugdunen.

- Lutetia, & Lucotetia, *Paris, chef & court souue-
 raine de France*
 Magetrobia, locus in Celtis, *Toaut*
 Mandubii pop. *le pays alentour d'Alexie en la
 Duchee de Bourgongne*
 Masilia, *Merseille. E. Massiliensis*
 Matiscon, *Mascon, sur Saone. E. Matisconen.*
 Matrona fl. *Marne, separant en partie avec Seine
 les Belges d'avec les Celtes selon Caesar*
 Maurianen. *E.*
 Medonta, *Mante*
 Melaniam, *Menlam*
 Meldae & Meldenfes pop. *le pays alentour de
 Meaulx. E. Meldenfis*
 Melodunum, *Meluon sur Seine*
 Molinum, *Molins*
 Monfairgis, *Montargis*
 Monslimardus, *Montelmard*
 Monspeffulanus, *Montpellier, Agathopolis S.*
 Morctum, *Moret*
 Morienne, *Morenne. E. Maurianensis*
 Moritania, *Mortaigne*
 Nannetes pop. *le pays alentour de Bretagne.
 E. Nanaten.*
 Nemoracum, *Nemours*
 Neodunum, *Leondoul en Bretagne*
 Neomagus, *Neogens sur Seine*
 Neustria, *Normandie, unde Neustrii*
 Nicia, *Nice. E. Niciensis*
 Niciobriges pop. *les pays alentour de Montpe-
 lier*

lier Vzes

Niuernum. Neuers. E. Niuernen.

Nouiodunum, Noion, ultra Ligerim, & aliud

Bibracti proximum. E. Nouinensis

Olbia, Aires en Prouence

Oleron, Oleron. E. Oleren.

Osfini pop. le pays alentour de Landriguer en Bre
tagne

Parisius, Paris, unde Parisii pop. E. Parisien.

Pesignianum, Pesenas

Pontorsonus, Pontorsum

Pyrenaci montes, les môtz de Pyrenée, les monz
de Foyz separant la Gaule des Espagnes

Ratiastum, Lymoges

Regena, Regena. E. Regenen.

Rhedones pop. le pays alentour de Reines en Bre
tagne. E. Rhedonensis. E. Riuenfis

Rhodanus fl. le Rhosne

Rhotomagus, Rouen, chef de Normandie ou ya
parlement. A. Rothomagen.

Sagium, Sees. E. Sagiensis

S. Spiritus. S. Esperit

Sebusiani, & Secusiani, la Bresse

Salii pop. le pays alentour d'Arleze

Sedusien. E. Sedun.

Segalauni pop. le pays alentour de Valence en
Daulphine

Segodunum, Rhodes

Senonis, Sens. unde Senones pop. uetustiss.

Galliae. A. Senonensis

- Sequana fl. la Seine, separant las Belges en partie
 avec Marne des Celtes, selon Caesar
 Sequani, post Burgundi pop. Bouguignons
 Seluuii pop. E. Exisuis
 Siccourportus, Luffon
 Siluanecten. E. Senlis
 Simphorianus, Saphorim
 Sistarica, Sistarique, Sistarecen. E.
 Stampe, Estampes
 Tarentasia, Tarentaise. A.
 Tauriscon, Tarascon
 Tauroentium, Tollon en Prouence, nunc Tolle
 na. E. Tollenen.
 Tectosages pop. du Languedoc
 Terrascon
 Tolosates, le pays alentour de Tholose ou ya par-
 lement. E. Tholonen.
 Trecae, Troye. E. Treceu.
 Tribocès, Cherbourg en Normandie
 Tricastinum, Tricasto. E. Tricastinen.
 Turones pop. le pays alentour de Tour sur Loire
 Turonus, Tours. A. Turonen.
 Valentia, Valence, au Dauphine. E. Valen-
 tinen. Dienſi coniunctus
 Vapina, Vapinte. E. Vapincen. alias Gabincen.
 Vap.
 Var fl. le Var separant la Gaule d'Italiae pres de
 Nice
 Vasio, Vason, E. Vasionen.
 Vellaudunum, Villeneuve, Villa noua nunc
 Vellaunii

Vellaunii pop. *Velaye, S. Fleur.*

Veneris portus, siue templum, seu Aphrodisium, *Cap. de Creux*

Veneti pop. *le pays alentour de Vannes en Bretagne. E. Venten.*

Veragri pop. *le pays alentour S. Maurice*
Verno, *Vernon*

Vibisci pop. *ceux alentour de Bourdeaux*

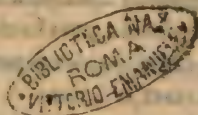
Vienna, *Vienne, en Dauphine. A. Viennensis*

Viuarium, *Viniers. E. Viuarien.*

Vnelli pop. *le pays du perche*

Volcae pop. *le pays alentour de Montpellier, ou d'Avignon*

Vxellodunum opidum, *Cadenac en Ouercy*

A Q V I T A N I C V S
ET . B R A C C A T V S
I N D E X

BDVRA, *Adure. E. Aduren. Ayre.*
Accusianorum colonia, Gratianopolis, Grenoble ou ya parlement
Agatha, *Agathe. E. Agathen. Agede*
Agathopolis, Monspessulanus, Mompelie
Agena, *Agen. E. Agenen.*
Aginum, nunc Angolisma, *Agolesme. E. Angolismen.*
Albaugusta, nunc Albya, *Alby. unde Albien-
ses. E. Albien.*
Anatillorum, *Prouins en Brie*
Aniciensis, *E. le pays en Auvergne*
Antipolis, *Ragny. E. Andegauen.*
Antipolitanus, uel Seneten. *E. Angiers*
Appamara, *Appamer. E. Appimen. Pamiers*
Appanen. *E. Appenes*
Aquae Sextiae, *Ais en Prouence. A. Aquensis*
Aquensis Episcopatus, *in Vasconia, Aix*
Aquitania, pars Galliae, *Gascongne, et Guienne.*
unde Aquitani pop.
Arelate, col. Ro.
Ailes, *Arelaten. E.*
Auaricum, *Biturigum ciuitas, Bourges*
Auerni pop. *le pays d' Auvergne. Celtis a Marlia
no adscribuntur*
Augusta Asciorum, *Aux en Guienne, nunc
Auscus.*

INDEX . A Q V I T A N .

- Aufcus. unde
 Ausci, & Auxitani pop. *le pays de Aux. A. Auxitanen.*
 Augustoritum, *Poitiers.* unde Pictaui, siue Pictones.
 Axona fl. *le Disne en Guizenne*
 Bagnera, *Baguiere*
 Bayona, Bayone. E. *Bayocen.*
 Bergeracum, *Bergerac*
 Bigerrione, *Bierne, Bigorre*
 Bituris, *burges.* unde Bituriges. *A. Bituricen.*
 Blefa, *Bloys*
 Bliterae, & Bitere, *Befiers, en Guienne.* E. *Biteren.*
 Bloya, *Bloye*
 Briecum, *Brieur*
 Brionda, *Brionde.* E. *Brioncen.* S. *Brien*
 Burdigala, *Bourdeaulx ou ya parlement.* A. *Bur*
 Burgum, *Bourg* (degalen.
 Cantabri pop. *Biscaye, ou ceulx alentour de*
Cuse en Guienne.
 Carcaslio, & Carcasio, *Carcaffone.* E. *Carcaffonen.*
 Castrum, Cordum, *Chasteaul, Cordue, Castren.*
 E. *Castres*
 Castrum Darry, *Chasteaul Darry*
 Castrum Lerum, *Casteherauld*
 Cathurcum, *Cahors.* E. *Casturcen.*
 Cenomania, *le Mans* unde Cenomani. E. *Cenomanen.*

Chino,

- Chino, Chino
 Clarusmons, Clermont .E. Claromonten.
 Cognacum, Cognac
 Comménarum, Comminge
 Condorium, siue Condona, Condon .E. Condo-
 nen. siue Cordorien.
 Conserana, Conserant .E. Conseranen.
 Conuenae, Conuens
 Cornubie, Cornoiaille .E. Crisopitensis
 Datii pop. le pays alentour d'Ax en Guienne
 Dinantum, Dinant
 Dola, Dole .E. Dolen.
 Dunum regis, Dun le roy
 Electa, Elect .E. Electen.
 Elna, Elne
 Eloicen. siue Eluenen. E. Eaule
 Elusabertis, Aux en Gascongne
 Florus, Fleur .E. Flori
 Fongera, Fongeres
 Fuxus, Foyx
 Gaballi pop. ceulx de Lodesue
 Galliacum, Galace
 Garites, le pays de Agenois en Guienne
 Garumina fl. Garumme. separant les Aquitains
 des Celtes selon Caesar
 Glauden .E. Glaudenmes
 Horteslion, Hortois
 Io. Angelicus, S. Iehan d'Angeli
 Laguiéria, la Guierche
 Lamballa, Lamballe
 La-

BELGICVS

- Lascura, Lascure. F. Lescuren. Lescât
 Lebresum, Allebret
 Lectorium, Lectore. E. Lectoren.
 Lemouices, Lymoges. E. Lemouicen.
 Leona, Leon. E. Leonen.
 Liburna, Libourne
 Lifigniacum, Lifignau
 Lodesua, Lodesce. E. Lodeuen. Gabali ceulx de Lodesue
 Lombaris, Lombers. E. Lombarien.
 Lomella, Lomelle
 Ludum, le Luda
 Luxiona, Luxon. E. Luxonien.
 Maclouius, S. Malo, E. Maclonien.
 Magalonium, Magalone. E. Magalonen.
 Magdunum, Mauge
 Maleaca, Malefaiz. E. Maleacen.
 Mediolanum, & Mediolanium Xanthonium,
 Saintes
 Minatum, Mende, E. Mimatén.
 Miranda, Mirande
 Mirapisce, Mirepois. E. Mirapicensis
 Moneta, Monete
 Monlionus, Monliou
 Monsmarfanus, Monsmarchant
 Montalbanum, Montaulban. E. Montis alban
 Morlanum, Morlois
 Nanetum, Nantes. E. Nannecten.
 Narbo, Narbonne. A. Nar bonen.
 Nemaufum, Narb. Nimes. E. Nemacen.
 Nyma-

Nymatum, *Nimay*
 Olorensis. E. Oloron.
 Partenaicum, Partenay
 S. Paulus, *S. Paul. E. S. Pauli*
 Petra Buffyera, *Pierre Buffiere*
 Petragoricum, *Perigort. unde Petrocorii, Pe-*
 rigueulx. E. Petragorice.
 Pietaui, *Poitiers. E. Pictaui.*
 Pictones pop. *le pays alentour de Poitiers*
 Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Fleur. E.*
 S. Flori
 S. Pontius. *S. Ponz. E. S. Pontij, Themerarium,*
 S. Poul de Thommiers
 Preciani, *Precins*
 Rhedonis, *Renes. E. Rhedonen.*
 Rigena, *Rigena*
 Riuiena, *Riuienna. E. Riuiensis, Rieux*
 Rocomacorus, *Rochemadou*
 Rupella, *la Rochelle*
 Ruthenum, *Rouergne. unde Rutheni. E. Ru-*
 then. Rhodes
 Santones pop. Xantongues
 Santonum portus, *la Rochelle*
 Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
 Senecten. *E. Senes*
 Tailleburgus, Tailleburg
 Tarba, *Tarbe. E. Tarbiensis*
 Tarbelli pop. *le pays alentour de Tarbe en Bigor-*
 re ou ceulx de Bayonne
 E. Tarniensis, *Terna*

Taru-

Tarusates, le pays alentour de Turse

Tholosa, Tholose, Tholosanen. E.

Touarsus, Towars.

Trecorum, Triquet. E. Trecorensis

Trigay, siue Tiriguier

Turonus, Tours. A. Turonensis

Tutela, Tules. E. Tutelensis

Vabra, Vabra. E. Vabrensis

Vacien. E.

Vanneta, Vannes. E. Vannetensis

Varena, Vaurent. E. Vaurenensis, Vaubour, siue la
Vaur

Vasura, Basas, E. Vasaten. Basas

Villa Regalis, Ville Roy

Vindocinum, Vendosme.

Visson, Vffon

Vtica, Vsee. E. Vticensis

Xanthona, Xainthes, E. Xanthonenensis

NOMINA. CIVITATVM
CVM. INTERPRETATIONE
GERMANICA
ET. PROPRIA

Budiacum, *Happing, iuxta Rosen-
heym*

Abudiacum, *Danubianum Abach*

Abusiacum, *Fuessen*

Abusina, *Abenspurz*

Agrippinensis, *Colonia*

Alcimocns, *Vuerd, uel Eystiaua, aut Aluia
Burgus.*

Ambra, *Amper apud lacū & flu. eiusdē nominis*

Araeslauiac, *Nordling, uel potius Heydenheym*

Arbor felix, *Arben*

Aredata, *Lintz*

Argentoratum, *Straßburg*

Artobria, *iam Veltenburg, Monasterium supra Ra-
tisponam ex magnis aedificiorum ruinis*

Atuacum, *uel Atuacutum, Mastricht*

Auenticum, *Bibelspurz*

Auguntum, *Nennenslat, uel prope, quia nomen
repugnat*

Augusta, *Acilia Straubing. nempe ciuit. anti-
qua, quae & hodie Azelburg*

Augusta Rauracorum, *Augst, pagus nunc supra
Basileam militaria duo*

Augusta Vindelicorum, *Augspurg*

Aurifium

Aurifium, Ros

Atilia, *Altenburg, non longe a Neuburgo, iuxta Danubium*

Autunaco, uel Autiniacum, *Andernach*

Bacodurum, uel Bocodurum, uel Bolodurum, uel

Baganum, Bagenheym

Batabis, *Ptolem. Poedicum, Passau, propter confluentiam Aeni in Danubium*

Bedacum, *Burckhausen*

Berbecomagus, *Speir*

Bidaio, *Lauffen*

Bingium, uel Vingio, *hic Naus fluius in Rhenum exit, Pingen*

Bodobriga, *Boppart*

Bonna, *Bon, ex cuius opposito Genosia est, ubi Drusus teste Flor. Rhenum ponte coniunxit*

Bracodurum, *Psulendorff*

Bregetium, *Rab, propter confluentiam Rabonis, uel Arobonis, in Danubium*

Bregetium, *Bregnitz*

Brigantinus lacus, *lacus Constantiae*

Brisacus Mons, uel Breucomachus, *Breysach Caesarea, Reschnig, non longe ab Ingolstadio*

Calkiaci, *Calcar, Tacitus*

Cambodunum, *Remmat*

Campodunum, *Kempton*

Caritini regio, *nunc ducatus Wuirtenburgensis*

Carnus, *Presburg*

Carrodunum, *Krzymburg, iuxta Vuasserburg. Castellum,*

- Castellum, *Cessel*, iuxta Mosam opidum di-
 rutum
 Berio, *Zeysselmawr*
 Claudionum, *Melck*
 Colonia Traiana, *Keyfers Vuercde*
 Confluentes, *Coblentz*, ibi *Rigodolium* est o-
 pidum
 Corioualum, *Ach*
 Cornuto, *Peternel*
 Curla, *Cur*
 Dauentria, *Deuenter*
 Diedenhouen, in ripa *Mosellae*, a *Francis Theo-*
 donis uilla uocata, regia *Caroli magni*
 Dracuna, *Ehingem*
 Drulomagus, *Memmingen*
 Durocortorum. *Arent*, iuxta portum *S. Nicolai*
 Duromagus, *Durmegon*
 Epona, *Epenburg*, supra nouam ciuitatem
 Fruxinum, *Frysing*
 Gamonodum, *Braunou*
 Gammodurum, *Constantia*
 Gesiodunum, *Ips*
 Gessoriacum nauale, *Gent*
 Hermonactus, *Kilia*
 Icius portus, uel *Gessoriacum*, *Calaia*
 Inutrium, *Mittenunualdt*
 Isnica, *Isen*, iuxta *Frysingam*
 Iuliacum, *Gulich*
 Iuliobona, uel *Vindobona*, seu *Vindomana*,
 aut *Fauiana*, *Vienna*
 Iulium

Iulium Caruicum, *Villach*

Iuuauinier, *Salzburg*

Luriacum, *Lorch*, monasterium iuxta ciuitatem *Ens*

Legio Traiana, *Drechshausen*, quasi Traiana domus

Leodium, *Luyck*

Leuphona, *Mollen*, uel *Hanofer*

Lirimeris, *Lubeck*

Lugedunum, *Seuenberghen*

Lugedunum, *Vuorckum*, uel mons S. Gertrudis

Marcodurum, *Duren*

Metreio, *Matran*

Matricorum, siue Dinodurum

Mecenia, *Motzing*

Medullum, *Melding*, apud *Muldorff*

Melatis, *Villack*

Mogonciacum, *Mentz*

Muriola, *Mereck*

Namurcum, *Namur*

Nasium, *Nause*

Nemeti, *Spirenses*

Neomagus, *Nieumegen*

Neomagus, *Oppenheim*, uel *Spira* potius

Nouesium, *Neuß*

Nouidunum, *Laybach*, & sub *Norico*, *Pannonia*, *Emona*, *Clemona*

Nouiomagum, superius *Nymag*, pagus circa *Berccastel*

Oscella uallis, *Eschental*

†††

Ouilla

Quillabis, *Lumbach, monasterium iam super flumen Ens*

Parthanum, *Partenkirch*

Pedicum, *Pruch, super flumen Mura*

Petouium, *sive Patauium, Petau*

Pheniana, *Laubing*

Pisonam, *Vuilschelburg, inter Strubingam, & Deckendorff*

Portus Manarmanis, *uel natalia, Campen*

Pontes Oeni, *Oeting*

Pontes Sarini, *Sarpruck*

Pontes Scaphonii, *Scheffelern, nunc monasterium super fluuio Isara.*

Quinctianis, *uel, Quinctianorum, colonia, Kuntziung, iuxta Filshouen*

Regium, *Docking, non longe a Ratisspona*

Rimogagus, *Reinmagen*

Rinsiana, *Grogen*

Ristronomanice, *Mundelheim*

Rufiana, *Vurms*

Sabaria colonia diui Claudii, *Stain am An- (ger*

Salinum, *Ofen*

Saobrin a, *Cameracum, uel potius S. Quintinus*

Sequani & Aedui, *est Burgundia, et Lotharingia*

Sirmium, *Simata*

Solaturum, *Soloturn*

Sublauio, *Brixen*

Suolli, *Suol*

Sumuntorio, *Hobennuart monasterium*

Tabernae, *Zabern*

Targe-

- Targetium, *Stulingen*
 Taradunum, *Riedlingen*
 Tarauana, *Terauan*
 Taururum, *Alba Graeca, propter confluentiam Danubij, & Savi*
 Teurum, uel Berunum, *Perneu, apud lacum Ramsee*
 Teutoburgium, *Senna Erdet, propter confluentiam Dari in Danubium*
 Tiberiacum, *Berick, uel Bergheim*
 Tigurina metropolis Norici, uel Augusta Tiberii, seu Regino, *Regenspurg*
 Tollium, *Doll*
 Tongeren, *ciuitas*
 Tornacum, *Tornay*
 Traiectum inferius, *Vtricht*
 Treua, *Heymburg*
 Treuirorum Augusta, *Trier*
 Turegum, uel pagus Tigurinus, *Zurich*
 Vacorium, uel, ut, aliqui putant, *Sacarabantia, Gretz*
 Vagetum, *Vuagenheim*
 Vallatum, *Feilenbach*
 Vangiones, *sunt Spirenses*
 Vespi, *nunc Marchionatus Eadensis*
 Vetera, *Santen*
 Vetera castra, *Pfeteren*
 Viana, *Vueissenhorn*
 Vimandria, *Agran*
 Vindonissa, uel Vindonis, *Vuindisch, apud monasterium*

nasterium Kunigsfelden, in quo est sepultura Co-
mitum de Habsburg

Virunnum, Iudenburg

Vifontium, Bisantz

Vitodurum, Vuinterduer

Vofania, alias Ficeria, Obruuesel, ibi caesa, &
sepulta est Mammea mater Alexandri impe-
ratoris

Zarmis, Gethusa, domus uenationis Zarmidis

Regis, nunc corona apud Septem castra,

Zelia, Cili

Zeugma, Clausenburg

NOMINA . PROPRIA

QVIBVS. CAESAR. ET. ALII

VTVNTVR

GERMANICE . SONANTIA

AMBIORIX, *Emberich, uel Heinrich*
 ARIUISTUS, *Ernst*
 AUTARICUS, *Hauptrich*
 BELLONES, *Balduniff*
 BERNHARDUS, *Bernhardt*
 BITUIT, *Butuinit*
 BRITOMARUS, *Bartmar*
 CAROMANDUS, *Garman*
 CASTIGO, *Castuig*
 CATAMANTALEDUS, *Caltenmantel*
 CATIUULE, *Gotuolck*
 CAUARINUS, CAUARUS, & CAUARILLUS *idem, Gae-*
ber, uel Genuer
 CINCIBULUS, *Zinsubel*
 CINGETORIX, *Sinnentrich*
 COMBOLOMARUS, *Cueuolmar*
 COMMANUS, *Cunman*
 COROLANUS, *Curliman*
 CUTRUATUS, *Gatrat, uel Conrads*
 DUMNORIX, *Dumerich*
 DIUICO, *Duffuig*
 EPOREDORIX, *Fridrich*
 INDUCIOMARUS, *Huffmar*
 LITAUIC, *Lutuig*

INDEX . NOM . PROPR . GERM .

Lomnori^{us}, Lonherr, uel Laeuenherr

Lothari^{us}, Luother

 Moenicapt^{us}, Manshaupt, uel Menschen kopff

 Numei^{us}, Neumey

 Olouic, Alunig

Orgetori^{us}, est Horderich, uel Erentrich

Otiago, Hortiag, uel Hertuig

Othmar^{us}, Othmeyer

 Senan^{us}, Sunman

Sigone^s, Signuys

 Vercingetori^{us}, Verrsinrich, uel Seersinrich

Verodoct^{us}, Vaerdhoch

Vertico, Vuerduig

Volmar^{us}, Volmeyer

NOMINA
VRBIVM . QVAR VNDAM
ET . LOCORVM
HISPANIAE

Hispanicis uocabulis relata.

Nas fl. *Guadiana*
 Astures, *Asturia*
 Beatica, *El regno de Granata*
 Baleares, *maior, & minor*
 Barcinon, *Barcelona*
 Betis fl. *Guadachibir*
 Caesarea augusta, *Saragosa*
 Callecti, *Gallicia*
 Calpe, *Gibraltar*
 Carpentani montes, *I monti di Segouia*
 Cartheia, *Tariffa*
 Castulon, *Castiglia*
 Cinga fl. *Ringa*
 Corduba, *Cordona*
 Derthosa, *Tortosa*
 Durias fl. *El Duoro*
 Ebusus, *Euiza*
 Emporiae, *Empurias*
 Girunda, *Girona*
 Hiberus fl. *Hibero*
 Hispalis, *Sibilia*
 Ilerda, *Lerida*
 Malaca, *Malaca*

Nerium promontorium, *S. Maria de finibus
terrae*

Numantia, *Sora*

Olisippo, *Lisbona*

Ophiusa, *Fruentera*

Oscenses, *Osca*

Pompeiopolis, *Pampaluna, en Nauarra*

Rhoda, *Rhodes*

Sacrum promontorium, *Capo S. Vincentio*

Saguntum, *Mon uedio*

Setabum, *Satua*

Sicoris fl. *El Segro*

Tarraco, *Aragon*

Tagus fl. *El Tago*

Turdetani, *Andalusia*

Valentia, *Valenza*

DE . GALLIAE
DIVISIONE

ALDI . MANVTII
PAVLI . F . ALDI . N .

COMMENTARIVS

Ad Franciscum Morandum
Sirenam .

THE GAZETTE
OF THE
16th JULY 1871

ALICE MARY
1871

ALICE MARY
1871

SED legendo incurrimus
in haec tria Galliae cog-
nomina, Togatae, Coma-
tae, Brachatae: nec ta-
men omnes, quae sit ea-
rum differentia, nouere.
quod ostendere, breui definitione propo-
sita, ueterum testimonio conabimur. De-
finitur Gallia uel a regione, uel ab homi-
num cultu: a regione sic. Gallia uel trans-
alpina est, quae ulterior etiam dicitur;
uel cisalpina, quae citerior. utraque diui-
ditur in duas, transalpina in Narbonen-
sem, & comatam; cisalpina in transpada-
nam, & cispadanam. Rursus a cultu defini-
tur hoc modo. Gallia uel comata est, uel
brachata, uel togata. comata est omnis
transalpina, praeter Narbonensem; bra-
chata, quae postea Narbonensis dicta; to-
gata, cisalpina omnis. de comata, probat
Plinius lib. i v. cap. 17. Gallia, inquit, o-
mnis, comata uno nomine appellata, in
tria populorum genera diuiditur; amni-
bus maxime distincta, a Scalde ad Sequa-
nam Belgica; ab eo ad Garumnam Cel-
tica; eademq. Lugdunensis; inde ad Pi-
renaei montis excursu, Aquitania, Are-
morica ante dicta. Apparet Narbonen-
sem

sem omitti, de qua separatim lib. iiii. cap. 4. iam locutus erat. Opinor autem, antiquitus Galliam omnem transalpinam comatam fuisse; postea uero Narbonensem, in qua fuere Allobroges, prouinciam a Romanis factam, Romanorum hominum consuetudine alere comas desuisse. Intransas enim gentes uocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonensis opinor Galliae partem fuisse. lib. xi. cap. 37. Nomina, inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Galliae Comatae. Et, quamquam reliqua quoque Gallia a C. Caesare in prouinciae formam est redacta: quia tamen Narbonensis prius prouincia facta fuerat; ideo Prouinciae nomine, quod hodie quoque retinet, semper appellata, reliqua uero Gallia uetus Comatae cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, cum Galliam longe lateque metiretur, Narbonensis rationem habuit, quasi prouinciae separatae. scripsit enim haec Plinius eodem loco: Agrippa uniuersarum Galliarum inter Rhenum, & Pirenaeum, atque Oceanum, ac montes Gebennam, & Iubam, quibus Narbonensem Galliam excludit, longitudinem c d x x .

eo pass. latitudinem cccxiii. computauit. & Catullus Comatam appellauit Galliam a Caesare perdomitam.

Quis hoc potest uidere, quis potest pati?

Mamurram habere, quod comata Gallia

Habebat omnis,ultima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin transalpina Gallia, non cisalpina, significetur in ijs Antonij uerbis, quae recitat Cicero Philippica iix? Galliam togatam remitto: comatam postulo. Fuit enim hoc Antonii consilium, ut cisalpinam Galliam D. Bruto, iam eam obtinenti, relinqueret, transalpinam autem, a L. Planco tunc administratam; quae longe erat firmitior, sibi assumeret; quo posset deinde, superatis alpi-
bus, in Bruti prouinciam, quae Togata Gallia a Romano uestitu uocabatur, impetum facere, Brutoq. eiecto, urbem ipsam, exemplo Caesaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. subiecit enim in eo loco: Otiosus uidelicet esse mauult. Et Philippica v. Est, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis transalpina, praeter Narbonensem: togata uero cisalpina, quam ab Italia

lia amnes duo, Rubico a supero mari, Ar-
nus ab infero, dirimebant. Quod autem
ait Plinius, Ab Ancone Gallica ora inci-
pit, Togatae Galliae cognomine: in eo ter-
minos iurisdictionis non spectauit: nam
ita Anconem Italiae adiudicasset: sed Gal-
lorum, ueterum incolarum, rationem ha-
buit. Quis autem Anconem cis Rubico-
nem esse nescit? Mela quoque Togatam
nominat Galliam: & ait: Carni, & Veneti
colunt togatā Galliam. Placet autem Dio-
nis uerba recitare ex libro XLV I. quae Gal-
liarum distinctionem ostendant, adiuncta
nominis caussa & Togatae, & Comatae.

Λεγίδω τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν, καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν, Ναρβο-
νησίαν, Ἀντωνίω δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήν τε ἐπὶ τοῖς
τῶν ἄλπεων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς ἔσαν ἄρχειν δοθῆναι.
Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τόγατα, ὅτι τε εἰρηνικότερα
παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐδῆτι τῇ
Ρωμαϊκῇ τῇ ἀσικῇ ἐχρῶντο ἥδη: αὐτῇ δὲ δὴ Κόματα, ὅ-
τι οἱ Γαλάται οἱ ταυτῆς κόμην τὸ πλεῖστον τὰς περὶ χά-
ραντες, ἐπίσημοι κατὰ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν.

Brachata restat. haec transalpinae pars
fuit, quae postea Narbonensis nomina-
ta. Plinius lib. III. cap. 4. Narbonensis pro-
uincia appellatur pars Galliarum, quae in
terno mari alluitur, brachata ante dicta,
amne Varo ab Italia discreta, alpiumq.

salu-

saluberrimis Romano imperio iugis: a reliqua uero Gallia latere septemtrionali, montibus Gebenna, & Iura. Et Mela lib. 11. cap. 3. Pars Galliae nostro mari appositae, fuit aliquando brachata, nunc Narbonensis. Cicero etiam in oratione in Pisonem, Brachatae illum cognationis dedecus appellat, quod auus eius maternus trans alpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, brachatosque uocat Gallos, qui Fonteium accusabant. cum Narbonensi Galliae, quod ipsa declarat oratio, Fonteius praefuisset. Quo patet; licet ea Galliae pars nomen mutauerit, Narbonensis dicta, quae Brachata fuerat, ipsas tamen brachas non esse depositas. Brachae autem quasi tunica fuit omnis Galliae transalpinae, cui sagum imponebatur; comata tamen potius, quam a brachis, dicta, quae capillatior fuit. Quod si quis roget, cur brachas tunicam fuisse Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in C. Caesaris uita scriptum est. Idem in curia Galli brachas deposuerunt, latum clauum sumpserunt. Latus enim clauus tunica senatorum Romae fuit, quem Galli, brachis depositis, sumpserunt

QUONIAM in Caesaris Commentarijs passim quorundam instrumentorum militarium mentio fit, de quorum interpretatio ne mihi neque cum Valturio uiro doctissimo, neque cum alijs recentioribus, ac ne cum ueteribus quidem Grammaticis satis conuenit: optimum factu existimaui, nostram de ijs obseruationem subijcere. Primum autem dicemus.

De aggere.

AGGERIS nomen tripliciter ab antiquis usurpauideo: primū pro mole ad moenia opidorum, deinde pro munitione castrorum, postremo pro materia, qua moles munitione exstruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac cespitibus exstructum, ut in urbium aut castrorum muros uel militibus, uel turribus mobilibus adscensus praebeatur. Caes. lib. ciu. 2. Magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina materiamq. comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta exstruit. Lucanus III.

— tunc omnia late

Procumbunt memora, & spoliantur robore siluae:
Ut cum terra leuis mediam uirgultaq. molem

HS Sus-

TITI

A

*Suspendant structa laterum compage ligatam
Artet humum, pressus ne cedat turribus agger.
Ex quibus intelligitur, trabes a lateribus adhiberi
solitas, quae latera firmarent, ne terra disflueret :
interiorem autem partem uiminibus, uirgultis, &
terra repleti atque infarciri solitam. Liu. lib. x.
Forte quodam loco male densatus agger, pondere su
prastantium in fossam procubuit. Tanta autem ag
geris interdum altitudo erat, ut prope moenia ad
aequaret. ut bell. Gall. II. Armorum magna mul
titudine de muro in fossam, quae erat ante opi
dum iacta, sic ut prope summam muri aggerisq. al
titudinem acerui armorum adaequarent, &c. Liu.
lib. v. Nam cum agger promotus ad urbem, uine
aeq. tantum non iam iniuncta moenib. essent, etc.
Sallust. in Ingurth. Vineas agere, superq. aggerem
iacere, impositis & super aggerem turribus, opus
& administros tutari. Caesar lib. VII. Agge
rem latum pedes CCCXXX, altum pedes XXC ex
struxerunt. Cum is murum hostium paene continge
ret, &c. Itaque plerumque obsessi cuniculos sub
moenibus agebant, usq. uel aggeris terram subtra
hebant, ut adacta turris corrueret, uel uimini
bus ignem subijciebant, ut lib. Gall. III. Cuniculis
ad aggerem uineisq. actis, cuius rei longe sunt pe
ritissimi Aquitani, propterea quod multis locis
apud eos aerariae secturae sunt. Item lib. VII.
Et aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius,
quod apud eos magnae sunt ferrariae. Item eod.
lib. Est animaduersum fumare aggerem, quem*

cuni-

tuniculo hostes succenderant. Et mox: Alij faces
atque aridam materiam de muro in aggerem emi-
nus iaciebāt. Atque haec quidem de mole, ad quam
struendam non modo fabri, uerumetiam milites his
ferramentis instructi erant: bidentibus, ligonibus,
rastris, alueis, cophinis, qualis: ut Vegetius scribit
lib. I. cap. 24. & lib. III. cap. ult. Iam uero Agge-
rem pro muro & munitione castrorum usurpari, ex
his intelligitur locis. Caesar Ciu. III. Erat eo loco
fossa pedum xv, & uallus in altitudinem pe-
dum x: tantundemq. eius ualli agger in latitudi-
nem patebat. Item lib. VII. Post eas fossas agge-
rem & uallum XII pedum exstruxit. Quibus
ex locis intelligitur, cum castra fossa & uallo muni-
rentur, inferiorem ualli partem, et quasi basim Ag-
gerem appellatam fuisse. Postremo Aggerem pro
ipsa materia poni solere, multis Caesaris locis in-
telligitur. Triplex autem erat materia: trabium,
quae, ut dixi, latera firmabant, frondium, & ce-
spitum. ueluti Ciu. 2. Quod unde agger omni-
no comportari posset, nihil erat reliquum: omni-
bus arboribus longe lateq. in finibus Massiliensium
excisis, &c. Et mox. Atque ille congestus ex ma-
teria fuerat ager. Item Gall. 2. Lapidibus te-
lisq. subministrandis & ad aggerem cespitibus com-
portandis. ubi Cespites sine dubio pro glebis posuit.
Iosephus lib. bell. Iudaic. VII. cap. I. scribit in obsi-
denda Hierosolyma arbores omnes quoquo uer-
sus ad stadia xc. defrondatas fuisse. Caesar lib.
VII. Hi reuinciuntur introrsus, & multo agge-

re uestiuntur. Et: Cratibus atque aggere paludē ex-
plere, atque iter munire conabantur. Et: Agger ab
uniuersis in munitionem coniectus, & adscensum
dat Gallis, & ea, quae in terra occultauerant Ro-
mani, contegit. Et: Aggere & cratibus fossas
explant.

De turribus mobilibus.

TURRIS mobilis, siue (ut Vegetius ap-
pellat) ambulatoria, erat machina, instar aedificij
ex trabibus & tabulis interdum decem contigna-
tionibus exstructa. Intus erat aries, quem suspen-
sum milites in hostium murum impellebant. ex su-
periore parte pons demittebatur in eundem mu-
rum, & scalae confestim iniiciebantur. Tota autem
machinatio subiectis rotis a militibus circiter
quingenta introrsus promouebatur, cum muscu-
lus aut uineae praecederent, sub quibus fossores ra-
stris & ligonibus uiam muniebant: aggeremque, de
quo diximus, solidabant: ut moenibus turris pro-
pinquari possēt. In eandem sententiam scribit Ve-
get. lib. 4. cap. 27. Eius aedificandae rationem tra-
dit Vitruuius lib. 10. cap. 19. & de illius forma lo-
cus est insignis apud Caesarem lib. Gall. 2. Liu.
lib. XXI. Ipse Hannibal, qua turris mobilis o-
mnia munimenta urbis superans altitudine age-
batur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta
fuit, ut plerumque denum tabulatorum esset, uel-
ut lib. Gall. IIX. Exstruitur agger in altitu-
dinem

dinem pedum nouem. collocatur in eo turris decem
tabulatorum. Et bell. Alex. Has altissimis turri-
bus denu tabulatorum munierant. praeterea a-
lias ambulatorias rotidem tabulatorum construxe-
rant, subiectisq. eas rotis, funibus iumentisq. obie-
ctis, directis plateis, in quacumque erat uisum par-
tem, mouebant. Iosephus quidem belli Iud. lib. 6.
cap. 8. tres Romanorum turres in Hierosolymitana
obsidione testatur quinquagenum cubitorum fuisse.
De pontibus uero, quos iniungi solere diximus,
insignis exstat locus apud Hirtium Gall. IIX.
Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem
trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisq.
coniungi: quorum frontes uimineae loricae muni-
rentur. Lucanus III.

-- Stellatis axibus agger

Erigitur, geminasq. aequantes moenia turres
Accipit. haec nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum caussa repsere latenti.
Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.
Multa etiam in eandem sententiam scribit Proco-
pius lib. Goth. 1. ubi Turrim describit a Vittige
Gothorum duce factam in oppugnatione urbis Ro-
mae. nam cum Romani quinquaginta milites in-
trorsus adhiberent, qui turrim rotis in quattuor
angulis subiectis propellerent, Vittiges bobus ex-
trorsus erat usus: quibus ab opidanis interfectis,
Gothorum insania & stoliditas ridendi materiam
praebuit. Aliam quoque lib. 2. describit ab eodem
Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius

altitudo urbis moenia superabat, & quattuor ro-
tis sustinebatur: sed casu illo edoctus, non boves
ad trahendum adhibuerat; uerum intra uineas ho-
mines collocarat, qui machinam traherent. Vtro-
bique autem scribit, scalas summae altitudinis in
turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, con-
scenderetur. Linius lib. xxxii. Nam cum turris
per aggerem parum densati soli ageretur, rota una
in altiore orbitam depressa, ita turrim inclina-
uit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemq.
insanam superstantibus armatis praeberit. Io-
seph. autem eodem lib. scribit, unam ex illis turri-
bus eodem aggeris uitio concidisse.

De testudine.

TESTUDO (inquit Veget. lib. 4. cap. 14.)
a similitudine uerae testudinis uocabulum sumpsit:
quia, sicut illa modo reducit, modo profert caput,
ita machinamentum interdum reducit trabem, in-
terdum exerit, ut fortius caedat. Liu. lib. xxxiv.
Iam testudinibus admotis, murus subruebatur:
iam arietibus quatiebatur. Existimabam autem
testudinem ex eo dictam, partim quod testudinis fi-
gura facta esset, partim quod, non rotulis, ut uinca
& turris, sed subiectis scutulis, et uectibus impelle-
retur: quasi testudineo gradu incederet. Sed Amm.
Marcellinus lib. xxiii. ei rotas attribuit: ubi e-
ius formam his describit uerbis: Testudo compagi-
natur immanis, axibus roborata longissimis, fer-
reisq.

reisq. clavis aptata, & contegitur corijs bubulis,
uirgarumq. recenti textura, atque imo adspergun-
tur eius suprema, ut flammeos detrectet & missi-
les casus. Conferuntur autem eius frontalibus tri-
sulce cuspides, praeacutae, ponderibus ferreis gra-
ues, qualia nobis pictores ostēdunt fulmina, ut quid
quid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita
ualidam molem rotis & funibus regens numerosus
intrinsecus miles, languidiori murorum parti uiri-
bus admonet concitis; & nisi desuper propugnā-
tium ualuerint uires, collisis parietibus aditus pa-
refacit ingentes. Haec Marcellinus. Plura autem
Vitruuius lib. 10. ca. 19. & 20. Ex quibus, mul-
tisq. Caesaris locis intelligitur, Testudinem ex tra-
bibus ac pluteis fieri solitam: corijsq. ac cilicijs con-
tegi: sub eaq. latuisse qui uiam turribus aut uineis
muniebant, & saxa de uia remouerent, ac solum
aequarent. Caesar cin. 2. Antecedebat testudo pe-
dum, sexaginta aequandi loci caussa facta, ex for-
tissimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus
ignis iactus & lapides defendendi possent.

De musculo.

MUSCVLOS Veget. lib. 4. cap. 16. inter-
pretatur machinas, quibus tecti milites appor-
tis lapidibus, lignis & terra fossas complebant, ut
turri ambulatoriae uiam munirent. At Caesar Mu-
sculorum tecto usum tribuit, non uiae aggere sup-
portato muniendae, sed muri subruendi, lapidesq.

uectibus subducendi: quos Mantelletros uulgo ap-
pellamus: quamuis interdum Musculi subiectis ro-
tulis impellerentur: cum mantelletti plutei sint,
quasi scuta grandiora, quae capiti super imposi-
ta, ictus opidanorum defendunt. Caes. Gall. vii.
Vercingetorix ex opido egreditur: longurios,
musculos, falces, reliquaq. quae eruptionis causa
parauerat, profert. quo loco musculo pro pluteis
tantum posuit. Itemq. Ciu. iiii. Caesar ca-
stris munitis sialas musculosq. ad repentinam op-
pugnationem fieri, & crates parari iussit. Sed eo-
rum qui rotulis agebantur, formam insignem Cae-
sar describit lib. Ciu. 2. ubi musculum pedes
ix. longum a Trebonio factum exponit: cuius inter
columnas spatiaq. uacua milites uectibus muros
subruebat. Interim, inquit, sub muro milites ue-
ctibus infima saxa turris hostium, quibus funda-
menta continebantur, conuellunt.

De uineis.

VINEAS Veget. lib. 4. cap. 15. interpreta-
tur machinationem tabulatis, cratibusq. constrata,
quae subiectis rotulis impellitur, cuius tecto
muniti obsidentes, murorum fundamenta subruunt.
Opinor autem inde dictas, quod, ut plerisq. locis ui-
neae saepibus uimineis, ita illae tectis uimineis
muniri solebant. uelut apud Caes. lib. Ciu. 2.
Tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim
nullae contextae uiminibus uineae sustinere pos-
sent,

sent, &c. *Usus autem uinearum Lucan. lib. 111.*
his describit uerbis :

Tunc adoperta leui praecedit uinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunt ima parant, & uertere ferro
Moenia, nunc aries suspensio fortior ictu
Incussus densi compagem soluere muri
Tentat, impositis unum subducere saxis.

Alium praeterea usum uinearum esse uideo, ut cum
plures ordine impellerentur, milites post eas occul-
ti sequerentur, adeo magno numero, ut legionem
Caesar numeret. uelut lib. VII. Legiones extra
uineas in occulto expeditas cohortatus, etc. Sallust.
in Iugurth. Tum uero cohortatus milites, & ipse
extra uineas egressus, testudine acta succedere, &
simul hostium tormentis sagittarijsq. & funditori-
bus eminus terrere. At Numidae saepe antea ui-
neis Romanorum subuersis, item incensis. Et non
multo ante: Vineae cum ingenti periculo frustra
agebantur. nam cum hae paullulum processerant,
igni aut lapidibus corrumpebantur. milites, ne-
que pro opere consistere, propter iniquitatem loci,
neque inter uineas, sine periculo administrare.
Hinc Sub uitem proeliari dicebantur milites, cum
sub uinea militari pugnabant, inquit Festus. un-
de illud Lucilij: Neque prodire in altum: proelia-
ri procul sub uite. Quae cum ita sint, quis non mi-
retur Had. Turnebum, tamdiu in Caesaris & uete-
rum scriptorum libris uersatum, uineas tamen cre-
didisse gestabiles fuisse, & quinque perticis corio-
& ci-

& cilicijs tectis constitisse? Nam lib. *Aduers.* 2.
 cap. 24. *Apollodorus*, inquit, in *Paliorecticis Vi-*
neas appellat minores & leues testudines. quasi ue-
 ro Romanas *Vineas* aut *Testudines*. *Apollodorus*
 describat; ac non alias potius, quibus Romanum
 nomen attribui solebat: aut quasi non *Apollodori*
 descriptio apertissime ab illa *Marcellini* ac *Vitru-*
uij discrepet. Sed *Apollodori* locum, quem Graece
Turnebus proposuit, Latine sic exscribemus. *Mili-*
tes leuibus testudinibus tegendi sunt, quae *Vineae*
 appellatur, aduersus sagittarum & lapidum ictus.
 Sunt autem huiusmodi: *Milites* perticas longas &
 directas habent circiter quinque: fibula inter se con-
 iunctas: ut quinque interuallum seruetur. Hae ab-
 imo praeacutae sunt, ut & ipse figi in terram pos-
 sint, & qui eas ferunt, quiescere. Iam pelles, sine
 cilicia extrorsus atque a fronte, appenduntur. Su-
 pra autem perticis erectis imponuntur instipatae,
 non contentae, sed laxae, ut missilium impetus fran-
 gatur. Fiunt autem hae perticae non pari altitudi-
 ne, sed omnes inter se dispaes, ut figuram efficiant
 testudinis.

De pluteis.

PLUTEI, inquit *Turnebus*, uir doctissimus,
 erant similes illis appendicibus, quas aedificijs ap-
 plicamus: & tectum in unam partem deuexum ha-
 bebant: ut & plutei, in quibus scribimus. Haec ille
 lib. *Aduers.* 2. cap. 24. Quis haec tanto excidisse

uiro

uiro non miretur? cum ex Latinis omnibus histo-
ricis, ac praesertim ex Vegetio constet pluteum mo-
bilem & ambulatoriam machinam fuisse, ex tabu-
lis, uimine, & corio constratam, trinisq. rotulis
adigi solitam ad muros, ut, qui in ijs consisterant,
sagittis et missilibus deturbari possent: ut ait idem
Veget. lib. 4. cap. 15. Hinc illud Caesaris ciu. lib.
2. Hanc insuper contignationem, quantum te-
ctum plutei ac uinearum passum est, laterculo
adstruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abdu-
xerunt. Loquitur de ijs, qui ante Massiliam turrim
lateritiam exstruebant: & ne telis opidanorum
uulnerarentur, pluteos ac uineas ante urbis moe-
nia promouerant, quae tela missa exciperent, dum
opifices ijs machinis tecti turrim aedificabunt. Ne
que uero illud praetermittendum uidetur, Pluteos
crebro usurpari solitos pro tabulis, siue asseribus:
uelut apud Caes. bell. ciuil. 1. A fronte, atque ab
utroque latere, cratibus ac pluteis protegebat. &
lib. III. Scaphas magnarum nauium circiter LX,
cratib. pluteisq. contextit. Sic Gall. VII. Plu-
teosq. uallo addere, id est asseres pro lorica, quam
uulgo Parapettum (quod pectus tegat) appella-
mus. Item: Eo magis quod deustos pluteos tur-
rium uidebant, &c. Item Grandibus ceruis emi-
nentibus ad commissuras pluteorum atque agge-
ris, id est asserum.

De uallo.

VALLVS, siue Vallum dicebatur stipes ra-
mosus

mosus in aggeris summa parte defigi solitos, ad aggerem confirmandum, et loricas extruendas. Hunc uallum legionarij milites una cum armis in itinere ferebant. unde illud Horatij: Romanus, eheu posterum negabitis, Emancipatus seminae, Fert uallum, et arma miles. Epitom. Lin. LIIIX. Et triginta dierum frumentum, ad septenos uallos ferre cogebat. aegre propter onus incedenti dicebat, Cum gladio recte uallare scieris, uallum ferre desinito. de Scipione Africano loquitur. Cic. Tusc. 2. Noster exercitus primum unde nomen habeant, uides: deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum uelint, ferre uallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Liu. lib. III. Imperant ut militem cum armis ualloq. redire in ordines suos iubeant. Et mox: Clamore sublato ante se quemque ducere fossam, & facere uallum. Quinetiam uallum dici uideo pro sudibus & stipitibus praeacutis confertisq. Nam cum Caesar lib. Ciuil. I. ita scripsisset: Fossas transversas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesq. praeacutos defigit; mox ita subiungit: Moniti a Brundisinis, ut uallum caecum, fossasq. caueant, subsistunt. Item lib. VII. Quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam utrumque Caesar usurpat) superior pars aggeris ex illis uallis & uiminibus interiectis constans. Caes. lib. Ciuil. I.

Vallo

Vallo munire uetuit, quod eminere, & procul uideri necesse erat. Item Ciu. 111. Erat eo loco fossa pedum xv. & uallus contra hostem in altitudinem pedem decem. tantundemq. eius ualli agger in latitudinem patebat. Hirt. bell. Hisp. Nostri cogebantur necessario eos circumuallare ex hostiū armis: Pro cespite cadauera collocabantur: scuta & pila pro uallo insuper occisis & gladij & mucrones et capita, &c. Plin. li. xx xv. c. 14. Hinc & cespitum natura, castrorū uallis accommodata, contra fluminum impetus, aggeribus. Sed quoniam Valli, siue sudis militaris, insignis exstat descriptio apud Polyb. lib. xvii, melius forte arbitror locum describere, & Latinam interpretationem subscribere.

Ο δὲ τίτος ἐδιδυάμενος ἐπιγινώσκει τοὺς πολεμικοὺς ἢ στρατοπεδεύουσι, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πάρεσιν εἰς Δεταλίαν, προσέταξε κόπτειν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τῆ παρακομίζεσθαι μετ' αὐτῶν πρὸς τὰς ἐκ τῆ χειρὸς χρείας. τὸ δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν, ἀδύνατον εἶναι δοκῇ. κατὰ δὲ τὴν τῆς Ῥωμαίων, εὐκόπον. οἱ μὲν γὰρ Ἕλληες μόλις αὐτῶν κρατῶσι τῆς σαρκῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τὸ ἀπὸ τέτων κόπον. Ῥωμαῖοι δὲ τὰς μὲν θυρεὺς τοῖς ὀχεύουσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῆς ὁμῶν ἐξηρητικότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τὰν γέσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τῆ χάρακος ἅμα δὲ καὶ μεγάλης εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν τέτων. οἱ μὲν γὰρ Ἕλληες τῶτον ἡγουῦνται χάρακα βέλτερον, ὅς ἂν ἔχοι πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγάσας περίξ τῶ φέμεν, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ πλεονέχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλείστος τίππας. καὶ ταύτας ἔχοντας λαμβάνοντας

* ἐκ ἐναλάξ. * ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομι-
δὴν εὐχερῇ γίγνεσθαι τελείας. ὁ γὰρ εἰς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ
τέτταρας σωθεῖς ἐπ' ἀλλήλους. τὴν δὲ χρεῖαν ἀσφαλῆ
διαφερόντως. ὁ μὲν ἤν' ἑλλάνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς πα-
ρεμβολῆς, πρῶτον μὲν εἰς ἐνὶ διάσπατος. ὅταν γὰρ τὸ
μὲν κρατὶν καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχη μό-
νον. αἱ δ' ἀποφύσεις τούτῳ πολλαὶ καὶ μεγάλαι κἄπει-
τα δύο παρασάντες ἢ τρεῖς ἐκ ἧς ἀποφύσεων ἐπισπά-
σονται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥαδίως ἐκσπάται. τῷ του δὲ
συμβαίνοντος, ἐνδὲς πύλη γίγνεται ἐς τὸ μέγεθος. καὶ
τὰ παρακείμενα λύεται τῷ βραχέας τὰς εἰς ἀλλή-
λους ἐμπλοκάς καὶ τὰς ἐπέλξεις γίγνεσθαι τῷ τοῖστ' χά-
ρακος. παρὰ δὲ Ῥωμαίοις συμβαίνει τιναντίον. τιθίσα-
σι γὰρ ἀδελφῶς ἐμπλέκοτες εἰς ἀλλήλους ὅτως, ὥς τι μή-
τε τὰς κεραίαις ἀ' χερῶς ἐπιγύωαι ποίας εἰσὶ ἐκ-
φύσεως ἢ τῇ γῇ καταρυζόμενων, μήτε τὰς ἐκφύσεις
ποιῶν κεραίων. λοιπὸν ἔτ' ἐπιβαλῆσαι παρήραντα
τὴν χεῖρα δωματὸν, ἅτε πυκνῶν ὁσῶν καὶ πορριππου-
σῶν αὐταῖς. ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀποξυμένων ἢ κε-
ραιῶν, ἔτ' ἐπιλαβόμεον ἐκσπάσαι ῥάδιον. τὸ πρῶτον
μὲν πᾶσας τὰς πρὸ βολὰς σχεδὸν αὐτωκράτορα τὴν ἐκ
τῆς γῆς δύαμιν ἔχειν. δευτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπι-
σπώμενον κεραίαν, πολλὰς ἀναγκάζεσθαι πυδομέ-
νας αἷμα βεβάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὴν.
δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβῆσαι ταῦτε χάρακος, ἐδόλωσε
εἰκός. εἰάν δέ ποτε καὶ κατακραδῆσας ἐκσπάσῃ τις ἓνα
καὶ δευτερον, ἀνεπιγνώσας γίγνεται τὸ διάστημα.
διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῷ καὶ τὴν εὐρεσιν ἐτοίμη
εἶναι τῷ τοῖστ' χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῇ καὶ τὴν
χρεῖαν ἀσφαλῆ, καὶ μνόνιμος φανερόν ὥς ἐκ καίτι. ἢ ἀλ-

των πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζήλον καὶ μιμήσεως ὑπάρ-
χει παρὰ Ῥωμαίοις, καὶ τὸ το κατὰ γε τὴν ἐμὴν γνώμην.
Locum autem ita Latine reddi posse arbitramur.
Cum Titus, ubi castra hostes facerent, scire non pos-
set, illud uero certum sciret, eos ad Thessaliam ad-
uentare, imperat, ut omnes uallum exscindant,
secumque ad usum & opportunitatem efferant.
Hoc Graecorum instituto plane difficile uidetur;
Romanorum moribus, perfacile est. nam Graeci
cum iter faciunt, non lubenter grauant sua corpo-
ra, neque labores huiusmodi nisi admodum aegre
suscipiunt. At Romani etsi scuta loris coriaceis
appendunt ex humeris, manibusq. galeas fe-
runt, insuper tamen ualli ferendi laborem susti-
nent. Quin hoc quoque inter illos magnopere in-
terest, quod Graeci optimum illud uallum indicant,
quod est maxime ramosum, & magnam circum ba-
culi corpus habet propaginem. apud Romanos ue-
ro uallum duos, traesue, aut summum quattuor ha-
*bet surculos: * & hos * habentes accipiunt* non al-*
ternatim. ex quo accidit, ut perfacilis eius gestatio
sit. Itaque unus tria atque etiam quattuor simul
ferre consuevit. Iam uero certus eorum usus apud
illos differt. nam uallum Graecorum cum in mu-
nitione defixum est, primum facile reuellitur. cum
pars eius firmior in terram impacta est, surculi
autem eminent magni & plurimi, si duo tre-
sue accedant, qui surculos illius extrahant, nul-
lo negotio reuellitur. ita facile aditus propter la-
titudinem aperitur, quaeque compacta erant, dis-
soluuntur.

*Soluntur: quippe cum implicationes & compa-
cturae huiusmodi ualli sint perexiguæ. Apud
Romanos dissimillima ratio est. Primum enim
ita ualla inter se circumplicant, ut neque facile,
quorum ramorum in terram impactorum sint uir-
gulta, neque quorum uirgultorum sint rami, agno-
scas. praeterea difficile est, siquis euellere con-
etur, manum admouere: quoniam densissime inter
se contexta & conferta sunt. Eo accedit, quod
uirgulta ita accurate inflexa & intertexta sunt,
ut reuelli ab eo qui prehenderit facile non possint.
primum quia eminentiae & surculi omnes suam
& propriam in terra firmitudinem obtinent. Dein-
de cum unum e uirgultis trahitur, necesse est pro-
pter mutuam contexturam, magnam simul propa-
ginem educi. neque uero fieri potest, ut duo tresue
unum idemq. uallum prehendere possint. Quod
siquis unum aut alterum commoueat ac reuellat,
exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igi-
tur inter Graecorum & Romanorum institutum
differentia est. quod hi & huiusmodi uallum repe-
rerint, & perfacilem eius gestationem & usum cer-
tissimum ac firmissimum excogitarint. Ex quo in-
telligi potest, si quod aliud e militari Romanorum
opere imitatu dignum sit, hoc (meo quidem iudi-
cio) in eo numero habendum esse.*

EX. ITINERARIO
ANTONINI . AVGVSTI

Galliarum prouinciae XVI.

VIENNENSIS. Narbonensis I. Narbonensis II.

Aquitanica I. Aquitanica II.

Nouem Populania. Alpes maritimae.

Bellica I. Bellica II. in qua transitus ad Britanniam, id est, Remus.

Germania prima super Rhenum, in qua est Magon-tia.

Germania II. in qua est Agrippina.

Prouincia maxima Sequanorum in qua est Veson-tiacensis.

Prouincia alpium Gratiarum, & Penninarum, in qua est Tarantasia.

Aquitania Viennensis idem Metropolis. Aquita-nia I. in qua est Beturicum.

Prouincia II. in qua est Burdigala.

Nouem Populania, in qua est Auffua.

Narbonensis I. in qua est idem Metropolis.

Narbonensis II. in qua est Aqueusis.

Lugdunensis I. in qua est Lugdunum.

Lugdunensis II. super Oceanum in qua est Rotoma-gus.

Lug. III. in qua est Turonis.

Lug. IV. in qua est Sennis.

HS HS

ME-

B

METROP. PROV. LVGD. I.

civ. Lugd. Numero IIII.

Ciu. Aeduarum

Ciu. Lingonum

Castrum Caballionense

Cast. Matisconense.

METROP. PROV. LVGD. II.

Numero VII.

Ciu. Rotomago

Ciu. Baiocassium

Ciu. Abricantium

Ciu. Ebroicorum

Ciu. Salarum, id est Saiorum

Ciu. Lexouiorum

Ciu. Constantia.

PROVINC. LVGD, III. CIV.

Numero IX.

Metrop. Ciu. Turonum

Ciu. Cennomanorum

Ciu. Redonum

Ciu. Andicaunorum

Ciu. Namnetum

Ciu. Corisopitum

Ciu. Ciantium. id est, Venetum

Ciu. Ossismorum Ciu. Diablintum

PRO-

PROVIN. LVGD. IIII. CIV.
Numero VII.

Met. Ciu. Senonum

Ciu. Carnorum

Ciu. Antisioderum

Ciu. Tricassium

Ciu. Aurelianorum

Ciu. Parisiorum

Ciu. Melduorum.

BELLICA. I. CIV. Numero IIII.

Met. Ciu. Treuerorum

Ciu. Mediomatricorum, id est Metris

Ciu. Leucorum, id est, Tullo

Ciu. Veredonenfium.

BELLICA. II. CIV. Numero XII.

Met. Ciu. Remorum

Ciu. Suelfionum

Ciu. Catalaunorum

Ciu. Veromannorum

Ciu. Atrauatum

Ciu. Camaracensium

Ciu. Turnacensium

Ciu. Siluaneftum

Ciu. Bellouacorum.

Ciu. Ambianenfis

HS HS 2 Ciu.

Ciu. Morinum, id est, Ponticum
Ciu. Bononiensium

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero IV.

Metr. Ciu. Magontiacensis
Ciu. Argentoracensium
Ciu. Nemetum, id est, Spira
Ciu. Vangionen. id est, Vuormen.

PROVINC. GERM. I. CIV.
Numero II.

Metr. Ciu. Agrippinensis, id est, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVIN. MAXIMA. SEQVA
norum CIV. Numero X.

Metr. Ciu. Vesontiensis
Ciu. Equestrium, id est, Neuidunum
Ciu. Eluntiorum, id est, Auuenticum
Ciu. Noidenolex Auenticus
Ciu. Basiliensium, id est, Basilia
Cast. Vindonise
Cast. Ebrodunense
Cast. Argentariense
Cast. Rauracense, id est, portus Abucina.

PRO-

PROVINC. ALPIVM. GRA-
tiarum, & Penninarum. CIV. Num. II.

Met. Ciu. Centronium, id est, Tarantasia
Ciu. Valensium, id est, Octodorus.

ITEM . IN . PROVINCIA
Prouin. Viennensis. CIV. Num. XIV.

Met. Ciu. Viennensium

Ciu. Gennauensium

Ciu. Gratianopolitano

Ciu. Albensium

Ciu. Viuario

Ciu. Decensium

Ciu. Valentinorum

Ciu. Auenicorum

Ciu. Arelatensium

Ciu. Carpentoratensis Num. VI. Ndausca

Ciu. Massiliensium

Ciu. Ricartinorum

Ciu. Vasionensium

Ciu. Arausinorum

Ciu. Cabellicorum.

PROVIN. AQVITANIA . I.
CIV. Numero IX.

Met. Ciu. Bitaricum

Ciu. Aruernorum

Ciu. Rotenorum
Ciu. Abigensium
Ciu. Cadorecorum.
Ciu. Gabalum
Ciu. Lemanicum
Ciu. Vellauorum.

PROVIN. AQVITANIA. II.

civ. Numero vi.

Met. Ciu. Burdegalsium
Ciu. Agennensium
Ciu. Etolifnensium
Ciu. Santonum
Ciu. Pictauorum
Ciu. Petrogoriorum.

PROVIN. NOREM. POPOLO- NIA. civ. Numero xii.

Met. Ciu. Ausciorum
Ciu. Aquensium
Ciu. Lastoracium
Ciu. Conuenarum
Ciu. Consantanorum
Ciu. Boatum quod est Bot.
Ciu. Beranensium, idest, Benainas,
Ciu. Aturensium
Ciu. Vasatica
Ciu. Tursaubica Tralugorra

Ciu. Ello-

Ciu. Elloronenſium

Ciu. Ellioſaticum.

PROVIN. NARBONEN. CIV.

Numero VIII.

Metr. Ciu. Narbonenſium

Ciu. Tolofatum, id eſt, Tolofa

Ciu. Beterrenſium

Ciu. Agatenſium

Ciu. Nemaufenſium

Ciu. Magalonenſium

Ciu. Lutuenſium, id eſt, Lutaua Caſtrum

Caſt. Vcetienſe.

PROVIN. NARBONEN. II.

CIV. Numero VII.

Metr. Ciu. Aquenſium

Ciu. Abtenſium

Ciu. Retenſium, id eſt, Reias

Ciu. Foroiulienſium

Ciu. Appencenſium

Ciu. Segeſterorum

Ciu. Antipolitana.

PROVIN. ALPIVM. MARI-

TIMARVM. CIV. Num. VIII.

Metr. Ciu. Ebreduno

HS HS

4

Ciu.

Ciu. Dinienſium, id eſt, Dina

Ciu. Rigomagenſium

Ciu. Sollinienſium

Ciu. Sanicienſium, id eſt, Saniciſio .

Ciu. Glannatenna

Ciu. Cemelenanſium

Ciu. Venſicienſium, id eſt, Ventio.

NOMINA . REGVM
ET . PRINCIPVM
BARBARORVM

ADCANTVANNVS, Aquitanus, bello Sontiatum summam imperij tenebat, & opidum a Caesare oppugnatum defendebat. lib. 3. pag. 77.

Aegus & Roscellus, Allobroges, duo fratres, Abdulci filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque usus erat, a Caesare ad Pompeium deferunt. lib. ciuil. 3. pag. 402. 404.

Ambiorix, rex dimidiae partis Eburonũ lib. 5. pag. 121. & lib. 6. pag. 164. Imperia erant eiusmodi, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quã ipse in multitudinem, lib. 5. pag. 121. 122.

Antebrosius, Rhemus, primus suae ciuitatis, legatus ad Caesarem a suis missus. lib. 2. pag. 49.

Arionius, Rex Germanorum, a Sequanis mercede conductus aduersus Aeduos, in illorum finibus annos quatuordecim confederat. lib. 1. pag. 46. Rex atque amicus a Senatu appellatus fuerat Caesare Consule. pag. 32. Galliae ciuitates, quae aduersus ipsum coniurabant, uno proelio fuderat, stipendiaque sibi reddiderat. lib. 1. pag. 34. 35.

BELLOVESVS Tarquinio regnante ab auunco lo Ambigato Celtarum Rege delectus, qui Italiam occupa-

occuparet. a Caesare nō nominatur: sed a Liuiō l. 5.

Boduognatus, Dux Neruiorum, qui summam imperij tenebat, cum illi aduersus Caesarem pugnarent. lib. 2. pag. 50.

CABVRVS, princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C. Valerius Donotaurus anno belli Gallici septimo interfectus est. lib. 7. pag. 217.

Camulogenus, Aulercus, singulari scientia rei militaris, ad eum est honorem euocatus, ut Parisii et finitimae ciuitates ei summam imperij deferreret, anno belli septimo. lib. 7. pag. 114. 119.

Caruilius, rex in ea parte Britanniae, quae est ad Cantium, & tota maritima est, Cassiuellauni imperio castra naualia Caesaris improuiso adortur. lib. 5. pag. 119.

Cassiuellaunus, Britannus, cui cum Caesar in Britannia exercitum transduxisset, summa imperij belliq. administrandi communi Britannorum consilio permissa est. lib. 5. pag. 17. 18. 19.

Casticus Catamantaledis filius, Sequanus. lib. 1. pag. 3.

Catamantales regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a senatu, populoq. R. amicus appellatus erat. lib. 1. pag. 3.

Catiuulcus, Rex dimidiae partis Eburonū, frater Ambiorigis. lib. 5. pag. 121. et lib. 6. pag. 164.

Cavarillus, Aeduis, pedestribus illorum copijs, quae ad Caesarem missae fuerant, praefectus. lib. 7. pag. 219.

Cavarinus, Seno, quem Caesar apud Senonas Regem

Regem constituerat, regno domoq. a suis expulsus, ad Caesarem confugit. lib. 5. pag. 140. 141. Eum Caesar Senonū equitatui praefecit. lib. 6. pag. 147.

Cimberius, Dux Sueuorum, frater Nasuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas subsidio Sequanis adduxerat, Rhenumq. transire conabatur. lib. 1. pag. 27.

*Cingetorix de Treuironum principatu contende-
bat cum Induciomaro. lib. 5. pag. 108. cuius erat
gener, mansitq. in fide Caesaris, lib. 5. pag. 142.
Alter fuit Britannus, rex in ea parte, quæ est ad
Cantium, qui Cassiuellauni imperio castra Caesaris
improviso adortus est. lib. 5. pag. 120.*

*Comius, Atrebas, quem Caesar Atrebatibus
Regem constituerat. lib. 4. pag. 95.*

*Conetodunus, & Cotuatus, Carnutes, desperati
homines, quibus ducibus Carnutes anno septimo ar-
ma sumpserunt. lib. 7. pag. 175.*

*Conuictolitanis, Aeduus, florens & illustris
adolescens, qui summum magistratum, quem illi
Vergobretum appellant, in sua ciuitate obtine-
bat. lib. 7. pag. 195.*

*Corbeus, Bellouacus, dux suæ gentis, in bello
aduersus Romanos, anno octauo, una cum Com-
mio Atrebate. Ei populi R. nomen odio summo
erat lib. 8. pag. 240. 248.*

*Cotus, Aeduus, antiquissima familia natus,
homo summæ potentiae & magnæ cognationis.
Vergobretus in sua ciuitate renunciatus. lib. 7.
pag. 195.*

Critognatus, summo in Aruernis natus loco, et
magnae habitus auctoritatis. Alesiae summam im-
perij tenebat. suavit, ut qui ad bellum inutiles es-
sent, eorum corporibus opidani uitam tolerarent.
lib. 7. pag. 225. 226. 227.

DIVICO, Heluetius, Princeps legationis ad
Caesarem missus. lib. 1. pag. 9

Diuitiacus, Aeduus, principatum in ciuitate
sua obtinebat, cui Caesar ex alijs Gallis maximam
fidem habebat, Romanorum aduentu in antiquum
locum gratiae atque honoris restitutus est. Eius
summum erat in Populum R. studium. Itaque i-
psius suasu Caesar de Gallia occupanda consilium
sumpsit. lib. 1. pag. 11.

Drapes, Seno, ut primum Gallia defecit, colle-
ctis undique perditis hominibus, impedimenta &
commeatus Romanorū intercept. lib. 8. pag. 258.
Captus a Caninio, paucis diebus sese cibo absti-
nuit, atque ita interijt. lib. 8. pag. 264.

Dumnacus, Dux Andium, anno octauo Lemoui-
cum oppugnauit. lib. 8. pag. 254.

Dumnorix, Aeduus, frater Diuitiaci Aeduorū
Principis, gratia & largitione apud Sequanos plu-
rimū poterat. lib. 1. pag. 12. 13. Equitatu Aeduo-
rum praeerat. In Caesarem perfidus, pag. 13. ob
rebellionē interfectus, lib. 5. pag. 109. 110. 111.

Duracius, Picto, qui perpetuo in amicitia R. per-
mansit. lib. 8. pag. 234.

EPASNACTVS, Aruernus, amicissimus Po-
puli R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & uin-
ctum

Etum ad Caesarem adduxit. lib. 8. pag. 264.

Eporedorix, Aeduus, summo loco natus adolefcens, & summae domi potentiae, qui de principatu cū Viridomaro contendebat. lib. 7. pag. 216. quo duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. lib. 7. pag. 219.

GALBA, Rex Sueffionum, XII. opidorum dominus, ad quem Belgae anno belli Gallici secundo propter iustitiam prudentiamque, summam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur. lib. 2. pag. 44. Eius duo filij, Nouioduno capto, Caesari obsides dati sunt. libro 2. pag. 50.

Gobanitio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Aruernorum princeps. lib. 7. pag. 176.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellione & bello concitato, captus, uerberibus exanimatus, securi percussus est. lib. 8. pag. 260.

ICCIUS, Rhemus, primus suae ciuitatis, legatus ad Caesarem a suis missus. lib. 2. pag. 43.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib. 5. pag. 118.

Induciomarus de Treuirorum principatu cum Cingetorige contendebat. lib. 5. pag. 107. 108.

LISCUS, Aeduus, summo magistratui in sua ciuitate praeerat. li. 1. pag. 12.

Litauicus, Aeduus, amplissima familia natus. praefectus decē milliū militū, quae Caesari ad bellū ab Aeduis missa sunt. li. 7. pag. 119. 200. 210.

Lufterius, Cadurcus, homo summae audaciae, a

Ver-

*Vercingetorige Imperatore in Ruthenos missus .
lib. 7. pag. 177. eam ciuitatem Aruernis concilia
uit, lib. 7. pag. 170.*

*MANDVRATIVS, Britannus adolescens, qui
Caesaris fidem secutus, ad eum incontinentem Gal
liam uenerat : cuius pater Imanuentius regnum in
Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectusq.
erat a Cassiuellauno. lib. 5. pag. 118. 119.*

*Moritasgus aduentu in Galliam Caesaris regnū
in Senonibus obtinebat: huius fratrem Canavinum
Caesar, illo, ut credi par est, mortuo regem consti
tuerat. lib. 5. pag. 140.*

*NAVSA, Dux Sueuorum, frater Cimerij;
qui primo belli Gallici anno centum Sueuorum pa
gos ad Rheni ripas Sequanorum subsidio addu
xerat : & Rhenum transire conabatur. lib. 1.
pag. 27.*

*Numeius, Heluetius, nobilissimus suae ciuita
tis, princeps eius legationis, quam primam Helue
tj ad Caesarem miserunt. lib. 1. pag. 5.*

*OLLOVICO, Rex Nitiobrigum, qui a Senatu
R. amicus erat appellatus. lib. 7. pag. 194.*

*Orgetorix, apud Heluetios longe nobilissimus,
& ditissimus fuit, regni cupiditate inductus, con
iurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupan
da. Cuius rei accusatus mortem sibi consciuit,
lib. 1. pag. 2.*

*PISO, Aquitanus, amplissimo genere ortus,
cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, ami
cus ab Senatu appellatus. lib. 4. pag. 88.*

SEDVLIVS, Dux & Princeps Lemonicum, postremo Galliae motu. lib. 7. pag. 233.

Segonax, Rex in ea Britanniae parte, quae tota maritima est, & Galliam spectat: qui a Cassi-
uellauno castra Caesaris adoriri iussus est. lib. 5.
pag. 119.

Sigouesus, Tarquinio regnante, ab auunculo suo
Ambigato Celtarum Rege missus. qui agros ad
Hercinium saltum occuparet. Liu. lib. 5.

Surus, Aeduus, qui & uirtutis generis sum-
mam nobilitatem habebat: solusq. ex Aeduis us-
que ad annum octauum in armis permansit, captus
in Treuiris a Labieno. lib. 8. pag. 264.

TASGETIVS, Carnutus, cuius maiores in sua
ciuitate regnum obtinuerant. Hunc Caesar in maio-
rum locum restituerat. lib. 5. pag. 122.

Taximagulus, Rex in ea Britanniae parte, quae
est ad Ratiū, quae tota maritima est. l. 5. pag. 119.

Teutomatus, Rex Nitiobrigū, cuius pater ab
Senatu Romanicus appellatus erat. l. 7. p. 194. 205.

VEDELIACVS, Aeduus, qui Vergobretus in
sua ciuitate fuerat. Coti frater. lib. 7. pag. 195.

Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, sum-
mae potentiae adolescens, cuius pater principa-
tum Galliae totius obtinuerat. auctor defectionis
& belli contra Caesarem gerendi. Rex a suis ap-
pellatus. lib. 7. pag. 175. 176.

Vergasillaunus, Aruernus, Vercingetorigis con-
sobrinus, postremo Galliae motu unus e quattuor
summis ducibus deligitur, quibus summa imperij
tradita

tradita est. lib. 7. pag. 225.

Verodoctius, Heluetius, nobilissimus suae ciuitatis, princeps eius legationis, quam Heluetij primam ad Caesarem miserunt. lib. 1. pag. 5.

Vertiscus, Rhemus suae ciuitatis Princeps, & praefectus eorum equitum, quos Rhemi Caesari auxilio miserunt, anno belli octauo. lib. 8. pag. 245.

Viridomarus, Aeduus, adolescens summae domi potentiae, quem Caesar ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat: & cum Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7. pag. 199. Postremo Galliae motu unus e quattuor ducibus fuit aduersus Caesarem. lib. 7. pag. 14.

*Viridonix praeerat Vnellis, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quae defece-
rant. lib. 3. pag. 75.*

Voccio, Germaniae Rex, cuius sororem Ariouistus, ab ipso in Galliam missam, uxorem duxerat. in Ariouisti fuga periit. lib. 1. pag. 40.

C. IVLII. CAESARIS

FRAGMENTA

A. FVLVIO. VRSINO

COLLECTA

2111

144

1995

27. 10. 1934. 10. 1934.

22

350 1 50 28

1891

C · IVLII · CAESARIS
EPISTOLARVM · FRAGMENTA

EX · LIBRO · EPISTOLARVM
AD · M · T · C ·

Caesar imp. s. d. Ciceroni imp.

CVM Furnium nostrum tantum uidissem, neque loqui, neque audire me com-
mode potuisset, cum properarem, atque
essum in itinere, praemissis iam legionibus, prae-
terire tamen non potui, quin & scriberem ad te,
& illum mitterem, gratiasq. agerem. etsi hoc of-
ficium, & feci saepe, & saepius mihi facturus ui-
deor: ita de me mereris. in primis a te peto, quo-
niam confido me celeriter ad urbem uenturum, ut
te ibi uideam; ut tuo consilio, gratia, dignitate,
ope omnium rerum uti possim. ad propositum re-
uertar: festinationi meae, breuitatiq. litterarum
ignosces. reliqua ex Furnio cognosces. Vale. Ex
lib. ix. epist. ad Att.

Caesar imp. Ciceroni imp. s.

RECTE auguraris de me (bene enim tibi cog-
nitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate.
atque ego cum ex ipsa re magnam capio uolupta-
tem, tum meum factum probari abs te, triumpho
& gaudeo. neque illud me mouet, quod ij, qui a
me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rur-
sus bellum inferrent: nihil enim malo, quam &

me mei similem esse, & illos sui. Tu uelim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consilijs, atq. opibus, ut consueui, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius. hanc adeo habebo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale. Ex lib. ix. epist. ad Att.

Caesar imp. M. Ciceroni imp. s.

ET SI te nihil temere, nihil imprudenter, scelerum iudicaram, tamen, permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namque & amicitiae grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode consuleris, si non fortunae obsecutus uidebere: omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse uidentur: nec causam secutus, eadem enim tum fuit, cum ab eorum consilijs abesse iudicasti: sed meum aliquod factum condemnauisse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest. quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. Postremo, quid uiro bono, & quieto, & bono ciui, magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersiis? quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non poterunt. tu, explorato et uitae meae testimonio, et amicitiae iudicio, neque tutius, neq. honestius, reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai, ex itinere. Vale. Ex lib. x. epist. ad Att.

FRAGMENTA

EX. EPIST. CAESARIS. AD. CIC.

M. Furium quem mihi commendas, uel regem Galliae faciam, uel Leptae legatum: si uis tu, ad me alium mitte, quem ornem. Ex lib. VII. ep. ad Caesarem.

EX. EPIST. CAESARIS. AD
CICERONEM

NEQVE pro cauto, ac diligente, se castris continuit. Caris. lib. I.

EX. CICER. AD. ATT. LIB. X

CAESAR mihi ignoscit per litteras, quod non uenerim; seseq. in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Seruium questos esse, quia non idem, sibi, quod mihi, remisisset, &c. sed tum exemplum misi ad te Caesaris litterarum.

EX. LIB. XIII. AD. ATT.

SEXTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie: uenisse a Caesare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romae manere; causamq. eam adscribere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges suae negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria.

EX. LIBRO. EPISTOLARVM

AD. C. OPPIVM. ET. CORNELIVM

Caesar Oppio, Cornelio s.

GAUDEO mehercule nos significare litteris, quam ualde probetis ea, quae apud Corfinium sunt gesta. consilio uestro utar libenter, & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam

lenissimum me praeberem, & Pompeium, darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus omnium uoluntates recuperare, & diuturna uictoria uti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque uictoriam diutius tenere, praeter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. haec noua sit ratio uincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quem admodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem ueniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo uos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeij praefectum, deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Iam duo praefecti fabrum Pompeij in meam potestatem uenerunt, & a me missi sunt. si uolent grati esse, debent Pompeium hortari, ut malit mihi esse amicus, quam ijs, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificijs effectum est, ut res in hunc statum perueniret. Ex lib. IX. ep. ad Att.

Caesar Oppio, Cornelio s.

AD VII. Id Mart. Brundisium ueni: ad meum castra posui. Pompeius est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace. quae uisa sunt, respondi. hoc uos statim scire uolui. cum in spem uenero, de compositione aliquid me conficere, statim uos certiores faciam. Valete. Ex lib. VI. ep. ad Attic.

Libri sunt epistolarum C. Caesaris ad S. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant. in his Epistolis quibusdam in locis inueniuntur litterae singulares, sine coagmentis syllabarum,

barum, quas tu putes positas incondite . nam uerba ex his litteris confici nulla possunt . erat autem conuentum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut inscriptio quidem alia aliae locum, et nomen teneret: sed in legendo locus cuius, et potestas restitueretur etc. Est autem Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum . Ex Gell. lib. I. cap. 9.

EX . LIBRO . EPISTOLARVM

A D . Q . P E D I V M

Caesar Q. Pedio s .

POMPEIUS se opido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnū, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus . ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quamprimum traiceret, quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus . Ex lib. IX. ep. ad Attic.

EX . LIBRO . EPISTOLARVM

A D . P I S O N E M

LOCCELLVM tibi signatum remisit. Ex Caris. lib. I.

EX . LIB . II . EPISTOLARVM

A D . F R O N T O N E M

VESPERA fatigatus luce dormitans . Ex Caris. lib. II.

C . IULII . CAESARIS
EX . LIBRO . EPISTOLARVM

AD . ANTONIVM

NAM ad me misit Antonius exemplum Caesaris ad se litterarum, in quibus erat: se audiuisse, Caesarem, & L. Metellum in Italiam uenisse, Romae ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberi. q. omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognouisset. de q. eo uehementius erat scriptum. Ex Cicer. ad Att. lib. I I.

Epistolae quoque eius ad senatum exstant: quas primus uidetur ad paginas, & formam memorialis libelli, conuertisse: cum antea consules & duces, non nisi transuersa charta, mitterent scriptas. Exstant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum uerbum effici posset. quae si quis inuestigare, & persequi, uellet, quartam elementorum litteram, id est, O pro A, & per inde reliquas, commutet. Ex Suet. in Caesare.

Scribere, & legere simul, dictare, & audire solitum accepimus. epistolas uero tantarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut, si nihil ageret septenas. Ex Plin. lib. VI I. cap. 25.

Εν ταύτῃ δὲ τῇ στρατιᾷ προσεξήσκησεν ἱππαζομανοὺς τὰς ἐπιστολάς ἐπαγορευεῖν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἱκανεῖν. ὡς δὲ Οππιὸς φησὶ, καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τό διαγράμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν. Καίσαρα πρὸ τῶν μηχανισάδαι. Ex Plut. in Caes.

C. IVLII. CAESARIS
ORATIONVM
FRAGMENTA

EX. ORATIONE. IN. FVNERE

I V L I A E

VESTOR Iuliam amitam, uxoremq.
Corneliam, defunctas laudauit e more
pro rostris. sed in amitae quidem lauda-
tione, de eius ac patris sui origine sic refert: *Ami-
tae meae Iuliae maternum genus ab regibus or-
tum, paternum cum diis immortalibus cōiunctum
est. nam ab Anco Marcio sunt Marcij Reges: quo
nomine fuit mater. a Venere Iulij, cuius gentis
familia est nostra. Est ergo in genere & sancti-
tas regum, qui plurimum inter homines pollent;
& caerimonia deorum, quorum ipsi in potestate
sunt reges. Ex Suet. in Caes.*

Οτε τῆς Μαρίου γυναῖκος ἀποθανόντης, ἀδελφίδου
ἐν αὐτῆς ἐγκάμειον τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διήλθεν, καὶ
πρὸς τὴν ἐκφοράν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίων προβάδειν.

EX. ORAT. PRO. BYTHINIS.

C. Caesar pont. max. in oratione, quam pro
Bithynis dixit, hoc principio usus est: *Vel pro ho-
spitio regis Nicomedis, uel pro horum necessitate,
quorum res agitur, refugere hoc munus, M. Vini-
ci, non potui. nam neque hominum morte memoria
deberi debet, quin proximis retineatur; neque
clientes sine summa infamia deserui possunt, qui-
bus*

bus etiam a propinquis nostris opem ferre institui-
mus. Ex Gell. lib. v. cap. 13.

Quid ergo? syngraphae non sunt, sed res alie-
na est. Ex Iulio Rufiniano de Figuris.

EX. ORATIONE. PRO. LEGE
PLAVTIA

REPERI tamen in oratione C. Caesaris, qua
Plautiam rogationem suasit; Necessitatem dictam
pro necessitudine: id est, iure affinitatis. uerba haec
sunt: Equidem mihi uideor pro nostra necessitate,
non labore, non opera, non industria defuisse.
Ex Gell. lib. XIII. cap. 3.

EX. ORATIONE. IN. CN.
DOLABELLAM

CAESAR in Dolabellam: Actionis illibuidisti,
quorum in aedibus, fanisque posita, & honori, e-
rant, & ornatu. In libris quoque Analogicis o-
mnia istiusmodi sine. I. littera dicenda censet.
Ex Gell. lib. IV. cap. 16.

Nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbo
nem, uno & uigesimo Caesar Dolabellam, altero
& xxx. Asinius Pollio Catonem, non multo aeta-
te antecedens Caluus Vatinius, ijs orationibus in-
secuti sunt, quas hodieq. cum admiratione legi-
mus. Ex Corn. Tacit. in dialogo de oratorib.

Ceterum composita seditione ciuili, Cornelium
Dolabellam consularem & triumphalem uirum re-
petundarum postulauit. absolutoq. Rhodum sece-
dere statuit. Ex Suet. in Caes.

Diuus quoque Iulius, quam caelestis numinis,
tum etiam humani ingenij perfectissimum colu-
men, uim facundiae propriae expressit, dicendo in
accusatione Cn. Dolabellae, quem reum agit, extor-
queri sibi causam optimam L. Cottae patrocínio.
Ex Valer. Max. lib. 1 IX. cap. 9.

C. Caesar Cn. Dolabellam accusauit, nec damna-
uit. Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat & Caesarem, item adolescentem, in
Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est
quantum oportuit per Hortensium, &c. Ex Pe-
dian. Diu.

Επανελθὼν δ' εἰς Ρώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώ-
σις ἰσχυράς, καὶ πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ὄψ' ἰδὼν
μαρτυρίας αὐτῷ παρέσταν. ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέ-
φυγε τὴν δίκην. Ex Plut. in Caesare.

EX. ORAT. AD. MILITES.

FAMA uero hostilium copiarum perterritos,
non negando, minuendoue, sed insuper amplifcan-
do, ementiendoq. confirmabat. itaque cum exspe-
ctatio aduentus Iubae terribilis esset, conuocatis
ad concionem militibus, Scitote, inquit paucissi-
mis his diebus regem affuturum cum x. legioní-
bus equitum, xxx. leuis armaturae, c. millibus.
elephantisq. ccc, proinde desinant quidam quae
reue ultra, aut opinari, mihiq. qui compertum ha-
beo, credat: aut quidam uetustissima naue imposi-
tos quocumque uento in quascumque terras inbebo
auehi. Ex Suet. in Caes.

Ut C. Caesar apud milites de incommotis ex-

rum . Non frustrabo uos , milites . Ex Diomede
lib. I.

EX . ORAT . PRO . DECIO . SAMNITE

Nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio
Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceterosq. cu
iusdam lenti luminis ac temporis libros legit, &c.
Ex Tacit. in dialogo de orat.

EX . ORAT . PRO . SEXSTILIO

Qvo enim iambo, qua procella uerborum, im-
pium Sextilij caput obrui meretur ? quid C. Caesa
rem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter gra-
uissimi criminis reus defensus fuerat, &c. Ex Va-
lerio Max. lib. v. cap. 3.

EX . ORAT . DE . CONIVRATIS

CATONEM primum putat de animaduersione
dixisse, quam omnes ante dixerant praeter Caesa-
rem. & cum ipsius Caesaris tam seuera fuerit, qui
tum praetorio loco dixerit, &c. Ex Cic. ad Att.
lib. XII.

Sed Caesar, ubi ad eum peruentum est, rogatus
sententiam a consule, huiusmodi uerba locutus
est: Omnes homines, &c. Ex Sallust. in Coniur.

Ο' δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμέ-
χου, ὡς ἀποκτείνει μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γὰρ
τε λαμπροῦς, οὐ δοκῇ πάντιον, οὐ δὲ δίκαιον εἶναι, μὴ
μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης, πὶ δὲ φεροῖντο δεδέντες ἐν
πόλεσι τῆς Ἰταλίας. ἃς ἂν αὐτὸς ἔλινται Κιχέρων, μέγισ-
τὴ καταπολεμητῇ κατακλίνας, ὕπερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ'
ἡσυχίαν περὶ ἐκάστου τῇ βελῇ γνώμῃ παρέξει. ἔτα δὲ τῶν
γνώμης φιλανθρώπου φαισίσης, καὶ τῷ λόγῳ. διωγτῶς

ἐπ' αὐτῇ ῥηθὲντος, ἐμόνον οἱ μάλιστα τὸν ἀνιστάμενον πα-
σιτίθετο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν, τὰς εἰρημένας γυνάμας ἀπει-
πάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνη κατέστησαν, ὥς ἐπὶ Κάτονα
τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτονος σφειλθεν. Ex Plut. in Caes.

EX ORAT. IN PVNERE CORNELIAE

QVAESTOR Iuliam amitam, uxoremq. Corne-
liam, defunctas laudauit e more pro rostris. Ex
Suet. in Caes.

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέrais λόγοις ἐπιτα-
φίους. διεξίεναι πάστιον ἢ Ῥωμαίοις. ἰεῖας δ' οὐκ ὄν ἰ-
ῆθαι, πρῶτος εἶπεν Κάϊσαρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γυναικὸς
ἀποθανόνσης. Ex Plut. in Caesare.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi nebe-
menter probantur. complures autem legi, &c.
Ex Cic. in Bruto.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temero
quaedam feruntur. pro Q. Metello, quam non im-
merito Augustus existimat magis ab actuarijs ex-
ceptam, male sequentibus uerba dicentis, quam
ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus
inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed
quam scripsit Metello, cum ex persona Caesaris ser-
mo fit, Metellum, seque, aduersus communium ob-
tretractorum criminationes purgantis. Aqua mili-
tes quoque in Hispania, idem Augustus orationem
esse uix eius putat: quae tamen duplex fertur, una
quasi priore habita proelio, altera posteriore, quo
Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi ha-
buisse eum dicit, subita hostium incurfione. Ex
Suet. in Caes.

C . IVLII . CAESARIS
FRAG . ANTICATONIS
LIB I.

 No enim excepto, quem aliusmodi at-
que omnis natura finxit, suos quisque ha-
bet caros . Prisc. lib. vi. Caesar in An-
ticatione priore. Vno enim, &c. & lib. vii. &
lib. xiii.

INCERTA . EX . ANTIC.

ERVNT officia antelucana, in quae incidere
impune ne Catoni quidem licuit . quem tamen C.
Caesar ita reprehendit , ut laudet . describit enim
eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrij retexis-
sent, erubuisse . deinde adijcit : Putares non ab il-
lis Catonem, sed illos a Catone deprehensos . Po-
tuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si
ebrius tam uenerabilis erat? nostrae tamen cenae
ut apparatus & impendij, sic temporis modus con-
stet . neque enim hi sumus, quos uituperare ne ini-
mici quidem possunt , nisi ut simul laudent . Ex
Plin. lib. iiii. epist. ad C. Atil. Seu.

C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Lati-
nae, in Anticatione : Vnius, inquit, arrogantiae
superbiaeque, dominatuq. Ex Gell. lib. iv. c. 16.

Qualis futura sit Caesare uituperatio contra
laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem
Hirtius ad me misit, in quo colligit uitia Catonis,
sed cum maximis laudibus meis . itaque misi li-
brum ad Muscam, ut tuis librarijs daret . uolo
enim

enim eum diuulgari. Ex Cicer. ad Att. lib. XII.
 Hirtij epistolam si legeris, quae mihi quasi ~~epi-~~
~~stola~~ uidetur eius uituperationis, quam Caesar
 scripsit de Catone. Ex lib. XII. ad Att.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixisset,
 se & Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse li-
 bros contra Catonem, & uehementer probasse.
 Ex lib. XIII. ad Att.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impu-
 denter Caesar contra Catonem meum. Ex Cicer.
 in Topic.

M. Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequa-
 nit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta
 oratione uelut apud iudices respondit? Ex Taci-
 to lib. IV.

His quoque usum C. Caesarem in uituperando
 Catone notauerit Cicero. Ex Quinct. lib. III.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anti-
 catones totidem. Ex Suet. in Caes.

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus uolu-
 minibus Caesar accusans. Ex Mart. Capell. lib. V.

Atque utinam ritus ueteres, & publica saltem
 His intacta malis agerentur sacra, sed omnes
 Nouerunt Mauri, atque Indi, quae psalteria penem
 Maiorem, quam sint duo Caesaris Anticatones,
 Illuc, &c.

Ex Iuuen. Sat. VI.

Πυθόμενος δὲ αἷς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διαργάσατο, δῆλος μὲν
 ἦν δὴ χθεις, ἐφ' ᾧ δὲ ἄδηνον· εἶπε δ' οὖν ὁ Κάτων φθονῶ
 σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σὺ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνυσας.

ὁ μὲν

ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα
 τεθνεῶτα λόγος, ἡ δοκεῖ πρῶτος ἔχοντος. οὐ δὲ εὐδiale-
 λάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἔφεισάτο ζῶντος, εἰς ἀνά-
 σθητον ἐγχείας ὀργὴν τοσαύτην. Paullo post: καὶ τὸν λό-
 γον ἐκεῖνον ἐκ ἐξαπεχθείας· ἀλλὰ φιλοτιμίας πολλῆς
 συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων
 ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κατωνα, καὶ
 πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκός, ἀπὸ τοῦ δε-
 νοτάτε πρὸς ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπὸ
 θεσιν. τοῦτο ὡνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτῷ νομίζον-
 τα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἐπαινον. ἔγραψεν οὐκ
 πολλὰς τινὰς κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγόν. τὸ
 δὲ βιβλίον Αντικάτων, ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει
 τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτονα πολλὰς.
 Ex Plut. in Caes.

Αὐτὸς δ' ἔν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα πρὸς Κάτω-
 νος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικῷ λογον
 ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυῆς καὶ
 χολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plut. in Caes.

Ἐκ δὲ τούτου διατέλει τιμῶν, καὶ φιλοφρονούμενος, ἄ-
 ρε καὶ γράφαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων,
 τὸν τε λόγον αὐτῇ καὶ τὸν Σίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους
 εὐοικότα καὶ θηραμένους, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν ἔν Κικέρωνος λό-
 γος Κάτων. ὁ δὲ Κάσαρος Αντικάτων γέγραπται.
 Ex Plut. in Cic.

C . IVLII . CAESARIS DE . ANALOGIA

LIB . I

AD . M . T . CICERONEM

QUIN etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum, inquit, in me in-
tuens, de ratione Latine loquendi accu-
ratissime scripserit: primoq. in libro dixerit, ver-
borum delectum originem esse eloquentiae: tribue-
ritque mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit,
quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit
his uerbis, cum hunc nomine esset affatus) Ac si
cogitata praeclare eloqui possent, nonnulli studio
& usu laborauerunt, (cuius te paene principem co-
piae, atque inuentorem, bene de nomine ac digni-
tate populi Romani meritum esse existimare debe-
mus) hunc facilem, & quotidianum noluisse sermo-
nem, nunc pro relicto est habendum. Tum Bru-
tus, amice hercule, inquit, & magnifice te lauda-
tum puto, quem non solum principem atque inuen-
torem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed
etiam bene meritum de populi Romani nomine &
dignitate. Ex Cic. in Bruto.

C. Caesar in libris quos ad M. Ciceronem de A-
nalogia scripsit, Arenas uitiose dici existimabat;
quod Arena numquam multitudinis numero ap-
pellanda sit, sicuti neque Caelum, neque Triti-
cum. contra autem quadrigas etiam si currus unus

[] equorum

equorum quattuor iunctorum unum sit, plurati-
no semper numero dicendas putat. (paullo post,
ex lib. i. de Analogia) nam cum supra dixisset, ne
que caelum, triticum ue, neque arenam multitudi-
nis significationem pati. Num tu, inquit, harum
rerum natura accidere arbitraris, quod unam ter-
ram, & plures terras, & urbem, & urbes, & im-
perium, & imperia dicamus, neque quadrigam in
unam nominis figuram redigere, neque arenam in
multitudinis appellationem conuertere possumus.
Ex Gell. lib. xix. cap. 8.

Atque id, quod a C. Caesare, excellentis inge-
nij ac prudentiae viro, in i. de Analogia libro
scriptum est, habe semper in memoria atque in pe-
ctore, Vt tamquam scopulum, sic fugias inaudi-
tum atque insolens uerbum. Ex Gell. lib. i. cap.
10. & Macrob. lib. i. Sat.

L I B . I I .

Sed C. Caesar in libro de Analogia secundo,
huius die, & huius specie, dicendum putat. Ex
Gell. lib. ix. cap. 14.

Panium, Caesar de Analogia lib. ii. dici debe-
re ait. sed Verrius contra. Ex Car. lib. i.

C. Caesar de Analogia lib. ii. fagos, populos,
ulmos. Ex Car. lib. i.

Nisi quia Caesar libro ii. singulariter Idem,
pluraliter Iidem, dicendū affirmat. Ex Car. lib. i.

Sed Caesar de Analogia ii, Turbonem, non
Turbinem etiam in tempestate dici debere ait. Ex
Car. lib. i.

Lucer,

Lacer, &c. Caesar de Analogia lib. II. nec non Valgius de rebus per epistolam quaesitis. Ex Caris. lib. I.

I N C E R T A . E X . L I B . A N A L O G .

I N libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine I, littera dicenda censet. Ex Gell. lib. IV. cap. 16.

C. Caesar, quasi indiscretū hoc sit, ait, I, littera nominatiuo singulari neutra finitima nomina, eādem definitionem capere, quam capiant E littera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali. Ex Car. lib. I.

Quam C. Caesar ponit in femininis, ut puppim, restim, puluim. haec enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane. Ex Car. lib. I.

Hic & haec Samnis, huius Samnitis. sic Caesar de Analogia. Ex Prisc. lib. VI.

Iubar: Plinius ait inter cetera etiam istud C. Caesarem dedisse praeceptum, quorum neutra nomina, Ar nominatiuo clausa per I. datiuum ablatiuumq. singulis ostendant, Iubar tamen ab hac regula dissidere. nā, ut huic iuari dicimus, ab hoc iuare dicendum est; ut huic farri, ab hoc farre. Ex Car. lib. I.

Omniū nominum, quae sunt neutri generis, et in E terminantur, ait Plinius Caesarem scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiu singulares. Ar litteris nomina neutralia nominata; idem non minus ait Caesar quod datiuo & ablatiuo pari in re funguntur, ut idem Plinius ait. Ex Car. lib. I.

Partum Caesar in Analogicis, horum partum.
Ex Car. lib. i.

Nam tribus iij. iunctis, qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum i, pro uocali est accipiendum, quod Caesari artis grammaticae doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. Ex Prisc.

At uim C. Caesaris fregerunt editi de Analogia libri? Ex Quint. lib. i.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatonnes totidem. Ex Suet. in Caes.

Praeterea Caesar declinat, Pubis, puberis. Ex Prisc. lib. vi.

Quamuis Caesar non incongrue protulit Ens, a uerbo Sum, es, est. Ex Prisc. lib. xlix.

Sed Augustus quoque in epistolis ad C. Caesarem scriptis emendat, quod is Calidum dicere, quam Caldum malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, et, ut ipse Graeco uerbo significauit, πλεπρον. Ex Quint. lib. i.

Neque enim tam Calypsionem dixerim, ut Iunonem, quam secutus antiquos C. Caesar utitur hac ratione declinandi. Ex Quint. lib. i.

De quo genere optime C. Caesarem praetextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas male cantas, si legis cantas. Ex Quint. lib. i.

Sic M. Tullius & C. Caesar, mordeo memordi: pungo, pepuzi: spondeo, spepondi, dixerunt. Ex Gell. lib. vii. cap. 9.

Pro quo digamma, Caesar hanc figuram 3 scribere uoluit. Ex Prisc. lib. 1.

Unguenta autem dicuntur a Iouis, ut Telinum; cuius Iulius Caesar meminit, dicens: corpusq. suavi Telino ungimur. hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus. Ex Isidoro lib. 1x. cap. 12.

Apud Caesarem, & Catulum, & Caluum lectum est, quorum uacillat auctoritas: cum iam sulua cinis fueris. Ex Non. Marc. in uoce Cinis.

Salue primus omnium Parens Patriae appellate, primus in toga triumphum, linguaeque lauream merite, & facundiae, Latiarumque litterarum parens: atque (ut dictator Caesar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adapte maiorem. quando plus est, ingenij Romani terminos in tantum promouisse, quam imperij. Ex Plin. lib. vii. cap. 30.

Varie etiam scriptitatum est, mancipium, aucupium, manubiae. siquidem C. Caesar per I scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio Longo de Orthographia.

Hoc lutum atque Macellum singulari exire memento; licet Ennius, ista macella, dicatque Caesar, lutea. Ex Capro.

C · IVLII · CAESARIS
LIBER · APOPHTHEGMATVM

SED tum ipse Caesar habet peracre iudicium. & ut Seruius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile dicet, hic uersus Plauti non est, hic est, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi; sic audio Caesarem, cum uolumina iam confecerit *Αποφθεγματων*, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere. quod eo nunc magis facit, quia uiuunt mecum fere quotidie illius familiares. Ex Cicer. lib. IX. epist. ad Paetum.

Feruntur & a puero, & ab adolescentulo quaedam scripta, &c. item dicta collectanea, &c. Ex Suet. in Caesare.

C · IVLII · CAESARIS
LIBER · AVSPICIORVM

SED contra Iulius Caesar XVI. *Auspicio*rum libro, negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoq. nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Ex Macro. Sat. lib. I.

DE · SIDERVM · MOTV

NAM Iulius Caesar, ut siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptijs disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione

tutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Ex Macr. Sat. lib. I

Caesaris de singulorum siderum ortu & occasu observationes, in quibus & Idus Martias sibi feriales annotavit. Ex Plin. lib. I I X . cap. 26.

Tres autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graeca: hic addit apud nos quartam Caesar dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. Ex Plin. lib. X I I X . cap. 25

A Bruma in Fauonium Caesari nobilia sidera significant: (paullo post) Pridie nonas Ianuarius Caesari Delphinus matutino exoritur, & postero die fidicula, quo Aegypto sagitta Vesperis occidit. (paullo post) A Fauonio in aequinoctium uernum Caesari significat XVII. Kal. Martij triduum uariet. & I I X . Kal. hirundinis uisu, & postero die arcturi exortu uespertino. item III. non. Martij Caesar Cancrī exortu id fieri observauit. Paullo post. Caesar & Idus Martias Ferales sibi annotauit Scorpionis occasu. Paullo post: Tertio Nonas Aprilis in Attica uergiliae uesperis occultantur. eadem postridie in Boeotia; Caesari autem & Chaldaeis, nonis. Paullo post: Caesar sexto Idus significatur Imber librae occasu: XIV. Kal. Maij Aegypto sculae occidunt uesperis, sidus uehemens, & terra, mariq. turbidum, XVI. Atticae. XV. Ccesari, continuoq. triduo significat: Paullo post: VI. Non. Maij Caesari sculae matutino exoritur, & I I X . Idus Capella pluuiialis. Ex Plin. lib. X I I X . cap. 26.

A uergiliarum exortu significant Caesari postri die Arcturi occasus matutini. Paulo post: Vndecimo Kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit: tertio non. Iunij Caesari, & Assyriae Aquila uesperii oritur & c. undecimo Kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. Ex Plin. lib. xlii. cap. 27.

A solstitio ad fidiculae occasum sexto Kal. Iunij, Caesari Orion exoritur. Paulo post: xlii. Kal. Augusti, Aegypto aquila occidit matutino, Etesiarumq. prodromi flatus incipiunt, quod Caesar x. Kal. sentire Italiam existimauit. Paulo post: Aquila Atticae matutino occidit: tertio Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Caesari immergitur. Ex Plin. lib. xlii. cap. 28.

AUGURALIA

CAESAR in Auguralibus. Si sincera pecus erat. Ex Prisc. lib. xi.

C. Caesar, quae res auguratur οἰωνοσκοποῦντας. Ex Prisc. lib. iix.

EPHEMERIDES

C. Iulius Caesar cum dimicaret in Gallia, et ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrat quidam de hostibus, qui eum nosset; & insultans ait: Cecos Caesar. quod Gallorum lingua, Dimitte, significat: & ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Caesar in Epbemeride sua dicit, ubi propiam commemorat felicitatem. Ex Seru. in lib. ii. Aen.

C . IVLII . CAESARIS
POEMATVM . FRAGMENTA

V quoque tu in summis, o dimidiate
Menander, (tor,
Poneris, & merito, puri sermonis ama-
lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret uis
Comica, ut aequato uirtus polleret honore
Cum Graecis, neque in hac despectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse Terenti.
Ex Donato in uita Terentii

EIVSDEM . C . IVLIVS . CAESAR

FELTRIA . PERPETVA . NIMIVM
DAMNATA . RIGORE
FORTE . MIHI . POSTHAC . NON
ADEVND A . VALE

Ex antiquo lapide.

EIVSDEM

Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumq. imae partes rapido traherentur ab amne;
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cetera, dixit, aquis.
Ex libro lusu in Priap. quidam Germanic.
inscribunt.

Reliquit & de Analogia, &c. ac praeterea poe-
ma, quod inscribitur Iter, quorum librorum pri-
mos in transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia,
conuen-

conuentibus peractis, ad exercitum rediret; sequen-
tes sub tempus Mundensis proelij confecit. nouissi-
mum, dum ab urbe in Hispaniam ulteriorem quar-
to & uigesimo die peruenit. Ex Suet. in Caes.

Nec non olus quoque siluestre est trium folio-
rum, Diui Iulij carminibus praecipue, iocisque mili-
taribus celebratum. alternis quippe uersibus ex-
probauere lapsana se uixisse apud Durrbachium,
praemiorum parcimoniam cauillantes. est autem
ad Cyma siluestris. Ex Plin. lib. xix. cap. 8.

C. Caesar inter primos temporis sui oratores.
& tragicus poeta bonus admodum habitus est.
huius sunt enim tragoediae, quae inscribuntur Iu-
lij. & hi autem Iulij, & Antonius ab satellitibus
Marij sunt occisi. Ex Ascon. Pedian.

Feruntur, & a puero, et ab adolescentulo, quae
dam scripta, ut laudes Herculis, tragoedia Oedi-
pi, item dicta collectanea. quos omnes libellos ue-
tuit Augustus publicari. Ex Suet. in Caes.

Nisi forte quisquam aut Caesaris pro Decio Sa-
mnite, &c. nisi qui & carmina eorundem mira-
tur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas
rettulerunt, non melius, quam Cicero, at felicius,
quia illos fecisse pauciores sciunt. Ex Tacito in
dialog. de Orat.

Καὶ ποιήματα γράφον, καὶ λόγους τινὰς ἀχροαταῖς ἐ-
κείνοις ἐχοῦντο καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους ἀντίκρυς
ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει. Ex Plut. in
Caes.

C . IVLII . CAESARIS D I C T A .

MAXIME autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Caesarem solitum dicere: Magni refert, hic quid uelit; sed quidquid uult, ualde uult. idq. eum animaduertisse, cū pro Deiotaro Nicaeae dixerit. Ex Cicero ad Att. lib. XIIX.

Aiebat, Caesarem secum, quo tempore Sextij rogatu, ueni ad eum, cum expectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sum stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, cum tamdiu sedens meum commodum expectet? (de Bruto.) Ex Cic. ad Att. iib. XIIX.

Interrogatusq. cur repudiasset uxorem, quoniam (inquit) mos tam suspicione, quam crimine, iudico carere oportere. Ex Suet. in Caesare.

Pontico triumpho inter pompae secula trium uerborum praetulit titulum, Veni, uidi, uici. Ex Suet. in Caesare.

Consecutusq. cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciae eius finis erat, paullulum constitit ac reputans quantum moliretur, conuersus ad proximos, & etiam nunc, inquit, regredi possumus: quod si ponticulum transferimus, omnia armis agenda erunt. Ex Suet. in Caesare.

Tunc Caesar, Eatur, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas uocat. iacta est alea, inquit. Ex Suet. in Caesare.

Quem-

*Quemadmodum C. Caesar Pomponio ostenden-
ti uulnus ore exceptum in seditione Sulpicianā,
quod ipse se passum pro Caesare pugnantem gloria
batur, numquam fugiens respexeris inquit. aut cri-
mē obiectum ut Cicero, &c. Ex Quinct. lib. xii.*

*Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cae-
sar. nam cum testis diceret a reo femina sua ferro pe-
tita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissi-
mum partem corporis uulnerare uoluisset. Quid
enim faceret, inquit, cum tu galeam et loricam ha-
beres; Ex Quinct. lib. vi.*

*Nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcel-
li, sic enim appellabat, laudatāq. honorificentissime
& aequitate tua, & prudentia, repente praeter
spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne homi-
nis quidem causa negaturum. Ex Cic. lib. iv.
epist. ad Ser. Sulpic.*

*Cum propter quosdam sordidos homines, qui
Caesaris beneficia uendebant, tabulam, in qua no-
mina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli ius-
sisset, eidem Dolabellae, me audiēte, Caesar dixit,
nihil esse, quod de Mega nereretur; beneficium
suum in eo manere. Ex Cic. lib. xiii. epist. ad
Acilium*

DE . C . IVLIO
CAESARE

SED tamen Brute, inquit Atticus, de
Caesare & ipse ita iudico, & de hoc hu-
ius generis acerrimo aestimatore sae-
pissime audio, illum fere omnium oratorum La-
tine loqui elegantissime, nec id solum domestica cō-
suetudine, ut dudum de Laeliorum et Domitiorum
familijs, audiebamus. sed quamquam id quoque
credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquen-
di laus, multis litteris, & ijs quidem reconditis &
exquisitis est consecutus, &c. Ex Cicer. in
Bruto.

Sed perge Pomponi de Caesare, & redde quae
restant: Solum quidem, inquit ille, & quasi
fundamentum oratoris. &c. Caesar autem ra-
tionem adhibens, consuetudinem vitiosam &
corruptam, pura & incorrupta consuetudine e-
mendat. itaque, cum ad hanc elegantiam uer-
borum Latinorum, quae, etiam si orator non
sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen ne-
cessaria est, adiungit illi oratoria ornamenta di-
cendi: tum uidetur tamquam tabulas bene pi-
ctas collocare in bono lumine. hanc cum habeat
praecipuam laudem in communibus, non uideo
cui debeat cedere, splendidam quandam, mini-
meque ueteratoriam rationem dicendi tenet, uo-
ce, motu, forma etiam magnifica, & generosa
quodammodo. Tum Brutus, orationes quidem
eius,

eius , &c. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum , ualde quidem , inquam , probandos : nudi enim sunt , recti , & uenusti , omni ornatu orationis tamquam ueste detracta : sed dum uoluit alios habere parata unde sumerent , qui uellent scribere historiam , ineptis gratiam fortasse fecit , qui uolunt illa calamistris inurere , sanos quidem homines a scribendo deterruit . nihil est enim in historia , pura , & illustri breuitate dulcius . Ex Cic. in Bruto .

Quid Oratorum ? quem huic antepones eorum , qui nihil aliud egerunt ? quis sententijs aut acutior , aut crebrior ? quis uerbis aut ornatior , aut elegantior ? Ex Cic. ad Cornelium Napot. apud Suet. in Caesare .

Quid noster hic Caesar ? nonne nouam quandam rationem attulit orationis , & dicendi genus induxit prope singulare ? quis umquam praeter hunc tragicas paene comice , tristes remisse , seueras hilare , forenses scenica prope uenustate tractauit ? atque ita , ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur , nec grauitas facetijs minueretur . Ex Cic. l. 3. de Orat .

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor , sale uero conditus , & facetijs Caesar . Ex Cic. lib. 1. de offic .

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici , ciuilibq. belli Pompeiani . nam Alexandrini , Africiq. & Hispaniensis incertus auctor est . alij enim Oppium putant , alij Hirtium : qui etiam Gallici

lici belli nouissimum, imperfectumq. librum sup-
pleuerit. Paulo post: Pollio Asinius parum dili-
genter, parumq. integra ueritate compositos pu-
tat. cum Caesar pleraque & quae per alios erant
gesta, temere crediderit; & quae per se, uel consul-
to, uel etiam memoria lapsus, perperam ediderit;
existimatque rescripturum, & correcturum fuisse.
Ex Suet. in Caesare.

C. uero Caesar si tantum foro uacasset, non alius
ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in
eo uis est, id acumen, ea cōcitatio, ut illum eodem
animo dixisse, quo bellauit, appareat: exornat ta-
men haec omnia mira sermonis, cuius propriae stu-
diosus fuit, elegantia. Ex Quint. lib. x.

Quid tantum noceret uim Caesaris, asperita-
tem Coelij, diligentiam Pollionis, iudicium Cal-
ui quibusdam in locis assumere? Ex Quint. l. x:

Hinc uim Caesaris, indolem Coelij, subtilita-
tem Calidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij,
acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dig-
nitatem Messallae, sanctitatem Calui reperiemus.
Ex Quint. liq. xii.

At tristior Caluus, numerosior Asinius, splen-
didior Caesar, amarior Coelius, grauior Brutus, ue-
hementior, & plenior, & ualentior Cicero. Ex
Tacit. in dialog. de Orat.

Λίγεται δὲ καὶ εἶναι πρὸς λόγους πολιτικούς ὁ Καί-
σαρ, ἄριστα καὶ διαποιῶσαι φιλοτιμώτατα τὴν εἴσιν, ὡς
τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδριπύτης ἔχειν, &c. Ex Plut. in
Caes.

Εν δὲ Ῥώμῃ πολλὰ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ φεῖται τὰς σωτηρίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plut. in Caes.

Ac mihi ex Graecis orationes Lysiae ostētat, ex nostris Gracchorum, Catonisque, quorum sane plurimae sunt circumcisae & breues. ego Lysiae, Demosthenem, Aeschinem, Hyperidem, multosq. praeterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Caesarem, Coelium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esset, quae maxima. Ex Plin. lib. i. epist.

Sed ego uerear ne me non satis deceat, quod deiecit M. Tullium, C. Calpurnium, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neronem, Ti. Caesarem, &c. Ex Plin. lib. v. epist.

LECTORI

SUPRA, in testimonio ex oratione pro Sexilio recitato a Valerio Maximo, loqui Valerium de eo Caesare, qui in Cinnae proscriptione occisus est, non de Caesare nostro, non est dubium.

In Poematis quoque, Pedianum loqui de eodem Caesare, constat.

Duo uero illa testimonia, in quibus Cicero de Caesare mentionem facit, alterum lib. iiii. de Orat. alterum lib. i. Off. de eodem Caesare intelligenda sunt, primum enim, in persona Crassi est, qui non ita de Caesare dictatore loqueretur, alterum Ciceronis, qui alibi quoque hunc eundem Caesarem oratorem, de quo loquimur, a facetiis laudauit.

A L D.

EVTROPII
EPITOME. BELLI. GALLICI
EX. SVETONII. TRANQVILLI
MONVMENTIS
QVAE. DESIDERANTVR

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1000 S. MICHIGAN AVE. CHICAGO, ILL. 60607

TEL. 733-4331

CHICAGO
ILL.
JAN 10 1968

RECEIVED

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1000 S. MICHIGAN AVE. CHICAGO, ILL. 60607

TEL. 733-4331

1968

CHICAGO

A NNO ab Vrbe condita DCXC-
III, C. Iulius Caesar, qui post-
ea imperauit, cum L. Bibulo
consul est factus. Decreta est ei
Gallia transalpina et cisalpina,
& Illyricum, cum legionibus
denis in quinquennium datis: Galliam comatam
postea senatus adiecit. Hanc historiam Suetonius
Tranquillus plenissime explicuit, cuius nos com-
petentes portiunculas decerpimus. Heluetiorum
animos fortissimos Gallorum omnium gentis, ea
uel maxima causa, quod perpetuo paene cum Ger-
manis bello altercabantur, a quibus Rheno tantum
flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps
gentis, spe totas inuadendi Gallias, in arma accen-
derat. Quo ceteri optimates correpto, ad mortem
coacti, cohibere tamen animatas semel in praedam
populi res nequiuērunt. Qui coniuratione facta, ac die
dicta exustis uicis & domibus suis, ne quod deside-
rium & spes reuertendi foret, profecti sunt. Quos
cum ad Rhodanum fluiuium Caesar obuios habuisset,
magno difficilique bello bis uicit, uictos ad dedi-
tionem coegit. Horum fuit, cum primum progressa
est omnis multitudo, Heluetiorum, Tulingorum,
Latobrigum, Rauracorum & Boiorum, utriusque
sexus, ad centum quinquaginta septem millia. Ex
his quadraginta & septem millia in bello cecidere,
ceteri in terras proprias remissi sunt. Postea Cae-
sar contra Arionis regem pugnans, excitantem
inuidentemque secum incredibiles Germanorum co-

pias, quibus nuper uniuersos Galliarum populos se
 subegisse iactabat, apud Sequanos fugere compulit.
 Cumq. diu exercitus Caesaris Germanorum mul-
 titudine & uirtute perterritus, pugnam detrectas-
 set, Arionistus in Germaniam arrepta nauicula
 Rhenum transuectus aufugit. Vxo- res eius duae, to-
 tidemq. filiae captae sunt. Fuerunt autem in exer-
 citu Arionisti, Arudes, Marcomanni, Triboci,
 Vangiones, Nemetes, Sebusii, & Sueui. Pugna ma-
 xime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam,
 coacto in unum agmine, scutisq. supra capita con-
 textis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti-
 undique praestruxerant. Sed postquam Romano-
 rum aliqui militum agilitate audaciaq. insignes,
 supra obductam saliere testudinem, scutisq. uelut
 squamis singillatim reuulsis, desuper nudos de-
 prehensorum detectorum humeros perfo-derunt: ter-
 riti hostes nouo mortis periculo terribilem dissol-
 uere compagem. Exinde in fugam uersi, per quin-
 quaginta millia passuum insatiabiliter caesi sunt.
 Neque conijci numerus Germanorum potuit, uel
 quantus pugnae affuerit, uel quantus fuerit occiso-
 rum. Post haec Belgarum gens, quae tertia pars
 Galliarum est, aduersus Caesarem exarsit: quorum
 distributim copia haec fuit. Bellouaci, qui ceteris
 numero & uirtute praestare uiderentur, habuere
 lectissima sexaginta millia armatorum: Sue-
 siones ex duodecim opidis quinquaginta millia:
 Neruij, quorum adeo feritas praedicabatur, ut numquam
 mercatores ad se accedere sinerent, uina, ceteraq.
 uenalia

nēalia deferri, quibus inducta incunditas torpo-
 rem uirtutis afferret. habuere similiter L. millia:
 Atrebatēs etiam & Ambiani decem millia: Mori-
 ni uiginti quinque millia: Menapij decem millia:
 Caleti decem millia: Velocasses & Veromandui
 decem millia: Aduatici XVII. millia: Condures
 & Eburones, atque Caeresi & Paemani, qui uno
 nomine Germani uocantur, quadraginta millia.
 Ita omnes simul fuisse referuntur ducenta octogin-
 ta duo millia armatorum lectissima. His igitur
 repente e siluis erumpentibus, exercitus Caesaris
 perturbatus, atque in fugam actus, plurimis suo-
 rum amissis, tamen hortatu ducis restitit, uicto-
 resq. aggressus, usque ad internecionem paene dele-
 nit. Igitur Caesar magnis in Gallia rebus gestis;
 cum in Italiam proficisci decreuisset, Galbam cum
 legione duodecima ad Veragros, Sedunosque di-
 misit. Qui cum hiemandi causa in uico Veragro-
 rum, cui nomen erat Octodorus, consedisset; me-
 diumq. opidi, quod torrente distinguebatur, acco-
 lis concessisset, quadam die eosdem decessisse pari-
 ter per noctem, ac proximo insedissee colli uidet.
 Quippe illi paucitatem nix mediae legionis despe-
 ctui habentes, ultroneam nullo cessuram negotio ni-
 storiā arbitrabantur, finitimosq. suos in hanc cae-
 dis & praedae societatem uocauerant. Igitur Gal-
 ba tam praesentibus & grauib. periculis circum-
 saeptus, ac trepidus, atque inter uarias consultatio-
 nes certi consilij incerto, repente Galli descensu
 montis effusi, castra imperfecta circumdant, raros

per uallum propugnatores saxis telisq. onerant. Cumq. iam castra irrumperentur, Pacuui primipilaris, & Voluseni tribuni consilio, cunctis Romani portis eruperunt, incautosq. subito aggressi hostes primum perturbauerunt: deinde in fugam uersos miserabili strage fuderunt: nam amplius quam xxx. m. barbarorum tunc caesa referunt. Igitur Caesar cum iam pacatas uniuersas Galliarum gentes putaret, ad nouum & maximum bellum re tractus est. Namq. cum P. Crassus adolescens cum legione septima Oceano uicinus apud Andegauos hiemaret, Veneti ceteriq. confines repente in arma coniuuant, legatos Rom. uinciunt, eosq. ita de mum se reddituros, si obsides suos recipiant, Romanis indicant. Socios ad id bellum Osismos, Lexouios, Nannetes, Ambibaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adsciscunt, auxilia quoque a Britannia accersunt. Caesar per Crassum de rebellione deditarum gentium certior factus, quamuis intelligeret quanta ineundi belli difficultas esset, tamen rem tanti negotij non negligendam ratus est, ne ceteris exemplo huiusmodi audendi licentia laxaretur. Itaque terrestri proelio persequi hostes frustra aggressus: quippe cum hostes per intersusa ex Oceano aestuaria, atque inaccessos recessus, tutis terrarum finibus munirentur, naues longas aedificari in Ligeri fluuiò iubet, per quem in Oceanum mitterentur. Quae mox ut hostibus uisae sunt, continuo ducentae xx naues eorum paratae, atq. omni genere armorum instructissimae progressae, portu ex aduerso

aduerso steterunt. Bruto circumspicienti imparem longe nauium esse conflictum, quia barbarorum naues solido robore intextae, saxorum modo adactos rostrorum ictus retundebant, hoc primum auxilio fuit, quod falces acutissimas non pertinaciter contis praefixas, funibus autem subnexas parauerat, quibus cum opus esset, apprehensos eminus rudentes subductis hastilibus per funem falcem retrahendo succideret. His celeriter expeditis, disrumpi hostilium antennarum armamenta praecepit. ita antennis ruentibus, complures illico naues uelut captas immobiles reddidit. Alij hoc periculo territi, suspensis uelis, qua uentus intenderet, fugere conati sunt: cessante uento, ludibrio fuere Romanis. Itaque incensis omnibus nauibus, et interfectis qui pugnauerant, Galli reliqui sese dederunt. Sed Caesar maxime ob iniuriam legatorum, & ut genti ad omnia consilia mobili terribilis exempli notam inureret, cunctis principibus tormentis interfectis, reliquos sub corona uendidit. His diebus Titurius Sabinus legatus Caesaris, Aulercos, Eburonices, Lexouiosque, qui primates suos, cum auctores belli resuscitandi esse nollent, interfecerant, eruptione facta incredibili caede deleuit. P. uero Crassus cum in Aquitaniam peruenisset, bello exceptus est. Namque Sontiates magno equitatu pedestribusque copijs praenalisidis adorti, diu grauitur perturbauerunt: post uicti, atque in opidum Sontiatum coactum, obsessique, cum se expugnari uiderent, armis traditis in deditionem recepti sunt.

*Aquitani clade permoti, undique exercitum contrahunt: de citeriori quoque Hispania auxilia accersunt. duces bello maxime eos praeficiunt, quæ cum Sertorio militauerant. Hi omnes dum obsidionem Crasso parant, in castris suis Crasso obructe deleti sunt. Nam ex Aquitanis & Cantabris, quorum quinquaginta millia tunc in auxilium uenerant, triginta & octo millia caesa referuntur. Caesar Germanos qui Rhenum cum immensis copijs transierant simul & totas Gallias subijcere sibi parabant, bello adortus, usque ad internecionem cecidit: quorum fuisse numerum ad quadringenta quadraginta millia ferunt. Tunc Caesar in Germaniam facto ponte transgreditur: Sicambros & Ubios obsidione liberat: Sueuos maximam & ferocissimam gentem, quorum esse centum pagos & populos multi prodidere, totamq. Germaniam aduentu suo terret. Mox in Galliam rescisso ponte se recepit. Domuit autem annis nouem omnem Galliam, quæ inter Alpes, flumenq. Rhodanum, Rhenumque, & Oceanum est, & circuitu patet ad bis tricies centena millia passuum. Inde ad Morinos uenit, unde ad Britanniam proximus & breuissimus transitus est. Nauibus circiter onerarijs atque æstuarijs octoginta praeparatis in Britanniam transuehitur, Britannisq. bellum infert, quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat. Ibi acerba pugna primum fatigatus, deinde aduersa tempestate correptus, plurimam classis partem, & non paruum numerum militum, equita-
tum*

tum uero paene omnem disperdidit. Regressus in
 Galliam legiones in hiberna dimisit, ac D. C. naues
 utriusque commodi fieri imperavit. Quibus ite-
 rum in Britanniam primo uere transuectis, dum
 ipse in hostem cum exercitu pergit, naues in anco-
 ris stantes tempestate correptae, uel collisae inter
 se, uel arenis illisae ac dissolutae sunt, ex quibus
 XL perierunt: ceterae cum magna difficultate re-
 paratae sunt. Interea Scaena miles Caesaris cum
 quatuor commilitonibus nauicula ante transue-
 ctus est ad scopulum insulae propinquum, atque in
 terea recessu Oceani destitutus est. Complures Bri-
 tanni in paucos Romanos impetum faciunt: cete-
 ri tamen qui perrari comites ipsius fuerant, navi-
 gio redeunt: Scaena imperterritus manet, undi-
 que telis obrutus: ac primo pilo restitit, postremo
 gladio rem gerit solus in plures. Cumq. fessus ul-
 neratusq. esset, & galeam ac scutum ictibus perdi-
 disse, cum duabus toricis natauit ad castra Caesa-
 ris, & poposcit ab imperatore ueniam pro teme-
 ritate: quem Caesar centurionatus honore subue-
 xit. Igitur Caesaris equitatus primo congressu a
 Britannis uictus, ibiq. Labienus tribunus occisus
 est. Secundo proelio cum magno suorum discrimi-
 ne uictos Britannos in fugam uertit. Inde ad flu-
 men Tamesim est profectus, quem uno tantum lo-
 co transmeabilem ferunt. In ulteriore ripa flumi-
 nis cum Cassiuelauno duce immensa hostium mul-
 titudo confederat, ripamq. fluminis, ac paene to-
 tum sub aqua uadum acutissimis sudibus praestru-
 xerant.

xerant. Quod ubi a Romanis deprehensum ac uir-
 tatum est, barbari legionum impetum non feren-
 tes, siluis se abdidere, unde crebris eruptionibus
 Romanos grauitur ac saepe lacerabant. Interea
 Trinobantum firmissima ciuitas, cum Androgo-
 rio duce datis quadraginta obsidians Caesari se de-
 didit. Quod exemplum secutae urbes aliae com-
 plures in foedus Romanorum uenerunt, obsidi-
 busq. datis stipendariae factae sunt: iisdemq. de-
 monstrantibus Caesar opidum Cassiuelanni ducis
 inter duas paludes situm, obtentu siluarum mu-
 nitum, omnibusq. rebus confertissimum, graui tan-
 dem pugna cepit. Exin Caesar, a Britannis reuer-
 sus in Galliam, postquam legiones in hiberna mi-
 sit, repentinis bellorum tumultibus undique cir-
 cumuentus & conflatus est. Namque Ambiorix
 cum Eburonibus & Aduaticis conspirans, Treui-
 rorum consilio, Titurium Sabinum & Auruncu-
 leium Cottam legatos apud Eburones cum tota su-
 ditus legione insidijs circumuentos interfecit. Am-
 biorix hac uictoria elatus, Aduaticos et Nervios,
 plurimosq. alios raptim in arma contrahit, atque
 ad Ciceronem legatum, qui similiter tunc legioni
 praeerat, in hiberna contendit. Multitudo ex hoc
 hostium colligi potuit, quia cum obsidione castro-
 rum uallum circumdandum esse a captiuis Romanis
 docerentur, & instrumenta ruralia non haberent,
 gladijs concidendo terram, & sagulis exportando,
 uix tribus horis uallum x pedum, & fossam xv pe-
 dum per millia passuum xv in circuitu fecerunt.

Prae-

Praeterea centum uiginti turres mirae altitudi-
 nis exstruxerant . Et cum iam septem dies noctesq.
 succidui hostium cunei pugnarent , ac uentus subi-
 to exortus esset plurimus , testas feruentes intorse-
 re fundis , flammataq. focis tela , ac mox concepto
 igne rutilantia inter castra iecerunt . Quo facto ,
 per culmea culmina raptim uentus insisterens spar-
 sum animauit incendium . Sed nec sic quidem Ro-
 mani , cum undique obruerentur uulneribus , labo-
 ribus , ieiunijs , uigilijs , incendijsque , cefferunt . Tan-
 dem Caesari nunciatum est unam legionem dele-
 tam esse , alteram iam paene confectam . Aduentan-
 te cum duabus legionibus Caesare , deserunt hostes
 obsidionem , atque in eum cunctis raptis copijs
 ruunt . Caesar paruissimis se castris consulto con-
 didit , equitibusq. praemissis , ut fugam fugerent
 imperauit , ut ad transitum uallis , quae media e-
 rat , sibiq. periculosa uidebatur , hostes contemptu
 sui inuitaret . Quibus aduentantibus , insuper ob-
 strui portas praecepit . Quo uiso Galli , quasi iam
 uicissent , ad obducendum extrinsecus uallum con-
 uersi sunt . Caesar totis repente portis paratum
 effudit exercitum : acriterq. cum eis dimicans , tan-
 dem uidit unum ex militibus suis segnius proelian-
 tem , scutumq. eius rapuit , & in aduersos ruit .
 Quo facto erubuit exercitus , uersosque in fugam
 Gallos , uastissima caede confecit . Nam sexaginta
 millia tunc fuisse referuntur , e quibus pauci per pa-
 ludes inuias euaserunt . Induciomarus Treuiro-
 rum princeps , magnas armatorum copias habens ,
 postquam

postquam de consensu totius Galliae certior redditus est, Labieni castra, legionemq. cui praeerat, quod facile factu arbitrabatur, delere statuit, ac deinde Eburonibus Neruijsq. coniunctus, ad opprimendum Caesarem pergere. Labienus quibus potest artibus timorem simulat, atq. ita Inducioniarum negligentiores cum insultantibus copijs prouallo oberrantem repentina eruptione prostrauit. Hac uictoria Labieni, reliqui Gallorum conatus repressi sunt, & Caesar paullo quiescior reliqua parte hiemis fuit. Sed intelligens sibi maiora belli superesse negotia, maxime quia plurima exercitus parte amissa, alijsq. grauiter sauciatis, ne ad sustinendum quidem sibi idoneus, non dicam ad comprimendum Gallorum impetum uideretur, a Cn. Pompeio proconsule conscribi legiones, sibiq. mitti in auxilium fecit. Itaque ante hiemem exactam, tres ad eum legiones in castra uenerunt. Igitur Caesar priusquam in unum hostium copiae coirent, ineunte uerno aggredi trepidos, & opprimere sparsos in suis finibus parat. Primum itaque Neruiorum fines diripit: praedam uero, quae copiosissima erat, exercitui permittit. Deinde Menapios, qui sibi propter immensas paludes, atque impeditiissimas siluas munitissimi uidebantur, tribus agminibus inuadit, nimiaq. caede uulgo agitata residuos supplices in deditionem accepit. Labienus sequenti proelio omnes Treuironum copias interfecit, arte in bellum prouocatas, priusquam Germanis aduentantibus iungerentur: & continuo ipsam

ipsam ciuitatem cepit. Caesar ulcisci mortem Sabini et Cottae legatorum uolens in Ambiorigem et Eburones deletae legionis auctores, postquam in Arduennam siluam refugisse comperit, quae silua totius Galliae maxima est, atque a ripis Rheni, finibusq. Treuironum ad Nervios usque pertingit, & in longitudine plusquam quinquaginta millibus passuum patet, permetiens rem suis maximi periculi fore, si per obstructas spatiosas siluas, ignoti diuiderentur, hostemq. loci gnarissimum quae rerent, omnem Galliam per nuncios inuitat, ut quisque secundum placitum suum reconditas in Arduenna silua praedas quaerant diripiantq. Quo facto Gallis utrimque morientibus maximas Romanorum iniurias sine cuiusquam Romani discrimine uindicauit. Ita hoc tutissimo uincendi genere securus in Italiam redijt. Igitur Caesare in Italiam reuerso, rursus Gallia in arma coniurat, multiq. simul populi coeunt. Dux his Vercingetorix fuit, cuius consilio statim omnes Galli ciuitates suas ultro iucenderunt, prima a suis incensa Biturico. Inde ad Caesarem, qui magnis itineribus per Narbonensem prouinciam clam ad exercitum recurrebat, impetum faciunt. Caesar tunc opidum nomine Genabum obsidione concluderat: quod diu oppugnatum tandem post multas Romanorum clades pluuiio die, cum hostilium machinarum amenta neruiq. languerent, applicitis turribus captum atque deletum est. Quadraginta millia hominum ibi fuisse referunt: e quibus nix xxx homines per fugam

gam elapsi ad castra proxima Gallorum uenerunt . Praeterea Aruerni ceteriq. confines, sollicitatis etiam ad se Aeuiis, multis aduersus Caesarem proelijs bellauerunt . Qui cum se pugnando fatigati in quoddam opidum recepissent, milites praedae inbianes, ad expugnationem opidi animum intendunt, frustra Caesare de loci iniquitate caussante . Itaque ibi Caesar erumpentibus desuper hostibus pressus, multa exercitus sui parte perditam uictus au fugit . Dum haec ad Alexiam geruntur, Vercingetorix, quem omnes consensu pari regem praeoptauerant, suadet uti ex tota Gallia omnes, qui arma ferre possent, huic bello praesto sint : hoc enim esse unum bellum, quo aut perpetua libertas aut aeterna seruitus, aut mors omnium consequatur . Itaque absque eo numero quem infinitum ante contraxerat, equitum circiter octo millia, peditum ducenta quinquaginta millia contracta sunt . Dehinc duo colles sibi inuicem obuertos Romani Galli ceperrunt, unde multis saepe eruptionibus & uarijs euentibus proeliantes, tandem Romani praecipua Germanorum equitum, quos sibi iamdudum amicos, nunc in auxilium adsciuerant, uirtute uicerunt . Vercingetorix alia die congregatis omnibus qui fuga euaserant, dixit se auctorem bona fide defendendae libertatis, atque rumpendi foederis fuisse . Et nunc siue Romanis sese ad mortem offerant, siue se solum pro omnibus dandum, peratum animo fore . Itaque Galli uoluntatem, quam pudore aliquandiu texerant, quasi ex consilio regis as-

sume-

sumerent, illico sibi ueniam precantes, eum so-
 lum uelut auctorem magni sceleris dediderunt.
 Bellouaci omnibus Gallorum gentibus ipsorum opi-
 nione fortiores habebantur. Hi Chorreo duce bel-
 lum instaurant, sibiq. in hanc suscepti belli socie-
 tatem Ambianos, Aulercos, Caletos, Bellocasses,
 Atrebatasq. coniungunt, & locum quendam cin-
 ctum atque impeditum undique paludibus capi-
 unt. Commissosq. proelio, magnam Rhemorum ma-
 num, quae auxilio Romanis ierat, trucidant. De-
 inde cum opportunum ipsi locum insidijs prouisum
 occupauissent, atque hoc comperto Romani ad insi-
 diarum locum instructi ordinatiq. uenissent, com-
 misso proelio Romani Gallos fugientes iisdem loco-
 rum munitionibus, quibus clausi fuerant, incluse-
 runt, cunctosq. ad internecionem ceciderunt. Ibi
 Chorreus uel fugam uel deditionem detrectans, Ro-
 manos ut uiuus caperetur instantes, occidendo ut
 occideretur coegit. Igitur cum pacatam Galliam
 uniuersam Caesar, neque ausuram fore ad aliquos
 adspirare motus arbitraretur, legiones in hiberna
 dimisit. Ipse autem Ambiorigis fines, qui tot bel-
 la excitauerat, hominum horrenda strage uasta-
 uit. At uero C. Caninius legatus bellum apud Pi-
 ctonas inuenit, ubi magna hostium multitudo im-
 peditam itinere legionem circumdedit, atque ad
 extremum discrimen adduxit. Porro autem Fa-
 bius legatus acceptis Caninij litteris, in Pictonas
 profisciscitur: ibiq. a captiuis de opportunitate lo-
 corum certior factus, inopinantes hostes opprimit:

magnisq.

magnisq. stragibus factis, plurimas praedas agit.
 Deinde cum Caninio signum aduentus sui dedisset,
 Caninius totis castris subito insiluit, seseq. iniecit hosti. Ita Fabio ex una parte, & Caninio
 ex altera insistente, maximo & diuturno bello innumerae Gallorum copiae trucidatae sunt. Inde
 Fabius in Carnutes profectus est. Sciebat enim Deonacum ducem antiquissimum totius rebellionis in
 centorem ab hoc bello elapsum, si Armoricis gentibus adiunctus esset, maximos iterum tumultus
 esse in Gallia moturum. Sed eos, adhuc ipsa nouitate trepidantes, mira uirtute & celeritate perdomuit.
 Interea Drapes unaq. Lutterius cum adesse Caninium & legiones in finibus suis uiderent,
 undique collectis copiis opidum Vxellodunum occupant.
 Hoc opidum in editissima montis arce pende-
 bat: duabus partibus per abrupta latera non paruo
 flumine cingebatur: medio deinde descensu largissimo
 fonte securum, plurimaq. introrsum copia frumenti
 tutum, irritos procul discursus hostium despiciebat.
 Caninius, quod solum Romana prouisione potuit,
 ambos duces cum parte copiarum plurima in campum euocatos,
 maximo proelio superauit. Nam uno e ducibus interfecto,
 alter cum paucissimis fugit, nullus in opidum rediit.
 Sed ad id oppugnandum Caesare opus fuit. Itaque
 certior per nuncios factus Caesar occurrit, circumspicientisq.
 omnibus, uidet si expugnare uimoliatur, ludo & spectaculo
 hostium delendum esse exercitum suum: unum solum esse presidij, si quo
 quo

quo modo hostes aqua arceantur. Sed & hoc quo-
 que nisi Caesar non potuisset. Siquidem fons, quo
 ad portum utebantur, medio deuexi montis latere
 fundebatur. Caesar ad proximum fontis admone-
 ri uineas, turrimq. exstrui iubet. Fit magnus illi-
 co concursus ex opido: quibus sine periculo proe-
 liantibus, Romani quamuis pertinaciter obfiste-
 rent, crebriusq. succederent, tamen complures tru-
 cidantur. Igitur exstruitur agger, & turris pe-
 dum LX, cuius uertex adaequare ad fontis locum
 possit, ut uel ex aequo tela coniici queant, uel prae-
 cipitata desuper saxorum uolumina non timeri. O-
 pidani autem ubi exanimari siti non solum peco-
 ra, uerumetiam infirmiores hominum aetates ui-
 dent, cupas pice, seuo, & scandulis repletas, ac
 deinde immisso igne, in prona praecipitant, easq.
 ipsi toto opido fusi subsequuntur. Ardentibus
 machinis cum graue proelium suis Caesar ac peri-
 culosum uideret, cohortes in circuitu opidi ire ue-
 lociter per occultum imperat, atque undique subi-
 to uastum clamorem attollere. Quo facto conster-
 nati opidani, dum recurrere ad muniendum opi-
 dum uolunt, ab oppugnatione turris, uel demoli-
 tione aggeris recesserunt. Illi tamen, qui ad inci-
 dendas fontis uenas sub obtentu aggeris tuti cuni-
 culos perfodiebant, repertos in abstruso aquarum
 meatus, per multa diuidendo, tenuari in semet-
 ipsis consumiq. fecerunt. Opidani fonte siccato ul-
 tima desperatione correpti, deditionem sui fa-
 ciunt. Caesar autem omnibus, qui arma tulerant,

*manus sustulit, & uitam reliquit, quo testatior
 esset etiam posteris poena improborum. Multum
 enim ad coercendam audaciam ualet propositum
 punitionis exemplum, cum ipsa miseri praesens
 forma uiuentis, & ad recordationem admonet con-
 scios, & ad sciscitationem cogit ignaros. Exhaustis
 itaque atq. edomitis Gallis, securus Caesar cum le-
 gionibus in Italiam redijt, nullos post se Gallorum
 motus pertimescens, certo se sciens minime ali-
 quos, qui uel moueri audeant, uel si moueantur,
 timendi sint, reliquisse. Anno ab Vrbe condita
 DCXC VII. M. Licinius Crassus collega Cn. Pompeij
 Magni in consulatu secundo prouinciam sortitus
 in Parthos, homo inexplibilis cupiditatis, audita
 in Hierosolymis templi opulentia, quam Pompe-
 ius intactam reliquit, in Palestinam diuertit,
 Hierosolyma adijt, templum peruadit, opes diri-
 pit. Inde per Mesopotamiam tendēs in Parthiam,
 quacumque iter habuit, socijs ciuitatibus auxi-
 lia indixit, pretia exegit. Mox ut Euphratem
 transijt, illico Bagesen ab Orode rege Parthorum
 ad se missum obuiam habuit: a quo uehementer in-
 crepatus est, cur contra fœdus Luculli & Pompeij
 auaritia inductus Euphratem transierit: quamob-
 rem sine mora futurum ut pro auro Parthico se-
 rico ferro oneraretur. Inde cum prope Carras con-
 tra omnia & auspicia uentum esset, Parthi subi-
 to ingruentes cum Surena & Sylace praefectis, sa-
 gittis oppressere Romanos. Cecidere ibi plurimi
 senatores, aliquot etiam consulares & praetorij
 uiri.*

uiri. Crassus quoque filius Crassi lectissimus inuenis in acie occisus est. Praeterea quatuor cohortes cum Vargunteio legato medijs deprehensae campis & interfectae sunt. Surenas raptu equitatu Crassum persequi intendit, eumque circumuentum, ac frustra colloquium eius petentem cepit, & in castra perduxit, ac postremum auro in os eius infuso interfecit. Pauci noctis beneficio liberati, Carras confugere. Cognita clade Romanorum, multae Orientis provinciae, a societate uel fide populi Redescissent, nisi Cassius Quaestor, collectis ex fuga militibus paucis, intumescens Syriam egregia animi uirtute ac moderatione pressisset: qui & Antiochum, copiasque eius ingentes proelio uicit, & interfecit. Parthos quoque ab Orode in Syriam missos, iamque ingressos Antiochiam, bello expulit, ducemque eorum Hosagen interfecit. Igitur Romani status agitur semper alterna mutatio, uelut forma Oceani maris, quae omni die dispar, nunc succiduis per septem dies tollitur incrementis, nunc insequentibus totidem diebus naturali damno & defectu interiore subducitur. Anno ab Urbe condita DCC, incertum unde concretus, plurimam Urbis partem ignis inuasit. Neque umquam antea tanto incendio correptam atque uastatam ciuitatem ferunt. Nam quattuordecim uicos cum uico Iugario consumptos fuisse memoriae proditum est. Hinc iam bellum ciuile committitur, quod magnis iam dudum dissensionibus ac molitionibus parabatur. Nam Caesar rediens uictor ex

Gallia, decerni sibi absenti alterum consulatum poposcit. Contradictum est a Marcello consule, a Bibulo, a Catone, annitente Pompeio. Deinde decretum est a Senatu, ut in urbem Caesar non nisi dimisso exercitu ueniret: et ex Marcelli consulis auctoritate ad legiones, quae apud Luceriam erant, Cn. Pompeius cum imperio missus est. Caesar Rauiennam sese contulit. M. Antonius & P. Cassius trib. pl. pro Caesare intercedentes, interdicens Lentulo consule, curia foroq. prohibiti, ad Caesarem profecti sunt, Curione simul Coelioq. comitantibus. Caesar Rubicone flumine transmeato, mox ut Ariminum uenit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Liuius, orbem terrarum adortus est: quid facto opus esset, edocuit. deplorans iniurias suas, causam belli ciuilis pro restituendis in patriam tribunis esse testatus est. Inde per Antonium septem cohortes, quae apud Sulmonem morabantur, a Lucretio recepit. tres legiones, quae cum Domitio apud Corfinium morabantur, ad suas partes transduxit. Consules cum Cn. Pompeio, senatusq. omnis, atque uniuersa nobilitas ex urbe fugit, atque in Graeciam transiit. Apud Dyrrachium Epirumque, Macedoniam & Achaiam, Cn. Pompeio duce, senatus contra Caesarem bellum parauit.

CAESAR . DICTATOR

CAESAR uacuum urbem ingressus, Dictatorem se fecit, negatamq. sibi ex aenario pecuniam fractis foribus inuasit, protulitq. ex eo auri pondo quattuor millia centum triginta & quinque: argenti pondo prope nonaginta millia. Inde digressus Ariminum ad legiones, mox alpes transuectus, Massiliam uenit: ob quam oppugnandam, cum receptus non esset, Trebonium cum tribus legionibus reliquit. Quo bello miles duodecimae legionis aduersus eos nauali certamine pro Caesare dimicans, hostilem nauem dextra apprehendit: qua amputata, laeuam iniecit, neque ante dimisit, quam mergeretur. Caesar deinde ad Hispanias contendit, quas L. Afranius, & M. Petreius, & M. Varro, Pompeiani duces, cum legionibus obtinebant. ibi multis proelijs Tretrium Afraniumq. superatos, composita pactio-
ne dimisit. In ulteriore Hispania duas legiones a M. Varrone suscepit. Similiter & duces eius, Curio Catonem Sicilia expulit, Valerius Cottam Sardinia, Tiberonem ab Africa Varus eiecit. Caesar rediens, Massiliam obsidione domitam, uita tantum & libertate concessa, ceteris rebus abrauit. At uero Dolabella partium Caesaris in Illyrico per Octauium & Libonem uictus, copiisq. exsutus, ad Antonium fugit. Basilus & Sallustius ducentes singulas legiones, quibus praecerant, similiter & Antonius, Hortensius quoque ab infero mari cum

classe concurrens, omnes pariter aduersus Octa-
 uium & Libonem profecti, & uicti sunt. Anto-
 nius cum se Octauio cum quindecim cohortibus de-
 disset, omnes ad Pompeium a Libone deducti sunt.
 Curio ex Sicilia in Africam cum exercitu trans-
 gressus est: quem Iuba rex continuo exceptum cum
 omnibus copijs trucidauit. Octauius Salonas op-
 pugnare conatus, omnes copias, quas duxit, ami-
 sit. Coelius a Caesare desciiuit, ac se Miloni exsu-
 li iunxit. Cumq. ambo seruorum manu Capuam op-
 pugnare molirentur, occisi sunt. Bibulus apud
 Corcyram pudore uictus, quod custodiae eius, quam
 pelago & opido praetendebat, hostis illuserat, in-
 edia sese uigilijsq. confecit. Appius Claudius Cen-
 sorinus, qui iussu Pompeij Graeciam tuebatur, iam
 abolitam Pythici oraculi fidem uoluit experiri.
 Quippe ab eo adacta uates descendere in specum, re-
 spondisse fertur de bello consulenti: Nihil ad te hoc
 Romane bellum pertinet: Euboica Coela obrinebis.
 Coela autem uocant Euboicum sinum. Ita Appius
 perplexa sorte incertus discessit. Interea apud Dyr-
 rachium multi Orientis reges ad Cn. Pompeium
 cum auxilijs uenerunt. quo cum Caesar uenisset,
 Cn. Pompeium obsidione frustra cinxit, ipse terram
 quindecim millium passuum fossa praestruens, cum
 illi paterent maria. Pompeius castellum quod-
 dam propinquum mari, quod Marcellinus tueba-
 tur, euertit: praesidiaq. Caesaris, quae ibidem mo-
 rabantur, occidit. Caesar Torquatum legionemq.
 unam ut expugnaret aggressus est. Hoc periculo so-
 ciorum

ciorum Pompeius cognito, omnes copias eo traxit: & sine eo mouente, fulmina aduersa occurrerunt: apes quoque obsedere vexilla. Quo uiso subitus maeror confudit exercitum. Fugerunt hostiae in templis: conuersa simulacra, alia fleuerunt, alia sudarunt. Tanta uero in aere armorum strepitus fuit, ut Antiochiae quasi aduentu hostium in muros concurrerent. Interea Caesar omissa obsidione ad Pompeium se conuertit. Torquatus autem euestigio prorumpens, auersum insecutus est. Ita Caesaris milites ancipiti periculo territi, ipso Caesare frustra obsistente, fugerunt. Euasit tamen Caesar, quia nocte interueniente Pompeius sequi noluit. Dixitq. Caesar, nec Pompeium scire uincere, & illa tantum die potuisse superari. Caesarsunt in eo proelio quattuor millia militum Caesaris, centuriones uiginti duo, equites R. complures. Caesus est et Scaeuus Caesaris miles fortissimus. Quem cum milites Pompeij, ut se traderet, hortarentur, respondisse fertur, se esse fessum. accurrit unus, uelut accepturus arma: percutitur, plures simul sternuntur. ipse autem uulnera accepit capite, humero, femore, oculumq. amisit. Scutum eius satis constitit centum uiginti ictibus peritum fuisse. Deinde Caesar tacito agmine per Epirum in Thessaliam perrexit. Pompeius cum maximis copijs est secutus. Bellumq. commissum est. Itaque instruitur utrimque acies. Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit. fuisse autem peditum plusquam quadraginta mil-

lia: equites in sinistro cornu sexcenti, in dextro quingenti. Praeterea reges multi: senatores, equitesque Romani plurimi, absque leuium armorum turarum magna copia. Caesar similiter octoginta cohortes triplici ordine disposuit, cui suae minus quam quadraginta millia peditum, equites mille. Videre ibi & gemere erat, contractas Romanorum vires in campis Pharsalicis ad occisionem mutuo constitisse, quas si concordia rexisset, nulli populi, nulli reges ferre potuissent. Prima congressione equitatus Pompey pulsus, sinistra latera nudauit. Deinde cum diu utrimque dubia forte caederentur, atque ex alia parte Pompeius diceret, Parce ciuibus, nec tamen faceret; ex alia vero Caesar hoc faceret, quod urgeret dicens, Milles faciem feri: tandem uniuersus Pompeij fugit exercitus, castraque eius direpta sunt. Caesa sunt in eo proelio Pompeianorum quindecim millia, centuriones triginta tres. Hic exitus pugnae ad Palaeopharsalum fuit. Pompeius fugiens in ostio Penei amnis onerariam nauim nactus in Asiam transiit. Inde per Cyprum Alexandriam petijt, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuuenilem eius aetatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis, quam amicitiam, secutus, occidit Pompeium, atque caput eius & anulum Caesari misit. Quo conspecto Caesar etiam lacrimas sudisse dicitur, tanti uiri incuens caput, & generi quondam sui. Pompeij uxor filijque eius fugerunt, ceteraque Pompeiana classis dire-

dinepta est, omnibus, qui in ea erant, crudelissime
 trucidatis: ibique & Pompeius Bithynicus occi-
 sus est. Lentulus uero uir consularis apud Pelu-
 sium interfectus est. Caesar, compositis apud Thes-
 saliam rebus, Alexandriam uenit. Cumque se
 in regiam recepisset, eludebatur a tutoribus, quo-
 minus pecuniam acciperet, templa sua astra spolian-
 tibus, ut & regios thesauros uacuos esse ostende-
 rent, & in inuidiam Caesaris populum concita-
 rent. Praeterea Achilles dux regius imbutus se-
 mel Pompeij sanguine, Caesaris quoque necem me-
 ditabatur. Nam iussus exercitum dimittere cui
 praeerat uiginti millia armatorum, non modo spre-
 uit imperium, uerumetiam aciem direxit. In i-
 pso proelio regia classis ad terram subducta inbe-
 tur incendi. Ea flamma cum partem quoque ur-
 bis inuassisset, quadraginta millia librorum pro-
 ximis sorte aedibus condita exussit: singulare pro-
 fecto monumentum studij, curaeq. maiorum, qui
 tot tantaq. illustrium ingeniorum opera congesse-
 rant. Vnde quamlibet hodieq. in templis existant,
 quae & nos uidimus armaria librorum: quibus de-
 reptis exinanita ea a nostris hominibus nostris tem-
 poribus memorent, quod quidem uerum est: tamen
 honestius creditur, alios libros fuisse quaesitos,
 qui pristinas studiorum curas aemularentur, quam
 aliam ullam tunc fuisse bibliothecam, quae extra
 quadringenta millia librorum fuisse, ac per hoc
 euasisse credatur. Postea Caesar insulam, ubi Pha-
 rus est, cepit. Eo Achilles cum Gabinianis mi-
 litibus

litibus uenit . ingens pugna commissa est . Magnie
 ibi Caesarianorum multitudo cecidit . Omnes et-
 iam interfectores Pompeij interfecti sunt . Caesar
 quoque in insistentium hostium pressus , scapham
 ascendit , qua mox pondere subsequantium grauata
 ac mersa , per ducentos passus ad nauem una ma-
 nu eleuata , quam chartas tenebat , natando peruenit .
 Mox nauali certamine pulsatus , magna felicitate
 classem regiam aut depressit , aut cepit . Alexandri-
 nis petentibus reddidit regem , monuitq . ut amici-
 tiam Romanam quam arma experiri studeret . Qui
 tamen illico ut liber fuit , bellum Caesari intulit ,
 sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus
 est . Nam xx millia hominum in eo bello caesa refe-
 runtur , duodecim millia cum septuaginta longis
 nauibus dedita , quingenti ex uictoribus cecidisse
 dicuntur . Rex ipse adolescens scapha exceptus , ut
 fugeret , multis insilientibus mersus , necatusq . est .
 Corpus eius ad litus deuolutum , indicio loricae
 aureae cognitum fuit . Qua Caesar praemissa Ale-
 xandriam , Alexandrinos omnes ad deditionem
 desperationemq . compulit , regnumq . Aegypti Cleo-
 patrae dedit , Ptolemaei sorori , cum qua stupri con-
 suetudinem habuerat . Quae postea regio comitatu
 urbem ingressa est . Inde Syriam peruagatus , Phar-
 nacem Mithridatis Magni filium , qui Pompeio au-
 xilio apud Thessaliam fuerat , rebellantem in Pon-
 to . & multas populi Romani provincias occupa-
 tem , uicit acie , ac postea in mortem coegit . Inde Ro-
 mam regressus , tertio se dictatorem . & consulem
 fecit ,

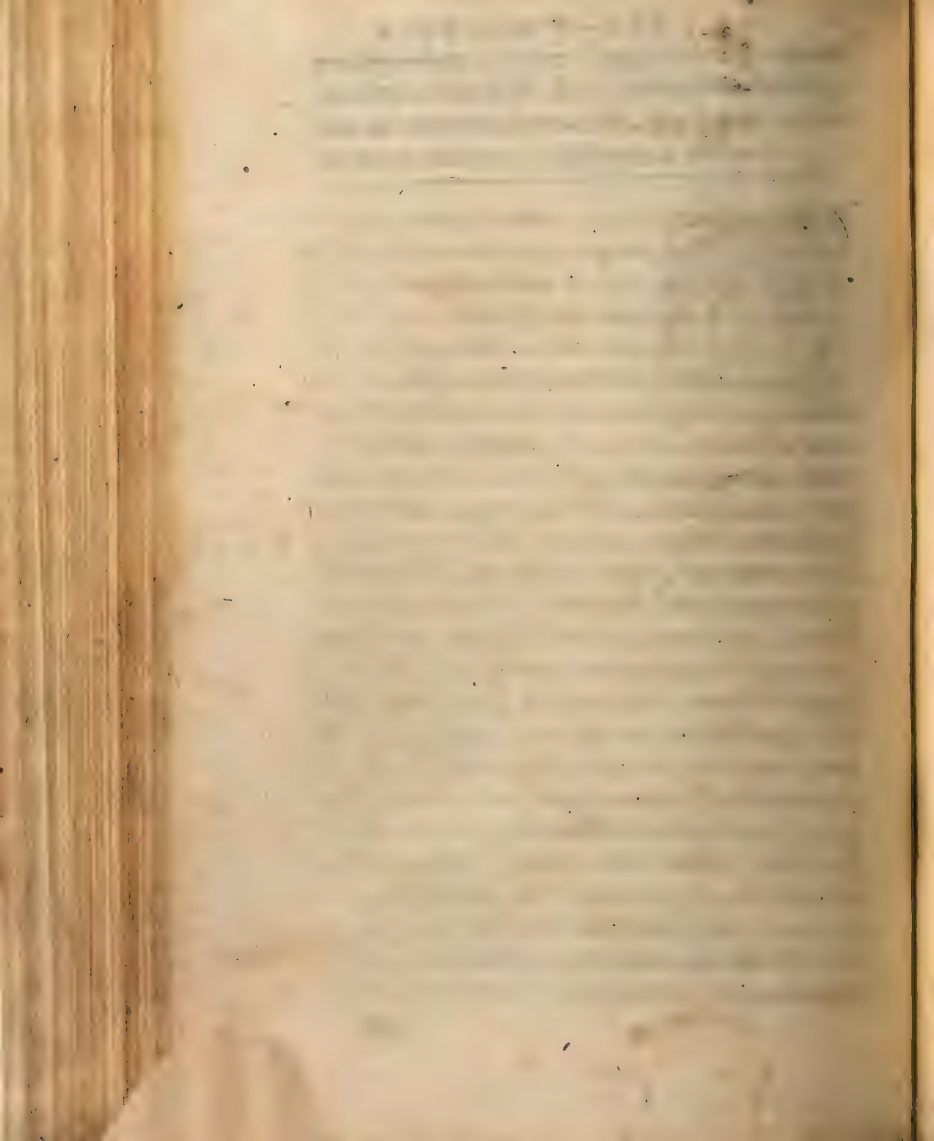
fecit, cum M. Aemilio Lepido, qui & magister equitum dictatoris causa ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas Romanorum cum Iuba Mauritaniae rege apud Thapsum bellum reputauerat. Duces autem Romani erant, P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani: hic etiam socer Magni Pompeij fuerat: M. Petreius, Varro, M. Porcius Cato, L. Cornelius Fauftus Sullae Dictatoris filius. Contra hos commisso bello, post multas dimicationes maxima hominum multitudo caesa, victor fuit Caesar: castra utrorumque direpta sunt, sexaginta elephantii capti. Cato apud Uticam sese occidit: Iuba percussori iugulum praebuit, pretio dato. Petreius eodem gladio se perfodit: Scipio in navi, qua ad Hispanias fugere contendens, vento coactus in Africam redierat, semetipsum iugulauit. in eadem navi T. Torquatus occisus est. Fauftum Sullae quondam dictatoris filium, Pompeij generum, nepotes, filiamque Pompeiam, & Afranium, et Petreium filium Caesar praecepit occidi. Post annum inde Caesar Romanam cum quattuor triumphis ingressus. quarto dictator & consul creatus, disposito reparatoque reipublico, continuo in Hispaniam contra Pompeios Pompeij filios profectus, septimodecimo quam egressus ab urbe fuerat die Saguntum peruenit: statimque aduersus Pompeios duos & Labienum atque Atium Varum multa bella uaria sorte gessit. Vltimum bellum apud Munday gestum est: ubi tantis viribus dimicatum est, tantaque caedes acta, ut Caesar quoque

nece-

veteranis etiam suis cedere non erubescitibus;
 cum cogi caedique aciem suam cerneret, se uoluerit
 occidere, ne post tantam rei militaris gloriam in
 potestatem adolescentium natus annos sex & quin-
 quaginta ueniret. Denique reparatis suis, tum uer-
 sus subito in fugam Pompeianorum fugit exerci-
 tus. Equidem eo die hoc bellum gestum est, quo Pom-
 peius pater ab urbe bellum gesturus ausugerat.
 Quattuorq; annis hoc bellum ciuile toto orbe indefi-
 nenter intonuit. T. Labienus, & Atius Varus, in
 acie occisi sunt. Sex. Pompeius cum centum equi-
 tibus ausugit. Cn. Pompeius frater eius, contracta
 celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Caeso
 congressus & uictus, fugiensq; interfectus est.
 Munda ciuitas cum immensa hominum caede Cae-
 sare oppugnante uix capta est. Inde Caesar bellis ci-
 uilibus toto orbe compositis Romam redijt: agere
 insolentius coepit, contra consuetudinem Romanae
 libertatis. Cum ergo honores ex sua uoluntate prae-
 flaret, qui a populo antea deferrebantur, neo sena-
 tui ad se uenienti assurgeret, aliaq; regia ac patene
 tyrannica faceret, coniuratum est in eum a ducentis
 sexaginta uel amplius senatoribus equitibusq;
 Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuratos: duo
 Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul
 fuerat, & reges expulerat, & C. Cassius, & Serui-
 lius Casca. Ergo Caesar cum inter ceteros sena-
 tus quadam die uenisset ad curiam, uiginti & tri-
 bus cularis senatorijs confectus, uulneribusq; con-
 fossus interijt. Quo facto, senatores strictis pugioni-
 bus

bus in Capitolium secesserunt. Diu deliberatum est,
 utrum Capitolium cum auctoribus caedis. oportee-
 ret incendi. Corpus eius raptum, populus dolore sti-
 mulatus in foro fragmentis tribunalium ac subsel-
 liorum cremavit. Eadem nocte Calpurnia, uxor ui-
 delicet eius, uidit in somnis eum fossum uulneri-
 bus in sinu suo iacere. orauit Caesarem, ne eo ma-
 ne abiret in senatum. Sed ille, auspiciorum saepe ne-
 gligens, contempsit somnium, sed exitu probauit.
 Ante paucos dies, quam Caesar occideretur, in cu-
 ria boue ex more mactato, cor in extis non est reper-
 tum. Quod cum Spurina haruspex pronunciaffet ad-
 uitae periculum pertinere, ait Caesar constantiae
 memor, Miraris si bos non habeat cor? sed mox ei
 finis uitae fuit. Idem Spurina ante paucos dies ei-
 dem Caesari dixerat, cauendum ei esse idus Mar-
 tias. Quo die uiso, Spurinae ait Caesar, Idus Mar-
 tiae uenerunt: ille respondit, Sed nondum transie-
 runt. Eodem die Caesar confessus est, uir, quo num-
 quam ullus homo magis bellis enituit. Eius siqui-
 dem ductu, undecies centum nonaginta & duo mil-
 lia hostium caesa sunt. Nam, quantum bellis ciuili-
 bus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quin-
 quagies dimicauit, M. Marcellum solus supergres-
 sus, qui triginta nouem uicibus pari modo fuerat
 proeliatus. Ad hoc nullus celerius scripsit, nemo ue-
 locius legit. quaternas etiam epistolas simul di-
 ctauit. Tanta fuit bonitatis, ut, quos armis
 subegerat, magis clementia uicerit. Eodem tem-
 pore Romae tres simul exorti soles, paullatim in
 eundem

eundem orbem coierunt . Inter cetera portenta,
 quae toto orbe facta sunt, bos in suburbano Ro-
 mae ad arantem locutus est, frustra se urgeri:
 non enim frumenta, sed homines defuturos .

C . IULII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . I

WILHELMUS
KONIG
POSTERIO EMANUEL

GALLIA est omnis diuisa in par-
tes tres : quarum unam incolunt
Belgae , aliam Aquitani , ter-
tiam qui ipsorum lingua Cel-
tae , nostra Galli appellantur .
hi omnes lingua , institutis , le-
gibus inter se differunt . Gallos ab Aquitannis Ga-
rumna flumen , a Belgis Matrona , & Sequana di-
uidit . horum omnium fortissimi sunt Belgae : pro
pterea quod a cultu , atque humanitate prouinciae
longissime absunt , minimeq. ad eos mercatores
saepe commeant , atque ea , quae ad effeminandos
animos pertinent , important ; * proximiq. sunt Ger-
manis , qui trans Rhenum incolunt , quibuscum
continenter bellum gerunt . qua de causa Heluetij
quoque reliquos Gallos uirtute praecedunt ; quod
fere * quotidianis proelijs cum Germanis conten-
dunt , cum aut suis finibus eos prohibent , aut ipsi
in eorum finibus bellum gerunt . Eorum una pars ,
quam Gallos obtinere dictum est , initium capit a
flumine Rhodano , * contineturq. Graumna flumi-
ne , Oceano , finibus Belgarum , attingit etiam a
Sequanis , & Heluetijs flumen Rhenum : uergit ad
Septentriones . Belgae ab extremis Galliae fini-
bus oriuntur : pertinent ad * inferiorem partem flu-
minis

A

G

minis Rheni; spectant in Septentriones, & orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes, * & eam partem Oceani, quae ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum solis, & Septentriones. apud Helucios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. is M. Messalla & M. Pisone cos. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copijs exiret: perfacile esse, cum uirtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Heluetij continentur; una ex parte, flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Helucios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Helucijs diuidit. his rebus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de causa, homines bellandi cupidi, magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudine millia passuum CCXL. in latitudinem CXXC. patebant. His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt, ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare; iumentorum, & carrorum quammaximum numerum coemere, sementes quammaximas facere, ut in itinere copia frumenti suppetere; cum proximis ciuitatibus

mitatibus pacem, & amicitiam confirmare. ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt. in tertium annum profectionem lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. * is sibi legationem ad ciuitates suscepit. in eo itinere persuadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. Amicus appellatus erat, ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemq. Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eiq. filiam suam in matrimonium dat. perfacile factu esse, illis probat, conata perficere; propterea quod ipsae suae ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Heluetij possent. se suis copijs, suoq. exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem, & iusiurandum dant, & regno occupato, per tres potentissimos, ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant. Ea res, ut est Heluetijs per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere cogerunt. * damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. die constituta causae dictionis, Orgetorix ad indicium omnem suam familiam, ad hominum millia x, undique coegit; & omnes clientes, obaeratosq. suos, quorum magnum numerum habebat, eadem conduxit: per eos, ne causam diceret, se

eripuit . cum ciuitas , ob eam rem incitata , armis
ius suum exsequi conaretur , multitudinemq. homi
num ex agris magistratus cogerent ; Orgetorix mor
tuus est : neque abest suspicio , ut Heluetij arbitran
tur , quin ipse sibi mortem consciuerit . Post eius
mortem nihilo minus Heluetij id , quod constitue
rant , facere conantur , ut e finibus suis exeant . ubi
iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt ,
opida sua omnia , numero ad XII , uicos ad qua
dringentos , reliqua priuata aedificia incendunt ,
frumentum omne , praeter quod secum portaturi
erant , comburunt ; ut , domum reditionis spe subla
ta , paratiores ad omnia pericula subeunda essent :
trium mensium molita cibaria sibi quemque do
mo efferre iubent : persuadent Rauracis , & Tu
lingis , & * Latobricis finitimis , uni , eodem usq.
consilio , opidis suis , uicisq. exustis , una cum ijs
profisciantur : Boiosque , qui trans Rhenum in
coluerant , & in agrum Noricum transierant , *
Noricamq. oppugnarant , receptos ad se socios si
bi adsciscunt . Erant omnino itinera duo , quibus
itineribus domo exire possent ; unum per Sequa
nos , angustum , & difficile , inter montem Iu
ram , & flumen Rhodanum , quo uix singuli car
ri ducerentur ; mons autem altissimus impende
bat , ut facile perpauci prohibere possent : alte
rum per prouinciam nostram , multo facilius , at
que expeditius : propterea quod inter fines Hel
uetiorum , & Allobrogum , qui nuper populo R.
pacati erant , Rhodanus fluit , isq. non nullis lo
cis

cis uado transitur . extremum opidum * Allobrogum rest , proximumq. Heluetiorum finibus Geneva . ex eo opido pons ad Heluetios pertinet . Allobrogibus sese uel * persuasuros, quod nondum bono animo in populum R. uiderentur , existimabant , uel ui coacturos , ut per suos fines eos ire paterentur . Omnibus rebus ad profectiorem comparatis , diem dicunt , qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant . is dies erat , ad v . kal . Apr . L . Pisonne , A . Gabinio cos . Caesari cum id nunciatum esset , eos per prouinciam nostram iter facere conari , maturat ab urbe proficisci ; & , quam maximis itineribus potest , in Galliam ulteriorem contendit , & ad Geneuam peruenit : prouinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat . erat omnino in Gallia ulteriore legio una . pontem , qui erat ad Geneuam , iubet rescindi . Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt , legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis , cuius legationis Numeius , & Verodotius principem locum obtinebant , qui dicerent , sibi esse in animo , sine ullo maleficio iter per prouinciam facere , propterea quod iter haberent nullum aliud : rogare , ut eius uoluntate id sibi facere liceat . Caesar , quod memoria tenebat , L . Cassium consulem occisum , exercitumq. eius ab Heluetijs pulsum , & sub iugum missum , concedendum non putabat ; neque homines inimico animo , data facultate per prouinciam itineris faciundi , temperaturos ab iniuria & maleficio existimabat : tamen , ut spatium intercedere pos-

set, dum milites, quos imperauerat, conuenirent; legatis respondit; diem se ad deliberandum sumpturum; si quid uellent, ad idus Apr. reuenterentur. Interea ea legione, quam se cum habebat, militibusque, qui ex prouincia conuenerant, a lacu Lemano,* qui in flumen Rhodanum influit; ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit millia passum* decemnouem, murum; in altitudinem pedum XVI, fossamq. perducit: eo opere perfecto, praesidia disponit, castella communit; quo facilius, si se inuito transire conarentur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuenterunt; negat se more, & exemplo populi R. posse iter ulli per prouinciam dare; & si uim facere conentur, prohibiturum ostendit. Heluetij, ea spe deiectionis, nauibus iunctis, ratibusq. compluribus factis; alij uadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnumquam interdum, saepius noctu, si periculum pessere possent, conati, operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequanos uia, qua Sequanis inuitis, propter angustias ire non poterant.* ijs cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut, eo deprecatore, a Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, et largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat,

Autum.

bat, & quamplurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas uolebat: itaque rem suscipit; & a Sequanis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesq. uti inter sese dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Caesari* renunciatur, Heluetijs esse in animo per agrum Sequanorum, & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt, quae ciuitas est in Prouincia. id si fieret, intellegebat magno cum prouinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, populi R. inimicos, locis pauperibus, maximeq. frumentarijs finitimos haberet. ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasq. ibi legiones* conscribit; & tres, quae circum Aquileiam hibernabant, ex hibernis educit, & qua proximum erat iter, per alpes in ulteriorem Galliam cum his v. *Santon*. legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoteli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. compluribus his proelijs pulsus, ab Ocelo, quod est citerioris Prouinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris Prouinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. hi sunt extra Prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum, suas copias transduxerant, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumq. agros po-

pulabantur. Aedui cum se, suaq. ab his defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo Remeritos esse, ut, paene in conspectu exercitus nostri, agri uastari, libri eorum in seruitutem abduci, copia expugnari non debuerint. * Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque, necessarii & consanguinei Aeduorum, Caesarem certiore faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab opidis uim hostium prohibere. item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesq. habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt, & demonstrant, sibi, praeter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar, non expectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetij peruenirent. Flumen est *Sona* Arar, quod per fines Aeduorum, & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili * lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, indicari non possit. id Heluetij ratibus, ac lintribus * iunctis transiebant. ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam copiarum partes Heluetios id flumen * transfluxisse, quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, quae nondum flumen transierat. eos impeditos, & inopinantes aggressus, magnam partem eorum concidit: reliqui sese fugae mandarunt, atque in proximas siluas abdiderunt. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ciuitas Heluetia in quattuor

quattuor pagos diuifa est. hic pagus unus, cum do-
mo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium
consulem interfecerat, & eius exercitum sub iu-
gum miserat. ita, siue casu, siue consilio deorum
immortalium, quae pars ciuitatis Heluetiae infi-
gnem calamitatem populo R. intulerat, ea prin-
ceps poenas persoluit. quae in re Caesar non solum
publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est;
quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem, le-
gatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, in-
terfecerant. Hoc proelio facto, reliquas copias Hel-
uetiorum ut consequi posset, pontem in Arare fa-
ciendum * curat; atque ita exercitum transducit.
Heluetij, repentino eius aduentu commoti, cum id,
quod ipsi diebus xx. aegerrimae consecerant, ut flu-
men transirent, illum uno die secisse intelligerent,
legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico
princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum
fuerat. is ita cum Caesare egit: Si pacem populus
R. cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, at-
que ibi futuros Heluetios, * ubi eos Caesar consti-
tuisset, atque esse uoluisset: sin bello * persequi perse-
ueraret, reminisceretur & ueteris incommodi po-
puli R. & pristinae uirtutis Heluetiorum: quod im-
prouisum unum pagum adortus esset, cum ij, qui flu-
men transissent, suis auxilium ferre non possent,
ne, ob eam rem, aut suae magnopere uirtuti tribue-
ret, aut ipsos despiceret: se ita a patribus, maiori-
busq. suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo,
contenderent, aut insidijs * niterentur: quare, ne
commi-

committeret, ut is locus, ubi constitissent, * ex cala-
 mitate populi R. & internicione exercitus, nomen
 eaperet, aut memoriam proderet. His Caesar ita
 respondit: Eo sibi minus dubitatio dari, quod
 eas res, quas legati Heluetij commemorassent, me-
 moria teneret: * atque eo grauius ferre, quo minus
 merito populi R. accidisset: qui si alicuius iniuriae
 sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere: sed
 eo deceptum, quod neque commissum a se intelligen-
 ret, quare timeret; neque sine causa timendum pu-
 taret: quod si ueteris contumeliae obliuisci uellet,
 num etiam recentium iniuriarum; quod, eo inuito,
 iter per provinciam per uim tentassent, quod Ae-
 duos, quod Ambarros, quod Allobroges uexassent,
 memoriam deponere posset? quod sua uictoria tam
 insolenter gloriarentur, quodq. se tam diu impune
 tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere:
 consuesse enim deos immortales; quo grauius ho-
 mines * ex commutatione rerum doleant, quos pro
 scelere eorum ulcisci uelint, his secundiores inter-
 dum res, & diuturniorem impunitatem concede-
 re: cum ea ita sint, tamen si obsides ab ijs sibi den-
 tur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat;
 & si Aeduis de iniurijs, quas ipsis, socijsq. eorum,
 intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese
 cum ijs pacem esse facturum. Diuico respondit: Ita
 Heluetios a maioribus suis institutos esse, uti obsi-
 des accipere, non dare, consueuerint: eius rei po-
 pulum R. esse testem. Hoc responso dato, discessit.
 Postero die castra ex eo loco mouent: idem Cae-

far facit; equitatumq. omnem, ad numerum IV.
 millium, quem ex omni prouincia, & Aeduis, at-
 que eorum socijs coactum habebat, praemittit; qui
 uideant, quas in partes hostes iter faciant. qui cu-
 pidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum
 equitatu Heluetiorum proelium committunt; &
 pauci de nostris cadunt. quo proelio sublatis Hel-
 uetij, quod D. equitibus tantam multitudinem
 equitum propulerant, audacius subsistere, non
 numquam ex nouissimo agmine proelio nostros la-
 cessere, coeperunt. Caesar suos a proelio contine-
 bat, ac satis habebat in praesentia, hostem rapi-
 nis, * populationibusq. prohibere. ita dies circi-
 ter xv. iter fecerunt, uti inter nouissimum ho-
 stium agmen, & nostrum primum non amplius
 quinis, aut senis millibus passuum interesset. inter
 im quotidie Caesar, Aeduos frumentum, quod es-
 sent publice polliciti, flagitare. nam propter frigo-
 ra; quod Gallia sub Septemtrionibus, ut ante di-
 ctum est, posita est, non modo frumenta in agris ma-
 tura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna
 copia suppetebat. eo autem frumento, quod flumi-
 ne Arare nanibus subuexerat, propterea minus
 uti poterat, quod iter ab Arare Heluetij auerte-
 rant; a quibus discedere nolebat. Diem ex die du-
 cere Aedui; conferri, * comportari, adesse, dicere.
 Vbi se diutius duci * intellexit Caesar, diem insta-
 re, quo die frumentum militibus metiri oporteret;
 conuocatis eorum principibus, quorum magnam
 copiam in castris habebat, in his Diuitiaco, & Li-
 sco,

scō, qui summo magistratui praeerant, (quem Vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus, et uitae, necisq. in suos habet potestatem) graviter eos accusat; quod, cum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab ijs non subleuetur, praesertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum suscepit: multo etiam gravius; quod sit destitutus, queritur. Tum demum Liscus, oratione Caesaris adductus,, quod antea tacuerat, proponit, esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat; qui priuatim* plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa, atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant; quod praestare dicant, si iam principatum Galliae obtinere non possent, Gallorum, quam Romanorum, * imperia perferre; neque dubitare debeant, quin, si Heluetios superauerint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi: ab iisdem nostra consilia, quaeq. in castris gerantur, hostibus enunciari: hos a se coerceri non posse: * quin etiam, quod necessariam rem coactus Caesar enunciarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam, quam diu poterit, tacuisse. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diuitiaci fratrem, designari sentiebat: sed, quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet; quaerit ex solo ea, quae in conuentu dixerat. dicit. liberius, atque audacius.

cuius eadem secreto ab alijs quaerit: * reperit esse uera: ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem, propter liberalitatem, gratia, cupidum nouarum rerum, complures annos portoria, reliqua. omnia Aeduorum uectigalia paruo pretio redempta habere: propterea quod, illo licente, contraheretur audeat nemo: bis rebus & suam rem familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, & circum se habere: neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo, collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere: sororem ex matre, et propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere, & cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Caesarem, & Romanos; quod eorum aduentu potentia eius * deminuta, & Diuiaticus frater in antiquum locum gratiae, atque honoris sit restitutus: si quid accideret Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire; imperio populi R. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. * Reperiebat etiam Caesar, inquirendo, quod initium fugae proelii equestris aduersi a Dumnorige, atque eius equitibus factum esset: (nam equitatu, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix praerat) * eorumq. fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis,

cum

cum ad has suspiciones certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios transduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, et ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduverteret, aut ciuitatem animaduvertere iuberet. * His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum Res studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne, eius supplicio, Diuitiaci animus offenderet, uerebatur. itaque, prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet; & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procilium, principem Galliae prouinciae, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta: et ostendit, quae se paratim quisque de eo apud se dixerit: petit, atque hortatur, ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo, causa cognita, statuatur, uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrumis Caesarem complexus, obsecrare coepit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se, illa esse uera: nec quemquam ex eo plus, quam se doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adulescentiam posset, * per se creuisset; quibus opibus,

ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed
 paene ad perniciem suam uteretur: sese tamen &
 amore fraterno, & existimatione vulgi commoue-
 ri: quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum
 ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, nemi-
 nem existimaturum non sua uoluntate factum; qua
 ex re futurum, uti totius Galliae animi a se auerte-
 rentur. Haec cum pluribus uerbis flens a Caesare
 peteret, Caesar eius dexteram prehendit: consola-
 tus, rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud se
 gratiam esse ostendit, uti & reip. iniuriam, &
 suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet.
 Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet, quae in
 eo reprehendat, ostendit; quae ipsae intelligat, quae
 ciuitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum
 tempus omnes suspiciones* uitet: praeterita se Di-
 uitiauo fratri condonare dicit. Dumnorigi custo-
 des ponit: ut, quae agat, quibuscum loquatur, sci-
 re possit. Eodem die ab exploratoribus certior fa-
 ctus, hostes sub montem confedis-
 se, millia passuum
 ab ipsius castris **XXX**, qualis esset natura montis,
 & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent,
 misit. renunciatum est, facilem esse. de tertia ui-
 gilia T. Labienum legatum* propere cum duabus
 legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognoue-
 rant, summum iugum montis adscendere iubet:
 quid sui consilij sit, ostendit. ipse de quarta uigilia
 eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit;
 equitatumq. omnem ante mittit. P. Confidius,
 qui rei militaris peritissimus habebatur, & in
 exercitu

castris

exercitu L. Sullae, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur. prima luce, cum summus mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius ∞ & D passibus abesset; neque, ut postea ex captiuis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset; Confidius, equo admissus, * ad eum accurrit: dicit, montem, quem a Labieno occupari uoluerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis, atque insignibus cognouisse. Caesar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra uisae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros expectabat, proelioque abstinebat. multo denique die per exploratores cognouit, & montem a suis teneri, & Heluetios castra mouisse, & Confidium, timore perterritum, quod non uidisset, pro uiso sibi renunciasse. eo die, quo consuebat, * interuallo hostes sequitur, & milia passuum tria ab eorum castris castra ponit. postridie eius dici; quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod a Bibracte, opido Aeduarum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum **XIIX** aberat: rei frumentariae prospiciendum existimauit; * iter ab Heluetijs auertit; ac Bibracte ire contendit. ea res per fugitios L. Aemilij, decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciat. Heluetij, seu quod * timore perterritos Romanos

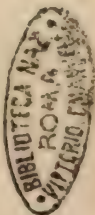
manos discedere a se existimarent, * eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, proelium non commisissent, siue eo quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio, atque itinere conuerso, nostros a nouissimo agmine insequi, ac laceessere coeperunt. Postquam id animaduertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quattuor ueteranorum, ita, uti supra se in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia* collocarit, ac totum montem hominibus* compleverit. interea, sarcinas in unum locum conferri, & eum ab ijs, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluetij, cum omnia suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi confertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Caesar, primum suo, deinde omnium conspectu remotis equis, ut, aequato omnium periculo, spem fugae tolleret, cohortatus suos, proelium commisit. * milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt. ea disiecta, gladijs districtis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sinistra impedita, satis commode pugnare poterant, multi ut, diu iactato brachio,

praecoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare, tandem, uulneribus defessi & pedem referre, &, quod mons suberat circiter ∞ passuum, eo se recipere coeperunt. capto monte, & succedentibus nostris, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter $\times\vee$ agmen hostium claudebant, & nouissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto aggressi, circumuenire. conspicati Heluetij, qui in montem sese receperant, rursus instare, & proelium redintegrare coeperunt. Romani * conuersa signa bipartito intulerunt: prima, ac secunda acies, ut uictis, ac submotis resisteret; tertia, ut uenientes sustineret. ita, ancipiti proelio, diu, atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum sustinere non possent; alteri se, ut coeperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta, & carros suos se contulerunt. nam hoc toto proelio, cum ab hora septima ad uesperum pugnatum sit, auersum hostem uidere nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro uallo carros obiecerant, & e loco superiore in nostros uenientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros, rotasq. mazaras ac tragulas subijciebant, nostrosq. uulnerabant. diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus est. ex eo proelio circiter millia hominum cxxx superfuerunt: eaq. tota nocte continenter ierunt: * in nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die

IV. pervenerunt; cum, & propter vulnera mili-
 tum, & propter sepulturam occisorum, nostri, tri-
 duum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad
 Lingones litteras, nunciosq. misit, ne eos frumen-
 to, ne ne alia re iuvarent: qui si iuvissent, se eodem
 loco illos, quo Heluetios, habiturum ipse, triduo
 intermisso, cum omnibus copijs eos sequi coepit.
 Heluetij, omnium rerum inopia adducti, legatos
 de deditioe ad eum miserunt: qui cum eum in iti-
 nere convenissent; seq. ad pedes proiecissent; suppli-
 citerq. locuti, flentes pacem petissent; atque eos in
 eo loco, quo tum essent, suum adventum expectare
 iussisset; paruerunt. eo postquam Caesar pervenit,
 obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, popo-
 scit. dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte
 intermissa, circiter hominum millia VI, eius pagi,
 qui * Verbigenus appellatur, siue timore perterriti,
 ne, armis traditis, supplicio afficerentur, siue se
 salutis inducti, quod, in tanta multitudine dedi-
 ciorum, suam figuram aut occultari, aut omnino
 ignorari posse existimarent, * prima nocte, ex castris
 Heluetiorum egressi, ad Rhennum, finesq. Germano-
 rum, contenderunt. quod ubi Caesar rescivit; quo-
 rum per fines, ierant, his, uti conquirerent, & re-
 ducerent, si sibi purgati esse uellent, imperavit; re-
 ductos* in hostium numero habuit: reliquos omnes,
 obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditioem
 accepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines
 suos, unde erant profecti, reuerti iussit; & quod,
 omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo sa-

mem tolerarent, Allobrogibus imperauit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos opida, uicosque, quos incenderant, restituere iussit. id ea maxime ratione fecit, quod noluit cum locum, unde Heluetij discesserant, uacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Heluetiorum fines transirent, & finitimi Galliae prouinciae, Allobrogibusq. essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia uirtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit. quibus illi agros dederunt; * eosq. postea in parem iuris, libertatisq. condicionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum tabulae reperiae sunt, litteris Graecis confectae, & ad Caesarem perlatae; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitem Heluetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. summa omnium fuerunt ad millia CCCLXVIII. eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum, ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi, pro ueteribus Heluetiorum iniurijs populus R. ab ijs poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus exusu

usu terrae Galliae, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Heluetij reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioq. potirentur, locumq. domicilio ex magna copia deligerent, quem, ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum indicassent, reliquasq. ciuitates stipendiarias haberent. petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idq. Caesaris uoluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas communie consensu ab eo petere uellent. ea re permissa, diem concilio constituerunt; et iureiurando, ne quis enuncia-
ret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio demisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt; petieruntque, uti sibi secreto, in occulto, de sua, omniumq. salute cum eo agere liceret. ea re impetrata, sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quae dixissent, enuntiarentur, quam, uti ea, quae uellent, impetrarent; propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanisq. Germani mercede accerserentur. horum primo circiter millia xv. Rhenum transisse: postea quam agros, & cultum, & copias Gallorum

homines feri, ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad C & XX millium numerum: * cum his Aeduos, eorumq. clientes semel, atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse: quibus proelijs calamitatibusq. fractos, qui & sua uirtute, & populi R. hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploratu- ros, neque recusatu- ros, quo minus perpetuo sub illorum ditione, atque imperio essent: unum se esse, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut iraret, aut suos liberos obsides daret: ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum uenisse, auxilium postulat- um; quod solus neque iure iurando, neque obsidibus teneretur: sed peius uictoribus Sequanis, quam Aeduis uictis, accidisse: propterea quod Ariouistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedis- set, tertiamq. partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupasset, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis mensibus ante, Harudum millia hominum XXIV. ad eum uenissent; quibus locus, ac sedes pararentur: futurum esse paucis annis, uti omnes e Galliae finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: * neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro,

agro, neque hanc consuetudinem uictus cum illa comparandam. Arionistum autem, ut semel Gallorum copias proelio uicerit, quod proelium factum sit Amagetobriae, superbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos poscere, & eos omnia exempla * cruciatus edere: si quares non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta sit, hominem esse, barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Caesare, populoq. R. sit auxilij, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetij fecerunt, ut * domo emigrent; aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant, fortunamque, quaecumque accadat, experiantur: haec si enuntiata Arionisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Caesarem uel auctoritate sua, atque exercitus, uel recenti uictoria, uel nomine populi R. detertere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamq. omnem ab Arionisti iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. animaduertit Caesar, unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes, capite demisso, terram intueri. eius rei quae causa esset, miratus ex ipsis quaesivit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. * cum ab ijs saepius quaereret, neque ullam omnino uocem exprimere posset; idem Diui-

tiacus Aeduus respondit ; hoc esse miserio-
rem, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquo-
rum, quod soli* ne in occulto quidem queri, nec au-
xilium implorare, auderent; absentisq. Ariouisti
crudelitatem, uelut si coram adesset, horrerent :
propterea quod reliquis* tamen fugae facultas da-
retur ; Sequanis uero, qui intra fines suos Arioui-
stum recepissent, quorum opida omnia in potestate
eius essent, omnes cruciatus essent perferendi. His
rebus cognitis, Caesar Gallorum animos uerbis
confirmauit; pollicitusq. est, sibi eam rem curae fu-
turam: magnam se habere spem, & beneficio suo,
& auctoritate adductum Ariouistum, finem iniu-
rijs facturum. Hac oratione habita, concilium di-
misit. & secundum ea multae res eum hortaban-
tur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipien-
dam putaret, in primis, quod Aeduos, fratres con-
sanguineosq. saepenumero ab senatu appellatos,
in seruitute atque in ditione uidebat Germanorum
teneri,* eorumq. obsides esse apud Ariouistum, ac
Sequanos intelligebat : quod in tanto imperio po-
puli R. turpissimum sibi, & reip. esse arbitraba-
tur. paullatim autem Germanos consuescere Rhe-
num transire, & in Galliam magnam eorum mul-
titudinem uenire, populo R. periculosum uidebat :
neque, sibi homines feros, ac barbaros obtempera-
turos, existimabat, quin, cum omnem Galliam oc-
cupassent, ut ante Cimbri, Teutoniq. fecissent, in
provinciam exirent, atque inde in Italiam conten-
derent ; praesertim cum Sequanos a provincia no-
stra

stra Rhodanus diuideret . quibus rebus quam maturime occurrendum putabat . ipse autem Arionistus tantos sibi spiritus , tantam arrogantiam sumpserat , ut ferendus non uideretur . quamobrem placuit ei , ut ad Arionistum legatos mitteret , qui ab eo postularent , ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret : uelle sese de rep. & summis utriusque rebus cum eo agere . Ei legationi Arionistus respondit , si quid ipsi a Caesare opus esset , sese ad eum euenturum fuisse ; si quid ille a se uelit , illum ad se uenire oportere : praeterea , se neque sine exercitu in eas partes Galliae uenire aude re , quas Caesar possideret , neque exercitum sine magno commeatu , atque* emolumento in unum locum contrahere posse : sibi autem mirum uideri , quid in sua Gallia , quam bello uicisset , aut Caesari , aut omnino populo R.* negotij esset . His responsis ad Caesarem relatis , iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit : Quoniam tanto suo , populiq. R. beneficio affectus , cum in consulatu suo* Rex , atque Amicus a senatu appellatus esset , hanc sibi , populoq. R. gratiam referret , *ut in colloquium uenire inuitatus grauarietur , neque de communi re dicendum sibi , & cognoscendum putaret ; haec esse , quae ab eo postularet : primum , ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret : deinde obsides , quos haberet ab Aeduis , redderet ; Sequanisq. permitteret , ut , quos illi haberent , uoluntate eius reddere illis liceret ; ne ue Aeduos iniuria lacefferet ,
ne

ne ue his, socijsq. eorum bellum inferret: si id ita fecisset, sibi, populoq. R. perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram: si* non impetraret, quoniam M. Messalla, L. Pisone cos. senatus censuisset, uti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodum reip. facere posset, Aeduos, ceterosq. amicos populi R. defenderet, se Aeduorum iniurias non neglecturum. Ad haec Arionistus respondit: Ius esse belli, ut, qui uicissent, ijs, quos uicissent, quemadmodum uellent, imperarent: * item populum R. uictis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare* consueſſe: si ipse populo R. non praescriberet, quemadmodum suo iure uteretur, non oportere se a populo R. in suo iure impediri: Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendiarios esse factos: magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo aduentu uectigalia sibi deteriora faceret: Aedui se obsides redditurum non esse: neque ijs, neque eorum socijs iniuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod conuenissent, stipendiumq. quodannis penderent: si id non fecissent, * longe ijs fraternum nomen populi R. absfuturum: quod sibi Caesar denunciaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. cum uellet, congregederetur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatissimi in armis, qui intra annos XIV. teſtum non subissent, uirtute possent. Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur: & legati ab Aeduis, & Treui-

ris ueniebant: Aedui, questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuisse; Treuiri autem pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni consedis-
se; qui Rhenum transire conarentur: ijs praeesse Nasuam, et Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar uehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne si noua manus Sueuorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. itaque, re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouistum contendit. cum tridui uiam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandum Vesontionem, quod est opidum maximum Sequanorum, contendere, tridui q. uiam* a suis finibus processisse. id ne accideret, magnopere praecauendum sibi Caesar existimabat. namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo opido* difficultas: idq. natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen* Alduabis, ut circino circumductum, paene totum opidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum D C.* qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Caesar magnis diurnis, nocturnisq. itineribus contendit; occupatoq.
opido,

opido, *ibi praesidium collocat . dum paucos dies ad Vefontionem, rei frumentariae commeatusq. causa moratur, ex percunctatione nostrorum, uocibusq. Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis, esse * praedicabant, saepenumero sese cum ijs congressos ne uultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse: tantus subito timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter omnium mentes, animosq. perturbaret. hic primum* ortus est a tribunis militum, ac praefectis, reliquisque, qui, ex urbe, amicitiae causa, Caesarem secuti, non magnum periculum miserabantur; quod non magnum in re militari usum habebant. quorum alius, alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam *esse diceret, petebat, ut eius uoluntate discedere liceret. non nulli pudore adducti, ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. hi neque uultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: * ab diti in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: uulgo totis castris testamenta* ob signabantur. horum uocibus, ac timore paullatim etiam ij, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, quiq. equitatu praerant, perturbabantur. qui se ex his minus timidos existimari uolebant, non se hostem uereri, * sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quae inter eos, atque Ariouistum intercederent,

aut

aut rem frumentariam, ut satis commode suppor-
tari posset, timere dicebant. non nulli etiam Caesa-
ri renunciabant, cum castra moueri, ac signa ferri
iussisset, non fore dicto audientes milites, neque
propter timorem signa laturos. Haec cum animad-
uertisset Caesar, conuocato concilio, omniumq. or-
dinum ad id concilium adhibitis centurionibus,
uehementer eos incusauit: primum, quod aut quam
in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quae-
rendum, aut cogitandum putarent: Arriouistum,
se consule, cupidissime populi R. amicitiam ap-
petisse; cur hunc tam temere quisquam ab offi-
cio discessurum iudicaret? sibi quidem persuade-
ri, cognitis suis postulatis, * atque aequitate con-
dicionis perspecta, eum neque suam, neque populi
R. gratiam repudiaturum; quod si, furore, atque
amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem
uererentur? aut cur de sua uirtute, aut de ipsius di-
ligentia desperarent? factum eius hostis periculum
patrum nostrorum memoria, cum, Cimbris, et Teu-
tonis a C. Mario pulsus, non minorem laudem ex-
ercitus, quam ipse imperator, meritus esse * uide-
batur: factum etiam nuper in Italia seruili * tu-
multu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam
a nobis accepissent, subleuaret: ex quo indicari pos-
set, quantum haberet in se boni Constantia; propter
ea quod, quos aliquandiu inermes sine caussa ti-
muissent, hos postea armatos, ac uictores supe-
rassent; denique hos esse eosdem Germanos, quibus
cum saepenumero Heluetij congressi non solum in
suis

suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, * plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint: si quos aduersum proelium, & fuga Gallorum commoueret, * hoc si quaererent, reperiri posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Arioniſtum, cum multos menses castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam uirtute, uicisse: cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse: qui suum timorem in rei frumentariae simulationem, angustiasq. * itinervis, conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, * aut ei praescribere, auderent. * haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamq. esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos * breui tempore iudicaturos; quod non fore dicto audientes, neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoueri: scire enim, Quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse, aut, aliquo facinore comperto, auaritiam esse * coniunctam: suam innocentiam, * perpetua uita; felicitatem, Heluetiorum bello esse perspectam: itaque se quod in longiorem diem collaturus esset, repraesentaturum, & proxima nocte de quarta uigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus ualeret: quod si praeterea nemo sequatur, tamen

men se cum sola Decima legione iturum, de qua non dubitarem, sibiq. eam praetoriam cohortem futuram. huic legioni Caesar & indulserat praecipue, & propter uirtutem confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersae sunt omnium mentes, summaq. alacritas & cupiditas belli gerendi innata est, princepsq. Decima legio per tribunos mil. ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset; seq. esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit; * deinde, reliquae legiones per tribunos mil. & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Caesari satisfacerent: se neque umquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa belli suum iudicium, sed imperatoris, esse existimauisse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisito per Diuitiacum, * quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium * amplius L circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta uigilia, uti dixerat profectus est. septimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Arioniusti copias a castris millibus passum IV & XX abesse. Cognito Caesaris aduentu, Arioniustus legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset; seq. id sine periculo facere * posse existimaret. non respuit conditionem Caesar: iamq. eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq. in spem ueniebat, pro suis * tantis, populiq. R. in
eum

eum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore, uti per
tinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo
die quintus. Interim; cum saepe ultro citroque le-
gati inter eos mitterentur, Arionistus postulavit,
ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret:
uereri se, ne per insidias ab eo circumueneretur:
uterque cum equitatu ueniret: alia ratione se non
esse uenturum. Caesar, quod nec colloquium, in-
terposita causa, tolli uolebat, neque salutem suam
Gallorum equitatu committere audebat, commo-
dissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equiti-
bus detractis, legionarios eo milites legionis Deci-
mae, cui quammaxime confidebat, imponere; ut
praesidium quamamicissimum, si quid opus factum
esset, haberet. quod cum fieret, non irridicule qui-
dam ex militibus Decimae legionis dixit; plus,
quam pollicitus esset, * Caesarem facere; pollicitum
esse in cohortis praetoriae loca Decimam legionem
habiturum, ad equum rescribere. Planities erat
magna, & in ea tumultus * terreus satis grandis,
hic locus aequo fere spatio ab castris utriusque abe-
rat. * eo, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt
legionem Caesar, quam equis deuexerat, passibus
ducentis ab eo tumultu constituit. item equites A-
rionisto pari intervallo constituerunt. Arionistus,
ut ex equis colloquerentur, & praeter se, denos ut
ad colloquium adducerent, postulavit. ubi eo uen-
tum est, Caesar, initio orationis, sua, senatusque in
eum beneficia commemorauit, quod Rex appella-
tus esset a senatu, quod Amicus, * quod munera am-
plissime

plissime missa. quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officijs consuevisse tribui docebat: illum, cum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea praemia consecutum. docebat etiam, quam ueteres, quamq. iustae causae necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederent; quae senatusconsulta, quoties, quamq. honorifica in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent: populi R. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos, non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores uelit esse: quod uero ad amicitiam populi R. attulissent, id ijs eripi, quis pati posset? postulauit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum socijs bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur. Arionistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis uirtutibus multa praedicauit: transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum, & accersitum a Gallis; non sine magna spe, magnisq. praemijs domum, propinquosq. reliquisse; sedes habere in Gallia ab ipsis concessas: obsides ipsorum uoluntate datos; stipendium capere iure belli; quod uictores uictis imponere consueuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae ciuitates ad se oppugnandum uenisse; ac contra se castra habuisse; eas omnes copias

uno ab se* proelio fusas ac superatas esse; si iterum experiri uelint, *paratum se decertare; sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua uoluntate ad id tempus dependerint. amicitiam populi R. sibi ornamento, & praesidio, non detrimento, esse oportere; idq. se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur, & dediticij subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sui muniendi, non Galliae oppugnandae, causa facere; eius rei testimonium esse, quod nisi rogatus, non uenerit, & quod bellum non intulerit, se defenderit. se prius in Galliam uenisse, quam populum R. numquam ante hoc tempus exercitum populi R. Galliae prouinciae* finibus egressum. quid sibi uellet, * cur in suas possessiones ueniret. Prouinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. ut* ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret; sic item, nos esse iniquos, *quod in suo iure se interpellaremus.* Quod ex S. C. Aeduos appellatos Amicos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos, in his contentionibus, quas Aedui secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi R. usos esse. debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere: quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus;

gionibus; sese illum non pro amico, sed pro hoste, habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusq. populi R. gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuncios comper- tum habere; quorum omnium gratiam, atque ami- citiam eius morte redimere posset. quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliae transdidisset, magno se illum praemio remuneraturum, & quaecumque bella geri uellet; sine ullo eius labore, & periculo confecturum. Multa a Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, * & neque suam, neque populi R. consuetu- dinem pati, * ut optime meritos socios desereret; neque se indicare Galliam potius esse Arionisti, quam populi R. bello superatos esse Aruernos, & Ruthenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus R. ignouisset; neque in provinciam redegisset; neq. sti- pendium imposuisset. quod si antiquissimum quod- que tempus spectari oporteret, populi R. iustissi- mum esse in Gallia imperium: si iudicium senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam. quam bello uictam suis legibus uti uoluisset. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari nunciatum est, equites Arionisti propius tumultum accedere; & ad nostros adequitare, lapides, telaq. in nostros conijcere, Caesar loquendi finem fecit; seq. ad suos recepit, suisq. imperauit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. nam, etsi sine ullo periculo le- gionis delectae commissum cum equitatu proe- lium fore uidebat: tamen committendum non pu-

tabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in uul-
gus militum relatum est, * qua arrogantia in collo-
quio Arionistus usus, omni Gallia Romanis inter-
dixisset; impetumq. in nostros eius equites fecis-
sent; eaq. res* colloquium ut diremisset: multo ma-
ior alacritas, studiumq. pugnandi maius exercitui
iniectum est. Biduo post Arionistus legatos ad Cae-
sarem mittit, uelle se de his rebus, quae inter eos
agi coeptae, neque perfectae essent, agere cum eo:
uti iterum colloquio diem constitueret; aut, si id
minus uellet, ex suis legatis aliquem ad se mitte-
ret. Colloquendi Caesari causa uisa non est, & eo
magis, quod pridie eius diei, Germani* retineri
non poterant, quin in nostros tela conijcerent. Lega-
tum ex suis, sese magno cum periculo ad eum mis-
surum, & hominibus feris obiecturum, existima-
bat. commodissimum uisum est, M. Valerium Pro-
cilius, C. Valerij Caburi F. summa uirtute, & hu-
manitate adolescentem, (cuius pater a C. Vale-
rio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fi-
dem, & propter linguae Gallicae scientiam, qua
multa iam Arionistus longinqua consuetudine ute-
batur, et, quod in eo peccandi Germanis causa non
esset, ad eum mittere; & M.* Titium, qui hospitio
Arionisti usus erat. his mandauit: ut, quae dice-
ret Arionistus, cognoscerent, & ad se referrent.
quos cum apud se in castris Arionistus conspexis-
set; exercitu suo praesente, * conclamauit, quid ad
se uenirent? an speculandi causa? conantes dicere
prohi-

prohibuit, & in catenas coniecit eodem die. castra promouit, & millibus passuum VI. a Caesaris castris sub monte confedit. postridie eius diei, praeter castra Caesaris suas copias transduxit, & millibus passuum II. ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis & Aeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. ex eo die dies continuos V. Caesar, pro castris suas copias produxit; & aciem instructam habuit: ut, si uellet Ariouistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant VI, * totidem numero pedites uelocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copia singuli singulos, suae salutis caussa, delegerant. cum his in proelijs uersabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat, durius, concurrebant: si qui, grauiore uulnere accepto, equo deciderant, circumfistebant. si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, iubis equorum subleuati, cursum adaequarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, in quo loco Germani confederant, circiter passus DC. ab his castris idoneum locum delegit; acieq. triplici instructa, ad eum locum uenit. primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic locus ab hoste circiter passus

DC, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numero XVI millia expedita cum omni equitatu Ariouistus misit; quae copiae nostros * deterrent, & munitione prohiberent. nihilo secius Caesar, ut ante constituerat, duas acies, hostem propulsare; tertiam, opus perficere, iussit. munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum; * quattuor reliquas in castra maiora reduxit: proximo die, instituto suo, Caesar ex castris utrisque copias suas eduxit: paullulumq. a maioribus castris progressus, aciem instruxit: hostibusq. pugnandi potestatem fecit. ubi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. tum demum Ariouistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. acriter utrimque usque ad uesperum pugnatum est. solis occasu suas copias Ariouistus multis & illatis, & acceptis uulneribus, in castra eduxit. cum ex captiuis quaereret Caesar, quamobrem Ariouistus proelio non decertaret, hanc reperi-
bat causam: quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias eorum sortibus, & uaticinationibus declararent, utrum proelium committi ex usu esset, nec ne: * eas ita dicere, non esse fas Germanos superare, si ante nouam lunam proelio contendissent. Postridie eius diei Caesar praesidium utrisque castris, quod satis esse uisum est, reliquit: omnes alarios in * conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero ualebat,

ualebat, ut ad speciem alarijs uteretur. ipse, tripli-
xi instructa acie, usque ad castra hostium accessit.
tum demum necessario Germani suas copias* e ca-
stris eduxerunt, generatimq. constituerunt, pari-
busq. intervallis Harudes, Marcomanos, Triboc-
ces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, o-
mnemq. aciem suam rhedis, & carris, circumdederunt: ne qua spes in fuga relinqueretur. eo mulie-
res imposuerunt, quae in proelium proficiscentes
milites passis manibus, flentes, implorabant, ne
se in servitutem Romanis traderent. Caesar sin-
gulis legionibus, singulos legatos, & quaestorem
praefecit; uti eos testes suae quisque uirtutis habe-
ret. ipse a dextro cornu, quod eam partem minime
firmam hostium esse animaduverterat, proelium
commisit. ita nostri acriter in hostes signo dato,
impetum fecerunt. itaque hostes repente, celeri-
terq.* procurrerunt, ut spatium pila, in hostes con-
ijciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gla-
dijs pugnatum est. at Germani celeriter, ex consue-
tudine sua phalange facta, impetus gladiatorum ex-
ceperunt. reperti sunt complures nostri milites,
qui in phalangas insilirent: & scuta manibus re-
uellerent: & desuper uulnerarent. cum hostium
acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuer-
sa esset, a dextro cornu uehementer multitudine
suorum, nostram aciem premebant. id cum anim-
aduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu
praeerat, quod expeditior erat, quam hi, qui* in-
ter aciem uersabantur, tertiam aciem laboranti-

bus nostris subsidio misit. ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga uerterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter v. perueniunt. ibi perpauci, aut uiribus confisi, transnare contenderunt: aut linitibus inuentis salutem sibi petierunt. in his fuit Ariouistus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. duae fuerunt Ariouisti uxores, una Sueuanatione, quam domo *secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in *Gallia duxerat a fratre missam. * utraque in ea fuga perijt. duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. M. Valerius Proculus, cum a custodibus in fugatrinis catenis uinctus traheretur, in ipsum Caesarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa uictoria, uoluptatem attulit; quod hominem bonissimum provinciae Galliae, suum familiarem, & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum *uidebat: neque eius calamitate de tanta uoluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is se praesente, de se, ter sortibus consultum dicebat; utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Titius repertus, & ad eum reductus est. Hoc proelio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni uenerant, domum reuerti coeperunt; quos ubi qui proxime Rhenum

inco-

incolunt, perterritos senserunt, insecuti, magnum
 ex his numerum occiderunt. Caesar una aestate,
 duobus maximis bellis confectis, maturius paullo,
 quam tempus anni postulabat, in hiberna in Se-
 quanos exercitum deduxit: hibernis Labienum
 praeposuit: ipse in * citeriorem Galliam, ad con-
 ventus agendos profectus est

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER. II

VM esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisq. item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, contra populum R. coniurare; obsidesq. inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod uererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim, qui, ut Germanos diutius in Gallia uersari noluerant, ita populi R. exercitum hiemare, atque inueterascere in Gallia moleste ferebant; partim, qui mobilitate, & leuitate animi nouis imperijs studebant; ab nonnullis etiam, quod in Gallia potentioribus, atque ijs, qui ad conducendos homines facultates habebant, uulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant. Iis nuncijs litterisq. commotus Caesar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit, & ineunte aestate* in ulteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum uenit. dat negotium Senonibus, reliquisq.

quisq. Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant: seq. de his rebus certiore faciant. hi, constanter omnes nuncierunt, manus cogi, exercitus in unum locum conducī: tum uero dubitandum non existimauit, quin ad eos proficisceretur. re frumentaria comparata, castra mouet, diebusq. circiter xv. ad fines Belgarum peruenit. eo cum de improviso, celeriusq. * omnium opinione uenisset; Rhemi, qui proximi Galliae, ex Belgis, sunt, ad eum legatos* Iccium & *Antebrogium primos ciuitatis suae miserunt: qui dicerent se, suaq. omnia in fidem, atque potestatem populi R. permittere, neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra populum R. * omnino coniurasse, paratosq. esse & obsides dare, & imperata facere, & opidis recipere, & frumento, *ceterisq. rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui * ripas Rheni incolunt, sese cum his coniunxisse; tantumq. esse eorum omnium furorē, ut, ne Sueffiones quidem fratres, consanguineosq. suos, qui eodem iure, iisdem legibus* utuntur, unum imperium, unumq. magistratum cum ipsis* habeant, detertere potuerint, quin cum his consentirent. * cum ab his quaereret, quae ciuitates, quantaeq. in armis essent, & quid in bello possent; sic reperiēbat. plerosque Belgas esse ortos a Germanis; Rhenumq. antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; * Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse: solosq. esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia uenata,

xata, Teutonos, Cimbrosq. intra fines suos ingredi* prohibuissent. quae ex re fieri, ut earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem, magnosq. spiritus in re militari sumerent. de numero eorum omnia se habere explorata Rhemi dicebant, propterea quod propinquitatibus, affinitatibusq. coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum* concilio ad id bellum: pollicitus esset, cognouerant. plurimum inter eos Bellouacos, & uirtute, & auctoritate, & hominum numero ualere. hos posse conficere armata millia C, pollicitos ex eo* numero lecta millia LX. totiusq. belli imperium sibi postulare. * Sueffiones suos esse finitimos, latissimos, ferocissimosq. agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diuitiacum, totius Galliae potentissimum, (qui cum magnae partis harum regionum, tum etiam Britanniae imperium obtinuerit) nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam, prudentiamq. summam totius belli omnium uoluntate deferri: opida habere numero XII: polliceri millia armata L: totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeq. absint; XV millia Atrebatas; Ambianos X millia; Morinos XV millia; Menapios VII millia; Caletes X millia; Verocasses, & Veromanduos totidem; Catuacos XXIX millia; Condrusos, Eburones, Caeraesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL millia. Caesar Rhemos cohortatus, liberaliterq. oratione prosecutus, omnem senatum

natum ad se conuenire, principumq. liberos obfides ad se adduci iussit. quae omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. ipse Diuitiacum Aeduum magnopere* cohortatus, docet, quantopere reip. communisq. salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit. id fieri posse, si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari coeperint. his mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas* ad se uenire uidit, neque iam longe abesse ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Rhemis cognouit flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus; exercitum transducere maturauit, atque ibi castra posuit. quae res & latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, post eum, quae essent, tuta ab hostibus reddebat, & commeatus ab Rhemis, reliquisq. ciuitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi praesidium ponit; & in altera parte fluminis R. Titurium Sabinum legatum cum VI. cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum XII, uallo, fossaeque duodeuiginti pedum munire iubet. ab ipsis castris opidum Rhemorum, nomine Bibrax, aberat millia passuum IIX. id ex itinere magno impetu Belgae oppugnare coeperunt. aegre eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est.* hi, ubi circumiecta multitudine hominum totis moenibus, undique in murum lapides

des iaci coepti sunt, murusq. defensoribus nudatus est; testudine facta, * portis succedunt, murumq. subruunt. quod tum facile fiebat. * nam tanta multitudo lapides, ac tela conijciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. cum finem oppugnandi nox fecisset, * Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum opido praesuerat, * unus ex ijs, qui legati de pace ad Caesarem uenerant, * nuncios ad eum mittit, Nisi subsidium sibi mittatur, * se diutius sustinere non posse. eo de media nocte Caesar, iisdem ducibus usus, qui nuncij ab * Iccio uenerant, Numidas & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio opidanis mittit. quorum aduentu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit; & hostibus eadem de causa spes potiundi opidi discessit. Itaque paulisper apud opidum morati, agrosq. Rhemorum de populati, omnibus uicis, aedificijsque, * quo adire poterant, incensis, ad castra Caesaris cum omnibus copijs contenderunt: & a millibus passuum minus duobus castra posuerunt. quae castra, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum **lix.** in latitudinem patebant. Caesar primo & propter multitudinem hostium, & propter extremam opinionem uirtutis * proelio supersedere statuit. quotidie tamen equestribus proelijs, quid hostis uirtute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno, atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita

sita erant, paullulum ex planicie editus, tantum
aduersus in latitudinem patebat, quantum loci
acies instructa occupare poterat, atque ex utraque
parte lateris deiectus habebat, & in * fronte leui-
ter fastigiatus, paullatim ad planiciem redibat: ab
utroque latere eius collis transuersam fossam obdu-
xit circiter passuum CD. & ad extremas fossas
* castella constituit. ibiq. tormenta collocauit, ne,
cum aciem instruxisset, hostes (* quod tantum mul-
titudine poterant) a lateribus suos pugnantes cir-
cumuenire possent. hoc facto, duabus legionibus,
quas proximae conscripserat, in castris relictis, ut,
si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas VI
legiones pro castris in acie constituit. hostes item
suas copias ex castris eductas instruxerunt. palus
erat non magna inter nostrum, atque hostium exer-
citum. hanc si nostri transirent, hostes expecta-
bant. nostri autem, si ab illis initium transeundi
fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis
erant. interim proelio equestri inter duas acies
contendebatur. * ubi neutri transeundi initium fa-
ciunt, secundiore equitum nostrorum proelio Cae-
sar suos in castra reduxit. hostes protinus ex eo lo-
co ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post
nostra castra demonstratum est. ibi uadis repertis,
partem suarum copiarum transducere conati sunt;
eo consilio, ut, si possent, castellum, cui praeerat
Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemq. in-
terficerent; sin * minus possent, agros Rhema-
rum popularentur, qui magno nobis usui ad bel-
lum

lum gerendum erant, * commeatusq. nostros sustinebant. Caesar, certior factus a Titurio, omnem equitatum & levis armaturae Numidas, funditores, sagittariosq. pontem transducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est, hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnam eorum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. * primos, qui transierant, equitatu circumuentos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando opido, & de flumine transeundo spem se fefelisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa uiderunt; atque * eos res frumentaria deficere coepit, * concilio conuocato, constituerunt optimum esse, domum suam quemque reuerti, & quorum in fines primum Romani exercitum, introduxissent, ad eos defendendos undique conuenire; ut potius in suis, quam * in alienis, finibus decertarent: & domesticis copijs rei frumentariae uterentur. ad eam sententiam, cum reliquis causis, haec quoque ratio eos deduxit, quod, Diuitiacum quoque, atque Aeduos, finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferret, non poterat. Ea re constituta, secunda uigilia magno cum strepitu, ac tumultu, castris egressi, nullo certo ordine, * neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire propexaret, fecerunt, ut consimilis fugae profectio uideretur. Hac re sta-

tim Caesar per speculatores cognita, insidias uertus, quod, qua de causa discederent, non dum* perspexerat: exercitum, equitatumq. castris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouissimum agmen moraretur, praemisit; eiq. Q. Pedium & L. Aurunculeium Cottam legatos praefecit. T. Labienum legatum cum legionibus IIII. subsequi iussit. hi nouissimos adorti, & multa millia passuum persecuti, magnam multitudinem eorum fugientium* conciderunt.* cum ab extremo agmine hi, ad quos uentum erat, consisterent: fortiterq. impetum nostrorum militum sustinerent: priores, quod abesse a periculo uiderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt. ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium; sub* occasumq. solis sequi destituerunt; seq. in castra, uti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Caesar, priusquam se hostes ex pauore, ac fuga reciperent, in fines Sueffonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit: & magno itinere confecto, ad opidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod uacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae, muriq. altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis uineas agere, quaeq. ad oppugnandum usui erant, comparare coepit: interim omnis ex fuga Sueffonum multi

tudo in opidum proxima nocte conuenit. celeriter uineis* ad opidum actis, aggere iacto, turribusq. constitutis, magnitudine operum, quae neque uiderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Caesarem, de deditioe, mittunt; & petentibus Rhemis, ut conseruarentur, impetrant. Caesar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbae regis duobus filijs, armisq. omnibus ex opido transditis, in deditioem Sueffones accepit; exercitumq. in Bellouacos duxit: qui cum se, suaq. omnia in opidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo opido Caesar cum exercitu circiter millia passuum v. abesset, omnes maiores natu ex opido egressi, manus ad Caesarem tendere, & uoce significare coeperunt, sese in eius fidem, ac potestatem, uenire; neque contra populum R. armis contendere. item cum ad opidum accessisset, castraq. ibi poneret, pueri, mulieresq. ex muro passis manibus, suo more, pacem a Romanis petierunt. pro his Diuitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Aeduarum copijs, ad eum reuerterat) facit uerba. Bello-uacos, omni tempore in fide, atque amicitia ciuitatis Aeduae fuisse. impulsos a suis principibus, qui dicerent, Aeduos, a Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates, contumeliasq. perferre, & ab Aeduis defecisse, & populo R. bellum intulisse.* qui huius consilij principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. petere

non

non solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clementia, ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit, Aeduum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxilijs, atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint. Caesar, honoris Diuitiaci, atque Aeduum causa, sese eos in fidem recepturum, & conseruaturum, dixit: sed, quod erat ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, ac hominum multitudine, praestabat, D. C. obsides poposcit. his transitis, omnibusq. armis ex opido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit. qui se, suaq. omnia, sine mora, dediderunt. eorum fines Nervi attingebant: quorum de natura, moribusq. Caesar cum quaereret, sic reperiēbat. Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati uini, reliquarumq. rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quod, his rebus relanguescere animos, eorumq. remitti uirtutem existimarent. esse homines feros, magnaeq. uirtutis. increpitare, atque incusare reliquos Belgas, qui se populo R. dedidissent, & patriam uirtutem proiecissent: confirmare, sese neque legatos missuros, neque ullam condicionem pacis accepturos. cum per eorum fines triduo iter fecisset, inueniebat ex captiuis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum x. abesse. trans id flumen omnes Nervios consedissee; aduentumq. ibi Romanorum expectare, una cum Atrebatibus, & Veromanduis, finitimis suis. nam his utriusque persuaferant, ut eandem belli fortunam

experirentur . expectari etiam ab his Aduaticorum copias , atque esse in itinere . mulieres , quiq. per aetatem ad pugnam inutiles * uiderentur , in eum locum coniecisse , quo propter paludes exercitui aditus non esset . Caesar , his rebus cognitis , exploratores , centurionesq. praemittit , qui locum castris idoneum deligant . * cum ex dediticijs Belgis , reliquisq. Gallis , complures , Caesarem secuti , una iter facerent : quidam ex his , ut postea ex captiuis cognitum est , eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta , nocte ad Nervios peruenerunt , atque his demonstrarunt inter singulas legiones , impedimentorum magnum numerum intercedere , neque esse quidquam negotij , cum prima legio in castra uenisset , reliquaeq. legiones magnum spatium abessent ; hanc sub sarcinis adoriri . qua pulsa , impedimentisq. direptis , futurum ; ut reliquae contra consistere non audent . adiunabat etiam eorum consilium , qui rem deferebant , quod Neruij antiquitus , cum equitatu nihil possent , (neque enim ad hoc tempus ei rei student) sed , quidquid possunt , pedestribus ualent copijs quo facilius finitimorum equitatu , si praedandi causa ad eos uenissent , impediret ; teneris arboribus incisis , atque inflexis , crebrisq. in latitudinem ramis enatis , & rubis , sentibusq. interiectis , effecerant , ut , instar muri , hae saepes munimenta praeberent ; quo non modo non intrari , sed ne perspicere quidem posset . ij rebus cum iter agminis nostri impediretur , non omittendum sibi consilium

Neruij

Nerviij existimauerunt. loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo aequaliter declinis, ad flumen Sabin, quod supranominauimus, urgebat. ab eo flumini pari ac ciuitate collis nascebatur, aduersus huic, & contrarius, passus circiter CC. infimus apertus, ab superiore parte siluestris; ut non facile introrsus perspicere posset. intra eas siluas hostes in occulto sese continebant. in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum uidebantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum III. Caesar, equitatu praemisso, subsequebatur omnibus copijs: sed ratio, ordoq. agminis aliter se habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Caesar VI. legiones expeditas ducebat. post eas, totius exercitus impedimenta collocabat. inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen claudebant, praesidioq. impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus, sagittarijsq. flumen transgressi, cum hostium aequitatu proelium* commiserunt. cum se illi identidem in siluas ad suos reciperent, ac rursus e silua in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta, ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi audent, inter legiones VI. quae primae uenerunt, opere dimenso, castra munire coeperunt. ubi prima impedimenta nostri exercitus ab ijs, qui in siluis abditi latebant, uisa sunt: quod tempus inter eos committendi proelij conuenerat, ita, ut intra

siluam aciem, ordinesq. constituerant, atque ipsi sese confirmauerant: subito omnibus copijs* prouolarunt, impetumq. in nostros equites fecerunt. His facile pulsus, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut, paene uno tempore, & ad siluas, & in flumine etiam in manibus nostris hostes uiderentur. eadem autem celeritate aduerso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderant. Caesari omnia uno tempore erant agenda. * vexillum proponendum, quod erat insigne, cum arma concurrere oporteret. signum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paulo longius, aggeris petendi causa, processerant, accersendi. acies instruenda. milites cohortandi. signum dandum: quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & incursum hostium impediebat. * ijs difficultatibus duae res erant subsidio, scientia, atque usus militum; quod, superioribus proelijs exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab alijs doceri, poterant; & quod ab opere, singulisq. legionibus, singulos legatos Caesar discedere, nisi munitis castris, uetuerat. Hi propter celeritatem, & propinquitatem hostium, nihil iam Caesaris imperium expectabant; sed per se, quae uidebantur, ad ministrabant. Caesar, necessarijs rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit; & ad legionem Decimam deuenit. Milites non longiore oratione est* cohortatus, quam uti suae pristinae uirtutis memoriam retinerent,

tinerent, neu perturbarentur animo, hostiumq. impetum fortiter sustinerent. & , * quia non longius hostes aberant, quam quo telum adijci posset; * proelii committendi signum dedit . * atque item in alteram partem cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hostiumq. tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisq. * tegmenta detrahenda, tempus defuerit . Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quaeq. prima signa conspexit, ad haec constitit, ne, in quaerendis suis, pugnandi tempus dimitteret . instructo exercitu, magis, ut loci natura, deiectusq. collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat. * cum diuersis locis legiones aliae, alia in parte hostibus resisterent, saepibusq. densissimis, ut ante demonstrauimus, interiectis, prospectus impederetur, * neque certa subsidia collocari, neque quid in * quaque parte opus esset prouideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. itaque, in tanta regum iniquitate, fortunae quoque euentus uarij * sequebatur . Legionis Nonae, & Decimae milites, ut in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, cursu, ac lassitudine exanimatos, uulneribusq. confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt: & transire conantes, insecuti gladijs, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipsi transire flumen non dubitauerunt; & , in locum

iniquum progressi, rursus regressos, ac resistentes hostes, redintegrato proelio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diuersae duae legiones, Vndecima, & Octaua, profligatis Veromanduis, quibus cum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur. * ac totis fere castris a fronte, & a sinistra parte nudatis, quod in dextro cornu legio Duodecima, & non magno ab ea intervallo Septima constitisset, omnes Neruij confertissimo agmine, duce Boduognato, qui summam imperij tenebat, ad eum locum contenderunt. quorum pars, aperto latere legiones circumuenire, pars summum locum castrorum petere coepit. Eodem tempore equites nostri, leuisq. armaturae pedites, * qui cum his una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra reciperent, aduersis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in partem fugam petebant. & calones, qui ab Decumana porta, ac summo iugo collis nostros uiatores flumen transire conspexerant, praedandi causa, egressi, cum respexissent, & hostes in nostris castris uersari uidissent, praecipites sese fugae mandabant. simul eorum, qui cum impedimentis ueniebant, clamor, fremitusq. exaudiebatur. alijq. aliam in partem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos uirtutis opinio est singularis, qui, auxilij causa a ciuitate missi, ad Caesarem uenerant, cum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi, & paene circumuentas teneri, calones, equites,

equites, funditores, Numidas, * diuersos, dissipatosq. in omnes partes fugere uidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt. Romanos pulsos, superatosq. castris, impedimentisq. eorum hostes potitos, ciuitati renunciauerunt. Caesar, ab Decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; ubi suos urgeri, signisq. in unum locum collatis Duodecimae legionis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento; quartae cohortis omnibus centurionibus occisis, Signiferoq. interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut uulneratis, aut occisis; in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo uiro, multis, grauibsq. uulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimis desertos, proelio excedere, ac tela uitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroque lateinstare: & rem esse in angusto uidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset. scuto ab nouissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto uenerat) in primam aciem processit; centurionibusq. nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre; & manipulos laxare iussit, quo facilius gladijs uti possent. * huius aduentu spe illata militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet, paululum hostium impetus tardatus est. Caesar, cum Septimam legionem, quae iuxta constiterat, item urgeri ab hoste

hoste uidisset, trib. mil. monuit, ut paulatim sese legiones coniungerent, & conuersa signa in hostes inferrent. quo facto, cum alijs alij subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare, coeperunt: interim milites legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, proelio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspiciatus, Decimam legionem subsidio nostris misit. qui, cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoq. in periculo, & castra, & legiones, & imperator uersaretur, cognouissent: nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerant. horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri etiam, qui uulneribus confecti procubnissent, scutis innixi proelium redintegrarent. tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerunt. equites uero, ut turpitudinem fugae uirtute delerent, omnibus in locis pugnabant; quo se legionarijs militibus praesferrent. at hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam uirtutem praestiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, ut ex tumulo tela in nostros conijcerent, & pilaq. intercepta remitterent; ut, non nequid quam tantae uirtutis homines iudicari deberent; ausos

ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc proelio facto, & prope ad internicionem gente, ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos una cum pueris, mulieribusq. in aestuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, cum uictoribus nihil impeditum, uictis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Caesarem miserunt, seq. ei dederunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate, ex DC. ad III. senatores, ex hominum milibus LX. uix ad D. qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Caesar, ut in miseros, ac supplices usus misericordia uideretur, diligentissime conseruauit; suisq. finibus, atque opidis uti iussit; & finitimis imperauit, ut ab iniuria, & maleficio se, suosq. prohiberent. Aduaticis, de quibus supra scripsimus, cum omnibus *copijs auxilio Neruijs uenirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis opidis, castellisq. desertis, sua omnia in unum opidum egregie natura munitum contulerunt. quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes, despectusq. haberet, una ex parte leuiter accliuus aditus, in* latitudinem non amplius CC. pedum relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro *munierant. tum magni ponderis saxa, & praeacutas trabes, in muro* collocarant. ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque procreati; qui, *cum iter in prouinciam nostram,

stram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quae secum agere, ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiae ex suis, ac praesidio VI. millia hominum una reliquerunt. hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent: alias illatum defenderent; * consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt, ac, primo aduentu exercitus nostri, crebras ex opido excursionses faciebant, paruulisq. proelijs cum nostris contendebant. postea, uallo pedum XII, in circuitu XV. millium, crebrisq. castellis circummuniti, opido sese continebant. ubi, uineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul uiderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare uocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. quibus nam manibus, aut quibus uiribus praesertim homines tantulae staturae (nam plerumque omnibus Gallis, prae magnitudine corporum suorum, breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare considerent. ubi uero moueri, & * appropinquare moenibus, uiderunt, noua, atque inusitata specie commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt: qui ad hunc modum locuti: Non se existimare, Romanos sine ope deorum bellum gerere. qui tantae altitudinis machinationes, tanta celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare, possent. se, suaq. omnia eorum potestati permittere, dixerunt. unum petere; ac deprecari si forte, pro sua clementia, ac mansuetudine,

titudine, quam ipsi ab alijs audissent, statuisset, Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suae uirtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi praestare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consueissent. Ad haec Caesar respondit, se magis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatum conseruaturum, si prius, quam aries murum attigisset, se dedidissent: sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruios fecisset, facturum: finitimisq. imperaturum, ne quam dediticijs populi R. iniuriam inferrent.* re nunciata ad suos, illi se, quae imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine demuro, in fossam, quae erat ante opidum, iacta, sic ut prope summam muri, * aggerisq. altitudinem acerui armorum adequarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea compertum est) celata, atque in opido retenta; portis patefactis, eo die pace sunt usi. sub uesterum Caesar portas claudi, militesq.* ex opido exire iussit, ne quam noctu opidani a militibus iniuriam acciperent. illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros praesidia deducturos, aut denique indiligentius seruatuos crediderant, partim cum his, quae retinuerant, & celauerant armis; partim, scutis ex cortice factis, aut uiminibus intextis, quae subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus* induxerant: tertia uigilia, qua minime

arduus ad nostras munitiones adscensus uidebatur, omnibus copijs repente ex opido eruptionem fecerunt. celeriter, ut ante Caesar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursus est; pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut a uiris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex uallo, turribusque tela iacerent, pugnare debuit: cum una in uirtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum millibus *IV*. reliqui in opidum reiecti sunt postridie eius diei, refractis portis, cum iam defenderet nemo, atque in promissis militibus nostris, sectionem eius opidi uniuersam Caesar uendidit. ab his, qui emerant, captum numerus ad eum relatus est millium *LIII*. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Venelos, Osismos, Curiosolitas, Sesiuios, Aulercos, Rhedones, quae sunt maritimae ciuitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditiōem, potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, ut ab nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarē, quae, se obsides daturas, impetrata facturās, pollicerentur. quas legationes Caesar, quod in Italiā, Illyricumque properabat, inita proxima aestate, ad se reuerti iussit. Ipse, in Carnutes, Andes, Turones, quae ciuitates propinquae his locis erāt, ubi bellū gesserat, legionib. in hiberna deductis, in Italiā profectus est. ob easque res, ex litteris Caesaris, dies *xv*. supplicatio decreta est. quod ante id tēpus acciderat nulli.

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . III

VM in Italiam proficisceretur
Caesar, Ser. Galbam cum legio-
ne Duodecima, & parte equita-
tus, in Antuates, Veragros, Se-
dunosq. misit, qui a finibus Al-
lobrogum, & lacu Lemano, &
flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent.
caussa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo ma-
gno cum periculo, magnisq. portorijs mercatores
ire consueuerant, patefieri uolebat. huic permisit,
si opus esse arbitraretur, uti in ijs locis legionem,
hiemandi caussa, collocaret. Galba, secundis ali-
quot proelijs factis, castellisq. compluribus eorum
expugnatis, missis ad eum undiq. legatis, obsidi-
busq. datis, et pace facta, constituit, cohortes duas
in Antuatibus collocare, & ipse cum reliquis eius
legionis cohortibus in uico Veragrorum, qui ap-
pellatur Octodorus, hiemare. qui uicus positus in
ualle, non magna adiecta planicie, altissimis mon-
tibus undiq. continetur. cum hic in duas partes
flumine diuideretur, alteram partem eius uici
Gallis ad hiemandum concessit; alteram, uacuam
ab his relictam, cohortibus attribuit. eum locum
uallo, fossaq. munivit. cum dies hibernorum com-
plures transissent, frumentumq. eo comportari ius-
sisset,

sisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte uici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesq. qui impenderent a maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum tenebris: id aliquot de caussis acciderat, ut subito Galli belli renouandi, legionisq. opprimendae consilium caperent. primum, quod legionem, neque eam plenissimam detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi causa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant; tum etiam, quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in uallem decurrerent, & tela conijcerent, ne primum quidem posse impetum suum sustineri existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolabant; & Romanos, non solum* itinerum caussa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina alpium occupare conari, & ea locae finitimae provinciae adiungere, sibi persuasum habebant. His nuncijs acceptis, Galba; cum neque opus hibernorum, munitionesq. plene essent perfectae; neque de frumento, reliquoq. commeatu satis esset prouisum; quod deditioe facta, obsidibusq. acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere coepit. quo in concilio cum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio ueniri, neque commeatus supportari, interclusis itineribus,* posset, prope iam stespe-

desperata salute, nonnullae huiusmodi sententiae dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. maiori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere. breui spatio interiecto, uix ut his rebus, quas constituiissent, * collocandis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere: lapides, gessaq. in uallum conijcere. nostri, primo, integris uiribus, fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere; ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi uidebatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed, hoc superari, quod, diuturnitate pugnae hostes defessi, * cum proelio excedebant, alij integris uiribus succedebant. Quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi, facultas dabatur. cum iam amplius horis VI. continenter pugnaretur, ac non solum uires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusq. nostris uallum scindere, & fossas complere coepissent, resq. esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Neruico proelio compluribus confectum uulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil. uir & consilij magni, & uirtutis, ad Galbam accurrunt, atque, unam esse spem

E salutis

salutis, docent; si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaque, conuocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent proelium, ac tantummodo tela missa exciperent, seq. ex labore reficerent; post, signo dato, e castris erumperent, atque omnem spem salutis in uirtute ponerent. quod iussi sunt, faciunt, ac subito omnibus portis, eruptione facta, neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum castrorum uenerant, undiq. circumuentos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra uenisse constabat, plus tertia parte in perfecta, reliquos perterritos in fugam coniiciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. sic omnibus hostium copijs fusis, armisq. exsutis, se in castra, munitionesq. suas recipiunt. quo proelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio uenisse meminerat, alijs occurrisse rebus uiderat, maxime frumenti, commeatusq. inopia permotus, postero die omnibus eius uici aedificijs incensis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibiq. hiemauit. His rebus gestis, cū omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, uictis in alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus

Etus esse, quod eas quoque nationes adire, & regio-
nes cognoscere, uolebat, subitum bellum in Gallia
coortum est. eius belli haec fuit caussa. P. Crassus
adolescens cum legione VII. proximus Oceano in
Andibus biemabat. is, quod in ijs locis inopia* fru-
menti erat, praefectos, tribunosq. mil. complures
in finitimas ciuitates, frumenti, commeatusq. pe-
tendi caussa, dimisit, quo in numero erat T. Terra-
sidius, missus in Vnellos; M. Trebius Gallus, in Cu-
riosolitas; Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.
huius ciuitatis est longe amplissima auctoritas o-
mnis orae maritimae regionum earum, *quod &
naues habent Veneti plurimas, quibus in Britan-
niam nauigare consueuerunt; & scientia, atque u-
su nauticarum rerum ceteros antecedunt: & in ma-
gno impetu maris, atque aperto, paucis portibus
interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo-
dem mari uti consueuerunt, habent uectigales. ab
ijs fuit initium retinendi Silij, atque Velanij,
quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent,
recuperaturos existimabant. horum auctoritate fi-
nitimi adducti (ut sunt Gallorum subita, & repen-
tina consilia) eadem de caussa Trebium, Terrasi-
diumq. retinent: & celeriter missis legatis, per
suos principes inter se coniurant, nihil, nisi com-
muni consilio, acturos, eundemq. omnis fortunae
exitum esse. laturos; reliquasq. ciuitates sollici-
tant, ut in ea libertate, quam a maioribus accepe-
rat, permanere, quam Romanorum seruitutem per-
ferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad

suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si uelit suos recuperare, obsides sibi remittat. quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus; quod ille aberat longius; naues interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouincia institui, nautas, gubernatoresq. comparari, iubet. his rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquaeq. ciuitates, cognito Caesaris aduentu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum, inuiolatumq. semper fuisset, *retentos ab se, & in uincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime, ea, quae ad usum nauium pertinerent, prouidere instituant; hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant; pedestria esse itinera concisa, aestuarijs, nauigationem impeditam propter* inscitiam locorum, paucitatemq. portuum sciebant. neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant: ac iam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se, plurimum nauibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, uada, portus, *insulasq. nouisse: ac longe aliam esse nauigationem in concluso mari, atque in uastissimo, *ac apertissimo Oceano perspiciebant. his initis consilijs, opida muniunt, frumenta ex agris in opida comportant, na-

ues in Venetiam, ubi Caesarem primum bellum gesturum esse constabat, quam plurimas possunt, cogunt. socios sibi ad id bellum Osismos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintres, Menapios adsciscunt. auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, accersunt. erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. sed multa tamen Caesarem ad id bellum incitabant: iniuriae retentorum* equitum Romanorum; rebellio facta post deditiōem; defectio datis obsidibus; tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquae nationes, idem sibi licere, arbitrarentur. itaque, cum intelligeret, omnes fere Gallos nouis rebus studere, & ad bellum mobiliter, celeriterq. excitari, omnes autem homines natura libertati studere. & * conditionem seruitutis odisse, prius, quam plures ciuitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putauit. itaque T. Labienum legatum in Treuiros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. huic mandat, Rhemos, reliquosq. Belgas adeat, atque in officio* contineat: Germanosque, qui auxilio a Belgis accersiti dicebantur, si per uim nauibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionarijs XII, & magno numero equitatus, in Aquitaniam proficisci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantae nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III, in Vnellos, Curiosolitas, Lexobiosq.

xobiosq. mittit, qui eam manum destinendam curret. D. Brutum adolescentem classi, Gallicisq. navibus, quas ex Pictonibus, et Sentonis, reliquisq. pacatis regionibus convenire iusserat, praefecit; & cum primum posset, in Venetos proficisci iubet. ipse eo pedestribus copijs contendit. erant eius modi fere situs opidorum, ut posita in extremis lingulis, promontorijsque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus incitavisset, quod his semper accidit horarum XII. spatio; neque navibus, quod, rursus minuente aestu, naues in vadis afflictaerentur. ita utraque re opidorum oppugnatio impediabatur: ac, si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere, ac molibus, atque his ferme moenibus adaequatis, suis fortunis desperare coeperant: magno numero navium appulso, cuius rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seq. in proxima opida recipiebant. ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebat. * haec eo facilius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae naues tempestatibus detinebantur; summaq. erat vasto, atque aperto mari, magnis aestibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas navigandi. namque ipsorum naues ad hunc modum factae, armataeq. erant. carinae aliquanto planiores, quam nostrarum navium, quo facilius vada, ac* decessum aestus, excipere possent. Prorae admodum erectae, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempestatumque, accommodatae. * naues totae factae ex robore, ad quamvis

quamuis uim & contumeliam perferendam. * tran-
stra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa
clauis ferreis, digiti pollicis crassitudine . ancho-
rae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae . pelles
pro uelis, alutaeq. * tenuiter confectae, siue pro-
pter lini inopiam, atque eius usus inscitiam; siue,
* quod est magis uerisimile, quod tantas tempesta-
tes Oceani, tantosq. impetus uentorum sustineri,
ac tanta onera nauium regi uelis, non satis com-
mode arbitrabantur . Cum his nauibus nostrae
classi eiusmodi congressus erat; ut una celeritate,
& pulsu remorum praestaret, reliqua, pro loci
natura, pro ui tempestatum, illis essent aptiora,
& * accommodatiora . neque enim his nostrae rostro
nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: ne-
que propter altitudinem, facile telum * adigeba-
tur, & eadem de caussa minus incommode scopulis
continebantur. accedebat, ut, cum saeuire uentus
coepisset, & se uento dedissent, & tempestatem ser-
rent * facilius, & in uadis consisterent tutius; &
ab aestu derelictae, nihil saxa, et cautes timerent .
quarum rerum omnium nostris nauibus casus erat
extimescendus . compluribus expugnatis opidis,
Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem su-
mi, neque hostium fugam, captis opidis, repri-
mi, neque his noceri posse, statuit, * expectandam
classem. quae ubi conuenit, ac primum ab hostibus
uisa est; circiter DCXX naues eorum * paratissimae,
atque omni genere armorum ornatisimae, e portu
profectae, nostris aduersae constiterunt . neque sa-

tis Bruto, qui classi praeerat, neque tribunis mil-
centurionibusque, quibus singulae naues erant at-
tributae, constabat, quid agerent, aut qua^{*} ratione
pugnae insisterent. ^{*}rostro enim noceri non posse cog-
nouerant: turribus autem excitatis tamen has
altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat;
ut neque ex inferiore loco satis commode tela adij-
ci possent, et missa a Gallis grauius acciderent. una
erat magno usui res praeparata a nostris, Falces
praeacutae, insertae, affixaeq. longurijs, non ab-
simili forma muralium falcium. his cum funes,
qui antennis ad malos^{*} distinebant, comprehensi,
adductiq. erant, nauigio remis incitato praerum-
pebantur. quibus abscisis, antennae necessario
concidebant; ut, cum omnis Gallis nauibus spes
in uelis, armamentisq. consisteret, his ereptis,
omnis usus nauium uno tempore eriperetur. reli-
quum erat certamen positum in uirtute; qua no-
stri milites facile superabant, atque eo magis,
quod in conspectu Caesaris, atque omnis exerci-
tus res gerebatur; ut nullum paullo fortius fa-
ctum latere posset. omnes enim colles, & loca su-
periora, unde erat propinquus despectus in mare,
ab exercitu tenebantur. disiectis, ut diximus, an-
tennis, cum singulas binae, ^{*} aut ternae naues
circumsteterant, milites summa ui transcendere
in hostium naues contendebant. quod postquam
barbari fieri animaduenterunt, expugnatis com-
pluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur
auxilium; fuga salutem petere contenderunt. ac,

iam

iam conuersis in eam partem nauibus, quo uentus ferebat, tanta subito malacia, ac tranquillitas exstitit, ut se loco mouere non possent. quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam singulas nostri confectati expugnauerunt, ut perpaucae ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV. usque ad solis Occasum pugnaretur. quo proelio bellum Venetorum, totiusq. orae maritimae, confectum est. nam, cum omnis inuentus, omnes etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid consilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant: tum, nauium quod ubique fuerat, unum in locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque, quo se reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent, habebant. itaque se, suaq. omnia, Caesari dediderunt. in quos eo grauius Caesar uindicandum statuit; quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conseruaretur. itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona uendidit. Dum haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum his copijs, quas a Caesare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His praeeerat Viridouix, ac summam imperij tenebat earum omnium ciuitatum, quae defecerant; ex quibus exercitum, magnasq. copias coegerat. atque his paucis diebus Auleri, Eburonices, Lexobijq. senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seq. cum Viridouice coniunxerunt, magnaq. praeterea multi-
tudo

tudo undiq. ex Gallia perditorum hominum, latronumq. conuenerat, quos spes praedandi, studiumq. bellandi, ab agricultura, & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat: cum Viridoux contra eum duum millium ^{*}spatio consedisset, quotidieq. productis copijs pugnandi potestatem faceret, ut iam non solum hostibus in ^{*}contemptum Sabinus ueniret, sed etiam nostrorum militum uocibus non nihil carperetur: tantamq. opinionem timoris praebuit, ut iam ad uallum castrorum hostes accedere auderent. id ea causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperij teneret, nisi aequo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem, & calidum, delegit (Gallum) ex ijs, quos auxilij causa secum habebat. huic magnis praemijs, pollicitationibusq. persuadet, uti ad hostes transeat, & quid fieri uelit, edocet. qui ubi pro perfuga ad eos uenit, timorem Romanorum proponit. quibus angustijs ipse Caesar a Venetis prematur, docet; neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad Caesarem, auxilij ferendi causa, proficiscatur. quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotij bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur. superiorum dierum Sabin

bini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia ci-
bariorum, cui rei parum diligenter ab his erat
prouisum, spes Venetici belli, & quod fere liben-
ter homines, id quod uolunt, credunt. ijs rebus ad-
ducti, non prius Viridouicem, reliquosq. duces,
ex consilio dimittunt, quam ab his sit concessum,
arma uti capiant, & ad castra contendant. qua
re concessa, laeti, * uelut explorata uictoria, sar-
mentis, uirgultisq. collectis, quibus fossas Roma-
norum compleant, ad castra pergunt. locus erat
castrorum editus, & paullatim ab imo acclinis;
circiter passus ∞ huc magno cursu contenderunt,
ut quam minimum spatij ad se colligendos, ar-
mandosq. Romanis daretur, exanimatiq. perue-
nerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus si-
gnum dat. impeditis hostibus, propter ea, quae
ferebant, onera, subito duabus portis eruptio-
nem fieri iubet. factum est opportunitate loci, ho-
stium inscitia, ac defatigatione, uirtute militum,
ac superiorum pugnarum exercitatione, ut ne u-
num quidem nostrorum impetum ferrent, ac sta-
tim terga uerterent. quos impeditos, integris ui-
ribus milites nostri consecuti, magnum numerum
eorum occiderunt, reliquos equites consecrati,
paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. sic,
uno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de
Sabini uictoria Caesar * certior factus est: ciuita-
tesq. omnes se statim Titurio dediderunt. nam,
ut ad bella suscipienda Gallorum alacrer, ac pro-
mptus est animus; sic mollis, ac minime resistens
ad

ad calamitates perferendas mens eorum est. Eodem fere tempore, P. Crassus, cum in Aquitaniam peruenisset, quae pars, ut ante dictum est, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliae est existimanda, cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praetoninus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque inde L. Manilius procos. impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria prouisa, auxilijs, equitatuq. comparato, multis praeterea uiris fortibus Tolosa, & Narbone, quae sunt ciuitates Galliae prouinciae finitimae, ex his regionibus nominatim euocatis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copijs coactis, equitatuque, quo plurimum ualebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in conualle in insidijs collocauerant, ostenderunt. hi, nostros disiectos adorti, proelium renouauerunt: pugnatum est diu, atque acriter; cum Sontiates, superioribus uictorijs freti in sua uirtute totius Aquitaniae salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent. * tandem, confecti uulneribus, hostes terga uertere. quorum magno numero interfecto,

fecto, Crassus ex itinere opidum Sontiatum oppugnare cepit. quibus fortiter resistentibus, uineas, turresq. egit. illi, alias eruptione intentata, alias cuniculis ad aggerem, uineasq. actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, (propterea quod multis locis apud eos aerariae secturae sunt:) ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seq; in deditionem ut recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte opidi* Adcantuannus, qui summam imperij tenebat, cum D. C. deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum haec est condicio, ut omnibus in uita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiae dediderint; siquid ijs per uim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cuius se amicitiae deuouisset, mori recusaret. cum ijs* Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent, uehementerq. ibi pugnatum esset, repulsus* in opidum est: uti tamen eadem deditionis condicione uteretur, a Crasso impetravit. armis, obsidibusq. acceptis, Crassus in fines Vocontiorum, & Tarusatum, profectus est. tum uero barbari commoti, quod opidum, & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo uentum erat, expugnatum cognouerant, legatos

tos* quoquo:uersus dimittere, coniurare, obfides inter se dare, copias parare, coeperunt: mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quae sunt citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae: inde auxilia, ducesq. accersuntur; quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces uero ij deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamq. scientiam rei militaris habere existimabantur. ij, consuetudine populi R. loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere, instituunt. quod ubi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non satile duci, *hostem & uagari, & uias obsidere, & castris satis praesidij relinquere, *ob eam causam minus commode frumentum, commeatumq. sibi supportari, *in dies hostium numerum augeri; *non cunctandum existimauit, quin pugna decertaret. hac re ad concilium delata, ubi, omnes idem sentire, intellexit, posterum diem pugnae constituit. prima luce productis omnibus copijs, duplici acie instructa, auxilijs in mediam aciem* collocatis; quid hostes consilij caperent, expectabat. illi, etsi propter multitudinem, & ueterem belli gloriam, paucitatemq. nostrorum, se tuto dimicatu-ros existimabant: tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis uijs, commeatu intercluso, sine ullo uulnere uictoria potiri: & si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, impeditos agmine, & sub sarcinis* infirmiore animo adoriri

adoriri cogitabant. hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copijs, sese castris tenebant. hac re perspecta, Crassus, cum sua cunctatione, atque opinione, timidiore hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium uoces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; * cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. ibi, cum alij fossas complerent; alij, multis telis coniectis, defensores uallo, munitionibusq. depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus, telisq. subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem, atque opinionem pugnantium praeberent; cum* item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaq. ex loco superiore missa non frustra acciderent; equites, circuitis hostium castris, Crasso renunciauerunt, * non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemq. aditum habere. Crassus, equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemijs, pollicitationibusq. suos excitarent, quid fieri* uelit, ostendit. illi, ut erat imperatum, * eductis xv. cohortibus, quae praesidio castris relictæ, * integrae ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis, mentibusq. ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones peruenerunt; atque, * his perruptis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his uideri,

videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. tum uero clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis uiribus, quod plerumque in spe uictoriae accidere consuevit, acrius* impugnare coeperunt. hostes, undique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deicere, &* fuga salutem petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex milium L. numero, quae ex Aquitania Cantabrisque uenisse constabat, uix IV. parte relicta, multa nocte se in castra* recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit, obsidesq. ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Flustates, Garites, Ausci, Garumni, Sibutzates, Cocosatesque. paucae ultimae nationes, anni tempore confisae, quod hiems suberat, id facere neglexerunt. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam aestas erat, tamen, quod, omni Gallia pacata, Morini, Menapiiq. supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquam legatos* de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit. qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere coeperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quae proelio contendissent, pulsas, superatasque esse, continentesque siluas, ac paludes habebant: eo se, suaque omnia contulerunt ad quarum initium siluarum cum peruenisset Caesar, castraque munire instituisset; neque hostis interim uisus esset; dispersis in opere nostris,

stris, subito ex omnibus partibus silvae euolauerunt; & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma coeperunt, eosq. in siluas repulerunt: &, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis desiderauerunt. reliquis deinceps diebus Caesar siluas caedere instituit: &, ne quis inermibus, imprudentibusq. militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conuersam ad hostem collocabat, & pro uallo ad utrumque latus exstruebat. incredibili celeritate magno spatium paucis diebus confecto, * cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores siluas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecutae, uti opus necessario intermitteretur, &, continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. itaque, uastatis omnibus eorum agris, uicis, aedificijsq. incensis, Caesar exercitum reduxit, & in Auleris, Lexobijsque, reliquis item ciuitatibus, quae * proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . IV

EA, quae secuta est, hieme, qui
fuit annus Cn. Pompeio, M. Cras-
so cos. *V*sipetes Germani, &
item Tenchtheri, magna cum
multitudine hominum, flumen
Rhenum transierunt, non longe
a mari, quo Rhenus influit. caussa transeundi fuit,
quod, ab Suevis complures annos exagitati, bello
premebantur, & agricultura prohibeantur. Sue-
uorum gens est longe maxima, & bellicosissima
Germanorum omnium. ij centum pagos habere di-
cuntur: ex quibus quotannis singula millia arma-
torum, bellandi* caussa, suis ex finibus educunt.
reliqui, qui domi remanserint, se, atque illos, a-
lunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, il-
li domi remanent. Sic neque agricultura, neque
ratio, neque usus belli intermittitur: sed priuati,
ac separati agri apud eos nihil est. neque longius
anno remanere uno in loco, incolendi caussa, licet.
neque multum frumento, sed maximam partem la-
cte, atque pecore, uiuunt, multumq. sunt in uena-
tionibus. quae res & cibi genere, & quotidiana
exercitatione, & libertate uitae (quod a pueris
nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omni-
no contra uoluntatem faciant) & uires alit, &
immani

immani corporum magnitudine homines efficit. atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque uestitus, praeter* pelles, habeant; quarum propter exiguitatem, magna est corporis pars aperta; &* lauentur in fluminibus. Mercatoribus est ad eos aditus magis eo, ut, quae bello coeperint, quibus uendant, habeant: quam quo ullam rem ad se importari desiderent. quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quaeq. impenso parant pretio, Germani* importatis non utuntur; sed, quae sunt apud eos nata* praua, atque deformia, haec quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. equestribus proelijs saepe ex equis desiliunt, ac pedibus proeliantur, equosq. eodem remanere uestigio, assuescunt: ad quos se celeriter, cum usus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quam ephippijs uti. itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum quamuis pauci adire* audent. uinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines, atque effeminari, arbitrantur. publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus uacare agros: hac re significari, magnum numerum ciuitatum suam uim sustinere non potuisse. itaque una ex parte a Suenis circiter millia passuum D C. agri uacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla, atque florens, ut est captus Germanorum,* & paullo, qui sunt eius-*

dem generis, etiam ceteris humaniores; propter ea quod Rhenum attingunt, multiq. ad eos mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. hos cum Sueui, multis saepe bellis experti, propter amplitudinem, grauitatemq. ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen uectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresq. redegerunt. in eadem caussa fuerunt Vsipetes, & Tenchitheri, quos supra diximus: qui, * cum plures annos Sueuorum uim* sustinuerint, ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germania triennium uagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant,* & ad utramque ripam fluminis agros, aedificia, uicosq. habebant. sed tantae multitudinis aduentu perterriti, ex his aedificijs, quae trans flumen habuerant, demigrauerunt; & cis Rhenum dispositis praesidijs, Germanos transire prohibebant. illi, omnia experti, cum, neque ui contendere, propter inopiam nauium; neque, clam transire, propter custodias Menapiorum, possent; reuerti se in suas sedes, regionesq. simulauerunt; &, tridui uiam progressi, rursus reuerterunt: atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto, inscios, inopinantesq. Menapios oppresserunt: qui, de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos uicos* remigrauerant. his interfectis, nauibusq. eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quae citra Rhenum

Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque, omnibus eorum aedificijs occupatis, * reliquam partem hiemis se eorum copijs aluerunt. His de rebus Caesar certior factus, & infirmitatem Gallorum ueritus, quod sunt in consilijs capiendis mobiles, et nouis plerumque rebus student, nihil his committendum existimauit. est autem hoc Gallicae consuetudinis; ut, et uiatores etiam inuitos consistere cogant; &, quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognouerit, quaerant; et mercatores in opidis uulgus circumfistat: quibus ex regionibus ueniant, quasq. res ibi cognouerint, pronunciare cogant, &, his * rumoribus, atque auditionibus permoti, de summis saepe rebus consilia ineunt: quorum eos e uestigio paenitere, necesse est: cum incertis rumoribus seruiant; & pleriq. ad uoluntatem eorum ficta respondeant. qua consuetudine cognita, Caesar, * ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, ea, quae fore sufficatus erat. facta cognouit; missas legationes a non nullis ciuitatibus ad Germanos; inuitatosq. eos, uti ab * Rheno discederent: omniaque, quae postulassent, ab se fore parata. qua spe adducti Germani, * latius iam uagabantur, & in fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Treuironum clientes, peruenerant. principibus Galliae euocatis, Caesar, ea, quae cognouerat, dissimulanda sibi existimauit: eorumq. animis permulsis, & confirmatis, equitatuq. imperato, bellum cum

Germanis gerere constituit . re frumentaria comparata, equitibusq. delectis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis Germanos esse audiebat . a quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab ijs uenerunt : quorum haec fuit oratio : Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si laceessantur, quin armis contendant : quod Germanorum consuetudo haec sit a maioribus tradita, * Quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari : hoc tamen dicere, uenisse inuitos, eiectiones domo, si suam gratiam Romani uelint, posse eis utiles esse amicos; uel sibi agros attribuant, uel patiantur eos tenere, quos armis * possederint : sese unis Sueuis concedere; quibus ne diu quidem immortales pares esse possint : reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint . * Ad haec Caesar, quae uisum est, respondit . sed exitus fuit orationis : sibi nullam cum his amicitiam esse posse si in Gallia remanerent . neque uerum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare : neque ullos in Gallia uacare agros, qui dari, tantae praesertim multitudini, sine iniuria possint : sed licere, si uelint, in Vbiorum finibus confidere, quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniurijs querantur, & a se auxilium petant : * hoc se ab Vbijs impetraturum . Legati, haec se ad suos relatueros, dixerunt ; &, re deliberata, post diem tertiam ad Caesarem reuersuros : interea, ne propius se castra moueret, petierunt . ne id quidem

dem Caesar ab se impetrari posse, dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab ijs aliquot diebus ante, praedandi, frumentandiq. causa, ad Ambibaritos trans Mosam missam. hos expectari equites, atque eius rei causa moram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quae appellatur Vacallos, insulam efficit Bataurorum. neque longius ab eo millibus passuum xxxc. in Rhenum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontijs, qui alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur; & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingentibusq. insulis effectis, quarum pars magna a feris, barbarisq. nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, atque ovium auium, vivere existimantur; multisq. capitibus in Oceanum influit. Caesar, cum ab hoste non amplius passuum xxi. millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progredereetur, orabant. cum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, praemitteret, eosq. pugna prohiberet; sibiq. uti potestatem faceret, in Ubios legatos mittendi. quorum si principes, ac senatus sibi iureiurando fidem, fecissent, ea condicione, quae a Caesare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficien-

das sibi tridui spatium daret . haec omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur , ut , tridui mora interposita , equites eorum , qui abessent , reuerterentur : tamen , sese non longius millibus passuum *IV.* aquationis causa , processurum eo die , dixit : huc postero die quam frequentissimi conuenirent , ut de eorum postulatis cognosceret . Interim ad praefectos , qui cum omni equitatu antecesserant , mittit , qui nunciarent , ne hostes proelio lacefferent , & , si ipsi lacefferentur , sustinerent , quoad ipse cum exercitu propius accessisset . At hostes , ubi primum nostros equites conspexerunt , quorum erat *V.* millium numerus , cum ipsi non amplius *DCCC.* equites haberent , quod *ij.* qui , frumentandi causa , ierant trans Mosam , nondum redierant , nihil nostris timentibus , quod legati eorum paullo ante a Caesare discesserant , atque is dies indutijs erat ab *ijs* petitus ; impetu facto , celeriter nostros perturbauerunt ; rursus , resistentibus nostris , consuetudine sua , ad pedes desilierunt , * suffossisq. equis , compluribusq. nostris deiectis , reliquos in fugam coniecerunt ; atque ita perterritos egerunt , ut non prius fuga desisterent , quam in conspectum agminis nostri uenissent . In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur *IV.* & *LXX.* in his , uir fortissimus , Piso Aquitanus , amplissimo genere natus , cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat , Amicus ab senatu nostro appellatus . hic , cum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret , illum ex periculo eripuit ; ipse , seruo

seruo uulnerato, deiectus, quoad potuit, fortissime restitit. cum circumuentus, multis uulneribus acceptis, cecidisset, atq. id frater, qui iam proelio excefferat, procul animaduertisset: incitato equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est. hoc facto proelio, Caesar neque iam sibi legatos audiendos, neque condiciones accipiendas arbitrabatur ab ijs, qui, per dolum, atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent. expectare uero, dum hostium copiae augerentur, equitatusq. reuenteretur, summae dementiae esse indicabat: & cognita Gallorum infirmitate, * quantum iam apud eos, hostes uno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatij dandum existimabat. his constitutis rebus, & consilio cum legatis, & quaestore communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret, * opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi, Germani frequentes omnibus principibus, maioribusq. natu adhibitis, ad eum in castra uenerunt, simul, ut dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petissent, proelium pridie commisissent; simul, ut si quid possent, de indutijs fallendo impetrarent. quos sibi Caesar oblato * gauisus retineri iussit: ipse omnes* copias castris eduxit; equitatum, quod recenti proelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit. acie triplici* instructa, & celeriter IIX. millium itinere confecto, prius ad hostium

stium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilij habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur, ut, copias ne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, nescirent, quid praestaret. quorum timor cum fremitu, & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. * quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros, impedimentaquoelium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumq. (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumq. transierant) passim fugere coepit. ad quos consecrandos Caesar equitatum misit. Germani, post tergum clamore audito, cum suos interfici uiderent, armis abiectis, signisq. militaribus relictis, se ex castris eiecerunt, & cum ad * confluentem Mosae, & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitauerunt; atque ibi, timore, lassitudine, & ui fluminis oppressi, perierunt. nostri ad unum omnes incolumes per paucis uulneratis, ex tanti belli timore, cum hostium numerus capitum CDXXX millium fuisset, se in castra receperunt. Caesar ijs, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. illi, supplicia, cruciatusq. Gallorum ueriti, quorum agros uexauerant, remanere se apud eum uelle, dixerunt.

runt. ijs Caesar libertatem concessit. Germanico bello confecto, multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod, cum uideret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam uenirent, suis quoque rebus eos timere uoluit; cum intelligerent, & posse, & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Vsiptum, & Tenchtherorum, quam supra commemorauimus praedandi, frumentandiq. causa Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat, seq. cum ijs coniunxerat. ad quos cum Caesar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi, Galliaeque bellum intulissent, uti sibi dederent, responderunt: populi R. imperium Rhenum finire: si, se inuito, Germanos in Galliam transire, non aequum existimaret; cui sui quidquam esse imperij, aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbi autem, qui uni ex transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod grauitur ab Sueuis premerentur: uel, si id facere occupationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: * id sibi ad auxilium, spemque reliqui temporis satis futurum: * tantum esse nomen, atque opinionem exercitus Romani, Ariouisto pulso, & hoc nouissimo proelio facto, ut etiam ad ultimas Germanorum nationes opinione, & amicitia populi R. tuti esse possint.

sint. nauium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Caesar, his de causis, quas commemorauit, Rhenum transire decreuerat: sed, nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae, neque populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemq. fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum, existimabat. rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalibus, paulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se iungebat. haec cum machinationibus immissa in flumine defixerat, fistucisq. adegerat, non sublicae modo directa ad perpendicularum, sed prona, ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eundem modum iuncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra uim atque impetum fluminis conuersa statuebat: haec utraque bipedalibus trabibus immixtis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo maior uis aquae se incitauisset, hoc* artius illigata tenerentur. haec directa materia iniecta contexebantur, ac longioribus, cratibusq. consternebantur. ac nihilo secius sublicae ad inferiorem partem fluminis obliquae*

** adige-*

adigebantur; quae, pro ariete subiectae, & cum omni opere coniunctae, uim fluminis exciperent: & aliae item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, siue naues, deijciendi operis causa, essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum uis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus x. quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Caesar, ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto, in fines Sugambrorum contendit. interim a compluribus ciuitatibus ad eum legati ueniunt: quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesq. ad se adduci iubet. Sugambri, ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata, hortantibus ijs, quos ex Tenchtheris, atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaq. omnia exportauerant, seq. in solitudinem, ac siluas, abdiderant. Caesar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus uicis, aedificijsq. incensis, frumentisq. succisis, se in fines Vbiorum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si a Sueuis premerentur, haec ab ijs cognouit: Sueuos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuncios in omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent, liberos, uxores, suaq. omnia in siluas deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum conuenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum expectare,

re, atque ibi decertare constituisse. quod ubi Caesar competit, omnibus his rebus confectis, * quarum rerum causa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum inijceret, ut Sugambros ulcisceretur, * ut Vbios obsidione liberaret, diebus omnino XIII. trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem* profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemq. rescidit. exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in ijs locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem uergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod, omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat; & si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset; & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset: quae omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere preter mercatores adit ad illos quisquam; neque ijs ipsis quidquam, praeter oram maritimam, atque eas regiones, quae sunt contra Galliam, notum est. itaque, conuocatis ad se undique mercatoribus, neque, quanta esset insulae magnitudo, neque quae, aut quantae nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. ad haec cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum cum navi longa praemittit. huic mandat, ut, exploratis

ploratis omnibus rebus, ad se quamprimum reuertatur. ipse, cum omnibus copijs, in Morinos profiscitur : quod inde erat breuissimus in Britanniam transiectus . huc naues undique ex finitimis regionibus, & , quam superiore aestate ad Veneticum bellum* fecerat classem, iubet conuenire. interim, consilio eius cognito, & per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius insulae ciuitatibus ad eum legati ueniunt, qui polliceantur, obsides dare, atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remisit : & , cum his una Comium, quem ipse, Atrebaribus superatis, regem ibi constituerat, cuius & uirtutem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem* esse arbitrabatur, cuiusq. auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; horteturque,* ut populi R. fidem sequantur; seq. celeriter eo uenturum nunciet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui nani egredi, ac se barbaris committere non auderet, v. die ad Caesarem reuertitur : quaeq. ibi perspexisset, renunciat . Dum in his locis Caesar nauium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum legati ad eum uenerunt, qui sede superioris temporis consilio excusarent; quod homines barbari, & nostrae consuetudinis imperiti, bellum populo R. fecissent, seq. ea, quae imperasset, facturis pollicerentur. haec sibi satis opportune

tunc Caesar accidisse arbitratus, quod neque post
tergum hostem relinquere uolebat; neque belli ge-
rendi, propter anni tempus, facultatem habebat,
neque has tantularum rerum occupationes Britan-
niae anteponendas iudicabat; magnum his nume-
rum obsidum imperat. quibus adductis, eos in fi-
dem recepit, nauibus circiter xxc . onerarijs co-
actis, contractisque, * quot satis esse ad duas legio-
nes transportandas existimabat. * quidquid prae-
terea nauium longarum habebat, quaestori, lega-
tis, praefectisque distribuit. huc accedebant xlix
onerariae naues, quae ex eo loco millibus passuum
 lix . uento tenebantur, quo minus in eundem por-
tum* peruenire possent. has equitibus distribuit;
reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Au-
runculeio Cottae, legatis, in Menapios, atque in
eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati
non uenerant, ducendum dedit. P. Sulpicium Ru-
fum legatum, cum eo praesidio, quod satis esse ar-
bitrabatur, portum tenere iussit. his constitutis re-
bus, nactus idoneam ad nauigandum tempesta-
tem, tertia fere uigilia soluit, equitesque in ulterio-
rem portum progredi, & naues conscendere, ac se
sequi, iussit: ab quibus* cum paullo traditus esset
administratum, ipse hora circiter diei iv . cum pri-
mis nauibus Britanniam attigit: atque ibi in om-
nibus collibus expositas hostium copias armatas cō-
spexit. * cuius loci haec erat natura, atque ita mon-
tibus angustis mare continebatur, uti ex locis supe-
rioribus in litus telum adigi posset. hunc ad egre-
diendum

diendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquae naues eo conuenirent, ad horam IX. in anchoris exspectauit. interim, legatis, tribunisq. mil. conuocatis, & quae ex Voluseno cognouisset; & quae fieri uellet, ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maximeq. ut res maritimae postularent, * ut quam celerem, atque instabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab ijs administrarentur. his dimissis, & uentum, & aestum uno tempore nactus secundum, dato signo, & sublatis anchoris, circiter millia passuum IIX. ab eo loco progressus, aperto, ac plano litore naues constituit. at barbari, consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu, & essedarijs, quo plerumque genere in proelijs uti* consuerunt, reliquis copijs subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebant. erat ob has causas summa difficultas, quod naues, propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant. Militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno, & graui onere armorum* pressis, simul & de nauibus desiliendum, & * in fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conijcerent, & equos * assuesactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti proelijs consueuerant, utebantur. quod ubi Cae-

far animaduertit, naues longas, quarum & species erat barbaris inusitatio, & motus ad usum expeditior, paullulum remoueri ab onerarijs nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli, ac submoueri, iussit: quae res magno usui nostris fuit. nam & nauium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum, permotum barbari, constituerunt; ac paullum modo pedem retulerunt. * at, nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris: qui x. legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eueniret: Desilite, inquit, milites, nisi uultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reip. atque imperatori officium praestitero. hoc cum magna uoce dixisset, se ex naui proiecit, atque in hostes aquilam ferre coepit. tum nostri, cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, uniuerſi ex naui desilierunt. hos item alij ex primis, proximi nauibus, cum conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt. pugnatum est ab utrisque acriter. nostri tamen, quod neque ordines seruare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi, poterant, atque alius alia ex naui, quibuscumque signis* occurrerat, se aggregabat; magnopere perturbabantur, hostes uero, notis omnibus uadis, ubi ex litore aliquos singulares ex nani egredientes conspexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumſistebant;

bant; alij ab latere aperto in uniuersos tela conij-
ciebant. quod cum animaduertisset Caesar, sca-
phas longarum nantium, item speculatoria navi-
gia militibus compleri iussit: & quos laboran-
tes conspexerat, ijs subsidia summittebat. * no-
stri, simul atque in arido constituerunt, suis omni-
bus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque
eos in fugam dederunt; neque longius prosequi po-
tuerunt, quod equites cursum tenere, atque insu-
lam capere non potuerunt. hoc unum ad pristinam
fortunam Caesari defuit. hostes proelio superati,
simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cae-
sarem legatos de pace miserunt: obsides daturos;
quaeq. imperasset, sese facturos, polliciti sunt.
una cum his legatis Comius Atrebas uenit, quem
supra * demonstraueram a Caesare in Britanniam
praemissum. hunc illi e naui egressum, * cum ad
eos imperatoris mandata perferret, comprehen-
derant, atque in uincula coniecerant. tunc fa-
cto proelio, remis(erunt; & in petenda pace eius
rei culpam in multitudinem coniecerunt; & pro-
pter imprudentiam, ut ignosceretur, petierunt.
Caesar, questus, quod, cum ultro, in continen-
tem legatis missis, pacem a se petissent, bellum
sine caussa intulissent, ignoscere imprudentiae,
dixit: obsidesq. imperauit: quorum illi partem
statim dederunt; partem, ex longinquioribus lo-
cis accersitam, paucis post diebus sese daturos di-
xerunt. interea suos remigrare in agros iusserunt:
principesq. undiq. conuenere; & se, ciuitatesq.

suas * *Caesari commendarunt . his rebus* * *pace firmata , post diem* *IV , quam est in Britanniam ventum , naues* *XIIX . de quibus supra demonstratum est , quae equites sustulerant , ex superiori portu leni uento soluerunt . quae cum appropinquarent Britanniae , & ex castris uiderentur , tanta tempestas subito coorta est , ut nulla earum cursum tenere posset , sed aliae eodem , unde erant profectae ,* * *referrentur ; aliae ad inferiorem partem insulae , quae est propius solis occasum , magno sui cum periculo deijcerentur .* * *quae tamen , anchoris iactis , cum fluctibus complerentur , ne cessario , aduersa nocte in altum prouectae , continentem petiuerunt . Eadem nocte accidit , ut esset luna plena ,* * *quae maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit : nostrisq. id erat incognitum , ita uno tempore & longas naues , quibus Caesar exercitum transportandum curauerat , quasq. in aridum subduxerat , aestus* * *complebat ; & onerarias , quae ad anchoras erant deligatae , tempestas afflictabat ; neque ulla nostris facultas aut administrandi , aut auxiliandi , dabatur . compluribus nauibus* * *fractis , reliquae cum essent , funibus , anchoris , reliquisq. armamentis amissis , ad nauigandum inutiles , magna , id quod necesse erat accidere , totius exercitus perturbatio facta est . neque enim naues erant aliae , quibus reportari possent ; & omnia deerant ,* * *quae ad reficiendas eas usui sunt ; & , quod omnibus constabat , hiemare in Gallia oportere , frumentum*

tum his in locis in hiemem prouisum non erat. quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium ad ea, quae iusserat Caesar, facienda conuenerant, inter se collocti; cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportauerat: optimum factu esse duxerunt, re bellione facta, frumento, commeatuq. nostros prohibere, & rem in hiemem producere; quod, his superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transi- turum confidebat. itaque, rursus coniuratione facta, paullatim ex castris discedere, * ac suos clam ex agris deducere coeperunt. At Caesar, etsi nondum eorum consilia * cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod ob- sides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. itaque ad omnes casus subsidia com- parabat. nam & frumentum ex agris in castra quo tidie conferebat; & quae grauissime afflictæ e- rant naues, earum materia, atque aere ad reli- quas reficiendas utebatur; & quae ad eas res e- rant usui, ex continenti comportari iubebat. ita- que, * cum id summo studio a militibus admini- straretur, XII. nauibus amissis, reliquis ut nauigari commodè posset, * effecit. Dum ea gerun- tur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quae appellabatur VII. neque ulla ad id tem-

pus belli sufficione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra uentitaret, ij, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari * renunciarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte uideri, quam in partem legio iter fecisset. Caesar, id quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris initum consilij, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, * duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, iussit. cum paullo longius a castris * processisset; & suos ab hostibus premi, atque aegre sustinere; & conferta legione ex omnibus partibus tela conijci animaduertit: nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, una pars erat reliqua: suspicati hostes, huc nostros esse uenturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu, atque essedis circumdederant. genus hoc est ex essedis pugnae. primo, per omnes partes per equitant, & tela conijciunt, atque ipso terrare equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: & cum se inter equitum turmas insinuare, & ex essedis desiliunt, & * pedites proeliantur. aurigae * interim paullulum e proelio excedunt, atque ita * se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum stabili-

stabilitatem peditum in proelijs praestant: ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi, ac praecipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari, ac flectere, & per remonem percurrere, & in iugo insistere, & inde se in currus citissime recipere consueverint. quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnae, tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit. namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, ad * laceffendum hostes, & committendum proelium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; & breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. secutae sunt * continuos complures dies tempestates; quae & nostros in castris continerent, & hostem a pugna prohiberent: interim barbari nuntios in omnes partes dimiserunt; paucitatemque nostrorum militum suis praedicauerunt; & quanta praedae faciendae, atque in perpetuum sui libertandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstrauerunt. * his diebus celeriter magna multitudo peditatus, equitatusque coacta, ad castra venerunt. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugeret; tamen, nactus equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportauerat, legiones in acie pro castris consti-

tuit . commisso proelio , diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt , ac terga uerterunt : quos tanto spatio secuti , quantum cursu , & uiribus efficere potuerunt , complures ex ijs occiderunt ; deinde, omnibus longe , lateq. aedificijs incensis , se in castra receperunt . Eodem die legati ab hostibus missi , ad Caesarem de pace uenerunt . his Caesar numerum obsidum , quem antea imperauerat , duplicauit ; eosq. in continentem adduci iussit ; quod , propinqua die aequinoctij , infirmis nauis hiemis navigationem subeundam non existimabat . ipse , idoneam tempestatem nactus , paullo post mediam noctem naues soluit . quae omnes incolumes ad continentem per uenerunt . ex his onerariae **II** . eosdem portus , quos reliquae , capere non potuerunt , sed paullo infra delatae sunt . quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter **CCC** , atque in castra contenderent , Morini , quos Caesar , in Britanniam proficiscens , pacatos reliquerat , spe praedae adducti , primo non ita magno suorum numero circumsteterunt , ac , si sese interfici nollent , arma ponere iusserunt . cum illi , orbe facto , sese defenderent , celeriter ad clamorem , hominum circiter millia **VI** . conuenerunt . qua re nunciata , Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit . interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt ; atque amplius horis fortissime **IV** . pugnauerunt ; & paucis uulneribus acceptis , complures ex ijs occiderunt . postea uero quam equita-

tus

tus noster, in conspectum uenit; hostes, abiectis armis, terga uerterunt; magnusq. eorum numerus est occisus. Caesar postero die T. Labienum legatum, cum ijs legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes fere in potestatem Labieni uenerunt. At Q. Titurius, & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris uastatis, frumentis succisis, aedificijsq. incensis, quod Menapij omnes se in densissimas siluas abdiderant, ad Caesarem se receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eo duae omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt: reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Caesaris, dierum xx. supplicatio a senatu decreta est.

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO GALLICO
LIBER. V

 Vicio Domitio, Ap. Claudio
cos. discedens ab hibernis Cae-
sar in Italiam, ut quotannis fa-
cere consueuerat, legatis impe-
rat, quos legionibus praefece-
rat, uti quamplurimas possent
hieme naues aedificandas, ueteresq. reficiendas cu-
rarent. earum modum, formamq. demonstrat.
ad celeritatem onerandi, subductionesque, paul-
lo facit humiliores, quam quibus nostro mari uti
consueuimus; atque id eo magis, quod, propter cre-
bras commutationes aestuum, magis magnos ibi
fluctus fieri cognouerat; ad onera, & ad multitu-
dinem iumentorum transportandam * paullo latio-
res, quam quibus in alio mari uti assueuerant. has
omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem hu-
milis multum adiuuat. ea, quae sunt usui ad ar-
mandas naues, ex Hispania apportari iubet. ipse,
conuentibus Galliae citerioris peractis, in Illyri-
cum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam par-
tem prouinciae incursionibus uastari audiebat. eo
cum uenisset, ciuitatibus milites imperat: cer-
tumq. in locum conuenire iubet. quare nunciata,
Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, ni-
hil earum rerum publico factum consilio: seseq.
paratos

paratos esse demonstrant, * omnibus rationibus de iniurijs satisfacere. * accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat, eosq. ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. ijs ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, poenamq. constituant. His confectis rebus, conuentibusq. peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur. eo cum uenisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, * in summa rerum omnium inopia, circiter DC. eius generis, cuius supra demonstrauius, naues, & longas duodeviginti inuenit * instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. collaudatis militibus, atque ijs, qui negotio praesue- rant, quid fieri uelit, ostendit: atque omnes ad portum * Iccium conuenire iubet. quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognouerant, circiter millium passuum x x x transmis- sum a continenti. huic rei quod satis esse uisum est militum, relinquit: ipse cum legionibus expedi- tis IV. & equitibus DCCC. in fines Treuironum proficiscitur: quod hi neque ad concilia ueniebant, neque imperio parebant, Germanosq. transrhenanos sollicitare dicebantur. haec ciuitas longe plu- rimum totius Galliae equitatu ualet, magnasq. habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstrauius, tangit. in ea ciuitate duo de prin- cipatu inter se contendebant, Induciomarus, &

Cinge-

Cingetorix: ex quibus alter, simulatque ad Caesaris, legionumq. aduentu cognitum est, ad eum uenit; se, suosq. omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defecturos, confirmauit; quaeq. in Treuiris gererentur, ostendit. * at Induciomarus equitatum, peditatumq. cogere: usque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum a flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit; sed postea quam non nulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Caesarem uenerunt, & de suis priuatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam ciuitati consulere non possent; ueritus, ne ab omnibus desereretur, Induciomarus, legatos ad Caesarem mittit, sese* iccirco a suis discedere, atque ad eum uenire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne, omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque ciuitatem in sua potestate esse: * seque, si Caesar permitteret, ad eum in castra uenturum, & suas, ciuitatisq. fortunas eius fidei permissurum. Caesar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quaeq. eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne aestatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum CC. obsidibus uenire iussit. * his adductis, & filio, propinquisq. eius omnibus, quos nomina-

tim

rim euocauerat, consolatus Induciomarum, hortatusq. est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius principibus Treuironum ad se conuocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliauit. quod, cum merito eius a se fieri intelligebat: tum magni interesse arbitratur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum ualere, cuius tam egregiam in se uoluntatem perspexisset. * id factum grauiter tulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minui; Et, qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus constitutis, Caesar ad portum * Iccium cum legionibus peruenit. ibi cognoscit, XL. naues, * quae in Meldis factae erant, tempestate reiectas, tenere cursum uon potuisse, atque eodem, unde erant profectae, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas, inuenit. Eodem equitatus totius * Galliae conuenit, numero milium xv. principesq. ex omnibus ciuitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat: quod, cum ipse abesset, motum Galliae uerebatur. erat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperij, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis, * cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Caesare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant,

rebant, neque recusandi, neque deprecandi causa legatos ad Caesarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur: partim, quod, insuetus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus sese diceret impediri. posteaquam id obstinate sibi negari uidit, omni spe impetrandi adempta; principes Galliae sollicitare, se uocare singulos, hortariq. coepit, ut in continenti remanerent; metu territare, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere uereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere; iusiurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. * Haec a compluribus ad Caesarem deferebantur. qua re cognita, Caesar, quod tantum ciuitati Aeduae dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi uidebat, prospiciendum, ne quid sibi, ac reip. nocere posset. itaque dies circiter xxv. in eo loco commoratus, quod Corus uentus nauigationem impediabat; qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consuevit; dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen* secius omnia eius consilia cognosceret, tandem, idoneam tempestatem nactus, milites, equitesq. * conscendere naues iubet.

At,

At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris, insciente Caesare, domum discedere coepit. qua re nunciata, Caesar, intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahiq. imperat, si uim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperium neglexisset. ille* autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumq. fidem implorare coepit; saepe clamitans, liberum se, liberaeq. ciuitatis esse. illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemq. interficiunt. * at Aedui equites ad Cesarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum III. legionibus, & equitum millibus II. relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariae prouideret, quaeq. in Gallia gererentur, * cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus V. & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad solis occasum naues soluit, & leni Africo prouectus, media circiter nocte uento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus aestu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. tum rursus, aestus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulae caperet, qua optimum* esse egressum superiore aestate cognouerat. qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui uectorijs, grauibsq. nauigijs, non intermisso remigando labore, longarum nauium

uium cursum adaequauerunt. accessum est ad Bri-
 tanniam omnibus nauibus meridiano fere tempo-
 re; neque in eo loco hostis est uisus. sed, ut postea
 Caesar ex captiuis* comperit, cum magnae manus
 eo conuenissent, multitudinem nauium perterritae,
 quae cum annotinis, priuatisque, quas sui quisque
 commodi causa fecerat, amplius DCCC. uno e-
 rant uisae tempore, a litore discesserant, ac se in
 superiora loca abdiderant. Caesar, exposito ex-
 ercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis
 cognouit, quo in loco hostium copiae consedis-
 sent, cohortibus x. ad mare relictis, et equitibus CCC.
 qui praesidio nauibus essent, de III. uigilia ad ho-
 stes contendit, eo minus ueritus nauibus, quod in
 litore molli, atque aperto, *deligatas ad ancho-
 ras relinquebat, & praesidio nauibus Q. Atrium
 praefecit. ipse, noctu progressus millia passuum
 circiter XII, hostium copias conspiciatus est. illi
 equitatu, atque effedis ad flumen progressi, ex lo-
 co superiore nostros prohibere, & proelium com-
 mittere coeperunt: repulsi ab equitatu, se in sil-
 uas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura,
 & opere munitum; quem, domestici belli, ut uide-
 batur, causa, iam ante praeparauerant. nam, cre-
 bris arboribus succisis, omnes introitus erant prae-
 clusi. ipsi ex siluis raris propugnabant, nostrosq.
 intra munitiones ingredi prohibebant. at milites
 legionis VII. testudine facta, & aggere ad mu-
 nitiones adiecto, locum ceperunt, eosq. ex siluis
 expulerunt, paucis uulneribus acceptis. sed eos su-
 gientes

gientes longius Caesar persequi uetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui uolebat. Postridie eius diei, mane, tripartito milites equitesq. in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur.*ijs aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in*conspectu, equites a Q. Atrio ad Caesarem uenerunt, qui nuntiarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues afflictas, atque in litus eiectas esse; quod neque anchorae, funesq. subsisterent, neque nautae, gubernatoresq. uim tempestatis pati possent; itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Caesar legiones, equitatumq. reuocari, atque itinere*desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nuncijs, litterisq. cognouerat, coram*perspicit, sic, ut, amissis circiter XL. nauibus, reliquae tamen refici posse magno negotio uiderentur. itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios*accersiri iubet: Labieno scribit, ut, quamplurimas posset, ijs legionibus, quae sunt apud eum, naues instituat: ipse, etsi res erat*multae operae, ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci, & cum castris una munitione coniungi. in his rebus circiter dies X. consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis: subductis nauibus, castrisq. egregie munitis, easdem copias, *quae antea praesidio nauibus

bus fuerant, relinquit. ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. eo cum uenisse, maiores iam undique in eum locum topiae Britannorum conuenirent. summa imperij, belliq. administrandi, communi consilio permessa est Cassiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, a mari circiter millia passuum xx. huic superiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella intercesserant. sed, nostro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq. praefecerant. Britanniae pars interior ab ijs incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. maritima pars ab ijs, qui, praedae, ac belli inferendi causa, ex Belgio transferant, qui omnes fere ijs nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo perueniunt, & bello illato ibi* remanserunt, atque agros colere coeperunt. hominum est infinita multitudo, creberrimaq. aedificia, ferre Gallicis consimilia: * pecoris magnus numerus: utuntur autem nummo aereo, aut anulis ferreis, ad certum pondus examinatis, pro nummo. nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: sed eius exigua est copia: aere utuntur importato. materia cuiusque generis, ut in Gallia, est, praeter fagum, atque abietem. Leporem, & gallinam, & anserem gustare, fas non putant: haec tamen alunt, animi, uoluptatisq. causa. loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus. Insula natura trique-

tra,

tra, cuius unum latus est contra Galliam. huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere
 * omnes ex Gallia naues appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. * huius latus tenet circiter millia passuum D. alterum uergit ad Hispaniam, atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est in Britanniam. in hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona: complures praeterea minores obiectae insulae existimantur: de quibus insulis non nulli scripserunt, dies continuos xxx. sub bruma esse noctem. * nos nihil de eo percuntationibus reperiēbamus, nisi quod, certis ex aqua mensuris, breuiores esse noctes, quam in continente, uidebamus. huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC. millium passuum. tertium est contra Septemtrionem. cui parti nulla est obiecta terra: sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. * hoc millia passuum DCCC. in longitudinem esse arbitrantur, ita omnis insula est in circuitu uicies centena millia passuum. ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum* a Gallica differunt consuetudine. interiores plerique frumenta non ferunt: sed lacte, & carne uiuunt: pellibusque sunt uestiti: omnes uero se* Britanni luteo inficiunt, quod caeruleum efficit colorem; atque hoc horribiliore sunt in pugna adspectu: capilloque sunt promisso,

misso, atque omni parte corporis rafa, praeter caput, & labrum superius. uxores habent deni, duo deniq. inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. sed, * si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, * a quibus primum uirgines quaeque ductae sunt. equites hostium, essedarij. acriter proelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, * ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque * eos in siluas, collesq. compulerint: sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, non nullos ex suis amiserunt. at illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetumq. in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt: duabusq. missis subsidio cohortibus a Caesare, atque his primis legionum 11. cum hae, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnae perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seq. inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. toto hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter grauitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem; equites autem magno cum * periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; &, cum paululum

lulum ab legionibus nostros *remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari proelio contenderent. equestris autem proelii ratio & cedentibus, & insequentibus par, atque idem periculum inerebat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, sed rari, magnisq. intervallis, proeliantur, stationesq. dispositas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integrique, & recentes defatigatis succederent. postero die, procul a castris hostes in collibus constiterunt, rariq. se ostendere, & *lentius, quam pridie, nostros equites proelio laceffere coeperunt. sed meridie, cum Caesar pabulandi causa III. legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic uti ab signis, legationibusq. non absisterent. nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, * quod subsidio confisi equites, cum post * se legiones uiderent, praecipites hostes egerunt: magnoq. eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. ex hac fuga protinus, quae undique conuenerunt, auxilia discesserunt, neque post id tempus umquam summis nobiscum copijs hostes contenderunt. Caesar, cognito consilio eorum, ad flumen Thamesim, in fines Cassiuellauni, exercitum duxit: quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre, transiri potest. eo cum uenisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instru-

Etas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixis
 munita: eiusdemq. generis sub aqua defixae sudes.
 flumine tegebantur. ijs rebus cognitis a captiuis,
 perfugisque, Caesar, praemisso equitatu, confestim
 legiones subsequi iussit. sed ea celeritate, atque
 impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua ex
 starent, ut hostes impetum legionum, atque* equi-
 tum sustinere non possent, ripasq. dimitterent, ac
 se fugae mandarent. Cassiuellaunus, ut supra de-
 monstrauius, omni spe deposita contentionis, di-
 missis amplioribus copijs, millibus circiter IV es-
 sedariorum* retentis, itinera nostra seruabat: paul-
 lulumq. ex uia excedebat, locisq. impeditis, at-
 que siluestribus sese occultabat: atque ijs regioni-
 bus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora,
 atque homines ex agris in siluas compellebat: &
 cum equitatus noster liberius, uastandi, praedan-
 diq. caussa, se in* agros effunderet, omnibus uijs no-
 tis, semitisq. essedarios ex siluis emittebat; et, cum
 magno periculo nostrorum equitum, cum ijs confli-
 gebat; atque hoc metu latius* uagari prohibebat.
 relinquebatur, ut neque longius ab agmine legio-
 num discedi Caesar pateretur, & tantum in agris
 uastandis, incendijsq. faciendis hostibus nocere-
 tur, quantum labore, atque itinere legionarij mi-
 lites efficere poterant. interim Trinobantes, pro-
 pe firmissima earum regionum ciuitas, ex qua
 Mandubratius adolescens, Caesaris fidem secutus,
 ad eum in continentem Galliam uenerat, cuius*
 pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinue-
 rat,

rat, interfectusq. erat a Cassiuellauno, ipse fuga mortem uitauerat, legatos ad Caesarem mittunt: pollicenturq. sese ei dedituros, & imperata facturos: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiellauni defendat: atque in ciuitatem mittat, qui praesit, imperiumq. obtineat. his Caesar imperat obsides XL. frumentumq. exercitui: Mandubratiumq. ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumq. miserunt: Trinobantibus defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, * Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Caesari dediderunt. ab his cognoscit, non longe ex eo loco opidum Cassiellauni abesse, siluis, paludibusq. munitum, quo satis magnus hominum, * pecorisq. numerus conuenerit. opidum autem Britanni uocant, cum siluas impeditas uallo, atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium uitandae causa, conuenire consueuerunt. eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie naturalis, atque opere munitum: tamen hunc duabus * ex partibus oppugnare contendit. Hostes, paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; seseq. ex alia parte opidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecorum repertus: multiq. in fuga sunt comprehensi, atque interfecti. Dum haec in his locis geruntur, Cassiellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstrauius, quibus regionibus IV. reges praeerant, Cingetorix, Caruilus, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit:

atque his imperat, ut, coactis omnibus copijs, castra navalia de improviso adorianur, atque oppugnent. hi cum ad castra uenissent, nostri, eruptio ne facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, suos incolumes reduxerunt. Cassiuellaunus, hoc proelio nunciato, tot detrimentis acceptis, * uastatis finibus, maxime etiam per motus defectione ciuitatum, legatos per Atrebatem Comium, de deditioe, ad Caesarem mittit. * Caesar, cum statuisset hiemare in continente, propter repentinis Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat: & * quid in annos singulos uectigalis populo R. Britannia penderet, constituit. interdicat, atque imperat Cassiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat. obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit resectas. his deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & non nullae tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum* reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino nauis, quae milites portaret, desideraretur. at * ex ijs, quae inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, et quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX, perpaucae locum caperent, reliquae fere omnes* reijcerentur. quas cum aliquandiu Caesar frustra exspectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur,

tur, quod aequinoctium suberat, necessario augustius milites collocavit : ac summam tranquillitatem consecutus, * secunda inita cum soluisset uigilia, prima luce terram attigit, omnesq. incolumes naues perduxit. subductis nauibus, concilioq. Gallorum Samarobrinae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesq. in plures ciuitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Neruios, Q. Ciceroni; tertiam in Essuos, L. Roscio; quartam in Rhemis, cum T. Labieno, in confinio Treuironum, hiemare iussit: tres in Belgio collocavit: his M. Crassum quaestorem, et L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos, praefecit: unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v. in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Catuulcierant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, praesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimae inopiae frumentariae sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum c. continebantur. ipse interea, * quoad legiones collocasset, munitaq. hiberna cognouisset, in Gallia morari constituit.

constituit . Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius ; cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant . huic Caesar , pro eius uirtute , atque in se beneuolentia , quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus , maiorum locum restituerat . tertium iam hunc annum regnantem *inimici palam , multis etiam ex ciuitate auctoribus , interfecerunt . desertur ea res ad Caesarem . ille , ueritus , quod ad plures*res pertinebat , ne ciuitas eorum *impulsu deficeret , L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet , ibiq. hiemare ; quorum opera *cognouerat Tasgetium interfectum , hos comprehensos ad se mittere . interim ab omnibus legatis , quaeſtoribusque , quibus legiones transdiderat , certior factus est , in hiberna peruentum , locumq. hibernis esse munitum . diebus circiter xv , quibus in hiberna*uentum est , initium repentini tumultus , ac defectionis , ortum est ab Ambiorige , & Catiuulco : qui , cum ad fines regni sui Sabino , Cottaeq. praesto fuissent , *frumentumq. in hiberna comportauissent , Induciomari Treuiri nuncijs impulsī , suos concitauerunt ; subitoq. oppressis lignatoribus , magna manu ad *castra oppugnanda uenerunt . cum celeriter nostri arma cepissent , uallumq. adscendissent ; atque , una ex parte Hispanis equitibus emissis , equestri proelio superiores fuissent ; desperata re , hostes suos ab oppugnatione reduxerunt . tum suo more conclamauerunt , uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent ; habere

bere sese, quae de re communi dicere uellent; * quibus controuersias minui posse sperarent. mittitur ad eos colloquendi causa C. Carpineius, eques Romanus, familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hispania quidem, qui iam ante, * missu Caesaris, ad Ambiorigem uentitare consueuerat: apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: sese pro Caesaris in se beneficijs plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere confuisset; * quodq. ei & filius, & fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatici, obsidum numero missos, apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut iudicio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactu ciuitatis: suaq. esse eiusmodi imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quam ipse in multitudinem: ciuitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit: id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copijs populum R. se superare posse [†] confidat; sed esse Galliae commune consilium, omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio uenire posset: non facile Gallis negare potuisse; praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum uideretur: quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officij: pro beneficijs Caesaris

saris monere, orare Titurium pro hospitō, ut
 suae, ac militum salutis consulat: magnam ma-
 num Germanorum conductam Rhenum transisse;
 hanc affore biduo: ipsorum esse consilium, uelint
 ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hiber-
 nis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum,
 deducere; quorum alter millia passuum circiter 1,
 alter paullo amplius ab ijs absit: illud se pollice-
 ri, & iure iurando confirmare tutum se iter per
 fines suos daturum; quod cum faciat, & ciuita-
 ti sese consulere, quod hibernis leuetur, & Caesa-
 ri pro eius meritis gratiam referre. Hac oratio-
 ne habita, discedit Ambiorix. Carpineius, &
 Iunius, quae audierant, ad legatos deferunt, illi,
 repentina re perturbati, etsi ab hoste ea diceban-
 tur, non tamen negligenda existimabant: maxi-
 maq. hac re permouebantur, quod, ciuitatem ig-
 nobilem, atque humilem Eburonum, sua sponte
 populo R. bellum facere ausum, uix erat creden-
 dum. itaque ad concilium rem deferunt: * magna-
 que inter eos ex his tot causis controuersia orta est.
 L. Aurunculeius, compluresq. tribuni mil. & pri-
 morum ordinum centuriones, nihil temere agen-
 dum, neque ex hibernis iniussu Caesaris disceden-
 dum, existimabant: * quantasuis magnas copias
 etiam Germanorum sustineri posse, munitis hiber-
 nis, docebant: rem esse testimonio, quod primum
 hostium impetum, multis ultro uulneribus illa-
 tis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non
 premi: interea & ex proximis hibernis, & a Cae-
 sare

sare conuentura subsidia : postremo , quid esse leuius , aut turpius , quam , auctore hoste , de summis rebus capere consilium ? contra ea Titurius , sero facturos , clamitabat . cum maiores manus hostium , adiunctis Germanis , conuenissent ; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum ; breuem consulendi esse occasionem ; Caesarem arbitrari profectum in Italiam , nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos , neque Eburones , si ille adesset , * tanta cum contemptione nostri ad castra uenturos esse ; non hostem auctorem , sed rem , spectare ; subesse Rhenum ; magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem , & superiores nostras uictorias ; ardere Galliam , tot contumelijs acceptis , sub populi R. imperium redactam , superiore gloria rei militaris exstincta ; postremo , quis hoc sibi persuaderet , sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse ? suam sententiam in utramque partem esse tutam : si * nil sit durius , nullo * cum periculo ad proximam legionem peruenturos ; si Gallia omnis cum * Germanis consentiat , unam esse in celeritate positam salutem . Cottae quidem , atque eorum , qui dissentirent , consilium quem * haberet exitum ? in * quo si non praesens periculum , at certe longa obsidione fames esset pertimescenda . Hac in * utramque partem habita disputatione , cum a Cotta , primisq. ordinibus acriter resisteretur , Vincite , inquit , si ita uultis , Sabinus , & id clariore uoce , ut magna pars militum

*militum exaudiret: neque is sum, inquit, qui grauiſſime ex uobis mortis periculo terrear: * hi ſapienter, ſi grauius quid acciderit, abs te ratio nem reſpicient: qui, ſi per te licet, perendino die cum proximis hibernis coniuncti, communem cum reliquis belli caſum ſuſtineant. * nec reieſti, & re legati longe ab ceteris, aut ferro, aut fame, inter eant, Conſurgitur ex concilio: comprehendunt utrumque, & orant, ne ſua diſſenſione, & perſtinacia rem in ſummum periculum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneat, ſeu proficiſcantur, ſi modo unum omnes ſentiant, ac probent: contra in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpicere. Res diſputatione ad mediam noctem perducitur. * tandem dat Cotta permotus manus: ſuperat ſententia Sabini: pronuntiatur, prima luce ituros: conſumitur uigilijs reliqua pars noctis, cum ſua quiſque miles circumſpiceret, quid ſecum portare poſſet, quid ex inſtrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec ſine periculo maneat, & languore militum, & uigilijs periculum augeatur. prima luce ſic ex caſtris proficiſcuntur, ut, quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, * ſed ab homine amiciffimo Ambiorige conſilium datum, longiſſimo agmine, magniſq. impedimentiſ. At hoſtes, poſtea quam ex nocturno fremitu, uigilijsq. de proſeſſione eorum ſenſerunt, collocatiſ inſidijs, bipartito in ſiluis, opportuno, atque occulto loco, a millibus paſſuum circiter 11. Romanorum aduentum exſpectabant;*

*stabant ; & , cum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset , ex utraque parte eius uallis subito sese ostenderunt ; nouissimosq. premere , & primos prohibere adscensu , atque * iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt . tum demum Titurius , uti qui nihil ante * prouidisset , trepidare , & concurrere , cohortesq. disponere : haec tamen ipsa timide , atque ut eum omnia deficere uiderentur : quod plerumque ijs accidere consuevit , qui in ipso negotio consilium capere coguntur . at Cotta , qui cogitasset , haec posse in itinere accidere , atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset , nulla in re communi saluti deerat ; & appellandis , cohortandisq. militibus , imperatoris ; & , in pugna , militis officia praeſtabat , cumq. propter longitudinem agminis* minus facile per se omnia obire , & , quid quoquo loco faciendum esset , prouidere possent , iusserunt pronunciari , ut impedimenta relinquerent , atque in orbem consisterent : quod consilium , etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est , tamen incommode accidit : nam & nostris militibus spem minuit , & hostes ad pugnandum alacriores effecit ; quod non sine summo timore , & desperatione id factum uidebatur . praeterea accidit , quod fieri necesse erat , ut uulgo milites ab signis discederent ; quaeq. quisque eorum carissima haberet , ab impedimentis petere , atque arripere properaret , * & clamore , ac fletu omnia complerentur . At barbaris consilium non defuit . nam
duces*

duces eorum tota acie pronunciari iusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse praedam, atque illis reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita* existimarent. erant & uirtute, & numero pugnandi pares nostri: tametsi a duce, & a fortuna deserebantur; tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant; &, quoties quaeque cohors* procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. quare animaduersa, Ambiorix pronunciari iubet, ut procul tela coniiciant, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione, nihil ijs noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur. quo praecepto ab ijs diligentissime obseruato, cum quaequam cohors ex orbe excefferat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant.* interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. rursus, cum in eum locum, unde erant egressi, reuer-ti coeperant, & ab ijs, qui cesserant, & ab ijs, qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a* confertis uitari poterant. tamen, tam multis incommodis conflictati, multis uulneribus acceptis, resistebant; &, magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam IIX. pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. tum T. Baluentio, qui superiore an-

no primum pilum duxerat, uiro forti, & magnae auctoritatis, utrumque semur tragula transiicitur. Q. Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum circumuento filio subuenit, interficitur. L. Cotta legatus, omnes cohortes, ordinesq. adhortans in aduersum os funda uulneratur. his rebus permotus Q. Titurius, cum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium, ad eum mittit, rogatum, ut sibi, militibusq. parcat. ille, appellatus, respondit: si uelit secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi uero nihil nocitum iri; inq. * eam rem se, suamq. fidem interponere. ille cum Cotta saucio communicat, si uideatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una colloquantur: * sperare se ab eo suam, ac militum salutem impetrari posse. Cotta, se ad * armatum hostem iturum, negat, atque in eo perseverat. Sabinus, quos in praesentia tribunos mil. circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi iubet: & cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abijcere, * imperata facit: suisque, ut idem faciant; imperat. interim, dum de condicionibus inter se agunt, longiorq. consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paullatim circumuentus interficitur. tum uero, suo more, uictoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuq. in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum. reliqui se in ca-

stra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra uallum proiecit ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. * alij aegre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. pauci * ex proelio elapsi incertis itineribus per siluas ad T. Labienum legatum in hiberna perueniunt; atque eum de rebus gestis certiores faciunt. Hac uictoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius * regno finitimi, proficiscitur: neque diem, neque noctem intermittit; peditatumq. se subsequi iubet. re demonstrata, Aduaticisq. concitatis, postero die in Nervios peruenit, hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, proijs, quas acceperint, iniurijs, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamq. partem exercitus interisse, demonstrat; nihil esse negotij, subito oppressam legionem, quae cum Cicero nehiemet, interfici; * se ad eam rem profitetur adiutorem. facile hac oratione Nervius persuadet. itaque, confestim dimissis nuncijs ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt; et de improviso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata. * Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut non nulli milites, qui, lignationis, munitio- nisq. causa, in siluas discessissent, repetino equi-
tum

tum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Nervi, atque horum omnium socij. & clientes legionem oppugnare incipiunt. nostri celeriter ad arma concurrunt; uallum conscendunt. aegre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, atque hanc adepti uictoriam in perpetuum se fore uictores confidebant. Mittuntur ad Caesarem confestim a Cicerone litterae, magnis propositis praemijs, si pertulissent. obsessis omnibus uijs missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis causa comportauerant, *turres cxx excitantur incredibili celeritate: quae deesse operi uidebantur, perficiuntur. hostes postero die, multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant, fossam complent. a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non aegris, non uulneratis, facultas quietis datur. quaecumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multae praeuistae sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnae, loricaeque ex cratibus attexuntur. ipse Cicero, cum tenuitissima ualetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeretur. Tunc duces, principesque Nerviiorum, qui aliquem sermonis aditum, causamque amicitiae cum Cicero ne habebant, colloqui sese uelle dicunt. facta pote-

state, eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Caesaris, reliquorumque, hiberna, oppugnari. addunt etiam, de Sabini morte: Ambiorigem ostentant, fidei faciundae causa;* errare eos dicunt, si quidquam ab ijs praesidijs sperent, qui suis rebus diffidant; sese* tamen scire hoc esse in Ciceronem, populumq. R. animo, ut nihil, nisi hiberna, recusent, atque huic inueterascere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in quasumque partes uelint, sine metu proficisci. Cicero ad haec, unum modo respondit: non esse consuetudinem populi R.* ullam accipere ab hoste armato condicionem: si ab armis discedere uelint, se adiutore utantur, legatosq. ad Caesarem mittant: sperare se, pro eius iustitia, quae petierint, impetraturos. ab hac spe repulsi Nervi, uallo pedum x i, & fossa pedum xv. hiberna cingunt. haec superiorum annorum consuetudine a nostris cognouerant; &,* quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. sed nulla his ferramentorum copia, quae* esset ad hunc usum idonea: gladijs cespites circumcidere, manibus,* sagulisq. terram exhaurire, cogebantur. quae quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit. nam minus horis i i i.* decem milium passuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquisq. diebus turres ad altitudinem ualli, falces, testudinesque, quas iidem captiui docuerant, parare, ac facere, coeperunt. septimo oppugnationis die, maximo coorto uento,

uento, feruentes fusili ex argilla glandes, fundis;
& seruesacta iacula in casas, quae more Gallico
stramentis erant tectae, * iacere coeperunt. hae ce-
leriter ignem comprehenderunt, & uenti magni-
tudine, in omne castrorum locum distulerunt. ho-
stes, maximo clamore * insecuti, quasi parta iam,
atque explorata uictoria, turres, testudinesq. a-
gere, & scalis uallum adscendere, coeperunt. at
tanta militum uirtus, atque ea praesentia animi
fuit, ut, cum undique* flamma torrerentur, ma-
ximaq. telorum multitudine premerentur, suaq.
omnia impedimenta, atque omnes fortunas, con-
flagrare intelligerent, non modo demigrandi caus-
sa de uallo decederet nemo, sed paene ne respiceret
quidem quisquam; ac tum omnes accerrime, fortis-
simeq. pugnarent. hic dies nostris longe grauissi-
mus fuit, sed tamen hunc habuit euentum, ut eo
die maximus numerus hostium uulneraretur, at-
que interficeretur; ut se sub ipso uallo constipaue-
rant, recessumq. primis ultimi non dabant. Paul-
lum quidem intermissa flamma, & quodam loco
turri adacta, & contingente uallum, III. cohor-
tis centuriones, ex eo, quo stabant, loco recesser-
unt, suosq. omnes remouerunt; nutu, uocibusq.
hostes, si introire uellent, uocare coeperunt: quo-
rum progredi ausus est nemo. tum ex omni parte
lapidibus coniectis deturbati, turrisq. succensa
est. erant in ea legione fortissimi uiri centuriones,
qui iam primis ordinibus appropinquarent, T.
* Pulso, & L. Varenus. ij perpetuas controuersias

inter se habebant, * uter alteri anteferretur, omnibusq. * annis de loco summis simultatibus contendebant. ex ijs Pulsio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, Quid dubitas, inquit, Varene? * aut quem locum probandae uirtutis tuae expectas? hic dies, hic dies de nostris controuersis * iudicabit. Haec * cum dixisset, procedit * extra munitiones; & , quae pars hostium confertissima uisa est, in eam erumpit. ne Varenus quidem tum uallo sese continet, sed, omnium ueritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulsio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transiicit; * quo percusso, & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum uniuersi tela coniiciunt; neque dant, egrediendi facultatem. transfigitur scutum Pulsioni, & uerutum in balteo defigitur. auertit * hic casus uaginam, & gladium educere conantis dexteram moratur manum, impeditumq. hostes circumstant. succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti subuenit. * adhunc se confestim a Pulsione omnis multitudo conuertit. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atque uno interfecto reliquos paulum propellit. dum cupidus instat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic rursus circumuento fert subsidium Pulsio, atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summam laudem sese intra munitiones recipiunt. sic fortuna in contentione, & certamen * utrumque uersauit, ut alter alteri inimicus auxilio, salutiq. esset;

neque

neque dijudicari posset, uter utri uirtute antefere-
ndus uideretur. quanto erat in dies grauior, atque
asperior oppugnatio, et maxime, quod magna par-
te militum confecta uulneribus, res ad paucitatem
defensorum peruenerat, tanto crebriores litterae,
nuncijq. ad Caesarem mittebantur: quorum pars de
prebensa in conspectu nostrorum militum cum cru-
ciatu necabatur. erat* unus intus Nernius, nomine
Vertico, loco natus honesto; qui a prima obsidione
ad Ciceronem profugerat, suamq. ei fidem praestite-
rat. * hic seruo spe libertatis, magnisq. persuadet
praemijs, ut litteras ad Caesarem deferat. has ille
in iaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos si-
ne ulla suspitione uersatus, ad Caesarem peruenit.
ab eo de periculo Ciceronis, * legionisq. cognoscit.
Caesar, acceptis litteris circiter hora XI diei sta-
tim nuncium in Bellouacos ad M. Crassum quaesto-
rem mittit, cuius hiberna aberant ab eo millia pas-
suum XXV: iubet media nocte legionem proficisci,
celeriterq. ad se uenire. exijt cum nuncio Crassus.
alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atre-
batium fines legionem adducat, * qua sibi iter fa-
ciendum sciebat. scribit* Labieno, si reip. commo-
do facere posset, cum legione ad fines Neruiorum
ueniat: reliquam partem exercitus, quod paullo ab
erat longius, non putat expectandam, equites cir-
citer CD. ex proximis* hibernis cogit. hora circi-
ter III. ab antecursoribus de Crassi aduentu cer-
tior est factus. eo die millia* passuum XX. progredi-
tur. Crassum Samarobrinae praeficit, legionemq.

ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides ciuitatum, litteras publicas, frumentumq. omne, quod eo, tolerandae hiemis causa, deuenerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum legione occurrat. Labienus, interitu Sabini, & caede cohortum cognita, cum omnes ad eum Treuirorum copiae uenissent, ueritus, si ex hibernis fugae similem profectum fecisset, ut hostium impetum sustinere non posset, praesertim quos recenti uictoria efferrī, sciret, * litteras Caesari remittit, quanto cum periculo legionem * ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, omnes pedatus, equitatusq. copias Treuirorum III. millia passuum longe ab suis castris consedissee. Caesar, consilio eius probato, etsi, opinione III. legionum deiectus, ad II. redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat: uenit magnis itineribus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur, quantoq. in periculo res sit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis praemijs persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. hanc Graecis conscriptam litteris mittit; ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur: si adire non possit, monet, ut tragulam cum epistola adamentum deligata intra munitiones * castrorum abiciat, in litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore: hortatur, ut pristinam uirtutem retineat. Gallus periculum ueritus, ut erat prae-

praeceptum, tragulam mittit. haec casu ad turrim adhaesit, neque ab nostris biduo animaduersa. tertio die a quodam milite conspicitur; dempta ad Ciceronem deferitur. ille perlectam in conuentu militum recitat; maximaq. omnes laetitia afficit. tum summi incendiorum procul uidebantur: quae res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus copijs contendunt. eae erant armatorum circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauius, *repetit, qui litteras ad Caesarem deferat: hunc admonet, iter caute, diligenterq. faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse, omnemq. ad eum multitudinem conuertisse. quibus litteris circiter media nocte, Caesar, allatis, suos facit certiores; eosq. ad dimicandum animo confirmat. postero die luce prima mouet castra; & circiter millia passuum IV. progressus trans uallem magnam, & riuum, hostium multitudinem conspiciatur. erat magni periculi res, cum* tantis copijs iniquo loco dimicare: *tamen, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum de celeritate existimabat. confedit, et, quam aequissimo loco potest, castra communit: atque haec, etsi erant exigua, per se uix hominum millium VII. praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustijs uiarum quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus ueniat. interim

specu-

speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere uallem transire posset. eo die paruulis equestribus proelijs ad aquam factis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quae nondum conuenerant, exspectabant; Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, citra uallem, ut, pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, riuumq. transiret. prima luce hostium equitatus ad castra accedit, proeliumq. cum nostris equitibus committit. Caesar consulto, equites cedere, seq. in castra^{*} recipere, iubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore uallo muniri, portasq. obstrui, atque in ijs administrandis rebus quam maxime concursari, & cum simulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias transducunt, aciemq. iniquo loco constituunt: nostris uero etiam de uallo deductis propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus partibus coniiciunt; praeconibusq. circummissis, pronuntiari iubent, seu quis Gallus, seu Romanus uelit ante horam III. ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem. ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, ^{*} quod ea non posse introrumpere uidebantur, ^{*} alij uallum manu scindere, alij fossas complere, inciperent. tunc Caesar, omnibus portis eruptione facta, equitatuq. emissio, celeriter hostes dat in fugam, sic, ut omnino pugnans-

pugnandi caussa resisteret nemo : magnumq. ex his numerum occidit, atque omnes armis exsuit. * longius prosequi ueritus, quod siluae, paludesq. intercedebant : neq. etiam paruulo detrimento illud locum relinqui uidebat : omnibus suis incolumibus copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. institutas turres, testudines,munitionesq. hostium admiratur : legione producta, cognoscit, non decimum quemque esse relictum militum sine uulnere. ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum uirtute, sint res administratae, Ciceronem pro eius merito, legionemq. collaudat : centuriones sigillatim, tribunosq. mil. appellat : quorum egregiam fuisse uirtutem, testimonio Ciceronis cognouerat : de casu Sabini, & Cottae certius ex captiuis cognoscit : postero die, concione habita, rem gestam proponit : milites consolatur, & confirmat : quod detrimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet ; quod, beneficio deorum immortalium, et uirtute eorum expiato incommodo, neque hostibus* diutina laetitia, neque ipsis longior dolor relinquebatur. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de uictoria Caesaris fama perfertur ; ut, cum ab hibernis Ciceronis milia passuum l. abesset, eoq. post horam ix. diei Caesar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur ; quo clamore significatio uictoriae, gratulatioq. ab Rhemis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Inducio ma-

rus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq. omnes in Treuiros reducit. * Caesar Fabium cum legione in sua remittit hiberna: ipse cum III. legionibus circum Samarobrinam trinis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus Galliae, exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decreuit. nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes se re Galliae ciuitates de bello consultabant; nuncios, legationesq. in omnes partes dimittebant; & quid reliqui consilij caperent, atque, unde initium belli fieret, explorabant, nocturnaq. * in locis desertis concilia habebant: neque ullum totius hiemis tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris, quin aliquem de concilijs, & motu Gallorum, nuntium acciperet. in his ab L. Roscio legato, quem legioni XIII. praefecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi sui causa, conuenisse: neque longius millia passuum. IIX. ab hibernis suis absuisse; sed, nuncio allato de uictoria Caesaris, discessisse, adeo ut fugae similis discessus uideretur. At Caesar, principibus cuiusque ciuitatis ad se uocatis, * alias territando, cum se scire, quae fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliae in officio tenuit; tamen Senones, quae est ciuitas in primis firma, & magnae inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Caesar apud eos regem constituerat, cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Caesaris, cuiusq.

maio-

maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille praesensisset, ac profugisset, usque ad fines insecuti, regno, domoq. expulerunt, & missis ad Caesarem satisfaciendi causa legatis, cum is omnem ad se senatum uenire iussisset, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines barbaros ualuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantumq. omnium uoluntatis commutationem attulit; ut praeter Aeduos, & Rhemos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus belli Gallici officijs, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis. idq. adeo haud scio, mirandum ne sit, cum compluribus alijs de causis, tum maxime, quod, qui uirtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se eius opinionis deperdisse, * ut populi R. imperia perferrent, grauissime dolebant. Treuiri uero, atque Induciomarus. totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen ulli ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se his expertos dicerent, Ariouisti bello, & Tenchtherorum transitu: non esse fortunam amplius tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules, damnatosq. Gallia magnis praemijs ad se allicere coepit.

ac tantam sibi iam ijs rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique ad eum legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice, priuatimq. peterent. ubi intellexit, ultro ad se ueniri: altera ex parte Senones, Carnutesq. conscientia facinoris instigari; altera Nerviis, Aduaticosq. bellum Romanis parare: neque sibi uoluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset; armatum concilium indicit. hoc more Gallorum est* initium belli, quo, lege communi, omnes puberes* armati conuenire coguntur; & qui ex his* nouissimus uenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauimus, Caesaris secutum fidem, ab eo non discessisse, hostem indicandum curat; bonaq. eius publicat. his rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se a Senonibus, & Carnutibus, alijsq. compluribus Galliae ciuitatibus: huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumq. agros populaturum; ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: * quaeq. fieri uelit, praecipit. Labienus, cum & loci natura, & manu munitissimis castris sese contineret, de suo, ac legionis periculo nihil timebat; * sed, ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. itaque a Cingetorige, atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates, equitesq. undique

undique conuocat. ijs certam diem* conueniendi dicit. interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius uagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa. equites plerumque omnes tela intra uallum conijciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisq. opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. cum maiore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodijs intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treuiros perferri posset.* Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conijciunt, & magna contumelia uerborum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato responso, ubi uisum est, sub uesperum, dispersi, ac dissipati, discedunt. subito Labienus duabus portis omnem equitatum emitrit; praecipit, atque interdicat, perterritis hostibus, atque in fugam coniectis, quod fore, sicut accidit, uidebat, omnes unum peterent Induciomarum, neu quis quemquam prius uulneraret, quam illum interfectum uideret, quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, effugere uolebat. magna proponit ijs, qui occiderint, praemia: summittit cohortes equitibus subsidio. comprobatur hominis consilium fortuna; & cum u-

num

num omnes peterent , in ipso fluminis uado de-
prehensus Induciomarus interficitur ; caputq. eius
refertur in castra . redeuntes equites , quos pos-
sunt , conſectantur , atque occidunt . Hac re cog-
nita , omnes Eburoniam , & Nerviornm , quae conue-
nerant , copiae diſcedunt ; paulloq. habuit poſt id
factum Caesar quietiorem Galliam

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . VI

MVLTI de caussis Caesar maiorem Galliae motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit; simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio reip. causa maneret, quos ex cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliae, existimans, tantas uideri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, * modo id breui tempore sarciri, sed etiam maioribus adaugeri copijs posset. quod cum Pompeius & reip. & amicitiae tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, III. ante exactam hiemem & constitutis, & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copijs docuit, quid populi R. disciplina, atque opes possent. Interfecto Induciomaro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treuiris imperium deferretur. illi, finitimos, atque Germanos sollicitare, & pecuniam polliceri, non desistunt. cum ab proximis impe-

trare non possent, ultiores tentant: * inuentis non nullis ciuitatibus, iureiurando inter se confirmant: * obsidibusq. de pecunia cauent. Ambiorigem sibi societate, & foedere, adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, cum undique bellum parari uideret, Nerviios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non uenire, & cum Carnutibus, finitimisq. ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. itaque, nondum hieme confecta, proximis xv. legionibus coactis, de improviso in fines Nerviorum contendit; & prius, quam illi aut conuenire, aut profugere possent, magno pecoris, atque hominum numero capto, atque ea praeda militibus concessa, uastatisq. agris, in deditiorem uenire, atque obsides sibi dare coegit. eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. concilio Galliae primo uere, ut instituerat, indicto, cum reliqui, praeter Senones, Carnutes, Treuirosque, uenissent, initium belli, ac defensionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere uideretur, * concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. confines erant hi Senonibus, ciuitatemq. patrum memoriam coniunxerant, sed ab hoc consilio absuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisq. itineribus eo peruenit. cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius consilij fuerat,

rat, iubet in opida multitudinem conuenire: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur: necessario sententia desistunt, legatosque, deprecandi causa, ad Caesarem mittunt: adunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas. libenter Caesar, petentibus Aeduis, dat ueniam: excusationemq. accipit: quod aestiuum tempus instantis belli, non quaestionis esse arbitratur. Obsidibus impetratis c. hos Aeduis custodiendos tradit. eodem Carnutes legatos obsidesq. mittunt, usi deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Caesar, equitesq. imperat ciuitatibus. hac parte Galliae pacata, totus & mente, & animo in bellum Treuironum, & Ambiorigis insistit: Caurinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod metuerat, odio ciuitatis motus exsistat. his rebus constitutis, quod pro explorato habebat Amborigem* proelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. erant Menapij propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, siluisq. muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Caesarem legatos numquam miserant. cum ijs esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros* uenisse Germanos in amicitiam cognouerat. haec prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello laceffendum; ne, desperata salute, aut se* in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. hoc inuito consilio, totius exer-

*citius impedimenta ad Labienum in Treuiros mit-
tit, duasq. legiones ad eum proficisci iubet: ipse
cum legionibus expeditis v. in Menapios profici-
scitur. illi, nulla coacta manu, loci praesidio freti,
in siluas, paludesq. confugiunt; suaq. eodem conse-
runt. Caesar, partitis copijs cum C. Fabio legato,
& M. Crasso quaestore, celeriterq. effectis ponti-
bus, adiit* tripartito aedificia, uicosq. incendit; ma-
gno pecoris, atque hominum numero potitur. qui-
bus rebus coacti Menapij, legatos ad eum, pacis pe-
tendae causa, mittunt. ille, obsidibus acceptis, ho-
stium se habiturum numero confirmat, si aut Am-
borigem, aut eius legatos, finibus suis recepisset.
his confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum
equitatu, custodis loco, in Menapijs relinquit; ipse
in Treuiros proficiscitur. Dum haec a Caesare ge-
runtur, Treuiri, magnis coactis peditatus, equita-
tusq. copijs, Labienum cum una legione, quae in eo-
rum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iamq.
ab eo non longius bidui uia aberant, cum duas uen-
nisse* legiones missu Caesaris cognoscunt. positis ca-
stris a millibus passuum xv, auxilia Germanorum
expectare constituunt. Labienus, hostium cognito
consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam di-
micandi facultatem, v. cohortium* praesidio impe-
dimentis relicto cum xxv. cohortibus, magnoq. e-
quitatu, contra hostem proficiscitur; & ∞. pas-
sum intermisso spatio, castra communit. Erat in-
ter Labienum, atque hostem, difficili transitu flu-
men, ripisq. praeruptis. hoc neque ipse transire ha-
bebat*

*bebat in animo, neque hostes transituros existima-
 bat. augebatur auxiliorum quotidie spes. * loqui-
 tur in concilio palam; quoniam Germani appro-
 pinquare dicuntur, sese suas exercitusq. fortunas
 in dubium non deuocaturum, & postero die prima
 luce castra moturum. celeriter haec ad hostes dese-
 runt, ut ex magno Gallorum equitatus numero
 nonnullos Gallicis rebus fauere natura coge-
 bat. Labienus, noctu tribunus mil. primisq. ordinibus con-
 uocatis, quid sui consilij sit, proponit; & quo faci-
 lius hostibus timoris det suspicionem, maiore stre-
 pitu, & tumultu, quam populi R. fert consuetudo,
 castra moueri iubet. his rebus fugae similem* pro-
 fectionem efficit. haec quoque per exploratores an-
 te lucem in tanta propinquitate castrorum ad ho-
 stes deferuntur. uix agmen nouissimum extra mu-
 nitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se,
 ne speratam praedam ex manibus dimitterent, lon-
 gum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxi-
 lium expectare; neque suam pati dignitatem, ut
 tantis copijs tam exigua manum, praesertim fu-
 gientem, atque impeditam, adoriri non audeant;
 flumen transire, & iniquo loco proelium commit-
 tere, non dubitant. quae fore suspicatus Labienus,
 ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simula-
 tione itineris, placide progrediebatur. tum, prae-
 missi paullum impeditis, atque in tumulto
 quodam collocatis; Habetis, inquit, milites, quam
 petistis, facultatem: * hostem impedito, atque ini-
 quo loco tenetis: praestate eandem nobis ducibus*

uirtutem, quam saepenumero imperatori praestitistis: eum adesse, & haec coram cernere, existimate. simul, signa ad hostem conuerti, aciemq. dirigi, iubet: & paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, * pila in hostes iaciunt. illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire uiderunt, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti, proximas siluas petiuerunt: * quos Labienus equitatu consecutus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio ueniebant, percepta Treuironum fuga, sese domum contulerunt. cum ijs propinqui Induciomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus, atque imperium est traditum. Caesar, postquam ex Menapijs in Treuiros uenit, duabus de caussis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paululum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio paucis diebus opus* efficitur. firmo in Treuiris praesidio ad pontem relicto, ne quis ab ijs subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumq. transducit. Vbi, qui ante obsides dederant, atque in deditio-

nem

nem uenerant , purgandi sui caussa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem laesam ; petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne, communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus poenas pendant. si amplius obsidum uellet, dare pollicentur. cognita Caesar caussa, reperit, ab Sueuis auxilia missa esse; * Vbiorum satisfactionem accepit: aditus, uiasq. in Sueuos perquirat. Interim, paucis post diebus, fit ab Vbijs certior, Sueuos omnes in unum locum copias cogere; atque ijs nationibus, quae sub eorum sunt imperio, denunciare, ut auxilia, peditatus, equitatusq. mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit. Vbijs imperat, ut pecora deducant; suaq. omnia ex agris in opida conferant; sperans, barbaros atque imperitos homines, inopia cibariorum* adductos, ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci. mandat, ut crebros exploratores in Sueuos mittant, quaeque apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt; & *, * paucis diebus intermissis, referunt, Sueuos omnes, posteaquam certiores nunciij de exercitu Romanorum uenerant, cum omnibus suis, sociorumq. copijs, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse: siluam esse ibi infinitae magnitudinis, quae appellatur Baccenis, ac longe introrsus pertinere, & pro natiuo muro obiectam, Cheruscis a Sueuis, Sueuosq. a Cheruscis, iniurijs, incursionibusq. prohibere: ad

eius initium siluae Sueuos aduentum Romanorum expectare constituisse. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alienum esse uidetur de Galliae, Germaniaeque moribus, & quo differant eae nationes inter sese, proponere. IN GALLIA non solum in omnibus* ciuitatibus, atque pagis, partibusque sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt; *earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium, iudiciumque summa omnium rerum, consiliorumque redeat, * idque eius rei causa antiquitus institutum uidetur, ne quis ex plebe contra potentiores auxilij egeret. suos enim opprimi quisque, & circumueniri non patitur; neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. haec eadem ratio est in summa totius Galliae. namque omnes ciuitates in duas partes diuisae sunt. cum Caesar in Galliam uenit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. ij cum per se minus ualerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaeque eorum erant clientelae, Germanos, atque Aruoribus, sibi* adiunxerant, eosque ad se magnis iacturis, pollicitationibusque perduxerant. proelijs uero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfecta, * tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent; obsidesque ab ijs principum filios acciperent; & publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilij inituros; & partem finitimi

agri

agri per vim occupatam possiderent ; Galliaeq. totius principatum obtinerent. qua necessitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi causa, Romam ad senatum profectus, * infecta re redierat. aduentu Caesaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, ueteribus clientelis restitutis, nonis per Caesarem comparatis; quod ij, qui se ad eorum amicitiam aggregauerant, meliore condicione, atque imperio aequiore se uti uidebant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateq. amplificata, Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Rhemi successerant; quos* quod adaequare apud Caesarem gratia intelligebatur, ij, qui propter ueteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Rhemis * in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur : ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statuerat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam* plebs paene seruorum habetur loco, * quae per se * nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, cum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illi rebus diuinis intersunt. sacrificia publica, ac priuata procurant, legiones interpretantur : ad hos magnus adolescen-

*adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſſa concurrit; magnoq. ij ſunt apud eos honore. nam fere de omnibus controuerſiis, publicis, priuatisq. conſtituunt; et, ſi quod eſt admiſſum facinus, ſi caedes facta, ſi de hereditate, de finibus controuerſia eſt, * ijdem diſcernunt, præmia, poenasq. conſtituunt; ſi quis * aut priuatus, aut populus eorum decreto non ſtetit, ſacrificijs interdicunt. hæc poena apud eos eſt grauiffima. quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum, ac ſceleratorum habentur; * ab ijs omnes decedunt, aditum eorum, ſermonemq. deſugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque hos nos nullus communicator. his autem omnibus druidibus præeſt unus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit; * at, ſi ſunt plures pares, ſuffragio druidum adlegitur; nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. ij certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, conſidunt, in loco conſecrato. huc omnes undique, qui controuerſias habent, conueniunt; eorumq. iudiſijs, decretisq. parent. Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata eſſe exiſtimatur. Et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere uolunt, plerumque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. Druides a bello abeſſe conſueuerunt, neque tributa una cum reliquis pendunt; militiæ uacationem, omniumq. rerum habent immunitatem; tantis excitati præmijs,*

*mijs, & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis, parentibusq. mittuntur: magnum ibi numerum uersuum ediscere dicuntur. itaque non nulli annos uicenos in disciplina permanent; neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisq. rationibus Graecis litteris utantur. id mihi duabus de caussis instituisse uidentur; quod neque in uulgus disciplinam efferrī uelint, neque eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. in primis hoc uolunt persuadere, non interire animas, sed ab alijs post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad uirtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa praeterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi, ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium ui, ac potestate disputant, & inuentuti transdunt. Alterum genus est equitum. ij, cum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Caesaris aduentum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello uersantur; atque eorum, ut quisque est genere, * copijsq. amplissimus, ita plurimos circum se ambaetos, clientesq. habet. hanc unam gratiam, potentiamq. nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam caussam, qui sunt affecti grauioribus morbis, quiq. in proelijs, periculisq.*

culisq. uersantur, aut pro uictimis homines immolant, aut se immolatuos uouent, administratisq. ad ea sacrificia druidibus utuntur; quod pro uita hominis, nisi uita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. alij immani magnitudine simulacra habent: quorum contexta uiminibus membra uiuis hominibus complent; quibus succensis circumuenti flamma exanimantur homines. supplicia eorum, qui in furto, * aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora dijs immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt: hunc uiarum, atque itinerum ducem; hunc ad quaestus pecuniae, mercaturasque habere uim maximam arbitrantur. post hunc Apollinem, & Martem, & Iouem, & Minervam. de his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Minervam, operum, atque artificiorum initia transdere; Iouem, imperium caelestium tenere; Martem, * bella regere. huic, * cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperunt, plerumque deuouent; quae superauerint, animalia capta immolant; reliquasque res in unum locum conferunt. multis in ciuitatibus harum rerum exstruuntur * cumulos locis consecratis conspiciari licet:

*neque

neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: grauissimumq. ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant: idq. ab druidibus proditum dicunt. ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium, finiunt, & dies natales, & mensium, & annorum initia sic obseruant, ut noctem dies subsequatur. in reliquis uitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleuerint, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumq. in puerili aetate in publico, in conspectu patris assistere turpe ducunt. uiri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum dotibus communicant. huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur, fructusq. seruantur. uter eorum uita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit. uiri in uxores, sicuti in liberos, uitae, necisq. habent potestatem; & cum pater familias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt; & de morte, si res in suspicionem uenit, de uxoribus in seruilem modum quaestionem habent; & si compertum est, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaq. quae uiuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inserunt, etiam animalia; ac, paullo supra hanc memoriam,

riam, serui, & clientes, quos ab ijs dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, una cremabantur. quae ciuitates commodius suam remp. administrare existimantur, habent legibus* sanctum, si quis quid de rep. a finitimis rumore, aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat, ne
*ue cum quo alio communicet: quod saepe homines temerarios, atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae uisa sunt, occultant; quaeq. esse ex usu iudicauerint, multitudini produnt. de rep. nisi per concilium loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque druides habent, qui rebus diuinis praesint; neque sacrificijs student: deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. uita omnis in uenationibus, atque in studijs rei militaris consistit: ab paruulis duritiei, ac labori student. qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: * hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq. confirmari, putant: intra annum uero xx. feminae notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus; cuius rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturae non student; maiorq. pars uictus eorum in lacte, & caseo, &
carne

carne consistit : neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusq. hominum, * qui una coierunt, quantum* eis, & quo loco uisum est, attribuunt agri; atque anno post alio transire cogunt. eius rei multas asserunt causas; ne, assidua consuetudine capti, studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant, potentioresq. humiliores possessionibus expellant; ne accuratius, ad frigora, atque aestus uitandos, aedificent; ne qua oriat^r pecuniae cupiditas; qua ex re factiones, dissensionesq. nascuntur, ut animi aequitate plebem contineant; cum suas quisque opes cum potentissimis aequari uideat. Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimis circum se uastatis finibus solitudines habere. hoc proprium uirtutis existimant, expulso agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato. cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello praesint, ut uitae necisq. habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus communis est magistratus; sed principes regionum, atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, atque extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea inuentutis exercendae, ad desideratae* minuendae, causa fieri praedicant. atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore,

fore, * qui sequi uelint, profiteantur; consurgunt
ij, qui & causam, & hominem probant, suumq.
auxilium pollicentur; atque ab multitudine col-
laudantur: qui ex ijs secuti non sunt, in deserto-
rum, ac proditorum, numero ducuntur: omniumq.
rerum ijs postea fides* abrogatur. hospites uiolare,
fas non putant: qui quaque de causa ad eos uene-
runt, ab iniuria prohibent: * sanctosq. habent;
ijs omnium domus patent, uictusq. communica-
tur. ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli
uirtute superarent, * & ultro bella inferrent, ac,
propter hominum multitudinem, agriq. inopiam,
trans Rhenum colonias mitterent: itaque ea, quae
fertilissima sunt, Germaniae loca circum Hercy-
niam siluam, quam Eratostheni, & quibusdam
Graecis fama notam esse uideo, quam illi Orci-
niam appellant * uulgo, Tectosages occuparunt,
atque ibi confederunt. quae gens ad hoc tempus ijs
sedibus se continet, summamq. habet iustitiae, &
bellicae laudis opinionem. nunc, * quod in eadem
inopia, egestate, patientiaq. Germani perma-
nent, eodem uictu, & cultu corporis utuntur:
Gallis autem propinquitas, & transmarinarum re-
rum notitia, multa ad copiam, atque usus largi-
tur, paullatim assuesacti superari, multisq. uicti
proelijs, ne se quidem ipsi cum illis uirtute compa-
rant. Huius Hercyniae siluae, quae supra demon-
strata est, latitudo 19. dierum iter expedito pa-
ret: non enim aliter finire potest, neque mensuras
itinerum nouerunt. oritur ab Heluetiorum &

Neme-

Nemetum & Rauracorum finibus, rectaq. fluminis Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumq. gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est huius Germaniae, qui, se aut audisse, aut adisse ad initium eius siluae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit. multa in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis uisa* non sint: ex quibus quae maxime* differant ab ceteris, & memoriae prodenda* uideantur, haec sunt. Est bos cerui figura: cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius magisq. directum his, quae nobis nota sunt, cornibus. ab eius summo sicut palmae, ramiq. late diffunduntur. * eadem est feminae, marisq. natura, * eadem forma, magnitudoq. cornuum. Sunt item, quae appellantur Alces. harum est* consimilis capris figura, & uarietas pellicum: sed magnitudine paullo antecedunt: mutilaeq. * sunt cornibus, & crura sine nodis, articulisq. habent, neque quietis causa procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese, * aut subleuare, possunt. his sunt arbores procubilibus: ad eas se applicant, atque ita paullum modo * reclinatae, quietem capiunt: quarum ex * uestigijs cum est animaduersum a uenatoribus, quo se recipere consueuerint, omnes eo loco, aut a radicibus subruunt, aut * abscidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinqua-

tur . huc cum se consuetudine* reclinauerint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsae concidunt . Tertium est genus eorum, qui Vri appellantur . ij sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figura tauri . magnus* est eorum & magna uelocitas . neque homini, neque ferae, quam* conspexerunt, parcent . hos studiose foueis captos interficiunt . hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere uenationis exercent ; &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem . sed assuescere ad homines , * & mansuescere, ne paruuli quidem excepti possunt . amplitudo cornuum, & figuram, & species multum a nostrorum bouum cornibus differt . haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt ; atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur . Caesar postquam per Vbios exploratores comperit, Suenos sese in siluas recepisse ; inopiam frumenti ueritus, quod, ut supra demonstrauimus, minime omnes Germani agriculturae student, constituit, non progredi longius: sed ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quae ripas Vbiorum continebat, in longitudinem pedum CC.* rescindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV. constituit, praesidiumq. cohortium XII. pontis tuendi causa, ponit; magnisq. eum locum munitionibus firmat . ei loco, praesidioq. C. Volcatium Tullum

lum adolescentem praefecit : ipse, cum maturescere frumenta inciperent , ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam siluam, quae est totius Galliae maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Treuironum ad Nervios pertinet, millibusque amplius D. in longitudinem patet, L. Minucium Basilium cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua eius aduentus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit. Basilium, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes apprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest. * nam magno accidit casu, ut in ipsum incautum, atque etiam imparatum incideret; priusque eius aduentus ab hominibus nideretur, quam fama, ac nuncijs afferretur. sic magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rehdīs, equisque comprehensis, ipsum effugere mortem. * sed hoc quoque factum est, quod, aedificio circumdato silua, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi aestus causa, plerumque silvarum, ac fluminum petunt propinquitates, comites, familiaresque eius angusto in loco equitum nostrorum nim paulisper sustinuerunt. ijs pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem

*silvae texerunt. * sic ad subeundum periculum, & ad uitandum, multum fortuna ualuit. * Ambiorix, an copias suas iudicio non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimauerit; an tempore exclusus, & repentino equitum aduentu* prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet; dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nuncijs, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam siluam, pars in continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, * ij in insulis sese occultauerunt, quas aestus efficere consuerunt. multi, ex suis finibus egressi, se, suaq. omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam confectus, cum laborem aut belli, aut fugae ferre non posset, omnibus praecibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilij auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaq. copia est, se exanimauit. Segni, Condrusique, ex gente, & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Treuirosque, legatos ad Caerem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, ne ue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam indicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quaestione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se ut reducerentur, imperauit: si ita fecissent, fines eorum se uiolaturum, negauit. tum, copijs in tres partes distributis, impedimenta omnium * legionum ad Atuat-*

Atuatucam contulit. id castelli nomen est. hoc fere est in medijs Eburonum finibus, ubi Titurius, atque *Aurunculeius*, hiemandi causa, confederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Caesar, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem subleuaret. praesidio impedimentis legionem XIV. reliquit, unam ex ijs IIII. quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. ei legioni, castrisque Q. Tullium Cicero- nem praefecit, CC. q. equites attribuit. partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III. ad Oceanum uersus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci iubet, C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae* *Aduaticis* adiacet, depopulandam mittit; ipse, cum reliquis* tribus ad flumen *Scaldium*, quod influit in *Mosam*, extremasque *Arduennae* partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum *Ambiorigem* audiebat. discedens, post diem VII. sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat: Labienum, Treboniumque hortatur, si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint. erat, ut supra demonstrauimus, manus certa nulla, non praesidium, non opidum, quod se armis defenderet; sed in omnes partes dispersa multitudo: ubi cuique aut uallis abdita, aut locus siluestris, aut palus impedita spem praesidij, aut

salutis aliquam offerebat, confederat. haec loca
necinitatibus erant nota, magnamq. res diligen-
tiam requirebat, non in summa exercitus tuenda,
(nullum enim poterat, uniuersis perterritis, * ac
dispersis, periculum accidere) sed in singulis mili-
tibus conseruandis; quae tamen ex parte res ad sa-
lutem exercitus pertinebat. nam & praedae cupi-
ditas multos longius euocabat; ac siluae incer-
tis, occultisq. itineribus confertos adire prohibe-
bant. si negotium confici, stirpemq. hominum sce-
leratorum interfici uellet, dimittendae plures ma-
nus, diducendiq. erant milites. si continere ad si-
gna manipulos uellet, ut instituta ratio, & consue-
tudo exercitus R. postulabat; locus * ipse erat praesi-
dio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & disper-
sos circumueniendi singulis deerat audacia. At
in eiusmodi difficultatibus, quantum diligen-
tia prouideri poterat, prouidebatur: ut potius in
nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi
ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detri-
mento militum noceretur. * Caesar ad finitimas
ciuitates nuncios dimittit; omnes euocat spe prae-
dae, ad diripiendos Eburones; ut potius in silua
Gallorum uita, quam legionariorum, periclitare-
tur; simul ut, magna multitudine circumfusa pro-
tali facinore, stirps, ac nomen ciuitatis tollatur.
magnus undique numerus celeriter conuenit. haec
in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesq.
appetebat VII. quem ad diem Caesar ad impedi-
menta, legionemq. reuerti constituerat. hic, quan-
tum

tum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. dissipatis, ac perterritis hostibus, ut demonstrauius, manus erat nulla, quae paruam modo timoris causam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad praedam euocari. cogunt equitum 11. millia Sugambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros, atque Usipetes, supra docuimus: transeuntes Rhenum nauibus, ratibusque, xxx. millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat* imperfectus, praesidiumq. ab Caesare relictum, primus Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. inuitati praeda, longius procedunt. non hos palus, in bello, latrocinijq. natos, non silvae morantur: quibus in locis sit Caesar, ex captiuis quaerunt; profectum longius repერიunt, omnemq. exercitum discesse, cognoscunt. atque unus ex captiuis, quid uos, inquit, hanc miseram, ac tenuem sectamini praedam, quibus iam licet esse fortunatissimis? 111. horis ad Atuaticam uenire potestis: hoc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit: praesidij tantum est, ut* ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacti erant praedam, iam occulto relinquunt; * ipsi ad Atuaticam contendunt, usi eodem duce, cuius haec iudicio cognouerant. Cicero, qui* per omnes superiores dies praeceptis Caesaris somma

diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem * quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII. die, diffidens Caesarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de eius reditu fama afferebatur, simul eorum permotus uocibus, qui illius patientiam, paene obsessionem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum eiusmodi casum exspectans, quo, IX. oppositis legionibus, maximoq. equitatu, dispersis, ac paene deletis hostibus, in millibus passuum III. offendi posset; V. cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter, & castra unus omnino collis intererat. complures erant * in castris ex legionibus aegri relictī: ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerunt circiter CCC. sub uexillo * una mittuntur: magna praeterea multitudo calonum, magna * uis iumentorum, quae in castris subsederat, facta potestate, sequitur. hoc ipso tempore, & casu Germani equites interueniunt, * protinusq. eodem illo, quo uenerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur; nec prius sunt uisi obiectis ab ea parte siluis, quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub uallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. inopinantes nostri re noua perturbantur: ac uix primum impetum cohors in statione sustinet. circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si quem aditum reperire possent: aegre nostri portas tuentur, reliquos aditus lo-

cus ipse per se, munitioq. defendit; totis trepidatur castris, atque alius ex alio caussam tumultus quaerit: neque, quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, prouident. alius iam capta castra pronunciat; alius, deleto exercitu, atque imperatore, uictores barbaros uenisse contendit; pleriq. nouas sibi ex loco religiones fingunt; Cottaque, & Titurij calamitatem, qui in eodem *occiderint castello, ante oculos ponunt. tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum esse intus praesidium. percurrere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat aeger* in praesidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Caesarem duxerat, cuius mentionem superioribus proelijs fecimus; *ac diem iam v. cibo caruerat. hic, diffusus suae, ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: uidet imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine; capit arma a proximis, atque in porta consistit. *sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quae in statione erat. paullisper proelium una sustinent. relinquit animus Sextium: grauib. acceptis uulneribus deficiens, aegre per manus tractus, seruatur. hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum ut in munitioibus consistere audeant, speciemq. defensorum praebeant. interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt: *praecurrunt equites; quanto res sit in periculo, cognoscunt. hic ue-

ra nulla munitio est, quae perterritos recipiat. modo conscripti, atque usus militaris imperiti ad tribunum mil. centurionesq. ora conuertunt: quid ab his praecipiat, expectant. nemo est tam fortis, qui non rei nouitate perturbetur. barbari, signa procul conspicati, ab oppugnatione desistunt, redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse, ex captiuis cognouerant. postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proximum tumultum procurrunt. hinc celeriter deiectioni, se in signa, manipulosq. coniungunt. eo magis timidos perterrent milites. alij, cuneo facto, ut celeriter * percurrant, censent; quoniam tam propinqua sint castra: & si pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos seruari posse confidunt: alij, ut in iugo constant, atque eundem omnes ferant casum. hoc ueteres non probant milites, quos sub uexillo una profectos docuimus: itaque, inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat praepositus, per medios hostes percurrunt, incolumesq. ad unum in castra perueniunt omnes. hos subsequuti calones, equitesq. eodem impetu, militum uirtute seruantur. at ij, qui in iugo * constiterant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse alijs uim, celeritatemq. uiderant, imitari potuerunt: sed, se in castra recipere conati, iniquum

in locum demiserunt . centuriones , quorum non
nulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legio-
num causa uirtutis in superiores erant ordines
huius legionis transducti , ne ante partem rei mi-
litaris laudem amitterent , fortissime pugnantes
conciderunt . Militum pars , horum uirtute sum-
motis hostibus , praeter spem incolumis in castra
peruenit ; pars , a barbaris circumuenta , periit .
Germani , desperata expugnatione castrorum ,
quod nostros iam constitisse in munitionibus ui-
debant , cum ea praeda , quam in siluis deposue-
rant , trans Rhenum sese receperunt . ac tantus
fuit * etiam post discessum hostium terror , ut ea
nocte , cum C. Volusenus missus cum equitatu ad
castra uenisset , fidem non haberent , adesse cum
incolumi Caesarem exercitu . sic * omnium ani-
mos timor praecoccupauerat , ut , paene aliena-
ta * mente , deletis omnibus copiis , equitatum
se ex fuga recepisse dicerent ; neque , incolumi ex-
ercitu , Germanos castra oppugnaturus fuisse con-
tenderent . quem timorem Caesaris aduentus sus-
tulit . Reuersus ille , euentus belli non ignarus ,
unum , quod cohortes ex statione , & praesidio
essent emissae , questus , ne minimo quidem casu
locum relinqui debuisse , multum fortunam in re-
pentino hostium aduentu potuisse indicauit , mul-
to etiam amplius , quod paene ab ipso uallo , por-
tisq. castrorum barbaros auertissent . quarum o-
mnium rerum maxime admirandum uidebatur ,
quod Germani , qui eo consilio Rhenum transie-

rant ,

rant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Caesar, ad uexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes uici, atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum, atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbris procubuerant: ut, si qui etiam in praesentia se occultassent; tamen is, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum uideretur. ac saepe in eum locum uentum est, tanto in omnes partes diuiso equitatu, ut non modo uisum ab se Ambiorigem in fuga * circumspicerent captiui, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent; ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio uincerent; semperq. paulum ad summam felicitatem defuisse uideretur; atque ille latebris, aut siluis, aut saltibus se eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, partesq. peteret, non maiore equitum praesidio, quam i v. quibus solis uitam suam committere audebat: tali modo uastatis regionibus, exercitum Caesar, duarum cohortium damno, Durocortum Rhemorum reducit; concilioq. in eum locum Galliae indicto, de coniuratione Senonum & Carnutum quaestionem habere instituit;

stituit; & de Accone, qui princeps eius consilij
 fuerat, grauiore sententia pronunciata, more
 maiorum supplicium sumpsit: non nulli, iudi-
 cium ueriti, profugerunt: quibus cum aqua, at-
 que igni interdixisset, 11. legiones ad fines Tre-
 uirorum, 11. in Lingonibus, VI. reliquas in
 Senonum finibus Agendici in hibernis colloca-
 uit; frumentoq. exercitui prouiso, ut institue-
 rat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est

C . IULII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . VII

VIETA Gallia, Caesar, ut
constituerat, in Italiam ad* con
uentus peragendos proficisci-
tur. ubi cognoscit de P. Clodij
* caede ; de senatusq. consulto
certior factus, ut omnes Italiae
iuniores coniurarent, delectum tota prouincia ha-
bere instituit. eae res in Galliam transalpinam ce-
leriter perferuntur. addunt ipsi, & affingunt ru-
moribus Galli, quod res poscere uidebatur, retine-
ri urbano motu Caesarem, neque in tantis dissen-
sionibus ad exercitum uenire posse. hac impulsu oc-
casionem, qui iam ante se populi R. imperio subie-
ctos dolerent, liberius, atque audacius de bello con-
silia inire incipiunt. indictis inter se principes Gal-
liae concilijs, siluestribus, ac remotis locis, querun-
tur de Acconis morte ; hunc casum ad ipsos* reci-
dere posse, demonstrant ; miserantur communem
Galliae fortunam ; omnibus pollicitationibus, ac
praemijs deposcunt, qui belli* initium faciant,
& sui capitis periculo Galliam in libertatem uin-
dicent.* eius in primis rationem habendam esse di-
cunt, prius quam eorum clandestina consilia effe-
rantur ; ut Caesar ab exercitu intercludatur : id esse
facile ; quod neque legiones, absente imperatore,
audeant

*audeant ex hibernis egredi; neque imperator sine praesidio ad legiones peruenire possit; postremo, in acie praestare interfici, quam non ueterem belli gloriam, libertatemque, quam a maioribus acceperant, recuperare. His rebus agitat, profectur Carnutes, se nullum periculum, communis salutis causa, recusare; principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam in praesentia de obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, ut iureiurando, ac fide sanciat, petunt, collatis militaribus signis, quod more eorum grauissima cerimonia continetur, ne, facto initio belli, a reliquis deserantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio disceditur. ubi ea dies uenit, Carnutes Cotuato, & Conetuduno ducibus, desperatis nominibus *Genabin, dato signo, concurrunt; ciuesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in ijs C. Fusum Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae, iussu Caesaris, praeerat, interficiunt; bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliae ciuitates fama perfertur. nam, ubi maior atque illustrior incidit res, clamore, per agros regionesque, significant; hinc alij deinceps excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam, quae Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam uigiliam in finibus Aruernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix,*

torix, Celtilli filius, Aruernus, summae potentiae adolescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, Et ob eam causam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis suis clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione, patruo suo, reliquisq. principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant; expellitur ex opido Gergouia, non tamen* desistit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis causa, arma capiant: magnisq. coactis copijs, aduersarios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate; rex ab suis appellatur; dimittit quoquo uersus legationes; obtestatur, ut in fide maneant. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosq. omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit: omnium consensu ad eum defertur imperium. qua oblata potestate, omnibus ijs ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet. armorum quantum quaeque ciuitas domi, quodq. ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatu studet: summae diligentiae summam imperij seueritatem addit: magnitudine supplicij dubitantes cogit: nam, maiore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: leuiore de causa, auribus defectis, aut singulis effosis oculis,

lis, domum remittit; ut sint reliquis documento,
& magnitudine poenae perterreant alios. His
supplicijs celeriter coactō exercitu, Lucterium Ca-
durcum, summae hominem audaciae, cum parte co-
piarum, in Ruthenos mittit: ipse in Bituriges pro-
ficiscitur. eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quo-
rum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogā-
tum, quo facilius hostium copias sustinere possint,
Aedui de consilio legatorum, quos Caesar ad exer-
citum reliquerat, copias equitatus, perditatus-
que, subsidio Biturigibus mittunt: qui cum ad flu-
men Ligerim uenissent, quod Bituriges ab Aeduis
diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen trans-
ire ausi, domum reuertuntur: legatisq. nostris re-
nunciant, se, Biturigum perfidiam ueritos, reuer-
tisse: quibus id consilij fuisse cognouerint, ut, si flu-
men transissent, una ex parte ipsi, altera Aruerni
se circumfisterent, id ea ne de caussa, quam legatis
pronunciarent, an perfidia adducti fecerint, quod
nihil nobis constat, non uidetur pro certo esse po-
nendum. Bituriges eorum discessu statim se cum
Aruernis coniungunt. His rebus in Italiam Caesa-
ri nunciatis, cum iam ille uirtute Cn. Pompeij ur-
banas res commodiorem in statum peruenisse intel-
ligeret, in transalpinam Galliam profectus est. eo
cum uenisset, magna difficultate afficiebatur, qua
ratione ad exercitum peruenire posset. nam, si le-
giones in prouinciam accerferet, se absente in iti-
nere proelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad
exercitum contenderet, ne ijs quidem, qui eo tem-

pore pacati uiderentur, suam salutem recte committi uidebat. interim Lucterius Cadurcus, in Ruthenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat: progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utrisque obsides accipit, & magna coacta manu, in prouinciam Narbonem uersus, eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Caesar omnibus consilijs anteuertendum existimauit, ut Narbonem proficisceretur. eo cum uenisset, timentes confirmat: praesidia in Ruthenis prouincialibus, Volcis, Artomicis, Tolosatibus, circumq. Narbonem, quae loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex prouincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his rebus comparatis, represso iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluijs discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impendebat: tamen discussa niue VI. in altitudinem pedum, atque ita uis patefactis, summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini umquam eo tempore anni semitae patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, uagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama, ac nuncijs ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti

perterriti omnes Aruerni circumstunt: atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, *neu se ab hostibus diripi patiatur; praesertim cum uideat omne ad se bellum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos uersus. At Caesar biduum in ijs locis moratus, quod, haec de Vercingetorige usu uentura, opinione* praeceperat, per caussam supplementi, equitatusq. cogendi, ab exercitu discedit; Brutum adolescentem ijs copijs praeficit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime peruagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. his constitutis rebus, omnibus suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus Viennam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fides Aeduorum in Lingone; contendit, ubi II. legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilij, celeritate praecurreret. eo cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusq. in unum locum omnes cogit, quam de eius aduentu Aruernis* nunciari posset. hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum opidum, * quos ibi, Heluetico proelio victos, Caesar collocauerat, Aeduisq. attribuerat; oppugnare instituit. magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam par-

tem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiarijs Aeduarum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis praesidium videretur positum esse; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subiectionibus laboraret. praestare visum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque, ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant; duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios profisciscitur. altero die cum ad opidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret; quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. * idq. biduo circumvallavit. tertio die missis ex opido legatis de deditioe, arma proferri, iumenta produci, D C. obsides dari, iubet: ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. ipse, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum profisciscitur; qui tunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. huc biduo * Caesar pervenit; &, castris ante opidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quaeq. ad eam rem usui sint, militibus imperat; &, quod opidum

dum Genabin fons fluminis Ligeris* contingebat, ueritus, ne noctu ex opido* profugerent, 11. legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paulo ante mediam noctem silentio ex opido egressi, flumen transire coeperunt. quare per exploratores nunciata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit; atque opido potitur, per paucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis, atque iterum* angustiae multitudini fugam intercluserant. opidum diripit, atque incendit; praedam militibus donat, exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix,* ubi de Caesaris aduentu cognouit, oppugnatione desistit, atque obuiam Caesari proficiscitur. ille, opidum Biturigum, positum in uia, Nouiodunum oppugnare instituerat. quo ex opido, cum legati ad eum uenissent, oratum, ut sibi ignosceret, suaeq. uitae consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus,* arma proferri, equos produci, obsides dari, iubet. parte iam obsidum transdita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, & paucis militibus intromissis, qui arma, iumenta q. conquirerent, equitatus hostium procul uisus est; qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque opidani conspexerunt, atque in spem auxilij uenerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere, coeperunt. Centuriones in opido, cum ex significatione Gallorum noui ali-

quid ab ijs iniri consilij intellexissent, gladijs distinctis portas occupauerunt, suosq. omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, * proeliumq. equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter CD. submittit: quos ab initio * secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus opidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem * perduxerunt, seseq. ei dederunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad opidum Auaricum, quod erat maximum, munitissimumq. in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est, quod, eo opido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, & commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod equitatu ipsi abundant: & quod anni tempore subleuentur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex aedificijs petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse: praeterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda, uicos, atque aedificia incendi oportere, hoc spatium a Boia quoquo uersus,

quo pabulandi causa adire posse uideantur : harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur : Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a castris progressuros, neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentis ue exsuant, quibus amissis bellum geri non possit : praeterea, opida incendi oportere, quae non munitione, & loci natura ab omni sint periculo tuta : neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita, ad copiam com meatus, praedamq. tollendam : haec si graua, aut acerba uideantur, multo illa grauius aestimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici ; quae sit necesse accidere uideatis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius .xx. urbes Biturigum incenduntur . hoc * idem fit in reliquis ciuitatibus . in omnibus partibus incendia conspiciuntur : quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatij proponebant, quod se, prope explorata uictoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant : * deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placet, an defendi . procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherriam prope totius Galliae urbem, quae & praesidio, & ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogerentur : facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine, & palude circumdata, unum habeat, &

perangustum aditum. datur petentibus uenia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. defensores idonei opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus, siluisque munitum, ab Auarico longe millia passuum xv. ibi per certos exploratores in singula diei* tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat; & quid fieri uellet, imperabat: omnes nostras pabulationes, frumentationesque obseruabat, dispersosque cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione prouideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diuersisque itineribus iretur: Castris ad eam partem opidi positus, Caesar, quae intermissa a flumine, & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, uineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumuallare loci natura prohibebat: * de re frumentaria Boios, atque Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua, & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. * summa difficultate rei frumentariae affecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendijs aedificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, & pecore e longinquiore uicinis adacto,

adactis, extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab ijs audita populi R. maiestate, et superioribus uictorijs indigna. quin etiam Caesar, cum in opere singulas legiones appellaret, & si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; uniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante, meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent; hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent: praestare omnes, perferre acerbitates, quam non ciuibus R. qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. haec eadem centurionibus, tribunisq. mil. mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent turres, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum, cum equitatu, expeditisq. qui inter equites proeliari consueissent, insidiarum causa eo profectum; quo nostros postero die pabulatum uenturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros, impedimenta q. sua, in artiores siluas abdiderunt, copias omnes, in loco edito, atque aperto, instruxerunt. qua re nunciata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediti, iussit. Collis erat leniter ab infimo accliuus: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atque impedita, cingebat, non latior

tior pedibus l. hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimq. distributi in ciuitates, omnia uada, ac saltus eius paludis certis custodijs obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani percurrere conarentur, haesitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci uiderent, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem condicionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare, cernoscere. indignantes milites Caesar, * quod conspectum suum hostes ferre possent tantulo spatio interiecto, et signum proelii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quot uirorum sortium morte necesse * esset constare uictoriam: quos cum sic animo paratos uideret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum uitam sua salute habeat cariorem. sic milites consolatus, eodem die reducit in castra; reliqua, quae ad oppugnationem opidi pertinebant, administrare instituit. Vercingetorix, cum ad suos redisset, prodicionis insimulatus, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset; quod eius discessu Romani tanta opportunitate, & celeritate uenissent, non haec omnia fortuitu, aut sine consilio, accidere potuisse: regnum illum Galliae malle Caesaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad haec respondit: Quod Castra mouisset, factum inopia pabuli,

buli, etiam ipsis hortantibus: Quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum uero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic * fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperij se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollietatem, studere omnes uideret, quod diutius laborem ferre non possent: Romani si casu interuenerint, fortunae; si alicuius indicio uocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & uirtutem despicere potuerint; qui, dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint; imperium se a Caesare per proditionem nullum de siderare, quod habere uictoria posset; quae iam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata: quin etiam, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere, uideantur. Haec ut intelligatis, inquit, sincere a me pronuntiari, audite Romanos milites. producit seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame, uinculisq. excruciauera. ij, iam ante edocti, quae interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt: fame, & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec iam uires sufficere * cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione opidi profecisset, tri

duo exercitum * deducere. Haec a me, inquit Vercingetorix, beneficia habetis, quem proditionis in simulatis: cuius opera sine uestro sanguine, tantum exercitum uictorem * fame paene consumptum uidetis: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est. Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo * consueverunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maiori ratione bellum administrari posse. statuerunt, ut x. millia hominum delecta ex omnibus * copijs in opidum submittantur: nec solum Biturigibus communem salutem committendam censeret; quod paene in eo, si opidum retinuissent, summam uictoriae constare intelligebant. singulari militum nostrorum uirtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, ut est summae genus sollertiae, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum. nam & laqueis falces auerteabant, quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae, atque omne genus cuniculorum notum, atque usitatum est. totum autem murum ex omni * parte turribus contabulauerant, atque has corijs intexerant. tum, crebris diurnis, nocturnisque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum tur-

rium

rium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commissis suarum turrium malis, adaequabant; & apertos cuniculos praeusta, & praeacuta materia, & pice seruefacta, & maximi ponderis saxis morabantur, moenibusq. appropinquare prohibebant. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt. Trabes directae, perpetuae in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur.* eae reuinciuntur extrorsus, & multo aggere uestiuntur.* ea autem, quae diximus intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur. ijs* collocatis, & coagmentatis, alius insuper ordo adijcitur, ut idem illud intervallum seruetur, neque inter se contingant trabes, sed, paribus intermissae spatij, singulae singulis saxis interiectis, arte contineantur. sic deinceps omne opus* contextitur, dum iusta muri altitudo expleatur. hoc enim in speciem, varietatemq. opus deforme non est, alternis trabibus, ac saxis, quae rectis lineis suos ordines seruant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quae, per petuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus reuincta, neque perrumpi, neque distrahi potest. ijs tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore, frigore, & assiduis imbribus* transderentur, tamen continenti labore omnia haec* superauerunt, & diebus xxv aggerem, latum pedes cccxxx, altum pedes xxc. exstru-

exstruxerunt. cum is murum hostium paene con-
tingeret, & Caesar ad opus consuetudine excuba-
ret, militesq. cohortaretur, ne quod omnino tem-
pus ab opere intermitteretur, paullo ante III. ui-
giliam est animaduersum, fumare aggerem, quem
cuniculos hostes succenderant. eodemq. tempore to-
to muro clamore sublato, duabus portis ab utro-
que latere turrium eruptio fiebat. alij faces, at-
que aridam materiam de muro in aggerem eminus
iaciebant; picem, reliquasq. res, quibus ignis ex-
citari potest, fundebant; ut, quo primum currere-
tur, aut cui rei ferretur auxilium, uix ratio iniri
posset. tamen, quod instituto Caesaris duae sem-
per legiones pro castris excubabant, * duaeq. par-
titis temporibus in opere erant, celeriter factum
est, ut alij eruptionibus resisterent, alij turres re-
ducerent, aggeremq. interscinderent, omnis ue-
ro ex castris multitudo ad restringendum* concur-
reret. cum in omnibus locis, consumpta iam reli-
qua parte noctis, pugnaretur, semperq. hostibus
spes uictoriae redintegraretur, eo magis, quod
deustos pluteos turrium uidebant, nec facile adire
apertos ad auxiliandum animaduvertebant, sem-
perq. ipsi recentes defessis succederent, omnemq.
Galliae salutem in illo uestigio temporis positam
arbitrarentur; accidit inspectantibus nobis, quod,
dignum memoria uisum, * praetermittendum non
existimauimus. Quidam ante portam opidi Gal-
lus per manus seui ac picis transditas glebas in
ignem e regione turris proijciebat: scorpione ab
latere

latere dextro transiectus, exanimatusq. concidit. hunc ex proximis unus iacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur; eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est a propugnatoribus uacuus relictus locus, quam, restincto aggeri, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, consilium ceperunt, ex opido profugere, hortante, & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab opido castra Vercingetorigis aberant; & palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. iamq. hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum* procurverunt, flentesque, proiecdae ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura, & uirium infirmitas, impediret. ubi eos per stare in sententia uiderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare, & significare de fuga Romanis coeperunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum uiae praeoccuparentur, consilio destiterunt. postero die Caesar promota turri, perfectisq. operibus, quae facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paulo in-

cautius custodias in muro dispositas uidebat, suosq. languidius in opere uersari iussit, & quid fieri uellet, ostendit. legiones intra uineas in occulto expeditas* cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum uictoriae perciperent, ijs, qui primi murum adscendissent, praemia* proposuit, militibusq. signum dedit. illi subito ex omnibus partibus euolauerunt, murumq. celeriter complerunt. hostes, re noua perterriti, muro, turribusq. deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt; hoc animo, ut, si qua ex parte obuiam contra ueniretur, acie instructa, depugnarent. ubi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi uiderunt, ueriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abiectis armis, ultimas opidi partes continenti impetu petiuerunt: parsq. ibi, cum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta. nec fuit quisquam, qui praedae studeret. sic, & Genabensi caede, & labore operis incitati, non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, uix DCCC, qui, primo clamore audito, se ex opido* eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem perueniunt. quos ille, multa iam nocte, silentio ex fuga excepit, ueritus, ne qua in castris ex eorum concursu, & misericordia uulgi seditio* oriretur; ut, procul in uia dispositis familiaribus suis, principibusq. ciuitatum, disparandos, deducendosq.

ad

ad suos curaret, quae cuique civitati pars castrorum ab initio obuenerat. postero die concilio conuolato, consolatus, * cohortatusq. est, ne se admodum animo demitterent, * ne ne perturbarentur incommodo; non uirtute, neque acie uicisse Romanos, sed artificio quodam, & scientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes* secundos rerum euentus expectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, uti hoc* incommodum* acciperetur: id tamen se celeriter maioribus commodis sanaturum: nam, quae ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque unum consilium totius Galliae effecturum; cuius consensu, ne orbis quidem terrarum possit obsistere: idq. se prope iam effectum habere: interea aequum esse, ab ijs communis salutis causa impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinos impetus* sustinere possent. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, neque conspectum multitudinis, fugerat, plusq. animo providere, & praesentire existimabatur, quod, re integra, primo incendendum Auaricum, post deferendum, censuerat. itaque, ut reliquorum imperatorum res aduersae auctoritatem minuunt; sic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. simul in spem ueniebant, eius as-

N firma-

firmatione, de reliquis adiungendis ciuitatibus: *primumq. eo tempore Galli castra munire instituerunt; & sic sunt animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda, & perferenda, existimarent. nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis, pollicitationibusq. alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola, aut amicitia facillime* capi posset. qui Auarico expugnato refugerant, armandos, uestiendosq. curat. simul ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, & quam ante diem in castra adduci uelit; saggitariosq. omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad se mitti, iubet. his rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Theutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab senatu nostro Amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Caesar Auarici complures dies commoratus, *summamq. ibi copiam* frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum, ex labore, atque inopia, refecit. iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum uocaretur: & ad hostem proficisci constituisset; siue eum ex paludibus, siluisq. elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduo-

rum

rum ueniunt, oratum, ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat ; summo esse in periculo rem ; quod, cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consueissent ; duo magistratum gerant ; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat : horum esse alterum Conuictolitanem, florentem, & illustrem adolescentem ; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potentiae, & magnae cognationis ; cuius frater * Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit : ciuitatem omnem esse in armis : diuisum senatum, diuisum populum, suas cuiusque eorum clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore, uti pars cum ciuitatis parte confligat : id ne accidat, positum in eius diligentia, atque auctoritate. Caesar, etsi, a bello, atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat ; tamen, non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consueissent ; ne tanta, & tam coniuncta populo R. ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusq. rebus ornasset, ad uim, atque ad arma, descenderent ; atque ea pars, quae minus * sibi consideret, auxilia a Vercingetorige accerseret ; huic rei praeuertendum existimauit ; & quod, legibus Aeduorum, ijs, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret ; ne quid de iure, aut legibus eorum deminuisse uideretur, ipse in Aeduo proficisci statuit, senatumq. omnem, & quos inter controuersia es-

set, etiam ad se euocauit. Cum prope omnis ciuitas eo conuenisset; docereturque, paucis clam notatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatum; cum leges, duos ex una familia, uiuo utroque, non solum magistratus creari uetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coegit; Conuictolitaneum, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum, * ac dissensionum, obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, * eaque, quae meruissent praemia ab se deuicta Gallia expectarent, equitatumq. omnem, & peditum millia x. sibi celeriter mitterent, quae in praesidijs rei frumentariae causa disponderet, exercitum in duas partes diuisit, IV. legiones in Senones, Parisiosq. Labieno ducendas dedit; VI. ipse in Aruernos, ad opidum Gergoniam secundum flumen Elauer duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere coepit; * cum uterque utrique esset exercitui in conspectu, fereq. e regione castris castra poneret: dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent. erant in magnis Caesaris difficultatibus res, ne maiorem aestatis partem flumine impediretur; quod non sere ante autumnum Elauer uado transiri

transiri soleat . itaque , ne id accideret , siluestri loco castris positis , e regione unius eorum pontium , quos Vercingetorix rescindendos curauerat , postridie cum 11. legionibus in occulto restitit ; reliquas copias , cum omnibus impedimentis , ut consueuerat , misit , demptis quartis quibusq. cohortibus , uti numerus legionum constare uideretur , ijs , quam longissime possent , * progredi iussis ; cum iam ex diei tempore coniecturam *caperet , in castra peruentum ; iisdem sublicis , quarum pars inferior integra remanebat , pontem reficere coepit . celeriter effecto opere , * legionibusq. transductis , & loco castris idoneo delecto , reliquas copias reuocauit . Vercingetorix , recognita , ne contra suam uoluntatem dimicare cogeretur , magnis itineribus antecessit . Caesar ex eo loco quintis castris Gergouiam peruenit ; equestriq. proelio eo die leui facto , perspecto urbis situ , quae , posita in altissimo monte , omnes aditus difficiles habebat , de expugnatione desperauit : de obfessione non prius agendum constituit , quam rem frumentariam expedisset . At Vercingetorix , castris pro opido in monte positis , mediocribus circum se interuallis , separatim singularum ciuitatum copias collocauerat ; atque omnibus eius ingicollibus occupati , qua despici poterat , horribilem speciem praebebat ; principesq. earum ciuitatum , quos sibi ad consilium capiendum delegerat , prima luce ad se quotidie conuenire iubebat ; seu quid communicandum , seu quid administrandum

uideretur : neque ullum fere diem intermittebat ; quin , equestri proelio interiectis sagittarijs , quid in quoque esset animi , ac uirtutis suorum , * periclitaretur . Erat e regione opidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus , atque ex parte circumcisus : quem si tenerent nostri , & aquae magna parte , & pabulatione libera prohibitori hostes uidebantur . sed is locus praesidio ab ijs nimis firmo tenebatur . tamen silentio noctis Caesar , ex castris egressus , primus quam subsidium ex opido uenire posset , deiecto praesidio , potitus loco , duas ibi legiones collocauit ; fossamq. duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit : * ut tuto ab repentino hostium incursum etiam singuli commeari possent . Dum haec ad Gergouiam geruntur , Conuictolitanis Aeduus , cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstrauimus , sollicitatus ab Aruernis pecunia , cum quibusdam adolescentibus colloquitur ; quorum erat princeps Litanicus , atque eius fratres , amplissima familia nati adolescentes . cum ijs primum communicat , hortaturq. eos , ut se liberos , & imperio natos , meminerint : unam esse Aeduorum ciuitatem , quae certissimam Galliae uictoriam distineat ; cuius auctoritate reliquas contineri ; qua transducta , locum consistendi Romanis in Gallia non fore : esse non nullo se Caesaris beneficio affectum , sic tamen , ut iustissimam apud eum causam obtinuerit ; sed plus communi libertati tribuere . cur enim potius Aedui de suo iure ,
 & de

& de legibus ad Caesarem disceptaturi, quam Ro-
 mani ad Aeduos, ueniant? celeriter adolescen-
 tibus, & oratione magistratus, & praemio de-
 ductis, cum se uel principes eius consilij fore pro-
 fiterentur; ratio perficiendi quaerebatur: quod
 ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci
 posse, non confidebant. placuit, ut Litauicus de-
 cem illis millibus, quae Caesari ad bellum mitte-
 rentur, praeficeretur, atque ea ducenda curaret,
 fratresq. eius ad Caesarem praecurrerent. reli-
 qua qua ratione agi placeat, constituunt. Litau-
 icus, accepto exercitu, cum millia passuum circi-
 ter x x x ab Gergouia abesset, conuocatis subi-
 to militibus, lacrymans, quo proficiscimur, in-
 quit, milites? omnis noster equitatus, nobili-
 tas omnis interijt: principes ciuitatis, Eporedorix,
 & Virдумarus, insimulati prodicionis, ab
 Romanis, indicta caussa, interfecti sunt. haec
 ab ijs cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt. nam
 ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis
 interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt,
 pronunciare. Producentur ij, quos ille edocue-
 rat, quae dici uellet: atque eadem, quae Litau-
 icus pronuntiauerat, multitudini exponunt: * o-
 mnes equites Aeduum interfectos, quod collo-
 cuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter mul-
 titudinem militum occultasse, atque ex media
 caede * profugisse. Conclamant Aedui, & Lita-
 uicum obsecrant, ut sibi consulat. quasi uero, in-
 quit ille, consilij sit res, ac non necesse sit nobis

Gergoniam contendere, & cum Aruernis nosmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admissio, Romani* iam ad nos interficiendos concurrant? proinde, siquid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus. ostendit ciues Romanos, qui eius praesidij fiducia una erant.* continuo magnum numerum frumenti, commeatusq. diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit: in eodem mendacio, de caede equitum, & principum, permanet: hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur. Eporedorix Aeduus, summo loco natus adolescens, & summae domi potentiae, & una Virдумarus, pari aetate, & gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. his erat inter se de principatu contentio; & in illa magistratum controuersia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto, summis opibus pugnauerat. ex ijs Eporedorix, cognito Litanici consilio, media fere nocte rem ad Caesarem desert; orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consilijs ab amicitia populi R. deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento aestimare posset.

magna

magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas **IV.** equitatumq. omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in celeritate posita *esse uidebatur. C. Fabium legatum, cum legionibus **II.** castris praesidio relinquit. fratres Litaici, cum comprehendendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes *profligisse. adhortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur; cupidissimis omnibus, progressus millia passuum **XXV.** agmen Aeduorum conspiciatus, immisso equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicitq. omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem, & Vir dumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites uersari, suosq. appellare, iubet. ijs cognitis & Litaici fraude perspecta, Aedui manus tendere, & deditiōnem significare, & proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litaicus cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum, est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergouiam profugit. Caesar, nuncijs ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, **III.** q. horis noctis exercitui, ad quietem, datis, castra ad Gergouiam mouit. medio fere itinere, equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copijs castra oppugnata demonstrant: cum crebro integri desessis succederent, non

str osq.

strosq. assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem castrorum, perpetuo * esset iisdem in uallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos uulneratos: ad haec sustinenda magno usui fuisse tormenta; Fabium discessu eorum, duobus relictis portis, obstruere ceteras, pluteosq. uallo addere, & se in posterum diem similem ad * casum parare. ijs rebus cognitis, Caesar, summo studio militum, ante ortum solis in castra peruenit. Dum haec ad Gergouiam geruntur, Aedui, primis nuncijs a Litauico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. impellit alios auaritia, alios iracundia, & temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut leuem auditionem habeant pro re comperta. bona ciuium Romanorum diripiunt, caedes faciunt; in seruitutem abstrahunt. adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis: plebemq. ad furorem impellit, ut, facinore admissio, ad sanitatem reuerti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex opido Cauillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus impediementis exsuunt; repugnantes diem noctemq. obsident: multis utrimque interfectis, * maiorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum consilio, demonstrant: quaestionem de bonis direptis

reptis decernunt : Litani, fratrūq. bona publicant : legatos ad Caesarem, sui purgandi gratia, mittunt : haec faciunt, recuperandorum suorum causa. sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, * & timore poenae exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, * ciuitatesq. reliquas legationibus sollicitant. quae tamen Caesar intelligebat; tamen, quam mitissime potest, legatos appellat : nihil se, propter inscientiam, leuitatemq. uulgi, grauius de ciuitate iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia deminuere. ipse, maiorem Galliae motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilio inibat, quemadmodum e Gergouia discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio, nata a timore defectionis, similis fugae uideretur. haec cogitanti accidere uisa est facultas bene rei gerendae. nam cum minora in castra, operis perspicendi causa, uenisset, animaduertit, collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus uix prae multitudine cerni poterat. admiratus, quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognouerat, dorsum esse eius iugi prope acutum, * sed siluestrem, & angustum, qua esset aditus ad alteram partem opidi : uehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amississent, quin pac-

ne circumuallati, atque omni exitu, & pabulatio-
ne interclusi uiderentur: * ad hunc muniendum la-
cum omnes a Vercingetorige euocatos. Hac re cog-
nita, Caesar mittit complures equitum * turmas,
eo de media nocte: ijs imperat, ut paullo tumultuo-
sius omnibus in locis peruagarentur: prima luce,
magnum numerum impedimentorum ex castris de-
trahi, mulionesq. cum cassidibus, equitum specie,
ac simulatione, collibus circumuehi iubet. his pau-
cos addit equites; qui latius ostentationis caus-
sa uagarentur. longo circuitu easdem omnes iu-
bet petere regiones. haec procul ex opido uideban-
tur, ut erat a Gergouia despectus in castra: neque
tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat.
legionem unam eodem iugo mittit, & paululum
progressam inferiore loco constituit, siluisq. occul-
tat. augetur Gallis suspicio, atque omnes illo mu-
nitionum copiae transducuntur. uacua castra ho-
stium Caesar conspicatus, tectis insignibus suo-
rum, occultatisq. signis militaribus, raros mili-
tes, ne ex opido animaduernerentur, ex maiori-
bus castris in minora transducit: legatisq. quos
singulis legionibus praefecerat, quid fieri uellet,
ostendit; in primis monet, ut contineant milites,
ne studio pugnandi, aut spe praedae longius progre-
diantur: quid iniquitas loci habeat incommodi,
proponit: hoc una celeritate posse uitari: occasio-
nis esse rem, non proelii. his rebus expositis, si-
gnum dat, & ab dextera parte alio adscensu eo-
dem * tempore Aeduos remittit. Opidi murus
ab pla-

ab planitie, atque initio adscensus, recta regione, si nullus amfractus intercederet, ∞ CC passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum accesserat, id spatium itineris augebat. a medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis VI. pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli; atque, inferiore omni spatio uacuo relicto, superiorem partem collis usque ad murum opidi densissimis castris compleuerant. milites signo dato, celeriter ad munitionem perueniunt, * eamq. transgressi, trinīs castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theutomatus, rex Nitobrigum, subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, uix se ex manibus praedantium militum eriperet. consecutus id, quod animo proposuerat, Caesar receptui cani iussit: * legionisq. Decimae, qua cum erat concionatus, signa constitere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubae sono, quod satis magna uallis intercedebat, tamen a tribunis militum, legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur. sed, elati spe celeris uictoriae, & hostium* fuga, superiorumq. temporum secundis proelijs, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non uirtute consequi possent: neque prius finem sequendi fecerunt, quam muro opidi, portisq. appropinquarunt. tum uero ex omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, * cum
hostes

hostes intra portas esse existimarent, sese ex opido eiecerunt. Matresfamilias de muro uestem argentumq. iactabant; & pectore nudo prominentes, passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Auarici fecissent, ne mulieribus quidem, atque infantibus, abstinerent. non nullae, de muris per manus demissae, sese militibus transdebant. L. Fabius, centurio legionis IIX. quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se Auaricensibus praemijs, neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos naetus manipulares, atque ab ijs subleuatus; murum adscendit. eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. interim ij, qui ad alteram partem opidi, ut supra demonstrauimus, munitionis causa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuncijs incitati; opidum ab Romanis teneri; praemissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. eorum ut quisque primus uenerat, sub muro consistebat, suorumq. pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo conuenisset, matresfamilias, quae paulo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, & more Gallico, passum capillum ostentare, liberosq. in conspectum proferre, coeperunt. erat Romanis nec loco, nec numero aequa contentio: simul, & cursu, & spatio pugnae defatigati, non facile recentes, atque integros sustinebant. Caesar, cum iniquo loco pugnari, hostiumq. augeri copias uideret, praemetuens suis, ad T. Sextium, lega-

legatum, * quem minoribus castris praesidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextero latere hostium constitueret, ut, si nostros depulsos loco uidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paullum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, euentum pugnae expectabat. cum acerrime cominus pugnaretur; hostes loco, & numero; nostri uirtute confiderent: subito sunt Aedui uisi, ab latere nostris aperto; quos Caesar ab dextera parte alio adscensu, manus* distinendae causa, miserat. ij similitudine armorum uehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exsertis animaduvertebantur, quod insigne* pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quiq. una murum adscenderant, circumuenti, atque interfecti, de muro praecipitantur. M. Petreius, eiusdem legionis centurio, cum portas exscindere conatus esset, a multitudine oppressus, * ac sibi desperans, multis iam uulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una uobiscum seruare non possum, uestrae quidem certe saluti prospiciam, quos, cupiditate gloriae ad ductus, in periculum deduxi. uos, data facultate, uobis consulite. simul* irrupit in medios hostes; duobusq. interfectis, reliquos a porta paullum submouit. conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, meae uitae subuenire conamini, quem iam sanguis,

guis, uiresq. deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, uosq. ad legionem recipite. ita pugnans* post paulum concidit, ac suis saluti fuit. non stri, cum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis, deiectioni sunt loco. sed intolerantius Gallos insequentes legio X. tardauit, quae* pro subsidio paulo aequiore loco constiterat. hanc rursus XIII. legionis cohortes exceperunt, quae, ex castris minoribuseductae, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. eo die milites sunt paullo minus DCC. desiderati, postero die Caesar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemq. militum reprehendit; quod sibi ipsi indicauissent, quo procedendum, aut quid agendum uideretur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatisq. retineri potuissent: exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricum* sensisset, cum, sine duce, &* sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam uictoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet: quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, *quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus opidi tardare potuisset, tantopere licentiam, arrogantiamq. reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de uictoria, atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus* se in milite

milite modestiam, & continentiam, quam uirtutem, atque animi magnitudinem, desiderare. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id uirtuti hostium tribuerent, eadem de profectione cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris eduxit, aciemq. idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix nihilominus in aequum locum descenderet, leui facto equestri proelio, atque* eo secundo, in castra exercitum reduxit. cum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumq. animos confirmandos factum existimans, in Aeduos castra mouit. ne tum quidem insecutis hostibus, III. die ad flumen Elauer pontem refecit, atque exercitum transduxit. ibi a Virдумaro, atque Eporedorige Aeduis appellatus,* discit, cum omni equitatu Litanicum ad sollicitandos Aeduos profectum: opus esse, & ipsos praecedere ad confirmandam ciuitatem. eisi multis iam rebus perfidiam Aeduorum Caesar perspectam habebat; atque horum discessu admaturari defectionem ciuitatis existimabat; tamen retinendos eos* non censuit; ne aut inferre iniuriam uideretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. discedentibus his breuiter sua in Aeduos merita exposuit, quos, & quam humiles accepisset,* compulso in opida, multatos agris, omnibus ereptis socijs, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, et quam in fortunam, quamq.

in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem, & gratiam antecessisse uiderentur. his datis mandatis, eos ab* se dimisit. Nouiodunum erat opidum Aeduarum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, huius belli causa in Italia, atque Hispania coemptorum, miserat. eo cum Eporedorix, Virдумariusque uenissent, & de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est opidum apud eos maximae auctoritatis, Conuictolitaneum magistratum, magnamque partem senatus ad eum conuenisse, legatos ad Vercingetorigem, de pace, & amicitia concilianda, publice missos; non praetermittendum tantum commodum existimauerunt. itaque, interfectis Nouioduni custodibus, quique eo negotiandi, aut itineris causa, conuenerant, pecuniam, atque equos inter se partiti sunt; obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos curauerunt; opidum, quod ab se teneri non posse, iudicabant, ne* cui esset usui Romanis, incendunt; frumenti, quod subito potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum flumine, atque incendio corruerunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, inq̃uendi timoris causa, ostentare coeperunt; ut, ab re frumentaria

Romanos excludere, aut adductos inopia ex provincia expellere possent. quam ad spem multum eos adiunabat, quod Liger ex niuibus creuerat, ut omnino uado transiri non posse uideretur. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent maiores eo copiae coactae, dimicaret. nam ut commutato consilio iter in provinciam cōuerteret, id* ne tum quidem necessario faciendum existimabat, cum quod infamia, atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna, uiarumq. difficultas impediēbat; tum maxime, quod* adiungi Labieno, atque ijs legionibus, quas una miserat, uehementer cupiebat. itaque admodum magnis diurnis, atque nocturnis itinerebus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; uadoq. per equites inuento, pro rei necessitate, opportuno, ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui uim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu* perturbatis, incolumem exercitum transduxit, frumentumq. in agris, & copiam pecoris nactus, repleto ijs rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia uenerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis praesidio, cum **IV.** legionibus Lutetiam profisciscitur. id est opidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae. cuius aduentu ab hostibus cognito, ma-

gnae ex finitimis ciuitatibus copiae conuenerunt .
summa imperij transditur Camulogeno Aulerco ;
qui prope confectus aetate, tamen, propter singu-
larem scientiam rei militaris, ad eum est honorem
euocatus . is, cum animaduertisset , perpetuam esse
paludem, quae influeret in Sequanam, atque illum
omnem locum magnopere impediret, hic consedit ;
nostrosq. transitu prohibere instituit . Labienus
primo uineas agere, cratibus, atque aggere palu-
dem explere, atque iter munire conabatur . post-
quam id* difficiliter confieri animaduertit , silen-
tio e castris III . uigilia egressus, eodem, quo uene-
rat , itinere Melodunum peruenit . id est opidum
Senonum in insula Sequanae positum , * ut paullo
ante Lutetiam diximus . deprehensis nauibus circi-
ter L . celeriterq. coniunctis, atque eo militibus
* impositis , & rei nouitate perterritis opidanis ,
quorum magna pars erat ad bellum euocata , sine
contentione opido potitur . refecto ponte, quem su-
perioribus diebus hostes resciderant , exercitum
transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter fa-
cere coepit . hostes, re cognita ab ijs, qui a Melodu-
uo* profugerant, Lutetiam incendi, pontesq. eius
opidi rescindi iubent . ipsi, * profecti palude, in ri-
pis Sequanae , e regione Lutetiae , contra Labieni
castra confidunt . iam Caesar a Gergouia discessisse
audiebatur : iam de Aeduorum defectione, & se-
cundo Galliae motu rumores afferebantur : Galli-
q. in colloquijs, interclusum itinere, & Ligere Caesa-
rem, inopia frumenti coactum, in prouinciam con-
tendisse

tendisse confirmabant. Bellouaci autem, defectione Aeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare coeperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. neque iam, ut aliquid acquireret, proelioq. hostes lacefferet, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellouaci, quae ciuitas in Gallia maximam habet opinionem uirtutis, instabant; alteram Camulogenus parato, atque instructo exercitu tenebat. tum legiones, a praesidio, atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat. tantis subito difficultatibus obiectis, ab animi uirtute auxilium petendum uidebat: itaque, sub uesterum concilio conuocato, cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligenter, industrieq. administrarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta uigilia, 14. millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibiq. se expectari, iubet. 5. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit: 5. eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat. conquirat etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. ipse post paullo, silentio egressus cum 111. legionibus, eum locum petit, quo naues appelle iusserat. eo cum

esset uentum, exploratores hostium, ut *omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur. Exercitus, equitatusq. equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumq. remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduarum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. nam, & * praesidio e regione castrorum relicto, & parua manu * Metiosedum uersus missa, quae tantum * progredereetur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut suae pristinae uirtutis, & tot secundissimorum proeliorum memoriam tenerent, atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepenumero hostes superassent, adesse existimarent, dat signum proelii. primo concursu, ab dextero cornu, ubi VII. legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam coniunguntur: ab sinistro, quem locum XII. legio tenebat, cum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicio-

nem

nem fugae quisquam . ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur . ac, incerto etiam nunc exitu uictoriae, cum VII. legionis tribunis esset nunciatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaq. intulerunt . ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes, interfectiq. sunt . eandem fortunam tulit Camulogenus . at ij, qui praesidio contra * castra Labieni erant relictī, cum proelium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemq. ceperunt, neque nostrorum militum, uictorumq. impetum sustinere potuerunt . sic, cum suis fugientibus permisti, quos non siluae, montesq. texerunt, ab equitatu sunt interfecti . hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relictā erant . inde, cum omnibus copijs, ad Caesarem peruenit . Defectione Aeduorum cognita, bellum augetur . Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia ualent, ad sollicitandas ciuitates nituntur: nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant . petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se ueniat, rationesq. belli gerendi communicet . re impetrata, contendunt, ut ipsis summa imperij transdatur : Et, re in controuersiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur . eodem conueniunt undiq. frequentes multitudines . suffragijs res permittitur . ad unum omnes Vercingetorigem probant imperato-

rem. ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treuiri ab-
fuerunt; illi, quod amicitiam Romanorum seque-
bantur; Treuiri, quod aberant longius, & ab Ger-
manis premebantur; quae fuit caussa, quare * toto
abessent bello, & neutris auxilia mitterent. ma-
gno dolore Aedui * ferunt se deiectos principatu.
queruntur fortunae commutationem; & Caesaris
indulgentiam in se requirunt; neque tamen, susce-
pto bello, suum consilium ab reliquis separare au-
dent. inuiti, summae spei adolescentes, Eporedorix,
et Virдумarus, Vercingetorigi parent. ille im-
perat reliquis ciuitatibus obsides. denique ei rei
constituit diem: huc omnes equites, xv. millia nu-
mero, celeriter conuenire iubet. peditatu, quem
ante habuerit, se fore contentum dicit; neque fortu-
nam tentaturum, neque aciei dimicaturum; sed,
quoniam abundet equitatu, persacile esse factu, fru-
mentationibus, pabulationibusq. Romanos probi-
bere: aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant,
aedificiaq. incendiant; qua rei familiarum iac-
tura, perpetuum imperium, libertatemq. se* con-
sequi uideant. His constitutis rebus, Aeduis, Se-
gusianisq. qui sunt finitimi ei prouinciae, x. mil-
lia peditum imperat. huc addit equites dccc.
his* praeficit fratrem Eporedorigis, bellumq. * in-
ferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gaba-
los, proximosq. pagos Aruernorum, in Heluios,
item Ruthenos, Cadurcosq. ad fines Volgarum,
Aremicorumq. depopulandos mittit. hic nihi-
lominus clandestinis nuncijs, legationibusq. Al-
lobroges

lobroges sollicitat : quorum mentes nondum a superiore bello resedisse , sperabat . horum principibus pecunias , ciuitati autem imperium totius prouinciae pollicetur . Ad hos omnes casus prouisa erant praesidia cohortium duarum & uiginti , quae ex ipsa coacta prouincia ab L. Caesare legato ad omnes partes opponebantur . Heluij sua sponte cum finitimis proelio congressi pelluntur , & C. Valerio Donotauro , Caburi filio , principe ciuitatis , compluribusq. alijs interfectis , intra opida murosq. compelluntur . Allobroges , crebris ad Rhodanum dispositis praesidijs , magna cum cura , & diligentia , suos fines tuentur . Caesar , quod hostes equitatu superiores esse intelligebat , & interclusis omnibus itineribus , nulla re ex prouincia , atque Italia subleuari poterat , trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates , quas superioribus annis pacauerat : equitesq. ab his accersit , & leuis armaturae pedites , qui inter eos proeliari consueuerant . Eorum aduentu , quod minus idoneis equis utebantur , a tribunis mil. reliquisq. *equitibus Romanis , atque euocatis equos sumit , Germanisq. distribuit . Interea , dum haec geruntur , hostium copiae ex Aruernis , equitesque , qui toti Galliae erant imperati , conueniunt . magno horum coacto numero , cum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret , quo facilius subsidium prouinciae ferri posset , circiter millia passuum x. ab Romanis trinis castris Vercingetorix consedit ; * conuocatisq. ad concilium
praese-

praefectis equitum, uenisse tempus uictoriae demonstrat: fugere in prouinciam Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem, atque otium, parum profici. maioribus enim coactis copijs reuersuros, neque finem belli facturos; proinde, agmine impeditos adoriantur. si pedites sui auxilium ferant, atque in eo morentur, iter facere non posse: sin, id quod magis futurum confidebat, relictis impedimentis, suae salutis consulant, & usu rerum necessariarum, & dignitate spoliatum iri: nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audent, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum. conclamant equites sanctissimo iureiurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen perequitasset. probata re, atque omnibus ad * iusiurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duae se acies a duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impedire coepit. qua re nunciata, Caesar suum quoque equitatum, tripartito diuisum, ire contra hostem iubet. pugnatur una omnibus in partibus: * consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. si qua in parte nostri laborare, aut grauius premi uidebantur, eo signa inferri Caesar, aciemq. * conuerti iubebat. quae res & hostes ad insequen-

insequendum tardabat, & nostros spe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere, summum iugum nacti, hostes loco depellunt, fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copijs confederat, persequuntur, * compluresq. interficiunt. qua re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur, ueriti, se fugae mandant. omnibus locis fit caedes. tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus, praefectus equitum, qui controuersiam cum Conuictolitane proximis comitijs habuerat; & Canarillus, qui, post defectionem Litaici, pedestribus copijs praefuerat; & Eporedorix, quo duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant. fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocauerat, reduxit; * protinusq. Alesiam, quod est opidum Mandubiorum, iter facere coepit; celeriterq. impedimenta ex castris educi, & se subsequi, iussit. Caesar, impedimentis in proximum collem deductis, * duabusq. legionibus praesidio relictis, secutus, quantum diei tempus est passuum, circiter III. millibus hostium ex nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. perspecto urbis situ, perterritisq. hostibus, quod equitatu, qua * maxima parte exercitus confidebant, erant pulsus; adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumuallare instituit. * ipsum erat opidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione expugnari non posset, uideretur. cuius collis radices, duo duabus ex partibus

ribus flumina subleuant. ante id opidum planities
 circiter millia passuum III. in longitudinem pa-
 tebat. reliquis ex omnibus partibus colles, * me-
 diocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio,
 opidum cingebant. sub muro, quae pars collis ad
 orientem spectabat, hunc omnem locum copiae
 Gallorum compleuerant; fossamque, & maceriam
 VI. in altitudinem* pedum prodixerant. eius mu-
 nitionis, quae ab Romanis instituebatur, circui-
 tus XI ∞ passuum tenebat. Castra opportunis
 locis erant posita; ibiq. castella XXIII. facta, in
 quibus castellis interdum stationes* disponebantur,
 ne qua subito* irruptio fieret. haec eadem noctu
 excubitoribus, ac firmis praesidijs tenebantur.
 opere instituto, fit equestre proelium in ea plani-
 tie, quam intermissam* collibus III. ∞ pas-
 suum in longitudinem patere, supra demonstraui-
 mus. summa ui ab utrisque contenditur. laboran-
 tibus nostris, Caesar Germanos submittit, legio-
 nesq. pro castris constituit, * ne qua subito irru-
 ptio ab hostium peditatu fiat. praesidio legionum
 addito, nostris* animus augetur: hostes in fugam
 coniecti, seipsi multitudine impediunt; atque,
 angustioribus portis relictis, * coartantur. Ger-
 mani acrius usque ad munitiones sequuntur. fit
 magna caedes: non nulli, relictis equis, fossam
 transire, & maceriam transcendere, conantur.
 paulum legiones Caesar, quas pro uallo constitue-
 rat, promoueri iubet. * non minus, qui intra mu-
 nitiones erant, Galli perturbantur: ueniri ad se
 confestim

confestim existimantes, ad arma conclamant. non nulli perterriti in opidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt. Vercingetorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem a se equitatum noctu dimittere. discedentibus mandat, ut suam quisque eorum civitatem adeat; omnesque qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant: sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut suae salutis rationem habeant; ne se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: * qui si indigentiores fuerint, millia hominum xxc . deleta secum interitura demonstrat: * ratione inita, frumentum se exiguae dierum xxx . habere, sed paullo etiam longius tolerare posse, parcendo. his datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda uigilia silentio equitatum * dimittit; frumentum omne ad se referri, iubet; capitis poenam ijs, qui non paruerint, constituit; pecus, cuius magna erat ab Mandubijs compulsa copia, uiritim distribuit, frumentum parce, & paulatim, metiri instituit; copias omnes, quas pro opido collocauerat, in opidum recipit. his rationibus auxilia Galliae expectare, & bellum administrare, parat. quibus rebus cognitis ex perfugis, & captiuis, Caesar haec genera munitionis instituit. fossam pedum xx . latam directis lateribus duxit; ut eius solum tantundem pateret, quantum

tum summa labra distabant . reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus C D. reduxit : id hoc consilio , quoniam tantum esset * necessario spatium complexus , ne facile * totum opus militum corona cingeretur ; ne ue de improviso , aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret , aut interdum tela in nostros operi destinatos conijcere possent . hoc intermisso spatio , duas fossas , xv . pedes latas , eadem altitudine , perduxit : quarum interiorem campestribus , ac demissis locis , aqua ex flumine deriuata , compleuit . post eas aggerem , & uallum xii . pedum extruxit . huic lorica , pinnaeq. adiecit , grandibus ceruis , eminentibusq. ad commissuras pluteorum , atque aggeris : qui adscensum hostium tardarent , & turres toto opere circumdedit , quae pedes xxx . inter se distarent . erat uno tempore , & materiari , & frumentari , & tantas munitiones fieri , necesse , deminutis nostris copijs , quae longius ab castris progrediebantur : & nonnunquam opera nostra Galli tentare , atque eruptionem ex opido pluribus portis facere , summa ui conabantur . quare ad haec rursus opera addendum Caesar putauit , quo minore numero militum munitiones defendi possent . itaque truncis arborum , * haud admodum firmis ramis accisis , atque * horum delibratis , atque praeacutis cacuminibus , perpetuae fossae , quinos pedes altae , ducebantur . huc illi stipites demissi , & ab infimo reuincti , ne reuelli possent , ab ramis eminebant . * quini erant ordi-

nes coniuncti inter se, atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis uallis inducunt. * hos Cippos appellabant. * ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobetrium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim angustiore ad summum fastigio. * huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo praeacuti, & praensti, demittebantur; ita, ut non amplius *xv.* digitis ex terra eminent, simul, confirmandi, & stabiliendi causa, singuli ab infimo solos pedes terra * exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias uiminibus, ac * uirgultis integebatur. huius * generis octoni ordines * ducti ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris *Lilium* appellabant. ante haec taleae pedem longae ferreis hamis infixis * totae in terram infodiebantur; mediocribusq. intermissis spatijs, omnibus locis differebantur, quos Stimulos nominabant. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit aequissimas, pro loci natura *xiv.* millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit: ut ne magna quidem multitudine, si * ita accidat, eius discessu munitionum praesidia circumfundi possent, * ne cum periculo ex castris egredi cogerentur: dierum. *xxx.* pabulum, frumentumq. habere omnes conuectum iubet. Dum haec ad *Alesiam* geruntur, Galli, concilio principum indicto, non * omnes, qui arma efere possent, ut censuit *Vercingetorix*, conuocandos

dōs statuunt, sed certum numerum* cuique ciuitati imperandum; ne, * tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec* frumenti rationem habere, possent. imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, * Ambibaretis, Aulercis, Brannonicibus, Brannoniis millia xxxv. parem numerum Aruernis, adiunctis Eleuteris, Cadurcis, Gaballis, * Vellauniis, qui sub imperio Aruernorum esse consueverunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus xxi. millia; Bellouacis x; totidem Lemonicibus; octona Pictonibus, & Turonibus, & Parisiis, et Heluetiis; Suesfionibus, Ambianis, Mediomatricibus, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, * Nitiobrigibus quina millia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus iv. millia; Bellocassis, Lexouiis, Aulercis, Eburonibus, terna; Rauracis, & Boiis xxx; uniuersis ciuitatibus, quae Oceanum attingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osismi, Lemouices, Veneli, sena. ex his Bellouaci suum numerum non* contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos* dicerent; neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Commio, pro eius hospitio xi. millia miserunt. huius opera Commij, ita ut antea demonstrauius, fidei, atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar: * pro quibus meritis ciuitatem eius immu-

nem

nem esse iusserat; iura, * legesq. reddiderat; atque ipsi Morinos attribuerat. tanta tamen uniuersae Galliae consensio fuit libertatis uindicandae, & pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficijs, neque amicitiae memoria, mouerentur: omnesq. & animo, & opibus, in id bellum incumberent, coactis equitum *II*X. millibus, & peditum circiter *CC*XL. haec in Aeduorum finibus recenscebantur: numerusq. inibatur: praefecti constituebantur: Commio Atrebatum, Viridumaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergasillauno Aruernis, consobrino Vercingetorigis, summa imperij transduntur. ijs delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. omnes, alacres, & fiduciae pleni, ad Alesiam profisciscuntur. nec erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio; cum ex opido eruptione pugnaretur, & foris tantae copiae equitatus, peditatusq. cernerentur. at ij, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua suorum auxilia expectauerant, consumpto omni frumento, inscii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant. ac uarijs dictis sententijs, quarum pars deditiorem; pars, dum uires suppeterent, eruptionem censebant, non praetereunda uidetur oratio Critognati, propter eius singularem, ac nefariam crudelitatem. hic, summo in Aruernis* natus loco, & magnae habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum senten-

tia dicturus sum, qui turpissimam seruitutem de-
ditionis nomine appellant; neque hos habendos ci-
uium loco, neque ad consilium adhibendos censeo.
cum ijs mihi res sit, qui eruptionem probant: quo-
rum in consilio omnium uestrum consensu pristi-
nae residere uirtutis memoria uidetur. Animi
est ista mollities, non uirtus, inopiam paullisper fer-
re non posse. qui se ultro morti offerant, facilius re-
periuntur, quam qui dolorem patienter ferant:
*atque ego hanc sententiam probarem. nam apud
me multum dignitas potest, si nullam, praeter-
quam uitae* nostrae, iacturam fieri uiderem. sed
in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus,
quam ad nostrum auxilium concitauimus. quid,
hominum millibus xx c. uno loco interfectis, pro-
pinquis, consanguineisq. nostris, animi fore exi-
stimatis, si paene in ipsis cadaueribus proelio de-
certare* cogentur? nolite hos uestro auxilio* spo-
liare, qui uestrae salutis causa suum periculum
*neglexerint; nec stultitia, ac temeritate uestra,
aut imbecillitate animi, omnem Galliam proster-
nere, ac perpetuae seruituti* addicere. an, quod
ad diem non uenerint, de eorum fide, constantiaq.
dubitatis? quid ergo Romanos in illis ulteriori-
bus munitionibus,* animine causa, quotidie exer-
ceri putatis? Si illorum nuncijs confirmari non
potestis, omni aditu praesaepto, ijs utimini testi-
bus, appropinquare eorum aduentum; cuius* rei
timore exterriti, diem, noctemq. in opere uersan-
tur. quid ergo mei consilij est? facere, quod na-
stri

Stri maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonorumq. fecerunt; qui, in opida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui aetate inutiles ad bellum uidebantur, uitam tolerauerunt, neque se hostibus transdiderunt. cuius rei exemplum si non haberemus, tamen libertatis causa institui, & posteris prodi pulcherrimum in dicarem. nam, quid huic simile bello fuit? depopulata Gallia, magnaq. illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excefferunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis relinquerunt. Romani uero quid petunt aliud, aut quid uolunt, nisi inuidia adducti, quos fama nobiles, potentesq. bello cognouerunt, horum in agris, ciuitatibusq. considerare, atque his aeternam iniungere seruitutem? neque enim unquam alia condicione bella gesserunt. quod si ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quae, in prouinciam redacta, iure, & legibus commutatis, securibus subiecta, perpetua premitur seruitute. Sententijs dictis, constituunt, ut, qui ualetudine, aut aetate, inutiles sunt bello, opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendat; * illo tamen potius utendum consilio, si res cogat, atque auxilia morentur, quam deditiois, aut pacis subeundam condicionem. Mandubij, qui eos opido receperant, cum liberis, atque uxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum accessissent, fientes,

omnibus precibus orabant, ut se, in seruitutem receptos, cibo iuarent. * hos Caesar, dispositis in uallo custodijs, recipi prohibebat. interea Commius, & reliqui duces, quibus summa imperij permissa erat, cum omnibus copijs ad Alesiam perueniunt, & colle exteriorè occupato, non longius D. passibus a nostris munitionibus considunt. postero die equitatu ex castris educto, omnem campum planitiem, quam in longitudinem I I I. ∞ passuum patere demonstrauimus, complent; pedestresq. copias, paulum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. erat ex opido * Alesia despectus in campum. concurritur, his auxilijs uis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante opidum considunt, & proximam fossam cratibus * integunt, atque aggere explent; seq. ad eruptionem, atque omnes casus, comparant. Caesar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus ueniat, suum quisque locum teneat, & nouerit, equitatum ex castris educi, & proelium committi, iubet. erat ex omnibus castris, quae summum undique iugum tenebant, despectus; atque omnium militum intenti animi pugnae * euentum exspectabant. Galli inter equites, raros sagittarios, expeditosq. leuis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent; & nostrorum equitum impetum sustinerent. ab his complures de improviso uulnerati, proelio excedebant: cum suos

pugna

pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine uiderent; ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur; & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamare, & ululatu suorum animos confirmabant. quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiae ad uirtutem excitabat. cum a meridie prope ad solis occasum dubia uictoria pugnaretur, Germani una in parte conseratis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam coniectis, sagittarij circumuenti, interfectique sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes usque* ad castra insecuti, colligendi facultatem non dederunt. at ij, qui ab Alesia processerant, maesti, prope uictoria desperata, se in opidum receperunt. uno die intermisso, Galli, atque hoc spatium, magno cratium, scallarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. subito clamore sublato, qua significatione, qui in opido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de uallo deturbare, reliquaque quae ad oppugnationem pertinent, ad ministrare. eodem tempore clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix, atque ex opido* educit. nostri, ut superioribus* diebus suis cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt, * fundis, libralibus, sudibusque, quas in

opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrimque uulnera accipiuntur, complura tormentis tela conijciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eae partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, ijs auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant. dum longius ab munitio-
ne aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerunt; aut se ipsi stimulis inopinantes induebant; aut, in scrobes* delapsi, transfodiebantur; aut ex uallo, turribus transiecti, pilis muralibus interibant. multis undique uulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, cum lux* appareret; ueriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumuenirentur, se ad suos receperunt. at interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas expleant, diutius in ijs rebus administrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent: ita, re infecta, in opidum reuerterunt. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs, munitionesq. cognoscunt. erat a septentrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non poterant, nostri, necessario paene iniquo loco, & leniter decliui, castra fecerunt. haec C. Antistius

*stius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati, cum II. legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus, duces hostium LX. millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quae maximam uirtutis opinionem habebant; quid, quoq. pacto agi placeat, occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt, cum meridies esse uideatur. ijs copijs Vergasillaunum Aruernum, unum ex IV. ducibus, propinquum Vercingetorigis, praeficiunt. ille ex castris prima uigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultauit, militesq. ex nocturno labore sese reficere iussit: cum iam meridies appropinquare uideretur, ad ea castra, quae supra demonstrauimus, contendit; eodemq. tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquae copiae sese pro castris ostendere coeperunt. Vercingetorix ex arce Alesiae suos conspiciatus, ex opido egreditur; e castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quae eruptionis causa parauerat, profert. pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. * quae minime uisa pars firma esset, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus distinctur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos nostros ualuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena uident uirtute consistere. omnia enim plerumque, quae absunt, uehementius hominum mentes perturbant. Caesar, idoneum locum na-*

Etus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit, utrisque ad omnia occurrit: unum illud esse tempus praedicat, quo maxime contendere conueniat. Galli, nisi* perfringerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstrauimus. * exiguum loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alij tela coniungunt. alij, testudine facta, subeunt. defatigatis inuicem integri succedunt. agger ab uniuersis in munitionem coniectus, & adscensum dat Gallis, & quae in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma nostris, nec uires, suppetunt. his rebus cognitis, Caesar Labienum cum cohortibus VI. subsidio laborantibus mittit; & imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos. cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus loci propter magnitudinem munitionum, loca praerupta ex adscensu tentant. huc ea, quae parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus, aditus expediunt: falcibus uallum, ac loricam, rescindunt. * Caesar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI. post cum alijs VII. Fabium
lega-

legatum : postremo ipse , cum neherentius pug-
naretur , integros subsidio adducit . restituto proe-
lio , ac repulsis hostibus , eo , quo Labienum mise-
rat , contendit ; cohortes IV . ex proximo castello e-
ducit : equitum se partem sequi , partem circum-
ire exteriores munitiones , & ab tergo hostes ad-
oriri iubet . Labienus , postquam neque aggeres ,
neque fossae uim hostium sustinere poterant , coa-
ctis una de quadraginta cohortibus , quas ex pro-
ximis praesidijs deductas fore obtulit , Caesarem
per nuncios facit certiore , quid faciendum exi-
stimet . accelerat Caesar , ut proelio intersit . eius
aduentu ex colore uestitus cognito , quo insigni in
proelijs uti consueuerat , turmisq . equitum , &
cohortibus uisis , quas se sequi insserat , ut de lo-
cis superioribus haec * declinua , & denexa , cer-
nebantur , hostes committunt proelium . utrim-
que clamore sublato , excipitur rursus ex uallo ,
atque omnibus munitionibus clamor . nostri , e-
missis pilis , gladijs rem gerunt . repente post ter-
gum equitatus cernitur : cohortes aliae appropin-
quant : hostes terga uertunt : fugientibus equites
occurrunt : fit magna caedes . Sedulius dux , &
princeps Lemonicum occiditur : Vergasillaunus Ar-
uernus uiuus in fuga comprehenditur : signa mi-
litaria LXXIV . ad Caesarem referuntur . pauci ,
ex tanto numero , se incolumes in castra reci-
piunt . conspicati ex opido caedem , & fugam suo-
rum , desperata salute , copias a munitionibus re-
ducunt . fit protinus , hac re audita , ex castris

Gallorum fuga. quod nisi crebris subsidys, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. de media nocte missus equitatus nouissimum agmen consequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates discedunt. postero die Vercingetorix, concilio conuocato, id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis, causa demonstrat; & quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu uiuum transdere uelint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. iubet arma transdi, principes produci. ipse in munitione pro castris consedit: eo duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proijciuntur. reseruatis Aeduis, atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare posset, ex reliquis captiuis toto exercitui capita singula, praeda nomine, distribuit. his rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; ciuitatem recipit. eo legati ab Aruernis missi, * quae imperaret, se facturos pollicentur. imperat magnum numerum obsidum: legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter xx. millia Aeduis, Aruernisq. reddit: T. Labienum cum 11. legionibus, & equitatu in Sequanos proficisci iubet: huic M. Sempronium Rutilum attribuit: C. Fabium, & L. Minucium Basilium cum 11. legionibus in Rhemis collocat, ne quam a finitimis Bellouacis calamitatem accipiant: C. Antistium Reginum in Ambibaretos.

T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum
 in Ruthenos, cum singulis legionibus mittit:
 Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabillo
 ni, & Matisconae in Aeduis ad Ararim, rei fru-
 mentariae caussa, collocat: ipse Bibracte hiema-
 re constituit. Huius anni rebus cognitis, Romae
 dierum xx. supplicatio indicitur

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . GALLICO
LIBER . IIX

OACTVS assiduis tuis uoci-
bus, Balbe, cum quotidiana
mea recusatio, non difficulta-
tis excusationem, sed inertiae
uideretur deprecationem habe-
re, difficillimam rem suscepi.
Cesaris nostri commentarios rerum gestarum Gal-
liae, non comparandos superioribus, atque inse-
quentibus eius scriptis, contexui, * nouissimeq.
imperfecta ab rebus gestis Alexandriae confeci,
usque ad exitum non quidem ciuilis dissensionis,
cuius finem nullum uidemus, sed uitae Caesaris.
quos utinam qui legent, scire possint, quam inui-
tus susceperim scribendos, quo facilius caream
stultitiae, atque arrogantiae crimine, qui me * me-
dium interposuerim Caesaris scriptis. constat e-
nim inter omnes, nihil tam operose ab alijs esse
perfectum, quod non horum elegantia commenta-
riorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tan-
tarum* rerum gestarum scriptoribus deesset: adeo-
que probantur omnium iudicio, ut praerepta, non
praebita, facultas scriptoribus uideatur. cuius
tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est ad-
miratio. ceteri enim, quam bene, atque emenda-
te; nos, etiam quam facile, atque celeriter, eos
*perfe-

* *perfecerit, scimus. Erat autem in Caesare* cum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum uerissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mibi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino, atque Africano bello interesset. quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris* sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quae rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quae pro testimonio summus dicturi. sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare conserar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari.* Vale

OMNI Gallia deuicta, Caesar cum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisset, militesq. hibernorum quiete reficere a tantis laboribus uellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nunciabantur, coniurationesq. facere: cuius rei uerisimilis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque, nulla multitudine in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxilij, aut spatij, aut copiarum, habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda: non esse autem aliqui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquae possent se uindicare in libertatem. quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Caesar M. Antonium quaestorem suis praefecit hibernis: ipse, equitatus praesidio, pridie kal. Ian.

ulla poena dedisse obsides, atque in fidem receptas
esse, idem fecerunt. Caesar militibus, pro tanto
labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, iti-
neribus difficillimis, frigoribus intolerandis, stu-
diosissime permanserant in labore, ducenos sester-
tios, centurionibus II. millia nummum praedae
nomine condonanda pollicetur: legionibusq. in hi-
berna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. ibi
cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mit-
tunt, auxilium petatum contra Carnutes; quos
intulisse bellum sibi quaerebantur. qua re cogni-
ta, cum non amplius X, & IIX. dies in hibernis
esset commoratus legiones XIV. & VI. ex hiber-
nis ab Arare educit: quas ibi collocatas, expli-
candae rei frumentariae causa, superiore com-
mentario demonstratum est. ita cum II. legioni-
bus, ad persequendos Carnutes, profisciscitur. cum
fama exercitus ad hostes esset perlata, calamita-
te ceterorum ducti Carnutes, desertis uicis, opi-
disque, quae tolerandae hiemis causa, constitu-
tis repente exiguis ad necessitatem edificijs, inco-
lebant, (nuper enim deuicti complura opida dimi-
serant) dispersi profugiunt. Caesar erumpentes,
eo maxime tempore, acerrimas tempestates cum
subire milites nollent, in opido Carnutum Genabo
castra ponit, atque, in tecta partim Gallorum,
* partim coniectis celeriter stramentis, quae ten-
toriorum integendorum gratia erant inaedifica-
ta, milites contegit: equites tamen & auxilia-
rios pedites in omnes partes mittit, quascumq.
petisse

petisse dicebantur hostes : nec frustra . nam ple-
 rumque magna praeda potiti nostri reuertuntur .
 oppressi Carnutes hiemis difficultate , terrore peri-
 culi , cum , tectis expulsi , nullo loco diutius con-
 sistere auderent , nec siluarum praesidio tempesta-
 tibus durissimis tegi possent : dispersi , magna par-
 te amissa suorum , dissipantur in finitimas ciuita-
 tes . Caesar , tempore anni difficillimo , cum satis
 haberet , conuenientes manus dissipare , ne quod
 initium belli nasceretur ; quantumq. in ratione es-
 set , exploratum haberet , sub tempus aestiuorum
 nullum summum bellum posse constari ; C. Trebo-
 nium cum LI . legionibus , quas secum habebat ,
 in hibernis Genabi collocauit : ipse , cum crebris
 legationibus Rhemorum certior fieret , Belloua-
 cos , qui belli gloria Gallos omnes , Belgasq. prae-
 stabant , finitimasq. ijs ciuitates , duce Corbeo
 Bellouaco , & Commio Atrebate , exercitu com-
 parare , atque in unum locum cogere , ut omni
 multitudine in fines Sueffionum , qui Rhemis erant
 attributi , facerent impressionem ; pertinere an-
 tem non tantum ad dignitatem , sed etiam ad sa-
 lutem suam iudicaret , nullam callamitatem so-
 cios optime de rep. meritos accipere ; legionem ex
 hibernis euocat rursus XI ; litteras autem ad C.
 Fabium mittit , ut in fines Sueffionum legiones II ,
 quas habebat , adduceret ; alteramq. ex duabus a
 T. Labieno accersit ita . quantum hibernorum
 opportunitas , belliq. ratio postulabat , perpetuo
 suo labore , inuicem legionibus expeditionum o-

nus iniungebat . his copijs coactis , ad Bellouacos proficiscitur ; castrisq. in eorum finibus positis , equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos , ex quibus hostium consilia cognosceret . equites , officio functi , renunciant paucos in aedificijs esse inuentos ; atq. hos , non qui agrorum incolendorum causa remansissent , (namque esse undique diligenter demigratum) sed qui speculandi gratia essent remissi . a quibus cum quaereret Caesar , quo loco multitudo esset Bellouacorum , quodq. esset consilium eorum , inueniebat ; Bellouacos omnes , qui arma ferre possent , in unum locum conuenisse ; itemq. Ambianos , Aulercos , Caletes , * Vellecassis , Atrebates locum castris * excelsum , impedita circumdatum palude , delegisse ; omnia impedimenta in ulteriores siluas contulisse ; complures esse principes belli auctores ; sed multitudinem maxime Corbeo obtemperare ; quod ei summo odio esse nomen populi R. * intellexissent : paucis ante diebus , ex his castris Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda , quorum & uicinitas propinqua , & multitudo esset infinita ; constituisse autem Bellouacos , omnium principum consensu , summa plebis cupiditate , ut , * si diceretur Caesar cum III. legionibus uenire , offerrent se ad dimicandum , ne , miseriore , ac duriori postea condicione , cum toto exercitu decertare cogerentur : sin maiores copias adduceret , in eo loco * permanerent , quem delegissent ; pabulatione autem , quae propter an-

ni tempus cum exigua, tum disiecta esset, & frumentatione, & reliqua commeatu ex insidijs prohibere Romanos. quae Caesar cum consentientibus * plurimis cognouisset; atque ea, quae proponerentur, consilia plena prudentiae, longeq. a temeritate barbarorum remota esse iudicaret; omnibus rebus inferuiendum statuit, quo celerius hostes, contempta suorum paucitate, prodirent in aciem. singularis enim uirtutis ueterrimas legiones VII. IIX. & IX. & habebat, summae spei, delectaeq. iuuentutis XI. quae, octauo iam stipendio sumpta, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem uetustatis, & uirtutis coeperat opinionem. itaque, * consilio aduocato, rebus ijs, quae ad se essent delatae, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat: si forte hostes III. legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; ut legio VII. IIX. IX. ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen, (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret XI. ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcissent, hac ratione paene quadrato agmine instructo, in conspectum hostium celerius opinione eorum, exercitum adducit. * quas legiones repente instructas uelut in acie certo gradu accedere Galli cum uiderent, quorum erant ad Caesarem plena fiduciae consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu expectatione nostri consilij, copias instruunt

struunt pro castris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, ualle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. haec imperat uallo pedum XII. muniri, * coronisque pro hac ratione eius altitudinis inedicari; fossam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III. tabulatorum, pontibus transiectis, contratisq. coniungi; quorum frontes uimineae loricae munirentur, * ut hostis a duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo * tutior altitudine esset, hoc audacius, longiusq. tela promitteret; alter, quo propior hostem in uallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. portis fores, altioresq. turres imposuit. huius munitionis duplex erat consilium. namque & operum magnitudinem, & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; & cum pabulatum, frumentatumq. longius esset proficiscendum, paruis copiis castra munitione ipsa uidebat posse defendi. interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia, aut Gallorum, Germanorumq. transibant: acriusq. hostes insequabantur, aut uicissim hostes, eodem transgressi, nostros longius submouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id, quod accidere

erat necesse, cum raris, disiectisq. ex aedificijs pabulum* conquiretur) ut impeditis locis diuersi pabulatores circumuenirentur: quae res etsi mediocre detrimentum iumentorum, ac seruorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus uenerat; qui tametsi numero non amplius erant quingentis: tamen Germanorum aduentu barbari* instabantur. Caesar, cum animaduerneret hostem complures dies castris palude, &* loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum, sine dimicatione perniciofa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse; litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XIIII, quae cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerseret; atque ita cum III. legionibus magnis itineribus ad se ueniret: ipse equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumq. ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, praesidio pabulationibus mittit; qui subitas hostium incursiones sustinerent. quod cum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delecta* manu peditum, cognitae stationibus quotidianis equitum nostrorum, siluestribus locis insidias disponunt; eodemq. equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumuentos aggredierentur. cuius mali

mali sors incidit Rhemis, quibus illa dies funge-
 di muneris obuenerat. namque ij, cum repente
 hostium equites animaduertissent, ac numero su-
 periores paucitatem contempsissent, cupidius in-
 secuti a peditibus undique sunt circumdati: quo
 facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert
 equestris proelii, se receperunt, amisso Vertisco,
 principe ciuitatis, praefecto equitum: qui cum
 uix equo propter aetatem posset uti, tamen, con-
 suetudine Gallorum, neque aetatis excusatione in-
 suscipienda praefectura usus erat, neq. dimicari si-
 ne se uoluerat. instantur, atq. incitantur hostium
 animi secundo proelio, principe, & praefecto
 Rhemorum interfecto. nostri detrimento admonen-
 tur, diligentius exploratis locis stationes dispo-
 re, ac moderatius cedentem insequi hostem. non
 intermittuntur interim quotidiana proelia in con-
 spectu utrorumque castrorum, quae ad uada, tran-
 situsq. fiebant paludis. qua contentione Germani,
 quos propterea Caesar transduxerat Rhenum, ut
 equitibus* interpositi proeliarentur, tum con-
 stantius uniuersi paludem transissent, paucisq.
 resistentibus interfectis, pertinacius reliquam
 multitudinem essent insecuti, perterriti non so-
 lum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut mi-
 nus uulnerabantur, sed etiam, qui longius subsi-
 diari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius
 finem fugae fecerunt, saepe amissis superioribus
 locis, quam se aut in castra suorum reciperent;
 aut non*nulli, pudore coacti, longius profuge-
 rent.

rent. quorum periculo sic omnes copiae sunt perturbatae, ut uix indicari posset, utrum secundis, minimisq. rebus insolentiores; an aduersis, mediocribusq. timidiores essent. Compluribus diebus, iisdem in castris, consumptis, cum propius accessisse legiones, & C. Trebonium legatum cognouissent: duces Bellouacorum, ueriti similem obsessionem Alesiae, noctu dimittunt eos, quos aut aetate, aut uiribus inferiores, aut inermes habebant, unaq. reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confusum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce, * copijs armatorum, castrorum uias instruunt; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes tanto collis * adscensu lacessendos iudicabat; neque non usque eo legiones admouendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent. * ita, ut cum paludem impeditam a castris castra diuidere, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id iugum, quod trans paludem, paene ad hostium castra pertineret, mediocri ualle a castris eorum intercisum animaduerneret; pontibus palude constrata, legiones transducit, celeriterq. in summam planitiem iugi peruenit, quae decliui fastigio duobus ab lateribus munebatur. ibi legionibus instructis ad ultimum iugum peruenit: aciemq.

aciemq. eo loco constituit, unde tormento missa
tela in hostium cuneos conijci possent. barbari,
confisi loci natura, cum dimicare non recusarent,
si forte Romani subire collem* conarentur, paul-
latimq. copias distributas dimittere non aude-
rent, ne dispersi perturbarentur, in acie perman-
serunt: quorum pertinacia cognita Caesar, x x.
cohortibus instructis, castrisq. eo loco metatis,
muniri iubet castra.* absolutis operibus, legio-
nes pro uallo instructas collocat: equites frenatis
equis in stationibus disponit. Bellouaci, cum Ro-
manos ad insequendum paratos uiderent, neque
pernoctare, neque diutius permanere sine ciba-
rijs eodem loco possent, tale consilium sui reci-
piendi inierunt. Fasces, ubi confederant (nam,
in acie sedere Gallos consuesse, superioribus com-
mentarijs declaratum est) per manus stramento-
rum, ac uirgultorum, quorum summa erat in ca-
stris copia, inter se transditos, ante aciem collo-
cauerunt; extremoq. tempore diei, signo pronun-
ciato, uno tempore incenderunt. ita continens
flamma copias omnes repetente a conspectu texit
Romanorum: quod ubi accidit, barbari uehemen-
tissimo cursu fugerunt. Caesar, etsi discessum ho-
stium animaduertere non poterat, incendijs op-
positis; tamen, id consilium cum fugae caussa in-
itum suspicaretur, legiones* promouet; & tur-
mas mittit ad insequendum: ipse, ueritus insi-
dias, ne forte in eodem* loco subsistere hostis,
atque elicere nostros in locum conaretur iniquum,

tardius procedit . Equites , cum intrare * fumum , & flammam densissimam timerent : ac , si qui cupidius intrauerant , uix suorum ipsi priores partes * aduerterent ; equorum insidias uertiti , liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt . ita , fuga timoris simul , calliditatisq. plena , sine ullo detrimento , millia non amplius x . progressi hostes , munitissimo loco castra posuerunt . inde , cum saepe in insidijs equites , peditesq. disponerent , magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant . quod cum crebrius accideret , ex captiuo quodam comperit Caesar , Corbeum , Bellouacorum ducem , fortissimorum millia vi . peditum delegisse , equitesq. ex omni numero ∞ , quos in insidijs eo loco collocaret , quem in locum , propter copiam frumenti , ac pabuli , Romanos pabulatum missuros suspicarentur . quo cognito consilio , Caesar , legiones plures , quam solebat , educit ; equitatumq. qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidio consueuerat , praemittit : huic interponit praesidia leuis armaturae : ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat . Hostes in insidijs dispositi , cum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞ , * siluis undique impeditissimis , aut altissimo flumine , uelut indagine , munitum , hunc insidijs circumdederunt nostri . Explorato hostium consilio , ad proeliandum animo , atque armis parati , cum , subsequentibus legionibus , nullam dimicat io-

unicationem recusarent, turmatim in eum locum deuenerunt. quorum aduentu cum sibi Corbeus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primus cum paucis se ostendit, atque in proximas turmas impetum facit. nostri constanter impetum sustinent insidiatorum; neque plures in unum locum conueniunt; quod plerumque equestribus proelijs * cum propter aliquem timorem accidit, * tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur. cum dispositis turmis inuicem rari proeliarentur; neque ab lateribus circumueniri suos paterentur; erumpunt ceteri, Corbeo proeliante, ex siluis. fit magna contentione diuersum proelium: quod cum diutius pari Marte iniretur; paulatim ex siluis instructa multitudo procedit peditem, quae nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subueniunt leuis armaturae pedites, quos ante legiones missos docui; turmisq. nostrorum interpositi, constanter proeliantur. pugnatur aliquandiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat proelij, qui sustinuerant primos impetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. accedunt propius interim legiones: crebriq. eodem tempore & nostris, & hostibus nuncij afferuntur, imperatorem instructis copijs adesse. qua re cognita, praesidio cohortium confisi nostri, acerrime proeliantur; ne, si tardius rem gessissent, uictoriae gloriam communicasse cum legionibus uiderentur. Hostes concidunt animis;

atque

atque itineribus diuersis fugam quaerunt, nequid
quam. nam, quibus difficultatibus locorum Roma-
nos claudere uoluerant, ijs ipsi * tenebantur: ui-
cti tamen, * perculsiq. maiore parte amissa,
consternati, quo sors tulerat, confugiunt; partim
siluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga
a nostris acriter insequentibus conficiuntur: * cum
interim nulla calamitate uictus Corbeus, excede-
re proelio, siluasq. petere, haud inuitantibus no-
stris ad deditionem, potuit adduci, quin, fortis-
sime proeliando, compluresq. uulnerando, cogeret
elatos iracundia uictores in se tela conijcere. Ta-
li modo re gesta, recentibus proelij uestigijs, ingres-
sus Caesar, cum uictos tanta calamitate existima-
ret hostes, nuncio accepto, locum castrorum reli-
cturos, quae non longius ab ea caede * abesse plus
minus 119. millibus passuum dicebantur, tametsi
flumine impeditum transitum uidebat; tamen,
exercitu transducto, progreditur: at Bellouaci, re-
liquaeq. ciuitates, repente ex fuga paucis, atque
his uulneratis, receptis, qui siluarum beneficio ca-
lum euitauerant, omnibus aduersis, cognita cala-
mitate, interfecto Corbeo, amisso equitatu, & for-
tissimis peditibus, cum aduentare Romanos existi-
marent, concilio repente cantu tubarum conuoca-
to, * conclamant, ut legati, obsidesq. ad Caesarem
mittantur. hoc omnibus probato consilio, Com-
mius Atrebas ad eos profugit Germanos, a qui-
bus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e-
uestigio mittunt ad Caesarem legatos, petuntq.

ut

ut ea poena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia, atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri proelio Bellouacorum esse: delectorum peditum multa millia interuisse, uix refugisse nuncios caedis: tamen magnum; ut in tanta calamitate, Bellouacos eo proelio commodum esse consecutos, quod Corbeus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus: numquam enim senatum tantum in ciuitate, illo uiuo, quantum imperitam plebem, potuisse. Haec orantibus legatis, commemorat Caesar, eodem tempore superiore anno Bellouacos, ceterasque Galliae ciuitates, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permanuisse, neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos: scire, atque intelligere se, causam peccati facillime mortuis delegari: neminem uero tantum pollere, ut inuitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis, bellum concitare, & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quae Bellouacorum speculabantur euentum: obsides dant: imperata faciunt; excepto Commio, quem timor cohibebat, cuiusquam fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Caesarem in Gallia citeriore ius dicente, cum Commium comperisset sollicitare ciuitates,

uitates, coniurationem contra Caesarem facere; in fidelitatem eius sine ulla perfidia iudicauit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur uocatum in castra uenturum; ne tentando cautiolem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquij, curaret interficiendum. ad eam rem delectos transdidit centuriones. cum in colloquium uentum esset, & ut conuenerat, manum Commij Volusenus arripuisset; centurio, uelut insueta re permotus, celeriter a familiaribus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauitur tamen primo ictu gladio caput percussit. cum utrimque gladij districti essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero uulnere Commium credebant affectum; Gallorum, quod, infidijs cognitis, plura, quam uidebant, extimescebant. quo facto statuisse Commius dicebatur, numquam in conspectum cuiusquam Romani uenire. Bellicosissimis gentibus denictis, Caesar, cum uideret nullam iam esse ciuitatem, * quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed nonnullos ex opidis demigrare, ex agris effugere, ad praesens imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit: M. Antonium quaestorem, cum legione XI, sibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV, mittit in diuersissimam partem Galliae; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus praecerat,

satis

satis firmas I I . legiones habere , existimabat . T . Labienum ad se euocat : legionemq . X I I . quae cum eo fuerat in hibernis , in togatam Galliam mittit , ad colonias ciuium Romanorum tuendas ; ne quod simile incōmodum* accideret de incursione barbarorum , ac superiore aestate Tergestinis accidisset ; quia repentino latrocinio , atq . impetu incolae illorum erant oppressi : ipse ad deuastandos , depopulandosq . fines Ambiorigis proficiscitur : quem perterritum , atque fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset , proximum suae dignitati esse ducebat , adeo fines eius uastare ciuibus , aedificijs , pecore , ut odio suorum Ambiorix , si quos fortuna fecisset reliquos , nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem . cum in* omnes fines partium Ambiorigis aut legiones , aut auxilia dimisisset , atque omnia caedibus , incendijs , * rapinis , uastasset ; magno numero hominum interfecto , aut capto , Labienum , cum I I . legionibus , in Treuiros mittit ; quorum ciuitas , propter Germaniae uicinitatem , quotidianis exercitata bellis , cultu , & feritate , non multum a Germanis differebat , neque imperata umquam , nisi exercitu coacta , faciebat . Interim C . Caninius legatus , cum , magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictonum , litteris , nuncijsq . Duracij* cognouisset , qui perpetuo* in amicitia Romanorum permanserat , quod pars quaedam ciuitatis eius defecisset , ad opidum Lemouicum contendit . quo cum aduentaret ; atque ex captiuis cer-

tius

tius cognosceret, multis hominum millibus, Dum-
naco duce Andium, Duracium clausum, Lemoui-
cum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus
committere auderet, castra munito loco posuit.
Dumnacus, cum appropinquare Caninium cogno-
uisset, copijs omnibus ad legiones conuersis, castra
Romanorum oppugnare instituit. cum complures
dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suo-
rum detrimento, nullam partem munitionum con-
uellere potuisset; rursus ad obsidendum Lemoui-
cum redit. * Eodem tempore C. Fabius legatus
complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus fir-
mat, litteris C. Canini certior fit, quae in Pi-
ctonibus gerantur. quibus rebus cognitis, profi-
ciscitur ad auxilium Duracio ferendum. ac Du-
mnacus, aduentu Fabij cognito, desperata salute,
si tempore eodem coactus esset & Romanum, &
externum sustinere hostem, & respicere, ac time-
re opidanos; repente eo ex loco cum copijs recedit;
nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Li-
gerim, quod erat ponte, propter magnitudinem,
* constratum, copias transduxisset. Fabius, etsi
non dum in conspectum uenerat* hostium, neque se
cum Caninio coniunxerat; tamen, doctus ab ijs,
qui locorum nouerant naturam, potissimum credi-
dit, hostes perterritos eum locum, quem petebant,
petituros. itaque cum copijs ad eundem pontem
contendit; equitatumq. tantum procedere ante ag-
men imperat legionum, quantum cum processisset,
sine defatigatione equorum in eadem se reciperet.

castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum: inuaduntq. Dumnaci agmen: & fugientes, perterritosq. sub sarcinis in itinere aggressi, magna praeda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene gesta, se recipiunt in castra. insequenti nocte Fabius equites praemittit, sic paratos, ut confligerent, atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. cuius praeceptis, ut res gereretur. Q. Titatius Varus, praefectus equitum, singularis & animi, & prudentiae uir, suos hortatur; agmenq. hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum proelium committit. consistit audacius equitatus hostium succedentibus sibi peditibus, qui, toto agmine subsistente, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. fit proelium acri certamine. namque nostri, contemptis pridie, superatisq. hostibus, cum subsequebantur qui legiones meminissent, & pudore cedendi, & cupiditate per se conficiendi proelii, fortissime contra pedites proeliantur; hostesq. nihil amplius copiarum accessurum credentes. ut pridie cognouerant, delendi equitatus nostri nacti occasionem uidebantur. cum aliquandiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem; quae suis esset equitibus inuicem praesidio. tum repente confertae legiones in conspectum hostium ueniunt, quibus uisis perculsae barbarorum turmae, ac perterritae acies hostium, perturbato impedimento- rum agmine, magno clamore, discursuq. passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paula an-

te cum resistentibus fortissime conflixerant, laetitia uictoriae elati, magno undiq. clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum uires ad prosequendum, dextraeq. ad caedendum ualent, tantum ex proelio interficiūt. itaque amplius milibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. qua ex fuga, cum constaret, Drapetem, Senonem, (qui, ut primum defece-
rat Gallia, collectis undiq. perditis hominibus, ser-
uis ad libertatem uocatis, * exsulibus omnium ci-
uitatum accitis, receptis latronibus, impedi-
ta, & commeatus Romanorum interceperat) non
amplius hominum II. millibus ex fuga collectis,
provinciam petere, unaq. consilium cum eo Lute-
rium Cadurcum cepisse, quem in superiore com-
mentario, prima defectione Galliae facere in pro-
uinciam impetum uoluisse, cognitum est; Caninius
legatus, cum legionibus II. ad eos persequendos
contendit; ne de timore, aut detrimento provin-
ciae, magna infamia, perditorum hominum latro-
cinijs, caperetur. C. Fabius cum reliquo exerci-
tu in Carnutes, reliquasq. proficiscitur ciuitates,
quarum eo prelio, quod cum Dumnaco fecerat, co-
pias esse accitas sciebat. non enim dubitabat, quin
recenti calamitate submissiores essent futurae; da-
to uero spatio, ac tempore, eodem instante Dumna-
co, possent concitari. qua in re summa felicitas, ce-
leritasq. in recipiendis ciuitatibus Fabium conse-
quitur. nam Carnutes, qui, saepe uexati, num-
quam

quam pacis fecerant mentionem; datis obsidibus, ueniunt in deditionem; ceteraeq. ciuitates, positae in ultimis Galliae finibus, Oceano coniunctae, quae Armoricae appellantur, auctoritate adductae Carnutum, aduentu Fabij, legionumq. imperata sine mora faciunt. Dumnicus, suis finibus expulsus, errans, latitansq. solus extremas Galliae regiones petere coactus est. At Drapes, unaq. Luterius, cum legiones, Caniniumq. adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent prouinciae fines intrare posse; * nec iam liberam uagandi, latrocinandiq. facultatem haberent, consistunt in agris Cadurcorum. ibi cum Luterius apud suos ciues quondam, integris rebus, multum potuisset; semperq. auctor nouorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; opidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copijs; opidanosq. sibi coniungit. quo cum confestim C. Caninius uenisset, animaduerneretq. omnes opidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta opidanorum uideret; quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem, possent: tripartito cohortibus diuisis; trina* excelsissimo loco castra fecit; a quibus paulatim, quantum copiae patiebantur, uallum in opidi circuitu ducere instituit. quod cum animaduernerent opidani, mi-

R ferrimaq.

*ferrimaq. Alesiae memoria solliciti, similem casum obsessionis uererentur; maximeq. ex omnibus Luterius, qui fortunae illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam; constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. eo consilio probato, proxima nocte, 11. millibus armatorum relictis, reliquos ex opido Drapes, & Luterius, educunt: ij, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrarum adoriuntur. quam ob causam C. Caninius toto opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat praesidia. magna copia frumenti comparata, * confidunt Drapes, et Luterius non longius ab opido x. millibus passuum, unde paulatim frumentum in opidum supportarent: ipsi inter se prouincias partiuntur. Drapes castris praesidio cum parte copiarum restitit. Luterius agmen iumentorum ad opidum* adducit: dispositis ibi praesidijs, hora noctis circiter x. siluestribus* angustisq. itineribus frumentum importare in opidum instituit. quorum strepitum uigiles castrorum cum sensissent; exploratoresq. missi, quae agerentur, renunciaissent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis,*

lis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: quae nostri ut uiderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero uiuum capi patiuntur. profugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra. re bene gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris* intra millia passuum x. qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse, magnae felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. sed, cum in experiundo periculum nullum uideret, equitatum omnem, Germanosque pedites summae uelocitatis omnes ad castra hostium praemittit. ipse legionem unam intra castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. cum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa. at Germanos, equitesque imprudentibus omnibus de improviso* aduolasse, & proelium commisisse. qua re cognita, legionem armatam instruetamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur quod ubi accidit, Germani, equitesque, signis legionis uisis, uehementissime proeliantur.* confestim omnes cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut inter-

fectis, aut captis, magna praeda potiuntur. capitur ipse eo proelio Drapes. Caninius felicissime re gesta, sine ullo paene militis uulnere, ad obsidendos opidanos reuertitur; externoq. hoste deleto, cuius timore augere praesidia, & munitione opidanos* circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari. uenit eodem cum suis copijs postero die C. Fabius, partemq. opidi sumit ad obsidendum. Caesar interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv. in Bellouacis reliquit; ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit; obsides plures imperat; timentes omnium animos* consolatione sanat. Cum in Carnutes uenisset, quorum consilio in ciuitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduertebat; quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, et concitatore belli* Gutturnatum ad supplicium deposcit. qui etsi ne ciuibz quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quaesitus, in castra* perducitur. cogitur in eius supplicium Caesar contra* naturam suam, maximo militum consensu; qui omnia pericula, & detrimenta belli Gutturnato accepta reserebant; adeo ut uerberibus examinatum corpus securi feriretur. ibi crebrius litteris Caninij fit certior, quae de Drape, et Luterio gesta essent, quoq. in consilio permanerent opidani. quorum etsi paucitatem contemnebat, ta-

men

men pertinaciam magna poena esse afficiendam indicabat ; ne uniuersa Gallia non uires* sibi defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; ne ue hoc exemplo ceterae ciuitates, locorum opportunitate fretae, se uindicarent in libertatem; cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam aetatem suae prouinciae; quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum uererentur. itaque Q. Calenum legatum cum legionibus II. relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur: ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit. cum, contra expectationem omnium, Caesar Vxellodunum uenisset; opidumq. operibus clausum animaduerteret; neque ab oppugnatione recedi uideret ulla conditione posse; magna autem copia frumenti abundare opidanos, ex perfugis cognosceret; aqua prohibere hostem tentare coepit. Flumen infimam uallem diuidebat, quae paene totum motem cingebat, in quo positum erat praeruptum undique opidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura* prohibebat. sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis, deriuari posset. Erat autem opidanis difficilis, & praeruptus eo descensus, ut, prohibentibus nostris, sine uulneribus, ac periculo uitae, neque adire flumen, neque arduo se recipere posset adscensu. quae difficultate eorum cognita, Caesar, sagittarijs, funditoribusq. dispositis, tormētis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua

fluminis prohibebat opidanos, quorum omnis post ea multitudo* aquatum unum in locum conueniebat. sub ipsius enim opidi murum magnus fons prorumpibat, ab ea* parte, quae fere pedum CCC. intervallo fluminis circuitu uacabat. hoc fonte prohiberi posse opidanos cum optarent reliqui, Caesar unus* uideret, non sine magno periculo, e regione eius, uineas agere aduersus montem, & aggeres struere, coepit, magno cum labore, & continua dimicatione. opidani enim loco superiore decurrunt, & eminus sine periculo proeliantur, multosq. pertinaciter succedentes uulnerant. non deterrentur tamen milites nostri uineas proferre, & labore, atque operibus locorum uincere difficultates.* eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis. quod genus operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium, facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo turris X. tabulatorum, non quidem, quae moenibus aequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quae superare fontis fastigium posset. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent aquari opidani; non tantum pecora, atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur. quo malo perterriti opidani, cupis seuo, pice, scandulis complent, eas ardentes in opera prouolunt. eodem tempore acerrime proeliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipsis operibus flamma

*existit.

**exsistit. quaecumque enim per locum praecipitem missa erant, ea uineis & agere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere proelii, locoq. iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusq. utrimque clamor oriebatur: ita ut quisque poterat, maxime insignis, quo notior, testatiorq. uirtus eius esset, telis hostium flammaeq. se offerre bat. Caesar, cum complures suos uulnerari uideret, ex omnibus opidi partibus cohortes montem adscendere, & simulatione moenium occupandorum, clamorem undique iubet tollere. quo facto perterriti opidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, *essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisq. disponunt. ita uostri, sine proelii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. cum pertinaciter resisterent opidani, magna etiam parte suorum siti amissa, in sententia permanebant. ad postremum cuniculis uenae fontis intercisae sunt, atque auersae. quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum uoluntate, factum putarent. itaque, necessitate coacti, se transdiderunt. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque uereretur, ne quid crudelitate naturae uideretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum*

animaduerneret, si tali ratione diuersis in locis
 *plures rebellare coepissent, exemplo supplicij de-
 terrendos reliquos existimauit. itaque omnibus,
 qui arma tulerant, manus praecidit, uitamq. con-
 cessit; quo testatior esset poena improborum. Dra-
 pes, quem captum esse a Caninio docui, siue* indi-
 gnatione, & dolore uinculorum, siue timore gra-
 uioris supplicij, paucis diebus sese cibo abstinuit,
 atque ita interijt. Eodem tempore Luterius, quem
 profugisse ex proelio, scripsi, cum in potestatem
 uenisset Epasnaeti Aruerni, (crebro enim mutan-
 dis locis, multorum fidei se committebat, quod
 nusquam diutius sine periculo commoraturus ui-
 debatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum
 deberet Caesarem habere) hunc Epasnaetus Ar-
 uernus, amicissimus populi R. sine dubitatione ul-
 la uinctum ad Caesarem duxit. Labienus interim
 in Treuiris equestre proelium secundum facit; com-
 pluribusq. Treuiris interfectis, & Germanis, qui
 nullis aduersus R. auxilia denegabant, principes
 eorum uiuos in suam redegit potestatem; atque in
 ijs Surum Aeduum, qui &* uirtutis, & generis
 summam nobilitatem habebat, solusq. ex Aeduis
 ad id tempus permanserat in armis. Ea re cognita,
 Caesar eum in omnibus partibus Galliae bene res
 gestas uideret, iudicaretq. superioribus aestinis
 Galliam denictam et subactam esse, *Aquitaniam
 numquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam
 ex parte denicisset, cum 11. legionibus in eam par-
 tem est profectus; ubi extremum tempus consume-

ret aestiuorum. quam rem, sicut cetera, celeriter, feliciterq. confecit. namque omnes Aquitaniae ciuitates legatos ad eum miserunt, obsidesq. * ei dederunt. quibus rebus gestis, ipse cum equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiberna eduxit, 14. legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis; * 11. in Aednos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat; 11. in Treuiris ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem coniunctam Oceano continerent; 11. reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliae uacua ab exercitu esset. paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes contentus percucurrisset; publicas controuersias cognouisset; bene meritis * praemia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, * quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliae defectione, quam sustinerant fidelitate, atq. auxilij provinciae illius) his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit: hibernauitq. * Nemetocennae. ibi cognoscit, Commium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. nam, cum Antonius in hiberna uenisset, ciuitasq. Atrebatum in officio maneret; Commius, qui post illam uulnerationem, quam supra * commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueffet, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum, duxq. deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus

se, suosq. latrocinij alebat, infestisq. itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat. erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam uirtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque, dispositis insidijs, saepius eius equites aggressus, secunda proelia faciebat. nouissime, cum uehementius contenderetur, ac Volusenus ipsius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille autem fuga uehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem, atque auxilium, ne sua uulnera, perfidia interposita, paterentur* inulta; conuersoq. equo, se a ceteris incautius permittit in praefectum. faciunt idem* omnes eius equites, paucosq. nostros conuertunt atque insequuntur. Commius incensum calcari- bus equum iungit equo Quadrati, lanceaq. infesta* medium femur eius magnis uiribus transiicit. Praefecto uulnerato, non dubitant nostri resistere, & conuersi hostem pellere. quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsi, uulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod ubi malum dux equi uelocitate* euitauit; grauiter uulneratus praefectus, ut uitae periculum aditurus uideretur, refertur

fertur in castra. Commius autem, siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seq. ibi futurum, ubi praescripserit, & ea facturum, quae imperauerit, obsidibus datis firmat: unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum ueniat cuiusquam Romani. * quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore, ueniam petendi dedit; obsides accepit

SCIO, Caesarem singulorum annorum singulos commentarios fecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paullo, & C. Marcello Cos. nullas habet Galliae magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar, exercitusq. eo tempore fuissent, pauca scribenda, coniungendaq. huic commentario statui

CAESAR, cum in Belgio hiemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem, aut causam dare armorum. nihil enim minus uolebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susciperet. itaque, honorifice ciuitates appellando, principes maximis praemijs afficiendo, nulla onera noua * imponendo, defessam tot aduersis proelijs Galliam, condicione parendi meliore, facile in pace continuit. ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem

tudinem in Italiam quammaximis itineribus est profectus, ut municipia, & colonias appelleret, quibus M. Antonij, quaestoris sui, commendaret sacerdotij petitionem. contendebat enim gratia, cum libenter pro homine sibi coniunctissimo, quem paullo ante praemiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui, M. Antonij repulsa, Caesaris * intercedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etsi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iustam sibi causam municipia, & colonias adeundi existimauit, ut ijs gratias ageret, quod frequentiam, atque officium suum, Antonio praestitissent, simulq. se & honorem suum insequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter aduersarii sui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum eos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Caesaris * exspoliarent, ereptum Ser. Galbae consulatum, cum is multo plus gratia, suffragijsq. ualuisset, quod sibi coniunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset. exceptus est Caesaris aduentus ab omnibus municipijs, & colonijs incredibili honore atque amore. tum primum enim ueniebat ab illo uniuersae Galliae bello. nihil relinquebatur, quod ornatum portarum, itinerum, locorumq. omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari * posset. cum liberis omnis multitudo obuiam procedat. hostiae omnibus locis immolabantur:

bantur: triclinijs stratis fora, templaq. occupabantur, ut uel expectatissimi triumphⁱ laetitia percipi posset. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes regiones Galliae togatae Caesar percucurrisset, summa celeritate ad exercitumⁱ Nemotecenam redijt: legionibusq. ex omnibus hibernis ad fines Treuironum euocatis, eo profectus est, ibiq. exercitum instrauit. T. Labienum Galliae togatae praefecit, quò maiore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem, existimabat. ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorq. fiebat, id agi paucorum consilijs, ut interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis sentijs patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus pl. cum Caesaris causam, dignitatemq. defendendam suscepisset, saepe erat senatui pollicitus; si quem timor armorum Caesaris laederet, et quoniam Pompeij dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis, exercitusq. dimitteret: fore eo facto liberam, & sui iuris ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus est, sed etiam per se discessionem face-

re coepit. quod ne fieret, consules, amiciq. Pompeij* iusserunt; atque, ita rem moderando, discesserunt. magnum hoc testimonium senatus erat uniuersi, conueniensq. superiori facto: nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem contra legem Pompeij, & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Caesaris prouincijs: sententijsq. dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris inuidia quaerebat, senatus frequens in alia omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituisent. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare, mitterentur: neque obscure hae duae legiones uni Caesari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam quam ad Caesarem miserat, confectam ex delectu prouinciae, Caesari eam tamquam ex suo numero dedit. Caesar tamen, cum de uoluntate aduersariorum se* exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. in eius locum xiiii. legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidijs xv. deducebatur: ipse exercitum distribuit per hiberna; C. Trebonium, cum legionibus .iiv in Belgio collocat; C. Fabium, tum totidem, in Aeduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore

fore Galliam, si Belgae, quorum maxima uirtus;
 * & Aedui, quorum auctoritas summa esset,
 exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profe-
 ctus est. quo cum uenissent, cognoscit, per C. Mar-
 cellum consulem legiones II. ab se remissas, quae
 ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn.
 Pompeio transditas, atque in Italia retentas es-
 se. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin
 arma contra Caesarem pararentur: tamen Cae-
 sar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes
 aliqua relinqueretur, iure potius disceptandi,
 quam belli gerendi

C. IVLII. CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE BELLO CIVILI
LIBER. I

LITTERIS a Fabio C. Caesaris consulibus redditis, aegre ab ijs impetratum est. summa tribunorum pl. contentione, ut in senatu recitarentur. ut uero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt consules de rep. in ciuitate. L. Lentulus consul senatui reip. pub. se non defuturum pollicetur; si audacter, ac fortiter sententias dicere uelint: sin Caesarem respiciant, atq. eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus; se sibi consilium capturum, neq. senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoq. ad Caesaris gratiam, atq. amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reip. non deesse, si senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea uelit, imploraturum. Haec Scipionis oratio, quod senatus in urbe habebatur, * Pompeiusq. aderat, ex ipsius ore Pompeij mitti uidebatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere ante de rep. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscrip-
pti,

pti, essent; quo praesidio tuto, & libere, senatus, quae uellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompeius in suas prouincias proficisceretur; ne qua esset armorum caussa: timere Caesarem, abreptis ab eo 11. legionibus, ne ad eius periculum reseruare, & retinere eas ad urbem Pompeius, uideretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidij, * paucis fere mutatis uerbis, sequebatur. ij omnes, conuicio L. Lentuli consulis, correpti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidij pronunciaturum se omnino negauit. Marcel-
 lus, perterritus conuicijs, a sua sententia discessit. sic uocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeij, plerique compulsi, inuiti, & coacti, Scipionis sententiam sequuntur; uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum aduersus remp. facturum uideri. * Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur confestim de intercessione tribunorum. dicuntur sententiae graues. ut quisque acerbissime, crudelissimeq. dixit, ita quam maxime ab inimicis Caesaris collaudatur. misso ad uesperum senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. laudat Pompeius, atque in posterum confirmat: segniores castigat, atque incitat. multi undique in ueteribus Pompeij exercitibus, spe praemiorum, atque ordinum, euocantur; multi ex duabus legionibus, quae sunt transditae a Caesare, * accersuntur. Completur urbs ad ius comitiorum. tribunos pl. C. Curio euo-

cat. omnes amici consulum, necessarij Pompeij, atque eorum, qui ueteres inimicitias cum Caesare gerebant, coguntur in senatum: quorum uocibus, & concursu terrentur infirmiores, dubij confirmantur; plerisque uero libere potestas decernendi eripitur. pollicetur L. Piso censor, sese iturum ad Caesarem; item L. Roscius praetor; qui de his rebus eum doceant. VI. dies ad eam rem conficiendam spatij postulant. dicuntur etiam a non nullis sententiae, ut legati ad Caesarem mittantur, qui uoluntatem senatus ei proponant. omnibus his resistitur; omnibusq. oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem ueteres inimicitiae Caesaris incitant, & dolor repulsae. Lentulus, aeris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac prouinciarum, et regum appelladorum largitionibus mouetur: seq. alterum fore Syllam, inter suos gloriatur, ad quem summa imperij redeat. Scipionem eadem spes prouinciae, atque exercituum impellit; quos se, pro necessitudine, partiturum cum Pompeio arbitrabatur: simul iudiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui, & potentium, qui in rep. iudicijsq. tum plurimum pollebant. ipse Pompeius, ab inimicis Caesaris incitatus, quod neminem dignitate secum exequari uolebat totum se ab eius amicitia auerterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat; quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Caesari. simul, infamia II. legionum permotus, quas ab itinere Asiae, Syriaeq.

ad

ad suam potentiam, dominatumq. conuerterat, rem ad arma deduci studebat. His de causis aguntur omnia raptim, atque turbate; neque docendi Caesaris propinquis eius spatium datur; nec tribuni pl. sui periculi deprecandi; neque etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, * facultas tribuitur; sed de sua salute die VII. cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pl. IIX. denique mense suarum actionum respicere, ac time-re consueuerant. decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso urbis incendio, atque desperatione* omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est; dent operam consules, praetores, tribuni pl. quique. * pro consules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. * Haec S. C. perscribuntur ad VII. id. Ianuarij. itaque v. primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum inijt Lentulus, biduo excepto comitali, & de imperio Caesaris, & de amplissimis uiris tribunis pl. grauissime acerbissimeq. decernitur. profugiunt statim ex urbe tribuni pl. seseq. ad Caesarem conferunt. is eo tempore erat Rauennae, expectabatq. suis* leuissimis postulatis responsa; si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat, agit; senatus uirtutem, constantiamq. collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x; praeterea cog

nitum compertumq. sibi alieno esse animo in Caesarem milites, neque ijs posse persuaderi, uti eum defendant, aut* sequantur. Statim de reliquis rebus ad senatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Faustus Sulla propraet. in Mauretanium* mittatur. pecunia uti ex aerario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Iuba, et ut socius sit, atque amicus. Marcellus uero, passurum se in praesentia, negat. De Fausto impedit Philippus tribunus pl. De reliquis rebus* S.C. perscribuntur, provinciae priuatis deceruntur; duae consulares, reliquae praetoriae. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia: *Philippus, & Marcellus priuato consilio praetereuntur, neque eorum sortes deijciuntur. in reliquas provincias praetores mittuntur. neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; paludati que, uotis nuncupatis, exeunt. Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex urbe proficiuntur, lictoresq. habent in urbe, et Capitolio priuatim, contra omnia uetustatis exempla. tota Italia delectus habentur; arma imperantur; pecuniae a municipijs exiguntur, et e fanis tolluntur; omnia diuina, & humana iura permiscuntur. Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat; a quibus & inductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atque obrectatione laudis suae, cuius ipse honori, & dignitati semper fauerit, adiutorq. fuerit. nouum in rep. introductum

ductum exemplum queritur, ut tribunicia inter-
cessio armis notaretur, atque opprimeretur, quae
superioribus annis armis esset restituta: Sullam,
nudata omnibus rebus tribunicia potestate, tamen
intercessionem liberam reliquisse; Pompeium, qui
amissa restituisse uideatur, bona etiam, quae ante
habuerat, ademisse: quotiescumque sit decretum,
darent magistratus operam, ne quid resp. detrimen-
ti caperet; qua uoce, & quo S. C. populus R. ad ar-
ma sit uocatus; factum in perniciosis legibus, in
ui tribunicia, in secessione populi, templis, lo-
cisq. editioribus occupatis: (atque haec superio-
ris aetatis exempla expiata Saturnini, atque
Gracchorum* casibus docet) quarum rerum illo
tempore nihil factum,* ne cogitatum quidem. nul-
la lex promulgata, non cum populo agi coeptum,
nulla secessio facta. hortatur, cuius imperatoris
ductu IX. annis remp. felicissime gesserint, pluri-
maq. proelia secunda fecerint, omnem Galliam,
Germaniamq. pacauerint, ut eius existimatio-
nem, dignitatemq. ab inimicis defendant. Con-
clamant legionis XIII. quae* aderat, milites,
(hanc enim initio tumultus euocauerat: reliquae
nondum conuenerant) sese paratos esse, imperato-
ris sui, tribunorumq. pl. iniurias defendere. Cog-
nita militum uoluntate, Ariminum cum ea le-
gione proficiscitur: ibiq. tribunos pl. qui ad eum
confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hiber-
nis euocat, & subsequi iubet. Eo L. Caesar adole-
scens uenit: cuius pater Caesaris erat legatus. is,

reliquo sermone confecto, cuius rei causa uenerat, habere se a Pompeio ad eum priuati officij mandata demonstrat; uelle Pompeium, se Caesari purgatum: ne ea, quae reip. causa egerit, in suam contumeliam uertat: semper se reip. commoda priuatis necessitudinibus habuisse potiora: Caesarem quoque pro sua dignitate debere & studium, et iracundiam suam reip. dimittere, neque adeo grauius irasci inimicis, ne, cum illis * nocere se speret, reip. noceat. pauca eiusdem generis addit, cum excusatione Pompeij coniuncta. Eadem fere, atque eisdem de rebus praetor Roscius agit cum Caesare, sibiq. Pompeium commemorasse demonstrat. quae res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere uidebantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quae uellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeij mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoque ad eum postulata deferre; si paruo labore magnas controuersias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent: sibi semper reip. primam fuisse dignitatem, uitaq. potiore; * doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoque semestri imperio, in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitijs populus iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui reip. causa aequo animo tulisse: cum litteras ad senatum miserit, ut omnes ab exercitiis discederent; ne id quidem impetrauisset: tota Italia delectus haberi, retineri legiones II.

quae

quae ab se, simulatione Parthici belli, sint adductae: ciuitatem esse in armis: quoniam haec omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati reip. causa: proficiscatur Pompeius, in suas provincias* ipsi exercitus dimittantur; discedant in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libera comitia, atque omnis resp. senatui populoq. R. permittatur: haec quo facilius, certisq. conditionibus fiant, & iureiurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controuersiae componantur. Acceptis mandatis, Roscius cum L. Caesare Capuam peruenit; ibiq. consules, Pompeiumq. inuenit; postulata Caesaris renunciat. Illi, re deliberata, respondent; scriptaq. ad eum mandata per eos remittunt: quorum haec erat summa: Caesar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea, quoad fides esset data, Caesarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros consules, Pompeiumq. deletus. Erat iniqua condicio, postulare, ut Caesar Arimino excederet, atque in prouinciam reuerteretur; ipsum & provincias, & legiones alienas tenere: exercitum Caesaris uelle dimitti; deletus habere: polliceri, se in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit definire: ut, si, peractis Caesaris consulatu, Pompeius profectus non esset, nulla tamen mendacij religione ob-

strictus uideretur . tempus uero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat. itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus v. Arretium mittit : ipse Arimini cum ii. legionibus subsistit . ibiq. delectum habere instituit : Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat . Interea certior factus, Tignium Thermum praetorem cohortibus v. tenere, opidum munire, omniumq. esse Tigniorum optimam erga se uoluntatem, Curionem cum iii. cohortibus, quas Pisauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffusus * municipij uoluntati Thermus, cohortes ex urbe * educit, & profugit : milites in itinere ab eo discedunt, ac domum reuertuntur : Curio, omnium summa uoluntate, Tignium recipit. Quibus rebus cognitis, confusus municipiorum uoluntatibus Caesar, cohortes legionis xiiii. ex praesi- dijs deducit, Auximumq. proficiscitur: quod opidum Aetius, cohortibus introductis, tenebat, delectumq. toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat. Aduentu Caesaris; cognito, decuriones Auximi ad Aetium Varum frequentes conueniunt; docet sui iudicii rem non esse; neq. se, neque reliquos municipes, pati posse, C. Caesarem imperatorem bene de rep. meritum, tantis rebus gestis, opido, moenibusq. prohiberi; proinde habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Aetius Varus, praesidium, quod introduxerat, ex opido educit, & profugit. hunc ex primo ordine

ordine pauci Caesaris consecuti milites, consistere cogunt: commissoq. proelio, deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Caesarem perveniunt: atque una cum ijs deprehensus L. Pupius, primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Caesar milites Aetianos collaudat, Puppium dimittit, Auximatibus agit gratias, seq. eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuasit, ut, cum Lentulus consul ad aperendum aerarium uenisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore aerario, ex urbe profugeret. Caesar enim aduentare, iam iamq. adesse eius equites falso nunciabantur. hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex urbe profectus, iter ad legiones habebat, quas, a Caesare acceptas, in Apulia, hibernorum causa, disposuerat. delectus intra urbem intermittitur; nihil citra Capuam tutum esse omnibus uidetur. Capuae primum sese confirmant, & colligunt; delectumq. colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; gladiatoresque, quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque ijs equos attribuit; & se sequi iussit: quos postea, monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conuentus Campaniae, custodiae causa, distribuit. * Auximo Caesar

*sar progressus, omnem agrum Picenum percurrit . cunctae earum regionum praefecturae libentissimis animis eum recipiunt, exercitumq. eius omnibus rebus iuuant . Etiam ex Cingulo, quod opidum Labienus constituerat, suaq. pecunia exaedificauerat, ad eum legati ueniunt ; quaeq. imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur . milites imperat : mittunt . Interea legio XII. Caesarem consequitur . cum his II. Asculum Picenum proficiscitur . id opidum Lentulus Spinther X. cohortibus tenebat : qui, Caesaris aduentu cognito, profugit ex opido ; cohortesq. secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur . relictus in itinere cum paucis, incidit * in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa : a quo facto Vibullius certior, quae res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit . item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis : in ijs Camerino * fugientem Vlcillem * Hirum, cum VI. cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit . quibus coactis, XIII. efficit : cum ijs ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit ; Caesaremq. adesse cum legionibus II. nunciat . Domitius per se circiter XX. cohortes ex Alba, & Marsis, & Pelignis, & * finitimis ab regionibus coegerat . Recepto Asculo, expulsoq. Lentulo, Caesar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumq. institui iubet : ipse, unum diei ibi, rei frumen-*

frumentariae caussa, moratus, Corfinium, contendit. eo cum uenisset, cohortes v. praemissae a Domitio ex opido, pontem fluminis interrompebant, qui erat ab opido millia* passuum circiter III. ibi cum antecursoribus Caesaris proelio commisso, ce-leriter Domitiani, a ponte repulsi, se in opidum receperunt. Caesar, legionibus transductis, ad opidum constitit, iuxtaq. murum* castra posuit. Recognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito praemio, cum literis mittit; qui pedant, atque orent, ut sibi subueniat: Caesarem duobus exercitibus, & locorum angustijs facile intercludi posse, frumentoq. prohiberi: quod nisi fecerit, se, cohortesq. amplius xxx. magnumq. numerum senatorum, atque equitum Romanorum in periculum esse uenturum. interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit: certasq. cuique partes ad custodiam urbis attribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quatterna in singulos iugera, & pro rata parte centurionibus, euocatisque. interim Caesari nunciatur, Sulmonenses, quod opidum a Corfinio VII. millium intervallo abest, cupere ea facere, quae uellet, sed a Q.* Lucretio Senatore, & Actio Peligno prohiberi, qui id opidum VII. cohortium praesidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis* IIX. cohortibus v. Sulmonenses, simul atque nostra signa uiderunt, portas aperuerunt; uniuersiq. & opidani, & milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius,

Et Actius de muro se deiecerunt . Actius, ad Antonium deductus, petit, ut, ad Caesarem mitteretur . Antonius cum cohortibus, Et Actio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur . Caesar eas cohortes cum exercitu suo coniunxit, Actiumq. incolumem dimisit . Caesar III. primis diebus castra magnis operibus munire, Et ex finitimis municipijs frumentum * comportare, reliquasq. copias expectare instituit . eo triduo legio IIX. ad eum venit, cohortesq. ex nonis Galliae delectibus XXII. equitesq. a rege Norico circiter CCC. quorum aduentu altera castra ad alteram opidi partem ponit . ijs castris Curionem praefecit: reliquis diebus opidum uallo, castellisq. circumuenire instituit . cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur . Litteris perlectis, Domitius dissimulans, in consilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio uenturum; hortaturq. eos, ne animo deficient, quaeq. usui ad defendendum opidum sint, parent . ipse arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur; consiliumq. fugae capere * constituit . Cum uultus Domitij cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius, timidiusq. ageret, quam superioribus diebus consueffet, multumq. cum suis, * consultandi causa, secreto, praeter consuetudinem, colloqueretur, concilia, conuentusq. hominum fugeret; res diutius tegi, dissimulariq. non potuit . Pompeius enim rescripserat, sese rem in summum periculum deducturum non esse;

esse ; neque suo consilio, aut uoluntate Domitium se in opidum Corfinium contulisse : proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copijs ueniret. id ne fieri posset, obsidione, atque opidi circummunitione fiebat. Diuulgato Domitij consilio, milites, qui erant Corfinij, *prima uespere secessionem faciunt, atque ita inter se per tribunos mil. centurionesque, atque honestissimos sui generis, colloquantur ; obsideri se a Caesare ; opera, munitionesq. prope esse perfectas ; ducem suum Domitium, cuius spe, atque fiducia permanserint, proiectis omnibus, fugae consilium capere ; debere se suae salutis rationem habere. Ab his primo Marci si dissentire incipiunt, eamq. opidi partem, quae munitissima uideretur, occupant : tantaq. inter eos dissensio exstitit, ut manum conserere, atque armis dimicare, conarentur. post paullo tamen, interueniunt ultro citroq. missi, quae ignorabant, de L. Domitij fuga cognoscant : itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumstant, & custodiunt ; legatosq. ex suo numero ad Caesarem mittunt ; sese paratos esse portas aperire, quaeq. imperauerit facere, & L. Domitium uiuum in eius potestatem transdere. Quibus rebus cognitis, Caesar, etsi magni interesse arbitrabatur, quamprimum opido potiri, cohortesq. * ad se in castra transducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nuncijs commutatio fieret uoluntatis ; quod saepe in bello paruis momentis magni casus intercederent:

tamen,

tamen, ueritus, ne, militum introitu, & nocturni temporis licentia, opidum diriperetur, eos, qui uenerant, collaudat, atque in opidum dimittit. Portas, murosque asseruari iubet: ipse ijs operibus, quae facere instituerat, milites disponit, non certis spatijs intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis uigilijs, stationibusque ut contingat inter se, atque omnem munitionem* expleant: tribunos mil. & praefectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus asseruent. neque eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mentis, atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quosque euentus exciperet. quarta uigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum uigilijs, custodibusque nostris colloquitur, uelle, si sibi fiat potestas, Caesarem conuenire. facta potestate, ex opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Caesaris deducatur. cum eo de salute sua agit, atque obsecrat, sibi ut parcat; ueteremque amicitiam commemorat; Caesarisque in se beneficia exponit; quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum uenerat; quod prouinciam Hispaniam ex praetura habuerat; quod in petitione* consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat:

terpellat ; se, non maleficij caussa, ex prouincia egressum, sed uti se a contumelijs inimicorum defenderet ; ut tribunos pl. eà re ex ciuitate expulsos, ad suam dignitatem restitueret ; ut se, & populum R. paucorum factione oppressum, in libertatem uindicaret . Cuius oratione confirmatus Lentulus, ut in opidum reuerti liceat, petit ; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio : adeo esse perterritos non nullos, ut suae uitae durius consulere cogantur . Facta potestate, discedit . Caesar, ubi illuxit, omnes senatores, senatorumq. liberos, tribunos mil. equitesq. Romanos ad se produci iubent . erant senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus* Spithier, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quaestor, L. Rubrius ; praeterea filius Domitij, aliq. complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & decurionum, quos ex municipijs Domitius euocauerat . hos omnes productos a contumelijs militum, conuicijsq. prohibet ; pauca apud eos loquitur ; quod sibi aperte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficijs ; dimittit omnes incolumes. HS LX,* quod aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab 11. uiris Corfiniensibus, Domitio reddit ; ne continentior in uita hominum, quam in pecunia, fuisse uideatur : etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamq. a Pompeio in stipendium . Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet : at-

que

que eo die castra mouet : iustumq. iter conficit ,
 VII. omnino dies ad Corfinium commoratus , &
 per fines Marrucinorum , Frentanorum , Larina-
 tium in Apuliam peruenit . Pompeius , ijs rebus
 cognitis , quae erant ad Corfinium gestae , Luceria
 proficiscitur Canusium , atque inde Brundisium ;
 copias undique omnes ex nouis delectibus ad se co-
 gi iubet ; seruos , pastores armat ; atque his equos
 attribuit : ex ijs circiter CCC. equites conficit .
 L. Manlius praetor Alba cum cohortibus VI. pro-
 fugit ; Rutilius Lupus praetor Tarracina cum III.
 quae protul equitatum Caesaris conspicatae , cui
 praeerat Binius Curius , relicto praetore , signa ad
 Curium transferunt , atque ad eum transeunt .
 item reliquis itineribus non nullae cohortes in ag-
 men Caesaris , aliae in equites , incidunt . reduci-
 tur ad* eum deprehensus ex itinere Cn. Magius
 Cremona , praefectus fabrum Cn. Pompeij : quem
 Caesar ad* eum remittit cum mandatis ; quoniam
 ad id tempus facultas colloquendi non fuerit , at-
 que ad se Brundisium sit uenturus , interesse reip.
 & communis salutis , se cum Pompeio colloqui ; ne
 que uero idem perfici longo itineris spatio , cum
 per alios condiciones ferantur , ac si coram de o-
 mnibus condicionibus disceptetur . His datis man-
 datis , Brundisium cum legionibus VI. peruenit ,
 *ueteranis IV. reliquis , quas ex nouo delectu con-
 fecerat , atque in itinere compleuerat . Domitia-
 nas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam
 miserat . reperit Consules Dyrrhachium profectos
 cum

cum magna parte exercitus Pompeium remanere Brundisii cum cohortibus xx. neque certum inueniri poterat, obtinendi ne caussa Brundisii ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiae partibus, regionibusq. Graeciae, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset, an inopia nauium ibi restitisset: ueritusq. ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus, administrationesq. Brundisini portus impedire instituit: quorum operum haec erat ratio: Qua fauces erant angustissimae portus,* molem, atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare uadosum. longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquo uersus pedum xxx, e regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quattuor angulis distinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectis, collocatisq. alias deinceps pari magnitudine rates iungebat; has terra, atque aggere contegebat. ne aditus, atque incursum ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab utroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauium, incendijsq. defenderet. Contra haec Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easq. multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Caesaris appellebat, ut rates

perrumperet, atque opera disturbaret. sic quoti-
die utrimque eminus fundis, sagittis, reliquisq-
telis, pugnabatur. Atque haec ita Caesar admi-
nistrabat, ut condiciones pacis dimittendas non
existimaret. ac, tametsi magnopere admiraba-
tur, Magium, quem ad Pompeium cum manda-
tis miserat, ad se non remitti; atque ea res saepe
tentata, etsi impetus eius, consiliaq- tardabat; ta-
men omnibus rebus in eo perseverandum puta-
bat. itaque Caninium Rebilum, legatum, fami-
liarem, necessariumq- Scribonij Libonis, mittit
ad eum, colloquij causa: mandat, ut Libonem de
concilianda pace hortetur; in primis ut ipse cum
Pompeio colloqueretur, postulat: magnopere sese
confidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta,
fore, ut aequis condicionibus ab armis discedatur:
cuius rei magnam partem laudis, atque existima-
tionis ad Libonem peruenturam, si, illo auctore,
atque agente, ab armis sit discessum. Libo, a col-
loquio Caninij digressus, ad Pompeium proficisci-
tur: paullo post renunciat, quod consules absint,
nihil sine illis de compositione agi posse. ita sae-
pius rem frustra tentatam Caesar aliquando di-
mittendam sibi iudicabat, & de bello agendum.
Prope dimidia parte operis a Caesare effecta, die-
busq- in ea re consumptis IX, naues a consulibus
* Dyrrhachio remissae, quae priorem partem ex-
ercitus eo deportauerant, Brundisium reuertun-
tur. Pompeius, siue operibus Caesaris permo-
tus, siue etiam quod ab initio Italia excedere con-
stituerat,

stituerat, aduentu nauium profectiōem* parare incipit: & , quo facilius impetum Caesaris, tardaret, ne sub ipsa profectiōe milites opidum irrumperent, portas obstruit, uicos plateasq. inaedificat, fossas transversas uis perducit, atque ibi sudes, stipitesq. praeacutos defigit. haec lenibus cratibus, terraq. inaequat. aditus autem, atque itinera duo, quae extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis praeacutis, praesaepit. his paratis rebus, milites silentio naues conscendere iubet; expeditos autem ex euocatis sagittarijs, funditoribusq. raros in muro, turribusq. disponit; hos certo signo renocare constituit, cum omnes milites naues conscendissent; atque ijs expedito loco actuaria nauigia relinquit. Brundisini, Pompeianorum militum iniurijs, atque ipsius Pompeij contumelijs permoti, Caesaris rebus fauebant. itaque, cognita Pompeij profectiōe, concursantibus illis, atque in ea re occupatis, uulgo ex* tectis significabant. per quos re cognita, Caesar scalas parari, militesq. armari iubet, ne quam rei gerendae facultatem dimittat. Pompeius sub noctem naues soluit. qui erant in muro custodiae causa collocati, eo signo, quod conuenerat, renocantur, notisq. itineribus ad naues decurrunt. Milites, positis scalis, muros adscendunt; sed moniti a Brundisinis, ut uallum caecum, fossasq. caueant, subsistunt; & , longo itinere ab ijs circumducti, ad portum perueniunt, duasq. naues cum militibus, quae ad mo-

les Caesaris adhaeserant, scaphis, lintribusq. deprehendunt; deprehensasq. excipiunt. Caesar, etsi ad spem conficiendi negotij maxime probabat, coactis nauibus, mare transire, & Pompeium sequi, prius quam ille sese transmarinis auxilijs confirmaret; tamen rei eius moram, temporisq. longinquitatem, timebat; quod, omnibus coactis nauibus, Pompeius praesentem facultatem insequendi sui ademerat.* Relinquebatur, ut ex longinquiorebus regionibus Galliae, Picenique, & a freto naues essent expectandae: sed id,* propter anni tempus, longum, atque impeditum, uidebatur. interea ueterem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficijs Pompeij deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam, Italiamq. tentari se absente, nolebat. itaque in praesentia Pompeij insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II. uiris muni-
ci piorum omnium imperat, ut naues conquirant, Brundisiumq. deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in Siciliam Curionem* propraetorem cum legionibus III. eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato. Africam forte Tubero omnino debebat. Caralitanis, simul* ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia; sua sponte ex opido Cottam eijciunt. ille, perterritus, quod omnem provinciam consentire* intelligeret, ex Sardinia in
Africam

*Africam profugit . Cato in * Sicilia naues longas
 ueteres reficiebat , nouas ciuitatibus imperabat ;
 haec magno studio agebat : in Lucanis , Brutijsque ,
 per legatos suos , cinium R. delectus habebat : equi-
 tum peditumq. certum numerum ciuitatibus Sici-
 liae exigebat . Quibus rebus paene perfectis , ad-
 uentu Curionis cognito , queritur in concione , sese
 proiectum , ac proditum a Cn. Pompeio ; qui , o-
 mnibus rebus * imparatissimus , non necessarium
 bellum suscepisset ; & , ab se , reliquisq. in senatu
 interrogatus , omnia sibi esse ad bellum apta , ac pa-
 rata confirmauisset . Haec in concione questus , ex
 * provincia fugit . Nacti uacuas ab imperijs , Sar-
 diniam Valerius , Curio Siciliam , cum exercitibus
 eo perueniunt . Tuberus , cum in Africam uenis-
 set , inuenit in provincia cum imperio Actium Va-
 rum , qui ad Auximum , ut supra demonstraui-
 mus , amissis cohortibus , protinus ex fuga in Africam
 peruenerat ; atque eam sua sponte uacuum occupa-
 uerat ; delectuq. habito , 11. legiones effecerat , ho-
 minum , & locorum notitia , & usu eius provin-
 ciae nactus aditus ad ea conanda , quod paucis an-
 te annis ex praetura eam provinciam obtinuerat .
 hic uenientem Vticam cum nauibus Tuberone-
 m portu , atque opido prohibet , neque affectum uale-
 tudine filium exponere in terram patitur ; sed , sub
 latis anchoris , excedere eo loco cogit . His rebus
 confectis , Caesar , ut reliquum tempus a labore in-
 termitteretur , milites in proxima municipia dedu-
 cit : ipse ad urbem proficiscitur . Coacto senatu ,*

iniurias inimicorum commemorat : docet, se nulum extraordinarium honorem appetisse, sed, expectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus ciuibus pateret : latum ab * x. tribunis pl. contra dicentibus inimicis, * Catoe uero acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio : qui si improbasset, cur* fieri passus esset? sin probasset, cur se uti populi* beneficio prohibuisset? patientiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis ultro postulauisset; in quo iacturam dignitatis, atque honoris ipse facturus esset. acerbiter inimicorum docet; qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium, exercitusq. dimittere. iniuriam in eripiendis legionibus praedicat, crudelitatem, & insolentiam in circumscribendis tribunis pl. condiciones a se latas, & expetita colloquia, & denegata, commemorat. pro quibus rebus orat, ac postulat, remp. suscipiant, atque una secum administrent. sin timore defugiant, illis se* oneri non futurum, & per se remp. administraturum. Legatos ad Pompeium, de compositione, mitti oportere: neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, ijs auctoritatem attribui; timoremq. eorum, qui mitterent, significari: tenuis, atque infirmi haec animi uideri; se uero, ut operibus ante studuerit, sic iustitia, et aequitate, nolle superare. Probat rem
senatus

senatus de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiiebantur; maximeq. timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romae remansissent, & qui in castris Caesaris fuissent. sic triduum disputationibus, excusationibusq. extrahitur: subiicitur etiam L. Metellus tribunus pl. ab inimicis Caesaris, qui hanc rem distrahat, reliquasq. res, quascumque agere instituerat, impediatur: cuius cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis usque, quae agere destinauerat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam peruenit. quo cum venisset, cognoscit, *missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante, Corsinij captum, ipse dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam navibus aetnarijs VII. *quas, Sicilia, & in Cosano a privatis coactas, servis, *libertis, colonis suis complevere: praemissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes: quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Caesaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Caesari clausurunt: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesq. supra Massiliam incolebant, ad se vocauerunt: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis, in urbem confluxerunt: armorum

officinas in urbe instituerunt : muros, * classem, & portas reficiebant. Euocat ad se Caesar Massiliensium xv. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis uoluntati obtemperare. reliqua, quae ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate haec Caesaris renunciant: intelligere, diuisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicij; neque suarum esse uirium, discernere utra pars iustiores habeat causam: principes uero esse earum partium Cn. Pompeium, et C. Caesarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros Volcarum Aremicorum, & Heluorum publice ijs concesserit; alter bello uictas Gallias attribuerit, uectigaliaq. auxerit; quare paribus eorum beneficijs parem se quoque uoluntatem tribuere debere, et neutrum eorum contra alterum iniuare, aut urbe, aut portibus recipere. Haec dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit; atque, ab ijs receptus, urbi praeficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoquo uersus dimittunt. onerarias naues, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: * earum clauis, aut materia, atque armamenti instructis ad reliquas armandas, reficiendasq. utuntur: frumenti quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces, commeatusq. ad obsidionem urbis,

bis, si accideret, reseruant. Quibus iniurijs perma-
tus Caesar, legiones III. Massiliam adducit: tur-
res, uineasq. ad oppugnationem urbis agere, na-
ues longas Arelate numero XII. facere instituit.
quibus effectis, armatisq. diebus XXX. a qua die
maceria caesa est, adductisq. Massiliam, his D.
Brutum praefecit: C. Trebonium legatum ad op-
pugnationem Massiliae relinquit. Dum haec pa-
rat atque administrat, C. Fabium legatum cum
legionibus III, quas Narbone, circumq. ea loca,
hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam prae-
mittit: celeriterq. Pyrenaeos saltus occupari iu-
bet, qui eo tempore ab L. Afranio legato praesi-
dijs tenebantur: legiones reliquas, quae longius
hiemabant, subsequi iubet. Fabius, ut erat im-
peratum, adhibita celeritate, praesidium ex sal-
tu deiecit, magnisq. itineribus ad exercitum A-
frani contendit. * Aduentu Vibullij Rufi, quem a
Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est,
Afranius, & Petreius, & Varro, legati Pompe-
ij, quorum unus III. legionibus Hispaniam cite-
riorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II. le-
gionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusi-
taniamq. pari numero legionum obtinebat, offi-
cia inter se partiuntur; ut Petreius ex Lusitania
per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium pro-
ficiscatur; Varro cum ijs, quas habebat, legioni-
bus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His
rebus constitutis, equites, auxiliaq. totius Lusita-
niae a Petreio, Celtiberis, Cantabris, barba-
risq.

risq. omnibus, qui ad Oceanum pertinent; ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium pervenit. * constituunt communi consilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii III. Petreij II. praeterea scutati citerioris provinciae, & cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter XXXC. equitum utriusque provinciae circiter V. millia. Caesar legiones in Hispaniam praemiserrat, ad VII. millia peditum, equitum III. millia, quae omnibus superioribus bellis habuerat; & parem ex Gallia * numerum, quem ipse petiuerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo, & fortissimo quoque * euocato. hinc optimi generis hominum ex Aquitanis, montanisque, qui Galliam provinciam * attingunt. Audierat Pompeium per Mauretaniam cum legionibus iterum Hispaniam facere, confestimq. esse uenturum. simul a tribunis mil. centurionibusq. mutuas pecunias sumpsit, has exercitui distribuit. quo facto. duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum deuinxit; & largitione redemit militum uoluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris, nuncijsq. tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quae citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroq. inter

inter se equestribus proelijs contendebant: huc cum
quotidiana consuetudine congressae pabulatoribus
praesidio proprio legiones Fabianae II. flumen
transissent; impedimenta^{que}, & omnis equita-
tus sequeretur; subito, *ui iumentorum, & aquae
magnitudine, pons est interruptus, & reliqua mul-
tudo equitum interclusa. quo cognito a Petre-
io, & Afranio, ex aggere, atque cratibus, quae
*flumine ferebantur: celeriter ponte Afranius,
quem opido, castrisq. coniunctum habebat, legio-
nes IV. equitatumq. omnem transiecit, duabusq.
Fabianis occurrit legionibus. cuius aduentu nun-
ciato, L. Plancus, qui legionibus praeerat, necessa-
ria re coactus, locum capit. superiorem; diuer-
samq. aciem in duas partes constituit; ne ab equi-
tatu circumueniri posset. ita, congressus impari
numero, magnos impetus legionum, equitatusq.
sustinet. Commisso ab equitibus proelio, signa
II. legionum procul ab utrisque conspiciuntur;
quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris mi-
serat; suspicatus fore id, quod accidit, ut duces
aduersariorum occasione, & beneficio fortunae
ad nostros opprimendos uterentur: quarum aduen-
tu proelium dirimitur, ac suas uterque legiones
reducit in castra. Eo biduo Caesar cum equiti-
bus C. ∞, quos sibi praesidio reliquerat, in ca-
stra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate inter-
ruptus, paene erat refectus. hunc noctu perfici ius-
sit. Ipse, cognita locorum natura, ponti, ca-
strisq. praesidio VI. cohortes reliquit, atque om-
nia

omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub castris Afranij * constitit: & ibi paullisper sub armis moratus, facit aequo loco pugnandi potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris * constitit. Caesar, ubi cognouit per Afranium stare, quo minus proelio dimicaretur; ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus C D, castra facere * constituit: & ne in opere faciendo milites repente hostium incurso exterrerentur, atque opere prohiberentur, uallo muniri uetuit, quod eminare, & procul uideri necesse erat; sed * a fronte contra hostem pedum xv. fossam fieri iussit. prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. post * hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. sub uesperum Caesar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. postero die omnem exercitum intra fossam continet: & quod longius erat agger petendus, in praesentia similem rationem operis instituit: singulaq. latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: * fossasq. ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petreiusque, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, & proelio laceffunt. neque iccir-

cō Caesar opus intermittit, confusus praesidio legionum III, & munitione fossae. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. III. die Caesar uallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimenta q. ad se transduci iubet. * Erat in opido Ilerda, & proximo colle, ubi castra Petreius, atque Afranius habebant; planities circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Caesar, & communisset, ab opido, & ponte, & commeatu omni, quem in opidum contulerant, se interclusurum aduersarios confidebat. hoc sperans, legiones III. ex castris educit: acieq. in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos praecurrere, atque occupare eum tumulum, iubet. qua re cognita, celeriter, quae in statione pro castris erant Afranij cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. contenditur proelio, &, quod prius in tumulum Afraniani uenerant, nostri repelluntur, atque, alijs summissis praesidijs, terga uertere, seq. ad signa * legionum recipere, coguntur. genus erat pugnae militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere serua-
rent, rari, dispersiq. pugnarent; si premerentur, pedem referre, & loco excedere, non turpe existimarent, cum Lusitanis, reliquisq. barbaris genere quodam pugnae assuefacti; quod fere fit, quibus
quisque

quisque in locis miles inueterauerit, uti^{*} mul-
tum earum regionum cōsuetudine moueatur. haec
* tamen ratio nostros perturbat, insuetos huius ge-
neris pugnae. circumiri enim sese ab aperto late-
re procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi
autem suos ordines seruare, neque ab signis dis-
cedere, neque sine graui caussa eum locum, quem
ceperant, dimitti censuerant oportere. itaque,
perturbatis antesignanis, legio, quae in eo cor-
nu constiterat, locum non tenuit, atque in proxi-
mum collem sese recipit. Caesar, paene omni acie
perterrita, quod praeter omnium consuetudi-
nemq. acciderat, cohortatus suos legionem i x.
subsidio ducit: hostem insolentem, atque acriter
nostros insequentem, suppressit, rursusq. terga uer-
tere, seq. ad opidum Ilerdam recipere, & sub mu-
ro consistere cogit. sed i x. legionis milites elati stu-
dio, dum sarcire acceptum detrimentum uolunt,
temere insecuti fugientes, in locum iniquum pro-
grediuntur, & sub montem, in quo erat opidum
positum, succedunt. hinc se recipere cum uellent,
rursus illi ex loco superiore nostros premebant.
praeruptus locus erat, utraq. ex parte directus;
ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instru-
ctae cohortes eum locum explerent, & neque sub-
sidia a lateribus summitti, neque equites laboran-
tibus usui esse possent: ab opido autem decliui fa-
stigio uergebat, in longitudinem passuum circiter
C D. hac nostris erat receptus; quod eo, incitati
studio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur
loco,

loco, & propter angustias iniquo, & quod sub
ipsis radicibus montis constitierant, ut nullum fru-
stra telum in eos mitteretur: tamen uirtute, &
patientia nitebantur, atque omnia uulnera susti-
nebant. Augebantur illis copiae; atque ex ca-
stris cohortes per opidum crebro summittebantur,
ut integri desessis succederent. hoc idem Caesar fa-
cere cogebatur: ut, summissis in eundem locum
cohortibus, desessos reciperet. * hoc cum esset mo-
do pugnatum continenter horis v, nostriq. grauius
a multitudine premerentur; consumptis omnibus
telis, gladijs districtis, impetum aduersus mon-
tem in cohortes faciunt; paucisq. deiectis, reli-
quos sese conuertere cogunt. summotis sub mu-
rum cohortibus, ac non nulla parte propter terro-
rem in opidum compulsis, facilis est nostris rece-
ptus datus. Equitatus autem noster ab utroque
latere, etsi deiectis, atque inferioribus locis con-
stiterat, tamen in summum iugum uirtute conni-
titur, atque inter duas acies perequitans commo-
diorem, ac tutiorem nostris receptum dat. ita ua-
rio certamine pugnatum est. nostri in * primo con-
gressu circiter LXX. ceciderunt, in his Q. Fulgi-
nius ex primo hastato legionis XIV. qui, propter
eximiam uirtutem, ex inferioribus ordinibus in
eum locum peruenerat, uulnerantur amplius DC.
Ex Afranianis * interficiuntur T. Caecilius, pri-
mi pili centurio, &, praeter eum, centuriones
IV, milites amplius CC. sed haec eius diei prae-
fertur opinio, ut se utrique superiores discessisse
existi-

existimarent ; Afraniani, quod, cum esse omnium iudicio inferiores viderentur, cominus tamen distetissent, & nostrorum impetum sustinuis-
sent, & initio locum, tumultumq. tenuissent, quae causa pugnandi fuerat ; & nostros primo congressu terga uertere coegissent ; nostri autem, quod, in quo loco, atque impari congressi* numero, v. ho-
ris proelium sustinuis-
sent, quod montem gladijs districtis adscendissent, quod ex loco superiore terga uertere aduersarios coegissent, atque in opidum compulissent. * illi cum tumultum, pro quo pugna-
tum est, magnis operibus munierunt, praesidiumq. ibi posuerunt. Accidit etiam repentinum incom-
modum biduo, quo haec gesta sunt. tanta enim tempestas* cooritur, ut, numquam illis locis ma-
iores aquas fuisse, constaret. tum autem ex omni-
bus montibus* nix profluit, ac summas ripas flu-
minis superauit : pontesq. ambos, quos C. Fa-
bius fecerat, uno die interrupit. quae res magnas
difficultates exercitui Caesaris attulit. Castra
enim, ut supra demonstratum est, cum essent in-
ter flumina duo, Sicorim, & Cingam, spatio
millium xxx; neutrum horum transiri poterat ;
necessarioq. omnes his angustiis continebantur :
neque ciuitates, quae ad Caesaris amicitiam ac-
cesserant, frumentum supportare, neque ij, qui
pabulatum longius* progressi erant, interclusi
fluminibus, reuerti ; neque maximi comitatus,
qui ex Italia, Galliaq. ueniebant, in castra per-
uenire poterant. tempus erat difficillimum, quo
neque

neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant : ac ciuitates exinanitae , quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris aduentum Ilerdam conuexerat , reliqui si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumpserat : pecora , quod secundum poterat esse inopiae subsidium , propter bellum finitimae ciuitates longius remouerant : qui erant pabulandi, aut frumentandi causa progressi, hos leuis armaturae Lusitani, peritiq. earum regionum cetrati citerioris Hispaniae consectabantur , quibus erat procliuē, transnare flumen ; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant . At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia . multum erat frumentum prouisum, & conuectum superioribus temporibus : multum ex omni prouincia comportabatur : magna copia pabuli suppetebat . harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat, & loca trans flumen integra , quo omnino Caesar adire non poterat . eae permanserunt aquae dies complures . conatus est Caesar reficere pontes : sed nec magnitudo fluminis permittebat ; neque ad ripam dispositae cohortes aduersariorum perfici patiebantur : quod illis prohibere , erat facile , tum ipsius fluminis natura , atque aquae magnitudine , tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela iaciebantur ; atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela uitare . Nunciatur Afranio, magnos comitatus,

V qui

qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen consti-
tisse. uenerant eo sagittarij ex Ruthenis, equites
ex Gallia cum multis carris, magnisq. impedimen-
tis, ut fert Gallica consuetudo. erant praeterea
eiusque generis hominum millia circiter VI. cum
seruis, liberisq. sed nullus ordo, nullum imperium
certum, cum suo quisque consilio uteretur, atque
omnes sine timore iter facerent, * usq. superiorum
temporum, atque itinerum licentia. Erant com-
plures honesti adolescentes, senatorum filij, &
equestris ordinis: erant legationes ciuitatum:
erant legati Caesaris. hos omnes flumina contine-
bant. ad hos opprimendos cum omni equitatu, III.
q. legionibus Afranius de nocte proficiscitur, im-
prudentesq. ante missis equitibus aggreditur. ce-
leriter* tamen sese Galli equites expediunt, proe-
liumq. committunt. hi, dum pari certamine res
geri potuit, magnum hostium numerum pauci sus-
tinere; sed, ubi signa legionum appropinquare coe-
perunt, paucis amissis, sese in montes proximos
conferunt. hoc pugnae tempus magnum attulit no-
stris ad salutem momentum. naeti enim spatium,
se in loca superiora receperunt. desiderati sunt eo
die sagittarij circiter CC, equites pauci, calo-
rum, atque impedimentorum non magnus nume-
rus. his* tamen omnibus annona creuit: quae se-
re res inopia non solum praesentis, sed etiam futu-
ri temporis timore ingrauescere consuevit. iamq.
ad denarios L. in singulos modios annona peruene-
rat, & militum vires inopia frumenti deminue-
rat;

rat; atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinauerat; ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresque haberentur. Caesar ijs ciuitatibus, quae ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores ciuitates demittebat: ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidijs, tutabatur. Haec Afranius, Petreiusque, & eorum amici, * pleniora etiam, atque uberiora, Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingeat: ut paene bellum confectum uideretur. Quibus litteris, nuncijsque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alij, ut principes talem nuncium attulisse; alij, ne euentum belli expectasse, aut ex omnibus nouissimi uenisse uiderentur. Cum in his angustijs res esset; atque omnes uiae ab* Afranianis militibus, equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britanniae docuerat. * carinae primum, ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, uiminibus contextum, corijs integebatur. has perfectas carris iunctis deuehit noctu millia passuum a castris XXX. militesque his nauibus flumen transportat: continenterque ripae collem improuiso occupat. hunc celeriter,

ter, prius quam ab aduersarijs sentiatur, * communit. huc legionem postea transducit; atque ex utraque parte pontem institutum perficit biduo. ita comitatus, & eos qui frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit; & rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen transiecit: qui, inopinantes pabulatores, et sine ullo dissipatos timore aggressi, quammaximum numerum iumentorum, atq. hominum, intercipiunt: cohortibusq. * cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alij, ut praedae subsidio sint; alij, ut uenientibus resistant, atque eos propellant: unamq. cohortem, quae temere ante ceteras extra aciem procurrebat, seclusam a reliquis circumueniunt, atque interficiunt; incolumesq. cum magna praeda eodem ponte in castra reuertuntur. Dum haec ad Ilerdam geruntur, Massilienses, usi L. Domitij consilio, naues longas expediunt numero xvii. quarum erant xi. testae. multa his minora nauigia addunt; ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albi corum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos praemijs, pollicitationibusq. incitant. certas sibi deposcit naues Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. sic, omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus praecerat D. Brutus. hae ad insulam, quae est contra Massiliam, stationes obtinebant. erat multo inferior

rior numero nauium Brutus: sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos uiros antesignanos, centuriones Caesar ei * classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. ijs manus ferreas, atque harpagones, parauerant; magnoq. numero pilorum, tragularum, reliquorumq. telorum, se instruxerant. ita, cognito hostium aduentu, suas naues ex * portu educunt, cum Massiliensibus confligunt. pugnatum utrimq. est, fortissime, atque acerrime: neque multum Albici nostris uirtute cedebant, homines asperi, & montani, * exercitati in armis: atque ij, modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresq. indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. ipsi Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusq. eorum excipiebant: & * quod licebat latiore spatio, producta longius acie circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere si possent, contendebant: cum propius erat necessario uentum, ab scientia gubernatorum, atque artificij, ad uirtutem montanorum confugiebant. Nostri (quod minus exercitatis remigibus, minusq. peritis gubernatoribus utebatur; qui repente ex onerarijs nauibus erant producti, neque dum etiam uocabulis armamentorum cognitis, tum etiam grauitate, & tarditate nauium impediiebantur: factae enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis * habebant)

bant) itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis nauibus obijciebant: atque, iniecta manu ferrea, & retenta utraque naue, dispersi pugnabant, atque in hostium naues transscendebat; &, magno numero * Albicorum, et pastorum interfecto, partem nauium depri-
munt, non nullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum ijs, quae sunt captae, intereunt IX. Hoc primum Caesari ad Ilerdam nunciatur. simul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti uirtute equitum, minus libere, minus audacter uagabantur. alias, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, stationesque equitum uitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu uiso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo* etiam plures intermittere dies, &, praeter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. inter-
im Oscenses, & Calagurritani, qui erant cum O-
scensibus contributi, mittunt ad eum legatos, * se-
sequimperata facturos pollicentur. his Tarraconen-
ses, & Lacetani, & Ausetani, & paucis post die-
bus Lurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his omnibus, ut se frumento iuuent. pollicentur, atque, omnibus undique conquisitis iumentis, in castra deportant. trans-
it etiam cohors Lurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio; & signa ex statione transfert. ma-

gna celeriter fit commutatio rerum, perfecto ponte, magnis v. ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quae cum Pompeio per Maurentianam uenire dicebantur. multae longinquiores ciuitates ab Afranio desciscunt, & Caesaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorum, Caesar, ne semper magno circuitu der pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx. in altitudinem complures facere instituit, * quibus partem aliquam Sicoris auerteret, uadumq. in eo flumine efficeret. his paene effectis, magnum in timorem Afranius, Petreiusq. perueniunt, ne omnino frumento, pabuloq. intercluderetur; quod multum Caesar equitatu ualebat: itaque constituunt ipsi, loois excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrarijs generibus, quae superiore bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates uictae nomen, atque imperium absentis timebant: quae in amicitia manserant Pompeij, magnis affectae beneficijs eum diligebant; Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurus. hinc magnos equitatus, magnaq. auxilia expectabant; * & suis locis bellum in hie mem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naues conquirere, & Octogesam ad duci iubent. * id erat opidum positum ad Iberum, milliaq. passuum a castris aberat xx. ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant

fieri: legionesq. II. flumen Sicorim transducunt: castraq. muniunt uallo pedum XII. qua re per exploratores cognita, summo labore militum Caesar continuato diem noctemq. opere in flumine auertendo, * huc iam rem duxerat, ut equites, etsi difficulter, atque aegre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire, pedites uero tantum * modo humeris, ac summo pectore, exstarent; ut tum altitudine aquae, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori uadum reperiabatur. Iam uero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, II. auxiliariis cohortibus Ilerdae praesidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II. legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Caesari nihil, nisi uti equitatu agmen aduersariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breuiore itinere illi ab Iberum peruenire possent. Equites, ab eo missi, flumen transeunt; &, cum de tertia uigilia Petreius, atque Afranius castra mouissent, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt; &, magna multitudine circumfusa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superioribus locis, quae Caesaris castris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri proelio nouissimos illorum premi uehementer, * ac
non

non numquam sustinere extremum agmen, atque
interrumpi, alias inferri signa, & uniuersum co-
hortium impetu nostros propelli, deinde rursus con-
uersos insequi: totis uero castris milites* circula-
ri, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum
necessario longius duci: centuriones, tribunosq-
militum adire, atque obsecrare, ut per eos Caesar
certior fieret, ne labori suo, neu periculo parceret:
paratos esse sese: posse, & audere ea transire flu-
men, qua transductus esset equitatus. quorum stu-
dio, & uocibus excitatus Caesar, etsi timebat tan-
tae magnitudinis flumini exercitum obijcere, co-
nandum tamen, atque experiendum indicat. ita-
que infirmiores milites ex omnibus centurijs deli-
gi iubet, quorum aut animus, aut uires uideban-
tur sustinere non posse. hos cum legione una praesi-
dio castris relinquit: reliquas legiones expeditas
educit: magnoq. numero iumentorum in flumine
supra, atque infra constituto, transducit exerci-
tum. pauci ex his militibus, ui fluminis abrepti,
ab equitatu excipiuntur, ac subleuantur: interijt
tamen nemo. transducto incolumi exercitu, copias
instruit; triplicemq. aciem ducere incipit. ac tan-
tum fuit in militibus studium, ut, millium v. i. ad
iter addito ad uadum circuitu, magna- fluminis
mora interposita, eos, qui de tertia uigilia exis-
sent, ante horam diei ix. consequerentur. quos
ubi Afranius procul uisos cum Petreio conspexit,
noua re perterritus, locis superioribus constitit,
aciemq. instruit. Caesar in campis exercitum re-
ficit;

ficat; ne defessum proelio obijciat . rursus conantes
progredi insequitur, et moratur . illi necessario ma-
turius, quam constituerant, castra ponunt : (sube-
rant enim montes, atque a milibus passuum v. iti-
nera difficilia, atque angusta, excipiebant . hos in-
tra montes se recipiebant ; ut equitatum effuge-
rent Caesaris ; praesidijsq. in angustijs collocatis,
exercitum itinere prohiberent ; ipsi sine periculo ,
ac timore, Iberum copias transducerent ; quod fuit
illis conandum , atque omni ratione efficiendum)
& totius diei pugna, atque itineris labore defes-
si, rem in posterum diem distulerunt . Caesar quo-
que in proximo colle castra ponit . media circiter
nocte ijs, qui , adaquandi causa, longius a castris
processerant, ab equitibus correptis, fit ab his* cer-
rior Caesar, duces aduersariorum silentio copias ca-
stris educere . Quo cognito, signum dari iubet, &
uasa militum more conclamari . illi , exaudito cla-
more, ueriti, ne noctu, impediti, sub onere confi-
gere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris in an-
gustijs tenerentur, iter supprimunt, copiasq. in ca-
stris* continent . Postero die Petreius cum pau-
cis equitibus occulte ad exploranda loca proficisci-
tur . hoc idem fit ex castris Caesaris . Mittitur
L.* Decidius Saxo, cum paucis, qui loci naturam
perspiciat . uterque idem suis renunciat ; v. millia
passuum proxima intercedere itineris campestris ;
inde excipere loca aspera & montuosa . qui prior
has angustias occupauerit, ab hoc hostem prohibe-
ri, nihil esse negotij . Disputatur in concilio a Pe-
treio,

treio, & Afranio, & tempus profectionis quaeritur. plerique censebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias ueniri, quam * sentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Caesaris, * argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Caesaris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturnaq. proelia esse uitanda, quod perterritus miles in ciuili dissensione timori magis, quam religio ni, consulere consueuerit: * at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum praesentiam afferre: quibus rebus coerceri milites, & in officio contineri soleant: quare omni ratione esse interdum periculum: etsi, aliquo accepto detrimento; tamen, summa exercitus salua, locum, quem petant, capi posse. Haec* uicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. Caesar, exploratis regionibus, albente caelo, omnes copias castris educit; magnoq. circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. nam, quae itinera ad Iberum, atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur; ipsi erant transcendendae ualles maximae, ac difficillimae; saxa multis locis * praerupta iter impediabant: * ut arma per manus necessario transferrentur; militesq. inermes, subleuatiq. alij ab alijs magnam partem * iteris conficerent; sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere
potuiss-

potuissent. Ac primo Afraniani milites, * uiserent di causa, laeti ex castris procurrebant, contumeliosisq. uocibus* prosequerentur, necessarij uictus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti. erat enim iter a proposito diuersum; contrariamq. in partem iri uidebatur. Duces uero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent. multumq. eorum opinionem adiuuabat, quod sine iumentis, impedimentisq. ad iter profectos uidebant; ut, non posse diutius inopiam sustinere, confiderent. sed, ubi pallatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; iamq. primos superare regionem castrorum animaduertent; nemo erat ad eo tardus, aut fugiens laboris, quin, statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt, rectoq. ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne* positum certamen, utri prius angustias, montesq. occuparent: sed exercitum Caesaris uiarum difficultates tardabant; Afranij copias equitatus Caesaris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attigissent ipsi periculum uitaerent, * impedimenta totius exercitus, cohortesque, in castris relictas, seruare non possent; quibus interclusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Caesar: atque ex magnis rupibus nactus planitiem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equita-

equitatu nouissimum agmen premeretur; & ante
se hostem uideret, collem quendam nactus, ibi con-
stitit. ex eo loco IV. cetratorum cohortes in mon-
tem, qui erat in conspectu omnium* excelsissimus,
mittit. hunc magno cursu* concitatos iubet occupa-
re; eo consilio, uti ipse eodem omnibus copijs con-
tenderet, & mutato itinere, iugis Octogesam per-
ueniret. hunc cum obliquo itinere cetrati pete-
rent; conspicatus equitatus Caesaris, in cohortes
impetum facit: nec minimam partem temporis e-
quitum uim cetrati sustinere potuerunt; omnesq-
ab his circumuenti, in conspectu utriusq- exercitus
interficiuntur. erat occasio bene gerendae rei. neq-
uero id Caesarem fugiebat, tanto sub oculis acce-
pto detrimento, perterritum exercitum sustinere
non posse, praesertim circumdatum undiq- equita-
tu, cum in loco aequo atque aperto confligeretur.
idq. ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Con-
currebant legati, centuriones, tribuniq- mil. ne
dubitaret proelium committere; omnium esse mi-
litum paratissimos animos; Afranianos contra
multis rebus sui timoris signa misisse; quod suis
non subuenissent; quod de colle non recederent;
quod uix equitum incursum sustinerent; collatisq-
in unum locum signis conferti, neque ordines, ne-
que signa, seruarent. quod si iniquitatem loci ti-
meret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi fa-
cultatem; quod certe inde decedendum esset Afra-
nio, nec sine aqua permanere posset. Caesar in eam
spem uenerat, se, sine pugna & sine uulnere suo-
rum,

rum, rem conficere posse; quod re frumentaria aduersarios interclusisset. cur, etiam secundo proelio, aliquos ex suis amitteret? cur uulnerari pateretur optime meritos de se milites? cur denique *fortunam periclitaretur? praesertim cum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio. mouebatur etiam misericordia ciuium, quos interficiendos uidebat; quibus saluis, atque incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consilium Caesaris a plerisque non probabatur. Milites uero palam inter se loquebantur: Quoniam talis occasio uictoriae dimitteretur, etiam cum uellet Caesar, sese non esse pugnatu- ros. Ille in sua sententia perseuerat; & *paullum ex eo loco digreditur, ut timorem aduersarijs minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Caesar, praesidijs montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod* omnem rei frumentariae, fluminisq. Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. erat unum iter, Ilerdam si reuerti uellent; alterum, si Tarraconem peterent. Haec consultantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum; legionariasq. interijciunt cohortes; uallumq. ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore, & sine stationibus aquari possent. id opus inter se Petreius,

treius, atque Afranius, partiuntur: ipsiq. perficiendi operis causa, longius progrediuntur. quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, uulgo procedunt; & quem quisque in castris notum, aut municipem, habebat, conquirunt, atque uocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent; eorum se beneficio uiuere: deinde imperatoris fidem quaerunt, recte ne se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, armaq. cum hominibus necessarijs, & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreij, & Afranij uita petunt; * ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse uideantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant; legatosq. de pace primorum ordinum centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alij suos in castra, inuitandi causa, adducunt; alij ab suis adducuntur; adeo, ut una castra iam facta ex binis uiderentur. compluresq. tribuni militum, & centuriones ad Caesarem ueniunt, seq. ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniae; quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco. ij. suos notos, hospitesq. quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranij etiam filius adolescens de sua, & parentis sui salute, cum Caesare, per Sulpicium legatum, agebat. erant plena laetitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula uitasse, et eorum, qui sine

uulne-

uulnere tantas res confecisse uidebantur . magnumq. fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat; consiliumq. eius a cunctis probabatur . Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seq. in castra recipit; sic paratus, ut uidebatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc* quieto, & aequo animo ferret . Petreius uero non deserit sese; armat familiam; cum hac, & praetoria cohorte cetratorum, barbarisq. equitibus paucis, beneficiarijs suis, quos suae custodiae causa habere consueuerat, improuiso ad uallum* aduolat; colloquia militum interrompit; nostro, repellit ab castris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter se; &, repentino periculo exterriti, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq. dstringunt, atque ita se a cetratis, equitibusq. defendunt; castrorum propinquitate confisi; seq. in castra recipiunt; & ab ijs cohortibus, quae erant in stationes ad portas, defenduntur . Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulo circuit: militesq. appellat; neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum, * aduersarijs ad supplicium transdant, obsecrat. fit celeriter concursus in praetorium . postulant, ut iurent omnes, se exercitum, ducesq. non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium caputuros. Princeps in haec uerba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium . subsequuntur tribuni militum, centurionesque.* centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quisq.

quisq. sit miles Caesaris, ut producat. productos
palam in praetorio interficiunt. sed plerique, quos
ceperant, celant, noctuq. per uallum emittunt. sic
terror oblatu a ducibus, crudelitas in supplicio,
uana religio insurandi, spem praesentis deditio-
nis sustulit, mentesq. militum conuertit, & rem ad
pristinam belli rationem redegit. Caesar milites
aduersariorum, qui in castra per tempus colloquij
uenerant, summa diligentia conquiri, & remitti,
iubet. sed ex numero tribunorum militum, centu-
rionumq. non nulli sua uoluntate apud eum reman-
serunt: quos ille postea magno in honore habuit;
centurionis, ampliorisq. ordinis equites Romanos
in tribunicium restituit honorem. Premebantur
Africanani pabulatione; aquabatur aegre; frumen-
ti copiam legionarij * non nulli habebant, quod
dierum xxix. ab Ilerda frumentum iussi erant ef-
ferre; cetrati, auxiliaresq. nullam, quorum e-
rant & facultates ad parandum exiguae, & cor-
pora insueta ad onera portanda. itaque magnus
eorum quotidie numerus ad Caesarem persugie-
bat. In his erat angustijs res: sed* ex propositis
consilijs duobus explicitius uidebatur, * ad Iler-
dam reuerti: quod ibi paullulum frumenti relique-
rant. ibi se reliquum consilium * expleturos confi-
debant. Tarraco aberat longius: quo spatio plu-
res rem posse casus recipere intelligebant. hoc pro-
bato consilio, ex castris proficiunt. Caesar,
equitatu praemisso, qui nouissimum agmen carpe-
ret, atque impediret, ipse cum legionibus subse-

quitur. nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus proeliarentur. Genus erat hoc pugnae. Expeditae cohortes nouissimum agmen claudabant: pluresq. in locis campestribus subsistebant. si mons erat adscendendus, facile ipsa loci natura periculum* repellebat: quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. cum uallis, aut locus decliuus suberat; neque ij, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites uero ex loco superiore in* aduersarios tela conijciebant: tum magno erat in periculo* res; tum inquirebant, ut, cum eiusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere iuberent, magnoq. impetu equitatum repellerent; eo summoto, repente incitato cursu sese in ualles uniuersi demitterent, atque ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. nam tantum ab equitum suorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos proelijs, in medium reciperent agmen, ultroq. eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperetur. tali dum pugnatur modo; lente, ac paullatim proceditur; crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit. millia enim progressi iV. uehementiusq. peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibiq. una fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. ubi Caesaris castra posita, tabernaculaq. constituta, & dimissos equites pabulandi causa animaduere;

tere ; sese subito proripiunt hora circiter vi . eiusdem diei ; & , spem nocti morae , discessu nostrorum equitum , iter facere incipiunt . qua re animaduersa , Caesar , relictis ijs * munitionibus , subsequitur ; praesidio impeditentis paucas cohortes relinquit : hora x . subsequi pabulatores , equitesq . reuocari iubet . celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur : pugnatur acriter ad nouissimum agmen , adeo , ut paene terga conuertant : compluresq . milites , etiam non nulli centuriones , * interficiuntur . Instabat agmen Caesaris , atque uniuersum imminebat . Tum uero , neque ad explorandum idoneum locum castris , neque ad progrediendum data facultate , consistunt necessario ; & procul ab aqua , & natura iniquo loco , castra ponunt . sed iisdem de causis Caesar , quae supra sunt demonstratae , * proelio non laceffit , & eo die tabernacula statui passus non est ; quo paratiores essent ad insequendum omnes , siue noctu , siue interdiu erumperent . illi , animaduerso uitio castrorum , tota nocte munitiones proferunt , castraq . castris conuertunt . hoc idem postero die a prima luce faciunt , totumq . in ea re diem consumunt . sed , quantum opere processerant , & castris protulerant , tanto aberant ab aqua longius : & praesenti malo alijs malis remedia dabantur . prima nocte , aquandi causa , nemo egreditur ex castris . proximo die , praesidio in castris relicto , uniuersas ad aquam copias educunt ; pabulatum emittitur nemo . his eos supplices malis Caesar necessariam sub

ire deditionem, quam proelio decertare, malebat. conatur tamen eos uallo, fossaq. * circumuenire; ut quammaxime repentinas eorum eruptiones demonstraretur: quo necessario descensuros existimabant. illi, & inopia pabuli adducti, & quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interfici iubent. in his operibus, consilijsq. biduum consumitur. Tertio die magna iam pars operis Caesaris processerat. Illi impediendae rei, quae munitionis causa fiebat, hora circiter IIX. signo dato, legiones educunt, aciemq. sub castris instruunt. Caesar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamq. omnium, uideri proelio diffugisse, magnum detrimentum afferebat. sed eisdem de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare uellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatij breuitas, etiam in fugam coniectis aduersarijs, non multum ad summam uictoriae inuare poterat. non enim amplius pedum millibus II. ab castris castra distabant: * hinc duas partes acies occupabant: tertia uacabat, ad incursum, atque impetum militum relicta. si proelium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resistere, prior proelio non lacescere. Acies erat Afraniana duplex: legio V. & III. in subsidijs locum alariae cohortis obtinebat: Caesaris triplex: sed primam aciem quattuor cohortes ex V. legione tenebant: has subsidia-

riae

riae ternae, et rursus aliae totidem, suae cuiusque legionis, subsequebantur: sagittarij, funditoresque media continebantur acie: equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum uidebatur; Caesar, ut, nisi coactus, proelium non committeret; ille, ut opera Caesaris impediret. producitur tamen res; aciesque ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die munitiones institutas Caesar parat perficere; illi uadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re animaduersa, Caesar Germanos levis armaturae, equitumque partem flumen transiicit, crebrasque in ripis custodias disponit. tandem, omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, aquae ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto a militibus loco. ubi id a Caesare negatum, et, palam si colloqui uellent, concessum est; datur obsidis loco Caesari filius Afranij. uenitur in eum locum, quem Caesar deligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare uoluerint: sed satis iam fecisse officio, satisque supplicij tulisse, perpeffus omnium rerum inopiam: nunc uero, paene ut feminas circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se uictos confiteri: orare, atque obsecrare, si quis locus misericordiae relinquatur, ne ad ultimum

Supplicium progredi necesse habeant . Haec quam potest demississime, atque *subiectissime, exponit . Ad ea Caesar respondit: nulli omnium bas partes, uel querimoniae, uel miserationis, minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium praestitisse; se, qui, etiam bona condicione, & loco, & tempore aequo, conflagrare noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui, iniuria etiam accepta, suisq. interfectis, quos in sua potestate *habuit, conseruauit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum uitae consulendum putarunt; sic omnium ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces a pace abhorruisse: eos neque colloqui, neque indutiarum, iura seruasse; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse . Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suae, sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, uelle dimitti: neque enim VI. legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamq. ibi conscriptam, neque tot, tantasq. classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum prouinciae prouisum, quae, propter diuturnitatem

nitatem pacis, nullum auxilium desiderarit: omnia haec iam pridem contra se parari: in se noui generis imperia constitui; ut idem ad portas urbanis praesideat rebus, & duas bellicosissimas prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratuum commutari, ne ex praetura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati, & electi, in prouincias mittantur: in se aetatis excusationem nihil ualere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se uno non seruari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus, ut, rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia, domum reuertantur, exercitumq. dimittant. Quae tamen omnia & se tulisse patienter, et esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit, sed, ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, prouincijs excederent, exercitumq. dimitterent: si id sit factum, nociturum se nemini: hanc unam, atque extremam paucis esse condicionem. Id uero militibus suis pergratum, & iucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid uicti incommodi expectauissent, ultro * inde praemium missionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuersia inferretur, & uoce, & manibus uniuersi ex uallo, ubi constiterant, significare coeperunt, ut statim dimitterentur, neque, * omni interposita fide, firmum esse posse, si in aliud tempus differretur.

Paucis cum esset in utramque partem uerbis disputatum; res huc deducitur, ut ij, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; reliqui, ad Varum flumen dimittantur: ne quid eis noceatur, neue quis inuitus sacramento* cogatur, a Caesare cauetur. Caesar ex eo tempore, dum ad flumen Varum ueniatur, se frumentum daturum, pollicetur: addit etiam, ut, * quid quisque eorum in bello amiserit, quae sint penes milites suos, ijs, qui amiserint,* restituatur: militibus, aequa facta aestimatione, pecuniam pro ijs rebus soluit. quas cumque postea controuersias inter se milites habuerant, sua sponte ad Caesarem introduxerunt. Petreius, atque Afranius cum stipendium ab legionibus, paene seditione facta, flagitaretur, cuius illi diem nondum uenisse dicerent; Caesar ut cognosceret, postulatum est; eoq. utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, II. legiones suas antecedere, reliquas subsequi, iussit; ut non longo inter se spatio castra facerent: eiq. negotio Q. Fufium Calenum legatum praefecit. hoc eius praescripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.*

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . CIVILI
LIBER . II

DVM haec in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliae relictus erat, duabus ex partibus aggerem, uineas, turresq. ad opidum agere instituit. una erat proxima portui, naualibusque; altera ad partem, quae est aditus ex * Gallia, atque Hispania ad id mare, quod * adigit ad ostium Rhodani. Massilia* enim fere ex III, opidi partibus mari alluitur. reliqua quarta est, quae aditum habet* a terra. huius quoque spatij pars ea, quae ad arcem pertinet, loci natura, & ualle altissima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque hominum multitudinem ex omni prouincia uocat: uimina, materiamq. comportari iubet. quibus* comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum xxx. exstruit. sed tanti erant antiquitus in opido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaq. multitudo tormentorum, ut eorum uim nullae contextae uiminibus uineae sustinere possent. asses enim pedum xii. cuspidibus praefixi, atque hi maximis balistis missi, per iiii. ordines cratium in terra desigebantur. itaque, * pedibus

dalibus lignis coniunctis inter se, porticus intege-
 batur; atque * hac agger inter manus profereba-
 tur. antecedeat testudo pedum LX. aequandi lo-
 ci caussa facta; item ex fortissimis lignis, evolu-
 ta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapi-
 des defendi possent. sed magnitudo operum, alti-
 tudo muri, atque turrium; multitudo tormento-
 rum omnem administrationem tardabat. crebrae
 tamen per Albicos eruptiones fiebant ex opi-
 do; ignesq. aggeri, & turribus inferebantur.
 quae facile nostri repellebant milites, magnisq.
 ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fe-
 cerant, in opidum reiciebant. Interim L. Nas-
 dius, ab Cn. Pompeio cum classe navium XVI. in
 quibus paucae erant aeratae, L. Domitio, Massi-
 liensibusq. subsidio missus, freto Siciliae, impru-
 dente, atque inopinante Curione, prouehitur:
 appulsisq. Messanam nauibus, atque inde, pro-
 pter repentinum terrorem, principum, ac sena-
 tus fuga facta, ex* naualibus eorum unam dedu-
 cit. Hac adiuncta ad reliquas naues, cursum Mas-
 siliam uersus perficit; praemissaq. clam naucula,
 Domitium, Massiliensesq. de suo aduentu certiores
 facit; eosq. magnopere hortatur, ut rursus cum
 Bruti classe, additis suis auxilijs, confligant.
 Massilienses post superius incommodum ueteres ad
 eundem numerum ex naualibus productas naues
 refecerant, summa industria armauerant, (remi-
 gum, gubernatorumq. magna copia suppetebat)
 piscatoriasq. adiecerant, atque contexerant, ut
 essent

essent ab ictu telorum remiges tuti . has sagittarijs , tormentisq. compleuerant . Tali modo * instructa classe , omnium seniorum , matrumfamiliae , uirginum precibus , & fletu excitati , ut extremo tempore ciuitati subuenirent , non minore animo , ac fiducia , quam ante dimicauerant , naues conscendunt . Communi enim fit uitio naturae , * ut inuisis , latitantibus , atque incognitis rebus magis confidamus , uehementiusq. exterremur , ut tum accidit : aduentus enim L. Nasidij summa spe , & uoluntate ciuitatem compleuerat . naacti idoncum uentum , ex portu exeunt , & Tauroenta , quod est castellum Massiliensium , ad Nasidium perueniunt : ibiq. naues expediunt : rursusq. se ad confligendum animo confirmant ; & consilia communicant . dextra pars Massiliensibus attribuitur , sinistra Nasidio . eodem Brutus contendit , actio nauium numero . * nam ad eas , quae factae fuerant Arelate per Caesarem , captivae Massiliensium accesserant VI. has superioribus refecerat diebus , atque omnibus rebus instruxerat . itaque , suos cohortatus , quos integros superauissent , ut uictos contemnerent , plenus spei bonae , atque animi , aduersus eos profisciscitur . facile erat , ex castris C. Trebonij , atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem , ut omnis iuuentus , quae in opido remanserat , omnesq. superioris aetatis , cum liberis , atque uxoribus , * publicisq. custodijs , aut ex muro ad celum manus tenderent , aut templa deorum immortalium

adirent ,

adirent, & ante simulacra proiecti uictoriam ab
dijs exposcerent. neque erat quisquam omnium,
qui non in eius diei casu suarum omnium fortuna-
rum euentum consistere existimaret. nam & ho-
nesti ex iuuentute, & cuiusque aetatis amplissi-
mi, nominatim euocati, atque obsecrati, naues
conscenderant; ut, si quid aduersi accidisset, ne
ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore
uiderent; si superauissent, uel domesticis opibus,
uel externis auxilijs de salute urbis considerent.
commisso proelio, Massiliensibus res nulla ad uir-
tutem defuit: sed, memores eorum praeceptorum,
quae paullo ante ab suis acceperant, hoc animo
decertabant, ut nullum aliud tempus ad conan-
dum habituri* uiderentur; &, quibus in pugna
uitae periculum accideret; non ita multo se reli-
quorum ciuium fatum antecedere existimarent,
quibus, urbe capta, eadem esset belli fortuna pa-
tienda: * deductisq. nostris paullatim nauibus,
& artificio gubernatorum mobilitati nauium lo-
cus dabatur; &, si quando nostri, facultatem na-
cti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant,
undique suis laborantibus succurrebant. Neque
uera coniuncti Albici cominus pugna deficiebant:
neque multum cedebant uirtute nostris. simul ex
minoribus nauibus* magna uis eminus missa te-
lorum, multa nostris de improviso imprudenti-
bus, atque impeditis uulnera inferebant. conspi-
cataeq. naues triremes II. nauem D. Bruti, quae
ex signo facile* agnosci poterat, II. ex parti-
bus

bus sese in eam incitauerant : sed* tantum re prouisa, Brutus celeritate uauis enisus est, ut paruo momento antecederet. illae adeo graniter inter se, incitatae, conflixerunt, ut uehementissime utraeque ex concursu laborarent; altera uero, perfracto rostro* tota collabefieret. qua re animaduersa, quae proximae ei loco ex Bruti classe* naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterq. ambas deprimunt. Sed Nasidianae naues nulli usui fuerunt, celeriterq. pugna excesserunt. non enim has* aut conspectus patriae, aut propinquorum praecepta ad extremum uitae periculum adire cogebant. itaque* ex eo numero nauium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe v. sunt depressae, i v. captae, i. cum Nasidianis profugit; quae omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt. at ex reliquis una praemissa Massiliam, huius nuncijs perferendi gratia, cum iam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum* effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem uestigio uideretur. Massilienses tamen* nihilo segnus ad defensionem urbis reliqua apparare coeperunt. Est animaduersum ab legionarijs, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi* esse praesidio posse, si pro castello, ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent, quam primo ad repentinos incursus humilem, paruamq. fecerant. huc se referebant: hinc, si qua maior oppresserat uis, propugnabant:

hinc

hinc ad repellendum, & prosequendum hostem procurrebāt. patebat haec* quoquouersus pedes xxx. sed parietum crassitudo pedum v. postea uero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita sollertia. inuentum est, magno esse usui posse, si haec esset in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum est. * Vbi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt, ita ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emereret, ubi ignis hostium adhaeresceret. hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei, ac uinearum passum est, laterculo adstruxerunt: * supraq. eum locum tigna transuersa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quae turri tegumento esset futura: supraq. ea tigna directo transuersas trabes iniecerunt, * easq. asseribus religauerunt: has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset, ubi tegumenta perpendere possent, ad defendendos ictus, ac repellendos, * dum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamq. contabulationem summam lateribus, lutoq. constrauerunt; ne quid ignis hostium nocere posset: centonesq. insuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa, tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis latericium discuterent. storias autem ex funibus anchorarijs tres in longitudinem parietum turris, latas lv. pedes, fecerunt: easq. ex iii. partibus, quae

quae ad hostes uergebant, eminentibus trabibus circum turrem praependentes, religauerunt. quod unum genus tegumenti alijs locis erant experti nullo telo, neque tormento, transiici posse. ubi uero ea pars turris, quae erat perfecta, tecta, atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt; turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere, ac tollere, coeperunt; ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra haec tegumenta abditi, atque muniti, parietes lateribus exstruebant: rursusq. alia prehensione ad aedificandum sibi locum expediebant: ubi tempus alterius contabulationis uidebatur, tigna, item ut primo tecta, extremis lateribus instruebant; exq. ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasq. eleuabant. ita tuto, ac sine ullo uulnere, ac periculo VI. tabulata exstruxerunt: fenestrasq. quibus in locis uisum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt. ubi ex ea turri, quae circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum, ex materia bipedali, quem a turri latericia ad hostium turrem, murumq. perducerent, facere instituerunt: cuius musculi haec erat forma. Duae primum trabes in solo aequae longae, distantes inter se pedes IV. collocantur: inq. eis columellae pedum in altitudinem V. defiguntur. has inter se caprealis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegendi causa ponant, collocentur.

lapidibus ex ea, qua suberat, turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua consequens procumbebat. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculsi, urbis direptione perterriti, inermes cum insulis sese porta foras universi proripiunt; ad legatos, atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis administratio belli consistit: militesq. auersi a proelio, ad studium audiendi, & cognoscendi feruntur. ubi hostes ad legatos, exercitumq. peruenerunt, universi se ad pedes proijciunt: orant, ut aduentus Caesaris expectetur; captam suam urbem uidere, opera perfecta, turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus, cum uenisset, si imperata non facerent, ad nutum e uestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe praedae in urbem irruerent, urbemq. delerent. haec atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia, fluctuq. pronunciantur. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. indutiarum quodam genere misericordia facto, aduentus Caesaris expectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam, & diligentiam remittunt. Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per uim opidum expugnari pateretur; ne grauius per-

moti milites, & defectionis odio, & contemptione sui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabantur: aegreque tunc sunt retenti, quin opidum irrumperent: graui-terque eam rem^{*} pertulerunt; quod steterisse per Trebonium, quo minus opido potirentur, uidebatur. At hostes sine fide tempus, atque occasionem fraudis, ac doli, quaerunt. Interiectis aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, cum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma uero omnia reposita, ^{*}contecta^{*} essent; ^{*}portis se foras erumpunt; secundo, magnoque uento ignem operibus inferunt. hunc sic distulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta^{*} flammam^{*} conciperent, & prius haec omnia consumerentur, quam, quemadmodum, accidisset; animaduerti posset. Nostri, repentina fortuna permoti, arma, quae possunt, arripiunt. alij ex castris sese incitant. sit in hostes impetus eorum: sed muro, sagittis, tormentis^{*} sagientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum, turrimque latericiam libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & ui tempestatis, puncto temporis interijt. tentauerunt hoc idem Massilienses. postero die eandem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem, aggeremque eruptione pugnauerunt; multumque ignem intulerunt. sed, ut superioris temporis contentionem nostri omnem remis-

stant;

rant; ita, proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in opidum repulerunt. Trebonius ea, quae sunt amissa, multo maiore studio militum administrare, & reficere instituit. nam, ubi tantos suos labores, & apparatus, male cecidisse uiderunt; indutysq. per scelus uiolatis, suam uirtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe, lateq. in finibus Massiliensium excisis, & coniectis, * aggerem noui generis, atque inauditum ex latericijs duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, aequa fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiae postulare uideretur, pilae interponuntur, transuersaria tigna iniunguntur, quae firmamento esse possint. & * quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesq. luto integuntur. Sub tecto miles dextera, ac sinistra muro tectus, aduersus plutei* obiectu, operi quaecumque usui sunt, sine periculo supportat. celeriter res administratur: diurni laboris detrimentum sollertia, & uirtute militum breui reconcinnatur. Portae, quibus locis uidetur, eruptionis causa in muro relinquuntur: quod ubi hostes uiderunt, ea, quae diu, longoq. spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera, & labore ita resecta, ut nullius perfidiae, neq. eruptioni locus esset; neque

quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri posset; eodemq. exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusq. circumiri posse; sic, ut ipsi consistendi in suis munitionibus locus non esset; cum paene aedificata in muris ab exercitu nostro moenia uiderentur; * ac tela manu conijcerentur; suorumq. tormentorum usum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire; parique condicione è muro, ac turribus bellandi data, uirtute se nostris adaequare non posse intelligunt; ad easdem deditiois condiciones recurrunt. M. Varro in ulteriore Hispania, initio, cognitis ijs rebus, quae sunt in Italia gestae, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Caesare loquebatur: praeoccupatum sese legatione, ab Cn. Pompeio teneri obstructum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Caesare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quae uires suae, quae uoluntas erga Caesarem totius prouinciae. Haec omnibus referebat sermonibus; neque se in ullam partem mouebat. postea uero, cum Caesarem ad Massiliam* detineri cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij esse coniunctas, magna auxilia conuenisse, magna esse in spe atque expectatione, & consentire omnem citeriorem prouinciam, quaeq. postea* acciderant, de angustijs ad Ilerdam rei frumentariae accepit; atque haec ad eum latius, atque inflatius Afranius perscribebat; se quoque ad motum fortunae

tundae mouere coepit; delectum habuit tota prouincia; legionibus completis II, cohortes circiter XXX. alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item * quod Afranio, Petreioq. mitteret; naues longas x, Gaditanis, ut facerent, imperauit; complures * praeserea Hispali faciendas curauit: pecuniam omnem, omniaq. ornamenta ex fano Herculis in opidum Gades contulit. eo VI. cohortes, praesidij causa, ex prouincia misit: Caiumq. Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitij, qui eo, procurandae hereditatis causa, uenerat, missus a Domitio, opido Gadibus praesecit: arma omnia priuata, & publica, in domum Gallonij contulit: * ipse habuit graues in Caesarem conciones: saepe ex tribunali praedicanit, aduersa Caesarem proelia fecisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse: haec se certis nuncijs, certis auctoribus, comperisse. * Quibus rebus perterritis ciuib. Romanis eius prouinciae, sibi ad remp. administrandam HS CXC millia, & argenti pondo xx millia, tritici modios Cxx millia polliceri cogit: quas Caesari esse amicas ciuitates arbitrabatur, ijs grauiora onera * iniungebat: qui uerba, atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; praesidiaq. eo deducebat; & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam omnem in sua, & Pompeij uerba, per iusiurandum, adigebat. Cognitis ijs rebus, quae sunt gestae in citeriore Hispania, para-

bat bellum . Ratio autem haec erat belli , ut * se-
cum 11. legiones Gadis conferret , naues , frumen-
tumq. omne ibi contineret . prouinciam enim o-
mnem Caesaris rebus fauere cognouerat . in insu-
la , frumento , nauibusq. comparatis , bellum du-
ci , non difficile existimabat . Caesar , etsi multis ,
necessarijsq. rebus in Italiam reuocabatur , ta-
men constituerat nullam partem belli in Hispa-
nijs relinquere ; quod , magna esse Pompeij benefi-
cia , & magnas clientelas in citeriore prouincia ,
sciebat . itaque , duabus legionibus missis in ulte-
riorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pl. ipse
cum equitibus DC. magnis itineribus progredi-
tur ; edictumq. praemittit , ad quam diem magi-
stratus , principesq. omnium ciuitatum sibi esse
praesto Cordubae uellet . quo edicto tota prouin-
cia * peruulgato , nulla fuit ciuitas , quin ad id
tempus partem senatus Cordubam mitteret ; nul-
lus ne ciuis Romanus paullo notior , quin ad * diem
conueniret . simul * ipse Cordubae conuentus per
se portas Varroni clausit ; custodias , uigiliasq. in
muro , turribusq. disposuit . Cohortes 11. quae
Colonicae appellabantur , cum eo casu uenissent ,
tuendi opidi causa , apud se retinuit . Iisdem die-
bus Carmonenses , quae est longe firmissima totius
prouinciae ciuitas , deductis 111. in arcem opidi
cohortibus a Varrone praesidio , per se cohortes eie-
cit , portasq. praeclusit . Hoc uero magis propera-
re Varro , ut cum legionibus quamprimum Gades
contenderet ; ne itinere , aut transiectu interclude-
retur .

retur . * tanta, ac tam secunda in Caesarem voluntas provinciae reperiēbatur . Progresso ei paullo longius litterae a Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Caesaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quae essent ibi in praesidio, ut Gallonium ex opido expellerent, urbem, insulamq. Caesari servarent . Hoc inito consilio, denunciauisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si id non fecisset, sibi consilium capturos . Hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse . His cognitis rebus, altera ex II. legionibus, quae Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante, & inspectante ipso, signa sustulit, seseq. Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus sine maleficio consedit. quod factum adeo eius conventus ciues Romani comprobauerunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet . Quibus rebus perterritus Varro, cum itinere conuerso, sese * Ilipam Italicam uenturum promississet, certior a suis factus est, praecclusas esse portas . Tum uero, omni interclusus itinere, ad Caesarem mittit, paratum se esse, legionem, cui insserit, transdere . Itle ad eum Sex. Caesarem mittit, atque huic transdi iubet . Transdita legione, Varro Cordubam ad Caesarem uenit : relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum est pecuniae, transdit; & , * quod ubique habeat frumenti, ac nauium, ostendit . Caesar habita concione Cordubae, omnibus generatim gratias agit; cinibus Romanis,

manis, quod opidum in sua potestate studuissent habere; Hispanis, quod praesidia expulissent; Gaditanis, quod conatus aduersariorum infregissent, seseq. in libertatem uindicassent; tribunis mil. centurionibusq. qui eo praesidij causa uenerant; quod eorum consilia sua uirtute confirmassent: pecunias, * quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit: bona restituit ijs, quos liberius locutos hanc poenam tulisse cognouerat, tributis quibusdam publicis, priuatisq. praemijs: reliquos in posterum bona spe complet; biduumq. Cordubae commoratus, Gades proficiscitur: pecunias, monumentaque, quae ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, reserri in templum iubet: prouinciae Q. Cassium praeficit; huic 17. legiones attribuit: ipse ijs nauibus, quas M. Varro, quasq. Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciae legationes Caesaris aduentum expectabant. Eadem ratione, priuatim ac publice, quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit; pedibusq. Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseq. dictatorem dictum a M. Lepido praetore, cognoscit. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proelio nauali superati, crebris eruptionibus susi, graui etiam pestilentia conficti, ex diutina conclusione, & * mutatione uictus, (panico enim ueteres, at-

que hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad
huiusmodi casus antiquitus paratum, in publi-
cum contulerant) deiecta turri, labefactata magna
parte muri, auxilijs provinciarum, & exerci-
tum desperatis, quos in Caesaris potestatem ue-
nisse cognouerant, sese dedere sine fraude consti-
tuunt: sed paucis ante diebus L. Domitius, cog-
nita Massiliensium uoluntate, nauibus III. com-
paratis, ex quibus II. familiaribus suis attribue-
rat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam
tempestatem, est profectus. Hunc conspicatae na-
ues, quae, * missu Bruti, consuetudine quotidiana,
ad portum excubabant, sublatis anchoris se-
qui coeperunt. ex ijs unum ipsius nauigium con-
tendit, & fugere perseuerauit, auxilioq. tempe-
statis ex conspectu abiit; duo, perterrita concursu
nostrarum nauium, sese in portum receperunt.
Massilienses arma, tormentaq. ex opido, ut est
imperatum, proferunt: naues ex portu, nauali-
busq. educunt: pecuniam ex publico transdunt.
Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro no-
mine, & * uetustate, quam pro meritis in se ciui-
tatis, conseruans, II. ibi legiones praesidio re-
linquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem
proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio, in A-
fricam profectus ex Sicilia, etiam ab initio co-
pias P. Atij Vari despiciens, II. legiones ex IV,
quas a Caesare acceperat, & D. equites transpor-
tabat: biduoque, & noctibus III. nauigatione
consumptis, appulit ad eum locum, qui appella-
tur

tur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis passuum * XXII. millia, habetq. non incommodam aestate stationem, & duobus * eminentibus promontorijs continetur. Huius aduentum L. Caesar filius cum x. longis nauibus ad Clupeam praestolans, (quas naues, Uticae ex praedonum bello subductas, P. Atius reficiendas, huius belli causa, curauerat) * ueritusq. nanium multitudinem, ex alto refugerat; appulsaq. ad proximum litus trireme constrata, & in litore relicta, pedibus Hadrumetum profugerat. Id opidum C. Confidius Longus, unius legionis praesidio, tuebatur. reliquae Caesaris naues eius fuga Hadrumetum se receperunt. Hunc * secutus M. Rufus quaestor nauibus XII, quas praesidio onerarijs nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relicta in litore nauem conspexit, * hanc remulco abstraxit; ipse ad Curionem cum classe redit. Curio Marcium Uticam nauibus praemittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduiq. iter progressus, ad flumen Bagradam * peruenit: C. Caninius Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu * antecedit ad castra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est iugum directum, eminens in mare, utraque ex parte praeruptum, atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quae ad Uticam uergit. abest directo itinere ab Utica paullo amplius passus ∞. sed hoc itinere est fons, quae mare succedit longius, lateq. is
locus

locus restagnat : quem si quis vitare uoluerit, vi-
millium circuitu in opidum perueniet. Hoc explo-
rato loco, Curio castra Vari conspicit, muro opi-
doq. coniuncta ad portam, quae appellatur Belli-
ca, admodum munita natura loci, una ex parte
ipso opido Vtica, altero theatro, quod est ante opi-
dum, substructionibus eius operis maximis, aditu
ad castra difficili, & angusto. simul animaduer-
tit, multa undique portari, atque agi plenissimis
uijs, quae, repentini tumultus timore, ex agris
in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit,
ut diriperet, atque haberet loco praedae. eodemq.
tempore his rebus subsidio DC. equites Numidae
ex opido, peditesq. CD. mittuntur a Varo; quos
auxilij causa rex Iuba paucis diebus ante Vticam
miserat. huic & paternum hospitium cum Pompe-
io, et simulas cum Curione intercedebat; quod tri-
bunus pl. legem promulgauerat, qua lege regnum
Iubae publicauerat. Concurrunt equites inter se,
neque uero primum impetum nostrorum Numidae
ferre potuerunt: sed interfectis circiter CXX, re-
liqui se in castra ad opidum receperunt. Interim,
aduentu longarum nauium, Curio pronunciarum
onerarijs nauibus iubet: quae stabant ad Vticam
numero circiter CC. se in hostium habiturum lo-
co, qui non e uestigio ad castra Cornelianam uela
duxisset. Qua pronunciatione facta temporis
puncto, sublatis anchoris, omnes Vticam relin-
quunt, & quo imperatum est, transeunt. quae
res omnium rerum copia compleuit exercitum.

His

His rebus gestis, Curio, se in castra ad Bagradam recipit, atque uniuersi exercitus conclamatione Imperator appellatur. postero die Vticam exercitum ducit, & prope opidum castra ponit: nondum opere castrorum perfectio, equites ex statione nuntiant, magna auxilia equitum, peditumq. ab rege missa, Vticam uenire. eodemq. tempore uia magna pulueris cernebatur; & uestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio permotus, praemittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur: ipse, celeriter, ab opere deductis legionibus, aciem instruit: equitesq. committunt proelium: & prius, quam plane legiones explicari, & consistere possent; tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore, iter fecerant, in fugam se coniungunt: equitatuq. omni fere incolamini, quod per se litora celeriter in opidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt. Proxima nocte centuriones Marsi II. ex castris Curionis; cum manipularibus suis XXII. ad Atium Varum perfrugiunt. ij, seu uere, quam * habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt; (nam, quae uolumus, & credimus libenter; & quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos esse a Curione: maxime opus esse, in conspectum exercitum uenire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit
idem

idem Curio : atque , una ualle non magna interie-
cta , suas uterque copias instruit . Erat in exerci-
tu Vari Sex . Quinctilius Varus ; quem fuisse Cor-
finij , supra demonstratum est . Hic , dimissus a
Caesare , in Africam uenerat : legionesq. eas trans-
duxerat * Curio , quas superioribus temporibus
Corfinio receperat Caesar ; adeo , ut , paucis mu-
tatis centurionibus , ydem ordines , manipuliq.
constarent . hanc nactus appellationis caussam
Quinctilius circumire aciem Curionis , atque ob-
secrare milites coepit , ne primam sacramenti ,
quod apud Domitium , atque apud se quaestorem
dixissent , memoriam deponerent ; neu contra eos
arma ferrent , qui eadem essent usi fortuna , ea-
demq. in obsidione perpeffi ; neu pro ijs pugnarent ;
a quibus in contumeliam Persugae appellaren-
tur . His pauca ad spem largitionis addit . quae ab
sua liberalitate , si se , atque Atrium secuti essent ,
exspectare debent . Hac habita oratione , nullam
in partem ab exercitu Curionis fit significatio : at
que ita suas uterque copias reducit . * At in ca-
stris Curionis magnus omnium incessit timor . nam
is uarijs hominum sermonibus celeriter augetur .
unusquisque enim * opinione fingeat ; & ad id ,
quod ab alio audierat , sui aliquid timoris adde-
bat . hoc ubi uno auctore ad plures permanauerat ,
* atque alius alij transdiderat ; plures auctores
eius rei uidebantur . Ciuile bellum ; genus & homi-
num , quod liceret libere facere , & sequi , quod
uellent ; legiones eae , quae paullo ante apud ad-
uersarios

uersarios fuerant, (nam etiam Caesaris beneficium mutauerat cōsuetudo) * quae offerrentur; municipia etiam diuersis partibus coniuncta. neque enim ex Marsis, Pelignisq. ueniebant, ut qui superiore nocte in contubernijs, commilitonesq. non
 ❖ nulli grauiores sermones militum uulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab ijs, qui diligentiores uideri uolebant, fingeantur. quibus de causis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiae, quae conandum omnibus modis, castraq. Vari oppugnanda censerent; quod * huiusmodi militum consilijs otium maxime contrarium esse arbitrarentur. postremo praestare dicebant, * per uirtutem in pugna belli fortunam experiri; quam, desertos, & circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati. porro erant, qui censerent, de tertia uigilia in castra Cornelianam recedendum; ut, * maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; si mal, si quid grauius accidisset, magna multitudine nauium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio, utrumque improbanis consilium, quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimae fugae rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitissima castra expugnari * posse confidimus? aut * uero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & * felicitas

tas rerum gestarum, exercitus benevolentiam imperatoribus; & res aduersae odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam, & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat, nostris studia deminuat. Quod si iam, inquit, haec explorata habemus, quae de exercitus alienatione dicuntur; quae quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto, haec* dissimulare, & occultare, quam per nos confirmari, praestat? an non, uti corporis uulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersarijs augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror; magna ex parte iam me una uobiscum de re iudicium facturum confido. Dimisso concilio, concionem aduocat militum: commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corfinium Caesar; ut magnam partem Italiae, beneficio, atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, uestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta; neque sine causa & Caesar amicissime de uobis, & illi grauissime

uissime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo proelio pulsus, uestri facti praeiudicio demotus, Italia excessit; Caesar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciam Siciliam, atque Africam, sine quibus urbem, atque Italiam tueri non potest, uestrae fidei commisit. Ad sunt, qui uos hortentur, ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumuenire, & nos nefario scelere obstringere? aut quid, irati, grauius de uobis sentire possunt, quam, ut eos prodatis, qui se uobis omnia debere iudicant? & in eorum potestatem ueniat, qui se per uos perisse existimant? An uero in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulso exercitus? duos superatos duces? duas receptas prouincias? haec aetate diebus XL, quibus in conspectu aduersariorum uenerit Caesar, an, qui incolantes resistere non potuerunt, perditum resistant? uos autem, incerta uictoria, Caesarem secuti, diiudicata iam belli fortuna, uictum sequamini? cum uestri officij praemia percipere debeat. Desertos enim se, ac proditos a uobis dicunt; et prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne uero L. Domitium, an uos L. Domitius deseruit? non ne extremam patri fortunam paratos proiecit? ille? non sibi, clam uobis, salutem fuga petiuit? non, proditi periculum, Caesaris beneficio estis conseruati? sacramento quidem uos tenere qui potuit? cum, proiectis fasibus, & deposito imperio, priuatus, & captus, ipse in alienam uenisset potestatem. Relinquitur

quitur noua religio, ut, eo neglecto sacramento, quo* nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditio ne ducis, & capitis deminutione sublatum est. At, credo, si Caesarem probatis, in me offenditis: qui de meis in uos meritis praedicaturus non sum; quae sunt adhuc & mea uoluntate, & uestra exspe ctatione leuiora. sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, praemia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne uos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamq. cur praeteream? An paenitet uos, quod saluum, atque incolumem exercitum, nulla omnino naue desiderata, transf duxerim? quod classem hostium primo impetu ad ueniens profligauerim? quod bis per biduum eque stri proelio superauerim? quod ex portu, sinuq. aduersariorum c.c. naues onerarias adduxerim? eoq. illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque nauibus commeatu iuuari possint? Hac uos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corsi niensem ignominiam,* an Italiae fugam, an Hispaniarum deditioem, an Africi belli praeindicia, sequimini? Equidem me Caesaris militem dici uolui: uos me Imperatoris nomine appellauistis. Cuius si uos paenitet; uestrum uobis beneficium* remitto, mihi meum restituere nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse uideamini. Qua oratione* permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere uiderentur. discedentem ne-

ro ex concione, uniuerſi cohortantur, magno ſit animo, neu dubitet proelium committere, & ſuam fidem, uirtutemq. experiri. Quo factò commutata omnium * uoluntate, & opinione, conſenſu ſuo conſtituit Curio, cum primum ſit * data poteſtas, proelio rem committere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſliterat, in acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere; ſiue ſollicitandi milites, ſiue aequo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem praetermittat. Erat uallis inter duas acies, ut ſupra demonſtratum eſt, non ita magno, aut difficili, & arduo adſcenſu. hanc uterque, ſi aduerſariorum copiae tranſire conarentur, exſpectabat, quo aequiore loco proelium committeretur. ſimul a ſiniſtro cornu P. Atij equitatus omnis, & * una leuis armaturae interiecti complures, cum ſe in uallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hoſtium non tulerunt: ſed, admiſſis equis, ad ſuos refugerunt: relictì ab ijs, qui una procurrerant, leuis armaturae, circumueniebantur, atque interficiebantur ab noſtris. Huc tota Vari conuerſa acies, ſuos fugere, & concidi uidebat. Tum Rebilus legatus Caefaris, quem Curio ſecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere uſum in re militari ſciebat, perterritum, inquit, hoſtem uides, Curio: quid dubitas uti temporis opportunitate? Ille unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, quae pridie ſibi confirmas-

confirmassent, sequi sese iubet, & praecurrit ante omnes: adeoq. erat impedita uallis, ut in adscensu, nisi subleuati a suis, primi non facile enterentur. sed, praeoccupatis animis Atianorum militum timore, & fuga, & caede suorum, nihil de resistendo cogitabant; omnesq. iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum* abijci posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga uertit, seq. in castra recepit. qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugentium consecutus, magna uoce Varum nomine appellans requirebat; uti unus* esse ex eius militibus, & monere aliquid uelle, ac dicere uideretur. ubi ille, saepius appellatus, adspexit, ac restitit; &, quis esset, aut quid uellet, quaesivit; humerum apertum gladio appetit: paulumq. absuit, quin Varum interficeret. quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, uitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur,* ac fugentium multitudine, ac turba portae castrorum* occupantur; atque iter impeditur; pluresq. in eo loco sine uulnere, quam in proelio, aut fuga, intereunt. neque multum absuit, quin etiam castris expellerentur: ac non nulli protinus eodem cursu in opidum contenderunt. sed,* cum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat: quod ad proelium egressi Curionis milites, ijs rebus indigebant, quae ad opugnationem castrorum erant usui. itaque Curio

exercitum in castra reducit, suis omnibus praeter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC. interfectis, atque uulneratis: qui omnes, discessu Curionis, multiq. praeterea, per simulationem uulnerum, ex castris in opidum, propter timorem, sese recipiunt. Qua re animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, bucinato re in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia uigilia silentio exercitum in opidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, et uallo circummunire instituit. Erat in opido multitudo insolens belli, * diuturnitate otij; Vticenses, pro quibusdam Caesaris in se beneficijs, illi amicis simi; conuentus, qui ex uarijs generibus constaret; terror ex superioribus proelijs magnus. itaque de deditioe omnes palam loquebantur; & cum P. Atio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari uellet. Haec cum agerentur, nunciij, praemissi ab rege Iuba, uenerunt, qui illum cum magnis copijs adesse dicerent, & de custodia, ac defensione urbis hortarentur. quae res eorum perterritos animos confirmauit. Nunciabantur haec eadem Curioni, sed aliquandiu fides fieri non poterat. tantam habebat suarum rerum fiduciam. Iamq. Caesaris in Hispania res secundae in Africam nuncijs, ac litteris perferebatur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem* ausurum existimabat. sed, ubi certis auctoribus comperit, minus v, & xx. millibus longe ab Vtica eius copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Cornelianam

neliana recepit . huc frumentum comportare , castra munire , materiam conferre , coepit . statimq. in Siciliam misit , uti 11 . legiones , reliquusq. equitatus ad se mitteretur . Castra erant ad bellum ducendum aptissima , natura , & loci munitione , & maris propinquitate , & aquae , & salis copia : cuius magna uis iam ex proximis erat salinis eo congesta . non materia multitudine arborum , non frumentum , cuius erant plenissimi agri , deficere poterat . itaque , suorum omnium consensu , Curio reliquas copias expectare , & bellum ducere , parabat . His constitutis rebus , probatisq. consilijs , ex persugis quibusdam opidanis audit , Iubam , reuocatum finitimo bello , & controuersiis Leptitanorum , restitisse in regno ; Saburam , eius praefectum , cum mediocribus copijs missum , Vticae appropinquare . His auctoribus temere credens , consilium commutat , & proelio rem committere constituit . multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia , magnitudo animi , superioris temporis prouentus , fiducia rei bene gerendae . His rebus impulsus , equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit , ad flumen Bagradam , quibus praeerat Sabura , de quo ante erat auditum . Sed rex cum omnibus copijs insequabatur , & VI . millium passuum interuallo a Sabura confederat . Equites missi , nocte iter faciunt : imprudentes , atque inopinantes hostes aggrediuntur . Numidae enim , quadam barbara consuetudine , nullis ordinibus passim confederant . hos

oppressos somno, & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiant. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosq. ad eum reducunt. Curio cum omnibus copijs quarta uigilia exierat, cohortibus v. castris praesidio relictis. Progressus millia passuum vi. equites conuenit; rem gestam cognouit; ex captiuis quaerit, quis castris ad Bagradam praesit; respondent, Saburam; reliqua, studio itineris conficiendi, quaerere praetermittit; proximaq. respiciens signa, uidetis ne, inquit, milites captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quae paucis equitibus pares esse non potuerunt. proinde ad praedam, ad gloriam, properate; ut iam de praemijs uestris, & de referenda gratia, cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. haec tamen ab ipsis inflatus commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter praedicant. multa praeterea spolia praeferebantur. capti homines, equitesq. producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne uictoriam morari uideretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. equites sequi iubet sese; iterq. accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri possent. At illi, itinere totius noctis confecto, subsequi non poterant: atque alij alio loco resistebant. ne haec quidem res Curionem* ad spem morabatur. Iuba,

ba, certior factus a Sabura, de nocturno proelio, 11. millia Hispanorum, & Gallorum equitum, quos, suae custodiae causa, circum se habere consueverat, et peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburae submittit: ipse cum reliquis copijs, elephantisq. xl. lentius subsequitur; suspicatus, praemissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum, peditumq. instruit: atque his imperat, ut, simulatione timoris, paulatim cedant, aut pedem referant: sese, cum opus esset, signum proelii daturum; &, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit. Quibus ex locis cum longius esset progressus, confecto iam labore exercitu, xvi millium spatio, consistit. dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortari, incipit: sed peditatu dumtaxat procul ad speciem utitur; equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio: suosq. hortatur, ut spem omnem in uirtute reponant. nec militibus quidem, ut desessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum, uirtusq. deerat. sed ij, numero cc, (reliqui in itinere substituerant) quamcumq. in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogeant: sed neque longius fugientes prosequi, nec uehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & auersos

proterere incipit . Cum cohortes ex acie procurris-
sent , Numidae integri celeritate impetum nostro-
rum effugiebant ; rursusq. ad ordines suos se reci-
pientes, circumibant , & ab acie excludebant . sic
neque in loco manere, ordinesq. seruare, neque pro-
currere, & casum subire, tutum uidebatur . Ho-
stium copiae, summissis ab rege auxilijs, crebro au-
gebantur . nostros uires lassitudine deficiebant . si-
mul ij, qui uulnera acceperant, neque acie excede-
re, neque in locum tutum referri poterant; quod to-
ta acies equitatu hostium circumdata tenebatur .
hi, de sua salute desperantes, ut extremo uitae tem-
pore homines facere consueuerunt, aut suam mor-
tem miserebantur, aut parentes suos commenda-
bant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuis-
set . plena erant omnia timoris, & luctus . Curio,
ubi, perterritis omnibus, neque cohortationes
suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in
reliquis rebus, spem reliquam salutis esse arbitra-
tus, proximos colles capere uniuersos, atque eo in-
ferri signa iubet . hos quoque praeoccupat missus
a Sabura equitatus . tum uero ad summam despe-
rationem nostri perueniunt ; & partim fugientes
ab equitatu interficiuntur, partim integri pro-
cumbunt . hortatur Curionem Cn. Domitius, prae-
fectus equitum, cum paucis equitibus circumsi-
stens, ut fuga salutem petat, atque in castra con-
tendat, & se ab eo non discessurum pollicetur .
At Curio, numquam amisso exercitu, quem a Cae-
sare fidei suae commissum acceperit, se in eius
confe-

conspēctum reuersurum, confirmat; atque ita proelians interficitur. Equites perpauci ex proelio se recipiunt, sed ij, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum causa, substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quaestor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficient. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur: magistrisq. imperat nauium, ut primo uestpere omnes scaphas ad litus appulsas habeant: sed tantus fuit omnium terror, ut alij adesse copias Iubae dicerent, alij cum legionibus instare Varum, iamq. se puluerem uenientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alij classē hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium, imperiumq. conueniebant. sed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine, atque onere non nulli deprimerentur, reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresq. familiae, qui aut gratia, aut misericordia, ualerent, aut naues adnare possent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirent. reliquae copiae, missis ad Varum* noctu, legato-

rum

rum numero, centurionibus, sese ei dediderunt. quorum cohortes militum Iuba postero die ante opidum conspicatus, suam esse praedicans praedam, magnam partem eorum interfici iussit: paucos electos in regnum remisit. cum Varus, suam fidem ab eo laedi quereretur, neque resistere auderet: ipse, equo in opidum uectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri uellet, Vticae constituit, atque imperauit: diebusq. aeque post paucis, se in regnum cum omnibus copijs recepit

C . IVLII . CAESARIS
COMMENTARIORVM
DE . BELLO . CIVILI

L I B E R . III

DICTATORE habente comitia
Caesare, consules creantur Iu-
lius Caesar, & P. Seruilus. is
enim erat annus, quo per leges
ei consulem fieri liceret. His
rebus confectis, cum fides tota
Italia esset angustior, neque creditae pecuniae sol-
uerentur, constituit, ut arbitri darentur, per eos
fierent aestimationes possessionum, & rerum, quan-
ti quaeque earum ante bellum fuissent, atque eae
creditoribus transferrentur. hoc & ad timorem no-
uarum tabularum tollendum, minuendumque, qui
fere bella, & ciuiles dissensiones sequi consuevit,
& ad debitorum tuendam existimationem, esse a-
ptissimum existimauit. item, praetoribus, tribu-
nisque pl. rogationes ad populum ferentibus, non
nullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis tem-
poribus, quibus in urbe praesidia legionum Pom-
peius habuerat, quae iudicia, alijs audientibus iu-
dicibus, alijs sententiam ferentibus, singulis die-
bus erant perfecta, in integrum restituit; qui se il-
li initio ciuilis belli obtulerant, si sua opera in bel-
lo uti uellet; perinde aestimans, ac si usus esset,
quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim,
hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo
bene-

beneficio uideri receptos ; ne aut ingratus in referenda gratia , aut arrogans * in praecripiendi populi beneficio uideretur . His rebus , & ferijs Latinis , comitijsq. omnibus perficiendis XI dies tribuit : dictaturaq. se abdicat , & ab urbe proficiscitur , Brundisiumq. peruenit : eo legiones XII , equitatum omnem uenire iusserat . sed tantum nauium reperit , ut anguste XV . millia legionariorum militum , & D . equites transportare possent . hoc unum , inopia nauium , Caesari ad conficiendi belli celeritatem defuit . atque eae copiae ipsae hoc infrequentiores imponuntur , quod multi Gallicis tot bellis defecerant ; longumq. iter ex Hispania magnum numerum deminuerat ; & grauis autumnus in Apulia , circumq. Brundisium , ex saluberrimis Galliae , & Hispaniae regionibus , omnem exercitum ualetudine tentauerat . Pompeius , anni spatium ad comparandas copias nactus , quod uacuum a bello , atque ab hoste otiosum fuerat , magnam ex Asia , Cycladibusq. insulis , Corcyra , Athenis , Ponto , Bithynia , Syria , Cilicia , Phoenice , & Aegypto classem coegerat , magnam omnibus locis * aedificandam curauerat ; magnam imperatam Asiae , Syriae , * regionibusq. omnibus , & dynastiis , & tetrarchis , & liberis Achaie populis pecuniam exegerat : magnam societas earum prouinciarum , quas ipse obtinebat , sibi numerare coegerat . Legiones effecerat ciuium Romanorum IX ; V . ex Italia , quas transduxerat ; unam ex Sicilia ueteranam , quam , factam ex duabus , Gemellam

mellam appellabat ; unam, ex Creta , & Macedo-
nia, ex ueteranis militibus ; qui dimissi a superio-
ribus imperatoribus, in ijs prouincijs confederant ;
*II. ex Asia, quas Lentulus consul * scribendas cu-*
rauerat . Praeterea magnum numerum ex Thes-
salia, Boeotia, Achaia, Epiroque, supplementi no-
mine , in legiones distribuerat . His Antonianos
milites admiscuerat . Praeter has expectabat
cum Scipione ex Syria legiones II ; sagittarios, ex
Creta, Lacedaemone , Ponto , atque Syria , reli-
quisq. ciuitatibus III . millia numero habebat ;
funditorum cohortes VI . mercenarias II . equi-
tes VII . millia : ex quibus DC . Gallos Deiotarus
adduxerat , D . Ariobarzanes ex Cappadocia: ad
eundem numerum Cotys ex Thracia dederat , &
Sasalem filium miserat . Ex Macedonia CC erant,
quibus Rascolis praeerat , excellenti uirtute . D .
ex Gabinianis Alexandria , Gallos , Germanos-
que, quos ibi A . Gabinius praesidij caussa apud re-
gem Ptolemaeum reliquerat , Pompeius filius
cum classe adduxerat ; DCCC, quos ex seruis suis,
pastorumq. suorum coegerat ; CCC , Tarcunda-
rius , Castor , & Danilaus , ex Gallograecia dede-
rant . horum alter una uenerat , alter filium mise-
*rat . * CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui ma-*
gna praemia Pompeius tribuit, missi erant, in his
pleriq. hippotoxotae . Huc Dardanos, Bessos, par-
tim mercenarios, partim imperio, aut gratia com-
paratos, item Macedonas, Thessalos , & reliqua-
rum gentium, et ciuitatum, adiecerat; atque eum,
quem

quem supra demonstrauius , numerum expleuerat . Frumenti uim maximam ex Thessalia , Asia , Aegypto , Creata , Cyrenis , reliquisq. regionibus comparauerat . hiemare Dyrrhachio , Apolloniae , omnibusq. opidis maritimis constituerat , ut mare Caesarem transire prohiberet : cuiusq. rei causa omni in ora maritima classem disposuerat . praeerat Aegyptijs nauibus Pompeius filius ; Asiaticis , D. Laelius , & C. Triarius ; Syriacis , C. Cassius ; Rhodijs , C. Marcellus , cum C. Pomponio ; Liburnicae , atque Achaicae classi , Scribonius Libo , & M. Octavius : toti tamen officio maritimo M. Bibulus praepositus cuncta administrabat : ad hunc summa imperij respiciebat . Caesar , ut Brundisium uenit , concionatus apud milites , quoniam prope ad finem laborum , ac periculorum esset peruentum , * aequo animo mancipia , atque impedimenta in Italia relinquerent ; ipsi expediti , naues conscenderent , quo maior numerus militum posset imponi ; omniaq. ex uictoria , & ex sua liberalitate , sperarent . conclamantibus omnibus , imperaret , quod uellet ; quodcumque imperauisset , se aequo animo esse facturos ; pridie non . Ian . naues soluit , impositis , ut supra demonstratum est , legionibus VII . postridie * terram attigit Cerauniorum . saxa inter , & alia loca periculosa quietam naetus stationem , & portus omnes timens , quos teneri ab aduersarijs arbitrabatur , ad eum locum , qui appellatur Pharsalus , omnibus nauibus ad unam incoluminibus , milites exposuit . Erat Orici Lucretius

Hispiro ,

Hispilo, & Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus xlii. quibus iussu D. Laelij praeerant; M. Bibulus cum nauibus cx. Corcyrae. sed * neque ij, sibi confisi, ex portu prodire sunt ausi; cum Caesar omnino * xlii. naues longas praesidio duxisset; in quibus * erat & ipse: neque illi Bibulus, impeditis nauibus, dispersisq. remigibus, satis mature occurrit: quod prius ad continentem uisus est Caesar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. Expositis militibus, naues eadem nocte Brundisium a Caesare remittuntur; ut reliquae legiones, equitatusq. transportari possent. Huic * officio praepositus erat Fusius Calenus, legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectae naues, neque usae nocturna aura, in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus de aduentu Caesaris, sperans se alicui parti onustarum nauium occurrere posse, nauibus occurrit; & nactus circiter xxx, in eas diligentiae suae, ac doloris iracundia erupit, omnesq. incendit; eodemq. igne nautas, dominosq. nauium interfecit, magnitudine poenae reliquos detertere sperans. Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici portum Stationes, litora q. omnia longe, lateq. classibus occupauit: custodisq. diligentius dispositis, ipse grauissima hieme in nauibus excubabat, neque ullum laborem, aut munus dispiciens, neque subsidium expectans, si in Caesaris * conspectum ueniret. Sed post discessum Liburnarum, ex Illyrico M. Octa-

uius cum ijs, quas habebat, nauibus Salonas peruenit; ibiq. concitatis Dalmatis, reliquisq. barbaris, Hissam a Caesaris amicitia auertit: conuentum Salonis cum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi permouere posset, opidum oppugnare instituit. est autem opidum & loci natura, & colle munitum. sed celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus, sese munierunt: & cum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti uulneribus, ad extremum auxilium descenderunt: seruosq. omnes puberes liberauerunt: & praefectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius quinque castris opidum circumdedit; atque uno tempore obsidione, & oppugnationibus eos premere coepit. Illi, omnia perpeti parati, maxime* re frumentaria laborabant. *qua de re missis ad Caesarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: & longo interposito spatio, cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris, mulieribusq. in muro dispositis, ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum ijs, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octauij castra irruerunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusq. eos castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos, atque ipsum

ipsum Octaviū in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamq. hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octavius, desperata oppugnatione opidi, * Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit. * Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeij praefectum, bis in potestatem peruenisse Caesaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. hunc pro suis beneficijs Caesar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemq. apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem haec summa mandatorum: debere utrumque pertinaciae finem facere, & ab armis discedere, neque amplius * fortunam periclitari; satis esse magna utrimque incommoda accepta; quae pro disciplina, & praecipis habere possent, ut reliquos casus timerent: illum ab Italia expulsū, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusq. Hispanijs, & cohortibus in Italia, atque Hispania civium Romanorum c. atque xxv. se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumq. deditioe ad Corcyram: proinde sibi, ac reip. parcerent, quantumq. in bello fortuna posset, iam ipsi incommodis suis satis essent documento; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo uiderentur: si uero alteri paulum modo tribuisset fortuna, non esse usurum condicionibus pacis eum, qui superior uideretur, neque fore aequa parte contentum, qui se omnia habitu-

rum confideret : condiciones pacis , quoniam antea conuenire non potuiffet , Romae a fenatu , & a populo peti debere : interea & reip. & ipsis place-
re oportere , fi uterque in concione ftatim iurauiffet , fe triduo proximo exercitum dimiffurum , de-
pofitisq. armis , auxilijsque , quibus nunc confide-
ret , neceffario populi fenatusq. iudicio fore utrum-
que contentum : haec quo facilius Pompeio pro-
bari poffent , omnes fuas terreftrcs , urbiumq. co-
pias dimiffurum . Vibullius , his* expofitis a Cae-
fare , non minus neceffarium effe exiftimauit , de
repentino aduentu Caesaris Pompeium fieri cer-
tiores , uti ad id confilium capere poffet , ante
quam de mandatis agi inciperet : atque ideo , con-
tinuato , & nocte , & die itinere , atque mutatis
ad celeritatis iumentis , ad Pompeium conten-
dit ; ut , adeffe Caefarem omnibus copijs , nuncia-
ret . Pompeius erat eo tempore in Candauia ;
iterq. ex Macedonia in hiberna , Apolloniam ,
Dyrrhachiumque , habebat . fed , re noua pertur-
batus , maioribus itineribus Apolloniam petere
coepit , ne Caesar orae maritimae ciuitates occu-
paret . At ille , expofitis militibus , eodem die
Oricum proficifcitur . Quo cum ueniffet ; L. Tor-
quatus , qui iuffu Pompeij opido praecerat , praefi-
diumq. ibi Parthinorum habebat , conatus por-
tis claufis opidum defendere , Graecos murum ad-
fcendere , atque arma capere , iubet . illi autem
cum fe contra imperium populi R. pugnatu-
ros effe negarent ; opidani autem fua fponte Caefarem
recipere

recipere conarentur, desperatis omnibus auxilijs, portas aperuit; & se, atque opidum Caesari dedit; incolumisq. ab eo conseruatus est. Recepto Caesar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi praeerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesq. ab Apolloniatis exigere, coepit. Illi uero daturos se negare; neque portas consuli praeclusuros; neque sibi iudicium sumpturos contra, * atque omnis Italia, populusque R. iudicauisset. Quorum cognita uoluntate, * clam profugit. Apolloniatum ad Caesarem legatos mittunt, opidoque recipiunt. Hos sequuntur Bellidenses, Amatiini, & reliquae finitimae ciuitates, totaq. Epirus; & legatis ad Caesarem missis, quae imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis his rebus, quae erant Orici, atque Apolloniae gestae, Dyrrhachio timens diurnis eo, nocturnisq. itineribus, contendit. simul ac Caesar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, ut paene omnes in Epiro, finitimisq. regionibus signa relinquerent; complures arma proijcerent; ac sugae simile iter uideretur. sed, cum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraq. metari iussisset; perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit; iuratq. se eum non deserturum, eundemq. casum subiturum, quemcumque

ei fortuna tribuisset . Hoc idem reliqui iurant legati . hos tribuni mil. centurionesq. sequuntur , atque idem omnis exercitus iurat . Caesar* profecto occupato itinere ad Dyrrhachium , finem properandi facit : castraq. ad flumen Apsum ponit , in sinibus Apolloniaticum ; ut* uigilijs , castellisq. benemeritae ciuitates tutae essent : ibiq. reliquarum ex Italia legionum aduentum expectare , & sub pellibus hiemare , constituit . hoc idem Pompeius facit ; & , trans flumen Apsum positis castris , eo copias omnes , auxiliaq. conduxit . Calenus , legionibus , equitibusq. Brundisii in naues* positus , ut erat praeceptum a Caesare , quantum nauium facultatem habebat , naues soluit ; paulumq. a portu progressus , litteras a Caesare accipit ; quibus est certior factus , portus , litora . omnia classibus aduersariorum teneri : Quo cognito , se in portum recipit , nauesq. omnes reuocat : una ex ijs , quae perseuerauit , neque imperio Caleni obtemperauit , quod erat sine militibus , priuatoq. consilio administrabatur , delata* Oricum , atque a Bibulo expugnata est : qui de seruis , liberisq. omnibus ad impuberes supplicium sumit , & ad unum interficit . ita , exiguo tempore , * magno casu totius exercitus salus constitit . Bibulus , ut supra demonstratum est , erat cum classe ad Oricum : & , sicut mari , portubusq. Caesarem prohibebat , ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur . praesidijs enim dispositis , omnia litora a Caesare tenebantur : neque ligandi,

gnandi, neque aquandi, neque naues ad terram religandi potestas fiebat. erat res in magna difficultate: summisq. angustijs rerum necessariorum premebantur; adeo, ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam, Corcyra nauibus onerarijs supportare: atque uno tempore accidit, ut, difficilioribus usi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectae naues, noturnum excipere rorem* cogerentur: quas tamen difficultates patienter, & aequo animo ferebant; neque sibi nudanda litora, & relinquendos portus existimabant. Sed, cum essent in quibus demonstraui angustijs; ac se Libo cum Bibulo coniunxisset; loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis: quorum alter opidi muris, alter praesidijs terrestribus praeerat; uelle se de maximis rebus cum Caesare loqui, si sibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandae caussa, ut de compositione aeturi uiderentur. Interim postulant, ut sint induitiae; atque ab ijs impèrant. magnum enim, quod afferebant, uidebatur; & Caesarem id summe sciebant cupere; & * perfecturum aliquid* de Bibuli mandatis, existimabatur. Caesar eo tempore cum legione una* profectus erat ad recipiendas ulteriores ciuitates; & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur. * Erat autem ad Buthrotum oppositum Corcyrae. Ibi ab Acilio certior, & Murco per litteras factus de postulatis Libonis, & Bibuli, legionem relinquit; ipse Ori-

cum reuertitur . eo cum uenisset , euocantur illi ad colloquium . prodit Libo , atque * excusat Bibulum , quod is iracundia summa erat , inimicitiasq. habebat etiam priuatas cum Caesare , ex aedilitate , & praetura conceptas ; ob eam * rem colloquium uitasse , ne res maximae spei , maximaeq. utilitatis eius iracundia impedirentur : Pompeij summam esse , ac fuisse semper uoluntatem , ut componeretur , atque ab armis discederetur : sed potestatem se eius rei nullam habere ; propterea quod de consilij sententia summam belli , rerumq. omnium Pompeio permiserint : sed , postulatis Caesaris cognitis , missuros ad Pompeium , atque illum reliqua * perfecturum , hortantibus ipsis : interea manerent indutiae , dum ab illo rediri posset ; ne ne alter alteri noceret . huc addita pauca de causa , & de copijs , auxilijsq. suis . Quibus rebus neque * tum respondendum Caesar existimabat : neque nunc , ut memoriae prodatur , satis causae putamus . Postulabat Caesar , ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret ; idq. ipsi fore reciperent , aut acceptos per se ad eum perducerent ; quod ad indutias pertineret , sic belli rationem esse diuisam ; ut illi classe naues , auxiliaq. sua impedirent ; ipse ut aqua , terraq. eos prohiberet ; & , si hoc sibi remitti uellent , remitterent ipsi de maritimis custodijs ; sin illud tenerent , se quoque id retenturum : nihilo minus tamen agi posse de compositione , ut haec non remitterentur ; neque hanc rem esse impedimenti lo-

co . Illi neque legatos Caesaris recipere , neque periculum praestare eorum , sed totam rem ad Pompeium reijcere : unum instare de indutijs , uehementissimeq. contendere . * Quos ubi Caesar intellexit , praesentis periculi , atque inopiae uitandae causa , omnem orationem instituisse , neque ullam spem , aut condicionem pacis asserre ; ad reliquam cogitationem belli sese recepit . Bibulus , multos dies terra prohibitus , & grauiore morbo ex frigore , ac labore implicitus , cum neque curari posset , neque susceptum officium deserere uellet , * uim morbi sustinere non petuit . Eo mortuo , ad neminem unum summa iuperij redit : sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat . * Vibullius , sedato tumultu , quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat , ubi primum , rursus adhibito Libone , & L. Lucceio , & Theophane , quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat , de mandatis Caesaris agere instituit . eum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit , & loqui plura prohibuit . Quid mihi , inquit , aut uita , aut ciuitate opus est , quam beneficio Caesaris habere uidebor ? cuius rei opinio tolli non poterit , nisi cum in Italiam , ex qua profectus sum , reductus existimabor , bello perfecto . Ab ijs Caesar haec dicta cognouit , qui sermoni interfuerunt . conatus tamen nihilominus est alijs rationibus per colloquia de pace agere . Inter bina castra Pompeij , atque Caesaris unum flumen tantum inter-

erat *Apſus* : crebraq. inter ſe colloquia milites habebant : neque ullum interim telum per paſſiones colloquentium tranſiiciebatur . Mittit *P. Vatinium* legatum ad ripam ipſam fluminis ; qui ea , quae maxime ad pacem pertinere uiderentur , ageret ; & crebro magna uoce pronunciaret , liceret ne cuius ad ciues de pace legatos mittere ; quod etiam fugitiuis ab ſaltu *Pyrenaeo* , praedonibusq. licuiſſet ; praefertim , ut id agerent , ne ciues cum ciuibus armis decertarent . Multa ſuppliciter locutus , ut de ſua , atque omnium ſalute debebat , ſilentioq. * ab utriſque militibus * auditus , reſponſum eſt ab altera parte , *A. Varronem* proſiteri , ſe altera die ad colloquium uenturum ; atque una etiam utrimq. admodum tuto legati uenire , & , quae uellent , exponere poſſent ; certumq. ei rei tempus conſtituitur . Quo cum eſſet poſtero die uentum ; magna utrimq. multitudo conuenit ; magnaq. erat eius rei exſpectatio : atque omnium intenti animi ad pacem eſſe uidebantur . Qua ex frequentia *T. Labienus* prodijt , * ſummiſſa oratione loqui de pace , atque altercari cum *Vatinio* incipit . quorum mediam orationem interrumpunt undique ſubito tela immiſſa ; quae ille obteſtus armis militum uitauit . uulnerantur tamen complures , in hiſ *Cornelius Balbus* , *M. Plotus* , *L. Tiburtius* , centuriones , militesq. non nulli . Tum *Labienus* , Deſinite ergo de compoſitione loqui . nam nobis , niſi *Caesaris* capite relato , pax eſſe * nulla poteſt . Iſdem temporibus *Romae* *M. Coelius Rufus* praetor,

tor, caussa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum, iuxta C. Trebonij, praetoris urbani, sellam collocavit; & si quis * appellasset de aestimatione, & de solutionibus, quae per arbitrium fierent, ut Caesar praesens constituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat aequitate decreti, & humanitate Trebonij, qui his temporibus clementer, & moderate ius dicendum existimabat, ut reperiri non posset, a quibus initium * appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam, aut temporum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras uero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiae est? itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Coelius. & ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam uideretur, legem promulgauit, ut sexies * seni dies sine usuris creditae pecuniae soluantur. Cum resisteret Seruilius consul, reliquiq. magistratus; & minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgauit; unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donauit; aliam tabularum nouarum: impetumq. multitudinis in C. Trebonium facto; & non nullis uulneratis, eum de tribunali deturbauit; de quibus rebus Seruilius consul ad senatum retulit; senatusq. Coelium ab rep. remouendum censuit. Hoc decre-

decreto, eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominia, & dolore permotus, palam se proficisci ad Caesarem simulauit, clam nuncijs ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eius nomine erat damnatus; * atque, eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriae familiae quias habebat, sibi coniunxit; atque eum in agrum ad sollicitandos pastores praemisit. Ipse, cum Casilinum uenisset, unoq. tempore signa eius militaria, atque arma Capuae essent * comprehensa, familia Neapoli uisa, atque proditio opidi appareret; patefactis consilijs, exclusus Capua, & periculum ueritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit; atque eo itiuere sese auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quae faceret, iussu, atque imperio facere Pompeij, quae mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex aere alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset; quibusdam salutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare coepit. * eo cum a Q. Pedio praetore cum legione lapide ictus esset ex muro, periit: & Coelius profectus, ut dicebatur, ad Caesarem peruenit Turios; ubi, * cum quosdam eius municipij sollicitaret, equitibus Caesaris Gallis, atque Hispanis, * qui eo praesidij causa missi erant, pecunia polliceretur, ab ijs est interfectus. itaque magnarum initia rerum, quae occupatione magistratum,

Et temporum sollicitam Italiam habebant, ce-
rem, Et facilem exitum habuerunt. Libo, pro-
fectus ab Orico cum classe, cui praeerat, nauium
L. Brundisium uenit, insulamq. quae contra Brun-
disium portum est, occupauit; quod praestare,
unum locum arbitrabatur,*qua necessarius nostris
erat egressus, quam omnium litora, ac portus cu-
stodia clausos teneri. hic, repentino aduentu, na-
ues onerarias quasdam nactus, incendit: Et unam
frumento onustam abduxit; magnumq. nostris ter-
rorem iniecit; Et noctu militibus, Et sagitta-
rijs in terram expositis, praesidium equitum deie-
cit; Et adeo loci opportunitate profecit, ut ad
Pompeium litteras mitteret; naues reliquas, si
uellet, subduci, Et refici iuberet; sua classe auxi-
lia sese Caesaris prohibiturum. Erat eo tempore
Antonius Brundisii; qui, uirtuti militum confi-
sus, scaphas nauium magnarum circiter LX cra-
tibus, pluteisq. contexit;*eoque milites delectos
imposuit; atque eas in litore pluribus locis sepa-
ratim disposuit; nauesq. triremes LX quas Brun-
disii faciendas curauerat, per causam exercendo-
rum remigum ad fauces portus prodire iussit. haec
cum audacius progressus Libo uidisset, sperans in-
tercipi posse, quadriremes V. ad eas misit. quae
cum nauibus nostris appropinquassent; nostri uete-
rani in portum refugiebant; illi, studio incitati,
incautius sequebantur. iam ex omnibus partibus
subito Antonianae scaphae, signo dato, se in bo-
stes incitauerunt; primoq. impetu unam ex his
qua-

quadriremem cum remigibus, defensoribusq. suis ceperunt; reliquas turpiter * fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, * aqua prohiberentur. qua necessitate, & ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, * obsessionemq. nostrorum omisit. Multi iam menses transierant; & hiems praecipitauerat; neque Brundisio naues, legionesq. ad Caesarem ueniebant; ac non nullae eius rei praetermissae occasiones Caesari uidebantur; quod certe saepe flauerant uenti, quibus necessario committendum existimabat. quantoq. eius amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus praeerant; maioremq. fiduciam prohibendi habebant; & crebris Pompeij litteris castigabantur, quoniam primo uenientem Caesarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus impedirent: duriusq. quotidie tempus ad transportandum lenioribus uentis expectabant. Quibus rebus permotus Caesar, Brundisium ad suos seuerius scripsit, ut, nacti idoneum uentum, ne occasionem nauigandi dimitterent; & ad * Oricum * siue ad litora Apollonia-tium, cursum dirigerent; * quod eo naues eicere possent. Haec a custodibus classium loca maxime uacabant; quod se longius * portibus committere non auderent. Illi, adhibita audacia, & uirtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio Caleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro salute Caesaris recusantibus, nacti

nacti Austrum naues soluunt; atque altera die Apolloniam, Dyrrhachiumq. * praeteruehuntur. qui cum essent ex continenti uisi; Q. Coponius, qui * Dyrrhachij classi Rhodiae praeerat, naues ex portu educit; & cum iam nostris, remissione uento, appropinquasset, idem Auster increbuit, nostrisq. praesidio fuit. Neque uero ille ob eam causam conatu desistebat, sed labore, & perseuerantia nauarum, se uim tempestatis superare posse sperabat; praeteruectosq. Dyrrhachium magna ui uenti, nihilo * secius sequebatur. nostri, usi fortunae beneficio, * tamen impetum classis timebant, si forte uentus remisisset. nacti portum, qui appellatur Nymphaeum, ultra Lyssum millia passuum I I I. eo naues introduxerunt: qui portus ab Africo tangebatur, ab Austro non erat tutus: leuiusq. tempestatis, quam classis, periculum existimauerunt. Quo simul atque intus est itum, incredibili felicitate Auster, qui per biduum flauerat, in Africum se uertit. Hic subitam commutationem fortunae uidere licuit. qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris nauibus periculum intulerant, de suo timere cgebantur. itaque, tempore commutato, tempestas & nostros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, ut ad unam * constratae omnes numero x v i. eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumq. numero, pars ad scopulos * allisa interficeretur, pars a nostris distraheretur: quos omnes conseruatos Caesar domum remisit. nostrae

naues

naues II, tardius cursu confecto, in noctem conie-
 ctæ, cum ignorarent, quem locum reliquæ cepis-
 sent, contra Lyssum in anchoris constiterunt. has,
 scaphis, minoribusq. nauigijs compluribus sum-
 ptis, Otacilius Crassus, qui Lyssi praeerat, expugna
 re parabat: simul de deditioe eorum agebat, &
 incolumitatem deditis pollicebatur. Harum al-
 tera nanis ducentos uiginti ex legione tironum sus-
 tulerat: altera ex ueterana paulo minus * ducen-
 tis se complebat. * Hic cognosci licuit, quan-
 tum esset hominibus praesidij in animi fortitu-
 dine. tirones enim multitudine nauium per-
 territi; & salo, nausaeq. confecti, iureiurando
 accepto, nihil ijs nocituros hostes, se Otacilio de-
 diderunt: qui omnes, ad eum perducti, contra re-
 ligionem iurisiurandi in eius conspectu crudelissi-
 me interficiuntur. At ueteranae legionis mili-
 tes, item conflictati & tempestatis, & sentinae
 uitijs, * non ex pristina uirtute remittendum ali-
 quid putauerunt; sed, tractandis condicionibus,
 & simulatione deditiois extracta primo noctis
 tempore, gubernatorem in terram nauem eicere
 cogunt; ipsi, idoneum locum nacti, reliquam no-
 ctis partem ibi confecerunt, & luce prima, missis
 ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem o-
 rae maritimae * asseruabant, circiter CD, quiq.
 eos armati ex praesidio secuti sunt, se defende-
 runt; & non nullis eorum interfectis, incolumes
 ad nostros sese receperunt. Quo facto, conuentus
 ciuium Romanorum, qui Lyssum obtinebat, quod
 opidum

opidum ijs antea Caesar attribuerat, muniendum-
que curauerat, Antonium recepit, omnibusq. re-
bus iuuit. Otacilius, sibi timens, opido fugit,
& ad Pompeium peruenit. Ex omnibus copijs
Antonius, quarum erat summa ueteranorum III
legionum, uniusq. tironum, & equitum DCCC.
plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos
milites, equitesq. transportandos; pontones, quod
est genus nauium Gallicarum, Lyssi reliquit; hoc
consilio, ut, si forte Pompeius, uacuam existi-
mans Italiam, eo transiecisset exercitum, quae
opinio erat edita in uulgus, aliquam Caesar ad in-
sequendum facultatem haberet: nunciosq. ad eum
celeriter mittit, quibus regionibus exercitum ex-
posuisset, & quid militum transuexisset. Hoc
eodem fere tempore Caesar, atque Pompeius cog-
noscunt. nam praeteruectas Apolloniam, Dyrrha-
chiumq. naues uiderant: ipsi iter secundum eas
terras direxerant: sed, quo essent eae delatae, pri-
mis diebus ignorabant; cognitaq. re, diuersa sibi
ambo consilia capiunt; Caesar, ut quamprimum
se cum Antonio coniungeret; Pompeius, ut ue-
nientibus in itinere se opponeret, & si impruden-
tes ex insidijs adoriri posset. Eodemq. die uter-
que eorum ex castris statiuus a flumine Apso exer-
citum educunt, Pompeius clam, & noctu, Caesar
palam, atque interdiu.* sed Caesari, circuitu ma-
iore, iter erat longius, aduerso flumine, ut uado
transire posset. Pompeius, quia expedito itine-
re flumen ei transeundum non erat, magnis itine-
ribus

ribus ad Antonium contendit : atque, ubi eum ap-
propinquare cognouit, idoneum locum naetus, ibi
copias collocavit : suosq. omnes castris continuit,
ignesq. fieri prohibuit ; quo occultior esset eius ad-
uentus. Haec ad Antonium statim per Graecos de-
feruntur. Ille, missis ad Caesarem nuncijs, unum
diem sese castris tenuit . altero die ad eum perue-
nit Caesar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne
duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco dis-
cedit, omnibusq. copijs ad Asparagum Dyrrhachi-
norum peruenit, atque ibi idoneo loco castra ponit.
His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam cir-
ca montem Amanum acceptis, sese imperatorem
appellauerat . Quo facto ciuitatibus, tyrannisq.
magnas imperauerat pecunias : item a publicanis
suae prouinciae debitam biennij pecuniam exege-
rat, & ab eisdem insequentis anni mutuam* prae-
ceperat : equitesq. toti prouinciae imperauerat,
Quibus coactis, finitimis hostibus, Parthis post
se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperato-
rem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione ha-
buerant, legiones, equitesq. ex Syria deduxerat :
summaq. sollicitudine, ac timore Parthici belli in
prouinciam cum uenisset ; ac non nullae militum
*uoces audirentur, sese, contra hostem si ducerentur,
ituros ; contra ciuem, & consulem arma non
laturos ; deductis Pergamum, atque in locupletis-
simas urbes in hiberna legionibus, maximas lar-
gitiones fecit ; & confirmandorum militum caus-
sa, diripiendas ijs ciuitates dedit . Interim acer-
bissime

bissime imperatae pecuniae tota prouincia exigebantur. Multa praeterea generatim ad auaritiam excogitabantur. in capita singula seruorum, ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, uecturae imperabantur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias uidebatur. non solum urbibus, sed paene uicis, castellisq. singuli cum imperio praesciebantur. qui horum quid acerbissime, crudelissimeq. fecerat, is & uir, & ciuis optimus habebatur. erat plena licitorum, & imperiorum prouincia, conferta praefectis, atque exactoribus: qui, praeter imperatas pecunias, suo etiam privato* imperio compendio seruiebant. dictitabant enim, se, domo, patriaq. expulsos, omnibus necessarijs egere rebus; ut honesta praescriptione rem turpissimam tegerent. Accedebant ad haec grauissimae usurae, quod in bello plerumque accidere consuevit, uniuersis imperatis pecunijs: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaque aes alienum prouinciae eo biennio multiplicatum est. nec minus ob eam causam ciuibus Romanis eius prouinciae, sed in singulos conuentus, singulasq. ciuitates, certae pecuniae imperabantur: mutuasq. illas ex S. C. exigi dictabant: publicanis, uti in sorte fecerant, insequentis anni uectigal pro mutuo. Praeterea Ephesi a sano Dianae depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, ceterasq. eius Deae statuas. Cum in fanum

uentum esset, adhibitis compluribus senatorij ordinis, quos aduocauerat Scipio, litterae ei red-
duntur a Pompeio, mare transisse cum legionibus
Caesarem, properaret ad se cum exercitu uenire;
* omnia. posthaberet. His litteris acceptis, quos
aduocauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam
parare incipit: paucisq. post diebus est profectus.
haec res Ephesiae pecuniae salutem attulit. Cae-
sar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico le-
gione, quam tuendae orae maritimae caussa posue-
rat, tentandas sibi prouincias, longiusq. proceden-
dum existimabat; & cum ad eum legati uenissent
ex Thessalia, Aetoliaque, qui praesidio misso,
pollicerentur earum gentium ciuitates imperata
facturas, L. Cassium Longinum cum legione tiro-
num, quae appellabatur xxvii. atque equitibus
cc. in Thessaliam, C. Caluesium Sabinum cum
cohortibus v. paucisq. equitibus in Aetoliam mi-
sit: * maxime eos, quod erant propinquae regio-
nes, de re frumentaria, ut prouiderent, horta-
tus est. Cn. Domitium Caluinum cum legioni-
bus ii, xi. & xii. & equitibus d. in Macedo-
niam proficisci iubet. Cuius prouinciae ab ea par-
te, quae Libera appellabatur, Menedemus, prin-
ceps earum regionum missus legatus, omnium suo-
rum excellens studium profitebatur. Ex his Cal-
uesium, primo aduentu, summa omnium Aeto-
lorum receptus uoluntate, praesidijs aduersario-
rum Calidone, & Naupactoreiectis, omni Aeto-
lia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legio-
ne

ne peruenit . hic, cum essent factiones duae , uaria uoluntate ciuitatum utebatur . Egesaretus, ueterris homo potentiae , Pompeianis rebus studebat . Petreius, summae nobilitatis adolescens, suis , ac suorum opibus Caesarem enixe iuuabat . Eodemq. tempore Domitius in Macedoniam uenit: & cum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire coepissent, nunciatum est, adesse Scipionem cum legionibus , magna & opinione , & fama omnium . nam plerumque in nouitate fama antecedit . Hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu contendit ad Domitium; & cum ab eo millia passuum xx. absuisset , subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit . hoc adeo celeriter fecit ; ut simul , adesse, & uenire , nunciaretur . & , quo iter expeditius faceret , M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia diuidit , cum cohortibus lxx. praesidio impedimentis* legionum reliquit, castellumq. ibi muniri iussit . Eodem tempore equitatus regis Cotti ad castra Cassii aduolauit , qui circum Thessaliam esse consueuerat . Tum, timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, uisisq. equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam uersus iter facere coepit . At Scipionem, properantem sequi , litterae sunt* consecutae a M. Fauonio , Domitium cum legionibus adesse, nec se praesidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis , tenere posse . Quibus litteris

acceptis, consilium Scipio, iterq. commutat; Cassium sequi desistit; Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque, die ac nocte continuato itinere, ad eum peruenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecursores Scipionis uiderentur. Ita Cassio industria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, in castris statuis biduo moratus, ad flumen, quod inter eum, & Domitij castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum uado transducit; & castris positus, postero die mane, copias ante frontem castrorum struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, proelio decertaret, sed, cum esset inter bina castra campus, circiter millium passuum & 1. castris Scipionis aciem suam subiecit. ille a uallo non discedere perseuerauit. attamen, aegre retentis Domitianis militibus, est factum, ne proelio contenderetur; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum studium, alacritatemq. pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se contineret, qui cum magna expectatione uenisset, temere progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem uasis, flumen transit; atque in eandem partem, ex qua uenerat, redijt: ibiq. prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias

insidias equitum collocavit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant. Et cum, quotidiana consuetudine, Q. Varus, praefectus equitum Domitij, uenisset; subito illi ex insidijs consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterq. ad suos quisque ordines redijt; atque ultro uniuersi in hostes impetum fecerunt. ex his circiter xx c. interfectis, reliquis in fugam coniectis, * duobus amissis, in castra se receperunt. His rebus gestis, Domitius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit sese, angustijs rei frumentariae adductum, castra mouere, uasisq. militari more conclamatis, progressus millia passuum III, loco idoneo, et occulto omnem exercitum, equitatumq. collocavit. Scipio, ad se quendum paratus, equitatum, magnamq. partem leuis armaturae ad explorandum iter Domitij, & cognoscendum, praemisit. qui cum essent progressi, primaeq. turmae insidias intrauissent; ex fremitu equorum illata suspitione, ad suos se recipere coeperunt; quiq. hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati, restiterunt. nostri, cognitis * insidijs, ne frustra reliquos expectarent, duas nocti hostium turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius, praefectus equitum. reliquos omnes earum turmarum, aut interfecerunt, aut captos, ad Domitium deduxerunt. Deductis orae maritimae praesidijs, Caesar, ut supra demonstratum est, III cohortes Orici, opidi tuendi causa, reliquit; ipsq. custodiam nauium longarum transdidit, quas ex

Italia transduxerat. huic officio, opidoq. *praeerat Acilius legatus. Is naues nostras in interiorem partem post opidum reduxit, & ad terram deligauit; faucibusq. portus nauem onerariam submersam obiecit, & huic alteram coniunxit; super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus compleuit, tuendamq. ad omnes repentinos casus transdidit. Quibus cognitis rebus, *Cn. Pompeij filius, qui classi Aegyptiae praeerat, ad Oricum uenit; submersamq. nauim remulco, multisq. *contendens funibus abduxit: atque alteram nauem, quae erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosq. semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe moenia opidi tentans, ut aduersariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros uicit: deiectisq. defensoribus, qui omnes scaphis *exceptis refugerant, etiam nauem expugnauit: eodemq. tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quae *paene insulam contra opidum effecerat: 14. biremes, subiectis scutulis, impulsas uectibus in interiorem partem transduxit. *ita, ex utraque parte naues longas aggressus, quae erant deligatae ad terram, atque *inanes, 14. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Laelium, ab Asiatica *classe abductum, reliquit, qui commeatus *Hellide, atque Amantia importari in opidum prohibebat; ipse, Lyssum profectus,

fectus, naues onerarias xxx. a M. Antonio re-
lictas intra portam aggressus, omnes incendit: Lys-
sum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Ro-
manis, qui eius erant conuentus, militibusq. quos
praesidiy causa miserat Caesar, triduum moratus,
paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde dis-
cessit. Caesar, postquam Pompeium ad Aspara-
gum esse cognouit, eodem eum exercitu profectus,
et expugnato in itinere opido Parthinorum, in
quo Pompeius praesidium habebat, III. die in Ma-
cedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaq. eum ca-
stra posuit; et postridie, eductis omnibus copijs, a-
cie instructa, decertandi potestatem Pompeio se-
cit. ubi eum suis locis se tenere animaduertit; re-
ducto in castra exercitu, aliud sibi consilium ca-
piendum existimauit. itaque postero die omnibus
copijs, magno circuitu, difficili, angustiq. itinere,
Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium
aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi
posse, quod omnem commeatum, totiusq. belli ap-
paratum eo contulisset, ut accidit. Pompeius e-
nim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso
ab ea regione itinere profectum uidebat, angustijs
rei frumentariae compulsus discessisse existi-
mabat: postea, per exploratores certior factus, poste-
ro die castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei
posse sperans. quod fore suspicatus Caesar, milites-
que adhortatus, ut aequo animo laborem ferrent,
parua parte noctis itinere intermisso, mane Dyr-
rhachium uenit, cum primum agmen* Pompeij

procul cerneretur, atque ibi castra posuit. Pompeius, interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumq. habet nauibus medio-crem, atque eas a quibusdam protegit uētis, castra communit: eo partem nauium longarum conuenire, frumentum, commeatumq. ab Asia, atq. omni-
bus regionibus, quas tenebat, comportare impe-
rat. Caesar, longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesq. ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Ita-
lia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumenta-
riae *caussa, L. Canuleium legatum misit: quodq. hae regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; uecturasq. frumenti finitimis ciuitati-
bus descripsit. item Lyssso, Parthinisq. & omni-
bus castellis, quod esset frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum, *cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera, & montuosa, ac plerumque utun-
tur frumento importato; tum, quod Pompeius haec prouiderat; & superioribus diebus praedae loco Parthinos habuerat; frumentumq. omne conqui-
situm, spoliatis, effossisq. eorum domibus per equi-
tes comportauerat. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. erant enim circum castra Pompeij permulti editi, atque asperi colles: hos primum praesidijs tenuit; castellaq. ibi commu-
nit. inde, ut loci cuiusque natura serebat, ex castel-
lo in castellum perducta munitione circumuallare

Pompe-

Pompeium instituit: haec spectans, quod angusta re-
frumentaria utebatur, quodq. Pompeius multitudi-
ne equitum ualebat, qua minore periculo undique
frumentum, commeatumq. exercitui supportare
posset: simul, ut pabulatione Pompeium prohibe-
ret, equitatumq. eius ad rem gerendam inutilem
efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxi-
me apud exterarum nationes niti uidebatur, minue-
ret; cum fama per orbem terrarum percrebuisse,
illum a Caesare obsideri, neque audere proelio di-
micare. Pompeius neque a mari, Dyrrhachioq.
discedere uolebat; quod omnem apparatus belli,
tela, arma, tormenta ibi collocauerat, frumen-
tumq. exercitui nauibus supportabat; neque mu-
nitiones Caesaris prohibere poterat, nisi proelio
decertare uellet; quod eo tempore statuerat non es-
se faciendum. Relinquebatur; ut, * extremam
rationem belli sequens, quam plurimos colles occu-
paret, & quam latissimas regiones praesidijs te-
neret, Caesarisq. copias, quammaxime posset, di-
stineret: idq. accidit. castellis enim XXIV effectis,
XV millia passuum circuitu * amplexus, hoc spatio
pabulatur; multaq. erant intra eum locum ma-
nu fata, quibus interim iumenta pascerentur. at-
que, ut nostri perpetuas munitiones uidebant,
perductas ex castellis in proxima castella, ne quo lo-
co erumperent Pompeiani, & nostros post tergum
adorirentur, timebant: ita illi * interiore spatio
perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco no-
stri intrare, atque ipsos a tergo circumuenire, pos-
sent.

sent . sed illi operibus vincebant; quod & numero militum praestabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant . Quae * cum erant loca Caesari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copijs, & dimicare, non constituerat, tamen suis locis sagittarios, funditoresq. mittebat, quorum magnum habebat numerum; multiq. ex nostris vulnerabantur: magnusq. incessebat timor sagittarum; atq. omnes fere milites, aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex corijs tunicas, aut segmenta fecerant, quibus tela vitarent . In occupandis praesidijs * magna vi uterq. utebatur; Caesar, ut quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, ut quamplurimos colles quammaximo circuitu occuparet . crebraq. ob eam causam proelia fiebant . In his, cum legio Caesaris xi . praesidium quoddam occupauisset, & munire coepisset; huic loco propinquum, & contrarium collem Pompeius occupavit, nostrosq. opere prohibere coepit: &, cum una ex parte prope aequum aditum haberet, primum sagittarijs, funditoribusq. circumiectis, postea levis armaturae magna multitudo missa, tormentisq. prolatiis, munitiones impediabat . neque erat facile nostris, uno tempore propugnare, & munire . Caesar, cum suos ex omnibus partibus vulnerari uideret, recipere se * iussit, & loco excedere . erat per declivem receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod, timore adducti, locum relinquere uidebantur . Dicitur eo tempo-

re glorians apud suos Pompeius dixisse, non recusare se, quin nullius usus imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Caesaris sese recepissent inde, quo temere essent progressae. Caesar, receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & aduersas locari; intra has mediocri latitudine fossam, rectis militibus, obduci iussit, locumq. in omnes partes quammaxime impediri. ipse idoneis locis funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius, atque audacius nostros premere, & instare coeperunt: cratesq. pro munitione obiectas propulerunt, ut fossas transscenderent. Quod cum animaduertisset Caesar, ueritus, ne non reducti, sed reiecti, uiderentur, maiusq. detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni praeerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes impetum fieri iussit. milites legionis IX. subito constipati pila coniecerunt; & ex inferiore loco aduersus * clium incitati cursu, praecipites Pompeianos egerunt. * Quibus ad recipiendum crates directae, longurijq. obiecti, & institutae fossae magno impedimento fuerunt. Nostri nero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v. omnino suorum amissis, quietissime se receperunt; paulloq. circa eum locum morati, alijs comprehensis collibus, munitiones perfecerunt. erat nona, & inusitata belli

belli ratio, cum tot castellanorum numero, tantoq-
 spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidio-
 nis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, qui-
 cumq. alterum obsidere conati sunt, perclusos,
 atque infirmos hostes adorti, aut proelio supera-
 tos, aut aliqua offensione permotos continuerunt,
 cum ipsi numero militum, equitumq. praestarent.
 causa autem obsidionis haec fere esse consuevit, ut
 frumento hostes *prohibeantur. at tum integras,
 atque incolumes copias Caesar inferiore militum
 numero continebat; cum illi omnium rerum copia
 abundarent. quotidie *enim magnus undique na-
 tium numerus conueniebat, quae commeatum sup-
 portarent: neque ullus flare uentus poterat, quin
 aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse au-
 tem, consumptis longe, lateq. frumentis, summis
 erat in angustiis. sed tamen haec singulari patien-
 tia milites ferebant. recordabantur enim, eadem
 se superiore anno in Hispania perpeffos, labore,
 & patientia maximum bellum confecisse. memi-
 nerant, ad Alesiam magnam se inopiam perpes-
 sos; multo etiam maiorem ad Auaricum, maxi-
 marum se gentium uictores discessisse. non, illis
 hordeum cum daretur, non legumina recusabant:
 pecus uero, cuius* rei summa erat ex Epiro co-
 pia, magno in honore habebant. Est etiam genus
 radicis, inuentum ab ijs, qui fuerant cum Vale-
 rio, quod appellatur Chara: quod admixtum lacte
 multum inopiam *leuat. id similitudinem panis
 efficiebat. eius erat magna copia. ex hoc effectos
 panes,

panes, cum in colloquijs Pompeiani famem nostris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, ut spem eorum minuerent. Iamq. frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. * crebraq. voces militum in uigilijs, colloquijsq. audiebantur, prius se cortice ex arboribus uicturos, quam Pompeium e manibus dimissuros. * frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos * eorum uix tolerari, reliqua uero iumenta interisse; uti autem ipsos in ualetudine non bona, cum angustijs loci, & odore taetro, & multitudine caduerum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquae summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caesar * aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustiae uallium, has, sublcis in terram * dimissis, praesaepserat; terramq. aggesserat; ut aquam continerent. * itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria, * & puteos fodere, cgebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant; qui tamen fontes a quibusdam praesidijs aberant longius, & celeriter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus optima ualetudine, summaq. aquae copia utebatur; tum commeatus omni genere praeter * frumentum abundabat; quibus quotidie melius succedere tempus, maioremq. spem maturitate frumentorum proponi uidebant. In nouo genere bel
li nouae

li nouae ab utrisque bellandi rationes reperiabantur. illi, cum animaduertissent ex ignibus, nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio aggressi, uniuersas * in multitudinem sagittas conijciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, haec reperiabant remedio, ut alio loco ignes facerent, * alio excubarent. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris praefecerat Caesar, auxilio cohorti uenit cum legionibus II; cuius aduentu facile sunt repulsi Pompeiani. neque uero conspectum, aut impetum nostrorum tulerunt: primisq. deiectis, reliqui se uerterunt, & loco cesserunt. sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla reuocauit. At plerique existimant, si acrius insequi uoluisset, bellum eo die potuisse finiri. cuius consilium reprehendendum non uidetur. aliae enim sunt legati partes, atque imperatoris. alter omnia agere ad praescriptum; alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla, a Caesare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque proelio decertare uoluit: quae res tamen fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse uideretur. Pompeianis * magnam res ad receptum difficultatem afferebat. nam, ex iniquo progressi loco, in summo constiterant. si per decliue sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco uerebantur. neque multum ad solis occasum temporis supererat. se enim conficiendi negotij prope in noctem rem

*dedu-

*deduxerant . ita , necessario , atque ex tempore capto consilio , Pompeius tumultum quendam occupavit : qui tantum aberat a nostro castello , ut telum , tormentum ue missum adigi non posset . Hoc consedit loco , atque cum communit : omnesq. ibi copias continuit . eodem tempore duobus praeter ea locis pugnatum est . nam plura castella Pompeius pariter , distinendae manus causa , tentauerat ; ne ex proximis praesidijs succurri posset . uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustinuit cum cohortibus III ; atque eam loco depulit . altero Germani , munitiones nostras * egressi , compluribus interfectis , sese ad suos incolumes receperunt . ita , uno die VI . proelijs factis , III . ad Dyrrhachium , III . ad munitiones , cum horum omnium ratio haberetur , ad duorum millium * numero ex Pompeianis cecidisse reperiebamus , euocatosq. * centuriones complures . in eo fuit numero Valerius Flaccus , L . filius , eius , qui praetor Asiam obtinuerat : signaq. sunt VI . miliaria relata . nostri non amplius xx omnibus sunt proelijs desiderati . sed in castello nemo fuit omnino militum , quin uulneraretur ; * quattuorq. ex una cohorte centuriones oculos amiserunt . & , cum laboris sui , periculiq. testimonium afferre uellent , millia sagittarum circiter xxx , in castellum coniecta , Caesari renunciauerunt : scutoq. ad eum relato Scaenae centurionis , inuenta sunt in eo foramina ccxxx . quem Caesar , ut erat de se meritis , & de rep. * donauit millibus ducentis

centis aeris : atque ab octauis ordinibus ad primipilum se transducere, pronunciauit . eius enim opera castellum conseruatum esse, magna ex parte, constabat . * cohortemq. postea duplici stipendio, frumento ue, * & specuarijs, militaribusq. donis amplissime donauit . Pompeius, noctu magnis additis munitiõibus, reliquis diebus turres exstruxit ; & , in altitudinem pedum xv effectis operibus, uineis eam partem castrorum obtexit ; & , v. intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita uigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas munitiões recepit . Aetolia, Acarnania, Amphiloehis, per Cassium Longinum, & Caluissium Sabinum, ut demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaïam ; ac paullo longius progrediendum, existimabat Caesar : itaque eo Fusium Calenum misit : & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adiungit . Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaïam missus a Pompeio obtinebat, Isthmum praemunire instituit, ut Achaïa Fusium prohiberet . Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum de uoluntate ipsarum ciuitatum recepit : non nullas urbes per uim expugnauit : reliquas ciuitates, circummissis legationibus, amicitia Caesaris conciliare studebat . In his rebus fere erat Fusius occupatus . Omnibus * deinceps diebus Caesar exercitum in aciem aequum in locum produxit, si Pompeius proelio decertare uellet ;

re uellet ; ut paene castris Pompeij legiones subijce-
ret : tantumq. a uallo eius prima acies aberat , uti
ne in eam telo , tormento ue adigi posset . Pompe-
ius autem , ut famam , & opinionem hominum te-
neret , sic pro castris exercitum constituebat , ut
III. acies uallum contingeret , omnisq. eius in-
structus exercitus telis * ex uallo abiectis protegi
posset . Haec cum in Achaia , atque apud Dyrrha-
chium gererentur , Scipionemq. in Macedoniam
uenisse , constaret ; non oblitus pristini instituti
Caesar , mittit ad eum Clodium , suum , atque il-
lius familiarem ; quem ab illo transditum initio ,
& commendatum , in suorum necessariorum nu-
mero habere instituerat . Huic dat litteras , man-
dataq. ad eum : quorum haec summa : sese omnia
de pace expertum , nihil adhuc arbitrari uitio fa-
ctum eorum , quos esse auctores eius rei uoluisset ;
quod sua mandata perferre * non opportuno tem-
pore ad Pompeium uererentur : Scipionem ea au-
thoritate esse , ut non solum libere , quae probas-
set , exponere , sed etiam ex magna parte compul-
lere , atque errantem regere posset : praeesse au-
tem suo nomine exercitui ; ut , praeter auctori-
tatem , uires quoque ad coercendum haberet : quod si
fecisset , quietem Italiae , pacem prouinciarum ,
salutem imperij uni omnes acceptam relatu-
ros . Haec ad eum mandata Clodius refert . ac primis
diebus , ut uidebatur , libenter auditus , reliquis
ad colloquium non admittitur . Castigato Scipio-
ne a Fauonio , ut postea , confecto bello , reperie-

bamus; infectaq. re, sese ad Caesarem recepit. Caesar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus praemuniuit: castellaq. his locis posuit. Pompeius, ubi nihil* proficere equitatum cognouit, paucis intermissis diebus, rursum eum nauibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli, adeo, ut folijs ex arboribus strictis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. frumenta, enim quae fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto nauigationis spatio, pabulum supportare, quoq. erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. sed,* postquam non modo hordeum, pabulumq. omnibus in locis, herbaeq. desectae, sed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud Caesarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscellus, & Aegus, Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari uirtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima, fortissimaq. erat usus. his domi, ob has causas, amplissimos magistratus mandauerat; atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat, agrosq. in Gallia ex hostibus captos, praemiaq. rei pecuniariae magna tribuerat; locupletesq. ex egentibus

egentibus effecerat. hi, propter uirtutem, non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Caesaris, & stulta, ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos, stipendiumq. equitum fraudabant; & praedam omnem domum auertebant. Quibus illi rebus permoti, uniuersi Caesarem adieyunt; palamq. de eorum iniurijs sunt questy; & ad cetera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium auerterent. Caesar neque tempus illud animaduersionis esse existimans, & multa uirtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigauit, quod quae-stui equites haberent; monuitq. equites, ut ex sua amicitia omnia expectarent, & ex praeteritis suis officijs reliqua sperarent. magnam tamen haec res illis offensionem, & contemptionem ad omnes attulit. idq. ita esse, cum ex aliorum obiectationibus, tum etiam ex domestico iudicio, atque animi conscientia, intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere a nostris, & nouam tentare fortunam, nouasq. experiri amicitias, constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo persugisse ad Pompeium uiderentur: postquam id difficilius uisum est, neque facultas perficiendi daba-

tur, quam maximas potuerunt pecunias mutua-
ti, perinde ac suis satisfacere, & fraudata restitue-
re uellent, * multis coemptis equis, ad Pompeium
transierunt cum ijs, quos sui consilij participes ha-
bebant. quos Pompeius, quod erant honesto loco
nati, & instructi liberaliter, magnoq. comitatu,
& multis iumentis uenerant, uiriq. sortes habe-
bantur, & in honore apud Caesarem fuerant, quod
que nouum, & praeter consuetudinem acciderat,
* per omnia sua praesidia circumduxit, atque osten-
tauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut e-
ques a Caesare ad Pompeium transierat; cum pae-
ne quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent,
uulgo uero* uniuersi in Epiro, atque Aetolia con-
scripti milites, earumq. regionum omnium, quae a
Caesare tenebantur. sed hi, cognitis omnibus rebus,
seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu
quid a peritioribus rei militaris desiderari uideba-
tur, temporibusq. rerum, et spatijs locorum, et custo-
diarum* uera diligentia animaduersa, prout cuius-
que eorum, qui negotijs praeerant, aut natura,
aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia de-
tulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisq. iam
ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta
galeis milites ex uiminibus facere, atque agge-
rem comportare, iubet. His paratis rebus, ma-
gnum numerum leuis armaturae, & sagittario-
rum, aggeremq. omnem noctu in scaphas, & na-
ues actuarias, imponit; & de media nocte cohortes
IX, ex maximis castris, praesidijsq. deductas, ad
eam

eam partem munitionum ducit: quae pertinebant ad mare, longissimeq. a maximis castris Caesaris aberant. Eodem naues, quas demonstrauius, agere, & leuis armaturae militibus completas, quasq. ad Dyrrhachium naues longas habebat, mittit; & quid a quoque fieri uelit, *praecepit. Ad eas munitiones Caesar Lentulum Marcellinum quaestorem cum legione IX. positum habebat. huic, quod ualetudine minus commoda utebatur, Fuluium Postumum adiutorem summisserat. Erat eo loco fossa pedum XV, & uallus contra hostem, in altitudinem pedum X. tantundemq. eius ualli agger in latitudinem patebat; ab eo intermisso spatium pedum DC, alter conuersus in contrariam partem erat uallus, humilior paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Caesar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat uallum, ut si ancipiti proelio dimicaretur, posset resisti. sed operum magnitudo, et continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu* XII. munitiones erat completus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transuersum uallum, qui has duas munitiones contingeret, non dum perfecerat. quae res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumq. nostris attulit incommodum. nam, ut ad mare nostrae cohortes IX. legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: nouusq. eorum aduentus exstitit: simulq. nauibus circumuecti milites in interiorum uallum

rela iaciebant: fossaeq. aggere complebantur: & legionarij, interioris munitiois defensores, scalis admotis, tormentisq. cuiusque generis, telisq. terrebant: magna. multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundeatur. multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, * uiminea tegumenta galeis imposita defendebant. itaque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque aegre resisterent; animaduersum est uitium munitiois, quod supra demonstratum est; atque inter duos nallus, * qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositis, in aduersos nostros impetum fecerunt: atque ex * utraque munitione deiectos terga uertere coegerunt. Hoc tumultu natiato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit: quae ex castris fugientes conspicatae, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsae hostium impetum tulerunt. itaque, quodcumque addebatur subsidio, id corruptum timorem fugientium, terrorem, & periculum augebat: * hominum enim multitudine receptus impediabatur. in eo proelio, cum graui uulnere esset affectus aquilifer, & uiribus deficeret, conspicatus equites nostros, Hanc ego, inquit, et uiuus multos per annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem fide Caesari restituo. nolite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemq. ad eum referte. hoc casu aquila conseruatur, omnibus primae cohortis centurionibus

nibus interfectis, praeter principem priorem. iam
 que Pompeiani, magna caede nostrorum, castris
 Marcellini appropinquabant, non mediocri terro-
 re illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui
 proximum locum tenebat praesidiorum, ea re nun-
 ciata, cum cohortibus XII descendens ex loco supe-
 riore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos com-
 pressit, nostrosq. firmavit, ut se ex maximo timore
 colligerent. neque multo post Caesar, significatione
 per castella fumo facta, ut erat superioris temporis
 consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex
 praesidijs, * eodem uenit. qui, cognito detrimen-
 to, cum animaduertisset Pompeium extra munitio-
 nes egressum, castra secundum mare, ut libere pa-
 bulari posset, nec minus aditum nanibus* habere,
 commutata ratione belli, quoniam propositum
 non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit.
 * Qua perfecta munitione, animaduersum est a spe-
 culatoribus Caesaris cohortes, quasdam, quod in-
 star legionis uideretur, esse post situam, & in uete-
 ra castra duci. castrorum hic situs erat. Superio-
 ribus diebus, cum se IX. legio Caesaris obiecisset
 Pompeianis copijs, atque opera, ut demonstraui-
 mus, circummuniret, castra eo loco posuit. Haec
 situam quandam contingebant, neque longius a
 mari passibus CD. aberant. post, mutato consilio,
 quibusdam de causis, Caesar paullo ultra eum lo-
 cum castra transtulit: paucisq. intermissis diebus,
 haec eadem Pompeius occupauerat; & quod eo lo-
 co plures erat legiones habiturus, relicto interiore

*tenere pr
 lta. s. o
 nes l' m t
 suu.*

uallo, maiorem adiecerat munitionem. ita minora castra, inclusa maioribus, castelli, atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD. quo liberius, ac sine periculo milites aquarentur. sed is quoque mutato consilio, quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excefferat. ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integrae omnes erant. eo signo legionis illato, speculatores Caesari renunciauerunt. * hoc idem uisum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeij castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Caesar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II. quae speciem munitionis praeberent: ipse, diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeij, castraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; &, tametsi erant munitiones castrorum magnae, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus, Pompeianos ex uallo deturbauit. * erat obiectus portis eritius. hic paulisper est pugnatum; cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antoni, demonstrauimus, eo loco propugnante. sed ta-

men

men nostri uirtute uicerunt : excisoq. eritio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris irruperunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, non nullos sibi repugnantes interfecerunt. sed fortuna, quae plurimum potest, cum in reliquis rebus, tum praecipue in bello, paruis momentis magnas rerum commutationes efficit, ut tum accidit. Munitionem, *quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dextri Caesaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutae, cum portam quaererent castrorum, quod eam munitionem esse arbitrantur. Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, descendente nullo, transscenderunt : omnisq. noster equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa satis interiecta mora, & re nunciata, v. legionem ab opere deductam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat: & acies instructa a nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaq. sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeri spe subsidij confirmata, ab Decumana porta resistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat: equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugae faciebat. dextrum cornu, quod erat a sinistro seclusum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proriebat, sese recipiebat: ac plerique ex ijs, ne in angu-

stias

stias inciderent, & pedum munitionis sese in fossas praecipitabant: primisq. oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi, atque exitum, pariebant. Sinistro cornu, milites, cum ex uallo, Pompeium adesse, & suos fugere, cernerent, ueriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra, & intus hostem haberent, eodem, quo uenerant, *receptui consulebant; omniaq. erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo, ut cum Caesar signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alij, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alij ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompeius, insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesq. eius, *angustiis, portisq. Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruae res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductae, expugnatis iam castris Pompeij, propriam, & expeditam Caesaris uictoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit. duobus his unius diei proelijs *Caesar desiderauit. milites C. & LX, & notos equites R. Felginatem, Turricanum, Gallum, senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; Agranium, Puteolis; M. Sacratinurum, Capua;

Capua; tribunos mil. l, & centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusq. & fluminis ripis oppressa, suorum terrore, ac fuga sine ullo vulnere interijt, signaq. sunt militaria xxxii amissa. Pompeius eo proelio Imperator est appellatus. hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laurae * protulit. At Labienus, cum ab eo impetrauisset, ut sibi captiuos transdi iuberet, omnesq. deductos, ostentationis, ut uidebatur, caussa, quo maior persugis fides haberetur, commilitones appellans, & magna uerborum contumelia interrogans, solerent ne ueterani milites fugere, in omnium conspectu interficit. His rebus tantum fiduciae, ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias praeoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra, extraq. munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, cum alter alteri auxilium ferre non posset, * caussae fuisse cogitabant. non ad * haec addebant, non ex concursu acri factum, non proelio dimicatum; sibiq. ipsos multitudinem, atque angustiis maius attulisse detrimentum, quam ab hoste acceperant. non denique communes belli casus recordabantur, * quorum quam paruulae saepe caussae uel falsae suspicionis, uel terroris repentini, uel obiectae religionis, ma-

*lessio . c .
pendita .*
gna detrimenta intulissent ; quoties uel culpa ducis, uel tribuni uitio in * exercitu esset offensam : sed perinde, ac si uirtute uicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama, ac litteris, uictoriam eius diei concelebrabant. Caesar, a superioribus consilijs depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimauit . itaque uno tempore, praesidijs omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit ; hortatusque est, ne ea, quae accidissent, grauius ferrent, ne ue his rebus terrentur, multisque secundis proelijs unum aduersum, & id mediocrem, opponerent : habendam fortunae gratiam, quod Italiam sine aliquo uulnere cepissent ; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis, atque exercitatissimis ducibus, pacauissent ; quod finitimas, frumentariasque prouincias in potestatem redegissent ; denique recordari debere, * qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam litoribus, omnes incolumes essent transportati : si non omnia cederent secunda, fortunam esse industria subleuandam : quod esset acceptum detrimenti, cuiusuis potius, quam suae culpa, debere tribui : lacumque * securum ad dimicandum dedisse : potitum esse se hostium castris ; expulisse, ac superasse pugnantes : sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam fortuna partem iam, praesentemque uictoriam* interpellassent, dandam omnibus

bus operam; ut acceptum incommodum uirtute
sarciretur: quod si* esset factum, detrimentum
in bonum uerteret, uti ad Gergoniam accidisset,
atque ij, qui ante dimicare timuissent, ultro se
proelio offerrent. Hac habita concione, non nul-
los signiseros ignominia notauit, ac loco mouit.
Exercitui quidem omni tantus incessit ex incom-
modo dolor, tantumq. studium infamiae sarcien-
dae, ut nemo aut tribuni, aut centurionis impe-
rium desideraret; & sibi quisque etiam poenae
lōco grauiores imponeret labores; simulq. omnes
arderent cupiditate pugnandi; cum superioris et-
iam ordinis non nulli, * oratione permoti, manen-
dum eo loco, & rem proelio committendam existi-
marent. Contra ea Caesar neque satis militibus
perterritis confidebat, spatiumq. interponendum
ad recreandos animos putabat; relictisq. munitio-
nibus, magnopere rei frumentariae timebat. ita-
que, nulla interposita mora, sauciorum modo, &
aegrorum habita ratione, impedimenta omnia si-
lento prima nocte ex castris Apolloniam praemi-
sit, ac conuiescere ante iter* confectum uetuit.
his una legio missa praesidio est. His* explicitis
rebus, duas in castris legiones retinuit. reliquas
de iu. uigilia, compluribus portis educatas, eo-
dem itinere praemisit; paruoq. spatio intermis-
so, & ut militare institutum seruaretur, & ne
citissima eius prosectio cognosceretur, conclama-
ri iussit; statimq. egressus, & nouissimum agmen
consecutus, celeriter e conspectu castrorum disces-
sit.

latius, inflatusq. multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsus fugere Caesarem, paene omnibus copijs amissis. haec itinera infesta reddiderant: haec ciuitates non nullas ab eius amicitia auerterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimissi itineribus, a Caesare ad Domitium, & ab Domitio ad Caesarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscelli, atque Aegi familiares, quos perfugisse ad Pompeium demonstrauius, conspicati in itinere exploratores Domitij, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Caesaris profectiorem, & aduentum Pompeij docuerunt. a quibus Domitius certior factus, uix in horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum uitauit, & ad Aeginium, quod est obiectum, oppositumq. Thessaliae, Caesari uenienti occurrit. Coniuncto exercitu, Caesar Gomphos peruenit: quod est opidum primum Thessaliae uenientibus ab Epiro: quae gens paucis ante diebus ultro ad Caesarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, praesidiumq. ab eo militum peterat. sed eo fama iam praecurrerat, quam supra docuimus, de proelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. itaque Androsthenes, praetor Thessaliae, cum se uictoriae Pompeij comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seruorum, ac liberorum in opidum cogit, portasq. praeccludit, & ad

Scipionem, Pompeiumq. nuncias mittit, ut sibi subsidio ueniant: * se confidere munitionibus opidi, si celeriter succurratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio, discessu exercituum a Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat. Pompeius nondum Thessaliae appropinquabat. Caesar, castris munitis, scalas, musculosq. ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites, docuit, quantum usum haberet ad subleuandam omnium rerum inopiam, potiri opido pleno, atque opulento; simul reliquis ciuitatibus urbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent. itaque, usus singulari, militum studio, eodem, quo uenerat, die, post horam 1 x, opidum altissimis moenibus oppugnare aggressus, ante solis occasum expugnauit; & * ad diripiendum militibus concessit; statimq. ab opido castra mouit, & metropolim uenit, sic, ut nuncios expugnati opidi, famamq. antecederet. Metropolitae, eodem primum usi consilio, iisdem permoti rumoribus, portas clauferunt, murosq. armatis compleuerunt: sed postea, casu ciuitatis comprehensis ex captiuis cognito, quos Caesar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conseruatis, collata fortuna* Metropolitum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliae fuit ciuitas, praeter Larissaeos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, * quin Caesari pareret,

reret, atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erat, ibi aduentum expectare Pompey, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam peruenit: concionatusq. apud cunctum exercitum, suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut, parta iam victoria, praedae, ac praemiorum uelint esse participes: receptisq. omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur; classicumq. apud eum cani, & alterum illi iubet praetorium tendi. Auctis copijs Pompeij, duobusq. magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes uictoriae augeatur, adeo, ut, quidquid intercederet temporis, id morari relictum in Italiam uideretur; & si, quando quid Pompeius tardius, aut consideratius faceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio, & consulares, praetoriosq. seruorum habere numero, dicerent. Iamq. inter se palam de praemijs, ac sacerdotijs, contendebant: in annosq. consulatum definiebant. alij domos, bonaq. eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant: magnaq. inter eos in * consilio fuit controuersia, oporteret ne L. Hirtij, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitijs praetorijs absentis rationem haberi; cum eius necessarii fidem implorarent Pompey, ut praestaret, quod proficiscenti promississet; ne, per eius auctoritatem, deceptus uideretur; reliqui, in la-

bore pari , ac periculo , ne unus omnes antecederet, recusarent . Iam de sacerdotio Caesaris Domitius , Scipio , Spintherq. Lentulus quotidianis contentionibus ad grauissimas uerborum contumelias palam descenderunt : cum Lentulus aetatis honorem ostentaret ; Domitius urbanam gratiam , dignitatemq. iactaret ; Scipio affinitate Pompeij consideret . Postulauit etiam L. Afranium prodicionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium ; quod gestum in Hispania diceret . Et L. Domitius in consilio dixit , placere sibi , bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum^{* ijs} , qui ordinis essent senatorij , belloq. una cum^{*} i-
ipsis interfuissent, sententiasq. de singulis ferrent, qui Romae remansissent , quiq. ^{*} inter praesidia Pompeij fuissent , neque operam in re militari praestitissent : unam fore tabellam , qui liberandos omni periculo censerent ; alteram , qui capit-
tis damnarent ; tertiam, qui pecunia multarent , postremo omnes , aut de honoribus suis , aut de praemijs pecuniae , aut de persequendis inimicis , agebant . nec ; quibus rationibus superare possent ; sed , quemadmodum uti uictoria deberent , cogitabant . Re frumentaria praeparata , confirmatisq. militibus , Et satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis proelijs intermisso , quod satis perspectum habere uideretur , tentandum Caesar existimauit, quidnam Pompeius propositi, aut uoluntatis ad dimicandum haberet . itaque ex castris exercitum eduxit, aciemq. instruxit , ^{*}primū suis locis,

locis, paulloq. a castris Pompeij longius; continen-
tibus uero diebus, ut progrederetur a castris suis,
collibusq. Pompeianis aciem subijceret. Quae res
in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum.
superius tamen institutum in equitibus, quod de-
monstrauimus, seruabat, ut, quoniam numero mul-
tis partibus esset inferior, adolescentes, atque ex-
peditos, ex antesignanis electos milites ad perni-
citatē, armis inter equites proeliari iuberet, qui
quotidiana consuetudine usum quoque eius gene-
ris proeliorum perciperent. His rebus effectum,
ut equites ∞ apertioribus etiam* locis VII. mil-
lium Pompeianorum impetum, cum adesset usus,
sustinere auderent, neque magnopere eorum multi-
tudo terrentur. namque etiam per eos dies proe-
lium secundum equestre fecit; atque unum Allo-
brogem, ex duobus, quos perfugisse ad Pompe-
ium supra docuimus, cum quibusdam, interfecit.
Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infi-
mas radices montis aciem instruebat; semper, ut
uidebatur, * spectans, si iniquis locis Caesar se
subijceret. Caesar, nulla ratione ad pugnam eli-
ci posse Pompeium existimans, hanc sibi commo-
dissimam belli rationem iudicauit, uti castra ex eo
loco moueret, semperq. esset in itineribus, hoc spe-
rans, ut, mouendis castris, pluribusq. adeundis
locis, commodiore frumentaria re uteretur simul-
que, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi
nasciceretur, & insolitum ad laborem Pompeij
exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His

constitutis rebus, signo iam profectionis dato, tabernaculisq. detensis, animaduersum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a uallo esse aciem Pompeij progressam; ut non iniquo loco posse dimicari uideretur. Tunc Caesar * apud suos, cum iam esset agmen in portis, Differendum est, inquit, iter in praesentia nobis, & de proelio cogitandum, * sicut semper depoposcimus: animo * sumus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimq. expeditas copias educit. Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu, statuerat proelio detertare. namque et iam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Caesaris pelleretur. id cum essent plerique admirati, Scio me, inquit, paene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilij mei accipite, quo firmiore animo in proelium prodeatis. persuasi equitibus nostris, idq. mihi se facturos confirmauerunt, ut, cum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto aggredierentur; ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. ita sine periculo legionum, & paene sine uulnere, bellum conspiciemus. id autem difficile non est, cum tantum equitatu ualeamus. simul denunciauit, ut essent animo parati in * postea; & quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitassent, ne usu, manuq. reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, ut, cum Caesaris

tertius
parare.

saris copias despiceret, Pompeij consilium summis laudibus efferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq. deuicerit. omnibus interfui proelijs: neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars deperijt: quod accidere tot proelijs fuit necesse. multos autumnus pestilentia in Italia consumpsit: multi domum discesserunt: multi sunt relictī in continenti. an non audistis ex ijs, qui per causam ualentinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas? hae copiae, quas uidetis, ex delectibus horum annorum in citiore Gallia sunt resectae; & pleraeq. sunt* ex colonijs transpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus proelijs Dyrrhachinis interijt. Haec cum dixisset, iurauit, se, nisi uictorem, in castra non reuersurum: reliquasq. ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. nec uero ex reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Haec cum facta essent in concilio, magna spe, & letitia omnium cessum est. ac iam animo uictoriam percipiebant, quod re tanta, & a tam perito imperatore nihil frustra confirmari uidebatur. Caesar, cum Pompeij castris appropinquasset, adhunc modum aciem eius instructam animaduertit. Erant in sinistro cornu legiones duae, transilitae a Caesare initio dissensionis ex S. C. quarum una Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius. mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Cili

ciensis legio coniuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ad Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatae. has firmissimas se habere Pompeius existimabat. reliquas inter aciem mediam, cornuaq. interiecerat. numeroq. cohortes CX expleuerat. haec erant millia LV, euocatorum circiter duo millia: quae ex beneficiarijs superiorum exercituum ad eum conuenerant: quae tota acie disperserat. reliquas cohortes VII castris, propinquisq. castellis praesidio disposuerat. dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, munebat. quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios, funditoresq. omnes in sinistro cornu obiecerat. Caesar, superius institutum seruans, X. legionem in dextro cornu, IX. in sinistro collocauerat: tametsi erant Dyrrhachinis proelijs uehementer at tenuatae: et huic sic adiunxit IIX. ut paene unam ex duabus efficeret; atq. alteram alteri praesidio esse iusserat. cohortes in acie XXX constitutas habebat. quae summa* erat CXXII. cohortes II. castris praesidio reliquerat. sinistro cornu Antonium, dextro P. Syllam, media acie Cn. Domitium praeposuerat. ipse contra Pompeium constitit. Simul, his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumniretur, celeriter ex* terna acie singulas cohortes detraxit; atq. ex his quartam instituit, equitatuq. opposuit; &, quid fieri uellet, ostendit; monuitque, eius diei uictoriam in earum cohortium uirtute constare; simul tertiae aciei, totiq. exercitui imperauit,

rauit, ne iniussu suo concurreret; se, cum id fieri uellet, uexillo signum daturum. exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, suaq. in eum perpetui temporis officia praedicaret, in primis commemorauit, testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset; quae per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone demittendis legatis contendisset: neque se umquam abuti militum sanguine, neque temp. alterutro exercitu priuare uoluisse. Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit. Erat crastinus euocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x. duxerat, uir singulari uirtute. Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis; & uestra imperatori, quam constituistis, operam date. unum hoc proelium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. simul* respiciens Caesarem, Faciam inquit, hodie, imperator, ut aut uiuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Haec cum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter cxx uoluntarie eiusdem centuriae sunt prosecuti. Inter duas acies tantum erat relictum spatij, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, ne ue se loco mouerent; aciemque eius distrahi paterentur. idq. admonitu C. Tri-

missis dicebatur; ut primus excursus, usque militum infringeretur: aciesque distenderetur: atque, suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leniusque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immixtis telis occurrissent. simul fore, ut, duplicato cursu, Caesaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur: propterea quod est quaedam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus, quae studio pugnae incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent. neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque uniuersi tollerent. quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimauerunt. Sed nostri milites dato signo, cum infestis pilis procurrissent, atque animaduertissent non concurrere a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt, & ad medium fere spatium constituerunt, ne, consumptis uiribus, appropinquarent; paruoque intermisso temporis spatio, ac rursus renouato cursu, pila miserunt, celeriterque ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt. neque uero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conseruauerunt; pilisque missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, uniuersi procurrerunt: omnisque multitudo sagittariorum se profudit:

profudit : quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit: equitesq. Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemq. nostram a latere aperto circuire coeperunt. quod ubi Caesar animaduertit, IV. aciei, quam instituerat ex cohortium numero, signum dedit. illi celeriter procurrerunt; infestisq. signis tanta vi in Pompeij equites impetum fecerunt, ut eorum nemo confisteret, omnesq. conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fugamontes altissimos peterent. quibus summotis, omnes sagitatrij, funditoresq. destituti inermes, sine praesidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, * pugnantes etiam tum, ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosq. a tergo sunt adorti. Eodem tempore III. aciem Caesar, quae quiescente fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, cum recentes, atque integri desessis successissent, alij autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque uniuersi terga uerterunt. neque uero Caesarem sefellit, quin ab ijs cohortibus, quae contra equitatum in IV. acie collocatae essent, initium uictoriae oriretur, ut ipse cohortandis militibus pronunciauerat. an his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta caedes sagittariorum, atque funditorum: ab iisdem *acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium fugae factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsum uidit, atque eam partem, cui maxi-

me confidebat, perterritam animaduertit, alijs
*diffusus, acie excessit, protinusq. se in castra equo
contulit, & ijs centurionibus, quos in statione ad
praetoriam portam posuerat, clare, ut milites ex-
audirent, Tueamini, inquit, castra, & defendi-
te diligenter, si quid durius acciderit: ego reli-
quas portas circumeo, & castrorum praesidia con-
firmo. Haec cum dixisset, se in praetorium con-
tulit, summae rei diffidens, & tamen euentum
exspectans. Caesar, Pompeianis ex fuga intra ual-
lum compulsis, nullum spatium perterritis dare
oportere existimans, milites cohortatus est, ut be-
neficio fortunae uterentur, castraq. oppugnarent:
qui, etsi magno aestu fatigati, (nam ad meridiem
res erat perducta) tamen, ad omnem laborem ani-
mo parati, imperio paruerunt. Castra a cohorti-
bus, quae ibi praesidio erant relictæ, industrie
defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus,
barbarisq. auxilijs. nam, qui acie refugerant mi-
lites, & animo perterriti, & lassitudine confecti,
missis plerique armis, signisq. militaribus, ma-
gis de reliqua fuga, quam de castrorum defensio-
ne, cogitabant. neque uero diutius, qui in uallo con-
stiterant, multitudinem telorum sustinere potue-
runt; sed, confecti uulneribus, locum reliquerunt;
protinusq. omnes, ducibus usi centurionibus, tri-
bunisq. mil. in altissimos montes, qui ad castra per-
tinebant, confugerunt. in castris Pompeij uidere
licuit triclinia strata, magna argenti pondus ex-
positum, recentibus cespitibus tabernacula con-
strata,

strata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera, multa q. praeterea, quae nimiam luxuriam, & uictoriae fiduciam designarent; ut facile existimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias* conquirerent uoluptates. atque ij miserrimo, ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriam obijciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent: Pompeius iam cum intra uallum nostri uersarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatorijs, decumana porta se ex castris eiecit; protinusq. * equo citato, Larissam contendit. neque ibi constitit; sed, eadem celeritate, paucos* suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx ad mare peruenit, nauemq. frumentariam conscendit: saepe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem sefellisse, ut, a quo genere hominum uictoriam sperasset, ab eo, initio fugae facto, paene proditus uideretur. Caesar, castris potitus, a militibus contendit, ne, in praeda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, uniuersi* iuris eius Larissam uersus se recipere coeperunt. Qua* spe animaduersa, Caesar copias suas diuisit; partemq. legionũ in castris Pompeij remanere iussit, partem in sua castra remisit; 1 v. secum legiones duxit; commodioretq. itinere Pompeianis occurrere coepit; & progressus millia passuum

passuum vi. aciem intruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar, milites cohortatus, etsi totius diei cōtinenti labore erant confecti, noxq. iam suberat, tamen munitione flumen a monte secluserat, ne noctu Pompeiani aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere coeperunt. pauci ordinis senatorij, qui se cum ijs coniunxerant, nocte fuga salutem petierunt. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planicem descendere, atque* arma projicere, iussit. quod ubi sine recusatione fecerunt, passisq. palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem: consolatus, consurgere iussit; et, pauca apud eosde lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit; * militibusq. suis iussit, ne qui eorum uiolarētur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligētia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere, atque in castra reuertī iussit: eodemq. die Larissam peruenit. in eo proelio non amplius c. milites desiderauit: sed centuriones, fortes uiros, circiter xxx amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus cuius mentionem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim Caesar existimabat, eo proelio excellētissimam uirtutem Crastini fuisse; optimeq. eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidisse

cecidisse uidebantur . sed in deditiōem uenerunt
amplius millia *xxiv* . namque etiam cohortes ,
quae praesidio in castellis fuerant , sese Sullae simi-
liter dediderunt . multi praeterea in finitimas ci-
uitates refugerunt . Signaq. militaria ex proelio
ad Caesarem sunt relata *cxxc* , & aquilae *lix* .
L. Domitius , ex castris in montem refugiens , cum
uires eum lassitudine defecissent , ab equitibus est
interfectus . Eodem tempore *D. Laelius* cum clas-
se ad Brundisium uenit ; eademq. ratione , qua fa-
ctum a Libone antea demonstrauius , insulam ob-
iectam portui Brundisino tenuit . Similiter *Vati-
nius* , qui Brundisio praeerat , tectis , instructisq.
scaphis , elicit naues Laelianas ; atque ex his lon-
gius productam unam quinqueremem , & mino-
res duas in angustijs portus cepit : itemq. per equi-
tes dispositos aqua prohibere classarios instituit ,
sed *Laelius* , tempore anni commodiore usus , ad na-
uigandum onerarijs nauibus *Corcyra* , *Dyrrha-
chioq.* aquam suis supportabat ; neque a propo-
sito deterrebat ; neque , ante proelium in *Thessa-
lia* factum cognitum , aut ignominia amissarum
nauium , aut necessariarum rerum inopia , ex por-
tu , insulaq. expelli potuit . Iisdem fere tempori-
bus , *Cassius* , cum classe Syrorum , & Phoenicum ,
& Cilicum , in *Siciliam* uenit : & , cum esset *Ca-
saris* , classis diuisa in duas partes , & dimidiaē par-
ti praeesset *P. Sulpicius* praetor *Vibone* ad fretum
dimidiaē *M. Pomponius* ad *Messanam* , prius *Cas-
sius* ad *Messanam* nauibus aduolauit , quam *Pom-
ponius*

ponius de eius aduentu cognosceret: perturbatum-
 que eum nactus, nullis custodijs, neque ordinibus
 certis, magno uento, & secundo completas onera-
 rias naues taeda, & pice, & stupa, reliquisq. re-
 bus, quae sunt* ad incendia, in Pomponianam clas-
 sem immisit, atque omnes naues incendit xxxv,
 * in quibus erant xx constratae: tantusq. eo facto
 timor incessit, ut, cum esset legio praesidio Messa-
 nae, uix opidum* defenderetur: &, nisi eo ipso
 tempore quidam nuncij de Caesaris uictoria per dis-
 positos equites essent allati, existimabant pleri-
 que futurum fuisse, ut amitteretur. sed, opportu-
 nissime nuncijs allatis, opidum fuit defensum: Cas-
 siusq. ad Sulpicianam inde classsem profectus est
 Vibonem; applicatisq. nostris ad terram nauibus,
 propter eundem timorem, pari,* atque antea, ra-
 tione egerunt. Cassius, secundum nactus uentum,
 onerarias naues circiter xl, praeparatas ad incen-
 dium immisit: &, flamma ab utroque cornu com-
 prehensa, naues sunt combustae v. cumq. ignis,
 magnitudine uenti, latius serperet; milites, qui
 ex ueteribus legionibus erant relictī praesidio na-
 uibus, ex numero aegrorum, ignominiam non tu-
 lerunt, sed sua sponte naues conscenderunt, & a
 terra soluerunt; impetūq. facto in Cassianam clas-
 sem, quinquereemes 11, in quarum altera erat Cas-
 sius, ceperunt. sed Cassius, exceptus scapha, resu-
 git. Praeterea duae sunt deprehensae triremes.
 neque multo post de proelio facto in Thessalia cog-
 nitum est; ut ipsis Pompeianis fides fieret. nam

ante

ante id tempus fingi* a legatis, amicisq. Caesaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Cassius cum classe discessit. Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renouare posset: & *, quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemq. unam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeij nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius prouinciae iuniores, & Graeci, ciuesq. R. iurandi causa conuenirent. sed, utrum auertendae suspicionis causa Pompeius proposuisset, ut quamdiutissime longioris fugae consilium occultaret, an nouis dilectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad anchoram una nocte constitit; & , uocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Caesaris aduentu, ex eo loco discessit, & Mitylenas paucis diebus uenit. Biduum tempestate retentus, nauibusq. alijs additis actuarijs, in Ciliatiam, atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, ciuiumq. R. qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui causa; nunciosq. dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo

consulari, ac non nullis alijs acciderat Rhodi-
nam, quicumque ex fuga Pompeium sequerentur,
atque in insulam uenissent, opido, ac portu rece-
pti non erant: missisq. ad eos nuncijs, ut ex ijs lo-
cis discederent, contra uoluntatem suam naues* sol-
uere iubebantur. Iamq. de Caesaris aduentu fa-
ma ad ciuitates perferebatur. Quibus cognitis
rebus, Pompeius, deposito adeundae Syriae consi-
lio, pecunia societatis sublata, & a quibusdam
priuatis sumpta, & aeris magno pondere ad mili-
tarem usum in naues imposito, duobusq. millibus
hominum armatis, partim quos ex familijs socie-
tatum delegerat, partim a negotiatoribus coege-
rat, quosq. ex suis quisque ad hanc rem idoneos
existimabat, Pelusium peruenit. ibi casu rex erat
Ptolemaeus, puer aetate, magnis copijs, cum sorore
Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante men-
sibus per suos propinquos, atque amicos, regno ex-
pulerat: castraq. Cleopatrae non longo spatio ab
eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit,
ut, * pro hospitio, atque amicitia patris, Alexan-
dria reciperetur, atque illius opibus in calamitate
regeretur: Sed, qui ab eo missi erant, confecto le-
gationis officio, liberius cum militibus regis collo-
qui coeperunt, eosq. hortari, ut suum officium Pom-
peio praestarent, ne ue eius fortunam despicerent.
In hoc erant numero complures Pompeij milites;
quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabi-
nius Alexandriam transduxerat, belloq. conse-
cto apud Ptolemaeum, patrem pueri, reliquerat.

His

His tunc cognitis rebus, amici regis, qui, propter aetatem eius, in procuratione erant regni; siue timore adducti, ut postea praedicabant, ne, sollicita to exercitu* regio, Pompeius Alexandriam, Aegyptumq. occuparet; siue, despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, ijs, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumq. ad regem uenire iusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillam, praefectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimij productus, quod bello praedonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit, cum paucis suis. & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in custodia necatur. Caesar, cum in Asiam uenisset, reperiobat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianae; eiusq. rei causa, senatores omnes ex prouincia uocasse, ut, ijs testibus, * summa pecuniae uteretur; sed interpellatum aduentu Caesaris profugisse. ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. Item constabat, Elide in templo Minervae, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum fecisset Caesar, simulacrum Victoriae, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, & ad simulacrum Minervae spectabat, ad ualuas se templi, limenq. conuertisse. Eodemq. die Antiochiae in

Syria bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, ut in muris armata ciuitas discurreret. Hoc idem Ptolomaeide accidit. Pergami in occultis, ac remotis templis, quo, praeter sacerdotes, adire fas non est, quae Graeci ἄδύτα appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus, in templo Victoriae, ubi Caesaris statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur. Caesar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset, Pompeium Cypri uisum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque eius loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, & altera, quam ex Achaia a Fusio legato euocauerat, equitibusque CCC, & nauibus longis Rhodijs x, & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum III. millia CC. reliqui, uulneribus ex proelijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Caesar, confisus fama rerum gestarum, infirmis auxilijs proficisci non dubitauerat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriae de Pompeij morte cognoscit: atque, ibi primum e naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in opido, praesidijs causa, reliquerat; & concursum ad se fieri uidet, quod* fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem regiam minui praedicebat. Hoc sedato tumultu, crebrae continuis diebus

ex concursu multitudinis concitationes fiebant : compluresq. milites huius urbis omnibus partibus interficiebantur . Quibus rebus animaduversis , legiones sibi alias ex Asia adduci iussit , quas ex Pompeianis militibus confecerat . * ipse enim necessario Etesius tenebatur ; qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi uenti . Interim controuersias regum ad populum R. & ad se , quod esset consul , pertinere existimans , atque eo magis officio suo conuenire , quod superiore consulatu cum patre Ptolemaeo , & lege , & S. C. societas erat facta , ostendit sibi placere , regem Ptolemaeum , atque sororem eius Cleopatram , exercitus , quos haberent , dimittere ; & de controuersis iure apud se potius , quam inter se armis , disceptare . Erat in procuratione regni propter aetatem pueri nutricius eius , eunuchus , nomine Photinus . is primum inter suos queri , atque indignari coepit , regem addicendam causam euocari : deinde adiutores quosdam conscios sui nactus ex regijs amicis , exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit ; atque eundem Achillam , cuius supra meminimus , omnibus copijs praefecit . hunc incitatum suis , & regis inflatum pollicitationibus , quae fieri uellet , litteris , nuncijsq. edocuit . In testamento Ptolemaei patris heredes erant scripti ex duobus filijs maior , & ex duabus ea , quae aetate antecederat . Haec uti fierent ; per omnes deos , perq. foedera , quae Romae secisset , eodem testamento Ptolemaeus populum R. obtestabatur . Tabulae

testamenti, unae per legatos eius Romam erant allatae, ut in aerario ponerentur, (eae, cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositae) alterae, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatae Alexandriae proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Cascaem; isq. maxime uellet pro communi amico, atque arbitro controuersias regum componere: subito exercitus regius, equitatusq. omnis uenire Alexandriam nunciatur. Caesaris copiae nequaquam erant tantæ, ut eis, extra opidum si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, ut se suis locis opido teneret, consiliumq. Achillae cognosceret. milites tamen omnes in armis esse iussit: regemq. hortatus est, ut ex suis necessarijs, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suae uoluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui ambo legati Romae fuerant, magnamq. apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille, cum in conspectum eius uenissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, corripit, ac interfici iussit. Quorum alter, accepto uulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Caesar effecit; magnam regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, & ut potius priuato paucorum, & latronum consilio, quam regio, susceptum bellum uideretur.

deretur. Erant cum Achilla copiae, ut neque numero, neque genere hominum, neque usu rei militaris contemnendae uiderentur: millia enim xx. in armis habebat. Hae constabant ex Gabinianis militibus: qui iam in consuetudinem Alexandrinae uitae, atque licentiae, uenerant, & nomen, disciplinamq. populi R. dedidicerant, uxoresq. duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex praedonibus, latronibusq. Syriae, Ciliciaeq. provinciae, finitimarumq. regionum. multi* praeterea, capitis damnati, exsulesq. conuenerant: fugitiuisq. omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus, certa q. uitae condicio, ut, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui uim suorum, quod in simili culpa uersabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos, ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere; * stipendij augendi causa, regis domum obsidere; regno expellere alios, alios accersere, uetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erant praeterea equitum millia xi, qui* inueterauerant compluribus Alexandriae bellis, Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptijs gesserant. hunc usum rei militaris habebant. His copijs fidens Achilles; paucitatemq. militum Caesaris despicieus, occupabat Alexandriam: praeterea opidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat,

primo impetu domum eius irrumperere conatus est. Sed Caesar, dispositis per vias cohortibus, impetum eius sustinuit. Eodemq. tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copijs, pluribus vijs pugnabatur; & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio i. missae ad Pompeium: quae, proelio in Thessalia facto, domum redierant, illae triremes omnes, & quinqueres erant, aptae, instructaeq. omnibus rebus ad nauigandum. Praeter has, XXII erant, quae praesidij causa Alexandriae esse consueuerant, constratae omnes: quas si occupassent, classe Caesaris erepta, portum, ac mare totum in sua potestate haberent: commeatu, auxilijsq. Caesarem prohiberent. itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; cum ille celerem in ea re uictoriam, hi salutem suam consistere uiderent. sed obtinuit Caesar; omnesq. eas naues, & reliquas, quae erant in naualibus, incendit; quod tam late tueri tam parua manu non poterat; confestimq. ad Pharum nauibus milites exposuit. Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quae nomen ab insula occepit. Haec insula, obiecta Alexandriae, portum efficit: sed a superioribus regionibus, in longitudinem passuum C ∞ in mare iactis molibus, angusto itinere, & ponte cum opido coniungitur. In hac sunt insula domicilia Aegyptiorum, & uicus, opidi magnitudine: quaeq. ubique naues imprudentia,

aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more praedonum diripere consueverunt. Iis autem inuitis, a quibus * Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, nauibus introitus in portum. Hoc tum ueritus Caesar, hostibus in pugna occupatis, militibusq. expositis, Pharus * apprehendit, atque ibi praesidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaq. nauibus ad eum supportari possent. demisit enim circum omnes propinqqas regiones; atque inde auxilia euocauit: reliquis opidi partibus sic est pugnatum, ut aequo proelio discederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustiae loci) paucisq. utrimque interfectis, Caesar loca maxime necessaria complexu, noctu * praemunit: * hoc tractu opidi pars erat regiae exigua, in quam ipse, habitandi causa, initio erat inductus, & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusq. habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemaei regis, uacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transiecit, unaq. bellum administrare coepit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quae res apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Haec dum apud hostes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator regni

regni in parte Caesaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, ne ne animo deficeret, indicatis, deprehensiq. internuncijs, a Caesare est interfectus. Haec initia belli Alexandrini fuerunt

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO . ALEXANDRINO

L I B E R

ELLO *Alexandrino conflato, Caesar Rhodo, atque ex Syria, Ciliciaq. omnem classem * accersit; ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatheorum Malco euocat; tormenta undiq. conqueri, & frumentum mitti, auxiliaq. adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes opidi partes, quae minus firmae * esse uiderentur, testudinibus, atque musculis aptantur: ex aedificijs autem per foramina in proxima aedificia arietes immittuntur; quantumq. aut ruinis deijcitur, aut per uim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam in incendio fere tuta est Alexandria; quod sine contiguatione, ac materia, sunt aedificia, & structuris, atque fornicibus continentur, tecta q. sunt ruderere, aut pauimentis. Caesar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem opidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc operibus, uineisq. agendis, a reliqua parte urbis excluderet; illud spectans, primum, ut, cum esset in duas partes urbs diuisa, acies uno consilio; atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera opidi parte auxilium ferri*

ferri posset; in primis uero, ut aqua, pabuloq-
abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam,
alterius nullam omnino facultatem habebat, *
quodq- utrumque palus large praebere poterat.
Neque uero Alexandrinis in gerendis negotijs
cunctatio ulla, aut mora, inferebatur. nam in
omnes partes, per quas fines Aegypti, regnum-
que pertinet, legatos, conquistoresque, delectus
habendi caussa, miserant; magnumq- numerum
in opidum telorum, atque tormentorum, conue-
xerant, & innumerabilem multitudinem adduxe-
rant, nec minus in urbe maximae armorum erant
institutae officinae. seruos praeterea puberes ar-
mauerant: quibus domini locupletiores uictum
quotidianum, stipendiumq- praebebant. hac mul-
titudine disposita, munitiones semotarum par-
tium tuebantur. ueteranas cohortes nacas in ce-
leberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque
regione pugnaretur, integris uiribus ad auxilium
ferendum * opportunaessent. omnibus uijs, at-
que angiporis triplicem uallum obduxerant. (e-
rat autem quadrato exstructus saxo; nec minus
x l. pedes altitudinis habebat) quaeq- partes
urbis inferiores erant, has altissimis turribus de-
norum tabulatorum munierant. Praeterea* am-
bulatorias totidem tabulatorum confixerant; sub-
iectisq- * eis rotis, funibus, iumentisq- obiectis,
directis * plateis in quamcumque erat uisum par-
tem mouebant. urbs fertilissima, & copiosissima
omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homi-
nes

nes ingeniosissimi , atque acutissimi , quae a nobis fieri uiderant , ea sollertia efficiebant , ut nostri illorum opera imitari uiderentur : & sua sponte multa reperiabant : unoq. tempore & nostras munitiones infestabant , & suas defendebant : atque haec principes in consilijs , concionibusq. agitant , populum R. paullatim in consuetudinem eius regni uenire occupandi : paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Aegypto : Pompeium se ex fuga eodem recepisse ; * ac Caesarem uenisse cum copijs ; neque morte Pompeij quidquam profectum , quo minus Caesar apud se commoraretur : quem si non expulissent , futuram ex regno prouinciam . idq. agendum mature : namque eum , interclusum tempestatibus propter anni tempus , recipere transmarina auxilia non posse . Interim , dissensione orta inter Achillam , qui ueterano exercitui praeerat , & Arsinoen , regis Ptolemaei minorem filiam , ut supra demonstratum est , cum uterque utrique insidiaretur , & summam imperij ipse obtinere uellet ; praeoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum , nutricium suum , atque Achillam interficit . hoc occiso , ipsa sine ullo socio , & custode , omne imperium obtinebat ; Exercitus Ganymedi transditur . is , suscepto officio , lagitionem in milites augeat , reliqua pari diligentia administrat . Alexandria est fere tota suffosa , specusq. habet ad Nilum * pertinentes , quibus aqua in priuatas domos inducitur , quae paullatim spatio temporis liquefcit , ac * subsidit .
hac

hac uti domini aedificiorum, atque eorum familiae consueverunt. nam, quae flumine Nilo fertur, adeo est limosa, atque turbida, ut multos, uariosque morbos efficiat. sed ea plebs, ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quae ab Alexandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui, distributi munitio-
num tuendarum causa uicatim, ex priuatis aedificijs specubus, & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato consilio, magnum, ac difficile opus aggreditur. inter saeptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus exclusis, quae ab ipso tenebantur, aquae magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Caesaris non intermittebat. quamobrem salsior praeter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis aedificijs; magnamque hominibus admirationem praebebat, quam ob causam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consueissent: uulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquae, cognoscebant. paruo uero temporis spatio, haec propior bibi non poterat omnino; illa inferior corruptior iam, salsiorque reperiebatur. Quo facto, dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum* omnes deducti uiderentur; atque alij morari Caesarem dicerent, quin naues conscendere

dere iuberet; alij multo grauiorem extimescerent casum; quod neque celari * Alexandrinis possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus, atque insequentibus, ullus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo opidanorum in parte Caesaris: quam domicilijs ipsorum non mouerat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, & descivisse a suis uidebatur: * ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarij, * multa oratio frustra absumeretur. cum uero uno tempore & natio eorum, & natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare potest. Caesar suorum timorem consolatione, & ratione minuebat: nam * puteis, fossisq. aquam dulcem posse reperiri affirmabat: omnia enim litora naturaliter aquae dulcis uenas habere: quod si alia esset litoris Aegyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohiberi sese non posse, quo minus quotidie aquam nauibus peterent, uel a sinistra parte a Paraetonio, uel a dextra ab insula; quae diuersae nauigationes nunquam uno tempore aduersis uentis praecluderentur; fugae uero nullum esse consilium non solum ijs, qui primam dignitatem haberent, sed ne ijs quidem, qui nihil, praeterquam de uita, cogitarent: magno negotio impetus hostium aduersos exmunitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco,

nec

nec numero pares esse posse : magnam autem moram, & difficultatem adscensum in naues habere : praesertim ex scaphis : summam * esse contra in Alexandrinis uelocitatem, locorumq. & aedificiorum notitiam : hos praecipue in uictoria insolentes, * praecursuros, & loca excelsiora, atque aedificia occupaturos ; ita fuga, nauibusq. nostros prohibitueros : proinde eius consilij obliuiscerentur, atque omni ratione esse uincendum cogitarent : Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, ne ue unquam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte uis aquae dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisq. conatibus, non longi temporis labore, occursum est. Eo biduo legio XXXVII. ex dediticijs Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naues a Domitio Caluino, ad litora Africae, paullo supra Alexandriam, delata est. haec naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur. sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquae inopia premerentur, nauigio actuario Caesarem faciunt certiozem. Caesar, ut per se consilium caperet, quid faciendum uideretur, nauim conscendit, * atque omnem classem

sem sequi iussit, nullis nostris militibus imposi-
tis; quod, * cum longius paullo discederet, muni-
tiones nudare nolebat. Cumq. ad eum locum ac-
cessisset, qui appellatur Cherrhonesus; * aquan-
diq. caussa remiges in terram exposuissent, non nul-
li* ex numero, cum longius a nauibus praedatum
processissent, ab equitibus hostium sunt excepti:
ex ijs cognouerunt, Caesarem ipsum in classe ue-
nisse, nec ullos milites in nauibus habere. Qua-
re comperta, magnam sibi facultatem fortunam
obtulisse bene gerendae rei crediderunt: itaque
naues omnes, quas paratas habuerant ad nauig-
andum, propugnatoribus instruxerunt, Caesa-
riq. redeunti cum classe occurrerunt: qui duabus
de caussis eo die dimicare nolebat; quod & nullos
milites in nauibus habebat, & * post horam x.
diei res agebatur, nox autem allatura uidebatur
maiores fiduciam illis, qui locorum notitia con-
fidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium desu-
turum: quod nulla satis idonea esset hortatio, *
qua neque uirtutem posset notare, neque inertiam.
Quibus de caussis naues, quas potuit, Caesar ad
terram detraxit: quem in locum illos successuros
non existimabat. erat una nauis Rhodia in dextro
Caesaris cornu, longe ab reliquis* collocata. hanc
conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoq. im-
petu i v. ad eam constratae naues, & complures
apertae contenderunt. cui coactus est Caesar ferre
subsidium: ne* turpiter in conspectu contumeliam
acciperet; quamquam, si quid grauius accidisset,

merito casurum iudicabat. Proelium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & scientia, & uirtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum uideretur. ita proelium secundissimum est factum. capta est una hostium quadriremis: depressa est * altera. deinde omnibus epibatis nudatae: magna praeterea multitudine in reliquis nauibus propugnatorum est interfecta. quod nisi nox proelium diremisset, tota classe hostium Caesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, aduerso uento leniter flante, naues onerarias Caesar remulco uictoricibus suis * Alexandriam deducit. eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, cum non iam uirtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se uictos uiderent, quibus & superioribus locis subleuabantur, * ut uix aedificijs defendi possent, & materiam cunctam obijcerent, quod nostrae classis oppugnationem etiam ad terram uerebantur. iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmauit, sese & eas, quae essent amissae, restitutum, & numerum adaucturum, magna spe, & fiducia ueteres rescicere naues, accuratiusq. huic rei studere, atque inferuire, * instituerunt: at, tamen si amplius c. x. nauibus longis in portu, naualibusq. amiserant, non tamen reparandae classis cogitationem deposuerunt. uidebant enim, non auxilia Caesaris, non commeatus supportari posse, si classe ipsa

se ipsi ualerent. Praeterea nautici homines, & urbis, & regionis maritimae, * quotidianoq. usu a pueris exercitati, ad naturale, ac domesticum * bonum refugere cupiebant; &, quantum paruulis nauigijs profecissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erant * omnibus ostijs Nili custodiae, exigendi portorij causa dispositae. naues ueteres erant in occultis regiae naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant usi. has resciebant: illas Alexandriam reuocabant. deerant remi: porticus, Gymnasia, aedificia publica, detegebant: asseres, remorum usum obtinebant: aliud naturalis solertia, aliud urbis copia, subministrabat. Postremo non longam nauigationem parabant, sed praesentis temporis necessitati seruiabant, & in ipso portu confligendum uidebant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes **XXII**, quinqueres **V**. confecerunt. ad has minores, * apertasq. complures adiecerunt: &, in portu periclitati remigio, quid quaeque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seq. ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias naues **IX**. habebat, (nam, **X**. missis, una in cursu litore Aegyptio defecerat) Ponticas **IIIX**. Lycias **V**, ex Asia **XII**. ex his quinqueres **V**. erant, & quadriremes **X**. reliquae infra hanc magnitudinem, * & pleraeque apertae. tamen, uirtute militum confisus, cognitis hostium copijs, se ad dimicandum parabat. Postquam eo

uentum est, ut sibi uterque eorum consideret; Caesar Pharon classe circumuehitur, aduersasque naues hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has spatium CD passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues uidebatur. post hunc ordinem reliquas subsidio distribuit: quae quamque earum sequatur, & cui subueniat, constituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt; in fronte collocant XXI: reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. magnum praeterea numerum minorum nauigiorum, & scapharum producunt cum malleolis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris afferre possent. Erant inter duas classes uada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africae. sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi fieret initium: propterea quod, eo qui intrassent, ad explicandam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore uidebantur. Rhodijs nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine, ac uirtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. hic, ob notissimam scientiam, atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodijs, qui imperium classis obtineret. qui, ubi Caesaris animum aduertit, Videris mihi, inquit, Caesar, uereri, si haec uada primus nauibus intraueris, ne
prius

prius dimicare cogaris, quam reliquam classē
 *possis explicare. nobis rem committe. nos proe-
 lium sustinebimus; neque tuum iudicium falle-
 mus; dum reliqui subsequantur. * hos quidem diu-
 tius in nostro conspectu gloriari, magno nobis &
 dedecori, & dolori est. Caesar, illum adhortatus,
 atque omnibus laudibus prosecutus, dat signum
 pugnae. progressas ultra uadum IV. Rhodias na-
 ues circumstant Alexandrini; atque in eas im-
 petum faciunt. sustinent illi, atque arte, soler-
 tiaq. se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut
 in dispari numero nulla transuersa hosti obijcere-
 tur, * nullius remi detegerentur, sed semper ue-
 nientibus aduersae occurrerent. interim sunt re-
 liquae subsecutae. tum necessario discessum ab ar-
 te est, propter angustias loci; atque omne certa-
 men in uirtute constitit. neque uero Alexandri-
 nus fuit quisquam aut nostrorum, aut opidano-
 rum, qui aut in opere, aut in * oppugnatione oc-
 cupatum animum haberet, quin altissima tecta
 peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo
 caperet, precibusque, & uotis uictoriam suis ab
 dijs immortalibus exposceret. Minime autem
 erat par proelii certamen. nostris enim pulsīs,
 neque terra, neque mari effugium dabatur uictis;
 * omniaq. uictoribus erant futura in incerto: illi,
 si superassent nauibus, omnia tenerent; si inferio-
 res fuissent, reliquam tamen fortunam periclita-
 rentur. simul illud graue, ac miserum uidebatur,
 per paucos de summa, ac de salute omnium decerta

re: quorum si quis, aut animo, aut uirtute cessisset, reliquis etiam esset * cadendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Haec superioribus diebus saepenumero Caesar suis exposuerat; hoc maiori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam uiderent. eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis, nauticisq. sollertia, atque ars praesidium ferret; neque numero nauium praestantibus multitudo prodesset; neque flexi * ad uirtutem ex tanta multitudine uiri uirtuti nostrorum possent adaequari. * Capitur hoc proelio quinqueremis una cum defensoribus, remigibusque; & deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus. reliquae propinquam fugam ad opidum capiunt: quas produxerunt ex molibus, atque aedificijs imminentibus, et nostros adire propius prohibuerunt. hoc ne sibi saepius accidere posset, omni ratione Caesar contendendum existimauit, ut insulam, molemq. ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in * opido, & illam, & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & leuis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora, scaphasq. imponit: * alteram insulae partem, destinendae manus causa, cum constrictis

nauibus

nanibus aggreditur, praemijs magnis propositis,
 qui * primus insulam cepisset . ac primo impetum
 nostrorum pariter sustinuerunt . uno enim tempo-
 re & ex tectis aedificiorum propugnabant, & lito-
 ra armati defendebant ; quo , propter asperitatem
 loci, non facilis nostris aditus dabatur ; & scaphis,
 nauibusq. longis v. mobiliter & scienter angu-
 stias loci tuebantur . sed, ubi, locis primum cogni-
 tis, uadisq. pertentatis, pauci nostri in litore con-
 stituerunt ; atque hos sunt alij subsecuti ; constan-
 terq. in eos, qui in litore aequo institerant, impe-
 tum fecerunt: omnes Pharitae terga * uerterunt .
 his pulsis, custodia portus relicta, ad litora, & ui-
 cum applicauerunt; seq. ex nauibus ad tuenda aedi-
 ficia eiecerunt. neque uero diutius ipsi ex munitio-
 ne se continere potuerunt : * etsi erat non dissimi-
 le, atque Alexandriae, genus aedificiorum : (ut
 minora maioribus conferantur) turresq. editae,
 & coniunctae muri locum obtinebant . neque no-
 stri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus pa-
 rati uenerant ad oppugnandum, sed terror homini-
 bus mentem, consiliumq. eripit & membra debili-
 tat ; ut tunc* accidit. qui se in aequo loco, ac plano
 pares esse confidebant, iidem, perterriti fuga suo-
 rum, & caede paucorum, xxx. pedum altitudine
 in aedificijs consistere ausi non sunt, seq. per molem
 in mare praecipitauerunt, & ccc. passuum in-
 teruallo ad opidum enatauerunt . Multi tamen ex
 ijs capti interfectiq. sunt. sed numerus captiuorum
 omnino fuit DC. Caesar, praeda militibus conces-

sa, aedificia diripi iussit; castellumq. ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit; atque ibi praesidium posuit. hunc fuga Pharitae reliquerant; sortio rem illum, propioremq. opido Alexandrini tuebantur. sed eum postero die simili ratione aggreditur; quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursus, & repentina latrocinia, sublatum iri uidebatur. iamq. eos, qui praesidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus, sagittisq. depulerat, atque in opidum redegerat; & cohortium III instar in terram exposuerat. non enim plures consistere angustiae loci patiebantur. reliquae copiae in nauibus stationem obtinebant. Quo facto, imperat pontem aduersus hostem praeuallari, & qua exitus nauibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obstrui. quorum altero opere affecto, * ut nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex opido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemq. tempore, quae consueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem * constituerunt. * Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quae erat aduersus pontem, & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Caesare, militesq. hortante, remigum magnus numerus, & classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus, ac fundis

fundis a mole repellebant : ac multum proficere
 multitudine telorum uidebantur : sed postquam ul
 tra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt
 egredi ex nauibus Alexandrini pauci ; ut sine si
 gnis, certisq. ordinibus * sine ratione prodierant,
 sic temere in naues refugere coeperunt . quorum fu
 ga incitati * Alexandrini, ex nauibus egrediebant
 tur, nostrosq. acrius perturbatos insequabantur . si
 mul qui in nauibus longis remanserant, scalas ra
 pere, nauesq. a terra repellere, properabant : ne
 hostes nauibus potirentur . Quibus omnibus re
 bus perturbati milites nostri, cohortium trium,
 quae in ponte, ac prima mole constiterant, cum post
 se clamorem exaudirent, fugam suorum uiderent,
 magnam uim telorum aduersi sustinerent, ueriti, ne
 ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium o
 mnino reditu intercluderentur, munitionem, in
 pontem institutam, reliquerunt, & magno cursu
 incitati ad naues contenderunt . quorum pars, pro
 ximas naeta naues, multitudine hominum, atque
 onere depressa est: pars resistens & dubitans, quid
 esset capiendum consilij, ab Alexandrinis interse
 cta est; non nulli, feliciores exitu, expeditas ad an
 choras naues consecuti, incolumes discesserunt; pau
 ci * alleuati scutis, & animo ad conandum miri,
 ad proxima nauigia adnatarunt . Caesar, quoad
 potuit, cohortando suos ad pontem, & munitiones
 contendere, eodem in periculo uersatus * est : post
 quam * uniuersos cedere animaduertit, in suum na
 uigium se recepit . quo multitudo hominum insecu

ta cum irrumperet; neque administrandi, neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quae longius constiterant, naues adnatauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, non nullos conseruauit. nauigium quidem eius, multitudine depressum militum, una cum hominibus interijt. hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo post eum numerum classiarj, & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitiombus, multisq. tormentis confirmauerunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda nauigia. Hoc detrimento, milites nostri tantum absuerunt ut perturbarentur, ut incenssi potius, atque incitati, magnas accessiones fecerint. * nam in operibus hostium expugnandis, in proelijs quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & ardentibus studijs militum. nec diuulgata Caesaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi, & continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. Alexandrini, cum Romanos & secundis rebus confirmari, & aduersis incitari uiderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut coniectura consequi possumus, aut admomiti a regis amicis, qui in Caesaris erant praesidijs,

dijs, aut suo pte consilio, per occultos nuncios regis probato, legatos ad Caesarem miserunt, ut dimitteret regem, transireq. ad suos pateretur. paratam enim omnem multitudinem esse, confectam taedio puellae, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem, amicitiamq. venturi essent, nullius periculi timorem multitudinis fore impedimento, quo minus se dederent. Caesar, etsi fallacem gentem, semperq. alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare ueniam, utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quae postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturae conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere uellent, splendidi, atque honestius sese contra regem, quam contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. itaque, regem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret praeclarissimae patriae, quae turpissimis incendijs, & ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populo R. sibiq. praestaret; cum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere coepit adulta iam aetate puerum. at regius animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret, flens orare contra Caesarem coepit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse incundius.

Compressis

Compressis pueri lacrumis, Caesar ipse commotus, celeriter, si ille sentiret, fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas in colloquio protulerat, gaudio uideretur profudisse. Accidisse hoc complures Caesaris legati, amici, centuriones, militesque laetabantur; quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri * elusa esset. quasi uero id Caesar, bonitate tantum adductus, & non prudentissimo consilio, fecisset. Cum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduernerent, eludentibusque militibus regis aetatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se quidquam proficere uiderent; rumoresque exsisterent, magna Caesari praesidia, terrestri itinere, Syria, Ciliciaque adduci; (quod non dum Caesari auditum erat) * interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. itaque, expeditis nauibus, locis idoneis ad Canopum in statione, dispositis nauibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod ubi Caesari nunciatum est, classem iubet expediri, atque instrui. * praeficitur Ti. Nero. proficiscuntur in ea classe Rhodiae naues, atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficijs orauit, ad duriores casum reseruauit, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem persequabatur.

quebatur . nam , cum ad Canopum uentum esset ; instructaq. utrimque classis conflixisset ; & sua consuetudine Euphranor primus proelium commississet , & illic triremem hostium perforasset , ac demersisset ; proximam longius insecutus , parum celeriter insequentibus reliquis , circumuentus ab Alexandrinis est . cui subsidium nemo tulit ; siue quod in ipso satis praesidij pro uirtute , ac felicitate eius putarent esse ; siue quod ipsi sibi timebant . itaque unus ex omnibus eo proelio bene rem gessit . solus cum sua quadriremi uictrice perijt . * Sub idem tempus Mithridates Pergamenus , magnae nobilitatis domi , scientiaeque in bello , & uirtutis , fidei , dignitatisque in amicitia Caesaris , missus in Syriam , Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda , * cum magnis copijs (quas celeriter , & propensissima ciuitatum uoluntate , & sua diligentia , consecerat) itinere pedestri , quo coniungitur Aegyptus syriae , Pelusium adduxit : idque opidum , firmo praesidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci , (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo , pedestri Pelusio , uelut claustris , munita existimatur) repente magis circumdatum copijs , multiplici praesidio pertinaciter propugnantibus , & copiarum magnitudine , quas integras uulneratis defessisque subiiciebat , & perseuerantia , constantiaque oppugnandi , quo die est aggressus , in suam redegit potestatem ; praesidiumque ibi suum collocauit . Inde , re bene gesta , Alexandriam ad Caesarem contendit ; omnesque

omnesq. eas regiones, per quas iter faciebant; au-
toritate ea, quae plerunque adest uictori, * placar-
at, atque in amicitiam Caesaris redegerat. Lo-
cus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita
longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod
nomen a similitudine litterae cepit. nam pars
quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se,
duobus itineribus paullatim, medium inter se spa-
tium relinquens, diuersissimo ad litus intervallo a
mari * coniungitur. cui loco. cum appropinquare
Mithridatem rex cognouisset; & transseundum ei
flumen sciret; magnas aduersus eum copias misit,
quibus uel superari, deleriq. Mithridatem, uel
sine dubio retineri posse credebat. quemadmodum
autem optabat eum uinci; sic satis habebat, in-
terclusum a Caesare a se retineri. Quae primae
copiae flumen a Delta transire, & Mithridati oc-
currere potuerunt, proelium commiserunt, festinan-
tes praeripere subsequenter uictoriae societa-
tem. quorum impetum Mithridates magna cum
prudencia, consuetudine nostra castris uallatis, sus-
tinuit. cum uero incaute, atque insolenter succede-
re eos munitionibus uideret; eruptione undique fa-
cta, magnum numerum eorum* interficit. quod ni-
si locorum notitia reliqui se texissent, partimq.
in naues, quibus flumen transierant, recepissent;
funditus deleti essent. qui ut paullulum ab illo ti-
more se recrearunt, adiunctis ijs, qui subsequeban-
tur, rursus Mithridatem oppugnare coeperunt.
Mittitur a Mithridate nuncius Caesari, qui rem
gestam

gestam perferret . cognoscit ex suis , eadem haec accidisse , rex . ita paene sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur , & Caesar ad recipiendum . celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus , in qua magnam , & paratam classem habebat . Caesar eodem itinere uti uoluit ; ne nauibus in flumine dimicaret : sed circumuectus eo mari , quod Africae parti ; esse dicitur , sicuti supra demonstrauius , prius tamen regis copijs occurrit , quam is Mithridatem aggredi posset , eumq . ad se uictorem incolumi exercitu recepit , confederat cum copijs rex loco natura munito , quod erat ipse excelsior ; * planicies ex omnibus partibus subiecta . tribus autem ex lateribus uarijs genere munitionibus tegebatur . unum latus erat * adiectum flumini Nilo ; alterum editissimo loco ductum , ut partem castrorum obtineret ; tertium palude cingebatur . Inter castra regis , & Caesaris iter flumen intercedebat angustum , altissimis ripis , quod in Nilum influebat . aberat autem ab regis castris millia passuum circiter VII . rex , cum hoc itinere uenire Caesarem comperisset , equitatum omnem , expeditosq . delectos pedites ad id flumen misit , qui transitu Caesarem prohiberent , & eminus ex ripis proelium impar inirent . nullum enim processum uirtus habebat , aut periculum ignauia subibat . quae res incendit dolore milites , equitesq . uostros ; quod tam diu pari proelio cum Alexandrinis * certaretur . itaque eodem tempore equites Germani dispersi , uada fluminis quaeren-

quaerentes , partim demissioribus ripis flumen transnarunt ; & legionarij , magnis arboribus excisis , quae longitudine utramque ripam contingerent proiectis , repentinoq. aggere iniecto , flumen transierunt . quorum impetum adeo pertimuerunt hostes , ut in fuga spem salutis collocarent : sed id frustra : namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt , paene omni reliqua multitudine interfecta . Caesar , re praeclarissime gesta , cum subitum aduentum suum indicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturum , protinus uictor ad regis castra pertendit . haec cum & opere magno ualida , & loci natura munita aduerteret ; confertaque armatorum multitudinem collocatam in uallo uideret ; lassos itinere , ac proeliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit ; itaque , non magno interuallo relicto ab hoste , castra posuit . Postero die castellum , quod rex in proximo uico non longe a suis castris muniuerat , brachijsq. cum opere castrorum coniunxerat , uici obtinendi causa , Caesar aggressus , omnibus copijs expugnat ; non quo , id minori numero militum consequi , difficile factu putaret ; sed ut ab ea uictoria , perterritis Alexandrinis , protinus castra regis oppugneret . itaque eo cursu , quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti , munitionibus successerunt , acerrimeq. eminus proeliari coeperunt . duabus ex partibus aditu oppugnationis nostris dabatur ; una , qua liberum accessum haberi demonstrauit ; altera , quae medio-

ere interuallum inter castra, & flumen Nilum habebat . maxima, & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quae facilitimum aditum habebat . plurimum autem proficiebant hostes in repellendis, uulnerandisq. nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant . diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex uallo castrorum, * auersi ex flumine, in quo multae naues instructae funditoribus, & sagittarijs nostros impugnabant . Caesar, cum uideret milites acrius proeliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; cumq. animum aduerteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra, & summum locum aggredi, iussit; hisq. Carsulenum praefecit, & animi magnitudine, & rei militaris scientia uirum praestantem. Quo ut uentum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore, & proelio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere coeperunt. quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut paene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent. ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium intersecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acernatim se de uallo praecipitauerunt in

eam partem , quae flumini erat adiuncta . horum primis in ipsa fossa munitiois magna ui op pressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt . constat fugisse ex castris regem ipsum, receptumq. in nauem, * & multitudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, demerso nauigio perisse . Re felicissime, celerrimeq. gesta, Caesar, magnae uictoriae fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit ; atque* eam partem opidi uictor introijt, quae praesidio hostium tenebatur . neque enim consilium suum fefellit , quin hostes , eo proelio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi . dignum adueniens fructum uirtutis, & animi magnitudinis tulit . omnis enim multitudo opidanorum, armis proiectis, munitioibusq. suis relictis, neste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueuerunt, sacrisq. omnibus prolatis, quorum religione precari offensos, iratosq. animos regum erant soliti, aduenienti Caesari occurrerunt, seq. ei dederunt . Caesar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem opidi magna gratulatione uenit suorum : qui non tantum bellum ipsum, ac dimicationem ; sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse laetabantur . Caesar, Aegypto, atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemaeus testamento scripserat , atque obtestatus erat populum R. ne mutarentur . nam, maiore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, * maiori ex duabus filiae Cleopatrae, quae manserat in fide , praesi-

praesidijsq. eius, minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deduceret ex regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. legione ueterana VI. secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus esset eorum regum imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quo fideliter permanferant in Caesaris amicitia; neque uetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. simul ad imperij nostri dignitatem, utilitatemq. publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, praesidijs eos nostris esset tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidijs coerceri. sic, rebus omnibus confectis, & collectatis, ipse itineri terrestri profectus est in Syriam. Dum haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam, finitasq. prouincias administrandas transfuderat, uenit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, ne ue Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri, uastariq. pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamq. promissam Caesari non posse se persoluere. Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo R. & Caesari uictori, sibiq. infame esse statueret, regna sociorum, atque amicorum, ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharna-

cem misit, Armenia, Cappadociaq. decederet, ne ue, occupatione belli ciuilib, populi R. ius, maiestatemq. tentaret. hanc denunciationem cum maiorem uim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectas, unam ex tribus XXXVI* secum ducit, II in Aegyptum ad Caesarem mittit, litteris eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Syriam erat missa. adiungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas a Deiotaro, quas ille disciplina, atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesq. centum; totidemq. ab Ariobarzane sumit. mittit P. Sextium ad C. Plaetorium quaestorem, ut legionem adduceret: quae ex tumultuarijs militibus in Ponto confecta erat, Quintumq. Patiscum in Ciliciam ad auxilia accersenda. quae copiae celeriter omnes iussu Domitij Comana conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum referunt; Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni causa integra Caesari seruaretur: paratum enim se facere quod istatusset. Cn. Domitius, cum animaduerneret eum Cappadocia decessisse, non uoluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo regno, quam Cappadociam, longius remotam; quodq. omnes III. legiones adductarum Domitium* putasset; ex quibus cum II. ad Caesarem missas audisset, *audaciusq.

cuiusq. in Armenia substitisset, perseverare coepit, ut eo quoque regno decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae: nec iuste eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset. His responsis datis, cum ijs copijs, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam; locisq. superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum siluestre est, *pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris hae erant certae opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat, & quod Cappadocia, his iugis subiecta, magnam commeatus copiam erat subministratura. Complures interim legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quae de pace agerent, regiaq. munera Domitio ferrent. ea constanter omnia adspernabatur: nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis, & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod opidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno intervallo ab opido remotis, castra posuit longe a Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus, atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidijs delectos pedites, omnesq. paene disposuit equites. magnam autem multitudinem pecoris in-

tra eas faces dissipari iussit, paganosq. & opidanos in ijs locis obuersari: ut, si amicus Domitius eas angustias transiret, nihil de insidijs suspicaretur, cum in agris & pecora, & homines animaduerneret * uersari, tamquam amicorum aduentus: sin uero ut in hostium fines ueniret; praeda diripienda, milites dissiparentur, dispersiq. caederentur. Haec cum * administraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace, atque amicitia mittere ad Domitium: cum, hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in eisdem castris morandi attulit caussam. ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, uertus, ne cognoscerentur insidiae, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraq. opido contulit. quae dum muniant nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more, atque instituto. in fronte enim, simplici directae acie, cornua trinis firmabantur subsidijs. eadem * ratione haec media collocabantur acie, duobus de xtra, sinistraq. interuallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro uallo instructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellarijs, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit Caesarem magno in periculo uersari, flagitareq. a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propiusq. ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces uictoriae loco ducebat, si trahere tempus posset;

set; cum discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab opido, quam facillimum accessum, & æquissimum ad dimicandum nostris uidebat, fossas III. directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV. pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat. equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numerum anteibat nostrum equitatum. Domitius autem, cum Caesaris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si condiciones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. XXXVI. legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in median aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum, reliquis cohortibus in subsidijs collocatis. sic utrimque, acie instructa, processum est ad dimicandum. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur, acriter varieque pugnatur. nam XXXVI. legio, cum extra fossam in equitatum regis impetum secisset, adeo secundum proelium fecit, ut mœnibus opidi succederet, fossamque transiret, aduersosque hostes aggrediretur. at Pontica ex altera parte legio, cum paululum auersa hostibus cessisset, fossam autem circuire acies secundo conata esset, ne aperto latere aggrediretur hostem; in ipsa transitu fossae confixa,

Et oppressa est. Deiotari uero legiones uix impetum sustinuerunt. ita uictrices regis copiae cornu suo dextro, mediaq. acie conuerterunt se ad xxxvi. legionem: quae tamen fortiter uincendum impetum sustinuit; magnis copijs hostium circumdata, praesentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica legione paene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, xxxvi. legio in loca se superiora contulit, non amplius ccl. desideratis. ceciderunt eo proelio splendidi, ac illustres uiri non nulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusq. tutis per Cappadociam se in Asiam recepit. Pharnaces, rebus secundis elatus, cum de Caesare ea, quae optabat, speraret, Pontum omnibus copijs occupauit: ibiq. Et uictor, Et crudelissimus rex, cum sibi fortunam paternam, feliciore euentu, destinaret, multa opida expugnaui; bona ciuium Romanorum, Ponticorumq. diripuit; supplicia constituit in eos, qui aliquam formae, atque aetatis commendationem habebant, eaque, quae morte essent miseriora; Pontumque, nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quae prouincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia; sed etiam cum laude erat. namque eo missus aestate cum ii. legionibus

bus Q. Cornificius, Caesaris quaestor, proprætor, quamquam erat prouincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello, ac dissensionibus * uastata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur, & recepit, & defendit. * namque, & castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaq. præda milites donauit: quæ etsi erat tenuis, tamen, in tanta prouinciæ desperatione, erat grata, præsertim uirtute parata. & cum Octauius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Hiadertinorum, quorum semper in remp. singulare constiterat officium, dispersis Octauianis nauibus erat potitus; ut uel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus sociorum: * cum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium uictor Caesar sequeretur; compluresq. aduersarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, * reliquijs ex fuga collectis, compulisse audiret, literas ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum; coniunctisq. copijs cum Q. Cornificio, si quod periculum prouinciæ inferretur, depelleret: sin ea non magnis copijs tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret. omnem enim illam partem, regionemque, uiuo Cn. Pompeio bellum instauraturam esse credebat. Gabinus,

ut in Illyricum uenit, hiberno tempore anni, ac difficili, siue copiosiorem prouinciam existimans, siue multum fortunae uictoris Caesaris tribuens, siue uirtute, & scientia sua confisus, * quam saepe in bellis periclitat, magnas res, & secundas ductu, ausuq. suo gesserat; neque prouinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis, neque nauibus, interclusa mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisq. difficultatibus coactus, non ut uolebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. ita, cum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castris, aut opido expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque a barbaris contemptus, ut, Salonem se recipiens in opidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi, fidelissimiq. incolabant, in agmine dimicare sit coactus. Quo proelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copijs Salonam se recepit; summaq. ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo periit. cuius & infelicitas uiui, & subita mors in magnam spem Octauium adduxit prouinciae potius: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaq. Cornificij, et uirtus Vatiniij uersari passa non est. Vatinius, Brundisii cum esset cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico, cum crebris litteris Cornificij ad auxilium prouinciae ferendum euocaretur; & M. Octauium audiret cum barbaris foederat

dera percussisse, compluribusq. locis nostrorum militum oppugnare praesidia, partim classe per se, partim pedestribus copijs per barbaros; etsi, graui ualitudine affectus, uix corporis uiribus animum sequebatur; tamen uirtute uicit incommodum naturae, difficultatesq. *hiemis, & subitae praeparationis. nam, cum ipse paucas in portu naues longas haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum * misit, ut sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauij non poterant: nauibus actuarijs, quarum numerus erat satis magnus, * magnitudine quamquam non satis iusta ad proeliandum, rostra imposuit. has * adiunctas nauibus longis, & numero classis aucto, militibus ueteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus * legionibus, qui numero aegrorum relictii erant Brundisii, cum exercitus in Graeciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasq. non nullas ciuitates, quae defecerant, Octauioq. se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praeteruehebatur: nec sibi ullius rei moram, necessitatemq. iniungebat, quin, quamcelerrime posset, ipsum Octauium persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra, marique, ubi * nostrum erat praesidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione coegit; praesidiumq. nostrum recepit. Octauius, eum Vatinius classem magna ex parte confectam ex nauticulis actuarijs habere cognouisset, confusus

sua

sua classe, subsistit ad insulam Thauridem; qua regione Vatinius insequens nauigabat, non quod Octavianum ibi restituisse sciret; sed quod eum longius progressum insequi decreuerat. Cum propius Thauridem accessisset, distensis suis nauibus, quod et tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente aduersam ad se uenientem nauem, antennae ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animaduertit. Quod ubi conspexit, celerriter uela subduci, demittiq. antennas iubet, & milites armari: & uexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quae primae naues subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps Octavianus ex portu procedebant, Instruitur utrimque acies, ordine disposita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduerneret, neque nauium se magnitudine, neque numero parem esse futurae dimicationi, fortunae rem committere maluit: itaque primus sua quinquere mi in quadriremem ipsius Octauij impetum fecit. celerrime, fortissimeq. contra illo remigante, naues aduersae rostris concurrunt adea uehementer, ut nauis Octauiana, rostro discusso, ligno conniteretur. Committitur acriter reliquis locis proelium; concurriturq. ad duces maxime. nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari proelium factum est: quantoq. coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani:

qui

qui admiranda uirtute ex suis nauibus in hostium
 naues transire non dubitabant; & , dimicatione
 aequata, longe superiores uirtute, rem feliciter ge-
 rebant. deprimitur ipsius Octauij quadriremis :
 multae praeterea capiuntur, aut rostris perfora-
 tae merguntur : propugnatores Octauiani partim
 in nauibus ingulantur, partim in mare praeci-
 pantur : ipse Octauius se in scapham confert : in
 quam plures cum confugerent, depressa scapha, uul-
 neratus tamen adnatat ad suum myoparonem. Eo
 receptus, cum proelium nox dirimeret ; tempesta-
 te magna uelis* profugit. sequuntur hunc suae na-
 ues non nullae, quas casus ab illo periculo uindica-
 rat. At Vatinius, re bene gesta, receptui ceci-
 nit ; suisq. omnibus incolumibus, in eum se por-
 tum uisiter recepit, quo ex portu classis Octauiana
 ad dimicandum processerat. capit* ex eo proelio
 pentiremem I, triremes II, dycrotas IIX, com-
 pluresq. remiges Octauianos: posteroq. ibi die fuit,
 dum suas captiuasq. naues reficeret. Post diem
 III. contendit in insulam Issam; quod eo se rece-
 pisse ex fuga credebat Octauium.* erat nobilissi-
 mum regionum earum opidum, coniunctissimumq.
 Octauio. quo ut peruenit, opidani supplices se Va-
 tinio dediderunt.* comperitq. ipsum Octauium,
 paruis, paucisq. nauigys, uento secundo, regio-
 nem Graeciae petisse, inde ut Siciliam, deinde
 Africam, caperet. Ita breui spatio, re preclarissi-
 me gesta, prouincia recepta, & Cornificio reddita,
 classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, ui-
 etor

stor se Brundisium, incolumi exercitu, & classe, recepit. His autem temporibus, quibus Caesar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, & proelio Pharsalico rem feliciter gerebat, Alexandriaeq. cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Cassius Longinus, in Hispania propraetor, provinciae ulterioris obtinendae causa, relictus, siue consuetudine naturae suae, sine odio, quod in illam provinciam susceperat quaestor, ex insidijs ibi vulneratus, magnae odij sui fecerat accessiones; quod uel ex conscientia sua, cum de se mutuo sentire provinciam crederet, uel * initis signis, & testimonijs eorum, qui difficulter * odia dissimulant, animaduertere poterat, & compensae offensionem provinciae exercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in unum locum exercitum conduxit, HS centena militibus est pollicitur; nec multo post, cum in Lusitania Medobregam opidum, montemq. Herminium, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibiq. Imperator esset appellatus; iterum HS centenae milites donavit. Multa praeterea, & magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant praesentem exercitus amorem; paullatim tamen, & occulte militarem disciplinam, seueritatemq. minuebant. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit, contractumq. in ea aes alienum gravissimis oneribus provinciae, constituit exsoluere; & ut largitionis postulat consuetudo,

per

per causam liberalitatis speciosam, plura largitori quaerebantur: pecuniae locupletibus imperabatur; qua Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locupletium simultatum causae tenues conyiciebantur; neque ullum genus quaestus, aut magni, & euidentis; aut minimi, & sordidi, praetermittebatur, quo domus, & tribunal imperatoris naccaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de causis accidit, ut, cum Longinus imperator eadem faceret, quae fecerat quaestor, similia rursus de morte eius prouinciales consilia inirent. horum odium confirmabant non nulli familiares eius: qui, cum in illa societate uersarentur rapinarum, nihilo * minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibiq. quod rapuerant, acceptum * ferebant; quod intercederat, aut erat * interpellatum, Cassio assignabant. v. legionem nouam conscribit: augetur odium & * ex ipso delectu, & sumptu additae legionis. complentur equitum III. millia: maximisq. onerantur impensis: nec prouinciae datur ulla requies. Interim litteras accepit a Caesare, ut in Africam exercitum transliceret, perq. Mauretaniam ad fines Numidiae perueniret: quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miserat auxilia, maioraq. missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, inso en

et uoluptate efferebatur; quod sibi nouarum pro-
 uinciarum, & fertilissimi regni tanta oblata es-
 set facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficisci-
 tur, ad legiones accersendas, auxiliaq. adducen-
 da; certis hominibus dat negotium, ut frumen-
 tum, nauesq. C. praepararentur, pecuniaeq. de-
 scriberentur, atq. imperarentur; ne quares, cum
 redisset, moraretur. reditus eius fuit celerior o-
 mnium opinione. non enim labor, aut uigilantia,
 cupienti praesertim aliquid, Cassio deerat. exer-
 citu coacto in unum locum, castris ad Cordubam
 positis, pro concione militibus exponit, quas res
 Caesaris iussu gerere deberet; polliceturq. ijs, cum
 in Mauretanium transiecisset, HS * centena se da-
 turum: v. fore in Hispaniam legionem. ex concio-
 ne se Cordubam recepit; eoq. ipso die, * meridia-
 na hora, cum in basilicam iret, quidam Minu-
 cius Silo, cliens L. Racili, libellum, quasi ali-
 quid ab eo postularet, ut miles, ei transdit: dein-
 de post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat)
 quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco,
 cum se insinuasset, sinistra corripit eum, dextraq.
 bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniur-
 atis impetus uniuersis. * Munatius Plancus pro-
 ximum gladio transiicit lictozem. hoc interfecto,
 Q. Cassium legatum uulnerat. Ibi T. Vastus, &
 L. Mergilio, simili confidentia, Plancum munici-
 pem suum adiuuant. erant enim omnes Italicen-
 ses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus in-
 uolat, iacentemq. lenibus sauciat plagis. Concur-
 ritur

ritur ad Cassium defendendum . semper enim herones , compluresq. euocatos cum telis secum habere consueuerat . a quibus ceteri intercluduntur , qui ad caedem faciendam subsequabantur . Quo in numero fuit Calpurnius Saluanus , & Manlius Tuscus . Minucius inter saxa , quae iaciebantur , in itinere fugiens opprimitur ; & , relato ad domum Cassio , ad eum deducitur . Racilius in proximam se domum familiaris sui confert , dum certum cognosceret , confectus ne Cassius esset . L. Laterensis , cum id non dubitaret , accurrit laetus in castra ; militibusq. uernaculis , & secundae legionis , quibus odio sciebat praecipue Cassium esse , gratulatur . tollitur a multitudine in tribunal , praetor appellatur . nemo enim * in provincia natus , aut uernaculae legionis miles , * aut diuturnitate iam factus provincialis , quo in numero erat 11 . legio , non cum omni provincia consenserat in odio Cassii . nam legiones xxx , & xxi , paucis mensibus in Italia scriptas , Caesar attribuerat Longino . v . legio ibi nuper erat confecta . Interim nunciatur Laterensi , uiuere Cassium . Quo nuncio , dolore magis permotus , quam animo perturbatus , reficit celeriter se , & ad Cassium uiisendum praefiscitur . Re cognita , xxx . legio signa Cordubam infert , ad auxilium ferendum imperatori suo . facit hoc idem xxi . subsequitur has v ; cum 11 . legiones reliquae essent in castris secundani , ueriti , ne soli relinquerentur , atque ex eo , quid sensissent , indicaretur , secuti sunt su

Etum superiorum . permansit in sententia legio
 uernacula, nec ullo timore de gradu deiecta est.
 Cassius eos, qui nominati erant conscij caedis, in-
 bet comprehendi : legionem v . in castra remittit,
 cohortibus xxx . retentis . indicio Minucij cogno-
 scit, L. Racilium, & L. Laterensem, & Annium
 Scapulam, maximae dignitatis, & gratiae pro-
 uincialem hominem, sibiq. tam familiarem, quam
 Laterensem, & Racilium, in eadem fuisse coniura-
 tione . nec diu moratur dolorem suum, quin eos
 interfici iubeat . Minucium libertis transdit ex-
 cruciandum; item Calpurnium Saluium, qui
 profitetur indicium, coniuratorumq. numerum au-
 get, uere, ut quidam existimant, ut non nulli que-
 runtur, coactus . Isdem cruciatibus affectus L.
 Mergilio Squillus nominat plures : quos Cassius
 interfici iubet, exceptis ijs, qui se pecunia rede-
 merunt . nam palam HS CCCO cum Calpurnio
 paciscitur, & cum Q. Sextio IOOO . qui, * etsi
 maxime nocentes sunt multati, tamen periculum
 uitae, dolorq. uulnerum, pecunia remissus, cru-
 delitatem cum auaritia certasse significabat . Ali-
 quot post diebus litteras a Caesare missas accipit;
 quibus cognoscit, Pompeium, in acie uictum,
 amissis copijs fugisse . Qua re cognita mistam do-
 lori uoluptatem capiebat . uictoriae nuncius laeti-
 tiam exprimebat : confectum bellum licentiam
 temporum intercludebat . sic erat * dubius animus,
 utrum nihil timere, an omnia licere, mallet . Sa-
 natis uulneribus, accersit omnes, qui sibi pecu-
 nias

nias expensas tulerant; acceptasq. eas iubet re-
 ferri. quibus parum uidebatur imposuisse oneris, *
 ampliolem pecuniam imperat. * aequa autem ra-
 tione delectum instituit: quos ex omnibus conuen-
 tibus, colonijsq. conscriptos, transmarina mili-
 tia perterritos, ad sacramenti redemptionem uo-
 cabat. magnum hoc fuit uectigal, maius tamen
 creabat odium. His rebus confectis, totum exer-
 citum lustrat. legiones, quas in Africam ductu-
 rus erat, & auxilia mittit ad traiectum: ipse,
 classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim
 accedit: ibiq. moratur: propterea quod edictum
 tota prouincia proposuerat, ut, quibus pecunias
 imperasset; neque contulissent, se adirent. Quae
 euocatio uehementer omnes turbauit. Interim
 L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis
 uernaculae fuerat, nunciat fama, legionem xxx,
 quam Q. Cassius legatus simul ducebat, * cum Ilur-
 gim ad opidum castra haberet, seditione facta, cen-
 turionibus aliquot occisis, qui signa tolli non pa-
 tiebantur, discessisse, & ad ii. legionem conten-
 disse, quae ad fretum alio itinere ducebatur. Cog-
 nita re, noctu cum v. cohortibus undecimessimo
 rum egreditur, mane peruenit. ibi cum diem, ut
 quid ageretur, perspiceret, moratus, * Carnio-
 nam contendit. hic, cum legio xx, & xxi. &
 cohortes i v. & v. legio, totusq. conuenisset equi-
 tatus, audit i v. cohortes a uernaculis oppressas ad
 Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legio-
 nem, omnesq. ibi se coniunxisse, & T. Thorium

Italicensem ducem delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumq. aut uoluntate, aut necessitate adductum, (namque id uarie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus; II. cohortes legionis V. quae fuerant Cordubae in praesidio, idem facere. Cassius, his rebus incensus, monet castra, & postero die Segoniam ad flumen Silicem venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa, sibi fidissimos esse, nullumq. periculum deprecaturus, dum per eos Caesari provincia restitueretur. Interim Thorius ad Cordubam ueteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum, suaq. uideretur natura: simul, ut contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus uiribus uti uidebatur, atque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio se prouintiam recuperare uelle, palam dicebat. & forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura sciri non potest. Certe hoc prae se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeij nomen in scutis inscriptum haberent. frequens legionibus conuentus obuiam prodit, neque tantum uirorum, sed etiam matrumfamilias, ac praetextatorum; depreca-*

deprecatur que , ne hostili aduentu Cordubam diriperent : nam se contra Cassium sentire cum omnibus ; contra Caesarem ne facere cogerentur , orare . Tantaе multitudinis precibus , & lacrumis exercitus commotus , cum uideret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeij nomine , & memoria , tanq. omnibus Caesarianis , quam Pompeianis , Longinum esse in odio , neque se conuentum , neque M. Marcellum contra Caesaris causam posse perducere , nomen Pompeij ex scutis detraxerunt ; Marcellum , qui se Caesaris causam defensurum profitebatur , ducem adsciuerunt , praetoremq. appellarunt ; & sibi conuentum adiunxerunt ; castraq. ad Cordubam posuerunt . Cassius eo biduo circiter 14. millia passuum a Corduba , citra flumen Baetim , in opidi conspectu loco excelso facit castra : litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam , & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit , subsidio sibi , providenciaeq. Caesaris causa quam primum ueniret . Ipse , hostili modo , Cordubensium agros uastat , aedificia incendit . Cuius rei deformitate , atque indignitate , legiones , quae Marcellum sibi ducem ceperant , ad eum concurrerunt ; ut in aciem educerentur , orant ; priusq. confligendi sibi potestas fieret , quam cum tanta contumelia nobilissimae carissimaeq. possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis , ferro , flammaq. consumerentur . Marcellus , cum configere miserrimum putaret , quod & uictoris , et uicti detrimentum ad eundem

Caesarem esset redundaturum, neque suae potestatis esset, legiones Baetim transducit, atque aciem instruit. Cum * Cassium contra pro castris suis, aciem instruxisse loco superiore uideret, causa interposita, quod is in aequum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipiant: itaque copias reducere coepit. Cassius, quo bono ualebat, Marcellumq. infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid transitus fluminis uitiū, difficultatisq. haberet, cognitum esset, Marcellus castra Baetim transfert: crebroq. uterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus. habebat enim ueteranas legiones, multisq. proelijs expertas. Cassius fide magis, quam uirtuti legionum, confidebat: itaque, cum castra castris collata essent; & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, ueritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis, sibiq. infestis, noctu silentio ex castris profiscitur, celeriq. itinere Vllam contendit; quod sibi fidele esse opidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit moenibus castra, ut et loci natura, (namque Vlla in edito monte posita est) & ipsa munitione urbis, undiq. ab oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vllam, castra castris confert: locorumq. cognita natura, quo

quo maxime rem deducere uolebat , necessitate est adductus ; ut neque confligeret ; cuius si rei facultas esset , resistere incitatis militibus non poterat ; neque uagari Cassium latius pateretur ; ne plures ciuitates ea paterentur , quae passi erant Cordubenses . Castellis idoneis locis collocatis , operibusq. in circuitu opidi continuatis , Vllam , Cassiumq. munitionibus clausit . Quae prius quam perficerentur , Longinus omnem suum equitatum emisit : * quem magno sibi usui fore credebat , si pabulari , frumentariq. Marcellum non pateretur ; magno autem impedimento , si clausus obsidione , & inutilis necessarium consumeret frumentum . Paucis diebus litteris Cassii acceptis , rex Bogud cum copijs uenit ; adiungitq. ei legionem , quam secum adduxerat , compluresq. cohortes auxilarias Hispanorum . namque , ut in ciuilibus dissensionibus accidere consuevit , ita temporibus illis in Hispania non nullae ciuitates rebus Cassii studebant , plures Marcello fauebant . Accedit cum copijs Bogud ad dexteriores Marcelli munitiones . pugnatur utrumque acriter , crebroque , ut accidit , fortuna saepe ad utrumque transferente uictoriam ; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus . Interim Lepidus ex citiore prouincia cum cohortibus legionarijs xxxv , magnoq. numero equitum , & reliquorum auxiliorum , uenit ea mente Vllam , ut sine ullo studio contentiones Cassii , Marcelliq. componeret . huc ueniens sine dubitatione Marcellus se credit , atque offert , Cassius contra suis se tenet praesidijs , siue eo ,

quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, existi-
mabat; sine eo, quod, ne praeoccupatus animus Le-
pidi esset obsequio aduersarij, uerebatur. ponit ad
Vllam castra Lepidus; neque habet a Marcello quid
quam diuisi: ne pugnetur, interdicat: ad exeun-
dum Cassium inuitat; fidemq. suam in re omni in-
terponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid sibi
faciendum, quid ne Lepido esset credendum; neque
ullum exitum consilij sui reperiret, si permaneret
in sententia; postulat, uti munitiones disciceren-
tur, sibiq. liber exitus daretur. * non tantum indu-
tijs factis, sed prope iam constituta opera cum com-
planarent, custodidaeq. munitionum essent dedu-
ctae; auxilia regis in id castellum Marcelli, quod
proximum erat regis castris, neque opinantibus
omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam
de huius conscientia dubitabatur) impetum fece-
runt, compluresq. ibi milites oppresserunt. quod
nisi celeriter, indignatione, & auxilio Lepidi,
proelium esset diremptum; maior calamitas es-
set accepta. Cum iter Cassio patefactum esset;
castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepi-
dus eodem tempore, Marcellusq. Cordubam cum
suis proficiscitur. Narbonem sub idem tempus
Trebonius proconsul ad prouinciā obtinen-
dam uenit. de cuius aduentu ut cognouit Cas-
sius, legiones, quas secum habuerat, equitatumq.
in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus ce-
leriter correptis, Malacā contendit; ibiq. aduer-
so tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse
prae-

praedicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; ut amici eius distabant, ne per eam prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam ueniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, cum in Iberum flumen, noctis uitandae causa, se contulisset, inde, paullo uehementiore tempestate, nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem propter uim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa naui perijt. CUM in Syriam Caesar ex Aegypto uenisset, atque ab ijs, qui Roma uenerant ad eum, cognosceret, literisq. urbanis animaduerneret, multa Romae male, & inutiliter administrari, neque ullam partem reip. satis commode geri; quod & contentionibus tribunicij perniciosae seditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus praeerant, multa contra morem, consuetudinemq. militarem fierent, quae dissoluendae disciplinae, seueritatisq. essent; eaque omnia flagitare aduentum suum uideret; tamen praeferendum existimauit, quas in prouincias, regionesq. uenisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, iura, legesq. acciperent, & externorum hostium metum deponerent. Haec in Syria, Cilicia,

Asia

Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hae
 prouinciae nullo bello premebantur. In Bithynia,
 ac Ponto plus oneris uidebat impendere sibi. Non
 enim excessisse Ponto Pbarnacem audierat, neque
 excessurum putabat, cum secundo proelio esset ue-
 hementer inflatus, quod contra Domitium Calui-
 num fecerat. Commoratus fere in omnibus ciui-
 tatibus, quae maiores sunt dignitate, praemia be-
 nemeritis & uiritim, & publice tribuit: de con-
 trouerſis ueteribus cognoscit, ac statuit reges, ty-
 rannos, dynastas prouinciae, finitimosque, qui om-
 nes ad eum concurrerant, receptos in fidem, con-
 ditionibus impositis prouinciae tuendae, ac defen-
 dendae dimittit & sibi, & populo R. amicissimos.
 paucis diebus in ea prouincia consumptis, Sex-
 Caesarem, amicum, & necessarium suum, legio-
 nibus Syriae praefecit; ipse eadem classe, qua ue-
 nerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius prouinciae
 ciuitates omnes euocat Tarsum: quod opidum se-
 re totius Ciliciae nobilissimum, fortissimumque est.
 ibi, rebus omnibus prouinciae, & finitimarum ci-
 uitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad
 bellum gerendum non diutius moratur; magnisq.
 itineribus per Cappadociam confectis, biduum Ma-
 zatae commoratus, uenit Comana, uetustissimum,
 et sanctissimum in Cappadocia Bellonae templum,
 quod tanta religione colitur, ut sacerdos eius deae
 maiestate, imperio, & potentia secundus a rege
 consurgens illius habeatur: id homini nobi-
 lissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui, re-

gio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemq. generis, iure minime dubio, uetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritis uterque eorum de rep. esset, ne aut regni hereditas Ariaratem sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio, ac ditione esset: ipse iter coeptum simili uelocitate conficere coepit. Cum propius Pontum, finesque Gallograeciae accessisset, Deiotarus, tetrarches Gallograeciae, tunc quidem paene totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri tetrarchae contendebant, sine dubio autem rex Armeniae minoris ab senatu appellatus, depositis regis insignibus, neque tantum privato uestitu, sed etiam reorum habitu supplex ad Caesarem uenit oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quae nulla praesidia Caesaris habuisset, exercitibus, imperijsq. in Cn. Pompeij castris * fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi R. sed parere praesentibus imperijs. Contra quem Caesar, cum plurima sua commemorasset officia, quae consul ei decretis publicis tribuisset; cumq. defensionem eius, nullam posse excusationem * eius imprudentiae recipere, coarguisset; quod homo tantae prudentiae, ac diligentiae scire potuisset, quis urbem, Italiamq. teneret; ubi senatus, populusq. R. ubi resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum con-

sul

sul esset: * sed tamen se concedere id factum superio-
 ribus suis beneficijs, ueteri hospitio, atque amici-
 tiae, dignitati, aetatiq. hominis, precibus eo-
 rum, qui frequentes concurrissent, hospites, atque
 amici Deiotari ad deprecandum: de controuersijs
 tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: re-
 gium uestitum ei restituit. * legionem autem,
 quam ex genere ciuium suorum Deiotarus, natu-
 ra, disciplinaq. nostra constitutam, habebat, equi-
 tatumq. omnem ad bellum gerendum* adducere ius-
 sit. Cum in Pontum uenisset, copiasq. omnes in
 unum locum coegisset; quae numero, atque exerci-
 tatione bellorum mediocres erant; (excepta enim
 legione VI, quam secum adduxerat Alexandria ue-
 teranam, multis laboribus, periculisq. functam,
 multisq. militibus, partim difficultate itinerum,
 ac navigationum, partim crebritate bellorum,
 adeo deminutam, ut minus 60 hominum in ea es-
 set; reliquae erant III. legiones, una Deiotari,
 duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fe-
 cisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati, a
 Pharnace missi, Caesarem adierunt; atque in pri-
 mis deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. fa-
 cturum enim omnia Pharnacem, quae imperata
 essent. maximeq. commemorabant, nulla Pharna-
 cem auxilia contra Caesarem Pompeio dare uoluis-
 se; cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfac-
 cisset. Caesar respondit, se fore aequissimum Phar-
 naci, si, quae polliceretur, repraesentaturus es-
 set. monuit autem, ut solebat, mitibus uerbis le-
 gatos,

gatos, ne aut Deiotarum sibi obijcerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque prouinciarum publicas iniurias condonare ijs posse, qui non fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne uinceretur, quam sibi, cui dii immortales uictoriam tribuissent: itaque se magnas, & graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci, nam neque interfectis amissam uitam, neque exsectis uirilitatem restituere posse; quod quidem supplicium grauius morte ciues Romani subissent. Ponto uero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret socijs ciuibusque Romanis, quae penes eum essent: si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quae bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consueissent. miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; cum festinantem, ac properantem Caesarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius, honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Caesarem reuocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interpone-

re,

re, in summa frustrari coepit. Caesar, cognita calliditate hominis, quod alijs temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate ferit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret. Zela est opidum in Ponto, *positu ipso, ut in plano loco, satis munitum. tumulus enim naturalis, uelut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic opido magni, multiq. intercisi uallibus colles: quorum editissimus unus, qui, propter uictō, iam Mithridatis, & infelicitatem triarij, detrimentumq. exercitus nostri, superioribus locis, atque itineribus paene coniunctis opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem. nec multo longior millibus passuum III. abest ab Zela. hunc locum Pharnaces, ueteribus paternorum feliciū castrorum *refectis operibus, copijs omnibus suis occupauit. Caesar, cum ab hoste millia passuum V. castra posuisset; uideretq. eas ualles, quibus regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras: si modo ea loca hostes priores non coepissent, quae multo erant propiora regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, uigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisq. in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum proelium aduersus triarium fecerat. huc omnem comportari aggerem e castris, seruitiaq. agi iussit; ne quis ab opere miles discederet; cum, spatio

tio non amplius ∞ passuum, intercisa uallis castra hostium diuideret ab opere incepto Caesaris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit, quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Caesar, uel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, uel ad ostentationem regiae fiduciae, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces uideretur: itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro uallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate, siue auspicijs, & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum more operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum esse credidisset; siue etiam ueterani fiducia exercitus sui, quem cum legione xxii in acie conflixisse, & uicisse legati eius gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum a se, Domitio duce, sciebat: inito consilio dimicandi, descendere prae rupta ualle coepit. cuius aliquamdiu Caesar irridebat inanem ostentationem, & eo loco militum * cohortationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: cum interim Pharnaces eodem gradu, quo * in proelium descenderat, uallem ascendere aduersus arduum collem instructis copijs

p̄ijs coepit ; Caesar , incredibili eius uel temeritate , uel fiducia motus ; neque opinans , imparatusque oppressus , eodem tempore milites ab operibus uocat , arma capere iubet , legiones opponit , aciem instruit . cuius rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris . nondum ordinibus instructis , falcatae regiae quadrigae permistos milites perturbant , quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur . insequitur has acies hostium ; & , clamore sublato , confligitur , multum adiuuante natura loci , plurimum deorum immortalium benignitate : qui cum omnibus casibus belli intersunt , tum praecipue eis , quibus nihil ratione potuit administrari . Magno atque acri comminus proelio facto , dextro cornu , quo ueterana legio VI . erat collocata , initium uictoriae natum est ab ea parte , cum in procliui detrudentur hostes , multo tardius , sed tamen ijsdem dijs adiuuantibus , sinistro cornu , mediaque acie , totae prostligantur copiae regis . quae quam facile subierant iniquum locum , tam celeriter gradu pulsae , premebantur loci iniquitate . itaque , multis militibus partim interfectis , partim suorum ruina oppressis , qui uelocitate effugere poterant , armis tamen proiectis , uallem transgressi , nihil ex loco superiore inermes proficere poterant . at nostri , uictoria elati , subire iniquum locum , munitionesque aggredi non dubitarunt . descendentibus autem ijs cohortibus castra , quas Pharnaces praesidio reliquerat , celeriter castris hostium

filium sunt potiti . Interfecta multitudine omni,
 aut capta suorum , Pharnaces cum paucis equi-
 tibus profugit . cui nisi castrorum oppugnatio fa-
 cultatem attulisset liberius profugendi , uiuus in
 Caesaris potestatem adductus esset . Tali uictoria to-
 ties uictor Caesar incredibili est laetitia affectus ,
 quod maximum bellum tanta celeritate confecerat :
 * eratque , subiti periculi recordatione , laetior ,
 quod uictoria facili ex difficilimis rebus accide-
 rat . Ponto recepto , praeda omni regia militi-
 bus condonata , postero die cum expeditis equiti-
 bus ipse proficiscitur : legionem v 1 . decedere ad
 praemia , atque honores accipiendos in Italiam
 iubet : auxilia Deiotari domum remittit 11 . le-
 giones cum Coelio Vintiano in Ponto reliquit .
 Ita per Gallograeciam , Bithyniamq. in Asiam
 iter facit : omniumq. earum prouinciarum de con-
 trouersis cognoscit , & statuit : iura in tetrar-
 chas , reges , ciuitates distribuit . Mithridatem
 Pergamenum , a quo rem feliciter , celeriterq. ge-
 stam in Aegypto supra scripsimus , regio gene-
 re ortum , disciplinis etiam regijs educatum ,
 (nam eum Mithridates , rex Asiae totius , pro-
 pter nobilitatem Pergamo paruulum secum as-
 portauerat in castra , multosq. tenuerat annos)
 regem Bosphori constituit , quod sub imperio
 Pharnacis fuerat ; prouinciasq. populi R . a bar-
 baris , atque inimicis regibus , interposito ami-
 cissimo rege , munivit . Eidem tetrarchiam , le-
 gibus Gallograecorum , iure gentis , & cognati-

tionis adiudicavit, occupatam, & possessam pan-
cis ante annis a Deiotaro. Neque tamen us-
quam diutius moratus est, quam necessitas ur-
banarum seditionum pati uidebatur. Rebus fe-
licissime, celerrimeq. confectis, in Italiam cele-
rjus omnium opinione uenit

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO . AFRICANO
LIBER

AESAR, itinēribus iustis confectis, nullo die intermisso, ad XIV . Kal . Ian . Lilybaeum peruenit: statimq . ostendit, sese naues uelle conscendere; cum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesq . uix DC . tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus uerberaret . Hoc eo consilio fecit, ne quis morae quidquam fore speraret & ut omnes in dies, horasq . parati essent . Incidit per id tempus, ut tempestates ad nauigandum idoneas non haberet . nibilo tamen minus in nauibus remiges, militesq . continere, & nullam praetermittere occasionem profectiois; cum praesertim ab incolis eius prouinciae nunciarentur aduersariorum copiae, equitatus infinitus, legiones regiae IV, leuis armaturae magnae uis, Scipionis legiones X, elephantum CXX, classesq . esse complures . tamen non deterrebatur, animoque, & spe confidebat . Interim in dies & naues longae adaugeri, & onerariae complures eodem concurrere, et legioens tironum conuenire, in his ueterana legio V, equitum ad III . millia . legionibus collectis VI, & equitum III . millibus, ut quaeque prima legio uenerat, in na-

ues longas imponebatur, equites autem in onerarias. ita maiorem partem nauium antecedere iussit, & insulam petere Aponianam, quae* non abest a Lilybaeo. ibiq. commoratus, bona paucorum uendit publice: deinde Allieno praetori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Dat^{is} mandatis, ipse nauem conscendit ad VI. Kal. Ian. & reliquas naues statim est consecutus. ita, uento certo, celeriq. nauigio uectus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africae uenit, namque onerariae reliquae, praeter paucas, uento dispersae, atque errabundae diuersa loca petierunt. Clupeam classe praeteruehitur, deinde Neapolim. complura praeterea castr^{ella}, & opida non longe a mari relinquit. Postquam Hadrumetum accessit, ubi praesidium erat aduersariorum, cui praeerat C. Confidius, & a Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Hadrumeti Cn. Piso cum Mauris circiter I I I. millibus apparuit. Ibi paullisper Caesar ante portum commoratus, dum reliquae naues conuenirent, exponit exercitum. cuius numerus in praesentia fuit peditum I I I. millium, equitum C I. castrisq. ante opidum posit^{is}, sine iniuria cuiusquam confedit; cohibetq. omnes a praeda. opidani interim muros armatis complent. ante portum frequentes* confidunt ad se defendendum. quorum numerus I I. legionum intus erat. Caesar, circum opidum uectus, natura loci perfecta, redit

in castra . non nemo culpae eius , imprudentiaeq. assignabat , quod neque certum locum gubernatoribus perfectisque , quem peterent , praeceperat : neque , ut mos ipsius , consuetudoq. superioribus temporibus fuerat , tabellas signatas dederat , ut in tempore , ijs perfectis , locum certum peterent uniuersi . quod minime Caesarem fefellerat . namque nullum portum terrae Africae , quo classes decurrerent , pro certo tutum ab hostium praesidio fore suspicabatur ; sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur . L. Plancus interim legatus petit a Caesare , ut sibi daret facultatem cum Considio agendi , si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem . itaque , data facultate , litteras conscribit , & eas captiuo dat perferendas in opidum ad Considium . Quo simul atque captiuus * peruenisset , litterasque , ut erat mandatum , Considio porrigere coepisset , prius , quam acciperet ille , Unde , inquit , istas ? Tum captiuus , Venio a Caesare . Tunc Considius , Unus est , inquit , Scipio imperator hoc tempore populi R. deinde in conspectu suo captiuum statim interfici iubet : litterasque non dum perfectas , sicut erant signatae , dat homini certo ad Scipionem perferendas . Postquam , una nocte , & die ad opidum consumpta , neque responsum ullum a Considio dabatur ; neque ei reliquae copiae succurrebant ; neque equitatu abundabat ; & ad opidum oppugnandum non satis copiarum habebat , & eas tironum ; neque primo aduentu conuulnerari exercitum uolebat ; &

opidi egregia munitio, difficilisq. ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus opidanis suppetias uenire: non est uisa ratio ad oppugnandum opidum commorandi; ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hostium laboraret. itaque, castra cum mouere uellet, subito ex opido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Iuba ad stipendium accipiendum: castraque, unde Caesar aggressus, iter facere coeperat, occupant, & eius agmen extremum insequi coeperunt. Quares cum animaduersa esset, subito legionarij consistunt, & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum i. millia loco pellerent, *urgerentq. in opidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutum ire contendit. quod cum saepius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in opidum repellerentur: cohortibus paucis ex ueteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. ita, quanto longius ab opido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidae. interim in itinere ex opidis, & castellis legationes uenire, polliceri frumentum, paratosq. esse, quae imperasset, facere. itaque eo die castra posuit ad opidum

dum Russinam Kalendis Ian. inde mouit, & peruenit ad opidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem. legati ex opido ueniunt obuiam: libenter se omnia facturos, quae uellent, pollicentur. Itaque centurionibus ad portas opidi, & custodijs impositis, ne quis miles in opidum introiret, aut iniuriam faceret cuiquam incolae, non longe ab opido secundum litus facit castra. Eodem naues onerariae, et longae non nullae casu aduenerunt. reliquae, ut est ei nunciatum, incertae locorum, Vticam uersus petere uisae sunt. Interim Caesar a mari non digredi, neque mediterranea petere propter nauium errorem, equitatumq. in nauibus omnem continere, ut arbitror, ne agri uastarentur: aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e nauibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Caesarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, non nullos interfecerunt. latent enim in insidijs cum equis inter conualles, & subito exeunt, non ut in campo comminus depugnent. Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas prouincias fini timas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simulatq. litteras legissent, mittenda curarent: exoneratisq. partim nauibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secundum commeatum accersendum mittit. Interim cum x. nauibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quae deerrassent, et simul mare tuendum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallu-

stium Crispum praetorem ad Cercinnam insulam
uersus, quam aduersarij tenebant, cum parte na-
uium ire iubet; quod ibi magnum numerum fru-
menti esse audiebat. Haec ita* imperabat, itaq-
unicuique praecipiebat, ut, si fieri posset, nec lo-
cum ullum excusatio haberet, nec moram tergiuer-
satio. ipse interea, ex persugis, & incolis cogni-
tis condicionibus Scipionis, & qui cum eo contra
se bellum gerebant, miserari. Regium enim equi-
tatum in prouincia Africa Scipio alebat. tan-
ta hominum erat dementia, ut mallerent regis es-
se uectigales, quam cum ciuibus in patria in suis
fortunis esse incolumes. Caesar ad III non. Ian-
castra mouet: Leptiq. VI. cohortium praesidio cum
Saserna relicto, ipse rursus, unde pridie uenerat,
Ruspinam cum reliquis copijs conuertit: ibiq. sar-
cinis exercitus relicto, ipse cum expedita manu
proficiscitur circum uillas frumentatum; opida-
nisq. imperat, ut planstra, iumenta q. omnia se-
quantur. Itaque magno frumenti inuento numero,
Ruspinam redit. Hoc cum iccirco existimo fecisse,
ne maritima opida post se uacua relinqueret, prae-
sidioq. firmata ad classis receptacula muniret. Ita-
que, ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti
proximo opido reliquerat cum legione, iubet com-
portari ligna in opidum quamplurima: ipse cum co-
hortibus VII, quae ex ueteranis legionibus in clas-
se cum Sulpicio, et Vatinio rem gesserant, ex opido
Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui ab-
est ab opido millia passuum II: ibiq. classem sub ue-
sperum

sperum cum ea copia consciendit . omnibus in exer-
 citu inscijs , & requirentibus imperatoris confi-
 lium , magno metu , ac tristitia sollicitabantur .
 Parua enim cum copia , & ea tironum , neque o-
 mni exposita in Africa contra magnas copias , &
 insidiosae nationis , equitatumq . innumerabilem ,
 se expositos uidebant : neque quidquam solatij in
 praesentia , neque auxilium in suorum consilio a-
 nimaduvertebant , nisi in ipsius imperatoris uul-
 tu , uigore , mirabiliq . hilaritate . animum enim
 altum , & erectum prae se gerebat . Huic acquie-
 scebant homines , & in eius scientia , & consilio o-
 mnia sibi procliuia omnes fore sperabant . Cae-
 sar , in nauibus una nocte consumpta , iam caelo
 albescente , cum proficisci conaretur , subito na-
 uium pars , de qua timebat , ex errore eodem con-
 ferebatur . Hac re cognita , Caesar celeriter de na-
 uibus imperat omnes egredi , atque armatos in li-
 tore reliquos aduenientes milites expectare . Ita-
 que , sine mora nauibus eis in portum receptis , &
 aduectis militum , equitumq . copijs , rursus ad opi-
 dum Russinam redit , atque , ibi castris constitu-
 tis , ipse cum cohortibus expeditis xxx frumenta-
 tum est profectus . ex eo est cognitum Caesaris con-
 silium : illum cum classe nauibus onerarij , quae
 deerrassent , subsidio ire , clam hostibus , uoluisse ,
 ne casu imprudentes suae naues in classem aduersa-
 riorum inciderent : neque eam rem eos uoluisse sci-
 re , qui in praesidijs relict i milites fuissent ; ne , pro-
 pter suorum paucitatem , & hostium multitudi-
 nem ,

nem, metu deficerent: Interim, cum iam Caesar progressus esset e castris circiter millia passuum 111, per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe a se uisas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspicitoeptus est. Hac re cognita, Caesar celeriter iubet, equitatum uniuersum, cuius copiam habuit in praesentia non magnam, & sagittarios, quorum paruus e castris secum exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hostis conspici posset, milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit xxx. cohortium, cum equitibus CD, & sagittarijs. & hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: & inter eos leuis armaturae Numidas, & sagittarios pedites interposuerant: & ita condensauerant, ut procul Caesariani pedestres copias arbi- trarentur: & dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copijs firmanerant. Inter Caesar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro, sinistroq. cornu opponit: & ita praecipit, ut prouiderent, ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur. existimabat enim se cum pedestribus copijs, acie instructa, dimicaturum. Cum utrimque expectatio fieret; neque Caesar se remoueret; & cum suorum paucitate con-

tra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, * decertandum videret: subito adversarium equitatus sese extendere, & in latitudinem promouere, collesq. complecti, & Caesaris equitatum extenuare, simulq. ad circumeundum comparare se coeperunt. Caesariani equites eorum multitudinem aegre sustinebant. Acies interim mediae cum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis Numidae levis armaturae cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites iacula coniungunt: hic cum Caesariani in eos impetum fecissent; illorum equites refugiebant: pedites interim resistebant, dum equites rursus, concursu renouato, peditibus suis succurrerent. Caesar, nono genere pugnae oblato, cum animaduerneret, ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato a proximis Numidis iaculis vulnerabantur, equites autem hostium pilum* militis cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles a signis IV. pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Caesaris paucitatem circumire conatur. equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis conuulneratis paullatim cedere; hostis, magis, magisque instare. ita, puncto temporis omnibus legionarijs ab hostium equitatu circumuentis, Caesaris quoque copijs in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Labienus in equo capite nudo, uersari in prima acie, simul suos

cohor-

cohortari, non numquam legionarios Caesaris ita appellare: Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? uos quoque iste uerbis infatuauit. in magnum mehercule uos periculum impulit. misereor uestri. Tum miles, Non sum, inquit, tiro, Labiene, sed de legione x. ueteranus. Tum Labienus, Non agnosco, inquit, signa decumanorum. Tum miles, Iam me, quis sim, intelliges. simul cassidem de capite deiecit, ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum uiribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauius aduerso pectori affixit, & ait: Labiene, decumanum militem, qui te petit, scito esse. omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum. circumspicere enim Caesarem, neque amplius facere, nisi hostium iacula uitare. Caesar interim, consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quammaximam porrigi, * & alternis controuersis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro; sinistroq. cornu mediam diuidit; & unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam uertit: neque longius progressus, ueritus insidiis, se ad suos recipit. idem altera pars equitum peditumq. Caesaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, conuulneratisque, ad sua praesidia sese, ut erat instructus, recipere coepit. Interim M. Petreius, & Cn. Piso cum equitibus Numidia c. c. electis, peditatuq. eiusdem generis satis grandi

grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At cohortes, suis ex terrore firmatis, rursusq. renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus, * se recipientes, nouissimos adoriri; & impedire coeperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animaduersa, Caesar iubet signa conuerti, & medio campo redintegrari proelium. Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur; nec comminus ad manus rediretur; Caesarisq. equites, iumenta-que ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, uulneribus * defatigata ad insequendum hostem, perseuerandumq. cursum tardiores haberent; dieiq. pars exigua iam reliqua esset: cohortibus, equitibusq. circumdatis, imperat, ut uno iactu contererent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent; atque eorum essent potiti. itaque, signo dato, cum iam hostes languide, negligenterq. tela mitterent, subito committit cohortes, turmasq. suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsus, post collemq. deiectis, naeti locum, atque ibi paullisper commorati, ita ut erant instituti, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemq. aduersarij, male accepti, tum demum se ad sua praesidia contulerunt. Interim, ea re gesta, & proelio dirempto, ex aduersarijs persugae plures ex omni hominum genere, & praeterea intercepti hostium complures equites, peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu uenisse, ut non, atque inusitato genere proelij tirones, legionarij.

narij. pauci perturbati; Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum aduersarijs subministraturum, ut etiam cedendo in ipsa uictoria fatigati uincerentur, atque a suis superarentur: quippe non illorum sibi confideret, primum, quod audierat Romae legiones ueteranas dissentire, neque in Africam uelle transire, deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles iam sibi effecisset: maxima autem auxilia haberet Numidarum, equitumq. leuis armaturae. Praeterea ex fuga, proelioq. Pompeiano, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos, Gallosque, ibiq. postea ex Hybridis libertinis, seruisq. conscripserat, armauerat, equoq. frenato uti condocuerat. praeterea regia auxilia, elephantes CXX, equitatusq. innumerabilis. deinde legiones conscriptae ex cuiusque modi generis amplius XII millibus. Hac spe, atque ea audacia inflamatus Labienus cum equitibus Gallis, Germanisq. DCCC, Numidarum sine frenis IIX. millibus, praeterea Petreiano auxilio adhibito equitibus CC, peditum ac leuis armaturae quater tantis sagittarijs; ac funditoribus, hippotoxotisq. compluribus, his copijs pridie non. Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in campis planissimis, purissimisq. ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum. In eo proelio Petreius grauius ictus ex acie recessit. Caesar

*far interim castra munire diligentius, praesidia fir-
mare maioribus copijs, uallumq. ab opido Ruspi-
na usque ad mare deducere, & a castris alterum eo-
dem; quo tutius ultro, citroq. commeari, auxi-
liaq. sine periculo sibi succurrere possent: tela, tor-
menta. ex nauibus in castra comportare, remi-
gum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorumq. epi-
batarumq. armare, & in castra euocare; uti, si pos-
set, eadem ratione, qua aduersarij, leuis armatu-
ra interiecta inter equites suos interponeretur. sa-
gittarijsq. ex omnibus nauibus Ithyreis, Syrys,
& cuiusq. generis ductis in castra compluribus,
frequentabat suas copias. audiebat enim Scipio-
nem post diem tertium eius diei, quo proelium fa-
ctum erat, appropinquare, copias suas cum Labie-
no, & Petreio coniungere. cuius copiae legionum
11X. & equitum IV. millium esse nunciabantur.
officinas ferrarias instruere; sagittasque, & te-
la uti fierent complura, curare, glandes fundere, su-
des comparare; litteras in Siciliam, nunciosq. mit-
tere, ut sibi crates, materiemq. congererent ad a-
rietes, cuius inopia in Africa esset: praeterea fer-
rum, * plumbumq. mitteretur: etiam animaduer-
tebat, frumento se in Africa nisi * importato uti
non posse: priore enim anno, propter aduersario-
rum delectus, quod stipendiarij aratores milites
essent facti, messem non esse factam: praeterea ex
omni Africa frumentum aduersarios in pauca opi-
da, & bene munita comportasse. omnemq. regio-
nem Africae exinanisse frumento: opida, praeter
pauca,*

pauca, quae ipsi suis praesidijs tueri poterant, reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare, agros desertos ac* uastatos esse. Hac necessitate Caesar coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum* in sua praesidia congefferat; &* eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, &* alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plaustis* Hadrumetum deportari. naues interim Caesaris onerariae errabundae male uagabantur, incertae locorum, atque castrorum suorum: quas singulas scaphae aduersariorum complures adortae incenderant, atque expugnauerant. Hac re nunciata Caesari, classes circum insulas, portusq. disposuit; quo tutius commentus supportari possent. M. Cato interim, qui Vti-
tae praeerat, Cn. Pompeium filium multis uerbis, assidueq. obiurgare non desistebat. Tuus, inquit, pater, istius aetatis cum esset, animaduertisset, remp. ab audacibus, sceleratisq. ciuibus oppressam, bonosque, aut interfectos, aut exsilio multatos, patria, ciuitateq. carere; gloria, & animi magnitudine elatus, priuatus,* atque adulescentulus, paterni exercitus reliquijs collectis, paene oppressam funditus, & deletam Italiam, urbemq. Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus

ex rebus sibi eam dignitatem, quae est per gentes clarissima, notissimaque, conciliauit; adolescentulusque, atque eques Romanus, triumphauit. atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominisq. claritate praeditus, in temp. est ingressus. tu contra, & patris nobilitate, & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine, diligentiaq. praeditus, non ne eniteris, & proficiscieris ad paternas clientelas, auxilium tibi, rei. publicae, atque optimo cuique esflagitatum? His uerbis hominis grauissimi incitatus adolescentulus, cum nauiculis cuiusq. modi generis quae xxx, inibi, paucis rostratis, profectus ab* Vtica est in Mauritaniam, regnumq. Bogudis est ingressus: expeditoq. exercitu, numero seruorum, liberorum 11. millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad opidum Ascurum accedere coepit: in quo opido praesidium fuit regium. Pompeio adueniente, opidani usque eo passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta, prostratos, perterritosq. Pompeianos in mare passim, nauesq. compulerunt. Ita, re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus attigit; classemq. ad insulas Baleares uersus conuertit. Scipio interim cum ijs copijs, quas paullo ante demonstrauius, Vticae grandi praesidio relicto, profectas, primū Hadrumeti castra ponit; deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto,

tum Petreij, & Labieni copijs se coniungit; atque, unis castris factis, III millia passuum longe confidunt. Equitatus interim eorum circum Caesaris munitiones uagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquandi gratia extra uallum progressi essent, excipere, & ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Caesariani graui annona sunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classès sine periculo uagari poterant; neque amplius millia passuum VI. terrae Africae quoquo uersus tenebant; pabuliq. inopia premebantur. Qua necessitate coacti uterani milites, equitesque, qui multa terra, mariq. bella confecerant, & periculis inopiaq. tali saepe essent conflictati, alga e littore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumentis esurientibus data, uitam eorum producebant. Dum haec ita fierent, rex Iuba, cognitis Caesaris difficulatibus, copiarumq. paucitate, non est uisum dari spatium conualescendi, augendarumq. eius opum. itaque, comparatis equitum magnis, peditumque copijs, subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Si tius interim, & rex Bogud, coniunctis suis copijs, cognito regis Iubae egressu, propius eius regnum copias suas ad mouere: Cirtamque, opidum eius regni opulentissimum, adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & praeterea duo opida Getulorum, quibus cum condicionem ferrent, ut opido excederent, idq. sibi uacuum transferrent, condicionemq.

repu-

repudiassent, postea ab eis capti, interfectiq. sunt omnes. inde progressi, agros opidaq. uexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe Scipione, atque eius ducibus abesset, capit consilium, satius esse, sibi, suoq. regno subsidio ire, quam, dum alios adiuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. itaque rursus se recepit, atque auxilia a Scipione etiam abduxit, sibi, suisq. rebus timens; elephantisq. xxx. relictis, suis finibus, opidisq. suppetias profectus est. Caesar, cum de suo interim aduentu dubitatio in prouincia esset; neque quisquam crederet ipsum, sed* aliquem legatum cum copijs in Africam uenisse; conscriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis opidis profugere, & in castra Caesaris deuenire, & de aduersariorum eius acerbitate, crudelitateg. commemorare coeperunt. quorum lacrumis, querellisq. Caesar commotus, * cum antea constitisset in statuiis castris, aestate inita cunctis copijs, auxilijsq. coactis, bellum cum aduersarijs suis gerere instituit; litterisq. celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Postumum conscriptis, & per Cata scopum missis, ut sine* mora, aut ulla excusatione hiemis, uentorumque, exercitus sibi quamcelerrime transportaretur, Africam prouinciam perire, * funditusq. euertere a suis inimicis: quod nisi celeriter socijs foret subuentum, praeter ipsam Africam terram nihil, ne-

teſtum quidem, quo ſe reciperent, ab illorum ſcelere, inſidijsq. reliquum* futurum. atque ipſe in tanta erat feſtinatione, & exſpectatione, ut poſtero die, quam miſiſſet litteras, nunciumq. in Siciliam, claſſem, exercitumq. morari diceret, notes, diesq. oculos, mentemq. ad mare diſpoſitos, directosq. haberet. nec mirum. animaduertebat enim uillas exuri, agros uaſtari, pecus diripi, trucidariq. opida, caſtellaq. dirui, diſerique, principesq. ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obſidum nomine in ſeruitutem abripi; his ſe miſeris ſuamq. fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. milites interim in opere exercere, caſtra munire, turres, caſtella facere, molesq. iacere in mare non intermittere. Scipio interim elephantes hoc modo condocere inſtituit. II inſtruxit acies, unam funditorum contra elephantos, quae quaſi aduerſariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduerſam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos conſtituit. poſt illos autem aciem ſuam inſtruxit, ut, cum ab aduerſarijs lapides mitti coepiſſent, & elephanti perterriti ſe ad ſuos conuertiffent, ruſus a ſua acie lapidibus miſſis eos conuerterent aduerſum hoſtem: quod aegre, tardeq. fiebat. audere enim elephanti multorum annorum doctrina, uſuq. uetuſto nix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur. Dum haec ad Ruſpinam ab utriſque du-
cibus adminiſtrantur, C. Virgilius Petronius,
qui

qui Thapso, opido maritimo, praeerat, cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Caesaris, incertas locorum, atque castrorum suorum, uagari, occasionem nactus, nauim, quam ibi habuit actuariam, complet militibus, & sagittarijs: eidem scaphas de nauibus adiungit; ac singulas naues Caesarianas confectari coepit: & cum, plures adortus, pulsus, fugatusq. inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, sorte incidit in nauem, in qua erant duo Titi Hispani, adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Caesar in senatum legerat, & cum his T. Salienus, centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messanae, et seditiosissima oratione apud eum est usus, idemq. & pecuniam, & ornamenta triumphi Caesaris retinenda, & custodienda, curauerat, & ob has causas timebat sibi. hic; propter conscientiam peccatorum suorum, persuasit adolescentibus, ne repugnarent, sese. Virgilio, transderent. itaque, deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem IIII. sunt interfecti. Qui cum ducerentur ad necem, petisse dicitur maior Titus a centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent; idq. ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos. Turmae interim equitum, quae pro uallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducebatur quotidie * mutuis proelijs inter se pugnare non intermittunt. non numquam etiam Germani, Galliq. Labieniani cum Caesaris equitibus, fide

data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim opidum, cui praeerat Saserna cum cohortibus 111, oppugnare, ac ui irumpere, conabatur: quod a defensoribus propter egregiam munitionem opidi, et tormentorum multitudinem facile, & sine periculo defendebatur. quod ubi eius facere equitatus saepius non intermittebat; & cum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad decumanam defixo, reliqui, perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti opidum tentare. Scipio interim sere quotidie non longe a suis castris passibus 600 instruere aciem, ac maiore diei parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod cum saepius fieret, neque ex Caesaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet; despecta patientia Caesaris, exercitusque eius, uniuersis copijs productis, elephantisque turritis xxx ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum, peditumque multitudine, uno tempore progressus, haud ita longe a Caesaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Caesar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia ualulū petierant, quaeque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modesteque, sine tumultu, aut terrore se recipere, atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, praecipit, ut usque eo locum obtinerent, in

quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perueniret: quod si propius accedere-
 tur, quam honestissime se intra munitiones recipe-
 rent. alij quoque equitatui edicit, uti quisque suo loco paratus, armatusq. praesto esset. at haec non ipse per se coram, cum de uallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in praetorio se dens, per speculatores, & nuncios imperabat, quae fieri uolebat. animaduertebat enim, quamquam magnis essent copijs aduersarij freti, tamen saepe a se fugatis, pulsjs, perterritisq. & concessam uitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia, conscientiaq. animi uictoriae fiducia, ut castra sua adoriri aude-
 rent. praeterea ipsius nomen, auctoritasq. magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiae munitiones castrorum, & ualli, fossarumq. altitudo, et extra uallum styli caeci, mirabilem in modum consiti, * uel sine defensoribus adi-
 tum aduersarijs prohibebant. scorpionum, catapultarum, ceterorumq. telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. atque haec propter exercitus sui praesentis paucitatem, & tirocinium praeparauerat: non hostium ui, & metu commotus. sapientem se, timidumq. hostium opiniononi praebebat. neque iccirco copias, quamquam erant paucae, tironumque, non educebat in aciem, quod uictoriae suorum diffideret: sed referre arbitrabatur, cuiusmodi uictoria esset futura. turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantisq. exer-

citibus deuictijs, tot tam clavis uictoris partis, ab reliquis copijs aduersariorum suorum ea fuga collectis, se cruentam adeptum existimari uictoriam. itaque constituerat, gloriam, exultationemq. eorum pati; donec sibi ueteranarum legionum pars aliqua in secundo com meatu occurrisset. Scipio interim, paulisper, ut ante dixi, in eo loco commoratus; ut quasi despexisse Caesarem uideretur, paulatim reducit suas copias in castra; & concione aduocata, de terrore suo, desperationeq. exercitus Caesaris uerba facit; & cohortatus suos, uictoriam propriam se eis breui daturum pollicetur. Caesar iubet milites rursus ad opus redire, & percausam munitio num, tirones in labore defatigare non intermittit: interim Numidae, Getulique diffugere quotidie ex castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, partim, quod ipsi, maioresq. eorum beneficio C. Marij usi fuissent, Caesaremque eius affinem esse audiebant, in eius castra perfugere cateruatim non intermittunt. quorum ex numero electis hominibus, illustriores Getulos, litteris ad suos ciues datis, cohortatus, ut, manu facta, se, suosq. defenderent, & ne suis inimicis, aduersarijsq. dicto audientes essent, mittit. Dum haec ad Ruspinam fiunt, legati ex Acilla, ciuitate libera, etiam undique ad Caesarem ueniunt; seque paratos, quaecumque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare, & petere ab eo, ut sibi praesidium daret, quo tutius id, & sine periculo, facere possent: se & frumentum, & quaecum-

quaecumque res eis suppeteret, communis salutis
 gratia subministraturos. Quibus rebus facile a
 Caesare impetratis, praesidioq. dato, C. Messium,
 aedilicia functum potestate, Acillam iubet pro-
 ficisci. Quibus rebus cognitis, Considius Longus,
 qui Hadrumeti cum II. legionibus, & equitibus
 DCC. praeerat, celeriter, ibi parte praesidij reli-
 cta, cum IIX. cohortibus Acillam ire contendit.
 Messius, celerius itinere confecto, prior Acillam
 cum cohortibus peruenit. Considius interim, cum
 ad urbem cum copijs accessisset, & animaduertis-
 set praesidium Caesaris ibi esse, non ausus periculo
 suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine ho-
 minum, rursus Hadrumetum se recipit: deinde,
 paucis post diebus, equestribus copijs a Labieno ad-
 ductis, rursus Acillitanos, castris positos, obside
 re coepit. Per id tempus C. Sallustius Crispus,
 quem paucis ante diebus missum a Caesare cum
 classe demonstrauiamus, Cercinnam peruenit. cu-
 ius aduentu C. Decius, quaestorius uir, qui ibi
 cum grandi familiae suae praesidio praeerat com-
 meatui, paruulum nauigium nactus conscendit,
 ac se fugae commendat. Sallustius interim prae-
 tor, a Cercinnatibus receptus, magna numero fru-
 menti inuento, naues onerarias, quarum ibi sa-
 tis magna copia fuit, complet, atque in castra
 ad Caesarem mittit. Alienus interim proconsul
 o. Lilybaeo in naues onerarias imponit legiones
 XIII, & XIV, & equetes Gallos DCCC, fundi-
 torum, sagittariorumq. ∞, ac secundum com-
 meatum

meatum in *Africam* mittit ad *Caesarem*: quae na-
 ues, uentum secundum naclae, *iv. die* in portum
 ad *Ruspinam*, ubi *Caesar* castra habuerat, incolu-
 mes peruenerunt. ita *Caesar*, duplici laetitia, ac
 uoluptate uno tempore auctus, frumento, auxi-
 liisque, tandem suis exhilaratis animo, atque le-
 uata sollicitudine, deponit legiones; equitesq. ex-
 nauibus egressus, iubet ex languore, nausaeq. re-
 scere; dimissos in castella, munitionesq. disponit.
 Quibus rebus *Scipio*, quiq. cum eo essent comites
 mirari, & requirere *C. Caesarem*: qui ultro con-
 fueffet bellum inferre, ac laceffere proelio; subito
 commutatum non sine magno consilio suspicaban-
 tur. itaque, ex eius patientia in magnum timo-
 rem coniecti, ex *Getulis* duos, quos arbitraban-
 tar suis rebus amicissimos, magnis praemijs, pol-
 licitationibusq. propositis, pro perfugis speculan-
 di gratia in *Caesaris* castra mittunt. qui simul
 ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret
 sine periculo uerba proloqui. Potestate facta,
 saepe numero, inquirunt, imperator, complures
Getuli, qui sumus clientes *C. Marij*, & prope-
 modum omnes ciues *Romani*, qui sunt in legione
iv. & vi. ad te uoluimus, in tuaq. praesidia
 confugere; sed, custodijs equitum *Numidarum*,
 quo id sine periculo minus faceremus, impedieba-
 mur. nunc, data facultate, pro speculatoribus
 missi a *Scipione*, ad te cupidissime uenimus, ut per-
 spiceremus, num quae fossae, aut insidiae ele-
 phantis ante castra, portasq. ualli factae essent;

simulq.

simulq. consilia uestra contra easdem bestias, com-
 parationemq. pugnae cognosceremus, atque ei re-
 nunciaremus. Qui collaudati a Caesare, stipen-
 dioq. donati, ad reliquos perfugas deducuntur.
 quorum orationem celeriter ueritas comprobauit.
 namque postero die ex legionibus ijs, quas Getu-
 li nominauerunt, milites legionarij complures a
 Scipione in castra Caesaris perfugerunt. Dum haec
 ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Uticae prae-
 erat: delectus quotidie libertinorum, Afrorum,
 seruorum denique, & cuiusque modi generis ho-
 minum, qui modo per aetatem arma ferre pote-
 rant, habere, atque sub manum Scipionis in ca-
 stra submittere non intermittit. legati interim
 ex opido Tisdro, in quo tritici modia millia^a CCC
 comportata fuerant, a negotiatoribus Italicis,
 aratoribusq. ad Caesarem uenere; quantaq. copia
 frumenti apud se sit, docent; simulq. orant, ut si-
 bi praesidium mittat, quo facilius & frumentum,
 & copiae suae conseruentur. Quibus Caesar in
 praesentia gratias agit; praesidiumq. breui tem-
 pore se missurum dixit; cohortatusq. ad suos ci-
 ues iubet proficisci. P. Silius interim, cum copijs
 Numidiae fines ingressus, castello in montis loco
 munito locato, in quod Iuba, belli gerendi gra-
 tia, & frumentum, & res ceteras, quae ad bellum
 usui solent esse, comportauerat, ut expugnando,
 est potitus. Caesar, postquam legionibus uetera-
 nis II. equitatu, leniq. armatura copias suas ex
 secundo commeatu auxerat, naues VI. onerarias
 statim

statim iubet Lilybaeum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI. Kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat, speculatores, apparitoresq. omnes ut sibi praesto essent. itaque, omnibus inscijs, neque suspiciantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad opidum Ruspinae uersus, in quo ipse praesidium habuit, et quod primum ad amicitiam eius accessit: inde paruulam procliuitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia passuum XV. quem iugum ingens a mari ortum, neque ita praealtum, uelut theatri efficit speciem. in hoc iugo colles sunt excelsi pauci, in quibus singulae turres, speculaeq. singulae perueheres erant collocatae: quarum apud ultimam praesidium, & stationem fuit Scipionis. Postquam Caesar ad iugum, de quo docui, adscendit, atque in unumquemque collem turres, castellaq. facere coepit; atque ea miris semihora efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle turris fuit, quae proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse praesidium, stationemq. Numidarum; paulisper commoratus; perspectaq. naturam loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit; brachiumq. medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, usque ad eum, unde egressus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod postquam Scipio, Labienusq. animaduertuerunt, equitatu omni ex castris educto, acieq. equestri instructa, a suis munitionibus circiter

circiter passus ∞ progrediuntur, pedestremq. copiam in secunda acie, minus passus CD. a castris suis, constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque aduersariorum copijs moueri. iam, cum non amplius * passuum ∞ D inter hostium aciem, suasq. munitiones esse animaduertisset; intellexissetq. ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos hostem propius accedere; necesseq. haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmae Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, praesidium inde deturbarent, locumq. caperent; eodemq. iubet leuis armaturae paucos consequi subsidio. qui missi celeriter, Numidas adorti, partim uiuos capiunt, non nullos equites fugientes conuulnerauerunt, locoq. sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius ijs auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu anertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copijs longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, uilla permagna, IV. turribus exstructa, quae Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere, ab equitatu Caesaris se intercludi. itaque non prius uidit turmas Iulianas, quam suos caedi a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli, Germanique, qui restiterant, ex superiore loco, & post

tergum

tergum circumuenti, fortiterq. resistentes conciduntur uniuersi. Quod ubi legiones Scipionis, quae pro castris erant instructae, animaduertent : metu, ac terrore obcaecatae, omnibus portis in sua castra fugere coeperunt. Postea, Scipione, eiusq. copijs campo, collibusq. exturbatis, atque in castra compulsis, cum receptui Caesar cani iussisset, equitatumq. omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum, Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim, pretio, pollicitationibusq. adducti, ad eum se contulerant, nonnulli qui ex Curionis proelio capti, conseruatq. parem gratiam in fide parienda praestare uoluerant. horum corpora, mirifica specie, amplitudineque, caesa toto campo, ac postrata diuersè iacebant. His rebus gestis, postero die Caesar ex omnibus praesidijs cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis, * uulneratisque, intra suas continere se munitiones coepit. Caesar, instructa acie, secundum infimas iugi radices, propius munitiones leniter accessit. iamq. minus ∞ passuum ab opido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianae; cum Scipio, ueritus, ne opidum amitteret, unde aquari, reliquisq. rebus subleuari eius exercitus consueuerat, eductis omnibus copijs, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directâ, elephantisq. turritis interpositis, armatisque, suppetias ire contendit.

tendit. Quod ubi Caesar animaduertit, arbitrat-
 tus, Scipionem, ad dimicandum paratum, ad se
 certo animo uenire, in eo loco, quem paullo ante
 commemorauimus, ante opidum consistit, suamq. a-
 ciem mediam eo opido texit. dextrum sinistrumq.
 cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti
 aduersariorum constituit. Cum iam prope solis
 occasum Caesar expectauisset, neque ex eo loco,
 quo constituerat, Scipionem progredi propius se
 animaduertisset, locoq. se magis defendere, si res
 caegisset, quam in campo comminus consistere au-
 dere; non est uisa ratio propius accedendi eo die ad
 opidum; quoniam ibi praesidium grande Numida-
 rum esse cognouerat, hostesq. mediam aciem suam
 opido texisse; sibiq. difficile factu esse intellexit,
 simul & opidum uno tempore oppugnare, & in a-
 cie in cornu dextrum, & sinistrum, ex iniquiore lo-
 co, pugnare, praesertim cum milites a mane diei,
 ieiuni, sub armis stetissent defatigati. itaque, re-
 ductis suis copijs in castra, postero die propius eo-
 rum aciem instituit exporrigere munitiones. In-
 terim Confidius, qui Acillam, & 11x. cohortes
 stipendiarias Numidis, Getulisq. obsidebat, ubi
 C. Messius cohortibus praeerat, diu, multumq.
 expertus, magnisq. operibus saepe admotis, & ijs
 ab opidanis incensus, cum proficeret nihil, subito
 nuncio de equestri proelio allato commotus, frumen-
 to, cuius in castris copiam habuerat, incenso, ui-
 no oleo, ceterisq. rebus, quae ad uictum parari
 solent, corruptis, Acillam, quam obsidebat, de-
 seruit;

seruit; atque, itinere per regnum Iubae facto, copias cum Scipione partitus, Hadrumetum se recepit. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia miserat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Commius, & L. Ticide eques Romanus, ab residua classe, cum errauisset, delataque esset uento ad Thapsum, a Virgilio scaphis, nauculisque actuarijs excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe, errabunda, ac tempestate ad Aegimurum delata, a classe Vari, & M. Octauij est capta; in qua milites ueterani cum uno centurione, & non nulli tirones fuerunt; quos Varus asseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius constituerunt, Non uestra, inquit, sponte uos, certo scio, sed illius scelerati uestri imperatoris impulsu, & imperio coactos, ciues, & optimum quemque nefarie confectari, quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est uobis uitam, & pecuniam, donare. quapropter, quid sentiat, proloquimini. Hac habita oratione, Scipio, cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab ijs gratias sibi actum iri, potestatem ijs dicendi fecit. Ex eis centurio legionis xiv, Pro tuo, inquit, summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim imperatorem te appello) quod mihi uitam, incolumitatemque, belli iure capto, polliceris. & forsan isto uterer beneficio, si non ei
sumum

*summum scelus adiungeretur. Ego ne contra Cae-
 sare[m], imperatorem meum, apud quem ordinem
 duxi, eiusq. exercitum, pro cuius dignitate, ui-
 ctoriaq. amplius xxxvi annis depugnaui, ad-
 uersus, armatusq. consistam? neque ego istud fa-
 cturus sum; & te magnopere, ut de negotio desi-
 stas, adhortor. contra cuius enim copias conten-
 das, si minus antea expertuses, licet nunc cogno-
 scas? elige ex tuis cohortem unam, quam putas
 esse firmissimam, & constitue contra me. ego au-
 tem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua te-
 nes potestate, non amplius x. sumam. tunc ex uir-
 tute nostra intelliges, quid ex tuis copijs sperare
 debeas. Postquam haec centurio praesenti animo
 aduersus opinionem eius est locutus; ira * percitus
 Scipio, atque animi dolore incensus, annuit cen-
 turionibus, quid fieri uellet; atque ante pedes cen-
 turionem interfecit; reliquosq. ueteranos a tiro-
 nibus iubet secerni. Abducite, inquit, istos, ne
 fario scelere contaminatos; & caede ciuium sagi-
 natos. sic extra uallum deducti sunt, & cruciabi-
 liter interfecti. tirones autem iubet inter legio-
 nes dissipari, & Commium cum Ticida in conspe-
 ctum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar
 commotus, eos, quos in stationibus cum longis
 nauibus apud Thapsum custodiae causa esse iusse-
 rat, ut suis onerarijs, longisq. nauibus praesi-
 dio essent, ob negligentiam ignominiae causa di-
 mittendas ab exercitu, grauissimumq. in eos edi-
 ctum proponendum curauit. Per id tempus fere*

Caesaris exercitui res accidit incredibilis auditu-
namque, * uirgiliarum signo confecto, circiter
uigilia secunda noctis, nimbus cum saxorum gran-
dine subito est exortus ingens. Ad hoc autem in-
commodum accesserat, quod Caesar non, more su-
periorum imperatorum, in hibernis exercitum con-
tinebat, sed in tertio, quartoq. die procedendo,
propiusq. hostem accedendo, castra communiebat;
opereq. faciendo, milites se circumspiciendi non
habebant facultatem. Praeterea ita ex Sicilia
exercitum transportauerat, ut, praeter ipsum mi-
litem, & arma, neque uas, neque mancipium,
neque ullam rem, quae usu militi esse consuevit,
in naues imponi pateretur. in Africam autem non
modo sibi quidquam non acquisierant, aut para-
uerant; sed etiam, propter annonae caritatem,
ante parta consumpserant. Quibus rebus atte-
nuati, opido per quam pauci sub pellibus acqvie-
scebant. reliqui, ex uestimentis tentoriolis fa-
ctis, atque arundinibus, corijsq. contextis, * per-
manebant. itaque, subito imbre, grandineq. con-
secuta, grauati pondere, tenebris, aquaq. o-
nes subruti, disiectiq. nocte intempesta, igni-
bus extinctis, rebusq. ad uictum pertinentibus
* corruptis, per castra passim uagabantur, scu-
tisq. capita contegebant. Eadem nocte v. legio-
nis pilorum cacumina sua sponte aserunt. Rex
interim Iuba, de equestri proelio Scipionis cer-
tior factus, e locatusq. ab eodem litteris, praese-
cto Sabura cum parte exercitus contra Sitium re-
lictus,

lictō, ne secum ipse aliquid auctoritatis haberet,
 exercitus Scipionis a terrore Caesaris cum III. le-
 gionibus, equitibusq. frenatis CC, Numidis si-
 ne frenis, peditibusq. eius armaturae grandi nu-
 mero, elephantisq. XXX egressus e regno ad Sci-
 pionem est profectus. Postquam ad eum perue-
 nit, castris regijs seorsum positis, cum eis copijs,
 quae commemoravi, haud ita longe a Scipione con-
 sedit. Erat in castris Caesaris superiori tempore
 magnus terror; & exspectatione copiarum regia-
 rum, exercitus eius * magis suspensione animi an-
 te aduentum Iubae commovebatur. Postquam ue-
 ro castra castris contulit, despectis eius copijs, om-
 nem terrorem deponit. ita, quam antea absens
 habuerat auctoritatem, eam omnem praesens di-
 miserat. quo facto facile fuit * intellectu, Scipio-
 ni additum animum, fiduciamq. regis aduentu.
 nam postero die uniuersas suas, regisq. copias cum
 elephantis LX productas in aciem, quam speciosis-
 sime potuit, instruxit; ac paullo longius progres-
 sus a suis munitionibus, haud ita diu commora-
 tus, se recepit in castra. Caesar, postquam anim-
 aduertit Scipioni auxilia fere, quae exspectas-
 set, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ul-
 lam fore, per iugum summum cum copijs progredi
 coepit, & brachia protinus ducere, & castel-
 la munire, propiusq. Scipionem capiendo loca ex-
 celsa occupare contendit. aduersarij, magnitudi-
 ne copiarum confisi, proximum collem occupaue-
 runt, atque ita longius sibi progrediendi eripue-

runt facultatem . eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat ; & , quo propiore loco fuerat , eo celerius occurrerat . Erat conuallis , satis magna latitudine , altitudine praerupta , crebris locis speluncae in modum subrutis : quae erant transeunda Caesari ante , quam ad eum collem , quem capere uolebat , perueniretur : utraq. eam conuallem oliuetum uetus , crebris arboribus condensum . Hic cum Labienus animaduertisset , Caesarem , si uellet eum locum occupare , prius necesse conuallem , oliuetum transgredi , eorum locorum peritus , in insidijs cum parte equitatus , leuiq. armatura consedit : & praeterea post montem , collemq. equites in occulto collocauerat ; ut , cum ipse ex improviso legionarios adortus esset , ex colle se equitatus ostenderet , & re duplici perturbatus Caesar , eiusq. exercitus neque retro regrediundi , neque ultra procedendi oblata facultate , circumuentus concideretur . Caesar , equitatu ante praemisso , inscius insidiarum , cum ad eum locum uenisset , abusi , siue obliti praeceptorum Labieni , siue ueriti , ne in fossa ab equitibus opprimerentur , vari , ac singuli de rupe prodire , & summa petere collis . Quos Caesaris equites consecuti partim interfecerunt , partim uiuis sunt potiti . deinde protinus collem petere contenderunt , atque eum , decusso Labieni praesidio , celeriter occupauerunt . Labienus cum parte equitum uix fuga sibi peperit salutem . Hac re per equites gesta , Caesar legionibus opera distribuit , atque in eo colle ,

colle, quo erat potitus, castra muniuit. deinde ab suis maximis castris per medium campum, e regione opidi Vxitae, quod inter sua castra, & Scipionis in planicie positum erat, tenebaturq. a Scipione duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumq. eius opidi conuenirent. * is hac ratione opus instruebat, ut, cum propius opidum copias admonisset, oppugna-req. coepisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterrerentur. Praeterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si quid persuadere uellent, id quod antea saepe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile, & sine periculo fieret. uoluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteiq. ibi non nulli fieri poterant. aquatione enim longa, & angusta utebatur. Dum haec opera, quae ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hostestabat. equites barbari, leuisq. armaturae, proelijs minutis comminus dimicabant. Caesar ab eo opere cum iam sub uesterum copias in castra reduceret, magno incurfu, cum omni equitatu, leuiq. armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. equites Caesariani, * ex uinuersae, subitaeq. hostium multitudinis puls, parumper cesserunt. quae res aliter aduersarijs cecidit. namque Caesar, ex medio itinere copijs redu-

etis, equitibus suis auxilium tulit. Equites autem, aduentu legionum animo addito, conuersis equis in Numidiis cupide insequentes, dispersosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex ijs interfecerunt. quod ni in noctem proelium esset coniectum; puluisque uento flatus omnium prospectibus offecisset: Iuba cum Labieno capti in potestatem Caesaris uenissent; equitatusque cum leui armatura funditus ad internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus, IV. & VI. Scipionis milites diffugere, partim in castra Caesaris, partim in quam quisque poterat legionem peruenire. itemque equites Curiani, diffisi Scipioni, eiusque copijs, complures se eodem conferebant. Dum haec circum Vxitam ab utrisque ducibus administrantur, legiones duae, IX. & X, ex Sicilia nauibus onerarijs profectae, cum iam non longe a portu Ruspinae abessent, conspicatae naues Caesarianas, quae in statione apud Thapsum stabant, ueriti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, ulassent inciderent, imprudentes uela in altum dederunt; ac, diu, multumque iactati, tandem, multis post diebus siti, inopiaque confecti, ad Caesarem peruenierunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinae licentiae militari, ac rapinarum certarum hominum, paruulam modo caussulam nactus Caesar, quod Auienus tribunus mil. x. legionis nauem commeatu familia sua, atque iumentis occupauisset, neque

que militum unum ab Sicilia sustulisset ; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis, centurionibusque, maxime uellem, inquit, homines suae petulantiae, nimiaeque libertatis aliquando finem fecissent, meaeque lenitatis, modestiae, patientiaeque rationem habuissent. sed, quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant ; egomet ipse documentum more militari constituam C. * Auiene, quod in Italia milites populi R. contra remp. instigasti ; rapinasque per municipia fecisti ; quodque mihi rei que pub. inutilis fuisti ; Et pro militibus tuam familiam iumenta que in naues imposuisti : tuaque opera, militibusque tempore necessario resp. caret. ob eas res, ignominiae causa, ab exercitu meo te remoueo ; hodieque ex Africa abesse, Et, quantum potes, proficisci iubeo. itemque te, A. Fonteius, quod tribunus mil. seditiosus, malusque ciuis fuisti, ab exercitu dimitto. * T. Alliene, M. Tiro, C. Clusiane, cum, ordines in meo exercitu, beneficio, non uirtute, consecuti, ita uos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni, aut utiles fueritis ; et magis in seditione, concitandisque militibus, aduersariorum nostrorum imperatoris, quam pudoris, modestiaeque fueritis studiosiores ; indignos uos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis ; missosque facio, et, quantum potestis, abesse ex Africa iubeo. Itaque transdidit eos centurionibus ; Et, ad singulos non amplius singulis additis seruis, in nauem imponendos separatim curauit. Getuli inter-

im perfugae, quos cum litteris, mandatisq. a Caesare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt: quorum auctoritate facile aducti, Caesarisq. nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt; celeriterq. cuncti arma capiunt; contraq. regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba, dissentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copijs, quas contra Caesarem adduxerat, VI. cohortes in fines regni sui mittit, quae essent praesidio contra Getulos. Caesar, brachijs perfectis, promotisq. eo^{*} usque, ut telum ex opido abijci non posset, castra munit: balistis, scorpionibusq. crebris ante frontem castrorum, contraq. opidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit: eoq. V. legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores, notissimiq. conspectum amicorum, propinquorumq. efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quae res quid utilitatis haberet, Caesarem non fallebat. namq. Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumq. praefecti, (quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusq. beneficio agris, finibusq. donati, post Sullae uictoriae sub Hiempsalis regis erant potestate dati)* occasio ne capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis, calonibusq. suis circiter 60 perfugiunt in Caesaris castra, quae erant in campo proximo Vzitae locata. Quod postquam Scipio, quiq. cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem uiderunt. Scipio mittit ad Aquinium,

nium, Nil attinere, eum cum aduersarijs colloqui,
 * cum nihilo minus eius sermonem nuncius ad se re
 ferret, diceretque, ut reliqua, quae uellet, * perage
 ret. uiator postea ab Iuba ad eum est missus, qui dice
 ret audiēte Saserna, Vetat te rex colloqui. Quo nun
 cio perterritus, discessit, et dicto audiens fuit regi.
 usu uenisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a po
 pulo R. honores accepisset, incolumi patria, fortu
 nisq. omnibus, Iubae barbaro potius obedientem
 fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio,
 aut, caesis eiusdem partis ciuibus, incolumem re
 uerti malle. Atque etiam superbius Iubae factum
 non in M. Aquinium, hominem nouum, paruum
 que senatorem, sed in Scipionem, hominem illa fa
 milia, dignitate, honoribusq. praestantem. nam,
 cum Scipio sagulo purpureo ante regis aduentum
 uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non o
 portare illum eodem uti uestitu, atque ipse utere
 tur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese ue
 stitum transferret, & Iubae, homini superbissimo,
 inertissimoque, obtemperaret. Postero die uni
 uersas omnium copias de castris omnibus dedu
 cunt; & * supercilium quoddam excelsum nacti,
 non longe a Caesaris castris aciem constituunt; at
 que ibi consistunt. Caesar item producit copias,
 celeriterque, ijs instructis, ante suas munitiones,
 quae erant in campo, * constituit; sine dubio existi
 mans, ultro aduersarios, cum tam magnis copijs,
 auxilijsq. regis essent praediti, promptiusq. profi
 luissent, ante se concursuros, propiusq. se accessu

vos. & equo circumuectus, legionesq. cohortatus,
 signo dato accessum hostium aucupabatur. ipse e-
 nim a suis munitionibus longius sine ratione non
 procedebat, quod in opido Vxita, quod Scipio tene-
 bat, hostium erant cohortes armatae. Eidem au-
 tem opido ad dextrum latus eius cornu erat oppo-
 situm. uerebaturque, ne, si praeuergressus esset, ex
 opido eruptione facta, ab latere eum adorti concu-
 derent. praeterea haec quoque eum causa tarda-
 uit, quod erat locus quidam perimpeditus ante a-
 ciem Scipionis, quem suis impedimento ad ultro oc-
 currendum fore existimabat. Non arbitror esse
 praetermittendum, quemadmodum exercitus u-
 triusque fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc
 modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas, et
 Iubae legiones; postea autem Numidas in subsi-
 diaria acie, ita extenuatos, & in longitudinem di-
 rectos, ut procul simplex esse acies * a legionarijs
 militibus uideretur. in cornibus autem duplex ef-
 se existimabatur. elefantos dextro, sinistroq.
 cornu collocauerat, aequalibus inter eos interual-
 lis interiectis. post autem elefantos armaturas
 leues, Numidasq. substituerat * auxiliares. equi-
 tatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu dis-
 posuerat. sinistrum enim cornu opido Vxita clau-
 debatur, neque erat spatium equitatus explican-
 di. * propterea Numidas, leuisq. armaturae infini-
 tam multitudinem ad dexteram partem suae aciei
 opposuerat, fere interiecto non minus octo passuum
 spatium, & ad collis radices magis appulerat, lon-
 giusq.

giusq. ab aduersariorum, suisq. copijs promouebat: id hoc consilio, ut, cum acies II. inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus ex improviso clauderet multitudinem suum exercitum Caesaris, atque perturbatum iaculis configeret. Haec fuit ratio Scipionis eo die proeliandi. Caesaris, atque acies hoc modo fuit collocata; ut ab sinistro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam.* habuit legionem IX, VII. in sinistro cornu, XXX, XXXIX, XIII, XIV. XXIIX, XXVI. in media acie: ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Praeterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usque ad aciei suae mediam legionem porrexit, & ita collocauerat, uti sinistrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; sinistrum autem, equitatus hostium multitudini resistere posset. eodemq. suum omnem contulerat equitatum; & quod ei parum confidebat, praesidio his equitibus legionem V. praemiserat. leuemq. armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios uarie passimque, locis certis, maximeq. in cornibus collocauerat. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum CCC. interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur, a mane usque ad horam X. diei perstiterunt. Iamque Caesar dum exercitum reducere

ducere intra munitiones suas coepisset: subito uniusversus equitatus ulterior Numidarum, Getulorumq. sine frenis ad dextram partem semouere; propiusq. Caesaris castra, quae erant in colle, se conferre coepit. frenati autem Labieni equites in loco permanere, legionesq. distingere: cum subito pars equitatus Caesaris cum leui armatura contra Getulos iniussu, ac temere longius progressi, paludemq. transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; leuiq. armatura deserti, ac pulsi, conuulneratique, uno equite amisso, multis equis saucijs, leuis armaturae xxvi. occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri proelio facto, Scipio laetus in castra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Caesar cum parte equitatus sui Leptim, frumenti gratia, misit. in itinere praedatores equites Numidas, Getulosq. ex improviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim uiuorum potiti sunt. Caesar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, uallumque, & fossam per medium campum ducere, aduersariorumq. excursionibus* iter officere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, et in* iugo, ne a Caesare excluderetur, appropere. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equestribus, proelijs inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam antea Vticae, hiemis gratia, subduxerat, cognito legionis

VII, & IIX. ex Sicilia aduentu, celeriter deducit; ibiq. Getulis remigibus, epibatisq. complet; insidiandi.* gratia progressus, Hadrumetum cum IV. nauibus peruenit. Cuius aduentus inscius Caesar, L. Cissium cum classe XXVII nauium ad Thapsum uersus in stationem, praesidij gratia commeatus sui, mittit: itemq. Q. Aquilam cum XIII. nauibus longis Hadrumetum eadem de causa praemittit. Cissius, quo erat missus, celeriter peruenit.* Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit; atque, angulum quendam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu remouit. reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus, passimq. in litore uagantibus, partim in opido, uictus sui mercandi gratia, progressis, uacua a defensoribus stabat. Quibus rebus, Varus, ex persugis cognitis, occasionem nactus, uigilia secunda,* Hadrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim uersa classe uectus, naues onerarias, quae longius a portu in salo stabant, incendit, & pentiremes duas, uacuas a defensoribus, nullo repugnante coepit. Caesar interim celeriter per nuncios in castris, cum opera circuiret, certior factus; quae aberant a portu millia passuum VI, equo admissus, ommissis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibiq. moratus, omnes ut se naues consequerentur, primo ipse nauigiolum paruum conscendit; in cursu Aquilam; multitudine nauigiorum perterritum, atque trepidantem, nactus, hostium classem sequi

Et in omnibus fere uillis sub terra specus, conden-
 di frumenti gratia, clam habeant, atque id propter
 bella maxime, studiumq. subitum aduentum prae-
 parent. Qua de re Caesar certior per indicem fa-
 ctus, tertia uigilia legiones II. cum equitatu mit-
 tit a castris suis millia passuum X; atque inde ma-
 gno numero frumenti onustos recepit in castra. Qui-
 bus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis ca-
 stris millia passuum VII per iugum, et collem, per
 quem Caesar pridie iter fecerat, ibi castra duarum
 legionum facit; atque ipse quotidie existimans
 Caesarem eadem saepe frumētandi gratia commea-
 turum, cum magno equitatu, leuiq. armatura insi-
 diaturus, locis idoneis confedit. Caesar interim,
 de insidijs Labieni ex perfugis certior factus, pau-
 cos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano in-
 stituto, saepe idem faciendo, in negligentiam ad-
 ducerentur, subito mane imperat porta Decuma-
 na legiones se IIX ueteranas cum parte equitatus
 sequi: atque, equitibus praemissis, neque opinan-
 tes insidiatores subito, in conuallibus latentes, le-
 ui armatura concidit circiter D; reliquos in fugam
 turpissimam coniecit. Interim Labienus cum uni-
 uerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit.
 cuius uim multitudinis cum equites pauci Caesa-
 riani iam sustinere non possent, Caesar instructus
 legiones hostium copijs ostendit. Quo facto, per-
 territo Labieno, ac retardato, suos equites rece-
 pit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos,
 qui, loco amisso, fuga se receperant in castra, in

cruce omnes suffixit. Caesar interim, quoniam frumenti inopia premebantur, copias omnes in castra conducit; atque in praesidio Lepti, Ruspinae, Acillae relicto, Cispio, Aquilaeq. classe transdita, ut alter Hadrumetum, alter Thapsum mari obfiderent, ipse, castris incensis, IX. noctis uigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & peruenit ad opidum Agar; quod a Getulis saepe antea oppugnatum, summaq. ui per ipsos opidanos erat defensum. ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum circum uillas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, uini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redijt in castra. Scipio interim, cognito Caesaris discessu, cum uniuersis copijs per iugū Caesarem subsequi coepit; atque ab eius castris millia passuum VI, longe trinis castris dispartitis copijs, consedit. Opidum erat Zetta, quod aberat a Scipione millia passuum X, ad eius regionem, & partem castrorum collocatum, a Caesare autem diuersum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum XLIX. huc Scipio legiones II, frumentandi gratia, misit. Quod postquam Caesar ex persugis cognouit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca, collocatis, atque ibi praesidio relicto, ipse IV. uigilia egressus praeter hostium castra proficiscitur cum copijs, et opido potitur: legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: &, cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hostium ijs legionibus

occur-

occurrere suppetias. quae res eius impetum retar-
dauit. Itaque, capto C. Biotio Regino, equite R.
Scipionis familiarissimo, qui ei opido praeerat, &
P. Atrio, equite R. de conuentu Vticensi, & ca-
melis xxii regis adductis, praesidio ibi cum Op-
pio legato relicto, ipse se recipere coepit ad castra.
Cum iam nō longe a castris Scipionis abesset, quae
eum necesse erat praetergredi; Labienus, Afra-
niusque, cum omni equitatu, leuiq. armatura ex in-
sidijs adorti, agmini eius extremo se offerunt, at-
que ex collibus primis exsistunt. Quod postquam
Caesar animaduertit, equitibus suis hostium ui op-
positis, sarcinas legionarios in acervum iubet com-
portare, atque celeriter signa hostibus inferre.
Quod postquam coeptum est fieri; primo impetu le-
gionis, equitatus, & levis armatura hostium
nullo negotio loco pulsa, et deiecta est de colle. Cum
iam Caesar existimasset hostes pulsos, deterritosq.
finem lateffendi facturos; & iter coeptum pergere
coepisset; iterum celeriter ex proximis collibus e-
rumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi in
Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae,
levisq.* armaturae, mirabili uelocitate praediti;
qui inter equites pugnabant, et una, pariterq. cum
equitibus accurrere, & refugere consueuerant.
Cum hoc saepius facerent, & Iulianos profiscen-
tes insequerentur, & refugerent, stantes, pro-
pius non accederent, & singulari genere pugnae
uterentur; eosq. iaculis conuulnerare satis esse
crederent; Caesar intellexit, nihil aliud illos co-

nari, nisi, ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquae nihil esset; ut exercitus eius ieiunus, qui a quarta nigilia usque ad horam x. diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam ad solis occasum esset, & non totos c. passus * in horis iv. esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat, ita uim hostium, placide, leniterq. procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiae dextra, sinistraq. pex colles percurrere, coronaeq. in modum cingere multitudine sua Caesaris copias, pars agmen extremum insequi. Caesariani interim non amplius tres, aut quattuor milites ueterani, si se conuertissent, & pila uiribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius ii. milium ad unum terga uertebant; ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios coniciebant. Ita Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, saucijs x. factis, reduxit. Labienus circiter ccc. amissis, multis uulneratis, ac defessis, instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat, reducit in castra. Caesar contra eiusmodi hostium genera, copias suas, non, ut imperator

exer-

exercitum ueteranum, uictoremq. maximis rebus gestis; sed ut lanista tirones gladiatores condocere, quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersarijs, & in quantulo spatium resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturq. impetum, ac prope quo loco, & quemadmodum tela mitterent, praecipit. mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum, atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat proelium inire, propter eorum interitum; quod eos iaculis interficiebāt; & legionarium militem defatigabant, propter uelocitatem: grauis enim armaturae miles simul atque ab his infectatus constiterat, in eosq. impetum fecerat, illi ueloci cursu facile periculum uidebant. Quibus ex rebus Caesar uehementer commovebatur: quia, quodcumque proelium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui, leuiq. armaturae eorum nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, leuiq. armatura, quae erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec caussa, quod elephantorum magnitudo, multitudoq. militum animos detinebat in terrore: cui uni rei tamen inuenerat remedium: namque elephantos in Italiam transportari iusserat: quo et miles noster speciemque, & uirtutem bestiae cognosceret, & cui parti corporis eius telum facile

adigi posset; ornatusque, ac loricatus elephantus cum esset, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conicerentur; praeter ea, ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant; equitesque in eos pila praepilata coniciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Caesar, tardiorque, & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine, celeritateque excesserat. nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare consuetas, locis campestribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeque insidiosos; qui per uirtutem, non per dolum, dimicare consueverunt. tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid uitare conueniret. itaque, quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per causam frumentandi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque uestigio, non discessuras existimabat. atque post diem^{III} productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, propter hostium castra praetergressus, aequo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorere uidet, reducit sub uesperum legiones in castra. legati interim ex opido Vacca, quod finitimum fuit

fuit Vxitaë, cuius Cæsarem potitum esse demonstrauimus, ueniunt; petunt, & obsecrant, ut sibi præsidium mittat; se res complures, quæ utiles bello sint, administraturos. Per id tempus de eorum uoluntate, studioq. erga Cæsarem transfuga suos ciues facit certiores. Iubam regem celeriter cum copijs suis, ante quam Cæsaris præsidium eo perueniret, ad opidum accurrisse, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius opidi incolis ad unum interfectis, dedisse opidum diripiendum, delendumq. militibus. Cæsar interim, lustrato exercitu, ad XII. kal. Apr. postero die productis uniuersis copijs, processus a suis castris millia passuum v. a Scipione circiter II. millium interiecto spatio, in acie constitit. Postquam satis, diuq. aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, supersedere pugnae animaduertit, reducit copias. Postero die castra mouet, atque iter ad opidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum habuerat præsidium, frumentumq. comportauerat, ire contendit. quod ubi Labienus animaduertit, cum equitatu, leuiq. armatura agmen eius extremum capere coepit: atque ita lixarum, mercatorumq. qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius, audaciusq. accedit ad legiones; quod exilimabat, milites sub onere, ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non sefellerat. namque expeditos ex singulis legionibus CCC. milites esse iusserat. itaque eos, in equitatum Labieni immisos, turmis

suorum suppetias mittit . Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis eius occisis, compluribus vulneratis . Milites legionarij ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire coeperunt . Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites subsequi non desistit . Postquam Caesar ad opidum Sarsuram uenit, inspectantibus aduersarijs, interfecto praesidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi praeerat, atque a multitudine circumuento, interfectoque, opido potitur; atque, ibi frumento exercitui dato, postero die ad opidum Kisdrum peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, cohorteq. sua gladiatorum . Caesar, opidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum **IV**, ad aquam fecit castra; atque, inde **IV**. die egressus, redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat . Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit . Thabenenses interim, qui sub ditione, & potestate Iubae esse consueissent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; rem male gestam docent; petunt, orantque, ut suis fortunis praesto, quod bene meriti essent, auxilium ferret . Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittarijs, tormentisq. compluribus praesidio Thabenam mittit . Eodem

tempo-

tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad milia IV, equites CD, funditores, sagittarii q. ∞ uno commeatu Caesari occurrerunt. Itaque tum his copijs, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, IIX. millibus passuum a suis castris, ab Scipionis uero IV. millibus passuum, longe constitit in campo. Erat opidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesidium equestre circiter CD. habere consueuerat. eo equitatu, dextra, sinistraq. directo ab opidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque in iuga inferiore instructis, non longius fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad opidum in statione erat, facere impressionem: leuemq. armaturam, sagittarios, funditoresq. eodem submittit. Quod ubi coeptum est fieri; & equis concitatis, Iuliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilo minus fortissime, acerrimeq. pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, quae ei proelio in acie constiterat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria summittere, sauciisque, ac

defatigatis integros, recentioribusq. uiribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani cum duum hostium, ad IV: millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum uulnerabantur, minutatimq. cedebant; Caesar alteram alam mittit, qui sat agentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui sublatis uniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus uulneratis. insecuti per III. millia passuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam X commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus incolumibus. in quo proelio Pacidius grauitur pilo per cassidem caput ictus, compluresq. duces, ac fortissimus quisque interfecti, uulneratiq. sunt. Postquam nulla condicione cogere aduersarios poterat, ut in aequum locum descenderent, legionumq. periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquae, paenuriam, se posse animaduverteret: aduersarios non eorum uirtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despiciere se intellexit. pridie non Apr. tertia uigilia egressus, ab Agar XVI millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi praesidio praeerat, castra ponit, opidumq. eodie circummunire coepit, locaq. idonea, opportunaq. complura praesidijs occupare; ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consilijs, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos

fidissimos suis rebus Thapsitanos, & Virgilium
 amitteret, confestim Caesarem per superiora lo-
 ca consecutus, millia passuum IIX. a Thapso bi-
 nis castris confedit. Erat stagnum salinarum, in-
 ter quod, & mare, angustiae quaedam non am-
 plius mille & quingentos passus intererant: quas
 Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre co-
 nabatur: quod futurum Caesarem non fefellerat.
 namque pridie, in eo loco castello munito, ibiq-
 uo praesidio relicto, ipse cum reliquis copijs lu-
 natis castris Thapsum operibus circummuniuit.
 Scipio interim, exclusas ab incepto itinere, supra
 stagnum postero die, & nocte confecta, caelo albe-
 scente, non longe a castris, praesidioque, quod su-
 pra commemorauimus, 80 D. passibus, ad mare
 uersus confedit, & castra munire coepit. Quod
 postquam Caesari nunciatum est, milites ab opere
 deductos, castris praesidio Asprenate proconsule
 cum legionibus II. relicto; ipse cum expedita co-
 pia in eum locum citatim contendit; classisq. par-
 te ad Thapsum relicta, reliquas naves iubet post
 hostium tergum quammaxime ad litus appellere, si-
 gnumq. suum obseruare; quo signo dato, subito cla-
 more facto, ex improviso hostibus auersis incute-
 rent terrorem; ut perturbati ac perterriti respice-
 re post terga cogerentur. * Quo postquam Caesar
 peruenit, & animaduertit aciem pro uallo Scipio-
 nis castris, elephantisq. dextro sinistroq. cornu
 collocatis, & nihilo minus partem militum ca-
 stro non ignauiter munire; ipse, acie triplici colla-
 cata,

tata, legione x, secundaq. dextro cornu, iix, & xx. sinistro, oppositis v. legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias collocatis, sagittarijs, funditoribus in utriusque cornibus dispositis, leuiq. armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, uirtutesq. ueteranorum, proeliaq. superiora commemorans, blandeq. appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, ut ueteranorum uirtutem aemulentur, eorumq. famam, nomen, locumque, uictoria parta, cuperent possidere. itaque in circumeundo exercitum, animaduertit hostes circa uallum trepidare, atque ultro, citroque pauidos concurrere, & modo se intra positas recipere, modo inconstanter, immoderateq. prodire. Cumq. idem a pluribus animaduerti coeptum esset; subito legati, euocatiq. obsecrare Caesarem, ne dubitaret signum dare; uictoriam sibi propriam a dijs immortalibus portendi. Dubitante Caesare, atque eorum studio, cupiditatiq. resistente, sibi que, eruptione pugnari, non placere clauitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Caesaris, tubitum, a militibus coactus, canere coepit. Quo facto, ubi uniuersis cohortibus signa in hostem coepere inferri; cum centuriones pectore aduerso resisterent, uiq. continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod postquam Caesar intellexit, incitatis militum

tum animis resisti nullo modo posse; signo felicitatis dato, equo admissio in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores, sagittarumq. concita tela in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, bestiae, stridore fundarum, lapidumq. perterritae, sese conuertere, & suos post se frequentes, stipatosq. proterere, & in portas ualli semis fractas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, praesidio deserti, principes fugiunt. ita, celeriter bestiis circuitis, legiones uallo hostium sunt potitae: & pauci acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non uidetur esse praetermittendum de uirtute militis ueterani v. legionis. nam, cum in sinistro cornu elephantis, uulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum secisset, eumq. sub pede sudbitum, deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta, uibrantique, stridore maximo premeret, atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiae offerret. quem postquam elephantis ad se telo infesto uenire animaduertit: relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in eiusmodi periculo cum constanter agendum sibi uideret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, caedere, quantum uiribus poterat, non destitit: quo dolore adductus elephantis, milite abiecto, maximo cum stridore, cursuq. conuersus ad reliquas bestias

stias se recepit. Interim, Thapsi qui erant praesidio, ex opido eruptionem porta maritima faciunt; & sine ut suis subsidio occurrerent; sine ut, opido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur: atque ita per mare umbilici sine ingressi, terram petebant: qui a seruis, puerisque, qui in castris erant, lapidibus, pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in opidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Caesaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi. qui postquam ad ea castra, quae petebant, persugerunt, ut, refectis castris, rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius auctoritate, imperioque rem gererent. qui postquam aduerterunt, neminem ibi esse praesidio, protinus, armis abiectis, in regia castra sugere contendunt. * Quo postquam peruenerunt, ea quoque ab Iulianis teneri uident. Desperata salute, in quoddam colle consistunt; atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt. quibus miseris ea res paruo praesidio fuit. namque milites ueterani, ira & dolore incensi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut uulnerarunt, aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quaestorius: qui, pilo transiectus consulto a milite, interit. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem accurrisset,

risset, interfectus esset. Quo facto, complures equites R. senatoresq. perterriti ex proelio se receperunt; ne a militibus, qui ex tanta uictoria licentiam sibi assumpsissent, immoderate peccandi impunitatis propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, cum fidem Caesaris implorarent, inspectante ipso Caesare, & a militibus deprecante, eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti. Caesar, trinis castris potitus, occisisq. hostium x. millibus, fugatisq. compluribus, se recipit, l. militibus amissis, paucis saucijs in castra: ac statim ex itinere ante opidum Thapsum constitit; elephantosq. lxxv ornatos, armatosq. cum turribus, ornamentisq. capit, captos ante opidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset & Virgilius, quiq. cum eo obsidebantur, rei male gestae suorum indicio a pertinacia deduci. deinde ipse Virgilium appellauit, inuitauitq. ad deditiorem, suamq. lenitatem & clementiam commemorauit. quem postquam animaduertit responsum sibi non dare, ab opido recessit. postero die, diuina re facta, concione aduocata, in conspectu opidanorum milites collaudat: totumq. exercitum ueteranorum donauit praemijs, ac fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit. ac statim inde digressus, C. Rebilo proconsule cum lll. ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum l. Tisdrac, ubi Confidius praeerat, ad obsidendum relictis, M. Messalia Vticam ante praemisso, cum equitatu ipse

ipse eodem iter facere contendit. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, cum Vticam uersus iter facerent, perueniunt ad opidum Paradam. ubi, cum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de uictoria Caesaris praecurrisset; ui opido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibusq. rebus eorum congestis, ignem subiiciunt, atque eius opidi incolas cuiusque generis, aetatisque, uiuos, constrictosq. in flammam coniiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iuliae, parum in suis partibus praesidij esse existimauerat, plebem inermem opido eiecerat, & ante portam, belli caussa, castris, fossaq. paruula dumtaxat munierat, ibique, custodijs circumdatis, habitare coegerat: senatum autem opidi custodia tenebat. Eorum castra ij equites adorti, expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Vticenses, animo addito ex Caesaris uictoria, lapidibus, fustibusq. equites repulerunt. itaque, postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in opidum coniecerunt; atque ibi multos Vticenses interfecerunt; domosq. eorum expugnaverunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum opidum defenderent, & caede, rapinisq. desisterent, & quid sibi uellent, sciret, sedandae eorum importunitatis

civitatis gratia, singulis HS C. diuinit. Idem
 Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est.
 unaq. cum ijs ab Utica proficiscitur, atque in re-
 gnum ire contendit. Complures interim ex fuga
 Uticam perueniunt. quos omnes Cato conuocatos,
 una cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum
 faciendum contulerant, hortatur, ut seruitia ma-
 numitterent, opidumq. defenderent. Quorum
 cum partem assentire, partem animum, men-
 temq. perterritam, atque in fuga destinatam ha-
 bere intellexisset; amplius de ea re agere destitit,
 nauesq. ijs attribuit, ut, in quas quisque partes
 uellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus dili-
 gentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui
 tum ibi proquaestor fuerat, commendatis, & si-
 ne suspitione, uultu, atque sermone, quo superio-
 re tempore usus fuerat, cum dormitum isset, ser-
 rum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se
 transiecit. qui dum, anima nondum expirata,
 concidisset; impetu facto in cubiculum, ex suspi-
 cione medicus, familiaresq. continere, atque uul-
 nus crudelissime diuellit, atque animo praesenti
 se interemit. Quem Uticenses quamquam ode-
 rant partium gratia, tamen, propter eius singu-
 larem integritatem, & quod dissimilimus reli-
 quorum ducum fuerat, quodq. Uticam mirificis
 operibus munierat, turresq. auxerat, sepulturae
 afficiunt. Quo interfecto, L. Caesar, ut aliquod
 sibi ex ea re auxilium pararet, conuocato populo,
 concione habita, cohortatur omnes, ut portae
 aperi-

aperirentur : se in Caesaris clementia magnam
 spem habere . Itaque , portis patefactis , Vtica
 egressus , Caesari imperatori obuiam proficisci-
 tur . Messalla , ut erat imperatum , Vticam per-
 uenit , omnibusq. portis custodias ponit . Caesar
 interim , a Thapso progressus , Vscetam peruenit ;
 ubi Scipio magnum frumenti numerum , armo-
 rum , telorum , ceterarumq. rerum cum paruo praes-
 sidio habuerat . hoc adueniens potitur : deinde Ha-
 drumetum peruenit . Quo cum sine mora introis-
 set , armis , frumento , pecuniaq. considerata , Q.
 Ligario , C. Considij filio , qui tum ibi fuerat , ui-
 tam concessit . deinde eodem die Hadrumeto egres-
 sus , * Liuienio Regulo ibi cum legione relicto , Vti-
 cam ire contendit : cui in itinere fit obuius L. Cae-
 sar , subitoq. se ad genua proiecit , uitamq. sibi , nec
 amplius quidquam , deprecatur . cui Caesar facili-
 le , & pro sua natura , & instituto , concessit . * item
 Caecinae , Ceteio , P. Atio , L. Cellae patri , &
 filio , M. Eppio , M. Aquinio , Catonis filio , Dama-
 sippiq. liberis ex sua consuetudine tribuit ; circi-
 terq. noctem luminibus accensis Vticam peruenit ,
 atque extra opidum ea nocte mansit . postero die
 mane opidum introijt ; concioneq. aduocata , Vti-
 censes incolas cohortatus , gratias pro eorum stu-
 dio erga se agit ; ciues autem Romanos negotiato-
 res , & eos , qui inter CCC pecunias contulerant
 Varo , & Scipioni , multis uerbis accusatos , &
 de eorum sceleribus longiori habita oratione , ad
 extremum , ut sine metu prodirent , edicit : se eis
 dumtaxat

dumtaxat uitam concessurum, bona quidem eorum se uenditurum, ita tamen, ut, qui eorum bona sua redemisset: se bonorum uenditionem * inditurum, & pecuniam, multae nomine, relaturum, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu exsanguibus, de uitaq. ex suo * promerito desperantibus, subito oblata salute, libentes, cupidiq. conditionem acceperunt: petieruntq. a Caesare, ut uniuersis CCC. uno nomine pecuniam imperaret. itaque bis millies HS his imposito, ut per triennium sex pensionibus populo R. soluerent, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos praedicantes, laeti gratias agunt Caesari. Rex interim Iuba, ut ex proelio fugerat, una cum Petreio interdum in uillis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum peruenit; atque ad opidum Zamam, ubi ipse domicilium, coniuges, liberosq. habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam, carissimasq. res comportauerat, quodq. inito bello operibus maximis munierat, ac cedit. Quem antea opidani, rumore exoptato de Caesaris uictoria audito, ob has causas opido prohibuerunt, quod, bello contra populum R. suscepto, in opido Zama, lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coacernatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemq. proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque una cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaq. gazaregia cremaretur. Post-

Nn quam

quam Iuba ante portas diu, multumq. primo minis, pro imperio, egisset cum Zamenſibus; deinde, cum ſe parum proficere intellexiſſet, precibus quoque oraſſet, uti ſe ad ſuos deos penates admitterent; ubi eos in ſententia perſtare animaduertit, nec minis, nec precibus ſuis moueri, quo magis ſe reciperent; tertio petit ab eis, ut ſibi coniuges, liberosq. redderent, ut ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihil omnino opidanos reſponſi reddere animaduertit, nulla re ab ijs impetrata, ab Zama diſcedit, atque ad uillam ſuam cum M. Petreio, paucisq. equitibus ſe confert. Zamenſes interim legatos de ijs rebus ad Caſarem Vticam mittunt, petuntq. ab eo, uti ante, quam rex manum colligeret, ſeſeq. oppugnaret, ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi, quoad uita ſuppeteret, opidum, ſeq. ei reſeruare, legatos collaudatos Caſar domum iubet antecedere, ac ſuum aduentum praenunciare. Ipſe, poſtero die Vtica egreſſus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regijs copijs duces complures ad Caſarem ueniunt, orantque, ut ſibi ignoſcat. Quibus ſupplicibus uenia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate, clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Caſarem; ab eoq. ſunt metu, periculoq. liberati. Dum haec utrobique geruntur, Conſidius, qui Tiſdrae cum familia ſua, gladiatoria manu, Getulisq. praeerat, cognita caede ſuorum, Domitiyq. & legio-

num

num aduentu perterritus, desperata salute, opidum deserit, seq. clam cum paucis barbaris, pecunia onustus, subducit, atque in regnum fugere contendit. quem Getuli, sui comites, in itinere, prae dae cupidi, concidunt; seq. in quascumque potuerunt partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam, terra, mariq. clausus, se nihil proficere intellexit, suosq. interfectos, aut fugatos, M. Catonem Vticae sibi ipsi manus intulisse, regem uagum, a suis desertum, ab omnibus aspernari, Saburam, eiusq. copias ab Sitio esse deletas, Vticae Caesarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquas esse nullas, quae sibi, suisq. liberis prodessent, a Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia, & opidum proconsuli transdit. Rex interim Iuba, ab omnibus cinitatibus exclusus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, ut per uirtutem interfecti esse uiderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior imbecillio rem, Iuba Petreium facile ferro consumpsit: deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transficere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetrauit, ut se interficeret; idq. obtinuit. P. interim Silius, pulso exercitu Saburae, praefecti Iubae, ipsoq. interfecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Caesarem faceret, forte incidit in Faustum, Afraniumq. qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterq. in Hispaniam tendebant. & erant numero circiter 600. itaque celeriter nocturno tempore, in-

*sidijs dispositis, eos prima luce adortus, praeter
 paucos equites, qui ex primo agmine fugerant,
 reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit;
 Afranium, & Faustum uiuos capit cum coniuge,
 & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exer-
 citu orta, Faustus, & Afronius interficiuntur.
 Pompeiae cum Fausti liberis Caesar incolumita-
 tem, suaq. omnia concessit. Scipio interim cum
 Damasippo, & Torquato, & Plaetorio Rustiano
 nauibus longis diu, multumq. iactati, cum Hispa-
 niam peterent, ad Hypponem regium deferuntur;
 ubi classis P. Sity per id tempus erat. a qua pau-
 ciora ab amplioribus circumuenta nauigia depri-
 muntur. ibiq. Scipio cum ijs, quos paullo ante no-
 minauimus, interijt. Caesar interim, Zamae au-
 ctione regia facta, bonisq. eorum uenditis, qui ci-
 ues Romani contra populum R. arma tulerant,
 praemijsq. Zamenfibus, qui de rege excludendo
 consilium ceperant, tributis, uestigalibusq. re-
 gis abrogatis, ex regnoq. prouincia facta, atque
 ibi Crispo Sallustio populi R. proconsule cum impe-
 rio relicto, ipse Zama egressus Vticam se recepit.
 ibi bonis uenditis eorum, qui sub Iuba, Petreioq.
 ordines duxerant, item Thapsi:anis HS xx mil-
 lia, conuentui eorum HS xxx millia, Hadrumen-
 tanis HS xxx. millia, conuentui eorum HS l.
 millia, multae nomine, imponit. ciuitates, bo-
 naq. eorum ab omni iniuria, rapinisq. defendit.
 Leptitanos, quorum superioribus annis Iuba bo-
 na diripuerat, & ad senatum questi per legatos,
 atque*

DE . BELLO . AFRIC . 565
atque arbitris a senatu datis , sua receperant ,
XXX . centenis millibus ponderis olei in annos
singulos multat , ideo quod initio , per dissensio-
nem principum , societatem cum Iuba inierant ,
eumq. armis , militibus , pecunia iuuerant . Tis-
dritanos , propter humilitatem ciuitatis , certo
numero frumenti multat . His rebus gestis , idi-
bus Iun . Vticae classem conscendit , & post diem
III . Carales in Sardiniam peruenit . Ibi Sulcita-
nos , quod Nasidium , eiusq. classem receperant ,
copijsq. iuuerant , HS C millibus multat ; & pro
decumis octauas pendere iubet : bonaq. paucorum
uendit : & ante diem III Kal . Quint . naues con-
scendit ; & a Caralibus secundum terram proue-
ctas , duo de trigesimo die , eo quod tempestatibus
in portubus cohibebatur , ad urbem Romam uenit

A . HIRTII; vel, OPPII;
COMMENTARIORVM
DE BELLO HISPANIENSI

L I B E R

PHARNACE superato, *Africa* recepta, qui ex ijs proelijs cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; cum & ulterioris Hispaniae potitus esset, dum Caesar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius praesidia contra compararet Pompeius, in fidem uniuscuiusque ciuitatis confugere coepit. ita, partim precibus, partim ui, bene magna comparata manu, prouinciam uastare coepit. Quibus in rebus non nullae ciuitates sua sponte auxilia mittebant: item non nullae portas claudebant. ex quibus, si qua opida ui ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato, maiores augebantur copiae. ideoq. crebris nuncijs in Italiam missis, ciuitates contrariae Pompeio auxilia sibi deposculabant. C. Caesar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuiam ueniunt: a quibus

bus nunciabatur, nocturno tempore opidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersarijs eius, provincia potitus esset: simulque, quod tabellarij a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiores Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent. Multa praeterea uerisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui praefecerat Q. Pedium, & Q. Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia secissent, praesidio mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque ut ipse uoluit equitatum sibi praesidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat: quod eius provinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vllam opidum oppugnabat, & fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex opido, cognito Caesaris aduentu, legati clam praesidio Cn. Pompeij, Caesarem cum adissent, petere coeperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Caesar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciebat, XI. cohortes secundum uigilia iubet proficisci, parique equites numero: quibus praefecit hominem eius provinciae notum, & non parum scientem, L. Iunium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeij praesidia uenisset; incidit idem temporis, ut tempestate aduersa, uehementique uento affligeretur. Qua uitempestatis ita obscurabatur, ut uix proximum cognoscere posset. Cuius in-

commodum summam utilitatem ipsis praebebat. Ita, cum ad locum uenerunt, iubet binos equites incedere, et recta per aduersariorum praesidia ad opidum contendere. medijsq. ex praesidijs cum quaereretur, qui essent; unus ex nostris respondit, ut si leat uerbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, ut opidum capiant, et partim tempestate impediti uigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent; signo dato, ab opidanis sunt recepti; & pedites, equitesq. clamore facto, despositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in ijs castris fuissent, se prope captos esse. Hoc misso ad Vllam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: exq. itinere loricated uiros fortes cum equitatu ante praemisit. qui simul in conspectum opidi se dederunt inequis, recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex opido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum proelium fecerunt, sic, ut ex infinita hominum multitudine pauci in opidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio ueniret; ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse illo uenisset. Ita Cn. Pompeius, Vlla prope capta, litteris fratris excitus,

excitus, cum copijs ad Cordubam iter facere coepit. Caesar, cum ad flumen Baetim uenisset, neque propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit. ita, insuper ponte factō, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant aduersus opidum e regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum suis copijs uenisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Caesar, ut eum ab opido, commeatuq. excluderet, brachium ad pontem ducere coepit. Pari idem condicione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta proelia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores discederent. Quae res cum ad maiorem contentionem uenisset, ab utriusque comminus pugna iniqua, dum cupidus locum student tenere, propter pontem coangustabantur, & fluminis ripis appropinquantes coangustati praecipitabantur. hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumultus tumultis exaequebant. ita diebus compluribus cupiebat Caesar, si qua condicione posset, aduersarios in aequum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Cum animaduertisset aduersarios minime uelle, quos ideo a uia retraxerat, ut in aequum deduceret; copijs flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmissimum eius praesidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex persugis rescisset, ea die per uiarum angustiis carra complura, multosq. lanistas retra-

retraxit, & ad Cordubam se recepit. Caesar munitionibus Ateguam oppugnare, et brachia circumducere coepit. Cuius rei Pompeio cum nuncius esset allatus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, praesidij causa Caesar complura castella occupavit, partim sub equitatu, partim ut pedestres copiae in statione, & in excubitu castris praesidio esse possent. Hic in aduentu Pompeij incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima. itaque in illa obscuratone cum aliquot cohortibus, et equitum turmis circumcludunt Caesaris equites, & concidunt, sic, ut vix in ea caede pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter duo opida Ateguam, & Uebim in monte constituit. Caesar in munitionibus, ceterisque, quae ad opidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasq. agere instituit. Haec loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quae planicie diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo milia. ex ea regione opidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque opidorum, neque suis ausus est subsidio venire. aquilas habuit, & signa XIII. legionum. sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duae fuerunt uernaculae, quae a Trebonio transfugerant, & una facta ex colonis, quae fuerunt in his regionibus. quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat. reliquae ex fugitiuis auxiliares

liares consistebant . nam , de leui armatura , & e-
 quitatu , longe & uirtute , & numero nostri erant
 superiores . Accedebat huc , ut longius bellum du-
 ceret Pompeius , quod loca sunt edita , & ad ca-
 strorum munitiones non parum idonea . nam fere
 totius ulterioris Hispaniae regio , propter terrae
 fecunditatem , inopem , difficilemque habet oppugna-
 tionem , & non minus copiosam aquationem . Hic
 etiam propter barbarorum crebras excursiones o-
 mnia loca , quae sunt ab opidis remota , turribus ,
 & munitionibus retinentur , sicut in Africa , ru-
 dere , non tegulis , teguntur : simulque in his ha-
 bent speculas , & , propter altitudinem , longe , la-
 teque prospiciunt . Item opidorum magna pars eius
 prouinciae montibus fere munita , & natura excel-
 lentibus locis est constituta , ut simul aditus , ad-
 scensusque habeat difficiles . ita ab oppugnationibus
 naturaloci distinctentur : ut ciuitates Hispaniae non
 facile ab hostibus capiantur : quod in hoc contigit
 bello . nam , ubi inter Ateguam , & Vcubim , quae
 opida supra sunt scripta , Pompeius habuit castra
 constituta , in conspectu duorum opidorum , ab suis
 castris circiter millia passuum IV . Grumus est ex-
 cellens natura , qui appellatur castra Postumiana .
 ibi praesidij causa castellum Caesar habuit consti-
 tutum . Pompeius , qui eodem iugo tenebatur ,
 loci natura , & quod remotum erat a castris Caesa-
 ris , animaduertebat loci difficultatem , & quod
 flumine Salso intercludebatur , non esse permissu-
 rum Caesarem , ut in tanta loci difficultate ad sub-
 sidium

sidium committendum se mitteret. Ista fretus o-
 pinione, tertia uigilia profectus, castellum oppu-
 gnare coepit, ut laborantibus succurreret. nostri,
 cum appropinquassent, clamore repentino, telo-
 rumq. multitudine iactus facere coeperunt; uti ma-
 gnam partem hominum uulneribus afficerent.
 Quo peracto, cum ex castello repugnare coepis-
 sent, & maioribus castris Caesari nuncius esset al-
 latus, cum III. legionibus est profectus, & cum
 ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt
 interfecti, complures capti: in quibus multi prae-
 terea armis exsuti fugerunt; quorum scuta sunt re-
 lata x x c. Insequenti luce Arguetius ex Italia
 cum equitatu uenit. is signa Saguntinorum retu-
 lit v. quae ab opidanis cepit. suo loco perterritus
 est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cae-
 sarem uenissent. Ea nocte Pompeius castra incen-
 dit, & ad Cordubam uersus iter facere coepit.
 Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias ad-
 duxerat, dum cupidius agmen aduersariorum inse-
 quitur, a uernaculis legionarijs exceptus est, & in-
 terfectus. Postero die equites nostri longius ad
 Cordubam uersus persecuti sunt eos, qui commea-
 tus ad castra Pompeij ex opido portabant: ex ijs ca-
 pti L. cum iumentis, ad nostra adducti sunt castra.
 Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuisset
 Pompeij, ad nos transfugit. & noctis tertia uigi-
 lia in opido acerrime pugnatum est; ignemq. mul-
 tum miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis
 per iactus solitus est mitti. Hoc praeterito tem-
 pore,

pore, C. Fundanius, eques R. ex castris aduersario-
rum ad nos transfugit. Postero die ex legione uer-
nacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo,
qui dixerunt, se seruos esse. Cum uenirent, cogniti
sunt a militibus, qui antea cum Fabio, et Pedio fue-
rant, & a Trebonio transfugerant. Eis ad igno-
scendum nulla est data facultas, & a militibus no-
stris interfecti sunt. Eodem tempore capti tabella-
rij, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perpe-
ramq. ad castra nostra peruenerant, praecisis ma-
nibus missi sunt facti. Pari consuetudine, uigilia
secunda, ex opido ignem multum, telorumq. mul-
titudinem iactando, bene magnum tempus con-
sumpserunt; compluresq. uulneribus affecerunt.
Praeterito noctis tempore, eruptionem in legio-
nem sextam fecerunt, cum in opere nostri distenti
essent, acriterq. pugnare coeperunt, quorum uis re-
pressa a nostris, etsi opidani superiore loco defende-
bantur. I. cum eruptionem facere coepissent, ta-
men uirtute militum nostrorum, qui, etsi inferio-
re loco premebantur, tamen repulsi aduersarij be-
ne multis uulneribus affecti in opidum se contule-
runt. Postero die Pompeius ex castris suis bra-
chium coepit ad flumen Salsum facere: & cum no-
stri equites pauci in statione fuissent a pluribus re-
perti, de statione sunt deiecti, & occisi tres. Eo
die A. Valgius, senatoris filius, cuius frater in ca-
stris Pompeij fuisset, omnibus suis rebus relictis,
equum conscendit, & fugit. Speculator de legio-
ne secunda Pompeiana captus a militibus, & in-
terfectus

terfectus est. Per idem tempus glans missa est in-
scripta; quo die ad opidum capiendum accederent,
se se scutum esse positurum. Qua spe non nulli, dum
sine periculo murum adscendere, & opido potiri
posse se sperarent, postero die ad murum opus face-
re coeperunt, & bene magna prioris muri pars de-
iecta est. quo facto, ab opidanis, ac si suarum par-
tium essent, conseruati, missos fecere loricatedos :
quique praesidij causa praepositi opido a Pompeio
essent, orabant. Quibus respondit Caesar, se con-
ditiones dare, non accipere, consueuisse. Qui cum
in opidum reuersi essent, relato responso, clamore
sublato, omni genere telorum emisso, pugnare
pro muro toto coeperunt, propter quod fere magna
pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubi-
tarunt, quin irruptionem eo die essent facturi. ita
corona circumdata, pugnatum est aliquandiu uehe-
mentissime. simulq. balista missa a nostris turrem
deiecit : qua aduersariorum, qui in ea turre fue-
rant, v. deiecti sunt, & puer, qui balistam soli-
tus erat obseruare. Eo praeterito tempore, Pom-
peius trans flumen Salsum castellum constituit :
neque a nostris prohibitus : falsa q. illa opinione
gloriatum est, quod prope in nostris partibus locum
tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudi-
ne, dum longe prosequitur, quo loco equites nostri
stationem habuerant, aliquot turmae cum leui ar-
matura, impetu facto, loco sunt deiectae, & pro-
pter paucitatem nostrorum equitum, simulq. leui
armatura inter turmas aduersariorum protritae.

Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur:
 & maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius
 quod nostris cedentibus prosequi coepissent. Qui
 cum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consues-
 sent, ex simili uirtute clamore facto, aduersati
 sunt proelium facere. Fere apud exercitus haec est
 equestris proelii consuetudo: cum eques ad dimi-
 candum, dimisso equo, cum pedite progreditur, ne
 quaquam par habetur. id quod in hoc accidit certa
 mine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pu-
 gnas equitibus nostris nec opinantibus uenissent;
 idq. in proelio animaduersum esset; complures e-
 quites descenderunt. ita exiguo tempore eques pe-
 destre, pedes equestre proelium facere coepit; usque
 eo, ut caedem proxime a uallo fecerint. in quo proe-
 lio aduersariorum ceciderunt CXXIII, complu-
 resq. armis exsuti, multi uulneribus affecti in ca-
 stra sunt redacti, nostri ceciderunt III, saucij XII
 pedites, & equites V. Eius diei insequenti tempo-
 re, pristina consuetudine, pro muro pugnari coe-
 ptum est. Cum bene magnam multitudinem te-
 lorum, ignemq. nostris descendentibus iniiecissent;
 nefandum, crudelissimumq. facinus sunt aggressi,
 in conspectuq. nostro hospites, qui in opido erant,
 iugulare, & de muro praecipites mittere, coepe-
 runt, sicut apud barbaros: quod post hominum me-
 moriam numquam est factum. Huius diei extre-
 mo tempore a Pompeianis clam ad nostros tabel-
 larius est missus, ut ea nocte turres, aggeremq.
 incenderent, & III uigilia eruptionem facerent.

ita

ita igne, telorumq. multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quae in regione, & in conspectu Pompeij castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque totae eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quae stramentis ab nostris, hibernorum causa, aedificatae erant, diruendas, & incendendas; praeterea argentum, & uestimenta, ut, dum nostri in praeda detinerentur, illi caede facta ad praesidia Pompeij se reciperent. nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen uirtute freti repulsos, multisque uulneribus affectos, opido represserunt, praedaque, & armis eorum sunt potiti, uiuosque aliquos ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciauit ex opido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione opidanorum facta, clamasse facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali poena afficerentur, qui eos ad aras, & focos suos recepissent; eosque hospitium scelere contaminasse: multa praeterea dixisse: qua oratione deterritos amplius iugulationem non fecisse. Ita postero die Tullius legatus cum Catone Lusitano uenit, & apud Caesarem uerba fecit. Utinam quidem dii immortales fecissent, tuus potius miles, quam Cn. Pompeij, factus essem; & hanc uirtutis constantiam in tua uictoria, non in illius calamitate, praestarem.

tem . cuius funestae laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt , ut ciues R. indigentes praesidijs , & propter patriae luctuosam perniciem dedamur hostium numero : qui neque in illius prospera acie primam fortunam , neque in aduersa secundam obtinuimus uictoriam : qui legionum tot impetus sustentantes , nocturnis , diurnisq. operibus gladio- rum ictus , telorumq. missus expectantes , uicti , & deserti a Pompeio , tua uirtute superati salutem a tua clementia deposcimus ; petimusque , ut , qualem te gentibus praestitisti , similem in ciuium deditione praestes . Remissis legatis , cum ad portum uenisset Ti. Tullius , cum eum introeun- tem C. Antonius insecutus non esset , reuersus est ad portam , & hominem apprehendit . Quod Tiberius cum fieri animaduertit ; simulq. pugionem eduxisset , manum eius incidit . Ita refugerunt ad Caesarem . Eodemq. tempore signifer de legione prima transfugit ; & nunciauit , quo die equestre proelium factum esset , suo signo perisse homines xxxv. neque licere castris Cn. Pompeij nunciari , neque dici perisse quemquam . Seruus , cuius dominus in Caesaris castris fuisset , uxoremque , & filium in opido reliquerat , dominum iugulauit , et ita clam a Caesaris praesidijs in Pompeij castris discessit , & indicium glande scriptum misit , per quod certior fieret Caesar , quae in opido ad defendendum compararentur . Ita , litteris acceptis , cum in opidum reuersi essent , qui mittere glandem scriptam solebant , insequenti tempore duo

Lusitani fratres transfugae nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: quoniam opido subsidio non posset uenire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent ad mare uersum: unum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugae ostenderent: tum, qui ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarij eius deprehensi, qui ad opidum ueniebant, quorum litteras Caesar opidanis obiecit, & qui uitam sibi peteret, iussit turrem ligneam opidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum: quod difficile erat factu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet: ita facturus de ligno, cum propius accessisset, ab opidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciauit, Pompeium, & Labienum de iugulatione opidanorum indignatos esse. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo uitium fecit, usque ad tabulatum secundum, & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim nostram, ut superiorem, incenderunt: iccirco, quod uentum opidani secundum habuerunt. In sequenti luce materfamilias de muro se deiecit, & ad nos transiijt, dixitq. se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem, illam oppressam, & iugulatam. Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum. L. Minucius Caesari. Si mihi uitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum deser-

desertus, qualem me illi praestiti, tali uirtute, & constantia futurum me in te esse praestabo. Eodem tempore opidanorum legati, qui antea exierant, Caesarem audierunt, si sibi uitam concederet, sese insequenti die opidum esse dedituros. Quibus respondit, se Caesarem esse, fidemq. praestaturum. ita, ante diem XI Kalendarum Martij opido potitus, Imperator est appellatus. Et Pompeius, ex perfugis cum deditionem opidi factam esse scisset, castra mouit Vcubim uersus, sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se contineri coepit. Caesar mouit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex legione uernacula ad nos transfugit, & nunciauit, Pompeium opidanos Vcubenses conuocasse, eisq. imperauisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemq. aduersariorum uictoriae fautores. Hoc praeterito tempore, in opido, quod fuit captum, seruus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstrauimus dominum iugulasse. is uiuus est combustus. Eodemq. tempore centuriones loricati III. ad Caesarem transfugerunt ex legione uernacula, & equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt, & saucij aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte speculatores prehensi serui III, & unus ex legione uernacula. Serui sunt in crucem sublati, militi ceruices abscissae. Postero die equites cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos trans-

fugerunt. Et eo tempore circiter XI. equites ad aquatores nostros excurrerunt, non nullos interfecerunt, item alios uiuos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites IIX. Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV, qui dicebantur esse fautores Caesaris uictoriae; reliquos in opidum iussit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Caesarem uenerunt. Hoc praeterito tempore, qui in opido Ategua Bursauolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursauolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, cum uiderent hospites iugulari; praeterea multa scelera ab ijs fieri, qui praesidijs causa ab his reciperentur. Qui cum ad opidum uenissent, nostri, qui fuissent equites R. & senatores, non sunt ausi introire in opidum, praeter quam qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis ultro, citroq. acceptis, & redditis, cum ad nostros se reciperent, qui extra opidum fuissent, illi de praesidio insecuti, ex auersione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Caesari rem gestam detulerunt, & speculatores ad opidum Ateguam miserunt. Qui cum certum comperissent, legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab opidanis concursu facto, eum, qui legatos iugulasset, lapidare, & ei manus intentare coeperunt: illius opera se perisse. ita, uix periculo liberatus, petijt ab opidanis, ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate dati, cum inde esset profectus

fectus praesidio comparato, cum bene magnam manum fecisset, & nocturno tempore per fallaciam in opidum esset receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui sibi contrarij fuissent, interfectis, opidum in suam potestatem recepit. Hoc praeterito tempore, serui transfugae nunciauerunt, opidanorum bona uendere, ne cui extra uallum liceret exire, nisi discinctum. Idcirco, quod ex quo die opidum Ategua esset captum, metu contritos complures profugere in Baeturiam, neque sibi ullam spem uictoriae propositam habere, & si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam conijci, eumq. non amplius xvi accipere. Insequenti tempore Caesar castris castra contulit, & brachiam ad flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in opere nostri disponenti essent, complures ex superiore loco aduersariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris, multis telis iniectis, complures uulneribus affecerunt. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, praeter consuetudinem, cum a nostris animaduersum esset cedere centuriones, ex legione v. flumen transgredi duo, restituerunt aciem, acriterq. eximia uirtute plures cum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar poelium facere coepisset, & cum undique se circumueniri animaduertisset, parumper ingressus, pedem offendit. Huius concidentis uiri casu passim audito, cum complures aduersariorum concursum face-

rent, equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad uallum agere coeperunt. Ita, dum cupidius intra praesidia illorum student caedem facere, a turmis, & leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa uirtus fuisset, uini capti essent. nam & munitione praesidij ita coangustabantur, ut equites spatio intercluso uix se defendere possent. Ex utroque genere pugnae complures sunt uulneribus affecti, in quis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita comminus est pugnatum, ut ex nostris, praeter II. centuriones, sit nemo de sideratus, gloria se efferentes. Postero die ab Soricaria utraeque conuenere copiae. nostri brachia ducere coeperunt. Pompeius, cum animaduertetet, castello se excludi Aspauia, quod ab Vcubi millia passuum v distat, haec res necessario uocabat, ut ad dimicandum descenderet. neque tamen aequo loco sui potestatem faciebat, sed ex Grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum utrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, deiectiq. planicie. Quae res secundum nostris efficiebat proelium; undique autem cedentibus aduersarijs, nostri magna in caede uersabantur. quibus mons, non uirtus, saluti fuit: qui subito tunc, nisi aduersperasset, a paucioribus nostris omni auxilio priuati essent. nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV, ex legionarijs CXXXIIX. praeter quam quorum arma, & spolia sunt allata.

ta. Ita pridie 11. centurionum internicio hac ad uersariorum poena est litata. Insequenti die pari consuetudine, cum ad eundem locum eius praesidium uenisset, pristino illo suo utebantur instituto. nam praeter equites nullo loco aequo se committere audebant. Cum nostri in opere essent, equitem copiae concursus facere coeperunt, simulque uociferantibus legionarijs, cum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi, & planicie in aequo loco constituerunt. Illi tamen proculdubio ad congregiendum in eum locum non sunt ausi descendere, praeter unum Antistium Turpionem, qui, fidens uiribus, ex aduersarijs sibi parem esse neminem cogitare coepit. hic, ut fortur, Achilles, Memnonisq. congressus. Q. Pompeius Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congregiendum progressus. quoniam ferocitas Antistij omnium mentes conuerterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositae. nam inter bellatores, principesq. dubia erat posita uictoria, ut prope uideretur finem bellandi duorum dirimere pugna. ita auidi, cupidiq. suarum quisque partium, expertorum uirorum, fautorumq. uoluntas habebatur. Quorum uirtute alacri cum ad dimicandum in planiciem se contulissent, scutorumq. laudis insignis praefulgens opus caelatum, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstraui-

mus, leui armatura praesidij causa non longe ab opere castrorum constitissent, ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarij cupidius sunt insecuti. uniuersi clamore facto impetum dederunt. Ita metu, perterriti, cum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt. Caesar ob uirtutem turmae Cassianae donauit millia XIII, & praefecto torques aureos II, & leui armaturae millia X. Hoc die A. Baebius, & C. Flauius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope tecti equites ad Caesarem transfugerunt; qui nunciauerunt, equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeij essent, ut transitionem facerent; serui indicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litterae sunt deprehensae, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius.

S. V. G. E. V. Etsi, prout nostra felicitas, ex sententia aduersarios adhuc propulsos habemus, tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, celerius, quam uestra opinio est, bellum conficirem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisq. adhuc freti praesidijs, bellum ducunt. nam singulas ciuitates circumfident, inde sibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates nostrarum partium conseruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. cohortes animo habeo ad uos mittere. Profecto nostro commeatu priuati necessario ad dimicandum descendunt.

Insequenti tempore cum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad III nonarum Martij proelium a fore ad Soritiam: quo factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Atium Varum circum castrum praeesse. Eo die Pompeius castra mouit, & circa Hispalim in oliueto constitit. Caesar prius, quam eodem est profectus, luna hora circiter VI. uisa est. ita castris motis Vcubim praesidium, quod Pompeius reliquit, iussit, ut incenderent, & deusto opido in castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisfonte opidum cum oppugnare coepisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contraq. Pompeium castra posuit. Pompeius opidum, quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit. milesque, qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cum esset uentum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum iter facere Caesar eum copys uellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de III. uigilia in acie stetisse. Hoc nuncio allato, uexillum proposuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod Versaunensium ciuitati fuissent fautores, antea litteras miserat, Caesarem nolle in conuallem descendere, quod maiorum partem exercitus tironum haberet. Hae litterae uehementer confirmabant mentes opidanorum. Ita, hac opinionione fretus, tutum se facere posse existimabat, etenim

etenim & natura loci defendebatur, & ipsius opidi munitione, ubi castra habuit constituta. namque, ut superius demonstrauimus, loca excellentia tumultis contineri, interuallum prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. planicies inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum v, ut auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, opidi excelsi, et loci natura. Hinc dirigens proxima planicies aequabatur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem. nam palustri, & uoraginoso solo currebat ad dextram partem: & Caesar, cum aciem directam uidisset, non habuit dubium, quin media planicie in aequum ad dimicandum aduersarij procederent. hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, & diei, solisq. serenitas: ut mirificum, & optandum tempus prope ab dijs immortalibus illud tributum esset ad proelium committendum. Nostri laetari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res, fortunaeq. omnium deducerentur, ut, quidquid post horam castris fieret, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt, id, quod aduersarios existimabamus esse facturos. Qui tamen a munitione opidi ∞ passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum aduersarij constituebant. Itaque nostri procedunt. interdum aequitas loci aduersarios efflagitabat, ut tali condicione contenderent ad victoriam.

riam . Neque tamen illi a sua consuetudine discedebant, ut aut ab excelsso loco , aut ab opido, discederent . Nostri pede presso proprius riuum cum appropinquassent, aduersarij patrocinari loco iniquo non defecerunt . Erat acies XIII aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI . Praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum . Nostra praesidia XXX cohortibus, & IIX . millibus equitum . Ita, cum in extrema planicie iniquum in locum nostri appropinquassent , paratus hostis erat superior , ut transeundi superius iter uehementer esset periculosum . Quod cum a Caesare esset animaduersum , nequid temere culpa sua secusmitteretur , eum locum definire coepit . Quod cum hominum auribus esset obiectum, moleste, & acerbe accipiebant ; se impediri quo minus proelium conficere possent . Haec mora aduersarios alacriores efficiebat , Caesaris copias timore impediri ad committendum proelium . Ita se effidentes iniquo loco sui potestatem faciebant , ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur . Hic decumani suum locum cornu dextrum tenebant , sinistrum III . & V . legio, itemq. cetera auxilia, & equitatus . proelium , clamore facto, committitur . Hic etsi uirtute nostri antecedeabant , aduersarij loco superiore defendebantur acerrime, et uehemens fiebat ab utrisque clamor , telorumq. missus concursus , sic, ut prope nostri diffiderent uictoriae . congressus enim, & clamor, quibus re-

bus maxime hostes conterrentur, in collatu parī
 erant condicione. itaque ex utroque genere pu-
 gnae, cum parem uirtutem ad bellandum contu-
 lissent, pilorum missu fixa cumulatur, & concī-
 dit aduersariorum multitudo. dextrum demonstra-
 uimus decumanos cornu tenuisse, qui, etsi erant
 pauci, tamen propter uirtutem, magno aduersa-
 rios timore eorum opera afficiebant, quod suo lo-
 co hostes uehementer premere coeperunt, ut ad sub-
 sidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio ad-
 uersariorum transduci coepta sit ad dextrum.
 Quae simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum
 cornu premere coepit: at ij eximia uirtute proe-
 lium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsi-
 dium ueniendi non daretur. Ita, cum clamori es-
 set intermixtus gemitus, gladiatorumq. crepitus au-
 ribus oblatus, imperatorum mentes timore prae-
 pediebat. Hic, ut ait Ennius, pes pede premi-
 tur, armis teruntur arma, aduersariosq. uehe-
 mentissime pugnantes nostri agere coeperunt. qui-
 bus opidum fuit subsidio. ita ipsis Liberalibus sus-
 si, fugatiq. non superfuissent, nisi in eum locum
 confugissent, ex quo erant egressi. in quo proelio
 ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si
 quid amplius; praeterea Labienus, Acius Varus:
 quibus occisis utriusque funus est factum: itemq.
 equites Romani partim ex urbe, partim ex pro-
 uincia ad millia lxx. nostri desiderati ad homi-
 num ∞, partim peditum, partim equitum, saucij
 ad d. aduersariorum aquilae sunt ablatae xlii,
 & signa,

& signa, & fasces. Praeter ea duces belli xvii
 capti sunt. Hos habuit res exitus. Ex fuga hac
 cum opidum Mundam sibi constituissent praesi-
 dium; nostri cogeantur necessario eos circumual-
 lare ex hostium armis. pro cespite cadauera col-
 locabantur, scuta, & pila pro uallo, insuper oc-
 cisis, & gladij, & mucrones, & capita hominum
 ordinata, ad opidum hostium conuersa uniuersa,
 ut timorem, uirtutisq. insignia proposita uide-
 rent, & uallo circumcluderentur aduersarij. ita
 Galli tragulis, iaculisq. opidum ex hostium cada-
 ueribus complexi, oppugnare coeperunt. Ex hoc
 proelio Valerius adolescens, Cordubam cum pau-
 cis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordu-
 bae fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc nego-
 tio, quos equites, quod pecuniae secum habuit,
 eis distribuit, & opidanis dixit, se de pace ad Cae-
 sarem proficisci, & secunda uigilia ab opido dis-
 cessi. Cn. Pompeius autem cum equitibus pau-
 cis, nonnullisq. peditibus ad nauale praesidium
 parte altera contendit Carteiam, quod opidum ab
 est a Corduba millia passuum CLXX. Quod cum ad
 octauum miliarium uenisset, P. Caluicius, qui
 aastris antea Pompeij praepositus esset, eius uer-
 bis nuncium mittit, cum minus belle haberet, ut
 mitteret lecticam, qua in opidum deferri posset.
 Litteris missis, Pompeius Carteiam defertur.
 Qui illarum partium fautores essent, conueniunt
 in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt
 clamculum uenisse, ut ab eo, quae uellent, de bel-
 lo re-

lorequirerent. Cum frequentia conuenisset, delectica Pompeius eorum in fidem confugit. Caesar ex proelio munitione circumdata, Cordubam uenit. qui ex caede eo refugerant, pontem occupauerunt. Cum eo esset uentum, conuiciari coeperunt, nos ex proelio paucos superesse, quo confugeremus? Ita pugnare coeperunt de ponte. Caesar flumen transiecit, & castra posuit. Scapula, totius seditionis familiae, & libertinorum caput, ex proelio Cordubam cum uenisset, familiam, & liberos conuocauit. pyram sibi extruxit, cenam afferri quam optimam imperauit. item, optimis super additis uestimentis, pecuniam, & argentum in praesentia familiae donauit. ipse de tempore cenauit: uinum, & nardum identidem sibi infundit. ita nouissimo tempore seruum iussit, & libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se ingulare, alterum pyram incendere. Opidani autem, simul Caesar castra contra id opidum posuit, discordare coeperunt; usque eo, ut clamor in castra nostra perueniret, quae fere inter Caesarianos, & inter Pompeianos erant. Hic legiones, quae ex perfugis conscriptae, partim opidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Caesaris aduentum descendere coeperunt. legio XIII opidum defendere coepit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad Caesarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduernerent homines fugitiui, opidum

dum incendere coeperunt. qui superati a nostris sunt, & interfecti hominum millia xxii , praeterquam extra murum qui perierunt. Ita Caesar, opido potitus, dum hic detinetur ex proelio, quos circummunitos superius demonstrauius, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in opidum sunt redacti. Caesar, Hispalim cum contendisset, legati deprecatum uenerunt. Ita, cum opidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum praesidio intromittit. Ipse castra ad opidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianus partes praesidium, quod Caesaris praesidium receptum indignabatur, clam cuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic, clam praesidio, in Lusitaniam proficiscitur, & Caecilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim opidum denuo noctu per murum recipitur, praesidium, uigilesq. iugulant. portas praeccludunt. de integro pugnare coeperunt. Dum haec geruntur, legati Carteienses renunciauerunt, quod Pompeium in potestate haberent; quod ante Caesari portas praecclusissent. illo beneficio suum maleficiū existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Caesar cum animaduertetet, si opidum capere contenderet, ut homines per diti incenderent, & moenia delerent. Ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem
facere,

facere, id quod consulto non existimabant fieri. ita, irrumpendo naues, quae ad Baetim flumen fuissent, incendunt. nostri, dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, opido recuperato, Astam iter facere coepit. ex qua ciuitate legati ad deditiōem uenerunt. Mundensesque, qui ex proelio in opidum confugerant, cum diutius circumfideretur, bene multi deditiōem faciunt, & cum essent legionem distributi, coniurant inter se, ut noctu signo dato, qui in opido fuissent, eruptionem facerent; illi caedem in castris administrant. Hac re cognita, insequenti nocte, uigilia tertia, tessera data, extra uallum omnes sunt concisi Mundenses duces. Caesar in itinere reliqua opida oppugnat, quae propter Pompeium dissentire coeperāt; pars erat, quae legatos ad Caesarem miserat; pars, quae Pompeianarum partim essent fautores. Seditione concitata, pares occupant, caedes fit magna, saucius Pompeius naues xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi prae-fuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi coepit, partim peditatibus, & partim equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item xv die nauigatione confecta, insequuntur, qui imperati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit; & locum quendam, munitum natura, occupat. equi

tes

res, & cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt, diem, & noctem iter faciunt. Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quae res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, cum a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu, cohortibusq. circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompeius, quem uix magna multitudo deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeunt in aduentu nostri, depelluntur telis. Quibus cedentibus, cupidius insequēbantur aduersarij, & confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius factō, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo. opere circummunire instituit, pari autem, & celeri festinatione circum munitiones in iugo dirigunt, ut aequo pede cum aduersarijs congregi possent. A quibus cum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt. Pompeius, ut supra demonstrauimus, saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itemq. propter loci difficultatem, neque equo, neque uehiculo, salutisuae praesidium parare poterat. Caedes a nostris undiq. administrabatur, exclusa munitione, amissisq. auxilijs. Ad conuallem autem, atque exesum locum in spelunca

Pompeius se occultaret coepit, ut a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Caesar gradiebatur Hispalim, pridie id. Aprilis caput allatum, et populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adulescente Didius, quem supra demonstrauimus, illa affectus laetitia, proximo se recepit castello, nonnullasq. naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, et, bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnumquam ex castello propter eorum crebras excursiones, eijciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naues incenderent, incensisq. qui subsidium repeterent. ij sic depositi erant, ut a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copijs, signum a Lusitanis tollitur, naues incenduntur, simulq. qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumueniunt. Didius magna cum uirtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna scaphas, quae ad litus fuerant, occupant. Item complures nando, ad naues, quae in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere coeperunt. Quae res eorum uitae subsidio fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit. Fabius

Maxi-

Maximus, quem ipse ad praesidium oppugnandum
 reliquerat operibus assiduus, hostesq. circum sese in-
 terclusi, inter se decernere, facta caede bene ma-
 gna, eruptionem faciunt. Nostri ad opidum re-
 cuperandum occasionem non praetermittunt, &
 reliquos uiuos capiunt, ac deinde Vrsaonem profici-
 scuntur, quod opidum magna munitione contine-
 batur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed et-
 iam natura editus, ad oppugnandum hostem appe-
 teret. Hoc acciderat, quod aqua, praeterquam
 in ipso opido, non erat: nam circumcirca riuus nus-
 quam reperiatur propius millia passuum 11 X.
 quae res magno erat adiumento opidanis. Tum
 praeterea accedebat, ut agger, materiesq. unde
 solitae sunt turres agi, propius millia passuum VI
 non reperiabantur. Ac Pompeius, ut opidi op-
 pugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem
 circum opidum succisam intro congeffit. Ita ne-
 cessario diducebantur nostri, ut a Munda, quam
 proxime ceperant, materiem illo deportarent.
 Dum haec ad Mundam geruntur, & Vrsaonem,
 Caesar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset,
 insequenti die, concione aduocata, commemo-
 rat, initio quaesturae suae eam provinciam ex o-
 mnibus provincijs peculiarem sibi constituisse, &
 quae potuisset, eo tempore beneficia largitum es-
 se. Insequenti praetura ampliato honore, uectiga-
 lia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse,
 & eis pecunijs provinciam liberasse: simulque, pa-
 trocinio suscepto, multis legibus ab se in senatum

inductis, simul publicas, priuatasq. caussas, multorum inimicijs susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quae potuisset commoda prouinciae tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se, & in populum R. hoc bello, & in praeterito tempore cognosse. Vos iure gentium, inquit, & ciuium R. institutis cognitis, more barbarorum populi R. magistratibus sacrosanctis manus saepe & saepius attulistis, & luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere uoluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desint populi R. in hac prouincia haberi. apud uos beneficia pro maleficijs, maleficia pro beneficijs habentur. ita neque in otio concordiam, neque in bello uirtutem nullo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a uobis receptus, fasces, imperiumq. sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus, auxilia contra populum R. comparauit: agros, uestramq. prouinciam uestro impulsu depopulauit. In quo uos uictores existimabatis? An, me deleto, non animaduertebatis, x. habere legiones populum R. quae non solum nobis obsistere, sed etiam caelum diruere possent? quarum lauaibus, & uirtute

Desunt non nulla

V E T E R V M
GALLIAE . LOCORVM
populorum, urbium, montium, ac fluuiorum,
alphabetica descriptio,

*eorum maxime, quae apud Caesarem
in Commentarijs sunt;*

& apud Cornelium Tacitum:

A V C T O R E
RAYMVNDO . MARLIANO

VIRO . CLARISSIMO
& sui temporis
eruditissimo

A

AESAR, in commentarijs
Galliam in tres partes diui-
dens, loca Galliae prouinciae,
a Romanis tunc possessae, Bri-
tanniae ulterioris, quam An-
gliam dicimus, Hispaniae et-
iam citerioris, ac populorum cis Rhodanum,
transq. Rhenum flumina sitorum annectit, qui
omnes lingua, institutis, legibusq. inter se etiam
tunc differebant.

Aduatici, *Belgarum populi*, regni *Eburonum* (nunc *Leodiensium*) finitimi; ac *Neruij* (nunc *Tornacensibus*) proximi: habebant amplum, & in altissimis rupibus opidum. Forte nunc, ut quibusdam uidetur, est opidum appellatum *Beaumont*, uicinum *Thuduino*, in finibus *Hannoniae*. Hos ex allusione uocabuli complures credunt esse eos, qui *Douacum*, *Atrebatensis dioecesis* opidum, non longe a *Cameraco* urbe distans, incolunt. Hi *Aduatici* ex *Cimbris*, *Teutonis* q. prognati erant, qui *transrhenani* fuerunt. Sed magis coniectura est, *Aduaticos* fuisse eos, qui hodie *Gallicam Brabantiam*, ubi opidum *Niuella* est, partemq. *Hannoniae* circa *Cannetum* montem, & *Bintium*, opida *Cameracensis dioecesis*, finitimaq. his loca extra *Francorum regnum* inhabitant; ubi locus quidem in uici formam redactus est fere desertus. cuius nomen *Gallica lingua* ueteri satis alludit, & monumenta adhuc quaedam praeclara uetustatis uisuntur. Hi *Bosleducenses* dicti. Vide de his apud *Caesarem*, pag. 52. 59. 61. 130. 131. 142. 146.

Aedui, populi finitimi sunt *Aruernis*, *Biturigibus*, *Sequanis*, ac *Sebusianis*, inter *Celtas*. Hi adhuc nomen priscum *Latine* retinent; inter *Burgundos* nunc nominati: nec citra *Ararim* flumen (qui nunc *Saona* appellatur) aliquos habent fines, nec hodie sunt *Sebusianis* finitimi. In *Ducatu Burgundiae* & *Francorum regno* siti. Ciuitas horum *Aeduorum*, episcopalis est, in prouincia *Lugdunensi*.

dunensi. pag. 24. & alibi saepe.

Agendicum, inter Celtas opidum, Senonibus, Parisiis, Velaunoduno opido Senonum, Genbo Carnutum opido, & Nouioduno, Auaricoq. Biturigum opidis proximum, in regno Francorum situm. Proxins, Gallice. pag. 173. & 180.

Agrippinam, quae nunc Colonia dicitur, Archiepiscopalem inferioris Germaniae Vbiorum urbem ad ripas Rheni citerioris sitam, non memorat Caesar, sed Tacitus: in qua gente Agrippinam, Claudij Caesaris coniugem, Neronisq. matrem natam esse, ac ueteranos, & coloniam illuc deduci imperasse, Vbiorumq. gentem Rheno transgressam auum eius Agrippam in fidem suam accepisse, ac eam urbem fatali igne paullo post consumptam refert; in qua Capitolium, & loca, ac aedificia fuisse, & ritus, ad Romanorum instar. Ex his adhuc non omnia periere.

Alduabis, uel Alduasdusius, Celtarum est fluminis, Gallice, Le Doux, oriens circa montem Iuram, Sequanos ab Heluetijs diuidens; lapsusq. per Comitatum Burgundiae, montem Bellicardum, Insulam, ac Clarauallum castella perluit, ac urbem Bisuntinam nunc interfecat; dehinc, Dolam opidum praeterfluens, circa Viredunum castrum non longe a Cabillonensi urbe Arari fluuio, cui nunc Saona nomen est, miscetur, & Dubius nunc uocatur, ad Sequanos prorsus pertinens. pag. 27.

Alesia, inter Celtas opidum Mandubiorum, in Ducatu Burgundiae, finibusq. Aeduorum, non

longe a Lingonibus, in uici formam redactum, nomen retinens, a quo etiam hodie, ut plerisque placet, magna pars eius regionis *Alsetum* nuncupatur; nec longe distat a uico, qui *Flauiacum* appellatur. In cuius *Alesiae* expugnatione non nullae munitiones in floris lili formam, Caesaris iussu, ut ipse scribit, factae sunt. pag. 219.

Allobroges, erant populi citra *Rhodanum* fluium, & *Lemani* lacus ripas, extra *Belgas*, *Celtas*, et *Aquitanos*: *Geneuam* opidum, ubi sollemnes nundinae nostra aetate celebrantur in *Sabaudia*, locaq. finitima incolentes; qui etiam fuere finitimi *Vocontijs* populis, propinqui *Centronibus*, nunc *Tarentasiis*, ac trans *Rhodanum* uicos, & possessiones habebant circa regionem, quae hodie *Bressa* dicitur, ad Ducem *Sabaudiae* spectans, quam fluius *Indis* irrigat, citra *Ararim* flumen. Hos memorat *Iuuenalis* satyra prima, & *Sallustius* in *Catilinae* historia, referunturq. in epistola *Planci* inter *Familiares Tullii*, quae incipit, Numquam mehercule. *Allobroges* enim, qui cis *Rhodanum* habitabant, finitimi erant *Galliae*, prouinciae *Romanorum*, propter quod cum *Romanis* paullo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde constat *Delphinatum* fuisse tunc ex parte *Galliae* prouinciae, quae *Romanorum* erat, cum esset finitima *Allobrogibus*. Fuisse item partem *Allobrogum*, inter quos fuit *Vienna* ciuitas metropolis, secundum *Strabonem*. Hi sunt hodie *Sabaudienses* appellati, quibus Dux praest,

praeest, uetustate Imperij, & nobilitate generis longe clarissimus. Caput gentis Taurinum. Nam Vercellas in dotem eius maiores a Vicecomitibus habuere, pacis admodum studiosi. pag. 8. & 20.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Caesar ex Italia in Galliam v. legiones transduxit per fines Centronum, qui hodie Tarentasii nominantur. Hae Graiae dicuntur; quibus uulgo Mons Cinesius, seu Cinerum nomen est; quae & Poeninae, ut quidam uolunt, dicuntur, quod Hannibal Poenus his in Italiam penetrauerit. Tacitus autem Poenina iuga, quibus ex Italia in Noricum, & Germaniam iter est, designat. Aliae erant alpes, quas Summas Caesar appellat, quod inter omnes magis emineant; quarum iter patefieri uolebat, quo magno cum periculo, magnisque portorij mercatores ire consueuerant, proximae Peragris populis, quorum uicus erat Oetodorus, nunc D. Mauritius dictus. Harum unam dioecesis Augustensis, D. Bernardi montem uulgo nominat. Alteri Sedunensis dioecesis mons Brigga nomen est. Sunt & alpes, quas Cornelius Tacitus, & ueteres dixere maritimas. Hae in prouincia Hebrudunensi, locisque Ligustico mari finitimis consistunt; qua ex Italia iter erat ad aggradiendam Narbonensem prouinciā. Alpes item fuere, quas idem Tacitus, & Prisci dixere Raeticas, a Raetis populis, qui, ex Tuscia profecti, dute Raeto, ea loca tenuere, forsan dictae. Hae agro Tridentino adiacent, & Veronensi, quibus

bus ex Italia in Saeuiam, & Austriam iter est. Fuerunt & illae, ex quibus Rhenus inter fines Sedunensis, & Curienfis dioecesium oritur, quas Lepontias Caesar, & alii scriptores appellauere. Nunc D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias esse quibusdam placet, quibus in loca Rheno, Oceanoq. finitima ex Italia aditus est. Iulias praeterea alpes memorat Tacitus, quas sentit esse proximas Raetis, quas forte ex Italia per Taruisinam urbem in Styriam, & Austriam iter est.

Ambarri, inter Celtas, necessarij erant, & consanguinei Aeduorum, quos quidam opinantur esse Borbonienses. Non nulli autem, quod fuerint Niuernenses Aeduis finitimi, siue pro parte Bituricenses, allusione uocabuli, quo aetas nostra utitur. Ambarros etiam (aut potius Ambactos) dicimus ciuitatum clientes, seu adhaerentes. opidum Ambarrorum pagus Semarius, siue mons Barri dicitur s pag. 8.

Ambiani, Amiens uulgo, in Picardia posita.

Hanc Rex a Duce Burgundiae repetit. pag. 43.

& 51.

Ambibareti, erant populi, in quos Caesar hic mandandi causa C. Antistium Rheginum cum legione una in VII. Commentarij sine misisse commemorat. & forte erant Ambianenses, uel aliquibus proximi, ut eos, Atrebatessq. & Morinos finitimos in fide contineret. Non enim est uerisimile, quin aliquam legionem illic collocauerit, ut superioribus annis consueuerat, de qua non constat,

nisi

nisi de hac intelligamus . pag. 224.

Ambibarij, populi Celtarum, inter *Armoricas* ciuitates, Oceanum attingentes, finitimi *Rhedonibus*, & *Lernouicibus*, circa Britanniam citeriorem, *Normaniam*, in regno Francorum siti.

Ambiliates, populi inter Celtas, *Lexobijs*, *Nannetibus*, *Diablintribus*, & *Osismis* proximi, in Britannia citeriore, qui oppositi sunt *Angliae*, in regno Francorum, *Dauranches* Gallis . pag. 69.

Ambiuariti, qui *Beuuni*, siue *Erabantini* inter *Belgas* populi erant, citra *Rhenum*, & *Mosam*, flumina. Ad quos praedandi, frumentandi. causa partem equitatus miserant *Vsipedes* Germani, & *Tenchtheri* populi, qui cis *Rhenum* transeuntes finibus suis *Menapios* (nunc *Iuliacenses*) expulerant. Inde coniectura est, hos *Ambiuaritos* incoluisse eam *Ducatus* *Brabantiae* partem, in qua *Buscusducis*, *Breda*, & *Bergae* opida, *Leodiensis* dioecesis, & *Antuerpia* opidum, *Cameracensis* dioecesis, exstant; *Nussiaque*, & *Geldria* citerior sitae sunt. Circa quae loca per *Campaniam* *Brabantiae*, usque *Tungros* opidum prope usque *Leodium*, ut plerisque placet, mare Oceanum protendebatur . pag. 87.

Anartij, populi trans *Rhenum*, & *Danubium*, cui, ac *Hercyniae* siluae, quae ingens erat silua *Germaniae*, & *Dacis* finitimi erant. Qui *Daci*, ut plerisque placet, pridem partem habitauerunt *Pannoniae*. pag. 161.

Ancali-

Ancalites, populi in Anglia, Trinobantibus, Bibrocis, Cassis, & Cenimagnis proximi. pag.

119.

Andes, populi, inter Celtas, Curiosolitibus, Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatus Bituricensi, Oceanoq. proximi, quos Ligoris flumen alluit. Ciuitas est, inter Galliae primarias, Andegauenses dicti, in prouincia Turonensi, & Francorum regno siti, Ducatus titulo insigniti. Hinc in regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iura deuenerunt. quae mox reges Francorum ex testamento Rhenati ultimi sibi adscinerunt. pag. 65. 67. &

176.

Ansuarios, Germaniae inferioris populos, proximos Phrysiis, pulsos a Caucis, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Antona, in Anglia fluuius. Tacitus.

Antuates, populi citra Rhodanum, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos, finitimi Allobrogibus, & Gebennae opido, ac Galliae prouinciae Romanorum proximi. Huius nominis adhuc existat uicus, & praefectura quaedam monachorum inter Geneuam, & Delphinatum, qui est Geneuensis dioecesis. Videntur tamen, secundum Caesaris descriptionem, Antuates magis fuisse inter Allobroges, & uicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunensis dioecesis nomen est. Hos quidam hodie Vantuates appellant. pag. 63.

Aquitania regionum latitudine, & multitudine

dine hominum ex tertia parte Galliae existimanda est: hanc Garumma flumen a Celtis diuidit, quae & Oceanum mare attingit. In hae sunt metropoles Burdegalensis, Auxitana, earumq. suffraganeae; pars item aliarum metropolium extra terminos eodem sitarum. Quae tamen Aquitaniae attribuantur. Guiennam hanc Galli hodie nuncupant. Haec cum olim a regibus Francorum, Ducibus Normanniae transita esset, qui postea regnum Angliae occuparunt, cum illam post varias contentiones c. & LX. amplius annos Angli tenuissent, Caroli VII. auspicijs tandem ad Francos redijt. In hac cum alij Principatus celebres sunt, tum Fuxensis; quorum Princeps nepos ex sorore Lodouici XII, qui nunc rerum in Gallia potitur, uictis apud Rauennam Hispanis memorabili proelio, uitam cum Principatu amisit. Sicq. eius opida ad regem, nullis relictis heredibus, rediere, sorore superstite, Ferdinando regi nupta. pag. 12. & 76.

Arar, Celticae fluius est, nunc la Saone. Oritur in dioecesi Tullensi, finibusq. Burgundiae, & Lotharingiae, non longe a Monte Vogeso, quo Mosa flumen profluit. Intersecat tum eam Burgundiae partem, quae Imperatoria; tum eam, quae Regia dicitur. Illi Comes, ut hodie loquuntur; huic Dux, a Francorum Rege institutus, praeerat; qui tamen, mortuo Carolo Philippi, ab Heluetijs occiso apud Nanceum, ad supremum ius regium adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiae Dux sit,

fit, sed Comes tantum. Intersecat Gabillonem, ac Matisconem ciuitates, tunc Aeduum opida. Prolapsus ad Lugdunum urbem, Rhodanum influit. Quem fluuium Virgilius in Bucolicis, Lucanus in primo, & Tibullus Elegia vi i. memorant. pag. 8.

Arduenna silua omnino in Belgis totius Galliae maxima, atque ingens, a Rheno fluuiio per fines Treuirorum ad Neruios (nunc Tornacenses) & initium Rhemorum pertinens, millibus passuum amplius D. in longitudinem patet. Attingit enim Menapios, (nunc Iuliacenses) Aquisgranum opidum, Eburones, (nunc Leodienses) Condrusos, Adubticos, qui erant pars Comitatus Hanoniae, Lucemburgensem, Bullionensem, Barrensem, Lotharingum, Limburgensemq. Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcensem, Metensium, Moguntinorum, Confluentiae, & Vbiorum, nunc Colonienfium, & Catalaunae dioecesis fines, in qua sunt uici, castella, & opida multa, ac complures insignes Abbatiae, praesertim ordinis D. Benedicti, scilicet Diui Huberti, Leodiensis dioecesis, Diui Cornelij, Colonienfis dioecesis: cuius siluae extrema pars uersus Belgas sunt Mosae, & Scaldis fluuij. Scaldis uero Mosam influit: qui fluuij, & silua nomen retinent priscum hac etiam tempestate. pag. 108. & 163.

Aremici, populi, uel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum fluuium finitimi Volcis, non longe a Gaballis, Aruernis, Heluijs,

Heluijs, Ruthenis, Massiliensibus, & Cadurcis. Hos coniectura est fuisse Artomicorum populos, quorum ciuitas est Episcopalis, et prouinciae Vien-
nensis, in finibus Galliae prouinciae Romanorum, quos *Auracenses* dicimus, ubi Principatus est, Francorum regi non subditus, *Armeniacus* uulgo dictus. Horum principes, *Iacobus* nomine, cum a Florentinis in Italiam accersitus esset aduersus *Ioannem Galeatium*, *Mediolanensem Ducem*, apud *Alexandriam* magno proelio uictus, & caesus est. pag. 178.

Arenacum, inter *Coloniam*, & *Traiectum*, urbes Episcopales, locum ultra *Nouesium*, *Rheno* adiacentem, non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Armoricae ciuitates positae erant in ultimis Galliae finibus, *Occano* coniunctae, ex quibus fuerunt *Curiosolites*, *Rhedones*, *Ambibari*, *Cadetes*, *Osismi*, *Lemouices*, *Vnelli* populi, oppositi *Angliae*, *Britanniae* citerior, & *Britonans* appellata, cui *Dux* olim, Regi subditus, praesuit: nunc ex matrimonio *Annae*, Ducis olim filiae, ad regem redacta. pag. 224. & 257.

Aruerni, populi inter *Celtas*, finitimi *Aeduis*, *Biturigibus*, ac *Borboniensibus*, nec longe a *Lemouicibus*, nomen retinent. Ducatus est, cuius titulus Duci *Borbonij* adscribitur. In Francorum regno siti. Hos memorat *Lucanus* in primo. pag. 21. 35. 177. 178. & 179.

Aseiburgium, opidum *Germaniae*, non longe a *Rheno* fluuio, & cis eum inter *Geldubam*, & *Vetara*

tera Castra situm, Nussiae, & Cleuensi Ducatui proximum, non memorat Caesar, sed Tacitus. Astypygion olim ab Vlysse, quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebatenses, inter Belgas populi, finitimi Ambianis, Tornacensibus, & Morinis, partem Picardiae continent. Ciuitas est, nomen adhuc retinens in provincia Rhemensis. Regem agnoscit. Arras hodie uulgo nuncupatur. In hac laudatissima texuntur aulaeae pag. 44. 55. 225.

Auaricum, erat opidum Celtarum maximum, munitissimumque, in finibus Biturigum, agri fertilissima regione fere ex omnibus partibus flumine, & palude perpetua circumdatum, trans Ligerrim fluuium, habens unum, & perangustum aditum, proximum Nonioduno, opido Biturigum, ac Genabo opido Carnutum, & Velaunoduno, opido Senonum, in Francorum regno situm, Burges, uel Viaronis, a Gallis appellatum. pag. 182. 183. 185. 193.

Auenticum, Heluetiorum caput fuisse, testis est Tacitus. Ammianus Marcellinus scribit, suis quidem temporibus desertam ciuitatem, sed non ignobilem quondam, ex aedificijs semirutis colligi. Hodie late patentibus ruinae uisuntur, & retinet patria lingua priscum nomen Auenche. Vicus, in agro Vautuatum.

Aulceri, Populi erant inter Celtas, Aeduorum clientes, de Ange dicunt, siue Rhoanum. pag. 224.

Aulerci

Aulerci, item populi, inter Celtas, ex ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Rhedonibus, Se suuijs; Curiosolitis, Osismis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis in prouincia Turonensi, & Francorum regno siti, quos nonnulli Aurelianenses esse opinantur. Sed illi prouinciae sunt Senonensis. pag. 62.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexouijs, ac Vellicassibus. pag. 73.

Ausci, populi in Aquitania, proximi Garumnibus, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori, in regno Francorum siti; quos coniectura est fuisse Auscitanos, seu Auxitanos. Ciuitas est metropolis. Hi sunt Aquitanorum clarissimi, quorum urbs opulentissima Heluimberrum: ut refert Pomponius Mela. pag. 80.

Axona, inter Belgas fluuius est, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus uado transitus est. La Disne uulgo dicitur. In huius fluminis transitu, Germani ab insequentibus Gallis magnum incommodum accepere, fere 11X. millibus passuum ultra Rhemos, Laudunensem, & Rhemensis dioecesim partiens. Gallice Anaix nunc dicitur, prope opidum, quod uocatur Gallice Latonio. pag. 45. 47.

BACENIS, silua ingens trans Rhenum, Sueuos a Cheruscis pro natiuo muro diuidit: nunc, ut opinio est, Nigra silua dicitur, non longe a Friburgo opido, & Badensi agro, inter Athesin, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniae flumina, Hercyniamq. siluam, et Hassiae, regionis Germanicae, montes. pag. 151.

Bataui, populi inter Belgas: nam Mosa flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano LXXX. millibus passum, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batauorum, in Oceanumq. influit. Hi hodie, ut plerisque placet, Hollandi dicuntur, dioecesis Traiectensis, propinqui Phryssiae, & Ducatui Geldriae, a mari Oceano finitimi. Hos memorat Lucan. lib. 1. Hi a Cattis, populis transrhenanis, Cheruscis, & Ligijs Pannoniae populis ultra Hercyniam siluam finitimis, Hermunduris orti dicuntur, & seditione domestica pulsī, extrema Gallicae orae uacua cultoribus, simulq. insulam, inter uada situm, occupauere. Quam mare Oceanum a fronte, Rhenus amnis tergum, ac latera, circumluit; ut refert Cornelius Tacitus; dicens, apud Batauos fuisse olim lucum sacrum, qui, ut coniectura est, hodie in finibus uici Haghae Comitis in Hollandia exstat. nec longe, secundum Tacitum, est insula, nomine Mona, unde forte Monachum opidum, uel Monasterium ciuitas

ciuitas Episcopalis est. pag. 87.

Batauodurum, inter Coloniensem, & Traiectensem, urbes Episcopales, locum ultra Nouesium, in finibus Ducatus Cluensis situm, Rheno adiacentem, Belgis adscribendum, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Belgae, populi multarum ciuitatum, opidorum, ac locorum, mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana fluminibus includuntur. Horum plerique orti a Germanis, Rhenum antiquitus transiuctis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu nunc sunt ualde culti, humani, & satis effeminati, continueque sunt apud eos mercatores, quo per aetates, commerciaque mores hominum mutari constat. In his sunt metropoles, Treuerensis, Coloniensis, Moguntina, Rhenensis; cum earum suffraganeis, intra Oceanum mare, ac eadem tria flumina constitutis. item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldriae, ac Phrysiæ pars, tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutum comitatus, ac Campaniae maxima portio, silua Arduenna uniuersa, cum singulis sibi adiacentibus, & ea inclusis populis, ac locis; & plerique Principes, tum profani, tum sacri, Ducesque, & Comites, ciuitatesque, quarum multae liberae, suoque iure agunt, aliae Francorum Regi obtemperant. Quod superest, Imperatorias partes sequitur. In his sunt tres Imperatorum Electores, sunt & Francorum Regis, quos Pares uocant, ferme omnes. Imperator certe, & Rex in

Belgis coronatur, consecratur, & inungitur. alter Aquisgrani, alter Rhemis. Hos memorat Lucanus in primo. In his Belgarum clarissimi erant Treuiri, quorum urbs opulentissima Augusta, ut refert Pomponius Mela, quae nunc ignoratur. In Belgica autem a Iulio Cesare usque in tempus inclinantis imperij, legatum Romani diutius habuerunt. Nunc uero uice proconsulum, & legatorum Romani Pontificatus monarchia exstat, & legatos natos, & primates habet, quibus subsunt Episcopi, ad instar praesidis prouinciae instituti. Sunt & Collectores, quos prisca aetas Quaestores appellauit, atque Reges, & Principes, qui, uelut censores, decreta Pontificis Maximi, & censuras reuerenter exsequuntur. Huic singuli obedientiam exhibent, & ad eum in causis maioribus recurrunt, quas ad ipsum assidue deferunt. pag. 1. 42. 45. 48. & 271.

Belgium, erat Bellouacorum ciuitas magna, & inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine praestans, in qua Caesar interdum hiemauit, ac plures legiones eius aliquando illic in hibernis fuisse. nomen adhuc retinet. Dictum etiam uideri potest Belgium, pro Belgarum regione: ut apud Liuium Samnium, pro Samnitium regione. pag. 121.

Bellocassi, populi inter Celtas, proximi Lexobij, quos, opinio est, esse Baiocenses. Eorum ciuitas est Episcopalis in prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, et regno Frācorum sita. pag. 224.

Belloua-

Bellouaci, ciuitas est Episcopalis in prouincia Rhemensis, ac Francorum Regno sita. Hodie, Beaunoisin. pag. 44. 48. 213. 224. & 240.

Bethasios, Germaniae populos, inter Belgas, proximos Caninesatibus, Batauis, Tungris, ac Marsacis, Traiectenses superiores fuisse coniectura est, ad utramque Mosae fluminis ripam cis Rhenum sitos, in dioecesi Leodiensi. Hos Caesar non memorat, sed Tacitus.

Bibracte, opidum Aeduorum in Celtis, longe maximum, ac copiosissimum, et maximae apud Aeduos auctoritatis: in quo totius Galliae concilium Caesar indixit, ius dixit, & saepe hiemauit: In Francorum Regno situm, in formam ruris redactum; & in radicibus montis, non longe ab Aedua ciuitate, positum, nomen retinet. pag. 16. & 210.

Bibrax, opidum Rhemorum, in Belgis, ultra Axonam flumen, nec longe ab eo: quod flumen in extremis Rhemorum finibus erat, & in eo pons, in Francorum Regno situs; nunc naui, & interdum uado transiicitur. Portus priscum opidi nomen Latine retinet. pag. 45.

Bibroci populi in Anglia, mari proximi, & Cassis, Ancalitibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 119.

Bigerrones, populi in Aquitania, proximi Tarbellis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, in Francorum Regno siti, Comiti de Fuxo subditi. Vbi Comitatus est, in Vasconia consistens. Nomen retinent, ubi Turfa est,

Et castrum Begora, Et Episcopatus Biterensis provinciae Narbonensis. Hinc profectus uir fortis, Enequus nomine, Regnum Navarrae constituit, pulsusq. inde Mauris, successoribus suis Regnum per manus reliquit. pag. 80.

Bingiam, nunc Pingiam, Germaniae opidum, Belgis adscribendum, inter Maguntiam urbem, et Confluentiam Opidum, cis Rhenum, eius ripis finitimum, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Bituriges, populi inter Celtas. Eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluvius dividit. proximi sunt Aruernis. XXI. urbes eorum uno die incenderunt, ut Caesarem commeatu, Et pabulatione prohiberent. Ciuitas est metropolis, retinens nomen. Carolus VII, qui, pulsus Anglis, Francorum regnum restituit, cum nihil ferme aliud esset, quod in Gallia retineret, occupantibus Anglis omnia, Bituricensis Rex, in derisum appellabatur. in regno Francorum sita. Hos memorat Lucanus lib. primo. pag. 177. Et 238.

Blannonij, (Brannouy magis legitur) populi inter Celtas, proximi Segusianis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant; qui fuerunt forte Et Brannouices; qui dicuntur a Gallis de Blanco. pag. 224.

Boij, populi transrhenani, Franconiae, alpi-
bus Italiae, Suenis Australibus, ac Danubio flumini proximi. Qui in agrum Noricum transi-
re, Noriamq. oppugnarunt, expulsis, ut coniectura est, Noricis: quorum Noricorum adhuc pars,
trans

trans Danubium, non longe ab ortu eius, & Athesis fluminis sita, Noricus ager appellatur. Boiorum pars, Aeduis Caesarem deprecantibus, deuictis Heluetijs, quorum in societate domo excesserant, in finibus Aeduorum a Caesare sunt collocati. Vbi Gergobiam, ciuitatem exigua, & insulam, non longe ab Anarico, opido in finibus Biturigum sito, eis per Aeduos attributam, habitarunt, Boij primum, post Boioarij, & nunc Bannari dicti. A finibus Herbipolensium per Noricum agrum, ubi Norimberga est opidum, in medio fere Germaniae situm, in Augustenses protenduntur. cum quibus, & alijs finitimis trans Rhodanis usque ad Brissinam urbem, & terras, quas hodie Sigismundus, Austriae Dux, possidet, ac in fines Tridentinos saepe nunc, et continue usque nunc Heluetij Rhenum transeuntes bella gessere. Hi Borbonij hodie dicuntur. pag. 4. 18. & 20.

Bonniam, opidum ad citeriores Rheni ripas situm, & Coloniensi urbi, ac Confluentiae opido proximum, inter Belgas numerandum. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Brannouices, populi inter Celtas, proximi Segnifanis, Ambiuaritis, ac Aeduis, quorum clientes erant. Hodie, la Moriane. pag. 224. Idem forte, qui & Brannouij.

Bratnspantium, opidum Bellonacorum inter Belgas, finitimum Sueffonibus, in Francorum Regno situm. pag. 50.

Brigantes in Anglia populos, Silurum gentem,

non memorat Caesar, sed Tacitus :

Britanniae maioris, cui nomen est Anglia, pars interior ab his incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his, qui praedae, ac inferendi belli causa ex Belgis transierunt, qui omnes fere his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ciuitatibus peruenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere coeperunt. Inde opinio est, eorum linguam ex populorum diuersitate compositam, intellectu, scientiaq. loquendi difficiliorem esse, quodq. Germanos prae ceteris caros habeant, quia plerique Belgae orti sunt a Germanis, qui antiquitus Rhenum transiuerunt, a quibus postea Angliae pars maritima originem sumpsit. Hos, refert Lucanus, ultra Oceanum esse, & toto discretos orbe. Continet tota Anglia insula in circuitu bis millia passuum. Apud hos erat, & est, magnus pecorum numerus. Haec insula Angliae, Germaniae populis in eam classe saepius irruentibus, uictis ueteribus colonis, Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quae magis ad Septentrionem uergit, Scoti, & ipsi Germani, Pictis admixtis, occuparunt, hodieq. tenent, Francis amicitissimi, Anglorum Regi maxime semper infesti, populi moribus inconditi, efferi. nullas prope urbes habent. nemora, et siluas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros, ex quibus fuit Velleda uirgo fatidica, quae Germanis, religione animos eorum occupante,

cupante, aliquando praesuit, ut auctor est Tacitus, Germaniae inferioris populos, Tenchtheris, & Phrysiis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

C

CABILLONVM, opidum Aeduorum, inter Celtas, quod, coniectura est, fuisse opidum Cabillonem, ad ripas Araris fluuij, ubi rei frumentariae, commercijque, & commeatus caussa saepe Romani negotiabantur. Matiscone opido finitimum, in prouincia Lugdunensi, Ducatu Burgundiae, & Francorum Regno situm, nomen retinens, Challons sur Saone. pag. 235.

Cadetes, populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Lemouicibus, Rhedonibus, Venetis, Andegauensibus, Cenomanis, in regno Francorum siti. pag. 124.

Cadurci, populi inter Celtas, proximi Helueteris, Gabulis, Vellaunijs, Lemouicibus, & Aruernis; Quorum sub Imperio esse consueuerant: ciuitas Episcopalis, in prouincia Bituricensi, ac Regno Francorum sita: nomen retinent. Hos memorat Iuuenalis in prima satyra tertii libri. Nec longe erant a finibus prouinciae Romanorum. pag. 224.

Caletes, populi inter Belgas, Morinis, Oceanoque mari

mari finitimi, ac Ambianis, & Atrebatibus proximi. Ab his breuissimus in Britanniam (nunc Angliam) transiectus, nomen retinent. Morinen sis sunt dioecesis, in Regno Francorum siti, Anglorum Regi subiecti. pag. 44.

Camulodunum, in Anglia opidum, seu Colonia. Nihil de hoc Caesar, sed Tacitus; quem post Caesarem fere c. & xx. annis Historiam scripsisse, constat; praesertim ex libro, quem de oratorum, & poetarum collatione edidit.

Caninesates, populos, Batanis finitimos, et eadem insulam colentes; qui, origine, uirtute, lingua pares Batavis, numero superantur. non memorat Caesar, sed Tacitus..

Cantium, in Anglia, ad mare est in angulo imminorisq. lateris ex tribus eius insulae lateribus, contra Galliam, quo fere omnes Gallicae naues appellant, et ad orientem solem spectat. Ex omnibus autem Anglicis longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt. quae regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Huic maritimae regioni i v. Reges praeerant, quibus Caesar, quidquid in annos singulos uestigalis populi R. Anglia penderet, constituit. Nunc regio Angliae, ex uoto Henrici Regis, uestigalis Romano Pontifici facta est, quaestorq. a Romano Pontifice in Angliam mittitur, qui censum annuum exigat, non dissentiente Rege. In Cantio ciuitas est metropolis, nomen retinens. Fere habet omnes Episcopos Angliae sibi suffraganeos. Eius Archiepiscopus

pus legatus natus est. Similiter et Eboracensis, cui in Anglia (quae eas duas metropoles solum habebat) duo tantum subsunt suffraganei, quod omnes olim Episcopi Scotiae, quae nullum habet Archiepiscopum, illi subicerentur. pag. 115. 119.

Cantabri, populi ciuitatum citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae, qui auxilio fuerunt Vocatibus, Tarusatibus, Tarbellis, Bigerronibus, Garumnis, Cocosatibus, ac reliquis populis, & ciuitatibus Aquitaniae contra exercitum Caesaris, cuius dux erat P. Crassus, M. Crassi F. qui, una cum patre, a Parthis interemptus est. Finitimi Oceano Aquitanico, Pyrenaeis montibus, ac Garumnae fluuio. pag. 297.

Cargali populi transrhenani, in Galliam Celticam circa fines Sequanorum, ac Aedunorum ab Ariouisto, Germanorum rege, transportati, quos non ab re opinari possumus eosdem fuisse cum Harudibus, ab ipso rege similiter translatis.

Carnutes, populi inter Celtas, Andegauensibus, Turonibusq. finitimi, ac Oceano proximi, erant in clientela Rhemorum. Regio eorum totius Galliae media, a qua tamen extra Regnum Francorum biduo iter expedito patet. Ciuitas est Episcopalis, nomen Latine retinens, in Francorum regno sita. pag. 142. 143. 147.

Cassi, populi Angliae, mari proximi, & Cenimagnis, Trinobantibus, Segontiacis, Ancalitiibus, & Bibrocis. pag. 119.

Cattos, populos Germaniae trans Rhenum flu-

men Ligijs, Hungariae populis, Cheruscis, Hercyniaeque silvae proximos, ac Hermunduris, cum quibus pro flumine finitimo sale secundo pugnabant, et in aeternum discordabant. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Catuaci, populi inter Belgas, Neruijs, Caletibus, Veromanduis, ac Condruſis proximi, quos forte Douaci opidi incolas, dioeſis Atrebatensis, opinari licet. pag. 44.

Caturiges, populi finitimi Centronibus, ac Garocelis, quae iter erat ab Alpibus Graijs ad opidum Geneuam, lacum Lemanium, & Rhodanum flumen, quos, uerisimile est, fuisse dioeſis, uel saltem Prouinciae Tarentasiae, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos. pag. 7.

Celtica, quae & Gallia olim a Romanis dicebatur, Vefontinam, Senonensem, Bituricensem, Lugdunensem ciuitates Metropolitanas, earumque suffruganeas omnes inter Garumnam, Matronam, Sequanam, & Rhodanum flumina sitas complectitur. In hac sunt Ducatus Bituricensis, Burgundiae, Borbonij, Aruernine, Aurelinaensis, Valesii, a quo recentiores Francorum reges, a Philippo scilicet Valesio, cognominantur; & Normaniae, quoad citra Sequanam se extendit. Comitatus etiam Burgundiae, Niuernensis, Altiſſiodorensis, Montis Belicardi, Ferretensis, Caroloſensis. Matisconensis, Blesensis, Bellouacensis, de Iouigni, principatus Auraesicae, multiq. alij, et pars Comitatus Campaniae. Celtarum clarissimi sunt

sunt Aedui. Horum urbs opulentissima Augusto donum, ut refert Pomponius Mela, cui Gallica lingua alludit, Autun appellando. cuius Celticae terminos, quoad R. imperium in Gallis uiguit, Rhodanus fluuius praefiniebat, ut non nulli scripserunt. Hi proprie Franci nunc dicuntur. pag. 1.

Cenimagni, populi in Anglia, mari proximi, & Trinobantibus, Segontiacis, Ancalutibus, Bibrocis, ac Cassis. pag. 119.

Centrones, populi finitimi Garocelis, & Caturigibus, non longe a Vocontijs, & Allobrogibus erant, inter alpes Graias, quae hodie dicuntur Mons Cinerum, siue Cinesius, & urbem Genouam, lacumq. Lemannum, & Rhodanum fluuium. Nunc autem Centrones sunt Tarentasi. extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, & in Sabaudia, ciuitas est metropolis. Quidam & Centrones legunt. pag. 7.

Centrones, item Belgarum populi, qui sub imperio Neruiorum (nunc Tornacensium) erant, proximi Grudijs, Leuacis, Pleumosijs, & Gordunis. Forte sunt nunc Cortracenses, in Flandria, Tornacensis dioecesis. pag. 7. & 130.

Ceracates, Germaniae transrhenanae populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Chamaeos, Germaniae inferioris populos, pridem Phrysiarum partem, Oceanum mare, Rhenum fluuium, & lacus attingentem, paludibus, ac salibus uberrima incolentes, quam mox Tubantes populi,

populi, post *Vsippij* (Germanica itidem gens) inhabitantur. non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Cherusci, populi, Germani gente, nomine, & numero appellati; cis *Rhenum fluvium* inter *Belgas*, *Eburonibus*, qui hodie *Leodienses*, & *Condrusis* proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter populos *Leodiensis Dioecesis*. pag. 151.

Cherusci, Germaniae populi, trans*rhena*ni, quos *Bacenis*, silva Germaniae ingens, (nunc *Nigra*, ut plerisque placet, dicta) a *Suevis*, pro nativo muro diuidit. Hos *Tacitus* refert proximos *Hermunduris*, *Cattis*, & *Ligijs*, Hungariae populis. pag. 151.

Cimbri, populi, *Rhenum fluvium* transeuntes, depositis, (ubi postea *Aduatici* incoluerunt) intra id flumen impedimentis, omnem *Galliam* uexando, & occupando, solis *Bellouacis* resistentibus, iterq. per *Galliam*, provinciam *Romanorum*, facientes, in *Italiam* contenderunt. Hos memorat *Lucanus* lib. primo. quos a *Dacia*, quae *Dania* dicitur, uenisse, opinio est. Hi *Zelandiam* hodie tenent; *Zelandiq.* nuncupantur. pag. 25. 29. & 227.

Ciuaronem, opidum proximum *Hysarae* flumini, *Vocontijs* populis, montiq. *Cinesio*, & *Allobrogibus* in *Sabaudia*, non memorat *Caesar*, sed *Plancus* inter epistolas familiares *Tullij*, in illa, quae incipit, Numquam mehercule. Quibus in locis, opinio est, *Caesarem*, initio *Gallici belli*, v. legiones ex *Italia* transduxisse; & uerisimilius est,

est, quam quod per Eporediam, urbem Episcopalem, & Augustam Praetoriam, ac Montem, cui Coloniae iugum vulgo nomen est, inter Cinesium, & Sancti Bernardini montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius uideretur.

Cocosates; populi in Aquitania, proximi Sibusatibus, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hispaniae citeriori, & Garumnae fluuiio: in Francorum Regno siti pag. 80.

Condrusi, Belgarum populi, inter Eburones, (qui nunc Leodienses sunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapijs, Mosae fluuiio, & siluae Arduennae finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos est ad ripas Mosae opidum ab Antonino Pio, ut quidam scribunt, conditum, & Benefacta appellatum. nomen retinet. Dioecesis sunt Leo diensis, & usque ad ciuitatis fere moenia protenduntur, cuius Antistiti etiam subiacent; nunc, Ducatui Luxemburgensi, ac Comitatus Namurcensi, & Mosae fluuiio finitimi. pag. 44. & 164.

Confluens Mosae, & Rheni, fluminum in Sugambros (nunc Geldrenses) ad Menapios, (nunc Iuliacenses) ut olim seipsi Menapij protendebant est longe ab Oceano fere xxx. mille passibus proximus Nouiomagio, Geldrensi opido, dioecesis Traiectensis, prouinciae Coloniensis, inter Buscum ducis, & Hoesden, opida Ducatus Brabantiae: in quorum Sugambrorum fines equitatus Vsipetū, et Tenchtherorum post proelium, & sugam suorum
se

se trans Rhenum recepit: inter quem Confluentem, & Coloniensem ciuitatem, (quae post Vbiorum fuit) ponte facto, Caesar, primo transiecit exercitum. pag. 90.

Curiosolitae, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatis Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Andegauensibus, Sesonius, Osismis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Corisopitenses esse, plerisque placet. Quae ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi, Britanniae Ducatu, Regnoq. Francorum siti: Cornouaille, Gallis. pag. 62. & 224.

D

DACI, populi erant Transraenani, Danubio fluuio, & Anartibus, siluaeque Hercyniae finitimi, quos olim Hungariae partem habitasse, plerique transdunt, & post in maritima loca Noruegiae proxima cessisse. Lucanus, lib. 2.

Danubius, fluuius Germaniae, ex monte qui ab aliis Iraneus dicitur, non longe a Raeticis alpi-
bus, Athesisque, & Rheni, Germaniae fluminum, fontibus inter Tridentinam, & Curiensem dioeceses oriens, Germanos sinistra, & Hungaros, ac Teutones dextra alluens. Post Ister dictus, ac iterum Danubius, Euxino mari pluribus ostijs immergitur. Hunc autem, & Rhenum fluuium in Raetia oriri, quidam transdunt.

Diablin-

Diablintres, populi inter Celtas, Lexobijs, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curiosolitis, Venetis, & Sesuuijs proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliae, in prouincia Turonensi, & Regno Francorum siti. Leondoul, Gallice. pag. 69.

Diuodurum, inter Belgas opidum Metensis ciuitatis, quo ex Colonia urbe Rhenum attingente ad eam ciuitatem iter est. non memorat Caesar, sed Tacitus. Forte, Theonis uilla, nunc dicta.

Duraci, populi in finibus Pictonum, qui perpetuo in amicitia remanserant Romanorum, propinqui opido Lemouico, Aruernis, & Ligeri fluuio, ac Aquitanis; inter Celtas, in Regno Francorum siti. Hinc Duraciorum familia, inter Gallos praecipua. Immo uero Duracius proprium uiri nomen magis fuisse, ex Caesaris textu colligitur. uide pag. 254.

Durocotorum, (quod & Durocortum legitur: & Durocortorum) opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum situm. pag. 172.

E

EBVRONES, populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condru-sis, Menapijs, Aduaticis, Treuiris quorum clientes erant, & siluae Arduennae finiti, nunc Leodienses dicti, apud Gallos, Liege. Horum

Rr maxima

maxima pars inter Rhenum, & Mosam, qui scilicet Mosâ fluuius eos alluit. His Sugambri (qui Geldrenses erant transrhenani) sunt proximi. Ciuitas tunc Eburonum ignobilis, atque humilis; proximi Oceano, & siluis, continentesq. paludes habebant. His 11. Reges praeerant, quo magis constat, eos fines quamlatissimos extitisse, quibus coniectura est Ducatum Luxemburgensem, & Lotaringensem, ac Iuliacensem partem, & Comitatum Namurcensem, urbemq. Aquisgranum, ubi Imperatores primam ex more suscipiunt Coronâ, inclusos extitisse, ac quantum dioecesis ipsa Leodiensis usquequaque se extendit, Reges illos possedisse. Apud Eburones autem stirpem Caroli Magni in uico, Lupilia nomine, Leodiensi ciuitati proximo ortum habuisse transdunt, Pipinosque, & Carlomanos, Belgas, simulq. Germanos fuisse; sicq. in Germanos cisrhenanos, qui Belgae sunt, a Graecis, non in transrhenanos, est translatum Imperium. Ciuitas nunc est Episcopalis prouinciae Coloniensis. Hos memorat Lucanus in primo, & Suetonius in uita Iulii Caesaris, quem refert cladem Cottae, & Aurunculeij aegerrime tulisse. Hanc ciuitatem Carolus, Dux Burgundiae ultimus, solo aequauit, omnesq. puberes, & sacerdotes interfecit, quod Episcopo, consanguineo suo, infestiores aliquanto fuissent.

pag. 44. 85. 121. 122. 167. 171.

Eburonices, inter Celtas populi, Aulercis, Lexouijs, Vnellis, & Curiosolitibus proximi, ex mari-

maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos opinio est populos esse ciuitatis Ebroicorum, quae est Episcopalis in prouincia Rotomagensi, Ducatu Normaniae, & Francorum Regno sita. pag. 73.

Elauer, fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam opidum, in altissimo monte positum, praeterfluens, qui fere ante Autumnum uado transiri non solet, in Regno Francorum situs, nomen adhuc retinens; Gallice, Allier. pag. 169.

Essui, populi pacatissimi, & quietissimi, proximi ciuitatibus, quae Armoricae appellantur, remoti a Belgis ultra c. millia passuum. Hos inter Celtas fuisse, coniectura est, forte in Normania, aut Britannia citeriore, & Regno Francorum siti. Galli Retelois appellant.

F

FLVSTATES, populi in Aquitania, proximi Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, Garumnis, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. Comitatus est in Vasconia consistens, ad Comitem de Fuxo pertinens. nomen retinet etiam nunc. pag. 80.

Frisios, Oceano, & Batavis finitimos, pluraq. loca, & insulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectensem urbem, ac ostia, quibus Rhe nus Oceanum mare in influit, habitan

tes . non memorat Caesar, sed Tacitus, referens, eos transrhenanam gentem tunc fuisse .

G

GABALLI, populi inter Celtas, proximi Helujs, & Cadurcis, Vellaunjs, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Bituricensis olim, nunc Arelatensis, in Regno Francorum sita, nomen retinens. pag. 216. & 224.

Galli omnes in Septemtrionibus sunt positi, Carnutum autem fines, regio totius Galliae media. Galli uirtute belli omnibus praeserebantur, ac Germanos superabant, ut ultro eis bella inferrent, & propter hominum multitudinem, agriq. inopiam trans Rhenum colonias mitterent, & quod a Dite patre se prognatos praedicabant, spatia totius temporis non numero dierum, sed noelium finiendo, ita ut noctem dies subsequatur. Coniectura est, horarum initium apud eos media nocte incipere consueuisse. Apud hos sunt tres praecipuae ciuitates, Treuirensis scilicet, Coloniensis, & Maguntina, quae in Imperatoris electione principatum obtinent. Constitutas autem apud Gallos eas, coniectura est, ut CHRISTI forte fidem facilius introducerent, apud Germanos, eorum finitimos.

Garites, populi in Aquitania, proximi Auscis,

scis, Garumnis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, quos, coniectura est, fuisse Lacorites, nunc Lectorenses. Civitas est Episcopalis, in prouincia Auscitana, & in Vasconia, ac Francorum Regno sita. pag. 80.

Garoceli populi, citra Rhodanum, finitimi Caturigibus, ultra alpes Graias, quibus hodie nomen est Mons Cinesius, siue Cinerum. Hac Hannibal, Auctore Liuius, non sine ingenti difficultate, exercitum in Italiam transduxit. Hi non longe a Centronibus, qui Tarentasii sunt, nec ab Isara fluuius extra Celtas, Belgas, & Aquitanos in Sabaudia constituti sunt. pag. 7.

Garumna, flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui scilicet Aquitani consistunt inter illud flumen, montesq. Pyrenaeos, ex quibus oritur, & in mare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag. 1. Lucanus in 1. & Tibullus eleg. vii.

Garumni, populi in Aquitania, proximi Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Sontiatibus, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Gebenna, mons, qui Heluios ab Aruernis separat, ut lib. vii. Caesar dicit. Distat autem hic mons plurimum a Geneua opido. Meminit huius & Plinius. pag. 178. & 211.

Geldubam, Germaniae locum prope Rhenam, Maguntinam, & Coloniam urbes metropoliticas, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Genabum, inter *Celtas*, *Carnutum* opidum, quod pons *Ligeris* fluminis continebat, proximum *Vellaunoduno*, & *Agendico*, opidis *Biturigum*, in Regno *Francorum* situm. pag. 174.

Geneua, opidum *Allobrogum*, proximum *Helvetiorum* finibus, ex quo pons, super *Rhodanum* fluvium situs, ad *Heluetios* pertinebat; ubi a lacu *Lemano* (quem *Lausane* dicunt) *Rhodanus* ad *Ligusticum* mare profluit: finitimum *Antinatis*, & a *Gallia*, prouincia *Romanorum*, non longe distans: Nunc *Duci Sabaudiae*, siue eius ciuitatis *Antistiti*, proprio Comitatus nomine subest: extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Ciuitas est episcopalis, in prouincia *Viennensi*, nomen praesertim *Gallice* retinens. Hanc memorat *Lucanus* lib. 1. pag. 5.

Gergobina, inter *Celtas*, *Boiorum* opidum, quos *Heluetico* proelio victor *Caesar* ibi collocauerat, *Aeduisq.* attribuerat, ut supra descripsimus, ita finibus *Aeduorum*, proximum *Auariaco*, & *Novioduno*, *Biturigum* opidis, in Regno *Francorum* situm. pag. 179. Vide *Boij*.

Gergonia, in *Celtis* inter *Aruernos* opidum secundum flumen *Elauer*, in altissimo monte positum, forte nunc, *Claromontensis*, ciuitas *Episcopalis*, in prouincia *Bituricensi*, & *Francorum* Regno sita. pag. 197. 198. 205. 207.

Germania, ut plerisque placet, inter *Danubium* & *Rhenum* flumina protenditur, omnesq. illic habitantes populos a fontibus eorum usque ad maria,

maria, in quae ambo insunt, complectitur, nec non & eos, qui citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condrusos, Treuiros, Aquisgrani urbem, et plerosque Belgas ortos a Germanis cis Rhenum flumen antiquitus in Galliam transductos. Superior Germaniae pars, quae Alta dicitur, ab alpibus Italiae imminentibus usque ad Maguntinam urbem Rheni fluminis citerioribus ripis adiacentem protenditur; inferior ab inde usque ad mare Oceanum. Horum ciuitates pro gloria habebant, finitimos longissime explere. pag. 152. & dein.

Gorduni, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumosiis, & Grudij. Gantois, Gallice. pag. 130.

Grinnes, inter Colonensem, Traiectensem urbes locum ultra Nouesium opidum Rheno adiacentem. non memorat Caesar, sed Tacitus: qui ut coniectura assequi possumus, Cleuis est, unde Cleuensis Ducatus dicitur, cui satis nocabulum aludit. Hinc mater Ludouici XII. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, populi inter Belgas, sub imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumosiis, & Gordunis. Gallice, Lannois. pag. 130.

Gurgenos, Germaniae populos, prope Rhenum fluium, & Geldubam Batavis proximos, non memorat Caesar, sed Tacitus. Sunt, qui Cugernos malint.

HARVDES, populi transrhenani sunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aedunorum ab Ariouisto, Germanorum rege, transfertati. pag. 22. 27. & 39.

Helueteri, populi inter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant, in provincia Bituricensi, & Regno Francorum siti. pag. 224. nonnulli Helueteri corrupte legunt.

Heluetij inter Celtas populi sunt, bonitatem agri habentes, finitimi Constantiensi, Basiliensi, Sedunensi, ac Geneuensi, & Vesontinae dioecesebus, ac ultra Lausanensem agrum protensi, biq. ex maxima parte Vesontinae prouinciae sunt, atque ad Sabaudiae Ducatum extendebantur. Quorum fines erant in longitudine ab ortu Rhodani inter Curiensem, & Sedunensem dioeceses, montesq. Brigam, & Sancti Bernardi, usque fere in Bellicensem dioecesim, cuius populi, ut coniectura est, olim Sebusiani sunt dicti. In latitudine autem a monte Iura circa Basiliensem et Constantiensem agros, usque ad ortum fluminis Rhodani, quae latitudo ab inde usque ad finem lacus Lemani, ubi ponset, & ciuitates Geneuae, angustior fiebat. Quibus limitibus adhuc XII. Heluetiorum pagi, ut tempore Caesaris, consistunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Ture-

Turegium, qui olim pagus Tigurinus, Verbigenus, &c. dicebantur. qui, saepe ultra Rhenum transeuntes, bella cum Bauaris, Suevis, & alijs transrhenanis finitimis, (quos altos Alemanos nominamus) seu cum his, qui tunc loca illa incolabant, quae nunc Constantiensis, Curiensis, Tridentinae, & finitimarum sunt dioecesium, gerebant. Hos, cum per Galliam, provinciam Romanorum, transire prohibiti essent a Caesare, angusto, & difficili itinere, uix qua singuli carri ducerentur, per loca, ubi claues, & Iouigni castella nunc sunt in extremis Sabaudiae, & Burgundiae finibus, in Sequanos, qui nunc Comitatum Burgundiae habitant, penetrasse creditur, & ad Ararim fluuium circa Surregium, & Viredunum, castella, id flumen attingentia, ac in Aeduos, ubi nunc Ducatus est Burgundiae, contendisse. Hi a plerisque Suitenses, a nonnullis Foederati dicuntur: agrosque, & uicos possident in Italia citra montem, qui Sancti Gotthardi dicitur, in dioecesi Mediolanensi. Contra hos Caesar suo, ac suorum equis admotis, se proelium commisisse refert, & cum VI. legionibus, equitatuque, & auxiliarijs copijs duobus proelijs, uno ad Ararim fluuium, altero in Aeduis, Heluetios ad CCLXIII millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudisse: et tamen ancipiti proelio pugnatum diu, atque acriter, ut toto proelio, cum ab hora diei VII. usque ad uesperam pugnaretur, auersum hostem nemo uidere potuerit. Hi, cum saepe in Italiam erumperent,

rumperent, a Carmaniola, duce Philippi Mediolanensis principis, proelio uicti, intra fines se suos postea continuere. Nostra demum aetate, a Carolo IIX, Francorum Rege in terra Italia cogniti, magnum sibi nomen compararunt, ut nullus pediatatus melior esse censeatur. Quod superiore anno, xxx millia eorum a Venetis euocatis, (id, quod numquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum est. Atque hoc anno fugatis eisdem ad Nonariam per insidias castra nocte aggressi, magnum sibi nomen compararunt. pag. 139. & dein.

Heluii, populi inter Celtas, Aruernorum fines contingunt. Hos mons Gebenna ab Aruernis diuidit. Proximi sunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliae, provinciae Romanorum. Ciuitas est Episcopalis, in provincia Bituricensi, & Regno Francorum sita, nunc Albienses dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam esse, Eusebius, & alii transdunt. pag. 178. & 216.

Hercynia, Germaniae Transibennanae silua est, forte ab Hercyno, monte Germaniae, dicta, latissima, ac supra omnes alias longissima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, rectaq. fluminis Danubij regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos plerique putant Hungariae partem habitasse. Hinc constat Nemetes, qui Spirenses uocantur, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Caesaris habuisse.

se. Quae silua multo longior, atque latior est, quam Italia, uel Gallia tota. pag. 151. 162.

Hermunduros, transrhenanos Germaniae populos, Ligys, Hungariae populis, Cattisque, Cheruscis, ac siluae Hercyniae, & ultra illam proximos, memorat Tacitus.

I

IBERNIA, insula est ad Hispaniam occidentemq. Solem sita, qua medium Angliae latus uergit: dimidio minor, (ut existimatur) quam Anglia. Sed pari spatio transmissis xxx. millibus passuum in Iberniam appelles, ut in Britanniam. In hac sunt plures metropoles, & ciuitates Episcopales, quam in Anglia. Eam quidam nominant Hirlandiam. pag. 115.

Icenos, in Anglia populos, ab Ostorio, Romano duce, subactos, memorat Tacitus, qui forte Itij portus accolae fuerunt.

Iosedom, inter Celtas opidum, fluminis Sequanae ripas citeriores attingens supra Melodunum opidum ei finitimum, & Lutetiae, (quae Parisiorum est) proximum, non longe a Senonibus, in Francorum Regno situm. Hodie Corbeil nominatur. ut quidam existimant. pag. 204. Vide Glareanum, in lib. VII. Comm. Caes.

Itius, portus, inter Belgas, Morinis, Oceanoq. mari finitimus est, Ambianis, & Atrebatibus
proxi-

proximus, a continenti Britanniae (quam Angliam dicimus) xxx millia passuum distans, & transiectui commodissimus, cui ad dextram Zelandia insula, Hollandia, & Flandria; ad sinistram autem, Comitatus, qui dicitur Pontus, Picardiae pars, & Normandiae Ducatus. Ex opposito vero Angliae consistit. Opidum est illic, populorum, quibus Caletum nomen est. Id, adiecto Itij Portus nomine, ut quibusdam placet, Calitium nuncupatur. Morinensis dioecesis, in regno Francorum, & potestate Anglorum regis situm. Hunc portum memorat Lucanus in primo. Dictus autem uidetur Itius ab itando, ut innuit Paullus Aemilius, libro VII. de reb. gest. Franc.

Iura, Mons, Sequanos ab Heluetijs diuidit, incipiens in finibus Basiliensium, ac Constantiensium, protensus fere in Sebusianos, nunc Bellicenses, prouinciae Vefontinae, qua Sequanorum fines Rhodanum perueniunt. Illae enim Caesarem ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Heluetips legiones transduxisse, opinio est: ciuitates namque, opida, & uici, sicut olim continebantur nominibus populorum, ita ut plurimum eiusdem in locis remanserunt de illorum dioecesibus, prouincijs, tribubus, ac regionibus. pag. 2. & 6.

L

LATOBRIGI, finitimi Heluetiorum sunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Latuanenses

Janenses fuisse, coniectura est. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Vefontinae, in Ducatu Sabaudiae sita, ac eius proprio Antistiti subdita. pag. 4. 19. 20.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque, prouinciam Romanorum, ab Heluetijs diuidit, qui hodie Lausanae Lacus dicitur, per quem Rhodanus ad Pontem Geneuae urbis effluit. Lucanus in 1. pag. 2. & 6.

Lemonices, item populi inter Celtas, ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Vnellis, Venetis, Rhedonibus, Andegauensibus, Cenomanis, Lexouijs, in prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Limosins, Gallice.

Lepotij, populi sunt Germaniae, qui alpes incolunt, inter Sedunensem, & Curiensem dioeceses. Hos, quibusdam placet, fuisse Sarmatas, apud quos Rhenus fluius oritur. Forte hodie Suitenses dicti. inter fontem Rhodani fluij, & Raetias alpes siti. pag. 87.

Leuaci, inter Belgas, sub imperio Nerniorum, proximi Grudosis, Pleumosijs; Gordijs, & Centronibus. Hodie, Louanium. pag. 130.

Leuci, populi, finitimi Lingonibus, et Sequanis, (qui Burgundi sunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenses hodie dicuntur) Belgis attribuuntur, & Treuirensi prouinciae. Hodie Tullenses dicti. Ciuitas est Episcopalis, in Lotharingia regione. Hos memorat Lucanus lib. 1. pag. 30.

Lexo-

Lexoni, qui & *Lexobij*, populi inter *Celtas*, sunt proximi *Qsismis*, *Nannetibus*, *Ambiliatibus*, *Diablintribus*, & *Aulercis*, ex ciuitatibus *Oceanum* attingentibus. Hos quidam opinantur esse accolae ciuitatis *Lexoniensis*, quae est episcopalis in prouincia *Rotomagensi*, *Ducatu Normaniae*, & *Francorum* regno sita. *Gallice*, *Lieux*. pag. 69. & 73.

Ligeris, seu *Liger* flumen, non longe ab *Aeduarum* finibus, in *Celtis* oriens. eos a *Biturigibus* dididit, in *Carnutes*, diu per *Celtas* lapsus, multisque obliquis gyris *Aquitaniam* alluens, in *Oceanum* mare, quod *Britannicum* dicimus, influit. *Dignum* memoria refertur, a *Philippo*, qui secundus hoc nomine regnauit apud *Gallos*, uadum hic primum inuentum, cum antea numquam uado transiri potuisset. pag. 67. 169. 201. Huius fluminis meminit *Tibullus* *Elegia VII*. *Gallice*, *Loire* dicitur.

Ligos, populos in *Hungaria*, non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*, proximos *Hermunduris*, & *Cattis*.

Lingones, inter *Celtas* populi finitimi *Aeduis*, *Sequanis*, ac *Tullensibus*, (qui dicebantur *Lenici*) nomen retinent. Ciuitas est *Episcopalis*, in prouincia *Lugdunensi*, ac *Francorum* Regno sita. *Langres*, ab indigenis. Hos memorat *Lucanus* lib. primo. Hinc *Statium* poetam, qui *Thebaida*, & *Achilleida* heroico uersu scripsit, ortum transdunt: quamuis *Statij* nomen seruum significat,

cat, ut scribit A. Gellius pag. 19. 30. & 87.

Londinum, opidum in Anglia insigne, copia negotiatorum, & mercatum maxime celebre. non memorat Caesar; sed Tacitus. Civitas est Episcopalis, in qua Angliae Reges, Principes, senatus, populi, & mercatores continentur in provincia Cantuariensi sita.

Longobardos, Cheruscis, Cattis, Caucisq. propinquos, inferioris Germaniae populos, Tacitus refert; quos nonnulli Vuestfalos fuisse opinantur, non longe a Caninefatibus, ac Phrysiis. Quidam uero, eos Pannonos fuisse, transdunt. Hi sunt, qui, cum Italiam ferme omnem occupassent per CC, & IV. annos, tandem a Gallis Rege Carolo pulsati sunt; ita tamen, ut Cisalpinæ Galliae nomen ab his ad nostra tempora pervenerit.

*Lucum, municipium Vocontiorum, prope Catu-
riges, Garocelos, Centrones, & Allobroges. Tacitus memorat.*

Lugdunum, urbem ad Rhodani ripas, & Vienna finitimam, Seneca in Epistola ad Lucilium refert, fatali igne suo tempore exustam: quam inter Celtas adscribere, quibusdam placet; quoniam omnes eius suffraganei, & pars urbis, Ecclesiaq. ipsa matrix in Celtis sunt. Hinc Plotius, qui primus Romae Rhetoricam docuit Latinam, ortus est; a quo Romae se puerum, cum Q. fratre, Latine primum doctum esse, Cicero refert. Opidum hoc Munatius Plancus condidit, sed annis post c. incensum Romani restituere.

Lute-

Lutetia, inter Celtas est, prouinciae Senonensi adscribitur, opidum erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico opido, ac Senonibus, Et Meloduno opido finitimum: nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt. Ciuitas est Episcopalis, in Francorum Regno sita: in quam Caesar se concilium transtulisse, et patrum suorum memoria Parisios cum Senonibus ciuitatem cōiunxisse, scribit. pag. 146. 211. 212.

M

MAGETROBIA, locus in Celtis, in quo Ariovistus, Germanorum rex, copias Gallorum proelio uicit, non longe a Paludibus; quem Rheno flumini proximum, Et circa ipsum fuisse, coniectura est. Gallice, Toant. pag. 23.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniae ciuitas metropolis, quae nunc Maguntinadicitur, citerior res Rheni ripas attingens, a Tacito relata, qui etiam molem a Druso, ad remouendum Rhenum fluuium, refert, Et a Paullino Pompeio, Romanarum legionum in Germania Duce, sub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, populi erant inter Celtas, incolae opidi, cui nomen Alesia, inter fines Lingonum, Et Aeduarum, proximi uico, quem Flauignium dicimus. Nunc, in Ducatu Burgundiae, regione.

neq. *Alsetum*, ab *Alesia*, ut quibusdam placet, dicta, quibus uocabulum alludit, in dioecesi *Aeduensi*, & Regno *Francorum* siti. pag. 227. 228.

Marcodurum, *Vbiorum* uicus, procul a *Rheni* fluminis ripa, & ut coniectura est, *transrhenanus*. Tacitus.

Marcomani, populi Germani sunt, qui cum *Ariouisto*, Germanorum rege, a Caesare sunt proelio superati, quos coniectura est fuisse *transrhenanos*. Sic & *Harudes* & *Ariouistus* ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis *Rhenum* incoluisse uidemus, ut sunt *Triboci*, (hodie, *Argentineses*;) & *Nemetes*, (nunc, *Spirenses*) ac *Vangiones*, (qui *Vuormacienses* appellantur) ac *Sedusii*, quos forte *Sedunos* prope montes *Brigam*, & *Sancti Bernardi* opinari possumus. nisi quis forte *Marcomanos* coniiciat eos esse, qui uallem *Heluetij* finitimam incolunt, cui nomen est *Marecomana*, *Sequanis*, & monti *lurae* proximam. Cum his *Marcus Antoninus*, cognomento *Philosophus*, periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem, *Christianorum* precibus, qui *pluiam* a Deo impetrarunt, cum exercitus *Romanus* siti laboraret, uicti, & in *deditionem* accepti. pag. 39.

Marsacos, Germaniae populos, *Batauis*, *Canninesatibus*, *Tungrisq.* proximos, & ut coniectura est, *cisrhenanos*, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Matifcon, inter *Celtas* opidum, tunc in *Ae-*

duorum finibus ad *Ararim* fluuium, qui *Saona* nunc dicitur, inter *Lugdunensem*, & *Cauillonensem* urbes. Ciuitas est nunc *Episcopalis* prouinciae *Lugdunensis*, nomen retinens, in Comitatu *Matiscouensi*, & *Francorum* Regno sita. pag. 235.

Matrona, fluuius est, *Celtas* a *Belgis* defluens, in finibus *Lingonum*, & prope *Tullensem* agrum, nec longe a fonte *Mosae* fluminis oritur, *Catalaunum* ciuitatem *Episcopalem* in *Campania* *Franciae* interfluens, per *Francorum* Regnum prorsus labens, parum supra *Parisiensem* urbem *Sequanae* fluuiio miscetur. pag. 1.

Mediomatrices, populi inter *Belgas*, finitimi *Treuiris*, *Tullensibus*, & *Tribocis* (hodie *Argentinesibus*) Hos *Metenses* esse, constat. Ciuitas est *Episcopalis* prouinciae *Treuirensis*. pag. 85. & 213.

Melodunum, inter *Celtas* opidum, in insula fluminis *Sequanae* positum, *Agendico* opido, *Senonibusq.* proximum, at *Lutetiae*. (quae hodie ciuitas *Parisiensis* est) & *Iosedo*, ad ripas *Sequanae* posito, finitimum. Olim ciuitas *Episcopalis* erat, nunc etiam opidum est in *Francorum* Regno; nomen retinens. *Gallice*, *Melan*. pag. 212.

Menapij, populi *Galliae*, inter *Belgas*, *Treuiris*, *Condrusis*, *Arduennae* siluae, *Rhenoque* finitimi, densissimas siluas, perpetuasq. paludes, & ad utramque *Rheni* ripam, agros, aedificia, uicosq. habebant; proximi *Ubijs*, *Eburonibus*,

& Sicambris, qui hodie Geldrenses sunt. Hi scilicet Sicambri, ad Confluentem Mosae, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt. nunc Iuliacensis Ducatus est, Coloniensis Dioecesis; angustior satis, ut uidetur, ac subductior, quam pridem Menapiorum fines essent. pag. 44. 69. 80.
& 105.

Metiosedum. Vide, Iosedum.

Moessios, trans Danubium flumen populos, Pannonibus finitimos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Mona, insula est, sic nominata in medio cursu inter Angliam, & Iberniam fere ab utraque xv. millia passuum distans, ad Occidentem uergens: circa quae loca etiam complures minores subiectae insulae esse existimantur; ubi multo breuiores sunt noctes, quam in continenti; sicut etiam, quanto magis ad Occidentem uergimus, breuiores aestate noctes, et hieme longiores manifeste uidemus pag. 115.

Monam insulam in Rheno fluuio Hollandiae, Phrysiae, ac Geldriae proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Morini, populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est transiectus. continentes siluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen est Pontus, ad Abbatiam

Sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a plerisque describitur. Ciuitas est Episcopalis, quae Latine nomen retinet, Gallice uero Terauana nuncupatur, in prouincia Rhemensis, & Regno Francorum sita. pag. 44. 69. 80. & 95.

Mosa, flumen, profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronae, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriae opidum, longe ab Oceano fere xx c. millia passuum, ex Rheno recepta, quae appellatur Vpals, insulam efficit Batavorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & sic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 87.

*Mosellam, fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metuensem, ac Treuirenses urbes praeterfluit, & Confluentiam, Germaniae cis-rhenanae opidum, interfecat; illicq. Rhenum influit, nō memorat Caesar, sed Tacitus; referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Mosellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque fossa, parasse connectere, ut copiae per mare, dehinc Rhodano, et Arare subuectae per eam fossam, mox flumine Mosella in Rhenum extra Oceanum decurrerent; sublati-
tisq. itineris difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septemtrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicae legatum, inuidisse dicit; deterrendo Verum, ne legiones alienae prouinciae*

uinciae assuescerent studia Galliarum affectare, for-
midolosum id imperatori dictitans, quo plerumq-
prohibentur conatus honesti. Tacitus lib. x i i i.

N

NABALLIAE flumen, trans Rhenum, Gel-
drensem, & Phrysium agrum alluens, non memo-
rat Caesar, sed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Osismis, Lexo-
bijs, Ambiliatibus, Diablintribusq. proximi, ex
maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, op-
positi Angliae. Ciuitas est Episcopalis, in prouin-
cia Turonensi, ac Britannia citeriore Britonante,
& Regno Francorum sita, nomen retinens, & Co-
mitatus titulum habens, qui semper Ducis Britan-
niae primogenito adscribitur. Nantes, hodie
dicti. pag. 69.

Nantuates, qui a quibusdam Antuates dicun-
tur, populi Germaniae, citra Rhenum fluuium, per
quorum fines longo spatio, quasi ab ortu suo, Rhe-
nus ipse citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequa-
nis. Hos Constantienses nunc esse, satis constat. Ci-
uitas est Episcopalis Maguntinae prouinciae. pag.
87. Nantuatum meminit Plinius, lib. 3. cap.
20. & Strabo lib. 4.

Narbona, Galliae ciuitas, prouinciae Roma-
norum, finitima Tolosatibus, & non longe a Son-
tiatibus, populis Aquitaniae. Ciuitas est metro-
politica,

politica, nomen retinens. In hanc enim C. Caesar, dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset, Martius Narbo postea dictus est. pag. 76. 178. & 263.

Nemetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinen-sibus, Vuormaciensibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, prouinciae Maguntinae, & Alsatie adscribitur, nunc Spirensis dicta. Est & alia Alsatia maritima prope insulam quandam Phry-siae. Alsatia autem, in qua Spira, & Argen-tina ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundiae, in qua Alsetum regio est sita. atque id nomen ab Alestia olim opido dictum putant, quasi Ariouistus, Germanorum Rex, qui Alsatie praeerat, id ei no-men imposuerit. pag. 39.

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hiema-uit Caesar, inter Belgas, dicta sorte a Nemeti-bus, nunc Spirensibus. pag. 265.

Neruij, populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vello-cassibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe absunt, quos Sabis, & Scaldis flu-mina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus adi-tus erat, nihil uini, reliquarumq. rerum, ad lu-xuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eo-rum animi elanguescerent, uirtusq. remitteretur, magnae uirtutis homines maius in discrimen, quam

quam usquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuersum Caesaris exercitum dederunt; ita, ut Nerniorum proelio rem in angusto uidisse, neque ullum fuisse subsidium, quod submitti posset, & scuto a nouissimis uni militum detracto in primam aciem se processisse, quod solum in extrema spe salutis imperatori licet, Caesar ipse testetur. nunc Tornacenses dicti. Ciuitas est Episcopali, in prouincia Rhemensis, & limitibus Francorum Regni sita. pag. 52. & alibi saepe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonensibus, Galliac. Prouinciae Romanorum, in Bituricensi prouincia, & Francorum Regno siti. Montpellier, hodie a Gallis dictum. pag. 178.

Noricus ager, trans Rhenum non longe a Danubio, & Athesi, Germaniae fluminibus, intra Tridentinam, ac Constantiensem, & Curientsem dioeceses, satis proximus Bauaris, ac Sueuis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boij, oppugnata Norica, transierant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Raetosq. Rhenum fluius interfuit, quibus Raetis Lepontij fuere proximi. Norimberga, nunc a Germanis. pag. 4.

Nouesium, opidum Germaniae, nunc Nussia dictum, Colonienfis dioecesis, Rheno fluuiio, & Cleuensi Ducatui proximum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Nouiodunum, inter Belgas opidum, finiti-

num Sueffionibus, & Veromanduis, proximum
 Parisiis: nunc ciuitas Episcopalis, nomen reti-
 nens, in prouincia Rhemensi, & Francorum Re-
 gno sita. Gallice, Noyon.

Noviodunum, item Celtarum opidum ultra Li-
 gerim fluium, in finibus Biturigum, proximum
 Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnu-
 tum opido; & Vellaunoduno, & Agendico, Seno-
 num opidis, in Regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum
 opidum, ad ripas Ligeris fluij, proximum Bi-
 bracti, opido Aeduorum, in eorum finibus,
 & Francorum Regno situm. pag. 49. 181. 182.
 & 210.

OCELVM, (quod & Oscellum, seu Osce-
 la) est citerioris prouinciae extremum, a quo
 per alpes in ulteriorem Galliam, Centronesque,
 (nunc, Tarentasios) ac Garocelos, Caturiges,
 Vocontios, & Allobrogas transitus est. Auilla-
 nae, & Seclusae uicis proximum. hinc, ut con-
 iectura est, Nouelesium nuncupatur. Seclusa
 autem, ut nonnullis placet, dicitur quasi cite-
 riorem Galliam secludens. Dioecesis est Taurinen-
 sis. Tres enim legiones in Aquileia hiemantes po-
 terat Caesar per Raeticas, uel Lepontias alpes
 breuius ultra montes, & in agrum Heluetiorum
 eundo

eundo Tridentum transducere. sed intendens in ulteriore Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aeduorum consistentium proficisci; ut opinio est, in agrum Cremonae paullo ante aedificatae, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in ulteriorem Galliam erat, per alpes legiones transducturus. pag. 7.

Octodorus, uicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in ualle non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur in duas partes Rhodano fluuio diuisus, dioecesis Sedunensis. pag. 63.

Ordonices, populos in Anglia, arduis montibus proximos, apud quos Ostorius, Dux Romanum, Caeractacum in Anglia imperantem prostrauit. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Osismi, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobijs, Vnellis, Nannetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curiosolitibus, Sesunijis, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas narrantur, in prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Horum litora Britannico sunt mari aduersa, ut refert Pomponius Mela. pag. 62.

PAEMANI, populi in Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condrusis, Cheruscis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter Populos dioecesis Leodiensis. pag. 44.

Pannonos, trans Danubium fluvium populos, quos Hungaros dicimus, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Parisii, populi inter Celtas, qui Senonensi provinciae attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Ageridico opido proximi, ac Meloduno opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam nunc Parisiensem Episcopalem urbem inhabitant, positam in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum siti. pag. 140.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, populi in Aquitania, proximi Pictavis, ac Santonibus. Eorum ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in provincia Burdegalensi, & Francorum Regno siti. pag. 224.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolismensibus, & Petragorijs proximi. Eorum ciuitas est Episcopalis, in provincia Burdegalensi, Regnoq. Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, Philippus Valesius, Gallorum Rex, ab Edoardo, Britanniae Rege, memorabili pugna uictus est. Poitiers, Gallorum lingua. pag. 253.

Pleumo-

Pleumosii, populi inter Belgas, sub imperio Nerviorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in dioecesi Tornacensi siti. Flamingi. uulgo. pag. 130.

Praetiani, populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Vocatibus, Tarusatibus, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Primigenos, in Anglia populos, Antonae, & Sabrinae fluminibus propinquos, socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. xii. legas, Quod primi Icenii ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuiio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Ligustico, & alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac prouinciae, seu metropoles Ebreduensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur; licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. pag. 227.

Pyrenaei, mōtes altissimi, maximiq. diuidunt ulteriorem Hispaniam ab omni Gallia. pag. 297.

R

RAYRACI, populi finitimi erant Heluetiorum inter Celtas, proximi Rheno flumini, in prouincia Vesontina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluetiorum, et Sequanorum fines

Rhe-

Rhenus profluit, & ipsis Sequanis adscribuntur. Ciuitas est Episcopalis, quam Rhenus intersecat. Bernenses appellantur. pag. 224.

Rhedones, populi, inter Celtas ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Sesunij, Curiosolitae, Osismis, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turo-nensi, & Francorum Regno sita, nomen retinet, in Britanniae Ducatu consistit. pag. 62.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & consanguinei, proximiq. Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, unum imperium, unumq. magistratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metensibus, Catalaunensi, & Laudunensi dioecesis, ac siluae Arduennae. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in Regno Francorum sita. pag. 43. 44. 47. & 153.

Rhenus, Germaniae fluius, non longe a Danubij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui a nonnullis Sarmatae dicti, alpes incolunt, inter fines dioecesis Curienfis, & Tridentinae, non longe ab Italia, longoq. spatio per fines Nantuatium, (qui

Constantienses esse creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie, Meren-

Metensium,) qui tunc usque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (nunc, Argentinesium) & Treuironum citatus fertur. ac, ubi Oceano proximus est, in plures diffluit partes, multis, in gentibusq. insulis effectis, quarum tres fere a Phrysiis, ac reliquae a Sugambis, nunc Geldrensibus, et Hollandis, qui olim Bataui dicebantur, ac a quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & Danubium in Raetia oriri transdant, & non longe a locis, ubi uina Oltrinasca nascuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (hodie, Burgundos) nisi a finibus Heluetiorum, circa Basileam, usque in fines Argentineusium, Basilea enim comprehenditur inter Sequanos, & suffraganea est Vesontinae metropolis. Inde est, quod reliqua pars fluminis Rheni ab eius ortu circa Curientem dioecesim provinciae Maguntinae usque in fines Basiliensium circa ipsum flumen tota ad Heluetios pertineant, qui, ueteres R. in militaribus signis imitati, capita bouum, aprorum, ursorum, & similia in uexillis suis depingere consueuerunt. pag. 87. & 91.

Rhodanus, fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam provinciam Romanorum, a Celtis dispartiens, oritur non longe a Danubio, & Rheni, fluminum, fontibus, circa fines dioecesis Sedunensis, prope montem, cui nunc Briga nomen est; & ad Sedunum, Germaniae urbem, decurrens, uicum Veragrorum, qui hodie Sanctus Maritinus dicitur, interfecat; Lacuq. Lemano, quem

Lutetia, inter Celtas est, prouinciæ Senonensi adscribitur, opidum erat Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influit, proximum Bellouacis, Agendico opido, ac Senonibus, & Meloduno opido finitimum: nunc, urbem Parisiensem esse, dicunt. Ciuitas est Episcopalis, in Francorum Regno sita: in quam Caesar se concilium transtulisse, et patrum suorum memoria Parisios cum Senonibus ciuitatem cõiunxisse, scribit. pag. 146. 211. 212.

M

MAGETROBIA, locus in Celtis, in quo Ariuistus, Germanorum rex, copias Gallorum proelio uicit, non longe a Paludibus; quem Rheno flumini proximum, & circa ipsum fuisse, coniectura est. Gallice, Toaut. pag. 23.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniæ ciuitas metropolis, quæ nunc Maguntinadicitur, citeriores Rheni ripas attingens, a Tacito relata, qui etiam molem a Druso, ad remouendum Rhenum fluuium, refert, & a Paullino Pompeio, Romanarum legionum in Germania Duce, sub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, populi erant inter Celtas, incolæ opidi, cui nomen Alesia, inter fines Lingonum, & Aeduarum, proximi uico, quem Flauignium dicimus. Nunc, in Ducatu Burgundiæ, regioneq.

neq. Alletum, ab Alesia, ut quibuldam placet, dicta, quibus uocabulum alludit, in dioecesi Aeduensi, & Regno Francorum siti. pag. 227. 228.

Marcodurum, Vbiorum uicus, procul a Rheni fluminis ripa, & ut coniectura est, transrhenanus. Tacitus.

Marcomani, populi Germani sunt, qui cum Ariouisto, Germanorum rege, a Caesare sunt proelio superati, quos coniectura est fuisse transrhenanos. Sic & Harudes & Ariouistus ipse Germani fuerunt, cuius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluisse uidemus, ut sunt Triboci, (hodie, Argentineses;) & Nemetes, (nunc, Spirenses) ac Vangiones, (qui Vuormacienses appellantur) ac Sedusii, quos forte Sedunos prope montes Brigam, & Sancti Bernardi opinari possumus. nisi quis forte Marcomanos coniiciat eos esse, qui uallem Heluetij finitimam incolunt, cui nomen est Marecomana, Sequanis, & monti Iurae proximam. Cum his Marcus Antoninus, cognomento Philosophus, periculosissimum, & diuturnum bellum gessit. Tandem, Christianorum precibus, qui pluuiam a Deo impetrarunt, cum exercitus Romanus siti laboraret, uicti, & in deditionem accepti. pag. 39.

Marsacos, Germaniae populos, Batavis, Canninesatibus, Tungrisq. proximos, & ut coniectura est, cisrhenanos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Matifcon, inter Celtas opidum, tunc in Ae-

duorum finibus ad *Ararim* fluuium, qui *Saona* nunc dicitur, inter *Lugdunensem*, & *Cauillonensem* urbes. Ciuitas est nunc *Episcopalis* prouinciae *Lugdunensis*, nomen retinens, in Comitatu *Matifconensi*, & *Francorum* Regno sita. pag. 235.

Matrona, fluuius est, *Celtas* a *Belgis* definiens, in finibus *Lingonum*, & prope *Tullensem* agrum, nec longe a fonte *Mosae* fluminis oritur, *Catalaunum* ciuitatem *Episcopalem* in *Campania* *Franciae* interfluens, per *Francorum* Regnum prorsus labens, parum supra *Parisiensem* urbem *Sequanae* fluuio miscetur. pag. 1.

Mediomatrices, populi inter *Belgas*, finitimi *Treuiris*, *Tullensibus*, & *Tribocis* (hodie *Argentinesibus*) Hos *Metenses* esse, constat. Ciuitas est *Episcopalis* prouinciae *Treuirensis*. pag. 85. & 213.

Melodunum, inter *Celtas* opidum, in insula fluminis *Sequanae* positum, *Agendico* opido, *Senonibusq.* proximum, at *Lutetiae*. (quae hodie ciuitas *Parisiensis* est) & *Iosedo*, ad ripas *Sequanae* posito, finitimum. Olim ciuitas *Episcopalis* erat, nunc etiam opidum est in *Francorum* Regno; nomen retinens. *Gallice*, *Meln*. pag. 212.

Menapij, populi *Galliae*, inter *Belgas*, *Treuiris*, *Condrusis*, *Arduennae* siluae, *Rhenoque* finitimi, densissimas siluas, perpetuasq. paludes, & ad utramque *Rheni* ripam, agros, aedificia, uicosq. habebant; proximi *Vbys*, *Eburonibus*,

Et Sicambris, qui hodie Geldrenses sunt. Hi scilicet Sicambri, ad Confluentem Mosae, Rhenique, Oceanum etiam mare attingunt. nunc Iuliacensis Ducatus est, Colonienfis Dioecesis; angustior satis, ut uidetur, ac subductior, quam priorem Menapiorum fines essent. pag. 44. 69. 80.

¶ 105.

Metiosedum. Vide, Iosedum.

Moësius, trans Danubium flumen populos, Pannonibus finitimos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Mona, insula est, sic nominata in medio cursu inter Angliam, & Iberniam fere ab utraque xv. millia passuum distans, ad Occidentem uergens: circa quae loca etiam complures minores subiectae insulae esse existimantur; ubi multo breuiores sunt noctes, quam in continenti; sicut etiam, quanto magis ad Occidentem uergimus, breuiores aestate noctes, et hieme longiores manifeste uidemus pag. 115.

Monam insulam in Rheno fluuio Hollandiae, Phrysiae, ac Geldriae proximam, unde forte dicti sunt Monasterienses, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Morini, populi sunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruijs, Oceanoq. mari finitimi, a quibus breuissimus in Britanniam, nunc Angliam, est transiectus. continentes siluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen est Pontus, ad Abbatiam

Sancti Bertini directo iure pertinens, ueteri nomine Ponti, quo regio illa a plerisque describitur. Ciuitas est Episcopalis, quae Latine nomen retinet, Gallice uero Terauana nuncupatur, in prouincia Rhemensi, & Regno Francorum sita. pag. 44. 69. 80. & 95.

Mosa, flumen, profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, in Francorum Regno, non longe ab ortu Matronae, & Araris fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriae opidum, longe ab Oceano fere xx c. millia passuum, ex Rheno recepta, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, (qui hodie Hollandini dicuntur) Oceanumq. influit; & sic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 87.

Mosellam, fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metuensem, ac Treuirenses urbes praeterfluit, & Confluentiam, Germaniae cis-rhenanae opidum, interfecat; illicq. Rhenum influit, nō memorat Caesar, sed Tacitus; referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum legionum in Germania legatum, Mosellam, atque Ararim flumina, facta inter utrumque fossa, parasse connectere, ut copiae per mare, dehinc Rhodano, et Arare subuectae per eam fossam, mox flumine Mosella in Rhenum extra Oceanum decurrerent; sublatisq. itineris difficultatibus nauigabilia inter se Occidentis, Septemtrionisq. litora fierent; cui operi Aelium Gracilem, Belgicae legatum, inuidisse dicit; deterrendo Verum, ne legiones alienae prouinciae

uinciae assuescerent studia Galliarum affectare, formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti. Tacitus lib. xiii.

N

NABALLIAE flumen, trans Rhenum, Geldrensem, & Phrysium agrum alluens, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Nannetes, populi inter Celtas, Osismis, Lexobijs, Ambiliatibus, Diablintribusq. proximi, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppositi Angliae. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turonensi, ac Britannia citeriore Britonante, & Regno Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulum habens, qui semper Ducis Britanniae primogenito adscribitur. Nantes, hodie dicti. pag. 69.

Nantuates, qui a quibusdam Antuates dicuntur, populi Germaniae, citra Rhenum fluuium, per quorum fines longo spatio, quasi ab ortu suo, Rhenus ipse citatus fertur, proximi Heluetijs, ac Sequanis. Hos Constantienses nunc esse, satis constat. Ciuitas est Episcopalis Maguntinae prouinciae. pag. 87. Nantuatum meminit Plinius, lib. 3. cap. 20. & Strabo lib. 4.

Narbona, Galliae ciuitas, prouinciae Romanorum, finitima Tolosatibus, & non longe a Sentiatibus, populis Aquitaniae. Ciuitas est metropolitana,

politica, nomen retinens. In hanc enim C. Caesar, dictator colonos ex Martia legione milites deduxisset, Martius Narbo postea dictus est. pag. 76. 178. & 263.

Nemetes, populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metensibus, Argentinen-sibus, Vuormaciensibus, & Rheno flumini, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis, prouinciae Maguntinae, & Alsaciae adscribitur, nunc Spirensis dicta. Est & alia Alsatia maritima prope insulam quandam Phry-siae. Alsatia autem, in qua Spira, & Argen-tina ciuitates consistunt, ut quidam opinantur, nomen indidit regioni illi Ducatus Burgundiae, in qua Alsetum regio est sita. atque id nomen ab Alestia olim opido dictum putant, quasi Arionistius, Germanorum Rex, qui Alsaciae praeerat, id ei no-men imposuerit. pag. 39.

Nemetocerna, in Belgio, ubi interdum hiema nit Caesar, inter Belgas, dicta sorte a Nemeti-bus, nunc Spirensibus. pag. 265.

Neruij, populi inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vello-cassibus, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellouacis longe absunt, quos Sabis, & Scaldis flu-mina irrigant. Nullus ad eos mercatoribus adi-tus erat, nihil uini, reliquarumq. rerum, ad lu-xuriam pertinentium, pariebantur inferri, ne eo-rum animi elanguescerent, uirtusq. remitteretur, magnae uirtutis homines maius in discrimen, quam

quam usquam in tota Gallia, Germania, aut Britannia fuerit, uniuersum Caesaris exercitum dederunt; ita, ut Nerviolorum proelio rem in angusto uidisse, neque ullum fuisse subsidium, quod submitti posset, & scuto a nouissimis uni militum detracto in primam aciem se processisse, quod solum in extrema spe salutis imperatori licet, Caesar ipse testetur. nunc Tornacenses dicti. Ciuitas est Episcopali, in prouincia Rhemensis, & limitibus Francorum Regni sita. pag. 52. & alibi saepe.

Nitiobriges, populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonensibus, Galliaeque Prouinciae Romanorum, in Bituricensi prouincia, & Francorum Regno siti. Montpellier, hodie a Gallis dictum. pag. 178.

Noricus ager, trans Rhenum non longe a Danubio, & Athesi, Germaniae fluminibus, intra Tridentinam, ac Constantiensem, & Curientsem dioeceses, satis proximus Bauaris, ac Sueuis, qui Vallis Norica appellatur, in quem Boij, oppugnata Norica, transierant. Inde Tacitus affirmat, quod Noricos, Raetosque Rhenus fluuius interfuit, quibus Raetis Lepontij suere proximi. Norimberga, nunc a Germanis. pag. 4.

Novesium, opidum Germaniae, nunc Nussia dictum, Coloniensis dioecesis, Rheo fluuiio, & Cleuensi Ducatui primum, citeriores Rheni ripas attingens. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Noviodunum, inter Belgas opidum, finiti-

num Sueſſionibus, & Veromanduis, proximum Parisiis: nunc ciuitas Episcopalis, nomen retinens, in prouincia Rhemensis, & Francorum Regno sita. Gallice, Noyon.

Noviodunum, item Celtarum opidum ultra Ligerim fluuium, in finibus Biturigum, proximum Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnutum opido, & Vellaunoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Regno Francorum situm.

Noviodunum, item inter Celtas Aeduorum opidum, ad ripas Ligeris fluuij, proximum Bibracti, opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno situm. pag. 49. 181. 182. & 210.

OCELLVM, (quod & Oscellum, seu Osce-
la) est citerioris prouinciae extremum, a quo
per alpes in ulteriorem Galliam, Centronesque,
(nunc, Tarentasios) ac Garocelos, Caturiges,
Vocontios, & Allobrogas transitus est. Auilla-
nae, & Seclusae uicis proximum. nunc, ut con-
iectura est, Nouelesium nuncupatur. Seclusa
autem, ut nonnullis placet, dicitur quasi cite-
riorem Galliam secludens. Dioecesis est Taurinen-
sis. Tres enim legiones in Aquileia hiemantes po-
terat Caesar per Raeticas, uel Lepontias alpes
breuius ultra montes, & in agrum Heluetiorum
eundo

eundo Tridentum transducere. sed intendens in ulteriore Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in agro Aedunorum consistentium proficisci, ut opinio est, in agrum Cremonae paullo ante aedificatae, dehinc Placentiam, ac Taurinum peruenit, qua proximum iter in ulteriorem Galliam erat, per alpes legiones transducturus. pag. 7.

Ostodorus, uicus Veragrorum, hodie dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, in ualle non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur in duas partes Rhodano fluuio diuisus, dioecesis Sedunensis. pag. 63.

Ordonices, populos in Anglia, arduis moribus proximos, apud quos Ostorius, Dux Romanum, Caeractacum in Anglia imperantem prostrauit. non memorat Caesar, sed Tacitus.

Osismi, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, proximi Lexobij, Vnellis, Nannetibus, Venetis, Ambiliatibus, Diablintribus, Curiosolitibus, Sesunij, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas nominantur, in prouincia Turonensi, Regnoq. Francorum siti. Horum litora Britannico sunt mari aduersa, ut refert Pomponius Mela. pag. 62.

P

PAEMANI, populi in Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condrusis, Cheruscis proximi. Hos, coniectura est, fuisse inter Populos dioecesis Leodiensis. pag. 44.

Pannonos, trans Danubium fluvium populos, quos Hungaros dicimus, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Parisii, populi inter Celtas, qui Senonensi provinciae attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico opido proximi, ac Meloduno opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam nunc Parisiensem Episcopalem urbem inhabitant, positam in insula fluminis Sequanae, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum siti. pag. 140.

Petrocorij, quos Petragorios dicimus, populi in Aquitania, proximi Pictavis, ac Santonibus. Eorum ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in provincia Burdegalensi, & Francorum Regno siti. pag. 224.

Pictones, populi inter Aquitanos, Santonibus, Engolismensibus, & Petragorij proximi. Eorum ciuitas est Episcopalis, in provincia Burdegalensi, Regnoq. Francorum sita, nomen retinens, & Comitatus titulo insigniti. Non longe ab his, Philippus Valesius, Gallorum Rex, ab Edoardo, Britanniae Rege, memorabili pugna uictus est. Poi-tiers, Gallorum lingua. pag. 253.

Pleumo-

Pleumofii, populi inter Belgas, sub imperio Nerviorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Grudijs, ac Centronibus, in dioecesi Tornacensi siti. Flamingi. uulgo. pag. 130.

Praetiani, populi in Aquitania, proximi Biggerionibus, Vocatibus, Tarusutibus, & Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Primigenos, in Anglia populos, Antonae, & Sabrinae fluminibus propinquos, socios aliquando Romanorum, memorat Tacitus. Nunc in Tacito, lib. xii. legas, Quod primi Icenii ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano fluuiio, qui eam a Celtis diuidebat, ac mari Ligustico, & alpibus, quas maritimas dicimus, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac prouinciae, seu metropoles Ebreduensis, Tolosana, & Narbonensis, pro parte includebantur; licet Viennam urbem Strabo Allobrogibus adscribat. pag. 227.

Pyrenaei, mōtes altissimi, maximiq. diuidunt ulteriorem Hispaniam ab omni Gallia. pag. 297.

R

RAVRACI, populi finitimi erant Heluetiorum inter Celtas, proximi Rheno flumini, in prouincia Vesonitina, quos esse Basilienses, coniectura est, quia per Heluetiorum, et Sequanorum fines

Rhe-

Rhenus profluit, & ipsis Sequanis adscribuntur. Ciuitas est Episcopalis, quam Rhenus interfecat. Bernenses appellantur. pag. 224.

Rhedones, populi, inter Celtas ex ciuitatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Sesiuijs, Curiosolitjs, Osismis, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Turo-nensi, & Francorum Regno sita, nomen retinet, in Britanniae Ducatu consistit. pag. 62.

Rhemi, inter Belgas, proximi Celtis; fratres, & consanguinei, proximiq. Sueffionibus, cum quibus eodem iure, & iisdem legibus utebantur, unum imperium, unumq. magistratum cum eis habentes; finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metensibus, Catalaunensi, & Laudunensi dioecesis, ac siluae Arduennae. Ciuitas est metropolis, cuius omnes suffraganei sunt in Belgica; nomen retinens; in qua Francorum Rex ungitur, & consecratur, in Regno Francorum sita. pag. 43. 44. 47. & 153.

Rhenus, Germaniae fluuius, non longe a Danubij, & Rhodani fluminum fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontijs, qui a nonnullis Sarmatae dicti, alpes incolunt, inter fines dioecesis Curientis, & Tridentinae, non longe ab Italia, longoq. spatio per fines Nantuatium, (qui Constantienses esse creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus sunt Basilienses) & Comitatus Ferretensis, Mediomatricum, (hodie, Meten-

Metensium,) qui tunc usque ad Rhenum extendebantur, *Tribocum*, (nunc, *Argentinesium*) & *Treuirorum* citatus fertur. ac, ubi Oceano proximus est, in plures diffluit partes, multis, in gentibusq. insulis effectis, quarum tres fere a *Phrysiis*, ac reliquae a *Sugambriis*, nunc *Geldrensis*bus, et *Hollandis*, qui olim *Bataui* dicebantur, ac a quibusdam feris nationibus incoluntur. Sunt etiam, qui hunc & *Danubium* in *Raetia* oriri transfundant, & non longe a locis, ubi uina *Oltrinasca* nascuntur. *Rhenus* igitur non attingit *Sequanos*, (hodie, *Burgundos*) nisi a finibus *Heluetiorum*, circa *Basileam*, usque in fines *Argentinesium*, *Basilea* enim comprehenditur inter *Sequanos*, & suffraganea est *Vesontinae* metropolis. Inde est, quod reliqua pars fluminis *Rheni* ab eius ortu circa *Curientem* dioecesim provinciae *Maguntinae* usque in fines *Basiliensium* circa ipsum flumen tota ad *Heluetios* pertineant, qui, veteres *R.* in militaribus signis imitati, capita bouum, aprorum, ursorum, & similia in vexillis suis depingere consueverunt. pag. 87. & 91.

Rhodanus, fluuius, *Sedunos*, *Veragros*, *Allobrogas*, & *Galliam* provinciam *Romanorum*, a *Celtis* dispartiens, oritur non longe a *Danubij*, & *Rheni*, fluminum, fontibus, circa fines dioecesis *Sedunensis*, prope montem, cui nunc *Briga* nomen est; & ad *Sedunum*, *Germaniae* urbem, decurrens, uicum *Veragrorum*, qui hodie *Sanctus Mauritius* dicitur, interfecat; *Lacuiq. Lemano*, quem

accolae *Lausanensem* nominant, admistus, & ad Pontem *Geneuae* ubi eundem lacum egressus, in *Lugdunum*, *Viennam*, aliasq. urbes, & insignia loca ad *Volgas*, nunc, *Auenionenses*, prolapsus, *Ligusticum* mare tribus ostijs influit. *Rhosne*, *Gallicis*, hodie, pag. 2. 4. & 29.

Rigodulum, locum inter *Belgas*, supra *Mosellam* fluvium, non longe a finibus *Trenirorum* editum, ubi *Perillius Cerialis*, *Romanus*, copias *Trenirorum*, & *Germanorum*, magis casu, quam prudentia, fudit, proximum *Metensium* finibus, montibus, & *Mosella* fluvio saeptum. non memorat *Caesar*, sed *Tacitus*.

Rutheni, populi provinciales, non longe ab *Arvernibus*, & *Santonibus*, *Narbona*, ac *Tolosa*, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Eorum ciuitas est *Episcopalis*, nomen Latine retinens, in provincia *Bituricensi* sita. Hi *Comiti Armeniaci* subiunguntur, & *Rhodetæ* dicti. Hoc *Lucanus* in primo memorat. pag. 179.

S

SABIS, inter *Belgas* flumen, *Neruios* irrigat, & *Mosam*, fluvium penes *Condrusios*, seu *Namurcium*, opidum *Leodienfium*, influit. Hodie *Sambra* vulgus nominat. pag. 51.

Sabrinæ, in *Anglia* fluviū, *Tacitus* memorat.

Samarobrinx, locus inter *Belgas*, ubi *Caesar* Gallo-

Gallorum concilium induxit, & aliquando hiema-
uit, ac impedimenta exercitus, obsides ciuitatum,
litterasq. publicas, ac frumentum reliquit. Hanc
Cameracensem esse urbem, quibusdam placet.
Sabis enim fluuius eam interfluit, & his Gallica
lingua satis alludit uocabulum; estq. fere locus
ipse in medio Belgarum situ, fertilis, ac solo op-
portuno constitutus. Ciuitas est Episcopalis, &
Imperialis, prouinciae Rhemensis, forsitan ab Ebu-
rouicibus, populis ciuitatum, Oceanum attingen-
tium, quae inter Celtas erant, orti; uel a Segnis,
Belgarum populis. In hoc opido, v. ab hinc an-
no, foedus inter omnes Christianos principes, ad
internecionem Veneti nominis, ictum est, auctore
Pontifice Iulio 11, quod Cameracense ab opido di-
ctum est. Sunt tamen, qui Sancti Quinctini opi-
dum malint. pag. 121. 135. & 140.

Santones, inter Aquitanos populi, finitimi To-
losatibus, & propinqui Petrocorijs, Engolismensi-
bus, Pictauis, ac Galliae, prouinciae Romanorum.
Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Burdegalen-
si, in Francorum regno sita, nomen retinet. pag. 7.

Sarmatas, Germaniae populos, qui contra Sue-
uos Vannio, Sueuorum regi, ab eis expulso, opem
tulere. Tacitus refert.

Scaldis flumen, inter Belgas, Mosam influens,
in extrema parte Arduennae siluae, nec longe ab
Aduaticis, Neruios, & Tornacensem urbem in-
tersecat, nomen retinens. pag. 165. ubi Sabin le-
gendum putant, non Scalden, quod ille in Mosam
influit.

influit, iuxta Namurram; hic, non item.

Sebusiani, populi inter Ceitas, extra Galliam, provinciam Romanorum, trans Rhenum fluvium primi, Allobrogibus, Sequanisque, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lausanensem, & Lugdunensem dioecesim sitae, quos Bellenses esse, coniectura est. Civitas est Episcopalis, in provincia Vesontina Ducis Sabaudiae subdita, siue eius Antistiti. Per horum fines, ad loca, ubi nunc vicus, cui Sanctus Amor nomen est, in Comitatu Burgundiae, ac recta ad Ararim, qui nunc Saona dicitur, ubi pagum Helvetiorum Tigurinum deleuit, Caesar pervenit circa Viredunum, & Turegium castella illius fluminis citeroris ripas attingentia. pag. 7. & 216.

Sedusij, uel Seduni, populi Germaniae, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut coniectura est, Helvetijs, & pro parte Celtis annumerantur, uel saltem eius sunt finitimi, ipsosque Rhodanus fluuius irrigat. finitimi etiam sunt Veragris, inter montes, quibus nunc Briga, & Sancti Bernardi nomen est, non longe ab Antuatibus, & Allobrogibus, Germanica lingua ex magna parte utentes. Civitas est Episcopalis, Tarentasiae, Latine nomen retinens; in cuius finibus Rhodanus oritur; nec longe ab eis, uersus Curientem, & Tridentinam dioeceses, Rhenus exoritur. pag. 39.

Segni, inter Belgas populi, ex gente, & numero Germanorum, Condrusis finitimi, qui ambo populi sunt inter Eburones, & Treuiros, Comita

*tui Namurcensi, Arduennae siluae, & Ducatu
Lucemburgensi, Mosaeq. flumini proximi. no-
men retinent. Eorum opidum dioecesis Leodien-
sis, illius Episcopo subijcitur. pag. 164.*

*Segontiaci, populi in Anglia, mari proximi,
& Cassis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenima-
gnis, & Ancalitibus, nunc forte Eboracenses
dicti, cui satis alludit nocabulum. Ciuitas est
metropolis. pag. 119.*

*Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pari-
siis, ac Carnutibus. fuerant antiquitus ante Cae-
sarem in fide Aeduorum. Ciuitas est metropolis,
cuius omnes suffraganei sunt in Celtica, in Regno
Francorum sita, retinens nomen, quam in Bur-
gundia sitam uulgi uocitat. Forsan enim id in-
oleuit a primis Burgundinorum Regibus; quos Se-
nones, Lugduni, ac Viennae post natum CHRI-
STVM per multa saecula regnasse in Celtica, ple-
rique transdunt. pag. 145.*

*Sequana fluuius prorsus in Francorum Regno,
Celtas, postquam Matrona fluuius sibi immistus
est, a Belgis desiniens. Oritur prope fines Ae-
duensis, ac Lingonensis dioecesium, in Ducatu
Burgundiae in Alsæti regione, non longe a uico Ab-
batiae, & monasterij sancti Sequani; ac per Tre-
censem agrum, & Parisiensem urbem delapsus,
Rotomagum ciuitatem, & mare Oceanum influit,
nomen adhuc retinens. pag. 1.*

*Sequani, populo, inter Celtas, hodie Bur-
gundiae Comitatum incolentes, quos a Gallia,*

Tt pro-

provincia Romanorum, Rhodanus fluuius diuidebat, finitimi Heluetijs, Aeduis, Lingonibus, ac Rheno: per fines Comitatus, nunc Ferretensis, nihil, ut uidetur, de his, quae in Ducatu Burgundiae sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Aeduis, & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui a Rhodano prope Bellicensis urbis dioecesi, usque ad Vesontinam ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde usque in fines Comitatus Ferretensis, ac dioecesis Argentinae, Rhenumq. fluuium protendebatur. Inter quos fluuios Rhodani, & Rheni per ciuitatem illam Vesontionem, quae quasi in medio est, v. dierum iter expedito patet finibus iisdem. Ultra quoque Ararim fluuium, non longe post eius ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vesontina dioecesis complectitur, protendi uidebantur. pag. 7. 22. 23. 24. & 153.

Sesunij, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quae Armoricae appellantur, proximi Aulercis, Curiosolitibus, Rhedonibus, Osismis, Vnellis, & Venetis. Hos quidam putant esse Exisinos, quae ciuitas est Episcopalis prouinciae Turonensis, in Regno Francorum sita. pag. 62.

Sibutzates, populi in Aquitania, proximi Garumnis, & Auscis, Vocatibus, Tarusatibus, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori, in Francorum Regno siti. pag. 80.

Sicambri, populi Germaniae, olim ex toto trans-

transrhenani, proximi ubijs trans Rhenum tunc sitis. siluas, & solitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni transitu, maxime ubi ipse, & Mosâ confluunt, brevis est aditus. Eburones enim Rheni citeriores ripas, Sicambri autem ulteriores incolebant; nunc opida, uicos, & agros, Sicambri, quos Geldrenses appellamus, etiam inter Mosam, & Rhenum possident, quorum pars est dioecesis Leodiensis. pag. 94. & 167.

Silures, populos Angliae, Tacitus refert. Sontiates, populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Tarusatibus populis, Aquitanis, & Tolosae, ac Narbonae, ciuitatibus Galliae, prouinciae Romanorum, & Hispaniae citeriori; habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum siti. pag. 77.

Suessii, populi Germaniae, quos coniectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi, ac Sedunensi agro finitimos, & inter Celtas, Heluctiosq. annumerari; siue forte Sutesenses esse, qui cum Turicensibus quondam Heluctijs nostra memoria bella gessere; uel Sueffii, id est Sueui. nam, cum singulis annis domo Sueuorum media pars excederet, forte diuersas sibi ad habitandum regiones delegerunt. Ex quibus forsân sunt illi maritimi, qui Daciae, & Noruegiae sunt finitimi, ac qui circa Lepontios Raetosq. habitabant; idem fere nomen Sueuorum habentes; a Sueuo monte; qui, ab ortu solis Germaniae initium faciens, ad Cim-

brorum usque promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Suessiones, populi inter Belgas, fratres, & con- sanguinei Rhemorum, eisq. attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod hodie est ciuitas, Bratuspantioq. erant finiti; agros feracissimos, & latissimos fines habebant, apud quos rex fuerat totius Galliae potentissimus, qui etiam Britanniae regnum obtinuerat, VII opida in Sueffionibus habens. Tempore autem Caesaris regnabat Galba; multiq. Gallorum reges usque post Magni Caroli tempora diu in Belgica regnasse, & Coronam apud Sueffiones ac cepisse, leguntur. Ciuitas est Episcopalis, nomen retinens in prouincia Rhemen. prima suffraganea, & in Regno Francorum sita. pag. 43. & 240.

Suenorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam c. pagos habens, et maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. Inter hanc gentem sunt Vlma opidum, ciuitatesque, et loca insignia multa. Bauariae natus est principatus, & Austriae Ducibus, ac Marchionibus Badensibus, Comitibus de Wirtemberg, alijsq. Principibus ecclesiasticis, & saecularibus subiecta, qui, ut olim, referente Caesare, principes regionum, atque pagorum sunt, & in pace inter suos ius dicunt, controuersiasq. minuunt. pag. 39. 40. 84. & 86.

T

TAMESIS, fluuius in Anglia, fines interiores regionis a maritimis ciuitatibus diuidens, a mari circiter passuum mil. octoginta. Id uno omnino loco pedibus, atque aegre, transiri potest, & in mediterraneis illius locis insulae oriens, nauigabilisq. Oceanum influit. Tamisa, uulgo. pag. 114. & 117.

Tarbelli, populi in Aquitania, proximi Eigerionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Tarusatibus, Hispaniae citeriori, in Regno Francorum siti. pag. 80.

Tarbiacos, in finibus Agrippinensium populos, non memorat Caesar, sed Tacitus.

Tarusates, populi Aquitaniae, proximi Vocontijs, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori. Hos coniectura est, fuisse populos Tursae, quae ciuitas est Episcopalis in prouincia Auscitana, & Francorum Regno sita. pag. 77. & 80.

Tasandrum, opidum in Leodiensi dioecesi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tauciaci, (alias, Rauciaci) populi Germaniae, proximi Nemetum, et Heluetiorum finibus, a quibus silua Hercynia oritur. & forte erant Rauraci, qui proximi Heluetijs circa Basiliensium fines habitabant: hi tamen Hercyniae siluae non erant proximi, sed Baceni siluae, quae Nigra Dicitur,

Tt 3 inter-

interfluente tamen Rheno. Vide, Rauraci.

Tectosages, populi olim Galli, fertilissima Germaniae loca circa Hercyniam siluam occupauerunt, atque ibi confederunt, summam iustitiae, & bellicae gloriae opinionem habentes, in ea inopia, egestate, & patientia, qua Germani, permanentes, eodem victu, & cultu corporis utentes. His sorte Francones, Germaniae populi, eisdem locis proximi successerunt; a quibus Franconibus postea cis Rhenum transseuntibus, & Galliam occupantibus, uelut priscum, propriumq. solum repetentibus, citraque Parisios populos sedem eligentibus, Francia dicta est, ut plerisque placet. Ex his Tectosagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum dux, in Gallograecia strauit, et uicit, triumphumque retulit. pag. 160.

Tenchtheri, Germaniae populi transhenani, qui cum Usipetibus, & magna multitudine hominum, a Suenis diu agitati, & triennio uagantes, Rhenum fluuium transierunt, non longe ab ostio, quo Rhenus ipse mare influit, Menapiorum agros, utramque fluminis ripam incolentium, occuparunt. Quo satis constat, Menapiorum fines, quos plerique opinantur Iuliacenses fuisse, multo, quam nunc, maiores exstitisse. Haec gens, postea Rheno discreta, sollicitauit Vbios, nunc Agrippinenses, ut a Romanis deficerent, initio Imperio Vespasiani. Tacitus. pag. 82.

Teutoni, populi ultra Rhenum fluuium fuerunt, ex quibus, & Cimbris Aduatici suere prognati.

gnati. Apud quorum loca, cum id flumen in Galliam uenientes transiissent, impedimenta cum unius fere legionis praesidio reliquerunt. Vltus autem Teutonos credit, qui Franconiam, & Bauariam, Germaniae regiones, eisq. finitimas terras inhabitant. Vulgus uero omnes citra, & trans Danubium populos appellat Teutonos. Hi forte, suis finibus quondam pulsati a Sueuis, qui quamlatissime agros desertos possidere gloriabatur, sese Cimbris sociarunt, cum quibus a Romanis, duce Mario, caesi sunt, quos Pomponius Mela Albi flumini, Cimbrisque, Hermonibus, & Sarmatis propinquos transdit: Teutonos tamen eos esse, qui trans Domitium ad dextram eius inhabitant, plures scripsere, inter alpes scilicet Italiae imminentes, & Danubij alueum incolentes. Dicti autem forte sunt a Tuiscone, eorum Rege, Manni filio, ut sentit Tacitus lib. de situ Germaniae. Italica, ac Gallica lingua alludunt.

Tigurinus, pagus, & populi eius quartam partem Helueticae continebant, ac inter Celtas erant. Inde forte coniectura est, eos esse, qui nunc Turingum cum agro adiacenti apud Sulenses, Basilienses, Constantienses, incolunt. pag. 8. & 9.

Tolosates, populi Galliae prouinciae, finitimi Narbonensibus, & Santonibus, nec longe a Sontiatibus, populis in Aquitania, nomen retinent. Ciuitas est metropolis, Francorum Regi subdita. pag. 7. 75. & 178.

Treveri populi inter Belgas, in confinibus Germania,

maniae, finitimi Neruijs, Menapijs, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, idest, Metensibus, & Rheno flumini usque in pontem, quo Caesar transiecit exercitum, quae pars nunc est Colonienfis dioecesis. Fere autem omnes Treuiri, Germanica lingua utuntur; & nisi exercitu coacti, imperata non faciebant. Nam ciuitas, prope Germaniae uicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum a Germanis differebat. Horum inter Gallos uirtutis opinio erat singularis; & plurimum equitatu, peditatuq. ualere existimabantur: nomen retinent. Situs ciuitatis est natura munitus, & metropolis huius ciuitatis praesul, unus ex electoribus Imperatoris est, qui, proximis his annis legatus a Maximiliano Caesare ad Venetos ueniens, una cum Cardinali Luxemburgensi, re infecta abiit. pag. 26. 27. 57. 69. 108. 141. & 253.

Triboces, seu, Triboci, populi Germaniae, in finibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullensibus, Basiliensibus, Spirensibus, Lingonibus, & Rheno, fere omnes Germanica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis prouinciae Maguntinae: nunc Argentinenfes Latine dicti; quibus uulgaris sermonis cum ueteri satis alludit uocabulum. Hi sunt in regione Alsatia, olim, ut quibusdam placet, Heluetia. pag. 39.

Trinobantes, populi in Anglia, prope firmissimam earum regionum ciuitatem incolentes, mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalutibus,

litibus, Bibrocis, Cassiis, Angliae populi. pag.
118.

Tubantes, Germaniae populos, qui Phrysiæ partem mari Oceano, Rheno fluuio, ac lacubus proximam, saltibus, & paludibus abundantem, incoluerunt, quam antea Manni populi habitabant, non memorat, Caesar, sed Tacitus.

Tulingi, populi erant finitimi Heluetijs, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus; &, ut quidam opinantur, etiam fuerunt incolae Turegiopidi, nunc inter Heluetios siti, quod forsitan tunc ex illorum pagorum numero non erat, in Constantiensi dioecesi habitantes, sed ab Allobrogibus satis remoti. Quidam autem interpretantur Turegum, quasi Duregum, id est duorum regum: & Tulingos credunt nunc Lotharingos esse dictos, nomine composito, ex Lotario eorum Rege, Carlomani stirpe. pag. 4. & 18.

Tungros, Belgarum populos, Tacitus facit. Hi cis Rhenum, & Mosam, inter Eburones, numerantur. opidum est, nomen retinens. olim ciuitas episcopalis. Huius sedes postea fuit ad Leodiensem urbem translata, usque ad cuius opidi moenia, ut plerique uolunt, Oceanus protendebatur, cuius rei quaedam illic uetustatis adhuc monumenta uidentur. Inde Caesar scribit, Eburones fuisse mari proximos.

Turones, populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauensibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas est metropolitana, cuius omnes suffraganei

*sunt in Celtica, et ex maiore parte in Britanniae ci-
terioris Ducatu, nomen retinens, in Regno Fran-
corum sita, quam et Andegauensem urbem D. Hlu-
donicus, Francorum Rex, Britanniae Ducatui de-
traxit: cuius tamen prouinciae omnes aliae, Bri-
tanniae etiam Britonantis, ciuitates remanserunt.*
pag. 62. & 176.

*Tygenos (quin potius, Icenos) populos An-
gliae, quorum Rex Prasutagus, Neronem Impera-
torem heredem instituit. Non memorat Cae-
sar, sed Tacitus.*

V

*VADAM, inter Coloniensem, & Traiecten-
sem urbes locum ultra Nouesium Rheno fluuio,
& cis eum adiacentem in Ducatu Cleuensi situm,
Caesar non memorat, sed Tacitus.*

*Vangiones, populi Germani, inter Belgas nume-
rantur, finitimi Tullensibus, Metensibus, Spirensi-
bus, Maguntinis, ac Rheno fluuio, omnes fere Ger-
manica lingua utentes. Ciuitas est Episcopalis,
Prouinciae Maguntinae, nunc Vuormacienses di-
cti. Alsatiaeq. (olim, Heluetiae, tunc, Galli-
ci; nunc autem, Germanici iuris) adscripti, quo
magis ipsi, & Spirenses, ac Argentinenfes, quin
& Maguntini, tamquam omnes altae Aleman-
niae attributi, & ad ripas Rheni citiores siti, ui-
derentur inter Celtas forsan collocandi, nisi quis
recta*

recta a Matronae fluminis ortu ad Rhenum fluvium Celtas his finibus a Belgis dispartiat; quibus Belgis pari ratione Viredunum, quae ciuitas est Episcopalis prouinciae Treuirensis, in Ducatu Barrensi consistens, adscribitur. pag. 39.

Vascones, in Aquitania populos, Tacitus memorat.

Vatasticam insulam, in fluuio Rheno, finitimam Batavis, & Phrysiis, quae est dioecesis Traiectensis, non memorat Caesar, sed Tacitus. Batavis autem, quos Hollandos dicimus, longe alios esse, certum est, ab illis Hollandis, qui prope Balteum mare, ac Daciam habitant; sicut & alia est, circa id mare, & Daciam, Zeelandia.

Vatuca, seu Ratuca, inter Belgas castellum, quasi in medijs Eburonum finibus, non longe a colle uno, siluis, & tumulo, ac magna conualle, ubi Titurinus, & Aurunculeius Romani hiemantes cum legione una, & v. cohortibus, a II. Eburonum regibus dolis intercepti sunt. Id castellum proximum fuisse Limburgensi, nec longe ab Aquisgranii urbe, uerisimile est: forsan eo loco, ubi est nunc castellum, cui Valcatus Mons nomen est. Vatucae tamen castello, ut Caesar ipse describit, suberat Rhenus fluuius: propterea nonnulli credunt, Vatucam castellum fuisse, ubi nunc est Iuliacum opidum, quod Ducatus est titulus, inter Aquisgranum, & Coloniam, Germaniae urbes cisrhenanas, quod a Iulio Caesare denominari putant, ubi adhuc plura insignia uetustatis monumenta

menta apparent. pag. 165. 167.

Vbi, Germani populi, olim transihenani, quorum fuit ciuitas ampla, & florens, ut est caput Germanorum, qui paullo sunt eiusdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multumq. ad hos mercatores uentitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos Sueui diu, & saepe bellis experti finibus expellere adnixi sunt, & sibi uectigales fecerunt, multoq. humiliores, & infirmiores reddiderunt, in quorum fines Caesar primo trans Rhenum exercitu, per pontem, in Menapijs factum, ducto, uastatis agris Sugambrorum, se recipit. Iterum autem paullulum supra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, pontem in finibus Treuitorum fecit, legionesq. transduxit; cuius pontis ultima pars transihenana ripas *Vbiorum* continebat. Hos esse Agrippinenses, nunc Colonienses, a Claudio Caesare, Agrippinae uiro, acceptos plebisque placet; qui, ut uerisimile est, a Sueuis compulsi, citra Rhenum, hortante Agrippina, urbem condere, & habitare coeperunt: quae ciuitas paullo post cum Romanorum socia esset, ac recens condita, fatali igne, ut Tacitus scribit, consumpta est: & fere eodem tempore simili casu Lugdunum incensum, & dirutum esse constat, ut in Epistolis refert Seneca. *Vbi* igitur, Caesaris tempore, ut coniectura est, loca, ubi Marchiae Comitatus a Duce Cluensi nunc possessus, et *Vuestfaliae* opida sunt, parsq. Ducatus Montensis incoluisse

coluisse praesumuntur, quorum adhuc magna pars ad Coloniensem ecclesiam pertinet. Hos Tacitus, transrhenanos etiam suo tempore fuisse, scribit, quod forte ad utramque Rheni ripam uicos, agros, possessionesq. haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni utramque ripam, sic & Phrysi, & Geldrenses nunc, ad ipsius Rheni ambas ripas, uicos, agros, possessionesq. habebant, & adhuc possident. Quin & aliquando usque ad Rhenum fluuium protensos Saxones fuisse, quibusdam placet. quod facile est, cum quis origine Saxo illic forte aliquid posederit, ut saepe principibus alienigenis hoc diuerso iure contingit. pag. 83. 91. 93. 150. & 151.

Vellauni, populi inter Celtas, proximi Helenis, seu, Helueteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis, quorum sub imperio esse consueuerant. ciuitas est Episcopalis in prouincia Bituricensi, nomen retinens, a multis tamen Sancti Flori ciuitas dicitur. pag. 224.

Vellaunodum, inter Celtas, opidum Senonum, propinquum Agendico, Senonum opido, ac Genabo, opido Carnutum, quod Genabum opidum, pons Ligeris fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nouioduno, opidis Biturigum, in Francorum Regno situm. pag. 180.

Velocasses, populi inter Belgas, Morinis, Nervijsq. finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi hodie Casletenses dicti, in Comitatu

Flan-

*Flandriae, & Francorum Regno, Morinensiq-
dioecesi siti, instar pagi sunt. Hanc prouinciā
repetit Rex Franciae nunc a Duce Burgundiae -
pag. 44.*

*Veneti, populi inter Celtas, ex maritimis ciui-
tatibus Oceanum attingentibus, quae Armoricae
appellantur; proximi Vnellis, Osifinis, Curio-
solitis, Sefunijs, Aulercis, Rhedonibus: hi, ut
quibusdam placet, etiam Vanes dicti sunt, in
prouincia Turonensi, & regno Francorum siti. ci-
uitas est Episcopalis, cuius amplissima erat aucto-
ritas omnis orae maritimae regionum earum in
Britannia Britonante. Sunt praeterea alij qui-
dam populi, Auenionensibus proximi, Venuxi-
uum Comitatum incolentes, patrimonio Beati Pe-
tri subditi. Hos, partem Galliae, prouinciae Ro-
manorum fuisse, quibusdam placet. pag. 62. 66.
67. & 68.*

*Veragri, populi extra Celtas, Belgas, & Aqu-
itanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas,
Montesq. Sancti Bernardi, & Brigam, quos Vera-
grus Rhodanus flumini interlabitur. Caput gen-
tis est vicus, ubi Abbatia, qui Sanctus Mauritius
dicitur, dioecesis Sedunensis. quidquid tamen agri
trans Rhodanum possidebant, Celtis adscribitur.
Per hos ad montes illos, quos Caesar, summas al-
pes, nominat, ex Gallia in Italiam uenientibus
aditus est. pag. 63. Varagri sunt Plinio.*

*Verbigenus, pagus Heluetiorum, inter Celtas.
pag. 19.*

Veromandui, populi, inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Nervijsq. finitimi, nomen retinent, in Francorum Regno siti, at ex magna parte in dioecesi Laudunensi, ac Sueffionensi, & ex toto in provincia Rhemensi, instarq. provinciae habentes, inter quos sunt incolae opidi Sancti Quinctini, quos Rex repetit. Vermandois, a Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag. 44. 51. & 56.

Vesontio, opidum maximum Sequanorum, natura loci munitum, inter Celtas, nunc Comitatus Burgundiae circumsaeptum. Ciuitas est imperialis, ac metropolitana, nomen retinens, mutata littera V in B, ut Romanis, & Vasconibus pronunciandi mos est. Situm habet, qualem Caesar in Commentariis descripsit, praeterquam quod nunc eam idem fluuius ex magna parte intersecat. In illa sunt loca uetusta, qualia Romae, quae Pantheon, Campus Martius, Campusq. Mineruae, uulgo semper Latine dicta sunt, multaq. alia praeae uetustatis monumenta consistunt. pag. 27.

Vetera Castra, hibernorum Romanorum locum, citra, & prope Rhenum fluuium, amplum habentem uallum, cuius pars in collem leniter exurgens, pars equo aditur. Vbi opidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu uultus amnis, & latitudo camporum inter ciuitates Traiectensem, & Colonensem, quibus hibernis obsideri, premiq. Germanias Caesar Aug. crediderat. non Caesar, sed Tacitus refert. In Cleuensi Ducatu situm.

Vienna,

Vienna, ciuitas metropolis in Gallia, prouincia Romanorum, nunc Delphinatus, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam fluuius Rhodanus praeterfluit, ad eius citeriores ripas sita, proxima Aruernorum finibus, dispartiente Rhodano, Aeduum finibus Caesaris tempore, ad quos Matisco opidum, nunc ciuitas, pertinebat, hodie Lugduno ciuitati finitima, beneq. sita. pag. 179.

Vindonissae, locum prope Maguntiam, urbem cisrhenanam. non Caesar, sed Tacitus, refert.

Vnellii, populi inter Celtas, ex maritimis ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Andibus, Venetis, Osismis, Lexobijs, Curiosolitibus, Seguntis, Aulercis, Rhedonibus, inter ciuitates Armoricas numerati, in prouincia Turonensi, & Francorum Regno siti. pag. 62.

Vocates, inter Aquitanos, proximi Tarusatis, Sontiatibus, Tarbellis, Bigerrionibus, Garinensi, Garitibus, Cocosatibus, & Hispaniae citeriori, in regno Francorum siti. ab his forte Vascones dicti. Hoc coniectura est, fuisse Vesaticos. Ciuitas est Episcopalis, in prouincia Auscitana, in Francorum Regno sita, quos Vasatenses dicuntur. pag. 86.

Vocetius mons in Heluetijs, quem Caesar non memorat, sed Tacitus.

Vocontii, populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum; Centronibus, id est, Tarentasis, finitimi, & Allobrogibus, ultra Alpes Graias, quibus hodie Mons Cinerum, sive

Cine-

Cinesius, nomen est. Hos *Isara* fluvius alluit, *Vasatium*, Gallice. pag. 7. & 77.

Volcae, populi provinciales, non longe ab *Arcomicis*, seu, *Arecomicis*, qui nunc *Aurasienses* sunt, *Tolosatibus*, *Narbonensibus*, *Massiliensibus*, *Gabalibus*, *Cadurcis*, *Heluys*; ac *Ruthenis*, extra *Celtas*, *Belgas*, & *Aquitanos*. Hos *Rhodanus* fluvius alluit, posthac *Ligusticum* mare influit. *Aremici*, aut *Arecomici*, pridem, a nonnullis; nunc *Auenionenses* dicti. Civitas est *Episcopalis* provinciae *Arelatensis* olim, nunc vero *Viennensis*, maiorum nostrorum memoria patrimonio *Beati Petri*, emptionis titulo, addita. Hic *Romani Pontifices* Sedem, magno totius *Italiae* incommodo, maiore urbis *Romae*, tenere, LXX. & amplius annos, donec felicissimo euentu *Italiae* restituti *Pontifices*, ad hanc diem manserunt. pag. 178. & 216.

Vogesus, mons, in finibus *Lingonum*, a quo *Mosa* fluvius profluit, non longe a fonte *Matronae* fluvij, in *Francorum Regno* situs. pag. 87.

Vsipetes, *Germaniae* populi *transrhenani*, qui cum *Tenchtheris*, & magna multitudine hominum, a *Suevis* diu agitati, & triennio vagantes *Rhenum* fluvium transierunt, non longe ab ostio, ubi in mare influit, & *Menapiorum* agros utramque fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc constat, *Menapiorum* fines, quos plerique opinantur *Iuliacenses* fuisse, multo latiores, maioresque existisse, & agros *Ducatus Montensis Rhe-*

ni ripis ulterioribus adiacentes, ac etiam Elinen-
sis possedisse. pag. 84. & 91.

Vualis, seu Vacalos est pars fluij. Rbeni, quam
Mosa fluminis recipit ante, quam in Batavos, &
mare Oceanum fluat, & est dioecesis Traiectensis,
prope Nouiomagum opidum, & Traiectensem
urbem Episcopalem, nomen retinens. pag. 87.

Vxellodunum, opidum in finibus Cadurcorum,
inter Celtas, non a longe Gallia, provincia Roma-
norum, monte, egregie loci natura munito, si-
tum; cuius partes omnes praeruptissimis saxis dif-
ficili adscensu, & flumine infimam uallem diui-
dente, totum paene montem cingente, praemuni-
tae erāt. sub cuius etiam muro magnus fons aquae
perrumpebat, ab ea parte, qua fere pedum CCC.
intervallo fluminis circuitus uacabat. Vide Cae-
sarem de bello Gallico lib. 11 x. pag. 257.

A TQVE haec de Gallorum, Gallisque, qui
 aut proximi, aut finitimi sunt populis,
 ita perstrinximus, ut, quamuis uetustate
 illusti, are pro uirili consilium fuerit, multa tamen
 inserta quoque sint, quae tempore haec recentiora,
 mores, & uiros, ac res praeclare gestas ab ijs ex-
 plicent. Nec tamen singula persecuti sumus, sed
 summas rerum, & ex his illustrissima quaeque li-
 bauimus. Nam, si aliarum quoque gentium,
 quae toto orbe nunc degunt, nominum mutatio-
 nes, fortunae uarietates, mores, locorum diuer-
 sas appellationes, aut fluminum, nires, res gestas
 ad hanc normam dirigere uoluisssem; id sane & o-
 perosum nimis, ac immensi paene operis fuisset, &
 consilij obliti nostri uideremur: quippe qui ab ini-
 tio Caesarem tantum, aut Tacitum, & Gallos,
 ac finitimas his gentes hoc nostro indice complecti
 uoluerimus, reliquum operis & in aliud tempus,
 & in alias commentationes reiecerimus. Illud ad
 monuisse diligentem lectorem uolo, multa illum
 ex uaria historiarum lectione collecturum, quae Eu-
 ropam, & Asiam, ac Africam, saltem oram li-
 toralem, notiora nobis factura sint. Nam, ut ut
 terius penetres, haec legis Mahometanae diuersi-
 tas a Christiana pietate prohibet: sed & ipsa orbis
 parens, gentium omnium regina, Italia, tantas
 mutationes sensit, ut uix nomen ullum retineat,
 quod olim habuit. Quis enim nescit, eam Italiae
 partem, quam Samnites, Apuli, Graeci, Campani
 olim tenuere, totam nunc in Regni Neapolitani
 nomen

nomen abuisse : quod olim Latium, nunc Campaniam, aut terram Romanam ; quae Gallia cisalpina, in Lombardiam ; quae Venetia, in Marchiam Tarusinam ; quae Flamina olim, nunc in Roman diolam esse mutatam ? Iam, quae priscis illis temporibus clarissima opida fuerant, aut penitus concidere, aut in uicus abiire, successereq. omnino cum aliae gentes, tum aliae quoque nominationes diuersissimae. Lirim enim, a ueteribus amnem dictum, iam DCC. ab hinc annos a Gariliano castello, quod Saraceni munitissimum propugnaculum sibi construxerant, Garilianum appellamus. Ticinum, olim, nunc Papiam, a Pappio quodam, Gallorum duce. Fregellae ipsae in Campania in Pontem Curuum mutatae. Egnatia Apuliae, Iuuenatium a nobis dictum. Anienum ipsum patrem, Tiberonem accolae uocant. Sipus, illa saepiarum captura celebris, & inde nomen adepta, nunc Manfredonia uulgo, a Manfredo, Secundi Federici Imperatoris filio dicitur. Verum longius, quam par forsitan erat, euagati sumus. Cetera sibi lectoris diligentia pariat, aut in altiori otio a nobis expectet.

SCHOLIA
ALDI. MANVTII
P. A V L L I . F.
ALDI. N.
IN. C. IVLIVM. CAESAREM

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
AND
THE
ZOOLOGICAL GARDENS
OF LONDON

1871

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF LONDON
AND
THE
ZOOLOGICAL GARDENS
OF LONDON

HIERONYMO
MATTHAEIO
ROMANO

PROTONOT. APOSTOLICO
AC. VTRIVSQ. SIGNATURAE
REFERENDARIO

ALDVS . MANVTIVS
PAVLI . F . ALDI . N.
S . P . D.

AGNA sana inter Mortales dubitatio semper fuit, atque adeo maxima, HIERONYME. MATTHAEI, Bellica ne uirtus, an Litterarum praestantia, primas sibi uindictet. & id quidem iure dubitatur. nam, si Militiam spectemus, qua in re magis non modo uires nostras, uerum etiam prudentiam, ostendere possumus? ea ingenium acuit, praeterita nobis ante oculos ponit, ex aliorumq. euentis, ut quisque prospere, uel aduerse, ceciderit, consilium capere nos docet.

docet. Sin autem litteras perpendamus,
eae nos belli, domique, ornant, & ita qui-
dem ornant, nihil ut paene sine ijs esse,
ac prorsus non esse, uideamur. Equi-
dem, si in huiusmodi controuersia iudi-
cium mihi meum proferendum esset, ita
statuerem: Cum aliquam litteratum pos-
se esse constet sine Militiae cognitione,
Ducem in Militia mihi nullum probari
litterarum expertem, unde & pruden-
tiam, & cetera ornamenta, sibi compa-
rare possit. Hoc ego ita statuerem; nec,
ut arbitror, qui sententiae meae subscri-
berent, spectatae homines auctoritatis
deessent. Qui uero non tantum littera-
rum sit expertus, uerum etiam ea sit pru-
dentia praeditus, ut ipse alios facillime,
suo exemplo, docere possit; (quam qui-
dem litterarum adminiculo apprehende-
rit) eum ego tantum non admirandum,
nedum probandum, iudico. Hinc mul-
tos cernimus in litterarum cognitione
praestantes, haud ita tamen in Militia
multos. Rerum enim usum qui habeat,
uix quemquam reperias, qui idem litte-
rarum in studijs uersari commode pos-
sit. magna tractans, humillima haec re-
nutat,

putat, indignaq. prorsus ea auctoritate,
quam ex maximis maximarum rerum ne
gotijs sibi inter homines acquisiuerit.
Nec tamen, cum paucos reperiri dixe-
rim, nullos dixi. Multos enim apud ue-
teres illos, multos Patrum quoque no-
strorum memoria, fuisse accepimus. At-
que apud ueteres quidem, cum pluri-
morum facta a Scriptoribus, summa cum
dignitate, recenseantur; quis umquam
ALEXANDRVM illum MACEDO-
NEM obliuiscetur? quis non eius imagi-
nem, plurimarum uirtutum laudibus re-
fertam, semper ante oculos habebit? Is
uere ostendit, quantum Litterae non so-
lum ornamenti, uerum etiam adiumen-
ti, Militiae afferant: cum tantum pru-
dentia ualuerit, ut totum paene terra-
rum orbem, decem annorum spatio, non
dum XXXIII. aetatis annum egressus,
subegerit. Doluisseq. is fertur, cum Pa-
ter populos quosdam debellasset, nihil
sibi reliqui remansurum, quo uirtutem
suam posteris prodere, suoq. nomini im-
mortalitatis gloriam comparare, pos-
set. Hunc sibi proponere, hunc specta-
re, huius uirtutes admirari, debet, quis-

quis in bello gloriam aucupatur. si enim, exemplar dum nobis in aliqua re proponimus, non id assequimur, uerum ut plurimum inferiores eo sumus: quis non optimum sibi imitandum statuatur? Hoc fere semper euenire, non solum apud Scriptores legimus, uerum etiam singulis in rebus nobis licet obseruare. Verumtamen quidam etiam, praeclara quadam ingenij ui, summoq. studio, id effecerunt, ut, dum quos conantur imitari, non tantum assequantur, uerum etiam longe ijs superiores esse dignoscantur. De Graecis ALEXANDRVM nominaui: qui, sua uirtute, Inuidiam, immane monstrum, superauit. De Latinis autem, ac Romanis hominibus, (ut multos omit- tam, summa dignos laude, atque admiratione) C. IULIVM. CAESAREM, praecipuum Romani nominis ornamentum, ea semper prudentia praeditum fuisse censui, quae Felicitas a nonnullis appellari posse uideatur. Videmus illum ea facilitate multos superasse Populos, ad quam alijs ne adspirare quidem licuit. Bellum contra Heluetios, & contra Ariouistum, Regem Germanorum,

norum, gessit; contra Belgas pugnavit; quibus devictis, & Neruios, & Aduaticos, in potestatem suam redegit; Sedunes in Alpibus uicit; postmodum Venetos, Vnellos, Aquitanosque, debellavit; Morinos, Menapiosque, aggressus, contra Germanos egit; Rhenum transiit, Pontemq. miro artificio construxit; deum, in Britanniam profectus, Britannos expugnauit, iterum Rhenum pertransiit, contraq. Ambiorigem bellum profectus, cum Vercingetorige pugnavit; Auaricum, Alesiamque, obsedit, & expugnauit. Neque his contentus, eum se Imperatorem, occasione civilis belli, praestitit, qualem post V. C. nemo umquam uiderat; Caesarem scilicet. Praeterea, quid ille non effecit, quod cum ALEXANDRO merito conferri non possit? Hic eas res gessit, quas qui legerint, summa incenduntur cupiditate eum imitandi; ea scripsit, quae homines, siue res gestas, siue prudentiam, atque sermonis elegantiam, spectent, admirari potius, quam imitari possint. ut uerissimum omnes iudicent Ciceronis de eo iudicium. Eius ego lectione cum miri-

quis in bello gloriam aucupatur. si enim,
exemplar dum nobis in aliqua re propo-
nimus, non id assequimur, uerum ut plu-
rimum inferiores eo sumus: quis non o-
ptimum sibi imitandum statuatur? Hoc fe-
re semper euenire, non solum apud Scri-
ptores legimus, uerum etiam singulis in
rebus nobis licet obseruare. Verumta-
men quidam etiam, praeclara quadam in-
genij ui, summoq. studio, id effecerunt,
ut, dum quos conantur imitari, non tan-
tum assequantur, uerum etiam longe ijs
superiores esse dignoscantur. De Grae-
cis ALEXANDRVM nominaui: qui,
sua uirtute, Inuidiam, immane mon-
strum, superauit. De Latinis autem, ac
Romanis hominibus, (ut multos omit-
tam, summa dignos laude, atque ad-
miratione) C. IULIUM. CAESA-
REM, praecipuum Romani nominis or-
namentum, ea semper prudentia prae-
ditum fuisse censui, quae Felicitas a non-
nullis appellari posse uideatur. Videmus
illum ea facilitate multos superasse Po-
pulos, ad quam alijs ne adspirare qui-
dem licuit. Bellum contra Heluetios,
& contra Ariouistum, Regem Germa-
norum,

norum , gessit ; contra Belgas pugnavit ; quibus deuictis , & Neruios , & Aduaticos , in potestatem suam redegit ; Sedunes in Alpibus uicit ; postmodum Venetos , Vnellos, Aquitanosque, debellauit ; Morinos, Menapiosque, aggressus, contra Germanos egit ; Rhenum transiuit , Pontemq. miro artificio construxit ; deum , in Britanniam profectus , Britannos expugnauit , iterum Rhenum pertransiuit , contraq. Ambiorigem bellum profectus , cum Vercingetorige pugnavit ; Auaricum, Alesiamque, obsedit , & expugnauit . Neque his contentus, eum se Imperatorem , occasione ciuilis belli , praestitit , qualem post V. C. nemo umquam uiderat ; Caesarem scilicet . Praeterea , quid ille non effecit , quod cum ALEXANDRO merito conferri non possit ? Hic eas res gessit, quas qui legerint, summa incenduntur cupiditate eum imitandi ; ea scripsit , quae homines , siue res gestas , siue prudentiam , atque sermonis elegantiam , spectent , admirari potius , quam imitari possint . ut uerissimum omnes iudicent Ciceronis de eo iudicium . Eius ego lectione cum miri-

fice delecter, ceteros etiam summope-
recupio, in hoc, non tam meum, quam
doctissimorum uirorum, iudicium se-
qui. in quauis enim facultate abonde
omnibus satisfaciet. Is cum ex Aedib.
nostris denuo emittendus esset, commit-
tendum non putaui, ut, cum multum in
aliis Scriptoribus laboris impenderim,
meam in hoc diligentiam possit quis-
quam requirere. Quantum igitur potui,
elaboraui, ut emendatior prodiret, quam
usquam antea. Quod si non plane asse-
cutus fuero, non tamen laborem meum
irritum prorsus esse, iudicandum; qui, si
non omnia, multum certe praestiterim.
Absoluta propemodum editione, meq.
de inscribendo libro, Patriaeq. reddendo
cogitante; ecce peropportune se nobis
obtulit IULIVS. IACOBONIVS,
quem, in Italiam ex Pannonia; Germa-
niaque, redeuntem, Venetijs mecum com-
morari aliquantis per uolui, ut, qua iuue-
nis doctissimi, meiq. amantissimi, fami-
liaritate, & uirtute, plures annos Romae
usus sim, eandem nunc longo satis in-
teruallo regustarem. Is igitur, cum ego
ei meum de CAESARE consilium com-
munica-

municarem, nihil affirmavit posse a me
hoc tempore fieri aptius, aut laudabilius,
quam si, CAESAREM cum ederem,
measq. in eum Annotationes, Romano
homini dicarem. Cum uero simul no-
biscum reputaremus, cui dandus esset,
tu praecipuus nobis occurristi, cui ma-
iora omnia debentur. Tu, antiquissi-
ma MATTHAEIORVM Familia natus,
summae uirtutis, magnae cognitionis,
quid non te ipso, tuisq. maioribus, di-
gnum praestas? quid ue praeteris, in quo
solidae uirtutis lumen aliquod appareat?
Nam, quod ad antiquitatem, splendo-
remque, Familiae attinet, summum le-
gimus Pontificem, INNOCENTIUM
III, ante annos CDL, ex ea prodijisse. ne-
que tantum hoc legimus, uerum & il-
lud: Patrum nostrorum memoria fuisse,
qui, eius nobilitate allekti, uestram
affinitatem appetierint. Quaecum am-
pla sint, nolo tamen in eis recensendis
multus esse, ne, dum maiorum tuorum
facta expono, uirtuti iniuriam faciam.
Tu enim, HIERONYME. MATTHAE-
I E, tu is es, qui, uel si nulla tibi nobili-
tas esset, (quae certe summa est) Igno-
bilitatem

bilitatem ipsam illustrare posses, nobilissimamq. efficere. Tu, adhuc adolescens, in Patria, es assecutus, ut Pontifici Max. (cui uero Pontifici? ei, qui uirtutem in omni uita plurimi fecit; in eaq. ornanda nullum sibi modum statuit) gratus esses, itaq. gratus, ut, cum de aliis, tui similibus, recte sentiat, de te eum optime sentire omnes intelligant. Hinc augurantur omnes, si diutius ei uita contigerit, quod quidem summis precibus a Deo nobis petendum est, ut, quae optima, sanctissimaque, coepit, ad exitum perducere possit, ea tibi summum Pontificem delaturum, quae uel maxima ab omnibus recte iudicantur. Quis autem aliter sentiat, te, tuamq. uitam, inspiciens, tuos mores intuens, totum denique exanimans. Verum optime intelligo, non eum me esse, qui tuas uirtutes praedicare possim, praefertim quae Epistolae modo uix, aut ne uix quidem, comprehendi possint. Finem igitur imponam, ne laedam modestiam tuam. Is enim es, qui, tua merita nominari, non facile patiaris. Hoc unum non omittam: Tibi me semper, tuisq. uirtutibus, ita deuinctum fore, tam
quam

quam si unus de tuis essem ; idq. me non
hoc praecipue officio uoluisse ostendere ;
uerum alia cum hoc tempore deessent, no
luisse committere, ut interim signum ali-
quod, etiam si minimum, propensi ad te
colendum, amandumque, animi deesset.
Vale. Venetijs, Kal. Nou. ∞ D. LXX

quod in hunc modum est: *quod in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*
et in hunc modum est: *et in hunc modum est*

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . I

p. I. [NGVA,] uide Strabonem, lib. VI.
I [NSTITVTIS, legibus] uide Cae
sarem ipsum, lib. VI. de bell.
Gall. Ammianum Marcell. lib. XV. & Stra
bonem, lib. II.

3 AMICVS appellatus erat,] Quibus de caus-
sis mos hic fuerit apud Romanos, uide Liu.
lib. I. de Bel. Macedonico.

4 ALLOBROGVM, qui nuper populo R. pa-
cati erant] Cicero, in oratione de prouin-
,, cijs consularibus: C. Pontinius, sortissimus
,, uir, ortum repente bellum Allobrogum, at-
,, que hac scelerata coniuratione excitatum,
,, proelijs fregit, eosq. domuit, qui laceffie-
,, rant, & ea uictoria contentus, rep. metu li
,, berata, quieuit. Ammianus autem Mar-
cellinus, lib. XV. Fabium Maximum, a de
uicta, & prorsus domita, Allobrogum gen-
te, Allobrogici cognomen consecutum esse
scribit.

4 RHODANVS fluit] a Rhodo opido, Rho-
diorum colonia, dictus Rhodanus. Vide
Plin. lib. III. cap. 4. Pomponius uero Me-
,, la, ita de eius ortu, & exitu, scribit: Non
,, longe ab Istri, Rhenique, fontibus Rho-
,, danus surgit, deinde, lacu Lemana acce-
ptus,

„ ptus, tenet imperium : & , cum se per me-
 „ dium lacum egerit, tantus egreditur, quan-
 „ tus uenit. Eius descriptionem uide apud
Ammianum, lib. xv.

5 Iter haberent nullum aliud] magnis placet,
 quod in antiquis legitur : Aliud iter habe-
 rant nullum.

6 AD Idus Apr.] usitatus loquendi genus, A.
 D. idest, Ante diem Quod ab alijs quoque
 obseruatum uideo . Nec tamen placet.

7 FLVMEN est Arar,] Sanconnam dictum hunc
 finium tradit *Ammianus, lib. xv.*

8 MAGNAM partem eorum concidit :] non a
 Caesare, sed a Labieno, eius legato, Tiguri-
 nos superatos esse, tradit *Plutarchus.*

8 Is Pagus appellabatur Tigurinus.] Pagi, in
 „ quit Festus, dicti a fontibus, quod eadem
 „ aqua uterentur . aquae enim, lingua Dorica
 „ πᾶγᾱι appellantur .

9 HIC Pagus unus, cum domo exisset, patrum
 nostrorum memoria, L. Cassium, con-
 sulem, interfecerat] epitome *Liuiana,*
 „ lib. lxxv. L. Cassius, consul, a Tigurinis Gal-
 „ lis, pago Heluetiorum, qui a ciuitate se-
 „ cesserant, in finibus Allobrogum, cum ex-
 „ ercitu, caesus est . milites qui ex ea clade
 „ superauerant, obsidibus datis, & dimidia
 „ rerum omnium parte, ut incolumes dimit-
 „ terentur, cum hostibus pacti sunt . Idem-
 tradit *Orosius, lib. v. cap. 17.* In quo quid-
 dam

dam diuersum a Caesare, & epitome Liuiana, uidere licet.

- 9 SVB iugum miserat.] Festus : iugum, inquit,
 „ sub quo uicti transibant, hoc modo fiebat :
 „ Fixis duabus hastis, super eas ligabatur ter-
 „ tia ; sub ijs uictos discinctos transire coge-
 „ bant. Vide Liuium quoque, initio lib. 1 x.
 ab V. C.

- 10 QV o grauius homines, ex commutatione
 rerum, doleant, quos pro scelere eorum
 ulcisci uelint, his secundiores interdum
 „ res, &c.] Val. Max. lib. 1. cap. 2. Lento,
 „ inquit, gradu, ad uindictam sui diuina pro-
 „ cedit ira : tarditatemq. supplicij grauitate
 „ compensat. Claudianus lib. 1. in Rufinum.
 - tolluntur in altum,

Vt lapsu grauiore ruant.

Et Vetus Poeta apud Arist. Rhet. 1 1.

Πολλοῖς ὁ δαίμων ἔκατ' εὐνοϊανφέρων

Μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ' ἄλλ' ἵνα

Τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανέστερας.

Et Hom. Il. δ.

Ἕϊπερ γὰρ τε καὶ ὡτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσεν,

Ἐκ τε καὶ ὅτε τελεῖ: σὺν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν

Σὺν σφῶσιν κεφαλῇσι, γυναιξίτε, καὶ τέκεσσιν.

- 12 SUMMO magistratui praeerant,] duos ex ea-
 dem familia Vergobretos creari non posse,
 eisq. Aeduum finibus exire fas non esse,
 tradit Caesar, de bello Gall. lib. v 11. pag.
 195. & 196. Quo ex loco, acerrimi uir in-
 genij,

genij, omniumq. litterarum laude praestans, Nicasius Ellebodius Casletanus, Prae erat, hic legendum putat, non, Prae erant.

- 12 AEDVIS libertatem sint crepturi] : fratres enim sunt a senatu R. & consanguinei, appellati. infra. Cornelius quoque Tacitus, „ lib. XI. hist. sic ait : Primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant. Et „ Cic. lib. I. ad Att. Aedui, fratres nostri, „ pugnant. Epit. Liu. lib. LXXI. Aedui, socij „ populi R.

- 13 REPERIEBAT etiam Caesar, &c.] antiquus liber bibliothecae Vaticanae: Reperiebat etiam in quaerendo Caesar, quod proelium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae factum a Dumno rige, atque eius equitibus. Quae melior est lectio, ut mihi quidem uidetur.

- 14 C. VALERIVM Procilium,] ita legi in uetustis & nummis, & lapidibus, non Porcili-um, ostendimus in ORTHOGRAPHIA nostra.

- 15 P. CONSIDIVS, &c.] uide Appianum, lib. I. Bel. Ciu. & in Parthico; & Plutarchum in Sulla, & Crasso.

- 16 Id se a Gallicis armis, atque insignibus, cognouisse.] liber Gryphij praepositionem omit- tit. Et sane uenustius haec legentur, si absit.

16 DECVRIONIS equitum Gallorum,] *Vegetius*, lib. II. cap. 14. *Quemadmodum, inquit, centuria, & manipulus, peditum uocatur: ita inter equites turma. & habet una, turma, equites XXXII. & qui huic praeest, decurio appellatur.*

17 PHALANGE facta,] *Q. Curtius*, lib. III.

Phalangem, inquit, Macedones uocant peditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma conferta sint. Vegetius autem lib. II. cap. 2. non tantum Macedones, uerum etiam Graecos, & Dardanos, Phalangibus usos esse, scribit: & in una phalange IIX. armatorum millia censa esse. De hac autem Germanorum phalange, ita Orosius lib. VI. Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam, coacto in unum agmine, scutisq. supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti undique praestruxerant. Sed, postquam aliqui Romanorum militum, agilitate, audacia, que, insignes, supra obductam saliere testudinem, scutisq. sigillatim, uelut squamis, reuulsis, desuper nudos deprehensorum, detectorumq. humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem dissoluere compagem. Hinc Iuuenalis: Iunetaeq. umbone phalanges. Testudinem Romani dicebant.

17 SCVTIS uno ictu pilorum transfixis,] *Vegetius*,

,, getius, lib. II. cap. 15. Bina, inquit, sunt
,, missilia, unum maius ferro triangulo, uncia
,, rum nouem, hastili pedum v. & semis, quod
,, Pilum uocabant, nunc Spiculum dicitur. Vi
de & Polybium.

18 AB hora vii. ad uesperum pugnatum sit,)

non uideo, cur alij mutarint, Ad uesperam,
cum Plautus Amphitr. (teste quoque No-
,, nio) sic locutus sit. Haec, inquit, illis est
,, pugnata pugna, usque a mane ad uesperum.
,, Et idem Caesar dixit: Acriter utrimque
,, ad uesperum pugnatum est. Et de Bel. ciu.
,, II. Magistris imperat nauium, ut primo
,, uespere scaphas ad litus impulsas habeant.

18 MAZARAS, ac tragulas,] cum Sisenna, apud

,, Nonium, dixerit, Galli materibus, Sueui
,, lanceis configunt. Et: alij materibus, aut
,, lanceis tamen medium perturbant agmen:
non inepte ante me natum repositum uideo a
quibusdam, Materes, siue Materas. Maza-
cem apud Hesychium, hastam Persicam di-
ci, dicunt alij. Tragula autem quid sit, do-
cet Festus: cum dicit, teli genus esse, sic di-
ctum, quod scuto infixum trahatur. Nonius
uero Marcellus Tragulam hastam esse dicit.

,, Ad Herennium iv. Siquis Macedones appel-
,, laret, hoc modo: Non tam cito Sarissae
,, Graecia potiti sunt: aut idem, Gallos si-
,, gnificans, dicat: Nec tam facile ex Italia
,, materis transalpina depulsa est.

18 CIRCITER millia hominum CXXX] centum millia, Plutarchus dicit proelio super-
fuisse. Eutropius autem lib. VI. tradit, Hel-
uetijs, ac eorum socijs, CXLVII. millia in
proelio isto interempta esse. Strabo autem
circiter CD. millia interiysse, & IIX. millia
hominum euasisse.

18 [N nullam partem noctis] Gryphij liber,
Nullam partem noctis. Recte. Sic lib. IV.
,, pag. 72. Maximam partem lacte, atque pe-
,, core, uiuunt. Sic locutus & Cicero lib. I.
- de Off. pag. 19. & Fam. ep. 15. lib. IX. &
Coel. ep. 9. lib. IIX. & Acad. II. & Tusc.
IV. & Ter. Eun.

19 VERBIGENVS appellatur,] alias, Vrbige-
nus. Quidam legunt, Vrbienus, uel, Vrbie-
nus: ab Vrba, antiquissimo Heluetiorum
opido.

19 PRIMA nocte,] Gryphij liber, Prima noctis
uigilia. Quo modo locutus & lib. V. Sed
,, Plaut. Curc. Siue media nox est, siue prima
,, uespera. Et Caesar ipse lib. II. de bel. ci. Ma-
,, gistris imperat nauium, ut primo uespere sca-
,, phas ad litus impulsas habeant. Aemilius
,, quoque Probus, in Eumene, Hisque, inquit,
,, praecipit, ut prima nocte quamlatissime pos-
,, sint, ignes faciāt. Et hic de bel. ciu. lib. III.
,, Postero die Caesar similiter, praemissis pri-
,, ma nocte impedimentis. &c.

19 [N hostium numero habuit,] re uera occi-
dit:

dit : sed mentionem crudelitatis uitare uoluit.

20 BOIOS, petentibus Aeduis . quod egregia uirtute, erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit.] *Caes. lib. VII. de bel. Gall. pag. 179. sic: Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atque inde profectus Gergouia, Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico proelio uictos, Caesar collocauerat, Aeduisq. attribuerat. &c.*

20 LITTERIS Graecis confectae,] *litteris, & sermone. quod Strabonis testimonio probatur. Sic enim lib. IV. Καὶ οἱ Ἕλληνας κατεσκευάζει τοὺς Γάλατας, ὥστε ὁ τὰ συμβάλλουσα ἑλληνιστὶ γραφὴν. Caesar autem, lib. V. pag. 136. Epistolam, inquit, Graecis conscriptam litteris, ad Ciceronem mittit, ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Et lib. VI. pag. 155. de Gallis: In publicis, priuatisq. rationibus Graecis litteris utuntur. Confirmatur & a Iustino, qui, similiter locutus, addit, Sermone. ait enim, lib. XX. in extremo: Facto S.C. ne quis postea Carthaginienſis aut litteras Graecas, aut sermonem studeret, ne aut loqui cum hoste, aut scribere, sine interprete, posset. Cum haec iam scripsissem, & qui aliter sentiant, uideam esse uiros eruditos: retineo tamen sententiam meam, ijs rationibus nixam, quae diligentius consideranti*

sideranti facile patebunt.

21 **V**Ti sibi secreto, in occulto de sua &c.] *in alijs, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tollit haec duo uerba.*

22 **T**RANS DVCTOS plures:] *Cornelius Tacitus, lib. xx. Causa, inquit, Germanis transcendendi in Gallias libido, atque auaritia, & mutandae sedis amor, ut, relictis paludibus, & solitudinibus suis, secundissimum solum possiderent. Idem tradit et Strabo, lib. vii.*

23 **N**ihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere.] *sumpsit hoc a Demosthene, qui simile quid de Stratone contra Midiam narrat. ita autem in eo legitur: Καὶ δεινὸν οὐδὲν εἰργασμένος, ἔσπεκε νυνὶ σιωπῇ, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν καίων ἀπεσπρημένος, ἀλλὰ καὶ τὸ φθεγξαῖν ἢ οὐκ ὑπεῖναι, καὶ οὐδ' εἰδῖναι καὶ ἄδῖναι πέπονθεν, οὐδὲ ταῦτα ἔχουσιν αὐτῷ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.*

24 **V**T ante Cimbri, Teutonique, fecissent] *Valer. lib. v. Entrop. lib. v. epit. Liu. lib. lxxvii. & lxxix. Obsequens, Orosius, Tacitus de situ, & moribus Germanorum, & lib. xx. Histor. & Plut. in Mario. Primum in Galliam uenerant Cimbri, anno dclxl. Caecilio Metello, & Papirio Carbone cos. Tandem C. Mario iv. & v. consule ad Athesim fl. superati sunt, anno dclii.*

25 **UT** aliquem locum medium utriusque colloquio deligerent:] uide *Florum lib. III.* qui hoc diuerse narrat.

25 **SI** quid ille a se uelit,] *Parifini, Si quid ille se uelit. rectius.*

25 **EMOLVMENTO**] *Molimento, legendum esse, ante quinquennium annotatum est in Variarum lectionum libro, ad calcem Caesaris impresso.*

25 **IN** consulatu suo, Rex, atque Amicus, a Senatu app.] *tractatur hoc idem hoc eodem libro, infra, paullo fusius.*

25 **DICENDVM** sibi & cognoscendum, &c. *Phaernus, Discendum, reponit. Ita autem*
 „ locutum Terentium observauit: *Novi, &*
 „ scio. *Potesť ferri, & uulgata lectio. Ut sit:*
Idest, sermonibus ultro citroq. habendis.

26 **INTRA** annos **XIV**] *quidam libri ueteres, In*
 „ *ter. Sic locutus Cic. pro Quinctio: Qui inter*
 „ *tot annos ne appellarit quidem Quinctium.*
Et Titinius, apud Nonium Marcellum:
 „ *Quae inter decem annos nequisti unam to-*
 „ *gam detexere.*

27 **TREBURI** autem Pagos **C. Sueuorum**] *idem Caesar, de bello Gall. lib. IV. adlit,*
Suevos ex centum pagis suis quotannis singula armatorum millia, bellandi causa, e finibus suis educere solitos. De Centum pagis uero Sueuicorum uide & Tacitum de situ, & moribus Germanorum.

28 INGENTI magnitudine corporum Germanos] magnitudinis corporum causam reddens Caesar, infra lib. IV. pag. 82. hanc esse dicit, quod, lacte uicitantes, multumque in uenationibus sint. Et lib. VI. pag. 158. Vita, inquit, omnis in uenationibus, atque in studiis rei militaris, existit: ab paruulis duritiae, ac labori, studet: qui diutissime im puberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc uires, nernosque confirmari, putant. Pomponius uero Mela, lib. III. Qui Germaniam, inquit, incolunt, immanes sunt animis, atque corporibus, et ad insitam feritatem uasle utraque exercent, bellando animos, corpora ad consuetudines laborum: maximo frigore nudi agunt, antequam puberes sint. & longissima apud eos pueritia est.

28 DICEBANT ferre potuisse;] placet, quod Phaernus, ex uetere libro tollit, Dicebant.

28 ATRIBVNIS militum,] Tribunus mil. (ait Vegetius, lib. II. cap. 8.) a Tribu denominatur, tribuendoque iure. qui praest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit, Graece, χιλίαρχος dicitur, quod mille militibus praesit. Duo autem eorum genera esse, tradit idem Vegetius: maiorem, qui per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur; minorem, qui ex labore prouenit.

28 QVI, ex urbe, amicitiae causa, Caesarem

- secuti,] multos nobiles, & claros, adole-
scentes Plutarchus fuisse tradit, qui cum
Caesare in Gallica expeditione, uoluptatis,
lucrique caussa, se illi adiunxerint.
- 28 CAESAREM secuti, non magnum in re mi-
litari usum habebant.] ita legendum non
ut in impressis: ex antiquo Vaticano libro.
Ita quoque olim Parisini.
- 29 VT satis commodè supportari posset, time-
re dicebant,] pro, Ne. Sic Terentius, Hec.
,, act. 1. sc. 2. Firmas hae uereor ut sint nu-
,, ptiae.
- 29 AEQVITATE condicionis] Condicionum,
Gryphij liber. placet.
- 29 QVAM ipse imperator,] hoc de ipso C. Mario
dici, quis non uidet? Alij hoc obseruarunt
a Plutarcho male intellectum. Ita enim ait:
Μητε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχιδαι πολο-
μοις, μήτε αὐτὸς ὁ Μαρίας χείρων στρατηγός.
- 30 AVT ei praescribere, auderent.] alias, Vi-
derentur. male.
- 50 REPRESENTATVRVM] Beroaldus legit,
Tentaturum. Male. Repraesentare, uerbum
Iuris, ualet antedie praestare, facere, soluere.
- 31 PRAETORIAM cohortem] Vegetius, de co-
horte, & quot in Legione fuerint, lib. 11.
cap. 6. Praetoria uero dicebatur Cohors,
quod a Praetore, eius praesidij caussa, num-
quam discederet. Cuius militibus daban-
tur (ut ait Tacitus, lib. 1.) bini denarii in
diem:

diem: cum aliarum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est. x. asses.

31 SEQ. esse ad bellum gerendum paratissimam,] in alijs libris legitur, Paratissimum. Quo modo si legas, dictum erit, ut a
 „ Terentio illud in Eunuchi Prologo: -nunc,
 „ quam acturi sumus Menandri Eunuchum: et
 „ paullo post: Transtulisse in Eunuchum suam
 „ ex Graeca. Referuntur enim, ad, Comoe-
 diam.

33 GRATIA, dignitate, honore, auctiores uelit esse] Auctos, est ad oram Gryphiani libri:

34 DEBERE se suspicari,] Phaernus tollit debere; O. legit, Ea re se susp. pro, Iccirco.

35 MULTIS sese nobilibus, principibusq. populi R. gratum esse facturum;] in his, Catoni Uticensi: Plutarchus enim, in Niciae, & Crassi, comparatione tradit, eum censuisse, Caesarem, cum xxx Germanorum milia cecidisset, hostibus dedi. Quod cum ipse Caesar praeclare nosset, Anticationem edidit.

35 BELLO superatos esse Aruernos, & Ruthe-
 nos, a Q. Fabio Maximo,] epit. Liu. lib.
 „ LXI. Q. Fabius Max. consul, Paulli nepos,
 „ aduersus Allobroges, & Bituitum, Aruer-
 „ norum regem, feliciter pugnavit. Vide &
 Strabonem lib. IV. Plinium lib. VII. &
 Velleium lib. II.

35 AD nostros adequitare;] *Ad*, praepositio,
abest ab antiquis quibusdam. recte.

35 LEGTONIS delectae commissum cum e-
quitatu proelium] *Commissum*, non legi-
tur in uarietate lectionis ad oram Gryphia-
ni libri. rectiusq. abest. Alij delent & par-
ticulam, Cum.

36 M. VALERIVM Procilium,] *Procillum*,
Gryphius, & Parisiensis, & hic, & pag.
40. Procilius autem legi in ueteribus &
nummis, & lapidibus, diximus in ORTHO-
GRAPHIA.

37 GENVS hoc erat pugnae, &c.] *Caesar*, lib.
IV. initio; eadem ferme narrat de equestri
Germanorum proelio; & *Ammianus Mar-*
cell. lib. XV. ubi pugnam Iuliani Caesaris
cum Alemanis describit. Hoc autem pu-
gnae genus ante hoc tempus a Romanis usur-
patum, *Orosius* tradit, lib. IV. cap. 18. quo lo-
co de proelio inter Hasdrubalem, et Roma-
num exervitum, in Italia commissio, ita scri-
bit: Diu incertus belli euentus fuit, elephan-
tis maxime Romanam infestantibus aciem,
qui a militibus R. occisi sunt, quos, a uoli-
tando, Velites uocant. quod genus militiae
paullo ante fuerat repertum, ut lecti agili-
tate iuuenes, cum armis suis, post terga e-
quitum sederent, & mox, cum ad hostem
uentum esset, equis desilirent, & continuo
pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos
adue-

aduecti fuerant, dimicantibus, hostem per-
turbarent.

38 SORTIBVS, & uaticinationibus] & hic
Plutarchum errasse, legisseq. Verticibus,
alijs obseruauit. Eius uerba sunt: Ετιδὲ μάλ-
λον αὐτὸς ἤμελυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν
γυναικῶν, αἰποταμῶν δίναις προσκλῆπεσαι, καὶ
φρυμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τελευτούμεναι προ-
εθέσπιζον ἐκ εἰσάσαι μάχης τίθεσθαι. De sortib.
autem Tacitus de mor. Ger. & lib. xx. Vor-
ticib. tamen Germani utebantur quoque in
quibusdam diuinationib. & sortilegijs, ut
docuit O. Disp. Feud. cap. paen.

38 SI ante nouam Lunam proelio contendis-
sent.] idem a Lacedaemonijs obseruatum,
trahit Lucianus, & Plut. in Caesare eadem,
quae hic Caesar de Germanis, scripsit. Huius
autem rei causam uide infra, apud hunc eun-
dem, lib. vi. pag. 158. eos enim, Deos tan-
tum putabant, quorum opibus inuarentur.
Germanos uero huiusmodi uatibus, seu sagis
deditos fuisse, legimus apud Tacitum, de si-
tu & moribus Germanorum; & lib. x. de
Velleda, & Aurinia, fatidicis.

38 OMNES Alarios &c.] Vegetius, lib. II.
cap. I. Equitum quosdam hinc Alarios dici
putat, quod ad similitudinem alarum, ab
utraque parte protegant acies: quae sane suo
tempore Vexillationes a Velo uocarentur,
quia uelis, hoc est flammulis, uterentur.

- 39 TRIBOCES,] *Plinius lib. IV. cap. 17. & Tacitus de situ, & moribus Germanorum, & Eutropius lib. VI. Tribochos nominat: Ptolemaeus uero Tribonos; mendose, ut opinor.*
- 39 SEDUSIOS,] *Edures, non Sedusii, dicuntur ab Orosio lib. VI. cap. 7.*
- 39 PASSIS manibus,] *Griphij liber ad oram, Crinibus. Vide lib. VII. de bel. Gall. pag. 206*
- 40 MILLIA passuum ex eo loco circiter v.] *Plutarchus stadia C D. scriptura reliquit. ταρπαχοίς σταδία. Octo autem stadia miliarium unum conficiunt. Ex quo legendum L, non v.*

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . II

- 43 SVESSONES] *Ptolemaeus Vessones nominat. Alias, Sueffiones. Nunc, Soissons.*
- 47 SIN minus possent, &c.] *glossema puto uerbum, Possent. quod si absit, elegantius hos sit dictum. Idem alijs post me placuisse, laetor.*
- 48 PER eorum corpora reliquos, audacissime transire conantes, multitudine telorum, repulerunt.] *Per eorum corpora, Belgarum scilicet. Plutarchus autem, Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera, scribit.*

- 52 **TENERIS** arboribus incisus, atque inflexis,] *Q. Curtius, de Mardis, Alexandri*
, exercitum impredientibus, lib. vi. Occul-
, tus, inquit, nexus ramorum, velut laquei,
, perpetua saepe itinera claudit &c. Vide eū
dem Caesarem infra, lib. v. pag. 112. Idem
Morinis, Atrebatibus, Eburonibus, & Me-
napijs tribuisse Strabonem, et alij notarunt.
Eius uerba sunt: Κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐφοδὰς,
συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμνιων λυγὰς, βαταίδεις
ὄντας, ἀνέφραττον τὰς εἰσόδους. ἐστὶ δὲ ὅπου καὶ
σκόλοπας κατέπηπτον. αὐτοὺς δὲ κατέδωκεν εἰς
τὸ βάθην πανήλιοι, τοσίδια ἔχοντες ἐν ταῖς ἔλεσσι.
- 54 **VEXILLVM** proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurrere oporteret.]
extrema haec libenter tollerem, si uetusti ali-
cuius libri auctoritas suffragaretur.
- 54 **SIGNVM** tuba dandum.] *hoc etiam glos-*
sem a puto. non enim hic est locus, in quo si-
gni dati mentio fieri debeat, sed infra, post
cohortationem ad milites. Signo enim da-
to, statim in hostes impetus fiebat. Caes. de
, bel. cin. lib. III. pag. 395. Tuba signum
, dari, atque in hostes impetum fieri, ius-
, sit.
- 55 **NON** modo ad insignia accommodanda,]
quibus ab hostibus distinguuntur. Veget. li.
II. cap. 13. & cap. 17.
- 56 **DECVMANA** Porta,] *post praetoriam por-*
tam sita. Per eam delinquentes milites ad
poenam

- poenam deducebantur. *Veget. lib. I. cap. 23.*
- 56 CLAMOR, fremitusque, exaudiebatur.]
alias, Oriebatur.
- 57 IN his, primipilo P. Sext.] uide, quae anno
taui in Sallustij Iugurtham, de Primpilo.
- 57 MANIOVLOS laxare,] Ouid. Fast. lib. III.
Pertica suspensos partabat lōga manipulos,
Inde Manipularis nomina miles habet.
,, Vegetius, lib. II. cap. 13. Contubernium
,, (ait) manipulus uocabatur, ab eo, quod
,, coniunctis manibus dimicabant. Plutar-
chus in Romulo aliam Etymologiam dicit es-
se Manipuli: sic enim ait: Εκατοστάς ἐκά-
στος ἀνὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ, Χόρτε, καὶ ὕλης ἀγκαλίδας κοινῶς
τῷ περικειμένῳ ἀνέχων, Μάνιπλα ταῦτα Λατί-
νοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκείνου δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατοῖς
μασι τέτους Μανιπλάρους ὀνομάζουσι.
- 57 HYIVS aduentu spe illata militibus,] simi-
lia Plutarchus narrat in Iulio, et Suetonius,
& Val. Max. lib. III. cap. 2.
- 59 EX DC. ad III. Senatores,] quadringentos
tantum fuisse Neruiorum, tradit Plutar-
chus: epitome uero Liniana nonagintaquin-
que, lib. CIV.
- 59 Ex hominum millibus LX uix ad D.] non
D, sed CCC, legitur in epitome Liniana.
- 60 CUSTODIAE ex suis, ac praesidio VI. mil-
lia hominum una reliquerunt.] Gryphian-
us liber, ad oram, Custodiam, & Prae-
sidium. Quod non displicet.

60 PLERVMQVE omnibus Gallis,] *Valerius Palermus, Veronensis, in studijs litterarum non mediocri cum laude uersatus, putat hoc loco pro Plerumque, Plerisque, reponendum. Ut sit, Plerisq. omnibus. Quo modo*
 ,, & *Terentius And. Quod plerique omnes faciunt Adolescentuli. Et Phorm. Ita plerique ingenio sumus omnes: nostri nosmet pac*
 ,, *nitet. Idem Caesar, lib. v. pag. 143. Equites plerumq. omnes (inquit) tela intra ual-*
 ,, *lum coniciebant. Quo etiam loco fortasse legendum, Plerique omnes. Idem post Palermum alijs quoq. placuisse uideo.*

60 TANTI oneris turrim in muros sese collocare confiderent.) *Parisienses, In muro.*

61 NOSTROS praesidia deducturos,) *Nostros praesidia non inducturos, Parisienses. re-*
ctius.

62 IN deditionem, potestatemq. populi R. esse redactas.) *Ditionem, legunt eruditi uiri.*

61 DIES. XV. supplicatio decreta est.) *Idem tradit & Plutarchus. Suetonius autem: Plurimum, quam quisquam umquam, dierum supplicationes impetrauit. Cicero de prou. cons. C. Caesari supplicationem decreuistis, numero, ut nemini ullo ex bello; honore, ut omnino nemini. Supplicia dicuntur a Sallustio. De supplicationibus uero, lege Liu. lib. 2. belli Punici, in principio. Cicero Cat. III. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia*

*omnia puluinaria supplicatio decreta est,
celebratote illos dies cum coniugibus, &
liberis uestris.*

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . III

63 IN Antuates, Veragros,] *Nantuates, uel,
Naniuates, & Varagri, dicuntur a Pli. lib.
III. cap. 20. & Strabone lib. IV.*

67 PROXIMIS Oceano] *Proximus mari Ocea-
no, Parisienses.*

67 IN Venelos;] *In Eusubios, liber Gryphianus,
ad oram.*

67 CETEROS antecedunt:] *reliquos, idem Gry-
phij liber.*

68 RELIQUAEQ. ciuitates,] *Parisienses, Reli-
quaeq. item ciuitates.*

68 QVOD nomen apud omnes nationes] *Ad,
non Apud, Parisienses.*

68 MVLTVM natura loci confidebant;] *quod
hic Caesar Naturam appellat, Ingenium nō
satis proprie dixit Ouidius, Trist. lib. v.
eleg. x.*

,, Nil extra tutum est: tumulus descenditur ipse
,, Moenibus exiguis, ingenioq. loci.

70 CVM ex alto se aestus incitauisset,] *de Ma-
ris exaestuatione, Plinius lib. II. cap. 99.*

et 101. *Quinctus quoque Curtius simile quid narrat de Indici Oceani exaestuatione.*

70 **NAMQUE** ipsorum naues ad hunc modum factae , armataeq. erant] *hunc locum cum Strabonis uerbis & alij contulere: Η γὰρ παχέα τὰ ξύλα , ἀλλ' ἀνέμῳ φερομένων ἐπ' αὐτὸν κατέσταν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ἰσία δορυδρέπανοις . ἢ γὰρ σκύτινα , διὰ τὴν εἶαν τῶν ἀνέμων , ἀλύσεις δ' ἔτεινον ἂν τῷ κάλῳν . πλατυπύγαδε ποιεῖσι , καὶ ὑψήπρυμνα καὶ ὑπόπρωρα διὰ τὰς ἀμπώτης , δρυὸς ὕλης , ἧς ἐστὶν εὐπορία . Διόπερ ἑσπαγόουσι τὰς ἀρμενίας τῶν σαναίδων , ἀλλ' ἀρεώματα καταλείπεσι . ταῦτα δὲ βρύοις διανύττεισι , τῷ τῇ κατὰ πάς νεολκίας καπυρῶσαι τὴν , ὕλην ἡιοτιζομένην , τῷ μὲν βρύοντι τῷ τέρου ὄντος τῇ φύσει , τῆς δὲ δρυὸς ξηρᾶς καὶ ἀληπῆς .*

72 **NON** absimili forma muralium falcium ,] *Ruralium , Parisienses . Dio. lib. XLIX. δορυδρέπανα nominat , hanc historiam narrans . Vide Orosium . Quae autem sit forma muralium falcium , uide Vegetium lib. IV. cap. 14.*

72 **MALACIA** ,] *Μαλακία , mollitiem significat.*

73 **RELIQVOS** sub corona uendidit.] *Gell. lib. VII. cap. 4.*

74 **IN** contemptum Sabinus ueniret,] *Contemptionem , legi in alijs libris , annotatum est & in Varijs lectionibus . Eodem modo dixi & lib. V. pag. 137.*

- 75 SARMENTIS, uirgultisq. collectis,] *alucinatur Dio. lib. xxxix. hanc historiam narrans. Frontinus lib. Stratag. III. cap. 17. Lignis, uirgultisq. dixit.*
- 75 Vt ad bella suscipienda Gallorum alacer, ac promptus, est Animus, &c.] *Liu. lib. x. ab v. C. & lib. IV. Relli Macedonici, idem narrat.*
- 75 ANIMVS, &c. mens, etc.] *Idem de bello Gall. lib. VI. pag. 147. Totus, & mente, & animo, in bellum insistit. Et de Bello Ciu. lib. I. pag. 286. Tanta erat summa rerum expectatio, ut nullus in aliam partem mente, atque animo, traheretur. Et Terentius, And. act. I. sc. I. Mala mens, malus animus.*
- 76 L. VALERIVS, & L. MANILIVS] *hos in historijs non nominari, alij obseruarunt. Vnde reponunt ex Orosio, M. Aurelius, & C. Manilius.*
- 76 TOLOSA, & Narbone.] *Tolosa, Carcasone, & Narbone, Parisienses.*
- 77 VOCONTIORVM, & Tarusatum] *Vocationum, primus reposuit Sabellicus.*
- 80 VIX. IV. parte relicta.] *xxxix millia caesa esse, ait Orosius.*
- 80 FLVSTATES,] *Volaterranus reponit, Flussates, quod sua quoque tempestate fuerint Comites de Flusso. Fulvius Ursinus, doctissimus uir, mihiq. summa familiaritate coniunctus, Elusates, & ex Plinio, & Claud. in*
Ruf.

DE . BELLO . GALL.

„ *Ruf. - muros inuadit Elusae.*

80 *Eo exercitum adduxit.] Duxit, Parisienses.*

81 *SUB pellibus] pro, sub tentorijs, quae pelli-
bus constabant. sic enim interpretantur eru*

„ *diti iuri. Valerius lib. II. cap. 7. Ne ue*

„ *tentorium ex pellib. haberet. Tacitus lib.*

„ *XIII. Retentusq. omnis exercitus sub pelli*

„ *bus, quamuis hieme saeua, adeo, ut obducta*

„ *glacie, nisi effossa humus tentorijs locum*

„ *non praeberet. Hirt. de bell. Afr. Perquam*

„ *pauca sub pellibus dequiescebant. Liu. lib.*

„ *XXIII. Vbi primū sub pellibus haberi coe*

„ *pti sunt.*

IN . C . IULII . CAESARIS

DE . BELLO . GALL.

LIB . IV.

82 *VSIPITES,] Vsiptij dicuntur a Tacito.*

82 *RELIQVI, qui domi remanserint, se, at-
que illos alunt.] placet, quod est in quibus-
dam antiquis: Reliqui, qui domo manser-
runt, pro se, atque illis colunt. Vt refera-
tur ad id, quod mox sequitur: Sic neq. agri
cultura intermittitur.*

83 *NEQVE vestitus, praeter pelles, habeant;]
Habeant quidquam, Gryphianus liber. recte.*

83 *ET lauentur in fluminibus.] idem tradit
lib. II. pag. 158. Mela quoque, lib. III*

*eos magnam curam in natando ponere , etiā
saenissima hieime, scribit.*

- 83 QVAM LATISSIME a suis finibus uacare a-
gros:) uide eundem Caesarem, lib. VI. pag.
159. Et Mela, Germani, inquit, ut circa i-
psos, quae iacent, uasta sint, curant.
- 85 CONDRVSONVM,) Condrusos nominat idem,
lib. VI. pag. 164.
- 85 QVAE appellatur Vacalos,) Gryphianus li-
ber, Vualis: quo modo nominatur & a Ta-
cito, Hist. lib. II. in initio: etsi in Tacito le-
gatur & Vahalis.
- 87 MEDIOMATRICVM,] Mediomatricorum,
Parisenses. Ita eos Strabo nominat. quam-
uis Ptolemaeus, *Μεδιματρικες*. Idem lib.
VII. pag. 224. Mediomatrices appellat.
Quo in loco uariant Lugdunenses.
- 87 TRIBOCORVM.] Triboces idem dixit supra.
90 CDXXX.] CD, Plutarchus.
- 91 SICAMERORVM] Sycambros, a similitudi-
ne Germanici uocabuli Sygenberger dictos,
facile crediderim. Vnde a Ptolemaeo, *Σύ-
γαμφοι*, dicuntur.
- 92 IMMISSA in flumine.] In flumen, Pari-
senses.
- 95 BREVISSIMVS in Britanniam transiectus.]
Dio. lib. XXXIX. ait stadia CDL: idest,
millia passuum sex & quinquaginta.
- 97 VT quam celerem, atque instabilem mo-
rum haberent,] Ut quia celerem, Pari-
senses.

sienses. recte.

102 CVM se inter equitum turmas insinuaue-
re, & ex essedis desil.] *Insinuauerint, ex
ess. Parisienses.*

102 PEDITES proeliantur.] *Pedibus proelian-
tur, antiquus liber: Sic supra, 83. Ex equis
desiliunt, ac pedibus proeliantur.*

IN . C . IVLII . CAESARIS DE . BELLO . GALL.

LIB . V

106 MAGIS magnos ibi fluct.] *minus magn-
Gryphianus liber, ad oram. recte.*

106 IN alio mari uti affluerant.] *In reliquis
utimur maribus, Gryphius, & Parisien-
ses. Praeterea Prisc. lib. VII. hanc lectio-
nem agnoscit.*

107 TRASMISSVM a continenti.] *Transmis-
sum, non legitur in uetere libro. & sane re-
cte abest.*

108 OMNIBVS rebus ad Britannicum bellum
comparatis,] *Omnibus ad Britannicum bel-
lum rebus comp. Parisienses. Pleniore nu-
mero.*

110 CORVS uentus.] *ab alijs dicitur, Caurus.
Graeci, Αργείνος. Gell. lib. II. cap. 22.*

111 AD solis occasum] *Strabo lib. IV. Νύκτωρ
δ' ἀνίχθη καὶ τῇ ὑστερίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην*

ἄραν τ' καὶ ἑκοσὶ σάββας τῆς διαπλῆτελούς.

114 PLUMBUM album] *Plinius lib. xxxiv. cap. 17.*

115 OMNES uero se Britanni luteo inficiunt, quod caeruleum efficit colorem.] *alij alia. Mihi, Glasto, non displicet; cum uideam, Plinium haec dicere, lib. xxi. cap.*

„ 1. Simile, inquit, plantagini Glastum in
 „ Gallia uocatur: quo Britannorum coniuges,
 „ nurusque, toto corpore oblitaе, quibusdam
 „ in sacris & nudae incedunt; Aethiopum co-
 „ lorem imitantes. De hoc autem Britanno-
 rum more pingendi corpora, uide et Herodia-
 num ad finem lib. i. Lutro, reponit O.

119 OPIDVM autem Britanni uocant, cum fil-
 uas impeditas uallo, atque fossa, munie-
 runt,] *idem propemodum de Germanis nar-
 rat Herodianus, lib. vii. Strabo uero lib.*

iv. Πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοί. περιφράξαν-
 τες γὰρ δένδρεσσι καταβεβλημένοις, ἐκρυχωρῶ κύ-
 κλον καὶ αὐτοὶ ἐν ταῦτα καλυβτοποιῶνται, καὶ τὰ βε-
 σκήματα κατασθεμένους, ἔπρος πολὺν χρόνον.

119 MAGNVS ibi numerus pecorum repertus:]
Pecoris, Parisienses.

120 CVM statuisset hiemare in continēte, pro-
 pter repentinos Galliae motus,] *Cum sta-
 tuisset hiemem in continente, propter re-
 pentinos Galliae motus, agere, Gryphius,
 & Parisienses.*

120 ET prioris commeatus expositis militi-
 bus.

bus.] *Nicasius Ellebodius Castetanus delendum putat particulam, Et.*

121 SAMAROBRINAE] *alias, Samarobrigae. Fulvius Ursinus, Samarobriuae, ex antiquo libro, & Ptolemaeo, in quo Σαμαροβρινα.*

121 ESSVOS,] *nulla de Essuis apud ueteres mentio. Ideo nō male quidam opinati sunt reponi posse, Sueffones, uel, ut Ptolemaeus, Vessones: de quibus & supra lib. 11. pag. 43.*

121 HIS M. Crassum quaestorem, &c. praefecit:] *nam Publius, eius frater, cum patre in Parthos ierat.*

122 MAGNA manu ad castra oppugnanda uenerunt.] *Magna manu castra oppugnatum uenerunt, legunt quidam; uel, Ad Castra oppugnatum: mutatione non tantum non necessaria, uerum &, mihi quidem ut uideatur, quae non multum elegantiae habeat. Cum in alijs optime legatur, Magna manu ad castra oppugnandi uenerunt. Ut intelligatur, Causa. Loquendi genus, ab alijs, praecipueq. a Sallustio, usitatum.*

124 INTER eos ex his tot causis controuersia orta est.] *Parisienses, Inter eos existit controuersia. Recte. Nam Existit, prius deprauatum est in Ex his tot. postea additum, Causis, & Orta est. ut sensus stare: qui eo modo mancus erat.*

128 ERANT & uirtute, & numero pugnandi, pares nostri:] *Cum nū cohaerent inter se,*

Numero pugnandi, mutarunt quidam, legendo, Numero pugnantium; uel, Animo pugnandi. Verum rectius in Parisiensi libro: Erant & numero & uirtute pugnandi, pares nostri. Quidam post Pares distinguunt. ut Nostri initium sit alterius periodi.

128 CONIECTA tela a confertis uitari poterant.] recte in quibusdam ueteribus, Coniecta tela conferti uitare poterant.

129 INQ. eam rem, se suamq. fidem interponere.] Parisienses, Se suam fidem interponere. Sic alibi, Fidem, iusiurandum interponere.

129 SPERARE se, ab eo suam, ac militum, salutem impetrari posse.] Parisienses, Sperare se, ab eo de sua, ac militum, salute impetrari posse. Rectius.

131 MURALIUM pilorum] de pilis muralibus, uide Vegetium, lib. I. cap. 20.

131 UT ultro militum concursu, ac uocibus, sibi parcere cogeretur.] Ultro, passim dixit. Quo modo & Cicero, Fam. lib. VII. , ep. X. Subinuido, inquit, tibi, ultro et- , iam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non , propter eius superbiam, sed propter occupa- , tionem, adspirare non possunt.

132 X. millium passuum circuitu munitionem perfecerant:] Parisienses, x. millium passuum circuitu, munitionem pedum xv. per fecerunt. Vide Orosium.

- 134 Et uerutum in balteo defigitur.] *de Veruto, uide Vegetium, lib. II. cap. 15.*
- 134 CONVERTIT. illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atq.] *antiquus liber meus: Conuertit. illic uero occurSAT ocIus gladio, cominusq. rem gerit Varenus, atque. Opinor ego ita legendum: Conuertit. illum ueruto transfixum arbitrabantur. illic uero, & reliqua, quo modo in uetere libro. Ut, & quod deest in uulgatis, & quod in uetere, retineatur.*
- 136 VERITVS, &c. ut hostium impetum sustinere non posset,] *ex Latini sermonis consuetudine tollerem particulam Non; uel Ne, pro Ut, legerem.*
- 137 CONSEDIT, &, quamaecquisimo loc. pot. &c.] *suspicio de mendo. non enim haec apte coniunguntur. Parisienses alio modo legunt superiora. sed neque eo modo mihi satisfaciunt.*
- 139 NEQVE etiam paruulo detrimento illum locum relinqui uidebat:] *sunt, qui putent, hoc loco legendum esse, Vllum locum relinqui uolebat. Quod ita Caesar dixerit lib. VI. pag. 171. Ne minimo quidem casui locum cum relinqui debuisse. Quae lectio optime huic loco conuenire uidetur.*
- 139 DIVTINA laetitia,] *Laetatio, Gryphianus liber, ad oram.*
- 139 MILLIA passuum L. abesset.] *Gryphij liber*

ber ad oram, Parisienses, & antiquus liber
meus, Millia passuum abesset circiter LX.

140 AB . L . ROSCIO legato,] sic legendum, non
quaestore, ut in alijs. nam supra pag. 121.
legatum Caesaris fuisse legitur.

141 MVLTTO minorem superesse dicerent par
tem.] dele, Partem. uenustior erit lectio.

142 HOSTEM iudicandum curat.] Hostem iu
dicat, antiquus liber meus, et Gryphij liber.

143 NEV quis quemquam,] sic legitur in no
stro libro. mirorq. hoc esse ab alijs pro suo di
uenditum.

IN . C . IVLII . CAESARIS

DE . BELLO . GALL.

LIB . VI

145 SACRAMENTO rogauisset,] i. iureiurando
adstrinxisset. Sic locutus & Liu. lib. II. Bel
li Macedonici: Lucius, inquit, Cornelius
Lentulus, praetor, cum v. legatis profectus
est: obuios in agris, sacramento rogatos, ar
ma capere, ac sequi, cogebat.

145 ET amicitiae tribuisset;] Iulia enim, Cae
saris filia, & Pompeij uxor, perierat.

145 FINITIMOS, atque Germanos.] Gry
phius, Parisienses, & antiquus liber meus,
Finitimos Germanos. Recte.

147 AVT ex co, quod metuerat, odio ciuita
tis

tis motus existat.] *Parisienses, Aut ex eo, quod in eum erat, odio civ. &c. Quod meruerat, antiquus liber meus. recte.*

148 DIFFICILI transitu, flumen, ripisq. praeruptis.] *Mosella; quod Ptolemaeus Obrincum uocat.*

150 DEMONSTRAVIMVS,] *initio lib. v.*

151 Si amplius obsidum uellet, dare pollicentur.] *Si amplius obsidum uellet dari, poll. Parisienses. & antiquus liber meus.*

151 VBIORVM satisfactionem] *Vbi horum, Parisienses. Vbi eorum, antiquus liber meus. Verum impressa mihi lectio magis arridet.*

153 De his duobus generibus] *tria genera ponit Strabo lib. IV. Bardos, Vates, & Druidas. Et Ammianus lib. XV. Bardos, Eubages, ac Druidas nominat: & hos Pythagoreos. Vide & Pl. lib. XVI. cap. ult. & lib. XXIV. cap. XI. & Lucanum lib. I. Ouid. Ad uiscū Druidae, Druidae clamare solebāt*

154 De omnibus controuersis,] *Strabo lib. IV. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκήσι. δικαιώτατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τὸ το πισεύονται, τὰς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινὰς.*

154 ADITVM eorum, &c.] *Eorum, non legitur in uetere meo libro.*

155 AMBACTOS, clientesque,] *Ambactus, inquit Festus, apud Ennium lingua Gallica aētus, uel, seruus, dicitur. Idem Caesar*
,, *infra,*

- „ *infra*, pag. 158. *Serui, & clientes, dixit.*
 155 NATIO est omnium Gallorum] *Omnis, legitur in Vrsini libro.*
- 156 SIMVLACRA habent;] *Strabo lib. IV.*
*Καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτε, καὶ ξύ-
 λον ἐμβάλλοντες εἰς τὸν τοῦ σοκλήματα καὶ παντοῖα
 θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὠλοκαύτου.*
- 156 IMPERIVM caelestium tenere;] *Imperium
 caeleste tenere, netus liber meus.*
- 157 NON numero dierum, sed noctium fi-
 „ niunt;] *Tacitus de Germanis: Nec dierum*
 „ *numerum, ut nos, sed noctium, computant.*
 „ *sic constituunt. sic condicunt. nox ducere*
 „ *diem uidetur.*
- 157 SI res in suspicionem uenit,] *sic locutus*
 „ *Dolabella, in Ep. Fam. Etsi, ait, numquam*
 „ *tibi in suspicionem uenire debuit.*
- 158 IUSTIS funeribus confectis,] *cum eadem*
 „ *sint Iusta, quae Funera, recte opinatur Ful-*
 „ *uius Vrsinus, uel, Iustis funebribus, legen-*
 „ *dum; uel, Funeribus, tollendum, tamquam*
 „ *glossema ad, Iustis. Ita locutus est et Linius.*
- 158 IN studiis rei militaris.] *Seneca lib. de Ira:*
 „ *Germanis quid est animosius? quid ad incur-*
 „ *sum acrius? quid armorum cupidius? qui-*
 „ *bus innascuntur, innutriunturque, quorum*
 „ *una illis cura est, in alia negligentibus.*
- 158 IMPVBRES] *Tacitus: Sera iuuenum ue-*
 „ *nus: eoq. inexhausta pubertas.*
- 159 QVAMLATISSIMIS circum se uastatis si-
 nibus

nibus solitudines habere.] *Quam latissimas, Parisienses, & antiquus liber meus.*

185 PROPE se audere consistere. *Se, non est in uetere meo.*

160 FIDES abrogatur.] *Derogatur, antiquus meus, & Gryphij liber.*

160 VVLGO Tectolages,] *Volcae Tect. Parisien. recte. Ptolemaeus enim, ὁῶλαι τεκτογάγαι.*

160 GALLIS autem propinquitas,] *Gallis autem prouinciae prop. Parisienses. Gallis autem prouinciarū prop. antiquus liber meus. Ammianus lib. xv. haec Aquitanis attribuit: Aquitani, ad quorum litora, ut proxima, placidaque, merces aduenticiae conuehūtur, moribus ad mollitiem lapsis, facile in ditionem uenere Romanam. Sunt, qui hoc loco legendum putent: Galli autem, quibus prouinciae prop.*

161 NEMETVM, & Rauracorum] *B. Rhennus legit, Venetum, & Tauracorum: qui sunt Raetiae populi: & Tragaei nunc dicuntur: ij uero ad lacum Collensem accolunt. Pomp. Mela: Rhennus ab alpibus decidēs prope a capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronum.*

161 QVI se aut audiisse, aut adisse ad initium eius siluae dicat,] *Phaernus, Qui se aut adisse ad init. O. Qui se aut uidisse init. Adisse tamen, & uidisse postea Iulianum Imp. Suidas testatur: apud quem haec illius uerba*

- verba proferuntur, quod & alijs observavit :
 Πρὸς τὴν Ερκυνίαν ὕλην ἐδέομεν . καὶ εἶδον ἐγὼ
 χρῆμα ἱεραίων, ἰδὲ γὰρ οἱ θαρρῶν ἐγγυᾶμαι μὴ
 σε ὥφθαι τοῖς τοῖς, μὴ δ' ὅσα πότε γέ μ' ἴσμεν ἐν
 τῇ Ρωμαίων . ἀλλ' εἴτε τὰ δετταλικά τε μὲν δὲ
 σβατα νομίζη τις , εἴτε τὰ ἐκ θερμπούλας , εἴτε
 τὸν μέγαν καὶ διωλύγιον ταῦρον , ἐλάχιστον ὅσα
 χαλεπότητος ἕνεκα πρὸς τὸν ἐρκυνίον τούνομα .
 162 HARVM est consimilis capris figura,] Plinius, lib. IIX. cap. 15. longe aliam, ac Caesar, Alcis figuram tradit.
 162 VRI appellantur.] de Vris, Plinius lib. IIX. c. 15. Macrobius autem Sat. lib. VI. cap. 4. Vros dicit Gallicam vocem esse, qua feri boues notantur.
 163 AD bellum Ambiorigis profectus,] Profectus, abest a Phaerni lib. 0. & recte abest.
 163 L. MINVCIM Basilium], Basilum, lego, non Basilium: ex Val. Maximo lib. IX. cap. 4. et ita quoque in Ciceronis lib. III. de Off. nam Basilus potius nomen gentis . Basilla in antiquis lapidibus nominatur. Ut fortasse. Basillus hic reponendum sit.

Romae, in hortis Caesiis. 1.

IVNONI
 REGINAE
 PAEZON
 AQUILIAES
 BASILLAES

Et,

Et, in Parione, in aedibus Francisci Lischae. 2.

IOVI . OPTIMO

MAXIMO . DOLICHEN

PAEZON . AQVILIAES

BASILLAES . ACTOR

CVM . PAEZVSA . FILIA . SVA

D . D.

163 CELERITER, contraq. communem opin.]

Que, delet Phaernus.

163 INCAVTVM , atque etiam imparatum]

Etiam, delet Phaernus.

163 SED hoc quoque factum est, &c.] *abest, Quo-*

que, a Parisiensi libro. Alij: Sed hoc eo fa-
ctum est, &c.

174 AMBIORIX, an copias suas iudicio non

conduxerit,] melius Phaern. Ambiorix co-
pias suas iudicio ne non conduxerit.

164 AESTVS efficere] *uide Plinium lib. II.*

cap. 85.

164 TAXO, &c.] *de Taxo ueneno, consulae Pli-*

nium lib. XVI. cap. II.

164 AD VATUCAM] *Ad Atuaticam, Fuluij Vr-*

fini liber: & Ptolemaeus, etsi corrupte,
ἀτσακτον. Ad Varucam, uel, ad Rasucam,
quidam legunt.

165 SCALDIVM,] *Scaldem, Gryphij liber, &*

antiquus meus. Sabim, Parisienses.

165 VBICVIQVE] *Vbicumque, Parisienses, &*

antiquus lib. meus.

166 QVAM legionariorum periclitaretur;]

Pari-

- Parisienses, & antiquus liber meus, Quam
legionarius miles periclitetur. rectius.*
- 166 PRO tali facinore,] *locus mendosus.*
- 167 TRANSEUNTES Rhenum] *Transseunt, Pa
risienses, & antiquus meus.*
- 169 DEFICIENS aegre per mannis tractus ser-
uatur.] *Deficiens, non legitur in uetere meo.
& sane glossema est.*
- 170 QVI non rei nou. pert.] *Quin rei nou. pert.
Phaernus, & antiquus liber Fuluij Vrsini
placet.*
- 170 CVNEO facto,] *de Cuneo Vegetius lib. III.
cap. 19. & Aelianus de instruendis aciebus.*
- 171 FIDEM non haberent.] *Parisienses, Fidem
non faceret. Antiquus meus, Fidem face-
ret. mendose. deest enim negativa particula.*
- 171 NE minimo quidem casu] *Casui, liber Va-
ticanus, & Fuluij Vrsini.*
- 172 CIRCVMSPICERENT captiui,] *uerbum,
Circumspiceret, abest a Parisiensi libro. Gry
phij liber, male, Conspexisse dicerent cap.*
- 172 DVROCORTVM,] *Durocotorum, Parisien-
ses. Fuluius Vrsinus, Durocortorum, cum
Ptolomaeus, Δυρόκορτορον. Emendatq. Stra-
bonem lib. IV. in quo corrupte Δατιζόρτο-
ρον legitur.*
- 173 MORE maiorum supplicium sumpsit.] *de
hoc more, uide infra, de bell. Gall. lib. IIX.
pag. 260.*

IN . C . IVLII . CAESARIS

DE . BELLO . GALL.

LIB . VII.

184 AD conuentus peragendos] *Agendos, Parisienses.*

175 QUAM a maioribus acceperant,] *Acceperint, Parisienses placet.*

175 IN praesentia de obsidibus cauere] *abest particula De a Parisiensi libro . & recte abest.*

175 HINC alij] *Hanc alij, Parisienses, Gryphij liber, & antiquus meus. Hunc alij, O. ut ad, Clamorem, referatur.*

197 OPINIONE praeceperat,] *ita legendum; nō, ut in alijs, Perceperat. Sic idem locutus, „ de bello Ciu. lib. I I I . pag. 423. Ac iam animo uictoriam praecipiebant. Linius quoque, Dec. IV. Nec se ad bellum Achaicum, „ aut rem ullam, quam sua quisque opinione „ praecipere posset, crederent missos esse. Et: „ Consul quia non pugnam cominus, sed locis „ oppugnandis, futuram praeceperat animo. „ Virgilius, lib. VI. Omnia praecepi, atque „ animo mecum ante peregi. Et XI. Exsul- „ tatq. animis, & spe iam praecipit hostem.*

179 OMNIBVS suis inopinantibus] *abest uerbum, Omnibus, a Gryphij libro, & ab anti quo meo.*

181 CONTINGEBAT,] *Continebat, Parisienses,*

- & antiquus meus. recte. nam Cicero in Var
 „ rem dixit: Eorum coniunctione pars opidi,
 „ quae appellatur Insula, mari disiuncta angu
 „ sto, ponte rursus adiungitur, et continetur.
 182 PROELIVMQ. equestre committit:] Com
 mitti, Parisienses. recte.
 183 QVAE sit necesse accidere uictis.] Sallu-
 „ stius, Catilina, in oratione Caesaris: Quae
 „ belli saevitia esset, quae uictis accideret, enu
 „ merauere: rapi uirgines, pueros: diuelli li-
 „ beros a parentum complexu: matres fami-
 „ liarum pati, quae uictoribus collibissent: fa-
 „ na, atq. domos spoliari: caedem, incendia,
 „ fieri: postremo, armis, cadaueribus, cruore,
 „ atque luctu, omnia compleri.
 185 ADACTO,] Abacto, quod est in quibusdam
 libris, rectius.
 186 RELIQUA, quae ad oppugnationem opi-
 di pert.] Reliquaque, quae &c. Parisienses.
 186 FORTUITV,] Fortuito, Parisienses. Quo
 modo item, de bello Africo, pag. 501.
 188 DESTIN AVERANT,] quidam libri, Disti-
 nuerant. rectius. idest, in contrariam par-
 tem attraxerant, auerterant.
 189 REVINCITVR extrorsus] Introrsus, Pa-
 risienses. recte.
 189 AB ariete materia descendit.] Arietis for-
 mam uide apud Vegetium, lib. IV. cap. 13.
 & apud Ammianum, lib. XXIII.
 191 PERFECTISQ. operibus,] Derectis, Ful-

- uij liber . Erectis , meus : quod placet .
- 192 MISERICORDIA uulgi] Miseria, quidam libri rectius . Antiquus meus , Mīa .
- 193 NON uirtute, neque acie] In acie, meus liber . placet .
- 193 CONSPECTVM multitudinis fugerat,] Ita
 ,, locutus Sallustius, Iugurtha, pag. 141. Me-
 ,, tellus conspectum Marij fugerat . Et Teren-
 ,, tius, Heau. act. III. sc. I. Tuum conspectum
 ,, fugitat , ob peccatum .
- 194 PATIENDA , & perferenda,] duo uerba ,
 Et perferenda, non leguntur in antiquo meo .
- 196 ETIAM ad se euocauit .] abest uerbum Et-
 iam a Parisiensi libro . Antiquus liber Bi-
 bliothecae Vaticanae, & meus, Ad se et-
 iam . Alius Fuluij Ursini, Decetiā euocauit .
 Optime . Sequitur enim , Eo conuenisset . &
 Antonius , in Itinerario suo huiusce opidi
 mentionem facit . Quod ipse Fulu. doctissi-
 me, primus, obseruauit .
- 196 COTVM magistratum deponere .] Impe-
 rium dep. est in Parisiensi, & in uetere meo .
- 197 CASTRIS pro opido in monte positis,] Pa-
 risienses, Gryphij liber ad oram, & anti-
 quus meus, Castris prope opidum in monte
 positis .
- 198 SVBSIDIVM ex opido uenire] Parisien-
 ses, & antiquus meus, Subsidio ex opido
 ueniri .
- 198 CVM iis primum communicat,] Prae-

nium, *Vrsini liber. i. pecuniam, qua solliciti
tatus fuerat.*

198 IMPERIO natos,] *ita locutus Sallustius, In-
gurtha, pag. 87. Vos, Quirites, imperio na-
ti, aequo animo seruitutem toleratis. Quam
uis in alijs libris praepositio In legatur, hoc
modo, In imperio nati. Quod non amodum
probo.*

199 AD Caesarem disceptaturi,] *placet, quod
in Parisiensi libro legitur, Ad Caesarem di-
sceptatum. Alij, Disceptatorem. Alij tol-
lendam censent uocem, Romani.*

199 PRAEMIO deductis,] *Phaernus, Adductis.*

199 OMNES equites Aeduorum] *Multos eq. in
tiquus meus.*

200 IN eodem mendacio &c. permanet.] *Eo-
dem mendacio permouet, Parisienses. recte.*

203 SI alterum omisissent, quin paene.] *Vr-
sinus addit, Non dubitari, quia paene &c.
ex suo uetere libro. non probo.*

205 PRODVXERANT Galli;] *Perduxerant, anti-
quus meus. placet.*

206 MATRESFAMILIAS] *Parisienses, Matres-
familiae, & hic, & hac eadem pagina, li-
nea 18.*

207 M. PETREIVS] *M. Petronius, Gryphij liber
ad oram, & antiquus meus.*

209 NIHILO minus in aequum locum descen-
deret,] *Nihilo magis, Parisienses.*

210 NEGOTIANDI, aut itineris causa,] *an-
tiquus*

- antiquus liber ornatissimi uiri, Io. Vincentij
 Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et sa-
 ne absunt a Parisiensi libro; & Gryphij.
- 210 VT, ab re frument.] Si ab re frument. Gry-
 phius, & antiquus liber Io. Vincentij Pinel-
 li. Si a re frument. Parisienses.
- 211 Ex prouincia] Nicasius Ellebodius Castela-
 nus delenda putat haec duo uerba; uel legen-
 dum, In prouinciam. sequitur enim, Iter in
 prouinciam conuerteret. Et altera pagina:
 Caesarem in prouinciam contendisse confir-
 mabant.
- 214 ADESSE existimarent;] Praesentem adesse
 exist. Parisienses, et antiquus meus. Quo mo-
 do locutus Terentius, & Cicero.
- 215 MILITVM, uictorumq. impetum] recte
 Phaernus tollit particulam Que.
- 215 FREQUENTES multitudines. suffra-
 giis &c.] Phaernus, ex suo libro, recte:
 Frequentes. multitudinis suffragijs &c.
- 216 SEGVSIANISQVE,] Segusiaci dicuntur a
 Ptolemaeo.
- 219 QUI sunt finitimi ei prouinciae,] Ei, abest
 a Parisiensi, et a uetere meo. recte. Allobro-
 ges enim significat.
- 217 MINVS idoneis equis] Caesar, supra, lib.
 IV. pag. 83. Iumētis, quibus maxime Galli
 delectantur, quaeq. impēso parant pretio, Ger-
 mani importatis nō utuntur; sed, quae sunt
 apud eos nata parua, atque deformia, haec,

- ,, quotidiana exercitatione, summi ut sint la-
 ,, boris.
- 217 TRIBVNIS mil. reliquisq. equitibus R.]
*annotatum etiam est in uarijs lectionibus, in
 alijs libris legi, Tribunis mil. reliquisque,
 sed & equitibus R. Quae mihi lectio non
 displicet.*
- 218 SI pedites suis auxilium ferant,] *Parisiē
 ses, Si pedites rebus suis auxilium ferant.
 Res suas, impedimēta. id e sequētibz patet.*
- 218 CONFIDEBAT,] *Confidat, Parisiēses. recte.*
- 218 PVGNATUR una omnibus in partibus:]
*Gryphij liber, Pugnatur una tum omnibus
 in partibus.*
- 219 COPIAS suas, ut pro castr.] *Copias, quas
 pro castr. placet.*
- 219 QVA maxima parte exercitus cōfidebant,
*Tarisienses, Qua maxime p.e. c. Vrsini li-
 ber, Quo maxime confidebant.*
- 220 IIII. millium passuum.] *Millibus, Parisien
 ses. Millia, antiquus liber meus.*
- 221 FOSSAM pedum xx latam] *Latā, non est in
 Tarisiensi, & Gryphij libro, nec in antiquo
 n. eo. Et paullo post, Pedes CD. legitur in
 Parisiensi, & uetere meo.*
- 222 ERAT uno tempore] *ita emendauimus: cū
 in omnibus & scriptis, & impressis, legere
 tur, Eo temp.*
- 223 VALLIS inducunt.] *Tetrus Delbenius le
 git, Ramis, uel, Palis.*

- 223 AD summum fastigio.] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Ad infimum fastigio.*
- 223 FRUMENTI rationem,] *Frumētationē, Parisienses, & antiquus meus. Frumentandi rationem, Phaernus. quod placet.*
- 224 AVLERCIS,] *Auliorcos nominat Ptolemaeus.*
- 224 XANTHONIBVS,] *Parisienses, Sātonibus. Santones, non Santoni, dicuntur ab eodem Caesare, lib. i. de bello Gall. pag. 7.*
- 224 XXII. millia,] *Duodena millia, Parisienses, & antiquus meus. recte. ut summa constet.*
- 224 RAVRACIS, & Boiis XXX uniu. ciu.] *Parisienses, Rauracis, & Boijs bina : XXX. uniu. ciu.*
- 225 FIDUCIAE pleni,] *Fiducia, Gryphij liber.*
- 225 NATVS loco,] *Ortus loco, uetus meus.*
- 226 QUID ergo mei consilii est? facere, &c.] *Gryphius, & Parisienses, Quid ergo? Mei consilij est, facere, &c. Recte.*
- 228 OMNIVM militum intenti animi pug. eu. exp.] *Parisienses & antiquus liber meus, Omnes milites intenti pugn. eu. exp. recte.*
- 230 CVM lux appareret;] *Appeteret, Parisienses. placet.*
- 231 E castris, longurios, musculos, &c.] *Ac castris, quidam. Alij Praepositionem omitunt. Parisienses, Ac rastros, longurios, musculos, &c. Ac contos, O.*

232 VTRISQVE ad omnia occurrit: unum esse illud tempus praedicat, quo max. &c.] Parisienses, & antiquus meus: Vtrisque ad animum occurrit, unum esse illud tempus, quo max. &c. Quod placet. probatur enim sequentibus.

232 AGGERE, & cratibus, atque expediunt: falcibus uallum, &c.] Parisienses, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, fossas explent: falcibus uallum etc. O. omnia retinet, sic: Aggere, & cratibus fossas explēt: aditus expediunt. &c.

233 Ex colore uestitus] purpureo, quidam annotarunt: ex Plutarcho in Bruto: Τὸν δὲ Βρῦτον ὁ Ἀντώνιος ἀνευρὼν τεθνηκῶτα, τὸ μὲν ὅμα τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιβάλλειν ἐκέλευσε. ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλημμένην αἰδόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑπερόμενον.

,, Hirt. de Bello Afric. pag. 537. Cum Scipio

,, sagulo purpureo anteregis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti uestitu, atque ipse uteretur. itaque factum est, ut Scipio ad album sese uestitum transferret.

234 DVCEBS producantur.] & hoc loco errasse Plutarchum, obseruarunt uiri docti. qui, ab interprete deceptus, putauit idem esse, Produci, quod, pompae caussa transuehi. scribit enim, Vercingetorigem, armis pulcherissime indutum, equo ornato uectum, ter circum

cū Caesaris tribunal obequitasse, deinde pro
iectis armis Caesari ad pedes procubuisse.
Dio quoque in eo errat, quod scribit, Vercin
getorigem, nullo antea misso internuncio, re
pente ad Caesarem uenisse, multosq. illo ino
pinato aduentu perturbatos fuisse. addit quo
que, illum a Caesare in triumphum ductum,
ac necatum.

235 Huius anni rebus cognitis, &c.] Parisien
ses, & uetus meus, His litteris cognitis, etc.
Gryphij liber, ad oram, His rebus litteris
Caesaris cognitis, &c.

IN . C . IULII . CAESARIS

DE . BELLO . GALL.

LIB . IIX

237 EQVITATVS praesidio,] Equitum praesi
dio, Parisienses.

238 IMPARATIS disiectisq.] ita lego, non, Deie
ctisq. aut, Defectis: quod doctis uiris placere
uideo: nec, cur placeat, causam ullam uideo.
quis enim Defectisque, ea in significatione
hoc loco probet?

241 VELLIOCASSOS,] Vellocassios, Parisienses.

241 VT, si diceretur &c. uenire, offerrent se
ad dimic.] Parisienses, Si, ut diceretur, etc.
ueniret, offerre se ad dimic. Gryphij uero li
ber, in alijs cum Parisiensi libro facit; prae
terquam,

terquam, quod in eo, Offerrent, legitur.

241 PERMANERENT,] *Permanere, Parisienses.*

243 IN uallo colloc.] *In ipso uallo, Parisienses.*

246 COPIIS armatorum, castrorum uias instruunt;] *antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro suis instruunt castris. Parisienses, Copias armatorum in suis instr. castr. rectius.*

236 VT Caesar neq. resistentes tanto collis adscensu laceffendos iudicabat;] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, At Caesar neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu iudic.*

247 SINE cibariis] *Parisienses, & Gryphij liber ad oram, Sine periculo.*

247 SUPERIORIBVS Commentariis declaratum est] *hoc nusquam reperiri in Caesare, alij obseruarunt. Quiddam tamen, quod leuiter hoc significet, est lib. I I I. pag. 75.*

248 PARTES aduerterent,] *Parisienses, Animaduverterent.*

249 PRIMVS cū paucis,] *Primum, antiquus liber Fuluij Vrsini. placet.*

249 TIMOREM accidit,] *Timor, reponit O.*

250 HAUD inuitantibus nostr.] *Parisienses, Aut. recte.*

252 CENTVRIO, uelut, insueta re permotus, uellet celeriter hominē conficere, a fam. prohib. non pot.] *ita Fuluij liber. recte. O. addit, Et, Ut legatur, Et Centurio &c.*

- 262 QVAB moenibus aequaretur,] loquendi ge-
 nus postulat, ut legamus, Quae moenibus ae-
 quaret. Ita locutus Pacuvius, apud Gell. lib.
 „ XIV. cap. I.
 „ Nam si qui, quae euentura sunt, praenideant,
 „ Aequiparent Ioui,
 „ Et Cicero noster, lib. I. Off. pag. 8. Non so-
 „ lum, inquit, Orationes meas, sed etiam de
 „ Philosophia libros, qui iam illis fere aequa-
 „ runt, studiose legas. Ita enim legendum cē-
 seo, ex antiquis libris. Quod tamen cum
 uidisset Dionysius Lambinus, locutionem
 non affecutus, improbauit. Vide, quae scri-
 psi in illum Sallustij locum, Catilina, pag. 5.
 „ Regium imperium in superbiam, dominatio
 „ nemque, conuertit. Ibi enim huiusmodi
 multa, apud Scriptores a me obseruata, po-
 sui. Simile quid, de bel. ciu. lib. III. pag. 361.
 262 AB incendio restinguendo,] Sic Sallustius,
 „ Catilina. pag. 14. Incendium meum ruina re-
 „ stinguam. Vide, quid eo loco, dixerim.
 263 PARATISSIMO sustinebant animo.] For-
 tissimo, Parisienses, et Gryphij liber ad orā.
 263 ETiam magna parte suorum siti amissa,
 in sententia permanerent, ad post. &c.]
 ita antiquus liber Fuluij, et Phaerni. recte.
 266 CONVERSI hostem pellere.] Conuersis e-
 quis hostem pellere, Parisienses.
 267 L. PAVLLO, & C. Marcello cos.] Gryphij
 liber ad oram, L. Lentulo, & C. Marcello
 cos.

- cos. Recte. Sic etiā in uetere nūmo argenteo.
 268 IN SEQUENTIS ANNI] alij legunt, In in-
 sequentis anni. Parisienses, Sequentis an-
 ni. O. legit, Petitionem, non, Petitione.
 269 IBID. exercitū lustrauit.] De hoc lustrandī
 exercitū more, uide Liu. lib. XXXIV. abv. c.
 269 EO FACTO] Eo pacto, Phaernus.
 269 SED etiam per se discessionem facere coe-
 pit.] hunc locum cum mendosum esse non so-
 lum alij obseruauerint, uerum & ipse semper
 duxerint, de eo, deq. alijs similibus, ut meus
 mos est, non solum amicos, & litteratos ui-
 ros, uerum & ueteres libros, cum eos inspi-
 ciendi copia fuit, consului. Tandemq. Vero
 nae ante quadriennium antiquum reperi
 Caesaris exemplar, in quo, mendose, sed un-
 de tamen elici ueritas facile possit, totus hic
 legitur locus. Sic autem in eo erat: Sed et-
 iam per sese discessionem facere coepit. Quod
 cum uidissem, statim uenit in mentem, illud
 extremum, Se, Senatus significare.
 270 CONSVLES, amiciq. Pompeii iusserunt;]
 alij, Suaserunt. quod probo. Octavius Pan-
 thagatus, acerrimo uir ingenio, Intercesse-
 runt, legit.
 270 CAESARI eam, tamquam ex suo nume-
 ro dedit.] abest, Eam, a Parisiensi libro. O.
 delet, Caesari.
 270 SE expoliari,] Se spoliari, Parisienses. Ea
 saexpoliari, O.

IN . C . IVLII . CAESARIS
DE . BELLO . GALL.
LIB . I

- 272 LITTERIS a Fabio C. Caesaris consulibus redditis,] offendebar, Caij, praenomine; cum Caesar, de se ipso loquens, nunquam praenomen addere consueverit. Verum postea reperi, quod mihi scrupulum hunc eximeret. Parisienses enim ita ediderunt: Litteris a C. Fabio Caesaris cons. red. Quae mihi placet admodum lectio.
- 272 REFERVNT consules de Rep. in ciuitate.] absurdum. quasi consules, ubi ciuitas non sit, idest multitudo ciuium, referre de rep. possint. Locus igitur mendo non uacat: nec facilis diuinitio est. Phaernus delebat, In ciuitate.
- 273 TRIBVNI. PL.] his Curionem addit Appianus.
- 273 COMPLETVR urbs ad ius comitiorum.] longe distabat a mense Ian. quo haec gesta sunt, comitiorum tempus. Quare libri ueteres consulendi.
- 274 DOLOR repulsae.] in consulatu. epit. Liulib. CIIX. Dio. lib. XL. Falsum autem hoc esse, dictumq. a Caesare, inuidiae causa, tradit Plutarchus, in Vticensis uita.
- 274 ADVLATIO, atque ostentatio sui, & potentium,] sic ueteres libri: nec obscura sententia.

tentia, hoc enim dicitur: Cum ipse sibi, ut solent inanis gloriae cupidi homines, adula retur, seq. ostentaret, & eorum amicitiam, qui tum in rep. iudicijsque, plurimum pollebant.

- 274 NEMINEM dignitate secum exaequari uolebat,] *Velleius lib. II.* Pompeius, ait, ut primum remp. aggressus est, non quemquam animo parem tulit. & in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. neque eo uiro quisquam aut alia omnia minus, aut gloriam magis, concupijt. Lucanus: Nec quemquam ferre potest, Caesar uel priorem, Pompeius uel parem.

- 275 NEQVE etiam extremi iuris intercessionem retinendi, quod L. Sulla reliquerat, facultas tribuitur;] *Intercessionem, glossema uidetur. nam extremum ius est Intercessio, quam Sulla tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.*

- 275 LATORVM audacia] *susplicatus sum aliquando, reponi posse, Latronum. Sed nec, eo modo si legas, plane mihi satisfacio. Absunt haec a uetere Pinelli libro.*

- 275 QVIQ. proconsules sunt ad urbem,] *hunc locum, ante multos annos, emendauit Pater meus, ex historia: quamquam scripti libri haberent, Consules, non, Proconsules. Cicero, eadem de re, in epistola ad Tironem: Postea quam senatus consulibus, praetori-*
bus,

„ bus, tribunis pl. & nobis, qui proconsules
 „ summus, negotium dederat, ut curaremus,
 „ ne quid resp. detrimenti caperet. Et in ora-
 „ tione pro Deiotaro: Cum audisset, senatus
 „ conscientis auctoritate arma sumpta, con-
 „ sulibus, praetoribus, tribuni pl. nobis im-
 „ peratoribus remp. defendendam datam.

275 V. primis diebus, quibus haberi senatus
 potuit,] IV. diebus, non V. haberi sena-
 tus potuit, a kal. Ian. ad VII. Id. reliqui
 tres comitiales dies sunt. quod ex uetere Ka-
 lendario, cum ORTHOGRAPHIA nostra
 impresso, liquet.

275 SVIS leuissimis postulatis] quibus a se-
 natu responsum non est: quia Caesaris litte-
 rae, a C. Fabio consulibus redditae, recita-
 tae quidem in senatu sunt; ut uero ex ijs ad
 senatum referretur, a tribunis pl. qui Cae-
 sari fauebant, impetrari non potuit. quod
 initio huius libri dictum est.

276 FAVSTVS Sulla propraet.] cum esset in o-
 mnibus libris, Propere, Pater reposuit,
 Propr. id est, Propraetor. A Vaticano li-
 bro abest, Propere.

276 MARCELLVS uero, passurum se in prae-
 sentia, negat.] consulatum gerebat cum
 L. Lentulo: erat autem Caesaris affinis, uxo-
 re ducta, nepte Iuliae, sororis Caesaris,
 Octania, quae soror Augusti fuit, & ex
 hoc Marcello peperit eum, de quo Virgilius:

„ Tu Marcellus eris.

276 PROVINCIAE priuatis decernuntur;] cum
solerent magistratum gerentibus decerni :
ut magistratu functi proficiscerentur in pro-
uincias.

279 SCIPIONI obuenit Syria, L. Domitio
Gallia:] utraque consularis. Sed Domitio
ulterior tantum obtigit Gallia: nam citerior
Considio Noniano, teste Cicerone in episto-
la ad Tironem, in qua sunt haec: Feruntur
condiciones ab illo, ut Pompeius erat in Hi-
spaniam: delectus qui sunt habiti, & prae-
sidia nostra, dimittantur; se ulteriorem Gal-
liam Domitio, citeriorem Considio Nonia-
no (his enim obtigerunt) traditurum.

276 PHILIPPVS, Marcellus, priuato consi-
lio, praetereuntur,] quia Caesaris affines.
nam L. Philippus Atiam, Iulia, sorore Cae-
saris, natam; C. Marcellus, ut supra dixi-
mus, Octauiam, Atiae filiam, in matri-
monio habebat.

276 AD populum referatur;] consuetudo Lati-
ni sermonis postulat, Feratur. nam, Refer-
re ad Senatum, Ferre ad Populum, dicimus.

277 ARMIS esset restituta:] Armis, delet Ant-
Augustinus, Nicasius, & O.

277 TRIBVNOS pl. qui ad eum confugerant,
conuenit.] M. Antonium, Q. Cassium
Longinum, quibus intercedendi facultas e-
repta erat, significat. Cicero, ad Tiro-
nem:

„ nem: Antonius noster, & Cassius, nulla ui-
 „ expulsi, ad Caesarem, cum Curione, profe-
 „ sti erant.

277 L. CAESAR adolescens] quem postea uictor
 „ Caesar occidit. Suetonius: Nec ulli perij-
 „ se, nisi in proelio, reperientur, exceptis
 „ dumtaxat Afranio, & Fausto, & L. Cae-
 „ sare iuvene. ac ne hos quidem uoluntate i-
 „ psius interemptos putant. Cicero, ad Varro
 „ nem: Vt audiui de L. Caesare filio, mecum
 „ ipse, Quid hic mihi faciet patri? Vide Epist.
 „ ad Att. lib. VII. epist. 12. & 13.

277 CVIVS pater] auunculus M. Antonij. Ci-
 cero, in epistola ad Dolabellam.

277 NECESSITVDINIBVS,] Phaernus, ex ue-
 tere libro, Necessitatibus. placet.

278 SIBI semper reip. primam fuisse dign.]
 Reip. abest a uetere Fuluij libro. & recte
 abest.

278 POPVLI R. beneficium] Pro beneficio, le-
 gi in alijs libris, est in Varijs lectionibus.
 Recte autem est in nostris, Populi R. benefi-
 cium. Error fluxit ex P. R. Ex quo factum,
 Pro.

279 IPSI exercitus dimittantur;] Dimittant,
 est in Varijs lectionibus. recte. id est, Pom-
 peius, & Caesar. Sic Coel. Fam. lib. IIX.
 ep. 14.

279 LEGIONES alienas] quia mitti deberent ad
 „ Parthicum bellum. supra: Retineri legio-

„ nes II, quae ab se, simulatione Parthici bel
 „ li, sint abduetae.

280 CVM II. legionibus subsistit.] Nicasius
 Ellebodius Casletanus, ex obseruatione hi-
 storiae, legendum putat, Cum v. cohorti-
 bus. uide pag. 284.

290 TIGNIVM] TIGNIORVM] TIGNIVM]
 cū Curio in Vmbria pro Caesare militaret,
 recte Stenchns Eugubinus, probatae doctri-
 nae uir, reponendum putauit ante me na-
 tum, Inguium, quod uideret hoc opidum
 ita a Plinio lib. III. cap. 14. nominari. Vi-
 de & Cic. ad Att. lib. VII. ep. 13. Tignium
 autem est in Piceno. Cum uero in antiquo la-
 pide non Inguium, sed Iguium, nominari
 uideam, ita quoque bis in locis reponendum
 statuo. Eius exemplum sequitur.

DE . BELLO . CIV.

Fulginei.

P . AELIO . P . F . PAPIR
MARCELLO . CENT.

FRVM . SVE . PRINCIPI . PE
PEREGRINORVM . ADSTATO
ET . PRINCIPI . ET . PRIMIPIL
LEG . VII . GEM . PIAE . FEL . ADLEC
TO . AD . MVNERA . PRAEFT .
LEGG . VII . CLAV . ET . PRIMAB
ADIVTRICIS . V . F . FLAMINI
LVCVLARI . LAVREN . LAVINA .
PATRONO . ET . DECVRIONI
COLONIAE . APVLESIVM . PATRONO
CIVITAT . FOROFLA . FVLGINIA
ITEMQVE . IGUVINORVM . SPLEN
DIDISSIMVS . ORDO . FOROFLAM
CVIVS . DEDICAT . DECVRIONIBVS
ET . LIBERIS . EORVM . PANEM
ET . VINVM $\frac{1}{2}$ XX . N . ITEM
MVNICIPIBVS $\frac{1}{2}$. IIII . N . DEDIT

281 CN. POMPEIUS, pridie eius diei ex urbe profectus,] mendum hic esse, putat Nicasius Ellebodium Castellanus: cum pag. 279. Caesar dixerit, Pompeium Capuae esse. Locus est diligenti animaduersione dignus.

282 AVXIMO Caesar progressus,] nescio, qui uenerit in mentem quibusdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Caesar progressus. Ita si nobis libri emendandi essent, omnia certe mutaremus. Numquam ego hoc institutum probavi, neque probabo. est enim retinenda prior lectio, quantum potest: neque mutanda, nisi prorsus sensus ipse eam respuere uideatur. Locus hic admonet, ut reticendam non putem emendationem quandam in Varonis Eumenid. apud Nonium Marcellum Tuburbigensem. (sic enim legendum, ego puto, non Tiburticensem) quam proximis diebus mihi significauit nobilissimus iuuenis, idemq. omnium, quos ego umquam nouerim, doctissimus, Claudius Puteanus. Ita autem est in Nonio, in uerbo, Caedere, quod interpretatur, Occidere, uel Mactare. Varro Eumenid.

- „ Maximū caedit ferro, sed caedere Ulyssē,
- „ Cum hacca siluam caedit, porcosq. trucidat. Dicit Puteanus, Petrum Delbeniū, acerrimi iudicij iuuenē, quiq. multa in optimis scriptoribus emēdauit, putare hoc loco ita legendū,
- „ Ajax dum credit ferro se caedere Ulyss. &c.

Quod

Quod quam uere cogitet, quamq. pulchre locum emendarit, doctiorum sit iudicium. mihi quidem sic probatur, nihil ut magis probari possit.

282 CAMERINO] nomen retinet. nobilissimum opidum, ex quo uiri doctissimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, et nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrinaeque, laude, in primis excellens, mihi que, ob id, maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem persequitur.

282 VILCILLEM Hirum,] Hirrus, duplici RR. scriptum, Luceiae gentis cognomen fuit. Quo semper ueritus sum, ne Luceium, pro Vilcillem, quod certe corruptum uerbum est, Caesar scripserit.

283 QUI erat ab opido millia passuum circiter III.] pro Erat, libentius legerem, Aberat.

283 XL. in singulos iugera,] habebat Domitius xxx. cohortes, id est militum xv millia: quadraginta igitur in singulos iugera si diuidantur, iugerum erant sexcenta millia. est autem Iugeri longitudo, pedes cccxl, latitudo cxx. Immanis est hic iugerum numerus: cum praesertim dicat, Ex suis possessionibus: nec Domitij diuitias, ut Crassi, aut Luculli, quisquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quatterna reposuit.

281 CN. POMPEIUS, pridie eius dici ex urbe profectus, *I* mendum hic esse, putat Nicasius Ellebodin^{us} Castetan^{us}: cum pag. 279. Caesar dixerit, Pompeium Capuae esse. Locus est diligenti animaduersione dignus.

282 AVXIMO Caesar progressus, *I* nescio, qui uenerit in mentem quibusdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Caesar progressus. Ita si nobis libri emendandi essent, omnia certe mutarem^{us}. Numquam ego hoc institutum probavi, neque probabo. est enim retinenda prior lectio, quantum potest: neque mutanda, nisi prorsus sensus ipse eam respuere uideatur. Locus hic admonet, ut reticendam non putem emendationem quamdam in Varonis Eumenid. apud Nonium Marcellum Tuburbigensem. (sic enim legendum, ego puto, non Tiburticensem) quam proximis diebus mihi significauit nobilissimus iuuenis, idemq. omnium, quos ego umquam nouerim, doctissimus, Claudius Puteanus. Ita autem est in Nonio, in uerbo, Caedere, quod interpretatur, Occidere, uel Mactare. Varro Eumenid.

- „ Maximū caedit ferro, sed caedere *Vlyssē*,
- „ Cum bacca siluam caedit, porcosq. trucidat. Dicit Puteanus, Petrum Delbeniū, acerrimi iudicij iuuenē, quiq. multa in optimis scriptoribus emēdauērit, putare hoc loco ita legendū,
- „ *Ajax* dum credit ferro se caedere *Vlyss.* & c.

Quod

Quod quam uere cogitet, quamq. pulchre locum emendarit, doctiorum sit iudicium. mihi quidem sic probatur, nihil ut magis probari possit.

282 CAMERINO] nomen retinet. nobilissimum opidum, ex quo uiri doctissimi prodierunt. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, et nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrinaeque, laude, in primis excellens, mihi que, ob id, maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem persequitur.

282. VLEILLEM Hirum,] Hirrus, duplici RR. scriptum, Lucceiae gentis cognomen fuit. Quo semper ueritus sum, ne Lucceium, pro Vleillem, quod certe corruptum uerbum est, Caesar scripserit.

283 QVI erat ab opido millia passuum circiter III.] pro Erat, libentius legerem, Aberat.

283 XL. in singulos iugera,] habebat Domitius xxx. cohortes, id est militum xv millia: quadraginta igitur in singulos iugera si diuidantur, iugerum erant sexcenta millia. est autem Iugeri longitudo, pedes CCXL, latitudo CXX. Immanis est hic iugerum numerus: cum praesertim dicat, Ex suis possessionibus: nec Domitij diuitias, ut Crassi, aut Luculli, quisquam celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quatterna reposuit,

pro, *Quadraginta.*

- 284 **CONSULTANDI** causa] *Consiliandi, legi in alijs libris, est in Varijs lectionibus.*
- 285 **ANIMI** confirmatione,] *Verbum, Confirmatione, mendosum suspicor. etsi, ne mendosum putetur, potest aliquis hoc dicere: ueritum esse Caesarem, ne militum animus, qui, cognitò Domitij consilio, mutatus erat, confirmaretur.*
- 286 **EXITVS** asseruent,] *Obseruent, Parisienses, & Gryphij liber in margine.*
- 286 **NEQUE** eorum tam remisso, ac languido animo quisquam omnium fuit,] *neque eorum quisquam omnium fuit. ita coniungemalim tamen, Neque uero. Vaticanus liber, Neque eo. Gryphij liber, Neque tam remisso, &c.*
- 286 **VT** nullus in aliam partē &c.] *Vt alius in aliam partem &c. Parisienses. placet.*
- 287 **FILIUS** Domitii,] *Filius Domitius, legendum puto: quod ita fecit uetus loquendi consuetudo.*
- 287 **QVOD** sibi aperte eorum gratia relata non sit,] *ectius, A parte eorum. Quo modo legitur in Parisiensi lib. o.*
- 288 **CN** Magius, Cremona,] *patriae nomen interdum addebatur. Vt lib. 111. C. Felginatē, Placentia. Quo de loquendi genere uide, quae diximus in ORTHOGRAPHIA, in uerbo, ARRETIVM.*

- 290 RELIQUIISQ. telis pugnabatur.] *Pugnabant, Gryphij liber, ad oram. recte.*
- 292 DEPREHENSASQ. excipiunt.] *abest particula, Quae, a Carrariēsi libro. quod legitur in Varijs lectionibus.*
- 293 VACVAS ab imperiis,] *Vacuas provincias ab imperijs, Gryphij liber ad oram.*
- 294 ILLIS se oneri non futurum, & per se,] *ita legendum, cuiuslibet perspicuū esse debet.*
- 294 VT operibus ante studuerit,] *Anteire studuerit, Parisienses. Ut opibus anteiri st. Fulvij liber.*
- 295 IN SENATU dixerat, &c.] *Plutarchus aliam addit causam fuisse, cur senatus legationem ad Pompeium, de pace, non misert. ait enim, timuisse senatum, ne Caesar aliud in pectore clausum, aliud in ore prumptum, haberet*
- 295 RELIQUASQ. res, quaecumque agere instituerat,] *hoc loco multa Caesar retinet, quae sine multa ipsius ignominia dicere non poterat. De pecunijs enim, ab aulario ablatiis, reclamante Metello, scribunt Plutarchus, Appianus, Orosius, & Lucanus.*
- 295 QVAS Sicilia, & in Cosano.] *Quid Siciliae insulae cum agro Cosano? suspicor equidem de mendo: cum praesertim veteres libri habeant, Sicili, vel Sigili.*
- 298 QVEM ipse petierat.] *Quam ipse petierat, Gryphij liber, ad oram. Pariterat, an*

- tiquus liber. non displicet.
- 299 PRAESIDIO proprio] Proprio, non legitur in antiquo Pinelli libro.
- 299 IUMENTORVM, & aquae magnitudine, non opinor subesse mendum, sed uerbum, Magnitudine, respicere duas res, iumentorum pondus, aquae impetum.
- 303 Ex primo hastato legionis quartaedecimae,] In singulis legionibus erant hastati, principes, triarii. horum deni centuriones erant: qui hastatorum, primus hastatus dicebatur, secundus, tertius, usque ad decimum:
 „ unde illud apud Linium, lib. XLII. Virtutis causa mihi T. Quinctius decimum ordinem hastatum assignauit. Sic primus princeps, secundus, tertius, usque ad decimum.
 „ Ibidem Linius: AN ACILIO mihi primus princeps prioris centuriae est assignatus. Et
 „ Cicero in epist. ad M. Brutum: Cretensi bello octauum principem duxit. Triariorum quoque decem centuriones fuere: sed, qui primum inter eos locum tenebat, non primus triarius, uerum Primipilus, uel Primipili centurio uocabatur.
- 303 Ex inferioribus ordinibus] non ex privato milite: sed, cum ordines duxisset, id est centurio inter hastatos fuisset: cum essent nouem praeterea. Sic lib. III. pag. 400.
 „ Ab octauis ordinibus ad primum pilum se transducere pronunciauit. Id est, qui centurio

turio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.

304 Ex omnibus montibus nix profluit,] Profluxit, Gryphij liber. recte. Parisienses, Proluit.

305 NEQUE frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant:] Inopia frumenti declaratur, cum & uetus consumptum iam esset in hibernis, & nouum nondum maturuisset, a maturitate tamen haud multum abesset. Herbis, autem, pro, Hibernis, qui legendum putant, qua ratione nitantur, non intelligo. nam, si frumenta non multum a maturitate absunt, certe non possunt esse in herbis: in hibernis autem ideo non sunt, quod alendis per hiemem militibus consumpta iam erant. Nec uerno tempore, quod hic significatur, sed hiemali, frumenta sunt in herbis. Quod si tempus hiemale designaretur, non diceret, Caesar, de frumentis: Non multum a maturitate aberant. Et cum hac lectione consentiunt ueteres libri.

306 H I S tamen omnibus annona creuit:] His tum omnibus, legit Nicasius.

307 MAGNI domum concursus] Demum, Gryphij liber. Probo. Domo, reponit Fuluius. Ad domum, O.

308 I T A comitatus, & eos, qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit;] antea,

- tea, Commeatus. Ego Comitatus, ex anti-
 „ quo libro, & quia supra pag. 304. Neque
 „ maximi comitatus, qui ex Italia, Gallia-
 „ que, ueniebant, in castra peruenire po-
 „ terant.
- 308 Vt praedae subsidio sint;] Praesidio, Pa-
 risienses.
- 310 LACETANI,] hos a Strabone lib. III. &
 Ptolemaeo Iacetanos dici, docuit Fuluius
 Vrsinus. Quo modo item legi in antiquo
 suo libro obseruauit. Emendatq. Liuium,
 & Plinium.
- 310 [LLVRGAVONENSES,] Lurgauonenses, eius-
 dem Fuluij liber, & Liuius. Hos putat a
 Strabone dici Ιαργάνας
- 311 OCTOGESAM] idem, Etouisam dici a Pli-
 nio, monuit.
- 312 HVC iam rem duxerat,] Parisienses, Redu-
 xerat rem. Legendum fortasse, Deduxerat
 „ rem. Sic enim locutus est, infra: Res ab
 „ Afranianis huc erat necessario deducta. Et,
 „ in extremo fere libro: Res huc deducitur. Et
 „ lib. III. Spe conficiendi negotij, prope in no-
 „ tem rem deduxerant.
- 312 AD transeundum impedirentur] Gryphij
 liber ad oram, Ad transeundum non impe-
 direntur. Dixit autem transire potuisse.
- 313 TOTIS uero castris milites circulari,] Ci-
 „ cero, in Bruto: Videt oscitantem iudicem,
 „ loquentem cum altero, nonnumquam etiam
 „ circu-

- „ circulantem. Et Seneca: Qui uerba magna
 „ celeritate praecipitant, & communes locos
 „ uoluunt, & in priuato circulantur. Inde
 „ Circulus, coetus hominum circumquaque ad
 „ stantium, aut in orbem collectorum, inter
 „ seq. cōfabulantium. Tacitus, lib. 111. Nec
 „ ignoro, in cōuiuijs, et circulis, incurfari ista,
 „ & modum uolsci. Seneca: Quidam enim be
 „ neficium, quod dederunt, omnibus circulis
 „ narrant: pro, passim praedicant, & iactant.
 „ Et Circulator: Seneca: Alter apud proxi
 „ mum circulatorem resedit. Et Circulans,
 „ idest sermones in circulis ferens: Seneca, V.
 „ Epistolarum: Sic itaque habe, inquit, ut i
 „ stam uim dicendi rapidam, atque abundan
 „ tem, aptiorem esse circulanti indices, quam
 „ agenti rem magnam, ac seriem, docentique.
- 314 QVOD fuit illis conandum, atque omni ra
 tione efficiendum, & totius diei pugna,
 atque itineris labore, defessi, rem in po
 stei um diem distulerunt.] non bona distin
 ctio, nisi fallor: nec uidetur parenthesis lo
 cum habere. est enim hoc, Quid fuit illis co
 nandum, atque omni ratione efficiendum, o
 mnino adiungendum sequentibus, & legen
 dum, Sed totius diei pugna: Quo modo Pa
 risienses ediderunt. Totam sententiam qui
 perpendet, non dubito, quin mecum sentiat.
- 314 L. DECIDIUS SAXO,] uete. es libri, Saxas
 „ oratione XIII in Antonium: Cum Anto
 „ nys

„ nſ pax poteſt eſſe ? cum Cenſorino , Venti-
 „ dio, Trebellio, Beſtia, Nucula, Munatio, Len-
 „ tone, Saxa ? Ibidem , infra: Saxam uero De-
 „ cidium praeterire qui poſſum , hominem ex
 „ ultimis gentibus; ut eum tribunum pl. uide-
 „ remus , quem ciuem numquam uideramus ?
 „ Et in eundem, I I X. Omnes Caſones, omnes
 „ Saxae, ceteraeq. peſtes, quae ſequuntur An-
 „ tonium . Idem Saxa, ut opinor, nominatur
 „ epitome Liniſana CXXVII. Vbi Didio, pro
 „ Decidio, legitur: aut, in Cicerone, Decidiũ,
 „ pro Didium.

315 NAMQVE itinera , quae ad Iberum ,] Pa-
 riſienſes, Nam, quae itinera ad Iberum .

316 PROSEQVEBANTVR, neceſſaria uictus i-
 nopia,] Pariſienſes, & Gryphij liber; Pro-
 ſequabantur nos neceſſ. uict. inop.

318 PRAESERTIM cum non minus eſſet impe-
 ratoris, Conſilio iuperare, quam Gla-
 „ dio.] Suetonius, de Caefare : Quo ſaepius,
 „ inquit, uiciffet, hoc minus experiendos ca-
 „ ſus opitans: nihilq. tantum uictoria acqui-
 „ ſiturum, quantum auferre calamitas poſſet.
 „ Facit hic locus , ut obiter mentionem faciã
 „ de illo Terentij, in Eunuchò , act. I V. ſc. 7.
 „ Omnia prius experiiri uerbis, quam armis ,
 „ ſapientem decet.

Quo in loco uariant libri. Abefſt enim uox,
 Verbis, a quibusdam impreſſis, ut obſerua-
 nit M. Antonius Muretus, uir is, cui pluri-
 mum

num Graecae, Latinaeq. litterae debeant.
 In alijs ueteribus: Omnia prius experiri con-
 silio, quam armis, sapientem decet. In alijs
 impressis: Consilio omnia prius experiri,
 quam armis, sapientem decet. Quo modo
 si leges; erit simile loco huic Caesaris. Sin
 uero, illud Verbis, uel, Consilio, deleas, erit
 dictum, quo modo illud ab eodem Caesare,
 „ lib. II. pag. 351. Atque omnia prius expe-
 „ rienda arbitror. Nihil enim sequitur, quod
 illi Prius respondeat; sed per se stat. Et sa-
 ne hoc modo uidetur Donatus interpretis legis
 „ se. ait enim: Quam armis, ἀνακόλουτον,
 „ pro, Quam arma. aut ἐκλειψis est, si subau-
 „ diamus, Agere. Libanius Sophista idem
 propemodum dixit: Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια
 τοῦ λόγου περᾶσαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς
 ὅπλοις ἐπιτηδᾶν ἀνθρωπινώτερον δύναιθαι. Ci-
 „ cero quoque, ad Att. lib. VII. ep. 3. Omnia
 „ facere omnis, ne armis decernatur.

318 COHORTIVM alariarum;] Cohortium duo
 genera, Auxiliares, & Legionariae: Auxi-
 liares, Alariae dictae, quia legionarias, tā
 quam alae, tegerent. Sic Alarij equites, et
 Auxiliarij, ydem, in epistola Ciceronis ad
 Caninium, lib. II.

320 CONSILIVMQ. eius a cunctis probaba-
 tur.] usitatus loquendi genus, elegantius-
 que, Consiliumq. eius cunctis probabatur.

320 AD iusiurandum adigit] ex hoc loco facile
 addu-

- adducor , ut emendandum putem Sallustij lo-
 ,, cum, in Catilina, pag. 18. In eo ita est: Cum
 ,, ad iusiurandum populares si eleris sui addi-
 ,, ceret. Puto enim ibi legendum, Adigeret.
- 320 POSTULANT, ut iurent omnes,] referri ma-
 lim ad Petreium, & legi, Postulat.
- 321 VANA religio iusiurandi,] Beroaldus, Pa-
 risienses, & Gryphij liber ad oram, Noua.
 Recte. uide lib. 11. pag. 333.
- 321 CONSILIVM expleuius] Explicatuos, Pa-
 risienses. placet.
- 322 IN aduersarios tela coniciebant:] In ad-
 uersos, Parisienses Legendum, Auerfos.
- 323 RELICTIS iis munitionibus,] Gryphius,
 Relictis his legionibus. Parisienses, Reli-
 ctis legionibus. Alij, Eductis legionibus.
 Male omnia. Relictis enim munitionibus,
 ualet, Relictis castris, quae ipse antea con-
 tra hostem castra muniuit.
- 323 HORA X. subsequi] Io. Vincentij Pinelli
 liber antiquus, O. a. x. ex quo Nicasius El-
 lebodius Casletanus, mendosum locum suspi-
 cans, Omnia auxilia subsequi, reponendum
 putat. Quae n. ibi coniectura non probatur.
- 324 QVO essent ad id expeditiores,] in anti-
 quo libro, Ad it. Ex affinitate autem T, &
 D, & earum inter se conuersione, factum est
 ab ijs, qui locum non intelligerent, Ad id:
 cum sit legendum, Ad iter. Sic infra, lib.
 ,, 111. pag. 387. Quo iter, inquit, expedi-
 ,, tius

„ tius faceret, &c.

324 ILLI, impediendae rei, quae munitionis
caussa fiebat, hora circ. IIX.] antiquus Pi
nelli liber, Illi, impediendae munitionis caus
sa, quae fiebat hora circ. IIX

324 Ex v. legione] Nicasius legendum putat,
Ex quaque legione.

325 QVEM Caesar deligit.] Delegit, Parisienses.

326 HABVIT, conseruarit,] Habuerit, legitur
in Varijs lectionibus.

328 FLAGITARETVR,] Flagitarentur, in alijs
libris. Ut sit, Petreius, atque Afranius,
flagitarentur. Graeco more.

328 Q. FVSIVM Calenum] Q. Fusium, legen
dum obseruauit Fuluius Ursinus, ex uetere
libro, & argenteis nummis. Ita emendan
dum etiam infra, lib. III. pag. 367. 380.
& 400.

IN . C . IULII . CAESARIS
DE . BELLO . CIVIL.

LIB . II

335 CAPREOLIS] Capreoli, ait Festus, uitium
„ cincinnati, intorti, quia ad locum capiendum
„ tendunt, appellati. Vide Vitruu. lib. X
cap. 20.

336 PHALANGIS subiectis,] Graeco usus est vo
cabulo. lib. III. Scutulas dixit. Virg. an
tem,

tem, lib. II. *Aen.* Lapsus. Accingunt omnes operi, pedibusq. rotarum Subijciunt lapsus. Sunt autem rotunda ligna, quibus naues, maximaq. onera, uolutantur. Iulius Pollux: Τα τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβλήθῃσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φελάγγες, καὶ φελάγγαι.

337 CVM infulis] Galli supplices corollis ex floribus utebantur, pro amicitiae, supplicationisque, signo. Polybius, lib. III.

339 VT ab hominibus doctis,] Massiliensium disciplinam, & grauitatem, laudat Cicero, in oratione pro Flacco. Alij, doctis, idest instructis. Vt de bello Gall. lib. IV. Hi iam ante edocti, quid interrogati pronunciarent.

338 INTERIECTIS aliquot diebus,] Interiectisque, Parisienses.

338 PORTIS se foras erumpunt;] ita legendū. sic enim & alij sunt locuti. Quod cum quibusdam nimis durum uideretur, locum mutarunt. Coelius, in epistola ad Ciceronem: Illa inuidiosa coniunctio non ad occultam re cedit obtrectationem, sed ad bellum se erumpit. Et Virgilius, Georg. lib. I. Aut, ubi sub lucem densa inter nubila sese Diuersi erumpunt radij.

339 EXCISIS, & coniectis,] Coniectis, Parisienses. Recte. In urbem, scilicet.

339 QVOD, ubi hostes uiderunt, ea,] Quod, pro

- „ pro Sed, usurpat. *Vt infra, lib. III. Quod,*
 „ cum esset animaduersum, coniunctam esse flu-
 „ mini. *Cic. Philip. x. Quod, qui ab illo ab-*
 „ ducit exercitum. *Coelius, ad Ciceronem:*
 „ Quod non dubito, quin te quoque haec deli-
 „ beratio sit perturbatura. *Liuius, lib. xli.*
 „ Quod cum milites, consulis imperio dicto
 „ audientes futuros esse, dicerent, cum is, mo-
 „ re maiorum, secundum uota in Capitolio nū-
 „ cupata; lictoribus paludatis profectus ab ur-
 „ be esset. *Varro, lib. vi. Lin. Lat. Quod,*
 „ cum dicunt Conspicionem, Cortumionem
 „ addunt. *Et Plinius lib. xlix. cap. 23.*
 „ Quod, ut hanc quoque curam determinemus.
 340 FIDUCIARIAM operam,] idest tempora-
 riam, quamq. eum cedere oporteret, aduen-
 „ tu Cn. Pompeij. *Q. Curtius lib. v. Auspi-*
 „ cium, inquit, & imperium alij trade inter-
 „ im, qui tamdiu rex appelletur, donec Asia
 „ decedat hostis; uictor deinde regnū tibi red-
 „ dat. &c. Et paullo post: Compositis rebus, in-
 „ sto regi tibi fiducia, (idest per fiduciam) re-
 „ stituet imperium.
 341 PERTERRITIS ciuibus Romanis] Pari-
 sienses, Perterritos ciues Romanos. placet.
 341 HS CXc. millia] parua summa. efficit enim
 scutatos quinque millia septingentos. Si le-
 gamus, Centies nonagies, erunt scutati quin-
 genti septuaginta millia.
 341 Iis grauiora onera iniungebat: &c.] ali-

ter hunc locum legi, in *Parisiensi*, & *Gryphiano*, est in *Varijs lectionibus*.

341 QVI uerba, atque orationem, aduersus remp. habuissent,] Haec exponuntur a *Caesare*, tamquam iniuste facta. sed iniuste factum uideri non potest, si puniatur is, qui uerba, atque orationem, aduersus remp. habuerit: cum praesertim *Caesar* causam suā a reip. causa non disiungeret. Quae recte puto suspicari *Nicasium*, illud, *Aduersus remp. sincerum* non esse; uerius autem, *Aduersus Pomp.* Alij aliter sentiunt.

342 RATIO autem haec erat belli, ut secum II. legiones *Gades* conferret, [periti proprietatis, & elegantiae, *Latini sermonis*, non dubito, quin legendum esse mecum sentiant, *Vt se cum II. leg. Gades* conferret: idest, II. legionibus. *Natus error* ex hoc scribendi more, II. leg. Ita quoque ediderunt *Parisienses*. Quo modo est & in *Gryphij libro* ad oram.

344 LEGEM de dictatore latam,] errat igitur *Plutarchus*, qui creatum a senatu dictatorem, diesq. XI. gessisse, *Caesarem* tradit. *Appianus*, & *Dio lib. XLI.* latam ad populum legem, significant.

346 CVRIO Marcium *Vticam* nauibus praemittit:] *Marcum*, omnino uidetur legendum. nam hic est *M. Rufus*, *Curionis* quae stor, de quo supra.

346 C. CANINIUM Rebilum legatum] *fu-*
erat etiam legatus in Gallia ; supra lib. VII.
de bello Gall. in fine.

348 AVRIBVS Vari seruiunt, Trebonius : Ne
 ,, que enim tibi persuadeas uelim , me hoc au-
 ,, ribus tuis dare.

350 QVAE offerrentur,] *Parisienses, Qua of-*
ferentur.

350 COMMILITONESQ.] *Commilitesque, Pa-*
risienses.

351 NAM neque prudētes suspicari oportet,]
 ,, uerbum, prudentes, fortasse non uacat men-
 ,, do: nisi si, Prudentes, idest, probos, intelli-
 ,, gas : ut opponatur hoc membrum sequenti
 ,, membro, Neque improbos scire . Diuidit
 ,, enim exercitum in probos, qui moleste fe-
 ,, rent, sibi parum credi, & improbos, qui, ca-
 ,, stris loco motis, timeri se intelligent.

351 PYDORE, aut metu, tenentur: quibus re-
 ,, bus nos maxime aduersaria est.] *Supra,*
 ,, *lib. I. pag. 315. Lucem multum per se pu-*
 ,, *dorem omnium oculis asserre. Terentius,*
 ,, *Adelph. act. III. sc. 5.*

,, Persuasit nox, amor, uinum, adolescentia.
 Quem locum sumpsit a Plauto, in principio Bac-
 ,, chidum: Istoc illecebrosius fieri nihil potest,
 ,, Nox, mulier, uinum, homini adolescentulo?
 Et Ouid. *Am. lib. I.*

,, Nox, & amor, uinumq. nihil moderabile
 ,, suadet:

- „ Illa pudore uacat, Liber, Amorq. metu.
 „ Et Liuius: Nox omnem timorem, aut pudo
 „ rem, exstinxerat.

351 NEQVE tanti sum animi, ut sine spe ca-
 stra oppugnanda censeam; neque tanti ti-
 moris, ut ipse deficiam:] placeret, Ut spe
 deficiã. alterum enim est sine spe, alterum cū
 spe aliqua.

353 IN me offenditis:] Pater meus, coniectura
 ductus, ita legendum putauit, & imprimi-
 etiam uoluit, in libris nostris, ante multos
 annos; cum in peruulgatis omnibus legere-
 tur, Iam me offenditis. Hanc uero fecit con-
 iecturam, ex ipsa primum sententia, dein-
 de ex Latini sermonis consuetudine. Nam,
 quod ad sententiam attinet, quis hoc signi-
 ficari non intelligit? non credo, Caesaris fa-
 cta probari a uobis, mea reprehendi. Lo-
 quendi genus comprobatur exemplis. Luc-
 „ ceius, ad Ciceronem, lib. v. In altera mihi
 „ uelim obtemperes, in altera non offendas.
 „ pro, non offendaris. Et Cicero, ad Q. Fr.
 „ ep. 1. lib. 1. Si quis est, in quo iam offende-
 „ ris, de quo aliquid senseris; huic nullam par-
 „ tem existimationis tuæ commiseris. Pro
 „ Milone: Si in me aliquid offendistis. Et, in
 „ Verrem, lib. 1. actionis 11. Hospes ianitor,
 „ ueritus, ne quid in ipso se offenderit, homi-
 „ nem summa uī retinere coepit. Haec enim
 „ omnia παθὴν τινῶς dicta sunt.

353 NAVES onerarias adduxerim?] *Abduxerim, placet; sed ita placet, si hominum eruditorum iudicio comprobetur. ego enim, dissentientibus antiquis libris, opinionem meam amare uix possum.*

354 CONSENSU suo] *Suorum, Parisienses. placet. Infra, pag. 357. Itaque, suorum omnium consensu, Curio reliquas copias expectare parabat.*

354 NON ita magno, aut difficili, & arduo, ad scensu.] *ut transiri facile possit. equitatus enim illico pertransiuit. quod statim subiungit.*

355 AC fugientium multitudine,] *Hac, Gryphij liber ad oram. rectissime. A, Parisienses.*

356 CIRCITER DC. interfectis, atque uulneratis.] *Fulvii Ursini liber, Ac eo uulneratis. Quod non displicet. Alij, Aut uuln.*

357 MULTVM, ad hanc rem probandam, adiuvat Adolescentia,] *temeritatem esse florentis aetatis, prudentiam senectutis, ait Cicero, de Senectute. Inde Homerus Ιλ Γ.*

Αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἐπιδόονται.

Et. λ. ↓ dicit, uelocem esse mentem, sed tenue consilium

Οἱ δ' οἶται νέου ἀνδρὸς ὑπερβασίαι τελέθειν.

Κραιπνότερος μὲν γὰρ τὸ νόος, ἀπλὴ δέ τε μήτις.

360 VNAM, ut in reliquis rebus, ipem reliqua salutis esse arbitratus.] *Vnam, ut miseris*

in rebus, &c. Parisienses. Recte. Cicero, in

„ Cat. IV. Spes sola hominis in miserijs conso-
 „ lari solet.

362 DIEBUSQ. aequae post paucis,] abest uer-
 bum, Aequae, a Pinelli uetere libro.

IN . C . IULII . CAESARIS DE . BELLO . CIV.

LIB . III

363 Is enim erat annus, quo per leges ei con-
 sulem fieri liceret.] intra x. annos, ut a-
 pud Liniū lib. xl. scriptum est, eundem re-
 fici consulem, ante multos annos lata lex ue-
 rat. hoc igitur ideo Caesar dicit, ne pute-
 tur, quia potitus esset Italia, dictatorq. di-
 ctus, aliquid aduersus leges commisisse. di-
 stabat enim hic alter eius consularis a pri-
 mo annis decem. Per leges: Per legem Cor-
 neliam Sullae. Appianus de bello ciu.

363 QUIEVS in urbe praesidia legionum Pom-
 peius habuerat] carpit Pompeium, qui,
 tertium consul, Milone de ui accusato, exer-
 citum in urbem, contra leges habuit.

363 ALIIS audientibus iudicibus,] ob festina-
 tionem, breui spatio lege dato.

365 ANTONIANOS milites admiscuerat.] mi-
 rabar, in Pompeii copijs Antonianos mili-
 tes numerari. cū tres Antonij fratres, Mar-
 cus,

cus, Caius, Lucius, Caesaris parte in ciuili bello secuti sint: sed postea comperi, exercitum C. Antonij, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeij potestatem uenisse. propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompeius admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditio, sic infra: Se morte Curionis, et detrimento Afraniani exercitus tanto, militumq. deditio ad Corcyram. Et, aliquanto post: Hic paullisper est pugnatum; cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius oera proditum exercitum C. Antonij demonstrauius, eo loco propugnante. Suetonius etiam, Omnibus, ait, ciuilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa perijt, C. Antonius in Illyrico in aduersariorum deuenit potestatem. Idem lib. XLII. Dio scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Caesaris libros de bello ciuili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, se demonstrasse Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonij, id in his libris nusquam reperitur.

365 Cotus ex Thracia.] Cotus, pro Cotys, (hoc enim nomine appellabantur Thracum reges, ut Aegypti Ptolemaei. Arist. lib. v. Polit.) antiquo more; ut Sulla, pro Syl-la; Clupeus, pro Clypeus. nom Cotys uerum

nomen est regum Thraciae. *Linus*, lib.
 XLII. *Tacitus* lib. II. *Valerius Max.* lib.
 III. cap. 7. Error saepe natus, ex ignora-
 tione ueteris Orthographiae. Ut apud *Pli-*
nium, cum sincerum esset, Inclutos cantus,
 pro Inclutos, factum est, Inclusos: unde ob-
 scura sententia uiris doct is.

365 SASALEM] Sadales dicitur a *Lucano*, lib. v.

366 EIVS rei causa omni in ora marit.] *Pari-*
senses, Eiusq. rei causa omni ora marit.

366 IMPOSITIS, ut supra demonstratum est, le-
 gionibus VII.] hoc totum glossema arbi-
 tror, adscriptum ab imperito, qui legerat
 illud in principio huius libri, pag. 364. Eo
 legiones VII, equitatum omnem, uenire
 iusserat. Nam, quo modo potuit innaues
 imponere legiones VII. idest pedestres o-
 mnes copias, quas Brundisium uenire iusse-
 rat: cum supra dixerit. Sed tantum na-
 uium reperit, ut anguste xv. millia legiona-
 riorum militum, & D. equites transporta-
 re possent. Hoc unum, Inopia nauium,
 Caesari ad conficiendi belli celeritatem, de-
 fuit. Infra quoque ostendit, non esse trans-
 portatas omnes copias. Expositis, inquit,
 militibus, naues eadem nocte Brundisium a
 Caesare remittuntur, ut reliquae legiones,
 equitatusque, transportari possent: Et, ali-
 quanto post: Reliquarum ex Italia legio-
 num aduentum expectare constituit. Eas

autem

autē legiones Q. Fufius Calenus, & M. Antonius, denique transuexerunt.

366 QVI appellatur Pharsalia,] Pharsalia, regio Thessaliae est, ab opido Pharsalo. Caesar autē copias in Epiro exposuit, haud procul Orico. Quare suspicor, opidum in prima Epiro fuisse, cui Pharsalo potius, quam Pharsaliae, nomen esset. Paullus Orosius, lib. vi. cap. 15. non Pharsaliam, neque Pharsalum, sed Palaeopharsalū, i. antiquum Pharsalum, uocat.

367 LVCRETIVS Hispilo] Vespillo, emendat Fulvius Ursinus, ex argenteo nūmo, in quo, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO

367 DILIGENTIAE suae,] Indiligentiae, Parisienses. placet. nam Bibulus scripsit eis occurrerat.

369 DETRIMENTIS receptis,] Acceptis, Parisienses.

370 GRAECOS murum adscendere, &c.] Parisienses: Cum Graecos murum adsc. atq. arma cap. iuberet. illi autem cum se cont. &c. Sed impressa lectio mihi satisfacit.

371 L. STRABERIVS,] Straberiam familiam nusquam apud ueteres legi. Staberiam, ex antiquorum lapidum obseruatione, notam habeo.

Romae, in aedibus Mangoniorum
in Campo Martio, in ara grandi. i.

T . STABERIO
SECUNDO . COACTORI
ARGENTARIO . VIATOR
CONSULARIS . ET . PRAET
SIBI . ET
CLAUDIE . STRATONICAE
VXORI

Ad Forum Boarium, in hortis Maximorum,
ubi putatur fuisse Fabiorum domus.

T . STABERIUS . EPIGONUS
VIATOR . CONSULARIS
SIBI . ET . SVIS . ITEM . LIB . LIBERTABVS
POSTERISQVE . EORVM
VIXIT . ANNIS . LXXXII
MEN . II . DIEBVS . XX

371 SIMVL ac Caesar] Parisienses, Quo simul ac
Caesar. Alij: Cognitis q̄s rebus, quae erant
Orici, atque Apolloniae gestae, simul quod
Caesar appropinquare dicebatur, Dyrrha-
chio timens, diurnis eo, noct. q. it. conten-
dit. tantusq. terr.

372 PROfecto occupato itinere ad Dyrrha-
chium] malim, Praeoccupato itinere. nā,
Profecto, mendosum esse constat. Vel: Prae
fecto occ. it. Parisiēses: Perfecto. Alij, Pro
fectus. Et: Profectionis occupato itinere.

373 HVC addunt pauca, *ueteres, quidam libri*,
Huc ad sunt pauca. Vnde suspicor legi posse,
Huc ad sunt pauca. Pro, Addunt, affin-
gunt. A uerbo, Assuere, a Suerre: unde &
Dissuere.

373 INIMICITIASQ. habebat etiam priuatas
 cum Caesare ex aedilitate, & praetura,
 conceptas;] etiam ex consulatu. & meri-
 to: ideo a Caesare omittitur.

376 ATQVE una etiam &c. *Ysi sic legitur, ut est*
in uulgatis libris: nec facile sententia colli-
gitur, nec uerba satis inter se cohaerent.
Videtur locus ita posse restitui; si modo
libri ueteres opem ferant: Vtque una etiam
utrimque admodum tuto legati uenire, &
quae uellent, exponere possent; certum ei rei
tempus constituitur.

377 LEGEM promulgauit, ut sexies seni dies si-
 ne usuris creditae pecuniae soluantur.]
 Plebi infimae Coelius, aere alieno oppres-
 sae, hac lege subuenire cupiebat. Subue-
 niendi autem rationes, ut opinor, duas ex-
 cogitauit, unam, ne debitores creditas pecu-
 nias, nisi satis longa die, soluere cogerentur;
 alteram, ut, donec eas soluerent usurae
 nomine nihil penderent. Vtraque ratio pa-
 tebit, si, quo modo Pater meus legendum pu-
 tat, ita legatur: Legem promulgauit, ut se-
 xenni die, sine usuris creditae pecuniae solu-
 tur. Nam, Sexenni die, pro sex annorum spa-
 tio,

tio, Latine dicitur, ut Annua die, Bima, Tri-
 ma, Quadrima. Ego legendum putabam,
 Ut sex pensionibus sine usuris &c. Quo mo-
 do Hirrius locutus, de bello Africo. pag. 561.
 „ Ut per triennium sex pensionibus populo R.
 „ soluerent. Quam lectionem postea reperi et
 „ in Parisiensi. Alij: Sexies senis idibus, un-
 „ de Horatius: Omnem relegit idibus pecu-
 „ niam. Sua cuique sponsa.

378 Eo cum a Q. Pedio praetore cum legio-
 ne lapidus ictus esset ex muro, periit:]
 de Milonis morte, Velleius etiam lib. II.
 Verum in eo nulla de Q. Pedio mentio. An-
 tiquus liber Pinelli, pro, Lapide ictus, ha-
 bet, Misso lapide ictus. Ego, ex coniectura,
 tegendum puto: Et, cum a Q. Pedio tr. mil.
 lapide ictus esset ex muro, periit. Ut illud,
 Praetore cum legione, in antiquioribus li-
 bris scriptum contracte fuerit: sic: Pr. cum
 L. priusque, Tr. cū L. quod significaret, Tri-
 buna militū: Sed, cum ab ijs, qui libros ex-
 scriberent, id nō plane intelligeretur, cū pun-
 ctum adscriptū nō fuisset litterae, nēpe quod
 L. maiusculis litteris scriberent, ut indicat
 Virgilius Carpesis: inde factum, ut ex MIL.
 fecerint, CUM L. posteaque, Cum legione.

378. QVA eo praesidii causa, misli erant,] mo-
 neo lectorem, ita locum hunc a Patre meo
 Fulio Xingeno iam pridem restitutum: cum lege-
 retur, in libris omnibus, Praedandi causa.

- 379 QVAM omnium litora &c.] pro, Quam omnium locorum litora, etc. Nicasius legit, Quam omnia litora, &c. Quod alij ita sunt secuti, ut pro suo etiam diuendere non dubitarint.
- 380 HIEMS praecipitauerat;] sic locutus Virg.
 ,, Nox praecipitat caelo. Lin. lib. XXVI.
 ,, Creditum uulgo est, in puteum apertum ex eo,
 ,, quo praecipitasse. Et lib. XXXIX. Et pars
 ,, maxima inermes per inuia, & rupes deruptas,
 ,, praecipitantes fugerunt.
- 381 Q COPONIVS,] Caius dicitur a Cicerone, de Diu. lib. I. ubi quaedam leguntur, non aliena ab hoc loco.
- 381 IN Africam se uertit.] consuetudo Latini sermonis postulat, ut legatur, In Africum uertit. Vide simile quiddam, apud Hirt. lib. IIX. de bello Gall. pag. 262. Locum enim ibi emendo.
- 383 Hoc, eodem fere tempore,] Haec, Parisienses.
- 385 CONFERTA praefectis,] Differt, Parisienses.
- 385 CETERASQ. eius deae statuas.] Vrsinus ex suo libro, Certaq. eius rei die constituta. O. certasq. eius deae statuas. Ut aureae, & argenteae intelligantur.
- 387 ADESSE Scipionem cum legionibus,] ita legendum, non, ut antea, Legione. nam de duabus supra mentio. Quod, ante me natum, obseruatum est ab alijs.

- 367 PRAESIDIO impedimentis legionum reliquit,] abundat, Legionum: satis enim constat, Impedimenta legionum esse.
- 387 REGIS Coti] malium, Cotys. de quo diximus pag. 365.
- 390 ACILLIVS legatus] ita emendavit Pater meus, cum in omnibus legeretur, Caninius. Correctionis autem ratio patet ex insequentibus.
- 390 CN. POMPEII filius,] Parisienses, & Gryphius, Cn. Pompeius filius. Recte. Sic Cornelius Nepos, in Attici uita, C. Marius filius; & Cicero, ad Q. F. lib. 11. Servilius filius. Hic lib. 11. de bello Ciu. pag. 346. L. Caesar filius. & 111. pag. 365. & 366. Pompeius filius. & de bello Africo, p. 512. Cn. Pompeium filium.
- 390 VT ex superiori pugnans loco,] Et, non Ut, legendum putat Io. Vincentius Pinellus.
- 390 HELIDE,] Gryphius, Biblide, atq. Mantinea. Parisienses, Byllide, atq. Amant. Recte. ita enim Ptolomaeus. Emendandus locus & in hoc libro, pag. 371.
- 393 HABE spectans,] Sic rectius, quam, ut antea, Haec exspectans.
- 395 RECIPERE se iussit,] Statuit, Beroaldus.
- 395 SVBITO constipati pila coniecerunt;] antea, Conspicati. Pater, Constipati ante aliquot annos, in libris nostris reposuit
- Quod

Quod miror ab alijs Phaerno tribui. quasi li-
brum nostrum non uiderint : quem tamen ,
se uidisse, ubi ijs commodum est, profitentur.

395 ADVERSIS clium] & hoc Pater emenda-
uit : cum, Pilum, non Clium, nulla sen-
tentia, legeretur.

395 PRACIPITES Pompeianos egerunt.] in
Parisiensi, post haec uerba, leguntur, Et
terga uertere coegerunt.

395 PAVLLOQ.] usitatius, Paullumque.

395 CIRCA cum locum] Citra, Parisienses .

396 QVOD appellatur Chara:] Carus dicitur a
Dioscoride, lib. IIII. ca. 59. Vide Lucanum,
lib. VI.

397 EQVOS eorum uix tolerari,] pro, uix ali-
,, Infra, pag. 402. His rationibus equita-
,, tum tolerare.

397 SVBLICIS in terram dimissis,] Demissis,
Parisienses, & Gryphius. Recte.

398 AT plerique] Ac plerique, Parisienses.

399 VOLCATIVS Tullus] sunt, qui, Tullius,
legant. Imperite: duas enim familias in
uno homine coniungunt.

399 EVOCATOSQ. centuriones complures.]
malim, Euocatos, & manipulares, centu-
rionesque. quo modo legitur in Gryphij li-
bro, & Parisiensi. Ut militum tria gene-
ra ceciderint, Manipulares ad duorum mil-
lium numerum, Euocati, Centuriones. non
enim centurionis euocatorum sunt, sed ma-
nipularium,

nipularium, id est legionariorum. itaque
infra Crastinus euocatus, milites ad pugnam
adhortans, non ait, Sequimini me, manipu-
lares mei; sed, Manipulares mei qui fuistis.
Centurio enim amplius non erat.

399 MILLIA sagittarum circiter xxx,] Sue-
tonius maiorem numerum ponit. Una in-
quit, VI. legionis cohors, praeposita a ca-
stello, IV. Pompeij legiones per aliquot ho-
ras sustinuit, paene omnis confixa multitu-
dine hostilium sagittarum, quarum C, ac
xxx. millia intra uallum reperta sunt.
Videtur igitur, aut in Caesare legendum.
Cxxx. aut in Suetonio, Circiter xxx.
Errore fortasse nato ex littera C, quae pro
Centum, & pro Circiter, uarie accipi po-
tuit.

399 FORAMINA CCXXX.] Valerius Max. lib.
III. cap. 2. & Suetonius, C & xx. ictibus;
Plutarchus, Cxxx. Appianus de bel. ciu.
II. Cxx. & ait sex uulneribus affectum
oculum amisisse. Narrat autem haec de Mi-
nucio praefecto.

400 AB octauis ordinibus ad primipilum] Pri-
mus pilus, ordo est; Primipilus, qui ordi-
nem ducit. Quare, cum hic de ordine ser-
mo sit, malim legere, Primum pilum. quo
modo legitur in antiquo Cardinalis Botro-
maej, cuius uitae integritatem admirari
numquam satis possumus, libro. Exemplū

„ occurrit infra : Erat Crastinus euocatus in
 „ exercitu Caesaris, qui superiore anno apud
 „ eum primum pilum in legione x. duxerat .
 „ Et lib. v. Bell. Gall. T. Baluentio, qui supe-
 „ riore anno primum pilum duxerat . Et Tac-
 „ tus, lib. xx. Infami gratia primum pilum
 „ adepto, laeta ad praesens male parta . De
 Primipilo, uide, quae diximus in Scholijs
 ad Sallustium.

400 COHORTEMQ. postea] abest Postea a Pari-
sienf. libro.

400 FRUMENTO VE, & speciaris, militari-
 busq. donis] Alij: Frumento, ueste, dia-
 rijs, militaribus donis. Quo modo L. Li-
 „ uius, lib. xxii. Frumento, ueste, uiatico et-
 „ iam inuit. Et Xenophon lib. i. Rerum Grae-
 carum : *ἡμέτερον τε ἔδωκεν ἑκάστῳ καὶ ἰσόδιον*
δίων μισθόν. Et Val. Max. lib. v. cap. i. de
 „ Campanis : Protinus, inquit, consulibus
 „ insignia honoris, militibus uestem, arma,
 „ equos, commeatum benignissime praeest. De
 „ Diarijs autem, Cicero ad Att. iis, inquit,
 „ diarijs militum celeritatem incitat. Anto-
 nius Augustinus, Episcopus Ilerdensis, sin-
 gulari nix ingenio, in emendandisq. antiquo-
 rum libris maxima cum laude uersatus, le-
 gendum putat : Frumento, ueste, pecunia,
 alijsq. militaribus donis. Sed, cum iam Cae-
 sar dixerit, Duplici stipendio, frustra repe-
 teret, Pecunia. Nicasijs, Frumento, ue-
 stiarijs,

*stiaris, &c. idest, uestibus. Vtrum rectius,
inducunt eruditi.*

401 TELIS ex uallo abiectis,] *rectius uidetur,
Adiectis.*

403 C. VOLVSENV,] *ita scribendum, non, Vo
lusionum. Cic. in orat. pro Clu. Ita quoque
legitur in antiquo meo lapide, cuius exem
plum sequitur.*

L . VOLVSENV

MAXIMVS

NOMENCLAT

H . S . E

404 VVILGO uero uniuersi] *induxi, tamquam
glossema, uerbum, Vniuersi. qui enim, Vul
go, interpretari uoluit, adscripsit, Vniuersi.
nam, qui dicit, Vulgo peccant, hoc dicit,
Vniuersi peccant. Et Cic. ep. 1. lib. 11, ad
Att. Hinc uero uulgo uadunt. Et pro Mu
rena: Num locum ad spectandum dare, aut
ad prandium inuitare? minime, sed uulgo,
passim: Quid est Vulgo? uniuersos?*

404 CVSTODIARVM uera diligentia animad
uersa,] *placet, Varia diligentia, ut habent
Parisienses libri. Aut, pro Vera, legendu,
Vniuersa: mutatione haud ita magna, si scri
bat, Vri.*

406 PER mare nauibus expositis, in aduersos
nostros impetum fecerunt;] *quis non ui
det, legendum esse, Expositi in auersos? An
tiquus*

tiqus liber Pinelli , Expositi aduersarij
in nostr. Nicasijs , Per mare , superfluum
putat.

406 Hoc casu Aquila conseruatur.] Aquila si
gnum legionis fuit . Plinius , lib. x. cap.
4. Romanis Aquilam legionibus C. Marius
in secundo consulatu suo proprię dicanit. e-
rat & antea prima cum 1 x alijs: Lupi, Mi-
notauri, Equi, Apriq. singulos ordines ante
ibant. paucis ante annis sola in acie portari
cepta erat; reliqua in castris relinquebatur.
Marius in totum ea abdicauit. ex eo notatū
non fere legiones umquam hibernasse castris,
ubi Aquilarum non sit iugum.

406 OMNIBVS primae cohortis centurioni-
bus interfectis , praeter principem prio-
rem.] Cohortes nusquam nominat Poly-
bius , alioqui diligentissimus in acie Roma-
na explicanda. omittendi causam, opinor,
habuit, quia cohors in exercitu ordinaria nō
fuit, sed, si res posceret, ex tribus manipulis
fiebat , uno hastatorum , altero principum ,
tertio triariorum. quae autem ex primis ma-
nipulis fiebat, prima; quae e secundis, secun-
da; e tertijs, tertia uocabatur; usque ad deci-
mam. quoniam deni erant manipuli in sin-
gulis militum generibus, hastatis principi-
bus, triarijs. nam uelites, neque manipulos,
neque signa, neque centuriones proprios ha-
bebant; sed post uelitationem, idest iactum

pilorum, & leuē quandam pugnam ad acies
utrimque committendas, aequa portione ad
signa hastatorum, principum, triariorum re
dibant. Princeps autem prior dicebatur, Cē
turio ille manipuli principum, qui ex duo-
bus prior creatus erat. nam, ut ait Poly-
bius, duae fiebant electiones centurionum a
tribunis militum, utraque denu, quia deni
erant manipuli in singulis generibus. prior
electio erat honoratior, usque eo, ut, qui cen-
turiones in ea creabantur, ijs rebus, quae de
bello deliberabantur, interessent. hi rursus
duos ipsi, qui posteriorem manipuli partem
regerent, creabant, quos Polybius ἐπαγῆς
appellat. ita erant in singulis manipulis bi-
ni centuriones, & bini ἐπαγῆς. Omnino igitur,
cum ex tribus manipulis, ut dixi, con-
staret cohors, quinque sunt interfecti primae
cohortis centuriones, uno conseruato Princi-
pe priore.

408 DEMONSTRAVIMVS,] quo loco? Quaeren-
dū. Non enim umquam in his libris reperi.

409 SIBI repugnantes] Parisienses, Ibi.

410 EODEM, quo uenerant, receptui consule-
bant:] Pater legendum putat, Eadem, qua
uenerant, receptui consulebant. Parisien-
ses, & antiquus Pinelli liber, Receptu sibi
consulcbant. A. L. Reccessu sibi cons.

410 DIMISSIS equis,] Alij, Admiss.

410 QVISQVAM omnino]puto legendum, Quis
quam

quam omnium. Quod ita locutus sit idē de bello Gall. lib. VII. pag. 225. & de bello ciu. lib. I. pag. 286. & lib. II. pag. 332. Et Terentius, *Andria*.

410 ANGVSTIIS, portisq. Caesaris mil.] Parisiensēs, Gryphij liber ad oram, & antiquus Pinelli liber, *Angustis portis*, atque his a Caes. mil.

410 FELGINATEM Tuticanum] puto legendū, Fl. Tuticanum.

410 A GRAVIVM,] cum praenomeu desideretur, pro *Agranium*, uel *Agranium*, (nam utroque modo legitur in antiquis libris) apte fieri potest, *A. Granium*, uel *A. Ganium*: quarum familiarum mentio reperitur.

411 TRIBVNOS mil. L,] mendum in numero. nam singulae legiones quatterno: tantum tribunos mil. habebant. qui ergo fieri potest, ut in eo proelio L. perierint? Antiquus liber Fuluij Ursini habet, Tr. mill. Ex quo, suspicari possumus, ita scriptum olim fuisse: Tr. M. III. Quod est, *Tribunos Mil. III. Nā*, *Militū*, uel una littera, *M. uel tribus, MIL. uel quinque, MILIT.* significabatur.

411 NEQVE in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureae protulit.] quod ijs insignibus gloriari ob ciues uictos non dignum iudicaret. In litteris autem, quas ad senatum scribebant, & in lictorum fascibus lauream adhibuisse,

patet. ex orat. Cic. in Pisonem.

411 OMNESQ. deductos] Parisienses, Omnes
p. deductos.

412 OBIECTAE] rectius, ut puto, Abiectae.

412 LOCVM secum ad dimicandum] ex uesti-
gis antiquae lectionis, legendum, locum se-
cum. &c.

413 QVOD si esset factum, detrimentum in bo-
num uerteret,] rectius in Carrariensi,
Quod esset factum detrimentum, in bonum
uerteret.

314 INTRA uallum castrorum continuit;] Pa-
risienses, Intra castrorum munitionem cont.

415 NE occasio temporis deesset.] Occasioni,
Parisienses.

416 SED Caesarem Apollonia &c.] Parisien-
ses, Sed Caesar Apolloniam a directo &c.

418 OPIDO pleno, atque opulento;] Plut. in
Caesare scribit, eius milites, uino in ea ci-
uitate reperto refectos, corporis habitum me-
liorem in modum immutasse. Appianus de
Germanis: Καὶ μάλα αὐτοῖσι Γερμαῖσι γε-
λοιότατοι κατὰ τὴν μένιν ἦσαν.

418 CASV ciuitatis comprehensis ex captiuis
cognito,] Comprehensis, abundat. Gom-
phensis, pro, comprehensis, reponit O.

419 L. HIRTI,] Gryphu liber, L. Hirtae. Pa-
risienses, L. Hirri. Ego reponendum puto,
Luccij Hirri.

419 PROMISISSET,] Recepisset, Parisienses.

420 TERNAS tabellas] *Asconius*. Ternas :
 unam, *A.* absolutionis; alteram, *C.* con-
 demnationis: tertiam, *M.* multae.

320 QVOD satis persp. &c.] *Parisienses*, Quod
 satis perspectum habere militum animum vi-
 deretur.

423 DELECTIBVS] *Delectu*, *Parisienses*; *De-*
lectis, *Gryphius*.

423 COLONIIS] *Colonis*, *Parisienses*.

423 AC iam animo uictoriam percipiebant, [
elegantius, *Praecipiebant*. Quo modo *Pa-*
risienses. *Cic. Philip. XIII.* Praecipio gau-
 dia suppliciorum uestrorum. *Vide lib. VII.*
de Bello Gall. pag. 179.

424 COHORTES CX. expleuerat. haec erant
 millia LV,] ergo quingenti milites in co-
 horte.

424 ERANT &c. attenuatae:] *Erat attenuata*,
Parisienses.

324 QVAE summa erat ∞ XXII. Cohortes di-
 xit esse XXC. ex quo uidentur pauciores quin-
 gentis in cohorte fuisse: at proxime quinge-
 nariam fuisse cohortem diximus. idque ex
 quarta quoque acie, quam e VI. cohortibus
Caesar instituit, intelligitur: nam eos ait
Appianus tria millia peditum fuisse. Octua-
 ginta uero *Caesaris* cohortes, cum essent *Dyr-*
rhachinis proelijs uehemēter attenuatae, nō
 plus, quam ∞ XXII. habebant. O. repō-
 nit, Cohortes in acie XLIV. cum *Plut. Dio*,

Et Appianus **XXII**. millia Caesari tribuunt. Appianus ait hunc numerum uarie a scriptoribus traditum. alios enim in utroque exercitu numerare **LXX**. millia; quosdam, **LX**; alios uero, **CD**.

424 **EX . TERNA** acie singulas cohortes detraxit;] Plutarchi uerba, in Caesaris uita, legendum indicant: *Extrema acie VI cohortes detraxit. Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδύλας ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς αὐτὸν ἑξ ὁπείρας*. Et in *Poerio*: *Μετὰ πέμψατο ὁπείρας ἑξ ἀπὸ τῶν ἐπιτάγμάτων*. *Επιτάγματα* subsidia sunt, id est, extrema acies. Vide et Appianum lib. **II**. Sex cohortes Et infra Caesar nominat; Et Appianus, cum ait, fuisse tria millia peditum, satis ostendit, sex cohortes fuisse. nam singulae cohortes quingētos pedites habebant.

435 **VOLUNTARIE**,] *Voluntarij, Parisienses. Graeci, ἑθελοντες*.

426 **PILISQ.** misis, ad gladios redierunt.]
 „ lib. **I**. de bello Gall. pag. 39. *Reiectis pilis,*
 „ *comminus gladijs pugnatum est.* lib. **VII**.
 „ pag. 233. *Nostri, emissis pilis, gladijs rem*
 „ *gerunt. Sallustius, Catilina, pag. 28. Pi-*
 „ *la omittunt; gladijs res geritur.*

427 **IV. aciei**, quam instituerat ex cohortium numero,] *supra dixi, Sed cohortium, legendum.*

428 **AD Praetoriam portam]** de Praetoria porta Vegetius lib. **I**. cap. 23.

429 **TAN-**

429 TANTVM se opinionem fefellisse] Gryphius, Tantam se opinionem fefellisse. Parisienses, Tantum suam se opinionem fefellisse.

429 VNIVERSI iuris eius Larissam uersus se recipere coeperunt.] Frigide omnino, nimiumq. inepte, qui pro Simul, quod in alijs libris legatur, Iuris eius, reposuerit; dictum putans, Iuris eius, idest eius fortunae, uel condicionis. Cuius locutionis exempla si in tota quaeras non dicam lingua Latina, sed etiam Barbarie, nusquam ne apud Appuleium quidem, aut Martianum Capellam reperire potueris. Hos qui sequitur auctores, mirum hoc non uidisse. Vinat igitur ipse cum suis. Neque superari se aliquando timeat, qui genus tam difficile ad imitandum non solum sibi proposuerit, sed etiam mirifice affecutus sit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia se qui debemus. Saepe uidemus corrupta in scriptura ueram lectionē inesse, si quis paulo attentius consideret. Cuiusmodi cum multis in locis suppetant exempla, uel hic unus haud dubiam fidem facere possit. ex uestigijs igitur antiquae lectionis, Iuris eius, notatum mihi affirmauit, qui nihil temere affirmat, antiquae probitatis, & doctrinae iuuenis, a cuius ingenio, acerrimaq. in castigandis ueterum scriptis diligentia, sperare
ampla

ampla omnia possumus, Claudius Puteanus,
notatum, inquam, a docto homine, legi pos-
se, *Viris equis*. Quod si putarem ad hanc
opinionem confirmandam opus esse pluribus
uerbis, aliquid adijcerem: uerum, cui nō uel
luce clarius constat, ueram hanc esse Caesa-
ris lectionem?

430 CIRCITER millia xv] VI. Plut. & Ap-
pianus, ex Asinio Polliōne.

431 SVLLAE similiter dederunt.] abest uer-
bum *Similiter* a Beroaldi libro.

432 AQVILAE . LIX .] hoc ita uerisimile uide-
ri potest, si Pompeius legiones LIX habuit.
Quod cum a uero longe distet, sincerus nume-
rus pro mendoso reponendus, & fortasse IX
pro LIX; ut IX legionum Aquilae ad Caesa-
rem ex proelio relatae sint. nam in legione
Aquilam unam fuisse, exploratam satis est;
ex Hispaniensis belli libro, & Tacito lib.
XIII, & Plin. lib. x. cap. 4.

433 AE equitibus est interfectus.] a M. Anto-
nio. uide Ciceronem Philip. II.

434 RATIONE egerunt.] Agit, Gryphij liber
ad oram. Alij, Egit.

435 NAVES soluere iubebantur.] Gryphij li-
ber ad oram, Soluerunt; Parisienses, Sol-
uerant.

436 T. AMPIVM] ita restituit pater, cum in o-
mnibus libris legeretur, T. Appiū. uide Cic.
ep. 12. lib. VI. Fam.

435 Ex prouincia uocasse,] Euocasse, Parisien-
ses. Euocauisse, Gryphij liber.

436 QVOD fascēs anteferrentur:] uide Trebel-
lium Pollionem in uita Aemilij Tyranni:
qui huius rei rationem reddit.

437 IPSE enim necessario Etesias tenebatur;
qui Alexandriam nauigantibus sunt ad-
uersissimi uenti.] Placet hoc loco paullum
a proposito digredi; ut horum uentorum cog-
nitionem aliqua ex parte illustrem. Primum
igitur, qui uenti Etesiae sint, quaq. anni
parte, quamq. diu, flent; deinde, quo modo gi-
gnantur; postremo, quorsum spirent, bre-
ui conabor ostendere. Etesias, uentos esse a
Septemtrione excitatos, inter omnes con-
flat: ideo dixit Lucretius, lib. VI.

„ Etesia flabra Aquilonum.

Nam Poetae Aquilonem, pro Septemtrio-
ne, accipiunt. licet Aquilo, qui & Boreas
idem est, medius inter Septentrionem, orien-
temque, sit. qui enim directe a Septemtrio-
ne ipso, atque ab Ursa, ut loquitur Aristote-
les, aduersus Meridiem flat, Α' τὰρ κτλ. a
Graecis, a nostris uocatur Septemtrio. Quo
tempore spirare incipiant, ueterum testimo-
nio docebitur. Aristoteles Meteor. lib. I I.

Ετησίαι, inquit, πέντε μετὰ τριπλάς, καὶ κυ-
νὸς ἐπιτολὴν καὶ ὅτε θνητὰ ταῖα, ὅτε πλησιάζει
μάλιστα ὁ ἥλιος, ἔτε ὅτε πόρρω καὶ τὰς αἰὲν ἡμέ-
ρας πέντε, τὰς δὲ νυκτὰς παύονται. Quod ita

,, uertimus: Etesiae spirant post Solstitium, &
 ,, Canis ortum, neque appropinquante admo-
 ,, dum sole, neque recedente; & interdum qui-
 ,, dem spirant, noctu autem quiescunt. Colu-
 ,, mella autem, sic, lib. XI. cap. 2. IIX. idus
 ,, Iul. Capricornus medius occidit, VII. idus
 ,, Iul. Cepheus uespere exoritur. VI. idus Iul.
 ,, prodromi flare incipiunt. Prodromos uo-
 ,, cat Etesias, quia Caniculae ortum praecur-
 ,, rant diebus octo. Et Plinius Etesiarum pro-
 ,, dromos, appellat lib. XIIX. cap. 28. quo-
 ,, rum in ortu Columellae assentitur, his uer-
 ,, bis lib. II. cap. 47. Ardentissimo aesta-
 ,, tis tempore exoritur Caniculae sidus, So-
 ,, le primam partē Leonis ingrediente: qui dies
 ,, decimus quintus ante Augusti kal. est. hu-
 ,, ius exortum diebus IIX. ferme Aquilones
 ,, antecedunt, quos Prodromos appellant. post
 ,, biduum autem exortus, ydem Aquilones cō-
 ,, stantius perstant diebus XL, quos Etesias uo-
 ,, cant. Idem infra: Etesiae noctu desinunt
 ,, flare, & a tertia diei hora oriuntur. Cicero
 ,, etiam lib. II. de nat. deor. Etesiae, quorum
 ,, flatu nimij temperantur calores, a quibusq-
 ,, etiam maritimi cursus celeres, & certi diri-
 ,, guntur. Etesias nomen est ab ἑτος, quasi anni
 ,, uersarijs, quod nulli uēti, ut ait Plinius, ma-
 ,, gis statim sint, & singulis annis certo tēpore
 ,, reuertantur. Gignuntur dissolvente sole hu-
 ,, morem in Septemtrionis regione collectum.

de quo sic Aristoteles eodem loco: Ο μὲν Βο-
 ρίας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεῖ τόπων, οἱ πλε-
 ρας ὕδατος καὶ χύονος εἰσι πολλοί: ὧν τηκεμέ-
 των ὑπὸ τῇ ἡλίῳ, μετὰ τὰς θερινὰς προπὰς μάλ-
 λον, ἢ ἐπ' αὐταῖς, πνέουσιν οἱ Εἰησῖαι. Id est:
 ,, Spirat quidem Boreas a locis Septemtriona-
 ,, libus, aqua & niue multa confertis: quibus
 ,, a Sole liquefactis post aestiva Solstitia ma-
 ,, gis, quam in ipsis, Etesiae flant. Placet
 ,, hic Sudaе uerba subscribere, quod ex ijs non
 ,, hoc solū de origine Etesiarum, sed alia quae
 ,, dā, de ijsdem uentis, non indigna litteris, &
 ,, memoria, cognoscuntur. Εἰησῖαι οἱ ἄνεμοι
 ,, οἱ κατ' ἔτος πνέοντες: πνέουσι δὲ ἐν ἀκμῇ τοῦ θέ-
 ,, ρους. Διότι ὁ ἥλιος μεθεωρότερος, καὶ ἀπὸ τῶν
 ,, μεσιμβρινῶν τόπων ἀρκτικώτερος γεόμενος,
 ,, λύει τὰ ὑγρά τὰ ἐν τοῖς ἄρκτηις. λυόμενα δὲ ταῦ-
 ,, τα, ἐξαίρεται, καὶ πνευματίζεται: καὶ ἐκ τούτων γί-
 ,, νονται οἱ Εἰησῖαι: καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν τόπων φέ-
 ,, ρονται ἐπὶ τοὺς μεσιμβρινούς. ἄσπερος πίππει τοῖς
 ,, ὑψηλοτέροις ὄρεσι τῆς Αἰθιοπίας καὶ πολλὰ, καὶ
 ,, ἀθρόα γιγνόμενα, ἀπεργάζονται ὕετους. καὶ ἐκ
 ,, τῶν ὕετῶν τούτων πληθερεῖται ὁ Νεῖλος τοῦ θέ-
 ,, ρους, ἀπὸ τῶν μεσιμβρινῶν, καὶ ξηρῶν τόπων ῥέων.
 ,, Id est: Etesiae spirant aestate maxima: pro-
 ,, pterea quod Sol altius adscendens, & a me-
 ,, ridianis locis ad Septemtrionem propius ac-
 ,, cedens, humores, qui sunt in eo tractu, dissol-
 ,, uit: quibus in aerem spiritumq. conuersis,
 ,, Etesiae gignuntur: & a Septemtrione ad
 ,, meri-

,, meridianam plagam delatae, cum in altio-
 ,, res Aethiopiae montes inciderint, in unum
 ,, coactae pluuias efficiunt : quibus exundat
 ,, Nilus, aestate a meridianis aridisq[ue] locis
 ,, defluens. Quod autem hic Sudas de Nili in-
 ,, cremento narrat, id ab alijs quoque creditu[m],
 ,, Plinius indicat, ubi de Nili ortu senten-
 ,, tias diuersas commemorat, lib. v. cap. 9.
 ,, Causas, inquit, incrementi Nili varias
 ,, prodidere, sed maxime probabiles; Etesia-
 ,, ru[m] eo tempore ex aduerso flantium repercus-
 ,, sum; ultro in ora actio maris; aut imbres Ae-
 ,, thiopiae aestiuos, iisdem Etesijs nulla illo
 ,, ferentibus e reliquo orbe. Et Ammianus lib,
 ,, xxi. Opinio celebrior est, quod spiran-
 ,, tibus prodromis, perq[ue] dies xlv. Etesiarum
 ,, continuis flatibus repellentibus, eius mea-
 ,, tus, uelocitate cohibita, superfluis fluctibus
 ,, intumescunt, & reluctante spiritu contra-
 ,, uerso adolefcens in maius, hinc in reuerhe-
 ,, rante uentorum; inde urgente cursu uenaru[m]
 ,, perennium, progrediens in sublime regit o-
 ,, mnia. Quas autem de Nili incremento opi-
 ,, niones & Ammianus, & Plinius, & Su-
 ,, das, in suos liberos retulerunt, eas uidentur
 ,, accepisse a Callisthene, & Democrito, quo-
 ,, rum ipsi nomina omiserunt. Verba eorum
 ,, recitarem, si hoc esset instituti nostri. non e-
 ,, nim hic de Nili incremento, sed de Etesia-
 ,, rum generatione, agimus. Qua parte iam
 abso-

absoluta, eorum cursum ostendamus. Feruntur a Septemtrione in occidentem, inde in orientem, quod auctor grauiissimus Aristoteles eodem libro, infra docet his uerbis:

Οἱ Εἰσησὶες περὶς ἀντα τοῖς μὲν περὶ δυσμᾶς οἱ καὶ σιν, ἐκ τῶν ἀπαρκτίων εἰς δρασκίας, ἀργέας καὶ ζεφύρους: ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τῆς ἀρκτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τοὺς πόρους: τοῖς δὲ πρὸς ἰῶ, περιέσονται μέχρι τοῦ Ἀπηνιῶτου.

Latite sic: Etesiae ihs quaedam, qui ad occidentem habitant, e Septemtrionibus in Thrafcias, Argestas, & Zephyros commutantur; initio facti ab Urfa, fine in ihs, qui longinqua loca incolunt: ihs uero, quibus ad orientem sedes est, usque ad eum uentum, qui A peliota dicitur. Sententiam Aristotelis comprobant uerba Ciceronis epist. 15. lib. 11. ad Coclum. Ego, inquit, nisi quid me Etesiae morabuntur, celeriter ut spero, uos uidebo. Nam e Cicilia Italiam uersus, hoc est ab orientis partibus ad occasum nauigaturus, ne impediretur Etesijs, timebat, non a Septemtrione, id est dextro latere, incurrentibus, sed ab occasu, id est a fronte resflantibus; cum ab occidente ad ortum referuntur. Quod etiam clarius demonstrat in epistola 7. lib. v1. ad Att. Rhodum, inquit, uolo, puerorum causa: inde quamprimum Athenas; etsi Etesiae ualde resflant. Nunc, Resflant, impedimentum a fronte signifi-

,, cat.

„ cat. & ibidem epistola 8. Nos Etesiae uehe-
 „ mentissimae tardarunt. In epist. quoque ad
 Cornificium, flare ab Occidente Etesias Oriē-
 „ tem uersus, & eos prosequi solere, qui ex
 Italia Graeciam peterent, ostendit his uer-
 „ bis: In Graeciam desperata libertate rapie-
 „ bar, cum me Etesiae, quasi boni ciues, relin-
 „ quentem remp. prosequi noluerūt: Austerq.
 „ aduersus maximo flatu me ad tribules tuos
 „ Rhegium retulit. Prosequi noluerunt, in-
 „ quit, qui prosequi alios eo anni tempore sole-
 „ rent. Etesiarum dies uocat in epist. ad M.
 „ Brutum, in qua sunt haec, eadem de re: In
 „ medio Achaico cursu cum Etesiarum diebus
 „ Auster me in Italiam retulisset, te uidi Ve-
 „ liae. Ad Marcellum cum scriberet lib. xv.
 „ Ego, inquit, si me nauigatio nō morabitur,
 „ quae incurrebat in ipsos Etesias, propediem
 „ te, ut spero, uidebo. Tacitus quoque lib. xlix
 „ Flatus, inquit, in Orientem nauigantibus se-
 „ cundus, inde aduersus erat. Idem colligi-
 „ tur ex hoc Caesaris loco. Quae cum ita sint,
 „ non uideo, quae Plinium adduxerit ratio, ut
 „ illa scriberet, naturalis historiae lib. ii. In
 „ Hispania, & Asia, ab oriente flatus est eo-
 „ rum, in Ponto ab Aquilone, reliquis in
 „ partibus a meridie. Non modo enim ab o-
 „ riente Etesiae non spirant Hispaniam & A-
 „ siam uersus, uerum contra ab occidente in
 „ orientem. Quod ex Aristotelis sententia,
 „ qui

qui mihi instar omnium est, atque etiam e Ciceronis locis, uidemur ostendisse. A meri die uero nunquam omnino Etesiae flant: contra quam hic Plinius sensit. Tertium, illud, flare Etesias in Ponto ab Aquilone, potest esse uerum; hoc modo, ut aliquam Etesiarum aurae incolae Ponti, non tamen uehementem spiritum, sentiant: cum, Etesias a Septentrione recta occidentem petere, ex Aristotele probatum sit. Verum & Plinius ueterum quorundam auctoritatem secutus uidetur; & eosdem, opinor, Gellius, cum dixit lib. 11. cap. 22. Etesias ex alia, atque alia parte caeli spirare: qui tamen in ea se nutare sententia demonstrauit, quia subiunxit haec: Quod supra dixi, Etesias ex alia & alia parte caeli flare; haud scio, an, secutus opinionem multorum, temere dixerim. In hac opinionum uarietate, quid probem, obscurum est: Aristotelis tamen unius auctoritate uehementer moueor.

438 AC interfici,] Atque, pro Ac, Parisienses. Minima sunt: neque tamen omitienda censui, cum ex iis fuerint aliquando, qui summam sibi gloriam comparare uellent.

439 BIBULI filios duos interfecerant,] Vide Valerium Maximum lib. 1V. cap. 1. 15. & Senecam, ad Marciam.

44 OMNESQ.] eas naues, &c. incendit;] cum
H his

*his maximam urbis partem, quadragintaq-
librorum millia incensa esse, scribit Orosius
lib. VI. cap. 15.*

- 441 *PAVLIVLM suo cursu decesserint.] Ferri
potest. libentius tamen, ex proprietate Lati
ni sermonis, legerem, Deflexerint.*
- 442 *IN parte Caesaris,] idest, ex Caesaris fau-
toribus. Sic locutus Hirtius, de bello Alex.
pag. 446.*

I N . A . H I R T I I
DE . BELLO . ALEX.
L I B .

- 447 *PVTEIS, fossisque,] Parisienses, Puteis
fossis, Quo modo infra, pag. 447.*
- 449 *NVDARE nolabat.] Nudari, Gryphij li-
ber, ad oram.*
- 449 *SI quid gravius accidisset.] Parisienses,
Si quid gravius illi accidisset.*
- 452 *AD explicandam classem,] Et ad explican-
dam classem, Parisienses.*
- 460 *PARVM etiam feliciter,] Abest, Etiam, a
Parisiensi libro.*
- 461 *MAGNAE nobilitatis domi,] Quis non ui-
det legendum, Homo? non enim nobilitas
domi tantum nobiscum est.*
- 464 *PARTIM de minoribus ripis flumen trans-
narunt,] Sic in omnibus libris. Legendum
tamen*

tamen contendo, *Raptim*.

464 QVA liberam accessum haberi] *Parisienses, Quam liberum accessum habere.*

466 PRECARI offensos iratosq. animos,] *Placare magis huic loco conuenire iudico.*

466 MAIORI ex duabus filiae] *Parisienses, Maiorq. ex duabus filijs. Gryphius, Maiori ex duabus filijs.*

468 QVINCTVMQ. Patiscum] *Paciscium, Gryphius, & Parisienses.*

478 PROELIO Pharsalico] *Gryphius, Proelio Pharsali. Parisienses, Paleopharsali. Vide Orosum lib. VI.*

481 RELATO ad domum Cassio,] *Ad, non legitur in Parisiensi.*

482 Q. Sextio] *Hic non Q. Sextius, sed M. Silius, dicitur a Val. Maximo lib. IX. cap. 4. 2. de Avaritia.*

490 MAIORES sunt dignitate] *Maiore, Parisienses.*

490 NICOMEDI Bithynio,] *Appianus in extremo Parthico.*

491 ITER coeptum] *Incoeptum, Parisienses.*

491 REX Armeniae minoris] *Vide Ciceronem, Philipp. 2.*

492 NATURA, disciplinaq. nostra constitutam,] *Ita in omnibus, quos umquam uiderim, libris, & impressis, & scriptis. nihil tamen dubito, quin uera lectio sit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio, re-*

posuimus. *Supra hoc eodem lib. pag. 468.*
 duas Deiotari legiones disciplina, atque ar-
 matura nostra constitutas, dixit, Quis am-
 plius de hoc loco dubitet?

492 QVAM secum adduxerat Alexandria] *Ad-
 uexerat, legendum puto.*

497 TALI uictoria toties uictor Caesar] *legen-
 dū puto, Tali uictoria potitus Caesar.*

497 COELIO Vintiano] *Fuluius Vrsinus, Vini-
 ciano, reponit, ex argenteo nummo, & ex ue-
 teribus libris.*

IN . A . H I R T I I
 DE . BELLO . AFRIC.
 L I B.

501 FORTUITIV] *Fortuito, Parisienses. Quo mo-
 do item, de bello Gal. lib. III. pag. 186.*

508 OMNIVM tamen animi,] *lego, Omnium
 tum animi.*

512 ISTIVS aetatis cum esset,] *Istuc, Fuluij Vr-
 sini liber. Quomodo Terentius Heaut. act.
 I. sc. I. pag. 128. lin. II.*

317 T. SALIENS.] *Ne quis putet nomen hoc
 mendosum esse, cum alibi fortasse apud Scri-
 ptores huius familiae mentio non reperia-
 tur, placuit hoc loco antiqui lapidis inscri-
 ptionem adscribere, quem Interamnae, uctu-
 tissimi, ac celeberrimi, Umbriae Municipij,
 supe-*

superioribus annis effossum, in suum doctissimum ac luculentissimū de patriae antiquitatibus Commentarium contulit IULIUS IACOBONIVS.

M.SALIENV.S.A.F.CLV.GALLVS

FABER . FERRARIVS

517 *MVLTI* s proeliis] *Minutis*, Beroaldus.

Ita pag. 533. & 569. Proelia minuta dixit;

& Minutatim, pag. 518. & 552.

Caesar autem, de Bello Gall. lib. 11. pag. 60.

& lib. v. pag. 138. Paruulis proelijs dixit.

524 *LEGIONES* educit.] *Ducit*, Gryphij liber ad oram;

526 *COHORTES* deducit,] *Eduxit*, Gryphij liber, ad oram, & Parisienses.

528 *Q. COMMIVS*,] *Gryphij liber, & Parisienses, Cominius. Comia sane familia ignota; Cominia non item. de ea enim mentio in antiquis marmoribus.*

Romae, in Villa suburbana Carpenfi.

DIS . MANIBVS

L . COMINI . L . F . POL . BASSI

S A C R V M

Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, 5. &

in, BAEBIVS, 9. & in, CONSVMMO, 4.

H 3 & in,

Et in RELIGIO, 3. Est Et Reate antiqua
inscriptio, quam ante quinquennium edidi,
cum mea epistola, ad M. Antonium Amu-
lium, Cardinalem, omnium bonarum ar-
tium patronum, Reatinorum Episcopum;
qua nobilitatem eius Ciuitatis, antiquita-
temq. persecutus sum.

528 CVM uno cēturione.] Pōtius is dicitur a Va-
lerio Maximo lib. III. cap. 8. 7. de Cōstātia.

530 CVM saxorum grandine,] Gryphij liber,
ad oram, Cum saxeā grandine.

531 NE secum ipse,] Ut, pro Ne, Parisienses,
Et Gryphij liber.

535 T. ALLIENE,] Cum in quibusdam libris le-
gatur, Tusci Saliene, legendum puto, T. Sa-
liene, de quo supra, pag. 517. Quo loco uide
nostra Scholia.

536 NECESSITATE coactus,] Parisienses, Ne-
cessitateq. coactus.

541 L. CISPIVM,] Familia Et haec non satis no-
ta, quae tamen in antiquis marmoribus le-
gatur. Vide in Orthographia, in, ARRE-
TIVM, 30. Et in, FELIX, 13. Nomina-
tur Et a Cicerone in orationibus, post redi-
tum in Senatu, pro Plancio, Et pro Sex-
tio.

542 SE Nasidii classe captum,] Parisienses, Se-
in Nasidij classe captum.

545 PRIMO impetu legionis,] Legionum, Pa-
risienses.

- 548 **CONSVEFACERET**] *Vsitatius apud hunc, Condocefaceret. Vide pag. 516. 547.*
- 549 **A. SCIPIONE**] *Parisienses, A Scipionis. Ut intelligatur, Castris.*
- 550 **TIDRAM**] *Thebennam, Parisienses. Tisdrum dicitur a Sallustio in Jugurth.*
- 550 **VT** suis fortunis praesto, quod benemeriti essent,] *In Parisiensi, Ut suis fortunis, de populo R. quod benemeriti essent.*
- 550 **C. CRISPVM,**] *Nilil muto. Verumtamen uenit aliquando in mentem, ex ignoratione antiquae Cispiae familiae, locum esse corruptum. Consulendi ueteres libri.*
- 559 **LIBERIS** suis, L. Caesari,] *unico filio: Sed ita ueteres loquebantur: quia, Liberi, non Liber, dicebant.*
- 559 **QVI** dum, &c.] *Legendum puto, Qui cum.*
- 559 **IMPETV** facto] *Impetuiq. facto, Parisienses, recte.*
- 560 **C. LIGARIO,** C. Confidii filio,] *Q. Ligarius C. Confidij legatus fuit. Quod ex oratione pro Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Legato. Aut legendum, C. Confidio filio; uel, ut in Parisiensi, Et C. Confidij filio. Quae quamuis Latine dicta sint; dure tamen nimis hoc loco dicerentur.*
- 560 **LIVINEIO** Regulo] *Ita legendum, & ex libris ueteribus, & ex argentei nummi inscriptione, docuit Fuluius Vrsinus.*
- 560 **CETEIO,** P. Atio, C. Cellae.] *Ut fami-*

liae constarent; legerem libentius, C. Ate-
io, P. Atrio (ita etiam legitur in Parisien-
si, & Gryphij libro) L. Ocellae.

561 EODEM die] Eo die, Parisienses, rectius.

564 PLAETORIO Rustiano] Fulvius Virsinus,
Caestiano, reponit ex argenteis nummis, in
quibus ita legi, uide in Orthographia, in,
PLAETORIVS.

564 POPVLI Romani Proconsule,] Abest, Pro
consule, a Parisiensi libro.

I N . L I B R V M DE . BELLO . HISP.

567 CLAM praesidio Cn. Pompeii,] Parisien-
ses, Clam praeter praesidia Cn. Pompeij.

567 MERITAM esse sciebat,] Sciens, Parisien-
ses, recte.

567 L. IVNIUM Paciecum] Nominatur a Cice-
rone lib. VI. Fam. Sed & in Valerio Maxi-
mo lib. V. cap. 4. de Paciecis, in Hispania
natis, mentio est. Fortasse idem Caesar de
bello Gall. lib. V. pag. 123. Q. Iunij ex Hi-
spania mentionem faciens, aliquem ex hac
familia intellexit. Legendum autem puto
omnibus his in locis, Paciae. Quae sane fa-
milias hodieque in Hispania nobilissima est.

569 CVM animaduerteteret,] Parisienses, Id cum
animaduerteteret.

570 Ex colonis,] *Ex colonijs, Parisienses.*

571 Non esse permissurum, *Commissurum, Parisienses.*

574 OPIDVM potiri] *Opido, Parisienses.*

574 IRRUPTIONVM,] *Eruptionem, Parisienses.*

548 L. MINVCIVS Caesari.] *Munatius Plancus dicitur a Valerio lib. IX. cap. 2.*

580 Et eotempore] *lego, Ex eo tempore.*

581 VT ait Ennius, nostri cessere parumper.]

Non quod, ut ego puto, ita Ennius dixerit, sed quod familiare ei fuerit, hoc aduerbio uti. Quod eius scripta indicant. libro enim VI. Annalium, apud Nonium, in, Prognariter.

„ Diui, inquit, haud audite parumper :

„ Ut pro Romano populo prognariter armis

„ Certando, prudēs animam de corpore mitto.
Et Annalium lib. apud eundem Non.

„ Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix
„ patris nostri,

„ Ut me de caelo uisas cognata parumper .
Idem, eodem

„ Inde tuetur ibi lupo, semina cōspicit amnes,

„ In campo celeri passu premens parumper,

„ Coniicit in siluam sese.

581 FLVMEN transgredi duo] *Transgressi, Gryphius, & Parisienses.*

582 CLODIVS Aquitius.] *Parisienses, Clodius Arquitius. Fecit haec uarietas, ut de mendo cogitarem. Qua in suspitione cum essem, reperi*

IN . LIBRVM

reperi in antiquis marmoribus, *Auitū* cognomen esse Clodiorum . Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum sit .

Romae, in domo Caesia,

D. M

CLODIAE

AVITAE

HEREDES

EX . TESTAMENTO

Ex Aedibus Arberinorum .

D M

TI . CLAUDIO

FELICI . PATRI . ET

CLAVDIAE

PRIVATAE . MATRI .

TI . CLAVDIVS . AVITVS

FILIVS . OPTIMVS

PARENTIBVS

Cum uero hoc cognomen non admodum frequens apud ueteres sit, inde factum est, ut mendose quandoq. scriptum reperiatur . Nominatur a Plinio lib. xxxiv. cap. 7. Vibius Auitus . Est item hoc cognomen in antiqua inscriptione Neapolitana per B. scriptum, cuius exemplum sequitur.

D

M

AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR.
 VERANI. VIX. AN. XL. MIL
 AN. XIII. NAT. BESSVS. NA
 TVS. REG. SERDICA. VI
 CO. MAGARI. AVR. VIC
 OR. ATFINIS. ET. AVR. ZOLONI
 VS. ET. AVR. ZANTIALA
 ET. AVR. GAIANVS
 HERED. B. M. F. CR

*In Tacito, Iulius Auitus, nam, Habitus, le-
 gendum. Vibius Habitus, in lapidibus Ca
 pitolinis.*

*Quodcum ita scriptum sit ex affinitate B, et V.
 litterarum apud ueteres, placet, in τῶ τα-
 πέρι paucas hic de multis adscribere uete-
 rum marmorum inscriptiones, in quibus ua-
 ria, & B, pro V, legitur; & V, pro B.*

i.

D

M

C. ALLIVS. ANENDETVS

FECIT. PATRONAE. B. M

ET. S. ET. L. E. P. Q. EOR.

ITEM. ALLIA. TATIAS

ADSIGANBIT. SE. VIBA

DOMITIAE. TVCHENAE

L. L. P. Q. EIVS

IN . LIB .

Romae, in hortis Fabianini Montii. 2.

D. M.

C. ANBIBIVS

HYMNVS . FEC

PETRONIAE

PSVCHENI

PATRONAE

B. M.

R. ad Cloacam D. Lucae, in aedibus

Podocatharorum 3.

BATINIA . PRISCILLA

NYMPHIS . SACRVM

R. Ad D. Andreae, Trans Tiberim,

uia publica. 4.

IVLIAE . BERONICENI

VXORI . MVLIERI

INCOMPARABILI

RARISSIMAE

FEMINAE . B. M

IVLIVS . CAELIMORPHVS

MARITVS

Neapoli. 5.

D. M. S.

VLPPIAE

BERONICES

DE . BELLO . CIV.

Calcinati, agri Brixiani ad aedem D. Mariae,
in muro, qui respicit Clysim. 6.

C . BASILIAE . CRISPINAE
MATRONAE . B . ANN . XVII

M . VI . D . V

Caletae. 7.

D

M

T . FLA . T . F . TALLIONI

MIL . VRB . CHOR . XI . VRB

STIP . XI

Q . B . AN . XXX

FL . ELPIS . MAT . P .

Romae, ad D. Petri, & Marcellini. 8.

MAXIMILLIAN

QVI . BIXIT . ANNVS

IN . PACE

.....

.....

& 9

T . P . COSMO . CONIVGI . INCOMPARAVILI . ET

T . P . CHRESTO . FILIO . DVLCISS .

P . T . IRENE . POSVIT . Q . B . A . LXXVII

QVI . BIXIT . ANNIS . XI . M . IIII

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

& IO

D M

IVLIA . PRIMA . AV

RELIO . ZOTICO . FI

LIO . BENEMER

NTI . QVI . BIXIT . AN

NIS . XXXVIII . M

ENS . I BVS . III

D I E BVS . X

Salerni . XI .

ACERRIO . FIRMEO . LEONTIO

PRIMARIO . VIRO . ET . EDITORI

MVNERIS . SVI . CVM . FERARVM

LIBYCRAM . QVI . VIX . ANN

XXX . DIGNISSIMO . FILIO

CONSACRABERVNT

Romae, in aedibus Mafaciorum . XII .

ARA . POSITA . ASSTANTE . SACERDOTE . SEX

CREVSINA . SECVNDO . VT . VOVERANT . MA

XIMVS . ET . MAXIMINVS . FILI . IMP . COMM

ODO . AVG . PIO . FELICE . IIII . ET . VICTORINO . II . COS

SOLI . INBICTO . MITRE

M . VIPIVS . MAXIMVS . PRAE

POSITVS . TABELLARI

ORVM . ARAM . CVM

SVIS . ORNAMENTIS

INSIGNIA . HABENTES

N . IIII

VT . VOVERAT . D . D .

Romae, uersus Quirinalem. 13.

V A I - E R I A . O . I - I B E R T A
S A B I N A . V I X I T . A N N O S
X I I I I . T I B E R I V S . C L A U D I V S
A V G V S T I . L I B I A N O R . E T . T I
C L A U D I V S . T I . F I L I V S . E T . L I
B I A N O R . N A T V S . M E R E N T I

D I S . M

R. ad D. Agnetis, extra moenia. 14.

S E B E R A . R V F I N I A N O
B E N E M E R E N T I . F E C I T

&, 15

D M

A E L I A . N I C E . S A C E R D O S . B O N A E . D E A E
S E . B I B A . C O M P A R A V I T . S I B I . E T
A L V M N A E . S V A E . C L . N I C E . E T
A E L . T H A L V S S A E . E T . A E L . S E R A P I A E . E T
C L . F O R T V N A T A E . E T . L V C C I A E . F E L I C I T A T I
E T . V A L E R I O . M E N A N D R O . F .

Ad D. Angeli in Foro Piscario. 16

D M

A E L I A . A Q V I L I N A
S E . V I B A . S I B I . F E C I T
V I X I T . A N N . . .

IN . L I B .

In domo Carpenſi. 17.

DOMITIA . ITALIA
SE . VIBA . FECIT . SIBI . ET
HYACINTO . COIVGI . SVO
AVG . N . ET . LIBERTIS . LIBE
RTABVS . QVAE . POST
ERISQVAE . EORVM

Ad D. Caeciliae, Trans Tib. 18

L . FIELLENVS . IANVARIVS
SE . VIBO . FECIT . SIBI . QVI
VIXIT . ANNIS . LXXXXVIII

In Baſilica Lateranenſi. 19

D . M

SEPONIA . PROCLINA . CONIVGI
DVLCISSIMO . AVRELI . MERCVRIO
MEMORIAM . ISTAM . SE . VIBA
CONPARAVIT . SIBI . ET . SVIS . PO
STERISQVE . ITEM . LIBERTIS . LIBE
RTABVSQVE . EORVM . SIQVIS . AVTEM
ISTAM . MEMORIAM . EX . NVMERO
FILIORVM . SIBE . LIBERTORVM
DISTRAHERE . VOLVERIT . INE . AER
PP . R . IS T N

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, A-
FRICA, 9-
Et, Baleas, in, HAVE, X,
Et, Benantia, in, CONIVNX, 34.

Et,

DE . BELLO . HISP .

Et, B, pro, Bixit, in COIVX, 17.

Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.

Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSVL, 2.

Et, Iubentius; &, Iubentutis; in, LAEVA, 1.

Et Cumis.

P I L V M N O . . S A N C T I S S I M O
G E N I O . M V N I C I P I . S A C R V M
P . I V B E N T I V S . A N C H A R I V S . I I V I R

Et, Libius, in, CAECINA, 3.

Et, Serbus, in, PROCONSVL, 9.

Et, Se uibi, in, LICINIVS, 2.

Et, Se Sibo, in, MAECIVS, 3.

Et, Si uibos, in, Q, 21. & 30.

Et, Se uibus, in, EPISTOLA, 8.

Romae, in aedibus Atilii Delphinii. 2

V N D I S . C Y A N E I S . D O N V M . P L A

C A V I L E . F E C I T

C O N T V C C I V S . B L A N D A S . P E R . A

Q V A S . A R A M . V E N E R A N D A M

H I N C . O R I T V R . P E R G I T Q V E . F L V

E N S D E I N D E . O C C I D E T . I N . S E

R I P A I . M O X . V I R I D I S . R E N O V A N

T I E V S . I N C L Y T A . N Y M P H I S

N V M I N E . F O N T I G E R O . G R A T E S

E X . V N D I Q V E . S O L V E N S

S O S P E S . C V M . C O M I T E . P R A E

S T A T . R E N O V A N T E . L I Q V O R E

I Ibidem.

Ibidem. 2.

T A T H' P . X A I P E

D . . M

AVREL . DIOGENETI

SACERDOTI . VENE

MERENTI . FECIT

AVRELIA . CAENIS

COIVX . CON . QVEM

VIXIT ANNIS - I - I - I -

Ad D. Gregorii. 3.

A C O N T I O

R . R A N I O . O P T A T O . C . V . C O S
CVRATORI . REIP . M E D I O L A N E N S I V M . C V R A T
R E I . P . N O L A N O R V M . P R O C O S . P R O V I N C I A E
N A R B O N E N S L E G A T O . A V G . E T . I V R I D I C O
A S T Y R I A E . E T . C A L A E C I A E . C V R A T O R I . V I A E
S A L A R I A E . C V R A T O R I . R E I P . V R V I N A T I V M
M A T A V R E S I V M L E G A T O . P R O V I N C I A E
A S I A E . P R O P R A E T O R I . T R I B V N O . P L E B E I
Q V A E S T O R I P R O V I N C I A E . S I C I L I A E

Prope Bisentium. 4

V I R T V T I . V I S E N

S A C R

M . M I N A T I . M . L . S A B . G A L L I

I I . V I R . I . D . Q V I N Q

M A T E R N V S . F R A T R I S

S V I . H . C . E T . O B . D E D I C A

T I O N E M . H O N O R A R I A M

V I C A N I S F L V I V M . P O P V

L O . C R V S T V L V M . E T

M V L S V M . D E D I T

*Danuuius etiam, non Danubius, legitur, in antiqua inscriptione, in Orthographia, in, AC
CIVS, I. & in peruetere argenteo Traiani
nummo, apud ornatissimum uirum, antiqua-
rumq. rerum cognitione praestantem, auuncu-
lum meum, Rinaldum Odonium, leguntur, hae
litterae, ab uno latere, IMP. TRAIANO. AVG.
GER. DAC. P. M. TR. P. ab altero, COS. V.
P. P. S. P. Q. R. OPTIMO . PRINC.
DANVVIVS.*

Iabolenus item reperitur, & Iauolenus.

Romae, ad D. Mariae Trans Tiberim.

M . I V L I V S . T R O P H I
M V S . R A S I N I A E . I A
B O L E N A E . K A P I T O L I
N A E . F . M . R A S I N I I . H E R
M A D I O N I S . E T . I A B O L E N A E

S I M P R O N I A E

M . C . F .

DE . BELLO . HISP.

Apud praestantem uirum, iisq. ornatum animi, ingeniique, dotibus, quas ad summam laudem necessarias omnes iudicant, paucissimi assequuntur, Horatium Fuscum; prope templum Mineruae.

D. M

P . MANLIO . FVSCO

I AVOLENAE

MARCIA . ET . SOSIBIA

FILIAE . PATRI

PIENTISSIMO . ET

I AVOLENA . SOSIBIA

VIAM ARITO . OPTIMO

*Vide & in Orthographia, Incomparauili, in, CO-
IVX, 20.*

Et, Venemerenti, in, FELIX, 30.

Carbilius, in, HILARVS, 3.

EX . HAC Litterarum affinitate factum est, ut multi item apud Scriptores loci corrumperentur .

Quale illud, apud Tacitū : Ea , inquit, lege de iu-
,, dicijs, iudicibusq. nobis promulgata . Legēdū enim puto, Nouis . Vt referatur ad Iudices .

Apud Valerium quoque Maximum lib. VI. cap.

,, 2. de Scipione Aemiliano, cum legeretur, De-

,, uictaeq. Carthaginis spolia habita, qui librum

emendauit, uidens, non posse haec referri ad

Aemilianum, uerbum sustulit: male omnino . si

enim legas Auita, prorsus dubitatio tolletur

omnis, & loco integritatem restitues suam.
In Valerio Maximo, lib. VI. cap. I. 13. Vibien-
nus, legendum, non, Bibienus. Et lib. IIX. cap.
I. 6. P. Villius, non, P. Bilius. Attius Eπι-
vaυτι μάχην, apud Nonium, Amnis.
Cū Andriā undā falso sanctā obtextus sanguine,
Atque acerbos alta in amni corpore expleui ho
Vbi lego, Obtextui, &, Aceruos. (stico.
Et Enn. lib. XIV. apud Prisc.

Infir, o ciues, quae me fortuna fero sic
Contudit, indigno bello confecit acervo.

Quo loco lego, Ferox; &, Acerbo.

Verum, longius fortasse, quam par erat, non ta-
men inutiliter, a proposito digressi, reuerta-
mur ad institutum.

583 DVORVM centurionum internicio] Inter-
 itio, Fulvii liber. Internecio; Parisien-
 ses.

583 IN eum locum] Parisienses, In Aequum lo-
 cum. Simile mendum erat de Bello Cinili
 lib. 3. pag. 412.

583 ANTISTIVM Turpionem] Numquam legi
 Turpionem cognomen esse fauilliae Anti-
 stiae. Nominatur a Cicerone Ambinius
 Turpio histrio in lib. de Senectute. Cuius et-
 iam mentio est apud Cornelium Tacitum in
 Dialogo de Oratoribus. Verum in Tacito
 mendose legitur, Turpionis, aut Ambiniij.

quasi

quasi duo sint. qui tamen unus esse ex Cicerone facile dignoscitur.

583 PRAEVLGENS opus caelatum,] Praef. op. cael. opponerent, Parisienses.

585 PROELIUM affore ad Soritiam, quo factum est &c.] Affore, non legitur in Fuluij libro. Praeterea, Quod, pro, Quo, in eo scriptum est.

585 CIRCA Hispalim in oliueto constitit.] Contra Hispalim in oliueto constituit, Fuluij liber.

585 FVSTE percussus.] Eodem modo locutus Valerius Max. lib. VI. ca p3. Fuste percussam interemit, non, Fustim: ut mutarunt quidā. Et lib. IIX. cap. I. qui tamen locus uarie legitur in alijs libris. Cum enim legeretur, Matrem percussam fuste interemerat, mutarunt quidā, in, Matrem fustim interemerat.

586 TVMVLIS contineri,] Tumulus continet, Parisienses.

586 INTERVALLVM prouinciam diuidit.] Interim nulla planicia diuidit, Fuluij liber.

588 QVOD suo loco hostes uehementer premere coeperunt,] Quod a suo loco host. ueh. prem. coep. Parisienses.

389 AD opidum conuersa uniuersa hostium tim.] Ad opidum hostium cōuersa uniuersa, ut tim. Parisienses.

589 CADAVERIBVS sunt complexi,] Sunt, abest, a Parisiensibus. & recte abest.

589 P. CALVICIUS, qui castris antea Pompeii
praep. eff.] *P. Caluicius, qui castris antea
Pompeio praep. eff. legit Latinus Lati-
nius.*

590 OPTIMIS superadditis uestimentis,]
*Optimis insternendam uestimentis, Fuluij
liber.*

590 VINUM, & nardum] *Resinam, & nard-
Fuluij, & Latini Liber. Vinum, resinam,
& nard. Beroaldus.*

599 CONTRA id opidum posuit,] *Id, non le-
gitur in Fuluij libro.*

591 Qui superati a nostris, sunt int.] *Qui su-
perati a nostris sunt, & int. Parisienses.*

591 INTRA Pompeianas partes praesidium,]
*Intus Pompeianarum partium praesidium,
Parisienses.*

591 CLAM cuidam Philoni, illi, qui &c.] *Clam
quendam Philonem, illum, qui &c. Fuluij
liber. Clam quidem Philo ille, qui &c.
Parisienses.*

591 CLAM praesidio, in Lusit.] *Clam praesi-
dia, Fuluij liber. In uero praepositio non le-
gitur in Parisiensi.*

591 NOMINE barbarum,] *Fero. Aliquando ta-
men legendum putavi, Hominem barbarū.
Quod ab alijs pro suo diuenditum, nec mi-
ror, & gaudeo.*

592 AD deditiōem] *dixisset Caesar, De dedi-
tione.*

- 592 PARS, qui Pomp.] *Quae, Parisienses.*
 592 PARTIM peditibus, & equitatibus] *Partim peditibus, & partim equitibus, Parisienses.*
 592 INSEQUUNTUR,] *Insecuti, Parisienses. recte.*
 592 IMPERATI] *Imparati, Latini liber.*
 593 EXESVM locum in spelunca Pomp.] *Exesum locum ut in speluncam, Latini liber.*
 595 MULTIS legibus ab se in senatum indutis,] *Legationibus, Beroaldus, & Parisienses. placet.*
 596 HABERI] *legerem, Habere. Quo uerbo alias & Cicero, & alij, pro, Habitare, usi sunt.*

SERIES . CHARTARVM

✱ a b c d e f † †† ††† HS HSHS [[[
 § §§ ABCDEFGHIKLMNOPQRST
 VXYZ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh
 Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt
 A B C D E F G H I a b c d e

⊙ ⊙⊙ ⊙⊙⊙

Omnes sunt quaterniones, praeter Tt, qui est
 quinternio.

43

18

1887

1887

1887

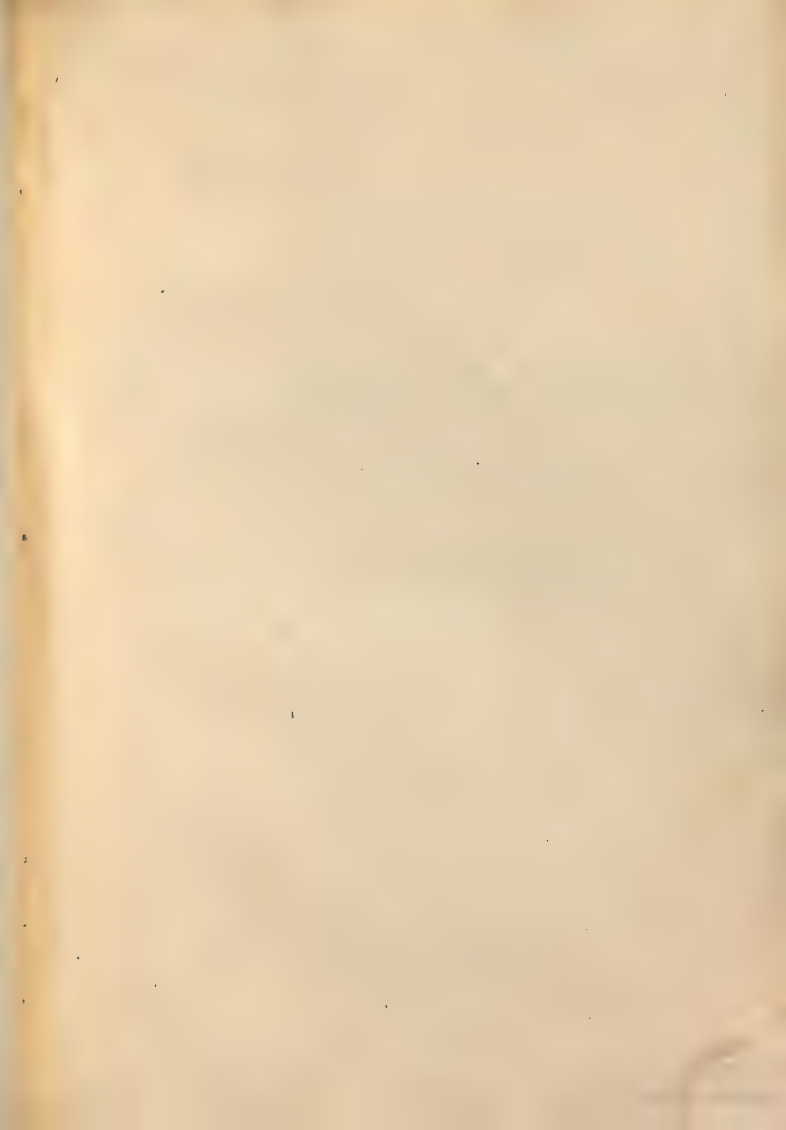
1887

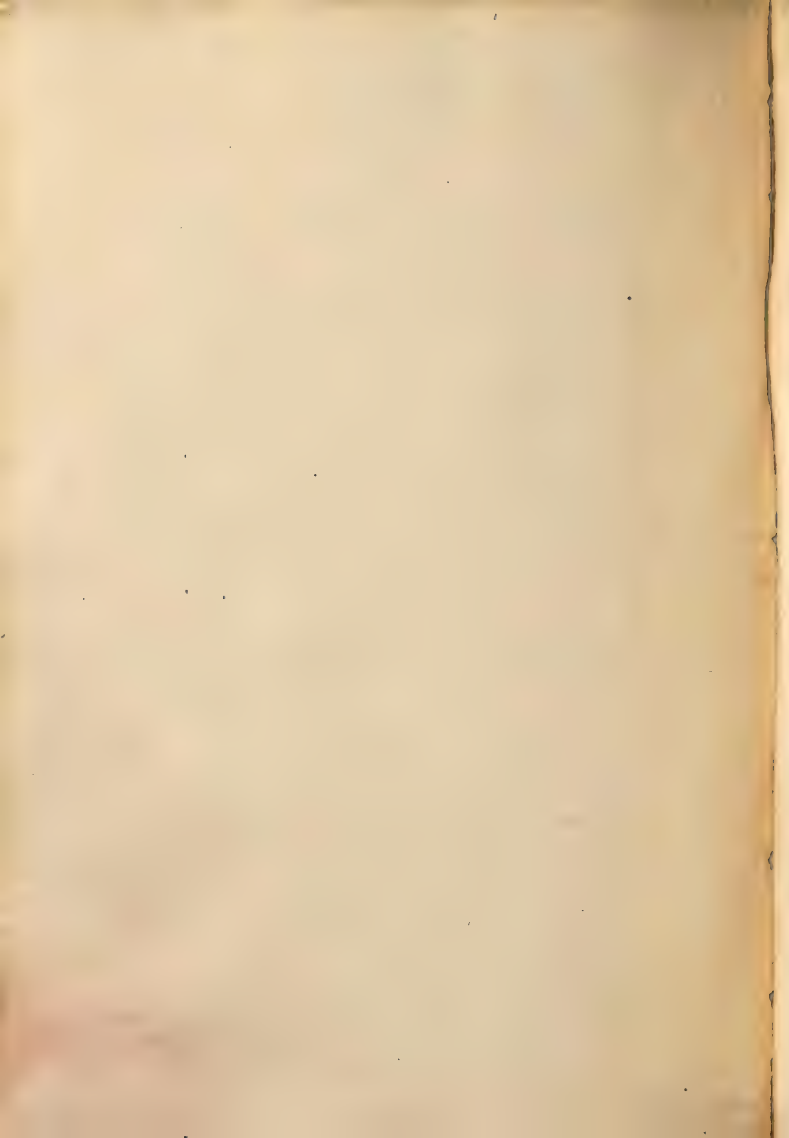
1887

1887

1887

1887

W. A. A. A.
1850

117.2.15/7
1771

LIBELLVS
VARIARVM
LECTIONVM.

Vbicumque Asteriscum in fine notatum inue-
nies; scies, dignum esse locum animad-
uersione, & quem haud osci-
tanter praeteras.

VARIA
MUSEUM

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

LIB . I . DE . BELLO . GALL.

- pag. 1. 17. proximi sunt Germanis. Carrar.
 21. quotidianis bellis, proeliisque. C.
 25. contineturq. Garumna flumine: Oceanum
 finibus Belgarum attingit: etiam. C. Flor. *
- pag. 2. 3. & ad eam partem. C.
 pag. 3. 4. Is igitur ubi legationem. c.
 24. poenas sequi oportebat. C.
 pag. 4. 16. Latobrigis finitimis. C.
 29. Noriciam. C. Noreiam. Gryph. Noramq. F.
 pag. 5. 17. Allobrogum est, proximumque Geneua: ex
 eo. C. *
4. suafuros, quod, C.
 pag. 6. 6. quem flumen Rhodanum influit. Vide Gla-
 rean. *
8. x x i x. C.
 24. His cum sua sponte. C.
 pag. 7. 7. nunciatur, Heluetiis. C. F.
 16. conscripsit: & tres. C.
 pag. 8. 6. Eodem tempore Aedui, Ambarriq. C. F.
 18. incredibile leuitate. Ita Lucrer. iv. Quod su-
 pereft, ubi tam uolucris haec leuitate ferun-
 tur. Nihil minus Arari uideretur congruere,
 quam Lenitas. Nimia uero leuitate heri ali-
 quando potest, ut uisus fallatur. C. *
20. lintribus uinctis. C.
 pag. 9. 13. faciendum curauit; atque ita exercitum tra-
 duxit. C. F.
 21. ubi Caesar conftituiſſet, atque eſſe uoluif-
 ſet.
 22. Sin bello proſequi. C.
 30. infidiis inniterentur. C.
 pag. 10. 1. & calamitate Pop. R. & intern. C.
 6. aut eo grauius ferre. C.

19. immutatione rerum. C. Vide Petrum Victor,
in 3. Arist. lib. de Arte dic.
- pag. 11. 13. pabulationibusq. C.
26. conferri, portari. C.
27. intellexit, & diem instare. C. F.
- pag. 12. 12. plus possent. C.
17. imperia perferre satius esse. Postrema duo
uerba subiectis punctis inuenimus descri-
pra, sed ita quidem, uti inducta uiderentur.
C. *
22. quin etiam quod necessario. C. F.
- pag. 13. 1. reperit ab aliis esse uera. C.
19. imminura. C. F.
25. Reperiebatq. inquirendo Caesar, initium fu-
gae proelii equestris aduersi paucis ante
dieb. a Dumnorige, atque eius equitibus,
factum esse. G.
29. Eorum fuga. F. Eorumque fuga. G.
Si, Eorum fuga, legas, plane uidemur locum
restituisse.
- pag. 14. 8. His omnibus unum repugnabat. C. F.
30. per se creuisse. F. *
- pag. 15. 16. suspensiones euitet. C.
- pag. 16. 7. ad eum cucurrit. C.
20. ex intervallo. C. F.
27. & iter ab Heluetiis. C.
30. seu quod terrore. C.
- pag. 17. 1. eoq. magis, quod. C.
13. collocari. C. F. *
14. compleri, & interea. C. F.
23. milites superiore loco. C.
- pag. 18. 11. conuersa signa tripartito intulerunt F. parti-
ta intulerunt. C.
- pag. 19. 6. loco quo Heluetios. C.
- pag. 20. 11. quosq. postea. C.
- pag. 22. 3. cum his Aeduos, eorumq. ditionis homines.
C. F.
29. neque conferendum esse. C.

pag. 23 6. cruciatusq. edere. C. F.

12. domo emigrarent. C.

29. eum ab his. C. F.

pag. 24. 3. nec in occulto. C. F.

6. tura fugae facultas. C.

20. horumq. oblides. C.

pag 25. 14. emolimento. F. Petrus Victorius, doctissimus uir, Emolumentum, hoc loco, pro detrimento, & iactura, sumptum a Caesare contendit, Varronis auctoritate adductus. Emolimentum, habet Florentinus codex. ut, si E litteram eximas, quam uerisimile est a copulae. Atque uocali postrema, uerbo Molimento adhaesisse, petebille Caesaris sententia constare uideatur. Hac uoce autem usus est Lilius lib. v i i. de bell. Macedonico: Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa sabutra grauatas, atque eas in faucibus portus suppressere, & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum, & angustum, & uadosum, ostium portus sit. A propria autem uerbi notione, transiit Caesar ad difficilem, atque operosam, exercitus profectiorem.

17. negotium elset.

21. Rex, atque Amicus R. P. a Senatu appellatus. C.

quando in colloquium. C. F.

pag. 26. 3. si id non impetraret. Paris. impetrasset. Carr.

10. idem populum Rom. C.

12. consueuisse. C.

14. in suo impediri. C.

22. longe ab his. C.

pag. 27. 17. a finibus processisse. c.

20. facultas. F. G. Ita autem ex uetusto codice hunc locum emendauit Donatus Ianno-

Atius, uir summae eruditionis, & mihi amicissimus. *

22. Alduafidubis c. F. P. Alduafidalis. G.
25. quia flumen. c.
- pag. 28. 1. ibi praesidia collocat. c.
6. praedicabant & saepenumero. G.
11. ortus est timor a tribunis. c.
17. esse duceret. c.
20. adducti in tabernaculis c.
23. designabantur. c.
28. sed angustias itineris, locorum, & magnitudinem siluarum, &c. c. sed angustias locorum, magnitudinem siluarum &c. F. *
- pag. 29. 14. aequitate & condicione perspecta. c. F. *
22. uidebatur, propter factum & nuper. c.
23. tumultu, licet aliquid usu, ac disciplina, quam a nobis accepissent, subleuarentur. F.
28. denique hos sciret esse eosdem Germanos. F. ac denique Germanos hos eosdem esse scirent illos, quibuscum &c. G.
- pag. 30. 1. plerumque superarint. G.
4. hos si quaerent reperire posse. c.
13. itinerum conferret. G.
15. aut praescribere uideretur. c.
16. hoc sibi curae esse. c.
18. breui tempore indicaturos. c.
23. conuictam. C. F.
24. perpetua uitae felicitate Heluetiorum &c. G. F. quod noster habet, & praeterea Lutetiae a R. Stephano excusus parua forma. Innocentia perpetua vita, felicitatem Heluetiorum bello esse perspectam, ex ingenio, ac nullo adiutus exemplari, Bartholomaeus Riccius emendauerat. *
- pag. 31. 10. Inde reliquae Legiones. c.
16. quod ex aliis ei maximam. C. F.
17. amplius x l. c.
26. posse existimare. c. *

30. pro suis tantum. c.
- pag. 32. 17. Caesarem ei facere. c.
19. habiturum & non ad equum resc. c. & nunc ad equum rescribere. F. P. G.
20. terrenus. C. P.
21. Eo ut erat uentum, legionem Caesar. c.
30. quod amicus munera. c.
- pag. 34. 1. proelio pulsas, ac superatas. C. F.
2. paratum decertare : si pace uti uelint. c. sin pace uti malint. G. si pacem mallent. F.
4. pependerit. F. * praeposere inuersa littera, P, ceteri fere omnes legunt, Depend-
runt. Carr. scriptus, Propenderit. sed, Pepen-
derint, omnino legendum esse contende-
rim.
16. Galliae provinciae fines egressum. C. fines in-
gressum. G.
17. cum in suas possessiones. C.
19. Ut sibi concedi. G. P. ut ipsi concedi. C. F. *
20. sic iterum nos esse iniquos. C.
21. qui non suo iure se interpellaremus. G. *
qui in suo iure se interpellaremus. F. P. ni-
detur male Non, loco In, fuisse acceptum.
21. Quod Fratres ex S. C. & Amicos appellatos
Aeduos diceret. G. * Quod fratres a se &
Amicos Aeduos appellatos diceret. C. F.
Quod a senatu Aeduos appellatos Amicos
diceret. P. quod habet Carrar. & Flor. uide-
tur esse legendum, sed ita, ut post uerbum Se,
punctus, qui librarii imperitia sublatu est, re-
stituarur, & a Se. hoc est a Senatu lega-
tur. *
- pag. 35. 12. posset, neque suam. C. P.
13. uti optime merentes. C. F.
- pag. 36. 3. relatum est, qua arrogantia omnem Galliam
Romanis interdixisset. C. elatum est. F. re-
ctius, ut arbitror. *
6. colloquium diremisset. G. P.

14. retineri non potuerint. G. P.
 25. M. Metium. C.
 29. praesente clamauit. C.
 pag. 37. 15. totidem uero pedites. C.
 pag. 38. 3. nostros deterrerent. F. perterrerent. C. P. G.
 8. quattuor reliquas legiones in Castra, G. P.
 reliquas in Castra. F. C.
 24. eas itaque dicere. C.
 28. in conspectum hostium. C.
 pag. 39. 3. Tum uero demum. G. ceteri: Tum demum
 castris eduxerunt. C. F.
 18. procurrunt. C.
 29. intra aciem.
 pag. 40. 8. nactus ea perfugit.
 11. quam domo secum: altera Norica. C. *quam
 domo secum eduxerat. P. F. quam domo
 secum adduxerat. G.
 12. in Gallia duxerat. G. F. P.
 13. utraeque in ea fuga perierunt. C. F.
 22. uideret. C.
 30. Quos Vbii qui proximi Rhenum incolunt
 perterritos insecuti P. Quos ubi cuncti qui
 proximi Rhenum. C.
 pag. 41. 6. interiorem Galliam. C. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. II. DE. BELLO. GALL.

- pag. 43. 8. omni opinione uenisset. C. F.
 11. Andocum Boium. c.
 14. contra pop. Romanum coniurasse. F. G.
 18. qui cis Rhenum. C. F.
 22. utuntur & unum imperium. C.
 23. cum ipsis habent C.
 24. cum ab his quaereretur. C.
 28. Gallos qui ea loca. C.
 pag. 44. 2. ingredi prohibuerint. C. F.

8. concilio, & ad id bellum pollicitus, cognouerint. F. C.
12. ex eo numero elect. F. C.
13. Suesiones suos esse finitimos, fines latissimos, feracissimosque agros possidere. C. F.
19. prudentiamq. suam.
- pag. 45. 4. adhortatus, docer. C.
11. ad se uenire, neque iam. C. F. *
19. At, ubi circumiecta multitudo.
- pag. 46. 2. portas succenderunt. C. succendunt F. *
3. Nam, cum tanta multitudo lapides, ac tela conicerent, in muro consistendi potestas erat nulli: C. F.
6. Siccus R hemus. C.
7. unum ex iis. F. nuncium ad eum mittit. C. Vnus, legendum, quod in ceteris habetur, & Nuncios.
12. a Siccio. C.
18. quot adire poterant. C. quae adire poterant. F.
25. proeliis supersedere. C. proelio, sine dubio, legendum, quod noster, atque excusi omnes habent.
- pag. 47. 4. & in frontem leuiter castigatus. C. F. leniter. P. *
8. castella instituit. C.
9. qui tantum multitudine poterant. G. P. quod tantum. F.
21. ob id neutri transeundi. C.
29. si minus potuissent.
- pag. 48. 1. commeatuq. nostros prohiberent. c. P. F.
9. primosque, qui transierant. c. P.
14. atque ipsis res frumentaria deficere. c. F. atque ipsos. P.
19. in suis, quam alienis. c.
- pag. 49. 2. nondum prospexerit. c.
10. fugientium occiderunt. c.
11. occiderunt: cum ab extremo ordine hi, ad quos

quos uentum erat, confisterent; fortiterque
 nostrorum impetum militum sustinerent,
 prioresque, quod abesse a periculo uideren-
 tur, neque ulla necessitate, neque imperio,
 continerentur, exaudito clamore, perturba-
 tis ordinibus, omnes in fuga sibi praesidium
 ponerent. Ita sine ullo periculo &c. Carra-
 riensi, cum Florentino, & Parisiensi, in omni
 bus fere conuenit, ab eodem uterque in eo
 uariar. Habent enim ab extremo agmine, &
 priores quod abesse a periculo, absq. copula.*

19. sub occasum Solis. c. P. G.
- pag. 50. 2. celeriter uineis ad opidum actis. F. P. G.
10. Sueffiones accipit. P. G.
18. qui huiusmodi. c.
- pag. 51. 18. elanguescere animos. F. c.
25. ex captiuis eorum, Sabin flumen. C. F.
- pag. 52. 3. inutiles esse uiderentur. c.
7. cumq. ex dediticiis. c.
- pag. 53. 2. quem castris nostri. c.
21. proelium committunt. c.
- pag. 54. 2. peruolauerunt. c.
10. uexillum quidem erat proponendum, insigne,
 cum ad arma concurri oportebat. c. *
16. temporis breuitas, & successus, & incursus ho-
 stium impediabat. c. F. *
17. in his difficultatibus. c. *
29. est hortatus. c.
- pag. 55. 2. sustinerent. Quod non longius. c. F.
3. proelium committendi.
4. atque item in alteram partem est cohortandi
 causa profectus. Pugnantibus tanta fuit & c. G.
9. tegmenta detrudenda. c. *
16. cum diuersis legionibus aliae alia in parte.
 C. F. *
79. neque ita certa subsidia. c.
30. neque quid qua in parte. c.
33. euentus uarii subsequebantur. c.

- ita esse legendū paullo infra demonstrat, *
- Item alia in parte diuersae duae legiones xi,
& i i x, & profligatis Veromand.
- pag. 56. 6. At totis fere a fronte & a sinistra parte nudatis castris, cum in &c. F.
15. quiq. cum his una. C. F.
29. nostras legiones premi. C.
- pag. 57. 1. diuissos, dissipatos C ceteri quos uiderim, & scripti & excusi (rectius illi quidem) Diuerfos, dissipatosq.
5. Caesar ab x. legionis cohorte. P. * Vasco f.
25. cuius aduentu. C.
- pag. 58. 2. ut conuersa signa in hostes inferrent. C.
29. & pila intercepta. C.
- pag. 59. 2. ripas ac subire. G. P.
19. cum omnibus suis copiis.
25. aditus, in altitudinem non amplius. C. F.
27. muniabant. C.
29. collocabant. C. F.
30. cum iter per prouinciam. C. F. P.
- pag. 60. 7. consensu omnium. C.
18. nam plerumq. hominibus Gallis. C.
22. & appropinquari. C.
25. ope diuina. C. F.
- pag. 61. 8. quibus Caesar respondit. F.
15. re nunciata ad suos, quae imperarentur, facere, &c. F. C.
18. summam muri, aggerisq. acerui armorum C.
30. pellibus incluserant. F. C.
- pag. 62. 5. eo concursum, pugnatumque ab hostibus ita acriter est, ut &c. C. F.
11. cum iam defenderet nescio captum opidum, atq. &c. C. F. * deerant in omnibus excusis duo uerba, Captum opidum, ut locus mancus plane, aut corruptus, uideretur.
29. Quas ob res. c. ob eas res, F.
30. accidit nulli. C. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. III. DE BELLO GALL.

- pag. 63. 13. magnisq. cum portoriis. C. F.
28. ab illis relictum. C.
- pag. 64. 16. itineris causa C. P.
30. itineribus possent. C. F. P.
- pag. 65. 8. colloquend. s. G. Ceteri & excusi & scripti
habent, collocandis. Sed ngurum satis pro-
batur.
13. denudata defensoribus. C.
16. defessi proelio excedebant, alii C. F.
- pag. 67. 5. frumenti causa dimisit. C. F.
12. quod naues habent. C.
- pag. 68. 19. inscientiam locorum. C.
26. uada, portus, insulas nouisse. C.
28. atque apertissimo. F. atq. amplissimo. C.
- pag. 69. 9. retentorum militum Rom. C.
16. condiciones seruitutis. C. A.
22. atq. in officio teneat. C. B.
- pag. 70. 7. in extremis linguis. G. P.
20. hoc eo facilius C.
27. uada ac discessum aestus. C.
30. Nauesq. totae factae ex robore ad quauis
contumeliam perferendam. C. Naues ma-
ximo robore ad quauis uim & contumel.
Par. Vascof.
- pag. 71. 1. transtra pedaliibus. C. F.
5. tenuiter confectae : haec siue propter lini
inopiam, atque eius usus inscientiam. C. F.
Hae siue. *
7. siue eo quod est magis uerisimile. C. F.
14. aptiora, ac commodati ora. C.
16. telum adiciebant. C. F. adiciebatur. G. P.
20. facilius in undis, consisterent tutius &c. c.
26. statuit expectare classem. G. P.
28. Naues eorum potissimae. C.

pag. 72. 3. qua ratione pugnae infisteret. Rostris enim.
C. F. quam ratione pugnae infisteret. G. P.
12. detinebant. C.

25. binae, ac ternae, naues circumfisterent. C. G.
pag. 73. 3. ex loco mouere C. F.

pag. 74. 6. duum millium spatium. C.
8. contemptiōem. C. F. Ita legendum uidetur.
Contemptio, semper Cicero, numquam
Contemptus, nisi eius Rhet. ad Heren-
nium habeatur: id quod paucis admodum
uideo probari.

pag. 75. 8. ut explorata. C.
27. certior factus: ciuitates omnes. C. *

pag. 76. 1. mens eorum. Eodem. C.
29. Tamen confecti. C.

pag. 77. 12. Adiantimus. C. Adiatonius. F.
20. Adiantimus. C. Adiatonius. F.
24. in opidum, uti tamen. C. in opidum tamen
auti eadem &c. F.

pag. 78. 1. quaquauerus. c. F.
14. hostemq. uagari. c.
15. ob eamq. causam. c.
17. indiesq. c.
18. nec cunctandum. c.

22. in mediam aciem collectis. c. *
30. infirmioresq. animo. c. *

pag. 79. 7. cohortatur suos. c.
15. cum ita ab hostibus. c.
19. renunciauerunt, eadem esse diligentia. c. *

23. quod fieri uellet. C.
24. eductis cohortibus. C. eductis his cohort. F.
25. integrae, interritae ab labore erant. Verbum
Integrae, legitur inductum. Flor. habet, In-
tritae ab labore erant. *

29. atq. his prorutis. G. P. prorupris. c. F. ut ue-
rissimile sit, aut ad uerbum Prorutis in-
ter litteram V, & litteram, T, male in-
terpositam, P aut loco, B, acceptam, Q, &

inter utramque, R, iniectam; ita, ut Perru-
ptis, aut Prorutis, sine dubio legendum esse
videatur. *

pag. 80. 4. acius pugnare. Carrar. unus habet; rectius, ut
arbitror, ceteri, eodem modo, Impugnare. *

7. fuga salutem petere intenderunt. F. P. G.

11. in Castra recipiunt. c.

21. legatos misissent. De pace, legitur inductum. c.

pag. 81. 7. ut ne quis inermibus, C.

12. cum pecus. c.

21. quae maxime. c. F.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. IV. DE BELLO GALL.

pag. 82. 17. causa ex finibus. c. F.

pag. 83. 1. magnitudine homines efficit. Carrar. uerbum
Homines, habet, sed inductum.

3. pelles quidq. haberent. c. pelles habeant quid
quam. F.

5. & lauantur. F. ac lauantur c.

10. importatis his utuntur. c. F.

11. parua, atque deformia. G. P. praua. Par. Vaf. *

20. audeant. c.

30. ut est captus Germanorum qui paullo sunt
eiusdem generis & ceteris humaniores. G. &
paullo quam sunt eiusdem gentis, & generis,
humaniores. P. qui paullo sunt eiusdem ge-
neris, etiam ceteris humaniores. F. & cete-
ris, alias.

pag. 84. 10. complures annos Sueuorum uim sustinue-
runt. C.

14. & ad utramq. ripam. C. F. Hi ad utramq. ri-
pam. G. P.

28. migrauerant. c.

pag. 85. 2. reliqua parte hiemis. c.

cogant.

13. cogant. His rebus, atq. auditionibus. C. F.
 18. Caesar, ne grauiori bello occurreret. C. F. P.
 ut grauiori bello. G. P. Vascos
 23. ab Rheno descenderent. C.
 25. latius uagabantur. G. F. latius iam uag. C. P.
 pag. 86. 9. quicumque bellum inf. C. P. qui eis bellum
 inf. G.
 14. armis possiderent. C. *
 17. Ad hoc, quod uisum est, Caesar respondit. C.
 ad haec quod uisum est. P.
 26. Hoc Sueuis imperaturum. ita opinor locum
 emendari oportere, Hoc se his imperaturum.
 Erat enim, V. in litura posita, ut uerisimile
 sit, cum crebra hoc loco mentio Sueuorum
 fieret, librarii inscitia, Sueuis pro Secis aut
 pro Se his, repositum esse. C. *
 pag. 87. 7. & parte quadam ex Rheno recepta quae ap-
 pellatur Vualis. C. F. P. parte quadam Phe-
 ni. G. Vacalos. P. *
 pag. 88. 20. suffossis equis. C.
 pag. 89. 18. opportunissime res accidit. F. G.
 26. grauius retineri iussit. C. F.
 27. copias ex castris. C.
 29. acie triplici instituta. C.
 pag. 90. 10. Quo loco. C.
 20. ad fluentem Mosae. C.
 pag. 91. 25. id sibi auxilium spemq. C. F.
 27. Tantum esse nomen, atque opinionem eius ex
 ercitus, Ariouisto pulso, & hoc nouissime
 proelio facto, etiam ad ultimas Germano-
 rum nationes, ut opinione &c. C. opinio-
 nem eius exercitus Ariouisti pulso. cetera
 habet Carrar. congruentia. F.
 pag. 92. 15. sublicae modo directae ad perpendicularum, sed
 pronae ac fastigiatae. C. *
 27. arius alligata. F.
 30. obliquae agebantur. C.
 pag. 93. 11. pluribus C.

25. in omnes suas partes. C. in omnes partes missile. F.
- pag. 94. 5. & Vbios. C.
7. perfectum arbitratus. C.
- pag. 95. 6. effecerat classem. C. F.
16. fidelem arbitrabatur. c.
19. horteturq. Pop. Rom. fidem sequatur. C. F.
30. pollicerentur. Hoc sibi satis &c. C. F.
- pag. 96. 8. quod satis esse ad. C.
9. quid quid praeterea. G. quoque praeterea. C. quotque praeterea. F. *
14. possent peruenire. C.
24. a quibus cum id paullo tardius. C.
28. Cuius loci haec natura. c.
- pag. 97. 7. ut quia celerem, atque instabilem, motum haberent. P.
15. consueissent. C.
21. onere armorum oppressis. C. F.
22. & fluctibus consistendum. C.
26. equos insuefactos. C. F. P.
- pag. 98. 10. Atque nostris militibus cunctant. F. G. *
20. Hos item nostri proximis ex primis nauibus cum conspexissent. F. Hos item ex proximis primis nauibus cum cōsp. P. Hos item alii ex proximis primis nauibus cum cōsp. G. Si ē uoce, Proximis, demas litteram postremam, in Florentino codice recte constare sententia uidetur. *
26. signis occurreret. C.
- pag. 99. 5. nostri simul in arido const. F. G. P.
17. demonstrauius. G. P. demonstraui. F.
18. cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret. F. G. P. *
- pag. 100. 1. Caesari commendare coeperunt. C. F.
1. pace confirmata. C.
9. reuerterentur. C.
11. deicerentur: tamen anchoris. C.
15. qui dies maritimos aestus. C. F.

riebamus : nisi certis ex aqua mensuris,
breuiores &c. F. P. nisi quod certis ex
qua &c. G.

20. Haec millia passuum DCCC. F. Hoc, plane le-
gendum.

25. multum Gallica differunt. C. F.

28. ultro inficiunt. l. Vat. Luteo, praepostere inuer-
sis litteris, ac littera e, in r, deprauata, legendum
putat P. Victorius, qui primus, quod sciam, lo-
cum indicauit. C. Florent. habet, Omnes uero
se Britanni ultro glasto inficiunt. Ita autem si le-
gas, pro glasto, non male, glauco restitui potest.
Graecis enim idem est glaucus, quod caeruleus
Latinis; id quod neminem fugit, qui uel medio-
criter, sit in Graecis litteris uersatus. Fieri autem
perfacile potuit, ut in glauci locum ob uocis affi-
nitatem glastus successerit. Coniectura quidem
non mala, quae praesertim uetusti exemplaris ad-
iumento nitatur. Quae uerba autem significandi
nominis causa, a studioso essent adiecta (quod
caeruleum efficit colorem (ea haesile, tamquam
propria Caesaris, minime mirandum uidetur. Ne-
que enim satis uerisimile est, Caesarem uerbo
usum adeo obscurae notionis, ut eius uis esset
pluribus uerbis explicanda. Luteo sane, qui, ut
Nonius ait, croceus est, nullo praeterea colore
alio intermixto, Caeruleus effici qui potest? cae-
ruleum enim sereni caeli nitorem referre, nemo
non nouit. Neque uero Vitruuius ait, luteo her-
ba confici caeruleum colorem, sed ex caeruleo in-
fecto luteo fieri, ut qui uti propter caritatem chry-
socolia non possint, niriidissimo colore utantur.
Videtur autem uerisimile croceo caeruleo admix-
to uiridem fieri. Sed tamen non uideo, quid ita
glasto legi non possit, aut (quod habet codex Flor.)
glasto ultro neque enim una est haec barbara uox,
quam Rom. homines admiserint. Ea autem cum
non semel Plinius sit usus, nunquam eum uerear

sequi auctorem . cum uero semper id agam adhibito iudicio , tum uero iis rebus in primis significandis , quorum mentio a melioribus nulla fiat . cum autem ea causa Britannis esset , eo ora oblinendi , ut horridiore essent in pugna adspectu , qui id assequi possent , infecti luteo colore , non uideo . Est enim Luteus Horatio , epitheton palloris . Epod. x . O quantus instat nautis sudor tuis . Tibique . Pallor luteus . Ad Minerua , quae bellorum dea praesens habetur , ueluti quae oculorum adspectu truci , terrorē hostibus , & formidinē , incutiat , Γλαυκῶπις a Graecis , Caesia a Latinis , dicta est . *

Apud Pomponium quoque Melam , lib. III . de hac corporum infectione loquentem , Vltro , etiam legitur .

pag. II 6 . 4 . Sed , qui sunt ex his nati . P .

5 . quo primum uirgo quaeq . adducta est . F . de ducta est . C .

8 . conflixerunt , tamen . C . F .

9 . atq . omnes in siluas . C .

19 . magno cum periculo proelio dimicare . C . F .

pag. II 7 . 1 . remouissent , & ex essedis desilirent . C .

10 . & leuius , quam pridie C . lenius , C . Lentius , legendum arbitror , aut Leuius .

18 . quo subsidio . C . F . *

19 . cum post , Legiones . C .

pag. II 8 . 7 . impetum legionum , atq . equitatum . C . *

12 . essedariorum relictis . C . F .

18 . se in agros eiecerat . C . F .

21 . latius euagari . C .

29 . cuius pater in ea ciuitate . C .

pl. II 9 . 12 . Bibrocassi . C .

16 . pecorumq . numerus . C .

21 . duabus partibus oppugn . C .

pag. I 0 . 7 . uastatisq . finibus . C .

10 . mittit . Caesar , cum constituisset . C . F .

13 . & quod in annos . C . F .

21 . deportare constituit . P . instituit . C . reportare

[consti-

19. aestus complerat. C. compleuerat. F.
 23. nauibus confra ctis. C.
 28. quae ad reficiendas naues erant usui. F. G.
 pag. 101. 15. aut suos clam. C.
 17. consilia agnouerat. C.
 26. Itaque cum summo studio. C. Itaque, cum id
 summo cum studio. F.
 28. commode posset effectum. P.
 pag. 102. 4. nunciauerunt. C. F.
 9. duas in stationem cohortes. C. F.
 12. processisset : suos. C. F. P.
 26. & pedibus proeliantur. C.
 27. interim paullatim. G. F. *
 28. atque ita currus collocant. G. P. F. *
 pag. 103. 10. ad laceſſendum , & ad committendum proel.
 G. F.
 16. secutae sunt continuo complures dies. C. F.
 23. His rebus celeriter &c G. F. P. Eadem ratio-
 ne etiam superius est usus. His rebus, atque
 auditionibus, permoti, de summis saepe re-
 bus consilia ineunt. V 83. *
 pag. 105 6. paludum siccitatem. C. P.
 9. peruenerunt. C. F.
 10. deduxerant. C.

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

LIB . V . DE . BELLO . GALL .

- pag. 106. 13. ad celeritatem onerariis subductiores, paullo
 facit humiliores. F. C. substructiones. paul-
 loque facit humiliores, quam &c. P. Vasc.
 18 paullo latiores, quam quibus in reliquis uti-
 mur maribus. G. P. F. Ita esse legendum,
 Priscianus ostendit libr. 7. fol. 85. b. Aldinae
 impressi.
 pag. 107. 1. omnibus de iniuriis satisfacere. F.
 2. Percepta oratione. C. F.

b studio,

11. studio, & summa rerum omnium inopia, C.
 14. constructas. C. F. P. *
 pag. 108. 5. Atque Induciomarus. c. forte, Atqui, legēdū.
 22. sese, si Caesar. C.
 24. fidei commissurum. F.
 29. His adductis, in his filio propinq. F. P. & in
 his. G.
 pag. 109. 8. Id in se factum. C.
 13. quae in Belgis. C. F.
 18. Galliae, peruenit. F.
 27. agnouerat. Accedebat, C.
 pa. 110. 18. Haec a pluribus. C.
 28. secius ut omnia eius consilio cogn. F.
 30. conscendere in naues. F.
 pag. 111. 9. ille enim reuocatus. C. Non est coniunctio
 causam reddens, sed assertionem.
 16. Atque equites. C. Vide, an praestet legere,
 Atqui. 104. 17.
 20. & rem frumentariam prouideret. F. *
 21. consiliumque pro tempore. F. P. G.
 27. optimum egressum. C.
 pag. 112. 4. ex captiuis cognouit. C. F.
 15. deligatas ad anchoram. F.
 pag. 113. 6. His aliquantulum itineris. C.
 7. Extremi in prospectu. C. F.
 16. in itinere resistere iubet. C. consistere. F.
 18. coram prospicit. C. F.
 21. arcessi iubet.
 24. multae operae. C. F. multi operis. G.
 30. easdem copias, quas ante, praesidio nauibus
 relinquit. C. F. *
 pa. 114. 18. ibi permanserunt. C. F.
 21. pecorum magnus numerus. C. F.
 pag. 115. 3. quo fere ex Gallia naues. C.
 4. spectat. Hoc latus tenet. G. P.
 5. Hoc pertinet circiter millia passuum quin-
 genta. F.
 13. Nos nihil de eo percuntationibus repe-
 rieba-

constituit. F. C.

14. atque ex iis. C. Atqui, ut superius admonuimus, legendum uidetur. *

pag. 111. 3. secunda cum solusset uigilia. F. *

29. quoad legiones collocatas, munitaque hib.
F. P. G.

pag. 122 7. inimici palam multi etiam ex ciuitate his au

9. storibus interfec. F. *

10. quod ad plures continebat. C.
impulsione dehc. Ira Contemptio sup. non
Contemptus. *

11. cognouerit. P. G. *

18. in hiberna uentum initium. C.

21. frumenta q. C.

24. ad castra oppugnatum uenerunt. F.

pag. 123. 1. quibus rebus controuersias minui. C. F.

5. iussu Caesaris, ad Ambior. C.

11. & quod ei. C.

23. confidat; esse in Gallia commune consil. C.

pag. 124 9. per fines daturum. C.

10. magna q. inter eos existit cōtrouersia. G. P. F.

25. quamuis etiam magn. F.

pa. 125. 10. tanta contemptione. C. tanta contentione no-
stra ad cast. F. tanta cum contentione no-
stra. P. Vasc.

19. in utraque parte esse tutam.

20. si nihil esset durius. C. F.

22. cum Germanis consentiret. C. F.

25. quem habere exitum. P. G. haberet. F.

26. in quo si non praesens periculum sit. F.

27. hac in utraque parte habita disput. F. C.

pag. 126. 2. terrear: hi sapient: &, si grauius quid accide-
rit, abs te etc. C. P. G. F. Hi sapienter, si
gruius etc. P. Vascos.

6. non reiecti. C. P. ne reiecti. F. G. rectius, ut
opinion. *

14. Tandem dat Cotta manus permotus, superat
sententia Sabini. Prima luce nunciatur ita-

- ros. P. C. Tandem dat Cotta manus, permo-
tus superiore sententia; Sabini. F. G.
24. sed homine amicissimo. C. F.
- pag. 127. 4. iniquissimo nostrorum loco. C. F.
7. ante praevidisset. C.
17. minus facere per se omnia. C. minus per se
omnia obire. F.
- pag. 128. 4. posita existimare. C. F.
29. properaret, clamore. C.
8. procurrebat. C.
18. interim eam partem nudari necesse erat. C. F.
- G. P.
25. conferti vitare poterant. F. G.
- pa. 129. 13. in quam rem se suam fidem interp. P. inique
eam rem se suam fidem interpon. C. *
16. sperare ab eo de sua ac militum salute impe-
trari posse. G. C. F. P. *
18. ad armatum iturum. C.
23. imperatum facit. F. G. P. *
- pag. 130. 4. illi aegre ad noctem. C. *
7. proelio lapsi.
11. qui erant eius regni finitimi. C.
21. seq. ad eam rem. C.
28. Huc quoque accidit. C. F. forte, Accedit, aut,
Accessit.
- pa. 131. 12. turres admodum cxx. excitantur. C. F. P.
- pag. 132. 6. tum errare eos dicunt. C.
7. sese tamen hoc esse in Ciceronem populūq.
R. animo &c. C. P. sese tamen scire. G. F.
14. populi R. accipere &c. C. F. *
20. & quosdam de exercitu habebant captiuos, a
quibus docebantur. C. F. *
22. quae sunt ad hunc usum idoneae. P. quae es-
sent. G. *
24. manibus sarculisq. C. F. manibus furculisq.
P. Vasco. siue Furculis, siue Sarculis, legas,
optime locus uideretur emendatus. Neque
enim Cæsar ait, his plane omnem ferra-
mentorū

mentorū nō copiam defuisse, sed quae essent ad hunc usum idonea. Furculis enim ad uertendam herbam, quae aruisset, id quod ex Varrone & Colum. colligi potest; aut ad legumina contundenda utebantur; sarculis, aut ad findendum aut sarriendum agrum; quae eadem tamen, ubi aptiora deessent, fodiendae humo usui esse poterant, sagula egestae potius asportandae, corbium ulum praebere quam ligonum effodiendae, aptae esse uidebantur.

27. Nam minus horis tribus millium pedum x v in circuitu munitionem perfecerunt. F. Non nihil deprauatum locum Paris. Rob. St. ita restituit. Nam minus horis i i i, x. 00 passuum circuitu, munitionem pedum x v perfecerunt. munitionem fecerunt. C.

pag. 133 .6. sicuti parta iam. C. F.

10. ut cum ubique flamma. C. F.

30. Paulo & L. Voreus. C. F. ita ubique habent, ubi horum mentio fit.

pag. 134 .1. quinam anteferretur. C. F.

2. armis de loco P. Vasc. animis. alias.

4. Quid dubitas, inquit, Vorene? quem locum tuae pro laude uirtutis spectas? C. F.

6. Hic dies de nostris controuersis diiudicabit. C. hic dies, hic dies de nostris &c. ut F. noster habet. ceteri, hic dies, semel. diiudicabit, unus Carrar. ceteri, iudicabit, & excusi & scripti. *

7. Hoc cum dixisset, procedit ex castris, munitionesque, qua parte hostium confertissima est uisa, irrumpit. C. munitionem habet. F. & erumpit. & quae pars hostium confertissima uisa est, in eam irrumpit. P. G. *

13. Quo percussio, & exanimato, hunc scutis protegunt, in hostem tela uniuersi coniciunt. F. in hostem tela omnes conici. C. *

17. Auertit huic casus uaginam. C. *
30. Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo conuertit. Illic uero occurfat oculus gladio, cominusque rem gerit Vorenius. F. illum uero obscurant occisum. C. officiebat multitudo Pulloni, quem pro occiso reliquerat, quo minus perspici a Voreno posset. Si ita legatur, horum uerborum sensus is est, sed duriuscule, tamen idem, quamuis ita elicitur, constare queat.
29. utrumque seruauit. G. P.
- pag. 135. 8. Erat unus inter Neruios, nomine Vertico. G.
 10. ad Ciceronem perfugerat. C. F. G. P.
 11. huius seruo. C.
 15. legionisq. cognoscitur. F. G. P.
 22. qua sibi iter sit faciendum, scribit: Labieno &c. C. F.
 17. hibernis colligit. hora &c.
 29. millia passum x x. procedit. F. G. progreditur. P.
- pa. 136. 11. litteras Caesari dimittit. F. G.
 12. ex hibernis deducturus esset. F.
 17. castrorum adiiciat. G. P.
- pa. 137. 12. reperit, qui litteras. F.
 22. res, tantulis copiis iniquo loco dimicare. C. F. *
23. Tum, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoq. omnino remittendum de celeritate existimabar, confedit: & quam aequissimo loco, &c. P.
- pa. 138. 13. seq. in castra recipere simul &c. c. *
26. quod eas non posse interrumpere uideretur. C.
 27. alii uallum ui conscendere. F. P. Vasc. *
- pag. 139. 2. longius prosequi noluit, ueritus, quod &c. P.
 22. diutina laetatio. c.
- pag. 140. 3. Caesar Fabium, cum sua legione, remittit in hiberna. F. G. cum legione, remittit in sua hiberna. P. *

12. nocturnaue, locis in desertis, concilia habebant.

pag. 141. 14. cum pluribus aliis de causis. c.

17. ut ea populi Rom imperia perferrent. C.

pag. 142. 10. initium bellorum. F.

11. armati conuenire consueuerunt. F. G. P.

12. nouissimus conuenit. F. C.

23. oppugnaturum. quae fieri uelit, praecipit. P.

26. timebat: ne quam occasionem. C.

pag. 143. 1. conueniendi indicit. F.

14. Interim, consuetudine quotidiana. C.

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIB. VI. DE BELLO. GALL.

pag. 145. 17. non modo ibi breui tempore refarciri. C. F.

pag. 146. 1. inuentis nonnullis, ciuitates inter se &c. G. *

3. obsidibusque & pecunia cauent. F. G. P. de pecunia. C. *

24. concilium Lutetiam. F. G. P. concilium in Lut. C.

pag. 147. 12. eadem fuerunt responsa. P. F. *

20. proelio non esse certaturum. F.

25. uenisse Germanis in amicitiam. P. G. *

29. in Menapiis abderet. C.

pag. 148. 8. adiit tripartito exercitu. C.

21. iussu Caesaris cognoscunt. F.

25. praesidio cum impedimentis. C.

pag. 149. 2. loquitur in consilio palam. C.

7. ex magno Gallorum equitum numero, nonnullos Gallos Gallicis rebus fauere &c. G. F.

13. profectiorem fecit. F.

29. hostes impeditos iniquo loco tenetis. C. *

pag. 150. 6. pila in hostes immittunt. F. G. P.

10. quo Labienus confectatus. C.

17. opus perficitur. C.
- pag. 151. 8. Vbi horum satisfactionem accepit. P. G. ex duabus dictionibus, probabili coniectura, una efficienda uidetur, Vbiorum, quod etiam C. Florent. habet. *
18. inopia cibariorum abductos. G. ita legendum puro: abductos scilicet e suis locis, ad iniquā pugnandi condicionem elici posse. *
22. faciunt. Paucis post diebus. C.
- pag. 152. 6. ciuitatibus, atque in omnibus pagis. F. G. P.
8. earum autem factionum. C.
11. Itaque eius rei causa. C. F.
23. Ariouistum atque Germanos sibi deuinxerant. C.
26. tantum potentia eorum antecesserat. C.
- pag. 153. 4. imperfecta re, redierat. C. F.
12. quod adaequari apud Caesarem gratia intelligebatur. G. F. Ita etiam locum emendauit ex antiquo codice Donatus Iannocius, ut plane ita legendum esse uideatur. *
15. in clientelam dederant. F. C. G. P. ita legi oportere existimo auctoritate exemplarium ueterum adductus. ita, dare in potestatem Liuius; dare in quaestionem Cicero; dare in manum, Terentius, dare in nuptias, in matrimonium. *
21. nam plebes paene seruorum habetur loco: quae nihil laudis habet per se, nullo adhibetur consilio. C. F.
- pag. 154. 9. iidem decernunt. P. G. discernunt. C. F.
7. aut priuatus, aut publicus. F. G.
10. habentur iis omnes decedunt, G. C. F. ab iis omnes discedunt. P. *
17. aut, si sunt plures, suffragio Druidum, nonnunquam etiam armis de principatu contendunt. C. Hoc mortuo; aut si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; aut, si sunt plures partes, suffragio Druidum, non-

nonnumquam etiam armis de principatu
contendunt. F. *

pag. 155. 25. ut quisque est genere, copiis amplissimus. C.
pag. 156. 2. atq. ministris ab ea. C.

25. bella gerere. G. F. rectius, Bella regere,
quod, praeter nostrum, habet. P. Videtur
autem ab imperio, conuerso ordine littera-
rum, quod usitatus sit, Gerere bella, quam
Regere, (quod munus proprium est praefi-
dis bellorum Dei) repositum esse.

25. Huic si proelio dimicare. C. F.

30. exstructos tumulos. C. F.

pag. 157. 1. Namq. saepe accidit, ut. Par. * Neque, ut
saepe, accidit, ut neglecta &c. F. quae esse
germana lectio uidetur. In Cod. enim Flor.
distinctio tantum consideratur.

illud est 7. noctium definiunt. C. P.

8. finiunt. Dies natales. F.

pag. 158. 4. legibus sanctum. C.

7. ne ue cum alio. F. ne ue cum quo alio, plu-
res habent.

20. duritiae student. P. G.

22. hoc alii staturam, alii uires. C. P.

pag. 159. 4. qui cum una coierunt. C. F.

4. quantum ei, & quo loco. C. quantum, & quo
loco. F.

pag. 160. 1. fore, ut, qui sequi uelint. C.

6. fides derogatur. F. G. P.

8. iniuria prohibent, sanctos habent. C.

11. superarent, ut ultro bello inferrent, propter.
C. *

17. Volcae Tectosages. G. P. Volgas Tectosages.
F. uulgo Tectosages Carr. qui nostro suffra-
gatur. quae lectio mihi probaretur, ni sci-
rema Plinio Volcas Tectosages in Narbo-
nensi Gallia constitui. Consueuisse autem
sedium quaerendarum causa, domo procul
ad exteras gêtes proficisci, docet Liuius lib.

Y I X. de bello Maced. qui, inter eos Galliae
populos, qui Galliam occupauerant, Tectos-
sagas enumerat, qui ab illo Tectosagi appel-
lantur. *

20. nuncq. in eadem inopia. G. F. P. nunc quod,
habet Carr. itaq. omnino esse legendum
censeo. Redditur enim ratio, cur natio Gal-
lorum sensim uinci a Germanis, & expelli
patriis finibus potuerit. *

pag. 161. 10 uisa non sunt. C.

11. ex quibus, quae maxime differunt, & memo-
ria prodenda uidentur. C. tradenda. F.

16. eademq. est feminae. C.

17. eademq. forma. C.

19. consimilis caprae figura. C.

21. mutilaeq. cornibus & crura. C.

24. sese, subleuareq. possunt. C.

26. acclinatae. G. P. reclinatae. C. F.

27. ex uestigiis, ut est animaduersum. C.

29. incidunt arbores. C. F. accidunt arbores G. P.

pag. 161. 1. acclinauerint. G. P.

6. magna uis eorum. C.

7. quam conspexerint. G.

13. & mansueti fieri. C. F.

26. rescidit, atque. C.

pag. 163. 17 Nam, sicut magno accidit casu G. P. F. Nam
magno accidit casu. C. Quae lectio ita no-
bis probatur, ut, in ceteris excusis, rectius ta-
men legi, Nam, sicut magno accidit casu, ar-
bitremur. *

24. Sed hoc eo factum est, quod. C. sed hoc quo-
que. F. G. sed hoc factum est, quod. P.

pag. 164. 1. sic & ad subeundum periculum, & ad uitan-
dum. G.

5. prohibitus, cum reliquum &c. C. F. *

10. ii in siluis sese collocauerunt. C. In insulis, le-
gendum. Hodie quidem omnes aeque, ob
summam negotiatorum frequentiam, in pri-
mis

- p2. 180. 18. in biduo circumuallauit. c.
 27. Huc biduo peruenit : castris ante op. C. F.
 pag. 181. 1. continebat. C. P. haud dubium, quin, Con-
 tingebat, si legendum. quod ratio, atque
 usus docet, & in omnibus fere habetur, &
 excusis, & scriptis. *
 3. ex opido persugerent. c.
 10. itineris angustia multitudinis fugam inclu-
 serant. C.
 14. ubi Caesaris aduentum cognouit. C.
 21. arma conferri. P. G.
 pag. 182. 4. proelium equestre committit. C.
 6. habere secum constituerat. C.
 12. produxerunt. C.
 p2. 183. 18. Hoc idem in reliquis ciuitatibus. C.
 23. Dicebatur de Auarico in communi conci-
 lio. C.
 pag. 184. 8. in singula diei opera: quae ad Auaricum age-
 rentur, cognoscebat. C.
 21. prohibebat, & de re frumentaria &c. c.
 26. summa cum difficultate. C.
 pag. 185. 9. nusquam incepta re discederent. C. *
 p2. 186. 11. quod adspectum suum. C.
 14. necesse sit constare uictor. C. F.
 pag. 187. 5. & illis fuisse utilem, quo. C. F.
 28. nec iam uires sufficere cuiquam. C. *
 pag. 188. 1. triduo exercitum educere. C.
 4. fame consumptum uidetis. C. F.
 8. quod facere in eo consueverunt. Ita semper
 Carrar. ubi impressi habent, Consueue-
 runt. *
 13. delecta ex omnibus locis. C. F.
 26. totum autem murum ex omnibus partibus
 turribus contabulauerant, atque has coriis
 contexerant. C.
 pag. 189. 3. adaequabant: & praeusta, & praeacuta &c.
 Duo illa uerba, Apertos cuniculos, in exem-
 plari Carr. non habentur. Morari autem
 apertos

apertos cuniculos, aut moram eos agentibus inferre, quod duriuscule dici uidetur, aut obstruere iam actos, quod improprium est, dictum apparet. Quae tamen uerba si tollantur, non tamen locus carere plane mendo uidetur. In codice Florentino a uerbo Adaequabant, usque ad initium periodi insequentis. Muri autem, cetera desiderantur. *

9. aere uinciuntur introrsus. c. aere uinciuntur extrorsus. F. *

11. haec autem, quae diximus, interualla. C.

12. his collatis, & coagminatis, & alius insuper ordo additur. c.

17. omne opus intextum, dum iusta &c. C. *

28. imbris terrentur. c. tenerentur. F. turbarentur. G. tardarentur. P. nulli dubium, quin aut Tardarentur, aut Tenerentur legendum sit. *

pag. 190. 2. contingeret, Caesar ad opus. F.

14. pluresque partitis temporibus. C. F.

18. ad restringendum curreret. c.

27. praetereundum non exist. c.

pag. 191. 17. in publicum percurrerunt. c.

pag. 192. 4. cohortatur, ut aliq. c.

25. se ex opido eiecerunt. c.

28. oriretur; & procul. c. ut procul, ceteri rectius.

pag. 193. 3. cohortatusque, ne se &c. c.

4. ne perturbarentur. c. F.

8. secundos rerum prouentus. c.

12. magnum incommodum reciperetur. c.

20. hostium impetum sustinerent. Fuit &c.

pag. 194. 7. atque eas donis, pollicitationibusque. c. F.

10. aut amicitia facillime posset. c.

21. copiam frumenti, & commeatus.

pag. 195. 11. Valetianus proximo anno. c.

24. ea pars, quae minus confideret. C. F.

pag. 196. 11. controuersiarum, ac dissensionis. C. F.

ca,

mis celebres habentur ; incoluntur autem ab hominibus mirissimo ingenio , atque ad omnem uitae cultum , atque elegantiam , perpolititis. *

30. legionum ad Varutam contulit. P.
pag. 165. 14 quae ad Aduaticos adiacet. C.
16. reliquis I I I. legionibus. C.
pag. 166. 1. Nec loca uicinitatibus erant nota. C. F.
4. perterritis , ac dissipatis. C.
15. locus ille erat. C.
17. audacia : & in eiusmodi. C. F. At in eiusmodi. P.
22. noceretur. Dimittit ad finitimas ciuitates nuncios Caesar , ad se omnes uocat spe praedae. P. F. C. *
pa. 167. 11. ubi pons erat perfectus. C. *
22. I I I. horis ad Varutam. P.
24. ut murus quidem cingi possit. C. ut numerus quidem cingi possit. F. hinc , ut arbitror , E uocali in priorem locum reuocata , atque V , in illius restituta , locus emendatus est ; quam recte , alij uiderint ; mihi quidem magis Carr. lectio probatur : Ita exiguus numerus militum est , ut tuto possint muro circumuallari , neque ob id quisquam egredi extra munitiones audeat. *
28 ipsi ad Varutam contendunt. P.
29. Cicero , qui omnes superiores dies. C. F.
pag. 168. 2. Ac ne calorem quemquam. C.
14. Complures erant ex legionibus aegri relictis. C. F.
17. sub uexillo uno mittuntur. C. *
18. magna iumentorum. C.
21. protinus eodem. C.
pag. 169 9. qui in eodem ceciderunt castello. C.
14. Erat aeger cum praesidio relictus. C. F.
17. ad diem quintum cibo caruerat. C.
21. Consequuntur hunc centuriones eius cohortis,

tis, quae in statione erat. paullisper una proelium sustinet; reliqui denegant. Sextius grauius acceptis uulneribus, aegre per manus tractus seruatur. C. Consequitur hunc centurio eius cohortis, quae in statione erat. paullisper una proelium sustinet. Relinquit animum Sextius, grauius acceptis uulneribus, aegre per manus tractus seruatur. F. *

29. procurrunt equites. C.
pa. 170. 14. ut celeriter perrumperent, censent. C.
25. constiterunt. C.
pa. 171. 13. ac tantus fuit, post discessum hostium, terror. C.
16. sic omnino animos. C. F.
18. derelictis omnibus copiis. C.
pa. 172. 16. ut non modo uisum ab se Ambiorigem in fuga captiui, sed nec plane etiam abisse ex conspectu, contenderent. G. P. *

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

LIB . VII . DE . BELLO . G A L L .

- pag. 174. 6. ad conuentus agendos. C. G. F. P.
9. caede: Senatusq. consulto certior factus. P. C.
12. hunc casum ad ipsos recidere demonstrant. C.
25. belli initia faciant. C.
26. uindicent. In primis rationem etc. c. F. 3
pa. 175. 18. Genabum. G. c. P.
pag. 176. 9. non destitit tamen. c. F.
pa. 177. 21. statim cum Aruernis iunguntur. c.
pa. 178. 23. summo sudore militum. c. F.
pag. 179. 2. ne ue ab hostibus diripiantur. c. F.
8. opinione perceperat. c. F.
24. adnunciari possit. c.
27. quod ibi Heluetico proelio. c. F. *

23. ea, quae meruissent. C.
24. cum uterque utrimque exisset exercitus in conspectu, fereq. e regione castris castra ponebant, dispositis &c. C. F. si Que copulam e uerbo Fere tollas, cetera mirifice congruunt. Cum uterque utrique esset exercitus in conspectu. Par.
- pag. 197. 8. Egredi iussis. C.
10. coniecturam ceperat. C.
12. legionibus transmissis. C.
- pag. 198. 3. uirtutis suorum perspiceret. Erat &c. C. *
9. tum silentio noctis Caesar. P. *
14. ut tutum ad repentinum hostium incurs. C.
- pag. 199. 24. multos equites Aeduorum. C.
28. ex media caede fugisse. C. F.
- pag. 200. 3. Romani una ad nos. C. F.
8. una erant, magnum numerum &c. C. F.
- pag. 201. 6. in celeritate posita uidebatur. C.
9. ad hostes fugisse. C.
12. cupidissimis omnibus pra egressus. C.
- pag. 202. 2. iisdem in vallo pugnandum. C. iisdem eodem in uallo permanendum. G.
8. similemque casum apparare. C. F.
26. maiorem multitudinem armatorum concitant. C. F.
- pag. 203. 6. pertinebat, timore poenae exterriti. C. *
7. ciuitates reliquas. C.
27. sed hunc siluestrem, & angustum. C. siluestre, & angustum. P. G.
- pag. 204. 2. ad hunc muniendum omnes. G. C. F.
4. turmas: eisdem media nocte imperat, ut paulo tumultuosis omnibus locis uagarentur. C. F. peruagentur. P.
23. quid fieri velit ostendit. C.
30. eodem tempore ad Aeduos mittit. C. F.
- pag. 205. 11. eandemque transgressi. C.
18. legionesque x. quae cum erat concionatus, signa constituit. C. F. Legionesque x quae tum
- C erat

erat comitatus, signa conſtitere . G. quae ui-
detur eſſe germana lectio . Legatis enim
modo, quid fieri vellet, oſtenderat . in pri-
mis monuerat, milites continerent, ne, itu-
dio pugnandi, longius, quam eorum rationes
poſtularent, progredirentur .

24. fuga, & ſuperiorum temporum ſecundis proe-
lie . C.

30. cum hoſtem . C.

pag. 207. 1. quem maioribus caſtris . G. minoribus . C. F.

11. diſtrahendae cauſſa . C.

14. quod inſigne paratum . C. F.

21. ac ſui deſperans . C.

27. ſimul irrumpt . C.

pag. 208. 3. poſt paullulum concidit . C.

6. quae pro praefidio . C. F.

20. quid ipſe ad Auaricum ſenſerit . C.

21. ſine duce, & equitatu . c.

24. propter iniquitatem loci accideret . c. F.

26. quod non caſtrorum munit . C. F.

30. ſe ab milite mod . c. F.

pa. 209. 10. leui factio equeſtri proelio, atque ſecundo .
c. F.

18. didicit, cum omni . c.

24. retinendos eos non conſtituit . c. F.

27. accepiſſet, & compulſos . c. F.

29. ereptis copiis . c. P. F. *

pag. 210. 4. ab ſe dimittit . c.

24. ne quo eſſet uſui Romanis . c.

pag. 211. 9. id ne metu quidem . c. F. *

13. tum maxime, quod abiuncto Labieno, atque
iis legionibus, quas vna miſerat, vehemen-
ter timebat . P. quod Tito Labieno, a quo iis
legionibus, quas vna miſerat, vehemen-
ter timebat . F. adiuncto Labieno vehemen-
ter timebat . Carr. *

21. primo adſpectu turbatis . c.

pa. 212. 11. difficilius fieri . c. F.

14. ut paullo ante, de Lutetia, diximus. c. G.
F. P. *
17. eo militibus iniectis. c. F.
23. qui a Meloduno fugerant. c. F.
24. ipsi perspecta palude. c. prospecta palude. F.
- pag. 214. 1. hostium omni fluminis parte, erant disp. c.
13. atque omnes perturbatas defectione. c. G. P.
13. atq. omnes perturbatos. F.
15. nam praesidio e regione &c. c. F.
16. Glossedum uersus. c. Iosedom uersus. F.
27. quae tantum progrediatur. c.
- pag. 216 4. tanto abessent bello. c.
21. libertatemq. consequi uideantur. c.
25. iis praefecit fratrem. c.
26. bellumq. inferri. c.
- pa. 217 30. conuocatisq. ad consilium. c. F.
21. reliquisq. sed & equitibus Rom. c.
- pa. 218 21. omnibus iureiurando adactis. c. F.
27. constitit agmen. c. F.
30. aciemq. constitui iubebat. c. F.
- pag. 219 5. complures interficiunt. c.
16. protinus Alexiam. c.
20. 11. legionibus. C.
25. quo maxima parte exercitus confidebat. C.
23. opidum Alexia in colle summo. C.
- pag. 120 3. Colles, maiores interiecto spatio. C. *
8. pedum perduxerant. eius munit. c. G. P. pro-
duxerant. F.
12. stationes ponebantur. c. F. disponeb G. P.
15. collibus tria nulla passuum in longitudinem
patere demonstrauimus. C.
19. nequa subito eruptio. C. F. Ita & paullo su-
perius, Stationes ponebantur, nequa sub-
ito eruptio fieret. *
21. Nostris animi augentur. C. *
23. portis relictis, coaceruantur. Tum Germa-
ni. C. F.
29. non minus, qui intra munitiones erant, per-
c 2 turban.

- turbantur. Galli uenire ad se &c. C. *
- pt 221. 13. quod si indiligentiores. C. F. *
15. ratione inita exigunt dierum xxx. frumentum, sed etiam paullo longius tolerari posse parcendo. C. exigit. F. *
18. qua opus erat intermissum.
19. equitatum mittit. C.
29. instituit. Fossam pedum xx. directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantundem pateret, quantum summae fossae labra distabant. C. F. P.
- 1 g. 222 3. necessario spatio complexus. forte, Spatii. C.
4. totum corpus militum. C. F. nec facile totum corpus, corona militum cingeretur, ne de improviso, aut &c. Ita emendat hunc locum Donatus Iannocius, ex uetusto codice. Equidem, Nec facile, plane legendum esse, contenderim. *
25. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscissis, atque horum dolabratis, atque praeacutis cacuminibus. F. *
30. quini ordines coniuncti inter se. c. F.
- pag. 223. 3. quos Cippos appellabant. c.
3. appellabant. Quibus obliquis ordinibus. F.
6. huc teretes stipites, semissis crassitudine. F. *
11. terra occultabantur. G. F. exculcabantur. c. P.
12. uiminibus, ac uinculis integebatur. C. uinculis. F.
13. octoni ordines iuncti. C. uincti. F.
15. infixis totam in terram. C.
24. si ita acciderit forte, Accideret. C. F.
25. aut cum periculo ex castris egredi cogatur dierum xxx. C. *
29. non homines hos. C. F.
- pag. 224. 1. sed certum numerum cuiq. ex ciuitate. C. F.
3. nec frumentationem habere possent. C. F.
5. Ambrauaeris. G. Ambluaeris. F. Ambiuaretis. P.

8. Velauis. F. Velaunis. G. P.
 15. Nitiobrigibus. G. P.
 23. non compleuerunt. C. F. *
 25. gesturos dicebant. C.
 30. quibus ille pro meritis. C. F.
 pag 227. 1. iura, leges reddiderat. C.
 29. summo in Aueranis ortus loco. C.
 pa. 226. 10. Atque ego hanc sententiam probarem (tan-
 tum apud me dignitas potest) si nullam &c.
 C. F. G. P. *
 11. praeterquam uitae iacturam. C.
 18. decertare cogerentur. C.
 18. auxilio exspoliare. C. F.
 20. neglexerunt. C.
 22. seruituti subicere. C.
 27. iis utamini testibus. C.
 28. cuius timore exterriti. C. qui huius tim.
 ext. G.
 pa. 227. 16. neque enim ulla alia condic. C. F.
 25. Illo tamen tempore potius utendum consil.
 C. F.
 pag. 228. 1. Ac Caesar, dispositis in uallo custodibus. C.
 At Caesar. F.
 11. Erat ex opido Alexia conspectus in campum.
 Concurrunt, his auxiliis uisis. C. F.
 17. cratibus integrant. C.
 25. atq; omnium militum intenti animi pugnae
 prouentum exspectabant. C.
 pa 229. 14. usq; in castra insecuti. C.
 28. Nostri ut superioribus diebus unicuiq; erat
 locus attributus. F.
 30. fundis librilibus. C. F.
 pa. 230. 10. aut se stimulis inopinantes. C.
 12. aut in scrobes delati. C. F. *
 15. cum lux appeteret. P.
 pag 231. 2. cognitis, per exploratores, legionibus. C. F.
 22. quae minime pars firma est. C. quae minime
 uisa pars firma est. G. F.

- pag. 232 4. Galli, nisi perfringerent. C.
 9. iniquum loci ad decliuitatem astigium. C. G.
 F. P. *
 29. Mittit primo Brutum adolescentem, cum cohortibus, Caesar, post cum aliis. C. Fabium Legatum. C. F.
 pag. 233 5. equitum partem sequi. C.
 16. ut de locis superioribus, ac decliuiibus, & de uexis. P. G.
 pa. 234. 21. quod imperaret. C.

I N. A. H I R T I I

LIB. IIX. DE. BELLO. GALL.

- pag. 236 5. C. Hirtius Balbo S. Haec modo habentur in codice Carrar. Cetera desunt, inscriptionis loco, ut uidetur, adiecta.
 13. nouissimumq. imperfectum. P. F.
 19. qui me mediis interposuerim. C. F.
 24. tantarum rerum scriptoribus. C.
 30. eos confecerit. G. P. perfecerit. F.
 pag. 237 1. in Caesare tum facultas, atque. c.
 6. sermone sunt nota. c.
 pag. 238 8 non potuerant contineri. F. P.
 pa. 239. 27. partim, quae coniectis celeriter stramentis, tentoriorum tegendorum gratia, erant inaedificata. C. P. G. erant aedificata. F.
 pa. 241. 13. Itaque ambianos, Aulercos. C.
 14. Velocassios. P. G.
 15. locum castris in silua excelsum, impeditum. C. locum castris excelsum in silua circumdata palude delegisse. F.
 20. intellexisset. C.
 25. si (ut diceretur) Caesar cum III. legionibus ueniret. C. G. F. P. *
 29. permanere, quem deleg. G. P. F. C.
 pag. 242 3. Caesar, consentientibus pluribus, cum cognouisset.

gnouisset . C.

26 cum repente instructas . uelut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent . C. F. *

pag. 243. 6. loriculam pro hac ratione &c. c. G. F. P. *

12. ut ab hostibus duplici fossa , duplici propugnatorum ordine , defenderentur . C. F.

14. quo tutior ex altitudine esset . C. F.

15. permitteret tela . C. P.

pag. 244 2. pabulum conquirerent , ut impediti locis diuersis pabulatores circumu. C.

10. barbari nitebantur . C.

12. locis natura munitis . C. F.

26. delecta manu equitum , peditum . C.

pa 245. 21. ut , equitibus interpositis , proeliarentur . C. F.

30. aut , nonnullis pudore coactis , longius profug. C.

pa. 246. 14. copias armatorum in suis instruunt castris , ne prius &c. C. F. P.

18. aggrediendos iudicabat . C. F. P.

21. ita , cum palude impedita a castris castra diuiderentur . C. Ita , cum palus impedita a castris castra diuideret . F. Vtrauis clarior lectio , quam quae in excusis habetur .

pag. 247. 4. conarentur , ac si ipsi paullatim &c. C. *

9. ac solitis operibus pro uallo . C. F.

27. suspicaretur , legiones promouet ; & ad insequendum , ipse ueritus insidias &c. F. C.

29. loco subsistere hostes , atque elicere nostros in locum conarentur iniquum . C.

pag. 248. 1. equites cum intrare summum iugum , & flammam . C.

4. partes animaduernerent . C. F.

26. siluis undique , aut impeditissimo flumine , munitum . C. siluis undique impeditissimis , aut altissimo flumine , munitum ; uelut indagine , hunc insidiis circumdederunt .

pag. 249. 8. tum propter. c.

9. tum propter multitudinem. c.

pag. 250. 3. iis ipsi tenentur. G.

4. uicti tamen, propulsiq. C.

8. cum interim nulla calamitate uictus Corbeus excedere proelio, siluasq. petere, aut inuitant. P. Cū interim nulla calamitate uictus Corbeus excederet proelio, siluasq. peteret, haud inuitantibus nostris potuit adduci, quin &c. F. *

16. abesse plus minus octo millibus. C. F. abesse quam octo millia. G.

pa. 252. 21. praepararet, quod sibi resisteret. C. quae bellum id pararet, quod sibi resisteret. F.

pag. 253 5. discursione barbarorum. C. decursione barbarorum. F.

16. cum in omnes partes finium Ambiorigis. C. F.

18. rapinisq. vastasset. C.

27. Duracii cognosceret. c.

28. in amicitia Romanorum mansisset. C. in amicitia manserat Romanorum, cum pars quaedam.

pa. 254. 11. Eo tempore. C. Fabius. C.

22. propter magnitudinem, transeundum. C. F. P.

23. in conspectum hostibus uenerat. C. P.

19. & cupiditate celerius per se confic. C.

pa. 256. 11. exsulibus omnium ciuitatum receptis, latrociniiis impedimenta &c. C. F. G.

pa. 257. 11. nec tum libere uagandi, latrociniorumq. faciendorum, facultatem habere, in finibus se constituunt Cadurcorum. C. F.

27. cellissimo loco castra fecit. C.

pa. 258. 19. confidet Drapes, & Lucterius. C. cōfident. F.

24. ad opidum ducit. C.

26. angustissimisq. itineribus. C.

Drape-

pag. 159. 3. Draperem esse in castris, a millibus non longe amplius x i i. C. F. P.

24. de improniso deuolasse. C.

29. confestim cohortes undique. C. F.

pag. 160. 6. opidanos circuire. C.

14. consolatione facta, sanat. C. F.

20. Gutriatum. C. Gutruatum. F.

23. in castra producitur. C.

24. contra naturam suam, concursu maximo militum. C. F. G. P.

pa. 161. 22. prohibebat Infimis enim sic radicibus &c. C.
In Infimis enim sic radicibus montis &c. F.
P. G.

pag. 162. . quorum omnis postea multitudo aquatorum. C. quorum omnis postea multitudo aquatum unum in locum ueniebat. F. *

7. Gaesar unus uideret, sine magno periculo &c. punctis subiectis, tria postrema uerba in Carrar. codice leguntur. quae Paris. plane sustulit. Ita enim habet: Cum optarent reliqui, Gaesar unus uideret, e regione &c. Ceteri, ita ea uerba agnoscunt, ut negationem addant, Non sine magno periculo, hoc est, prohiberi posse. *

15. Eodem tempore cuniculos rectos ad uineas agunt, & ad caput fontis (quod genus operis sine ullo periculo, sine suspitione hostium, facere licebat) exstruitur agger, in altitudinem pedum v i. C. Melior lectio, & clarior. Dictum enim est paullo superius, uineas actas aduersus montem, & structos aggeres, tum mox haud milites deterritos uineas proferre, &c. Florët. cuniculo rectos ad aggeres, & uineas agūt ad caput fontis. *

pag. 163. 1. flamma exstitit. C.

16. essent ignari, suspensi reuocant. F. essent suspensi, reuocant &c. C.

pag. 164. 2. plures consilia inissent. exemplo &c. C. F. & si me

si me non fugit, usum Liuium verbo Rebel-
lare, & Rebellionem Caesarem, ut tamē assen-
tiar facile Carrariensi, non solum eius vetu-
stas facit, sed locutionis uis. non enim ma-
gis apertae defectioni, quam occultis Gallo-
rum consiliis, erat obuiam eundem. *

6. siue indignitate, & dolore uinculorum. C.
21. qui & uirritem, & generis nobilitatem, sum-
mam habebat. C. F.
27. esse, in Aquitaniam, quam numquam &c. C.
pag. 165. 3. obsidesq. dederunt. C.
8. duas legiones in Aeduos misit. C. F.
12. Lemonicū fines. c. F. Ita & superius, Lemonē.
17. praemia attribuisset. C.
18. quali quisque fuisset animo in totius Galliae
defectione. c. F.
22. Nemetocernae. G. P. c.
27. quam supra demonstraui. c.
pag. 166. 18. paterentur impunita. c. F.
19. omnes equites. c.
23. magnis uiribus femur transiit medium Vo-
lufeni. c. F.
29. euitauit, sic proelio secundo grauitur ab eo
uulneratus praefectus, ut uitae periculum.
&c. F. P. G.
pag. 167. 4. ibi futurum, ubi scripserit. c.
7. cuius postulationem. c.
27. nulla onera iniungendo. F.
pag. 168. 9. Caesaris decedentis conuellere. c. F. G. P.
19. Caesaris spoliarent. c. G. P. F.
29. excogitari poterat. C.
pag. 169. 2. laetitia praecipere posset. C. P. G.
6. Nemetocernam. C. F. G. P.
pag. 170. 2. quod ne fieret, consules, amiciq. Pompeii,
suaserunt. C. Ita omnino legendum uide-
tur. Neque uero, etiam si imperandi ius con-
sules habuissent: eadem erat potestas futura
eorum, qui Pompeii causae fauerent. *

22. se spoliari. G. P. Quae duo uerba in codice Carr. non habentur. Ita enim legitur, Cum, de uoluntate aduersorum, nemini dubium esset. Quae elegantior lectio (mea sententia) est. Cum enim constaret, quae aduersariorum uoluntas esset, iā & illud cuius erat exploratum, eos id unū uelle, ut Caesar 11. legionibus, p. causam Parthici belli spoliaret.
- pag. 271. 2. uirtus, si Aedui, quorum auctoritates &c. C.

IN. C. IULII. CAESARIS

LIB. I. DE. BELLO. CIV.

- pag. 272. 25. Pompeiusq. aberrat. Ita hunc locum ex ingenio P. Victorius emendauit (cum antea excusi, & scripti omnes, Aderat, aequae haberent) Var. lectionum libro 3. cap. 1.
29. ante de ea re ad senatum referri, P. G. de rep. C.
- pag. 273. 18. paucis uero rebus mutatis. C.
18. Intercedit tum M. Antonius. C.
29. arcessuntur. C.
- pag. 275. 15. quique cons. C. quique consules. F. Videtur ab imperito uerbum Cons. pro, Consules esse acceptum, cum quidem consulares significaret.
17. detrimenti capiat. Lex tamen perscribitur ad 11x. idus &c.
24. lenissimis postulat.
- pag. 276. 3. aut sequantur. De reliquis rebus. C.
9. in Mauritaniam mittitur. Pecunia uñ ex aulario Pompeio detur, referunt: etiam de rege Iuba. C. F.
10. S. C. perscribitur. C.
13. Philippus, & Cotta privato consilio. C. F.
- pag. 277. 6. bona etiam, quae ante habuerit, censet recte P. Victorius legendum, Variar. lect. lib. x.

e.xxiv. Linea, Dona, perperam, tum excu-
si, tum scripti habebant Pompeium qui amis-
sam. G. P. F. *

14. exempla expiata; Saturnini, atque Graccho-
rum, casus docet. C. si uerbum Docet ad
Caesarem referas, perbelle constare etiam
ita sententia uideatur. *

15. nil factum, nil cogitatum quidem. C.

22. conclamant legionis tertiae decimae, quiq.
aderant milites. C. *

pag. 278. 9. nocere speret. C.

22. Si semper primam fuisse dignitatem, uitaeq.
potiorem; doluisse se, quod pro beneficio ab
inimicis contumelia extorqueretur. C. facile
posse lectionem hanc defendi, docent, quae
continuo sequuntur.

pag. 279. 6. ipsi exercitus dimittant. C. F. scilicet Pom-
peius, & Caesar.

pa. 280. 13. municipii uoluntate. C. F.

14. ex urbe reducit. C. F.

pag. 281. 2. cogunt: commissio proelio. C. F.

15. aduentare, adesse eius equites falso. C.

30. Auximo Caesar progressus. Maximo Caesar
progressu, Pet. Victorius legendum puta,
secutus fidem uetustissimorum exemplarium;
idq. ratione etiā conatur probare. Var. lect.
lib. 4. c. 15. Verum, ut facile patiar eruditis-
simi hominis iudicium cuiuis probari, ita nō
uideo, quid habeat uulgata lectio, quare cor-
rupta debeat uideri. Nam, ubi legas Auximo
mo Caesar progressus, optime uerba cohaere
recongruereq. cum superioribus, uidetur. *

pa. 282. 14. Iubilium Rufum. F. ita semper is habet Iu-
biliun, non Vibullium.

10. fugientem Vallum Hirrum. C.

27. & finitimis regionibus. P. G.

pag. 283. 14. millibus passuum circiter iii. C.

3. castra ponit. C.

24. sed a Q. Lutatio senatore. C. a. Q. Lucetio.
F. aut adiecta littera R, Lucretio. aut, T dem
pta, Luceio, legendum. Ita, paullo post: Lu-
cretius, & Actius. *
27. legionis v i i. cohortibus. v. *
- pag. 284. 8. frumentum comparare. C.
22. consilium fugae capere instituit. C.
26. consiliandi causa. C.
- pag. 285. 6. prima uesper. C. prima uespera. P. quae est
castigatio lectio.
- pag. 286. 9. atque omnem munitionem compleant. F.
29. consulatus erat subleuatus. C.
- pa. 287. 14. Spinther, Rufus. F.
24. Aurum, quod adduxerat Domitius. C. quod
aduexerat Domitius. F. Sestertiū sexagies,
quod aduexerat Domitius, atq. in pub. &c.
G. P.
17. reprehensus ex itinere. G.
- pa. 288. 20. ad eum mittit, cum mandatis. C.
22. interesse reip. communis salutis causa, se-
cum Pomp. C.
27. ueteranis i i i. atque reliquis. C. ueteranis
i i i. reliquis, quas &c. F.
- pa. 289. 12. moles, atque aggerem. C.
- pa. 290. 27. Durrachio remissae. C. Vbicumque Dyrrha-
chii mētio fit, Durrachium habet Carrar.
non male id quidem, Latini sermonis prisco
more Y in V uocalem conuertendi.
- pa. 291. 1. parare instituit. C.
20. uulgo ex tectis ignibus significabant. C. F. *
- pag. 292. 6. temporisq. longitudinem timebat. C.
9. Reliquebatur ergo, ut &c. C.
11. sed id per anni tempus, longum &c. C.
22. Curionem propraer. Rom. G. P. praetore. C.
27. simul ut ad se Valer. c. sorte, Simulatq.
30. consentire intelligebat. c. F.
- pag. 293. 1. nouas a ciuitatibus in Scilia exigebat. c.
9. qui omnibus rebus imperatissimis. c.

13. ex prouincia profugit . C.
 pag. 294. 4. latum ab tribunis plebis . C.
 4. Catonem uero, acerrime pugnantem, & pri-
 stina consuetudine, dicendi mora diem ex-
 trahentem . C.
 8. cur ferri passus esset ? G. P. cur fieri. C. F. *
 9. populi beneficiis . C.
 22. illi se oneri non defuturum . C. Quae mihi
 ualde lectio probatur . Illi se honori non de-
 futurum, habet. Gr. P. Illis se oneri non fu-
 turum. F. Fecit vocis affinitas, ut, Oneri, fa-
 cile in similem uocem honori laberetur . *
- pa. 295. 15. missum a Pompeio Iubiliu Rufum. C. F.
 19. quas Sicilia & in Cosano. Ita emendauit P.
 Victorius, Var. lec. 12. Sicilia, & Sardinia, al.
 20. a priuatis coactas, seruis, liberis, colonis suis
 &c. C.
- pag. 296. 1. portasque & classem refecerant.
 15. agros Volcarum, Arecomicorum, & Iluo-
 rum. G. P. F.
 26. parum clauis, aut materia, aut &c. C. F. *
 29. reliquas merces, commeatus, quae ad obsidio-
 nem urbis accidunt, reseruant. C.
- pa. 297. 18. aduentu L. Iubili Rufi. F.
 pag. 298. 3. constituuntq. communi consilio. C.
 13. numerum, quem ipse parauerat. F. G. P. nu-
 merum, quam ipse pacauerat. C.
 15. & fortissimo quoque euocato ad se. Hinc. C.
 17. attingunt. Postquam audierat. C. F.
- pag. 299. 5. subito iumentorum, & aquae magnitudine.
 C. G. F. P.
 9. quae a flumine. C. F.
 17. legionum, equitatumq. sustinet. C.
- pag. 300. 3. Afranii consistit. F.
 13. sed a fronte castra contra hostem, pedum xv.
 fossam fieri instituit. C. sed a fronte castro-
 rum contra hostem, pedum xv. fossam fieri
 iussit. F. P. G.

post

16. post hoc, opus in occulto a I I I. acie fie-
bat. C. forte, Post hos, ut habent ceteri,
rectius.
25. fossamq. ad eandem magnitud. C.
- pag. 301. 7. Erat inter opidum Ilerdam, & proximum
collem. G. P. *
23. legionum regressi recipere. C.
- pag. 302. 1. uti militum earum regionum. &c. C.
3. Haec tum ratio. C.
19. insecuti legiones fugientes in locum C. te-
mere insequuntur fugientes, & in locum ini-
quum. F. temere insecuti longius fugientes.
G. & P. *
27. Ab opido autem editus locus tenui fastigio
uergebat. C. F.
- pag. 303. 9. Hoc loco cum esset pugnatū modo &c. C. F.
22. Nostri, primo congressu. C.
27. interficitur T. Caecilius. C.
- pag. 304. 7. impari congressi numero, quod quinque &c.
11. Qui eū tumultum, pro quo pugnatum est. C.
15. tanta enim tempestas exoritur. C.
17. nix proluit. G.
27. progressi essent. C.
- pag. 306. 8. usu superiorum temporum, atque itinerum
licētia. c. usu superiore temporū, atq. &c. F.
16. celeriter sese tum Galli. C.
18. numerum pauci sustinere. C. F. G.
26. haec tamen omnia incommoda annona crea-
uit. C. his tamen omnibus incommodis an-
nona creuit. G. P. *
- pa. 307. 21. ab Afranii militibus. C.
25. Carinae primū stramine, & leui materia. C. F.
- pag. 308. 2. huc legione postea transiit G. transiit. C.
10. cohortibus centuriatis. C. F. G.
26. Colonis pastoribus, quos &c. C.
- pag. 309. 8. suas naues ex portu deducunt. C.
11. & montani, & exercitati in armis. C.
18. &, quo ad licebat, latiore spatio. C. F. *
- celeritatis

30. celeritatis habuerunt. c.
- pag. 310. 5. & magno numero Albicorum interfecto. c.
18. postremo & plures. c.
22. sese imperata facturos. c.
- pag. 311. 11. quibus parte aliqua Sicorim auerteret. F. quibus partem aliquam Sicoris auerteret. His paene &c. C. *
14. ne omni frumento, pabuloque &c.
25. & suis in locis. c.
28. id erat opidum positum ad Iberum millia quinq. passuū; a castris aberat. xx. c. F. *
- pag. 312. . huc iam reduxerat rem. P. F. G. c.
- . tantū humeris, & summo pectore, exstaret c.
- pag. 313. . ac nōnumquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi alas, inferri signa, &c. *
4. totis uero castris milites conturbari, dolere, c. P. Victorius, Circulari, legendum putat, Var. lect. lib 8 c. 13. *
- pag. 314. 15. Fit certior caesar, duces. c.
22. copiasque in castris retinent. c.
25. L. Decidius Saxa. c.
- pag. 315. 3. quam sentiretur. c.
5. argumenta sumebant, loco non posse exiri. c. argumentum sumebant. F. *
10. ad lucem multum &c. c.
17. Haec euicit in consilio sententia. c. uincit. F. uicit. G.
25. perrupta, arma necessario per manus transdebantur. c.
27. partem itineris faciebant. c.
- pag. 316. 1. uisendi causa loci ex castris. c. F.
3. prosequabantur nos, necessarii uictus inopia, &c. G. prosequabantur. Nos, necessarii uictus inopia. F. *
12. omne propositum certamen. c.
25. uitarent, cum impedimenta &c.
- pag. 317 4. omnium altissimis. C. omnium excelssimū, mixte,

5. Hunc magno cursu incitatos . C.
- pag. 318 5. cur denique fortuna periclitaretur ? F.
14. paullulum ex eo loco . C.
20. quod omni rei frumentariae. Omnino, legen-
dum puto, nam, plerisque in locis, ubi habent
Omnino excusi, in nostro legitur Omni,
quod est librarii imperiti erratum. Vulga-
tam lect. tamen non reiiicio.
27. legionariasq. intermittunt cohortes. C. F.
- pa. 319 13. ne in se scelus concepisse, ne suos. C. *
- pag. 320 7. casus, quiero, & aequo animo . C. *
12. aduallum euolat. c.
22. aduersario ad suppl. C.
29. centuriati producti mil. C.
- pa. 321. 12. postea in honore . C.
16. nonnullam habebant. G. Ita legi oportere,
illa mox ostendunt, Cetrati, auxiliaresque,
nullam. *
22. sed propositis consiliis duobus. F.
23. uidebatur, Ille idem reuerti. F.
25. explicaturos condebant. G. *
- pag. 322 6. repellebant. F. *
10. aduersos. G. *
11. in periculo res, tamen. C.
- pag. 323 4. relictis legionibus, G. F. P.
11. interficiantur. C. *
17. p oculo amplius non lacescit. F. G. P.
- pag. 324. 2. circummunire. G. F. P. Ita paullo infra, Cir-
cummunitos. *
21. hinc duas acies partes occupabant duae: ter-
tia uagabatur ad incursum &c. C. F. *
- pa. 325. 21. non esse aut ipsi. G. P. Si legas, Ipsis, durius
quidem ad duces referas. Delectus autem
erat Afranius, qui cum Caesare colloqueretur,
& de compositione ageret; quod minus
aptus Petreius, ob ingenii saeuitiam, atque
iracundiam, haberetur. *
26. circumuentos. F. Sed Circumuentos legen-
dum.

- dum . Ita etiam paullo superius, Vallo, fossaque circummunire . *
- pag. 326 2. demississime, atq. abiectissime, exponit. C. *
10. habuerat. F. C forte, Habuerit, facili lapsu ab una in alteram uocalem . *
- pa. 327. 25. ultro praeium missionis ferrent. F.
29. neque enim interposita fide . C.
- pag. 328. 4. ne cui de his noceatur . C. F
5. sacramento dicere cogatur. C. F. sacramentum. P. Quae lectio optima est . *
8. ut, si quid quisque. G.
10. iis, qui amiserint, restituat. C. F.

IN . C . I V L I I . C A E S A R I S

L I B . I I . D E . B E L L O . C I V .

- pa. 329. 12. aditus ad Galliam, atque Hispaniam . C.
13. quod agit ad ostium. C. quod attingit. P.
14. Massilia fere tribus ex partibus . C.
15. quae aditum habet ad terram . F.
22. quibus comportatis rebus. C.
30. pedalib⁹ in lignis coniunctis inter se port⁹ iūgebant hac &c. Erat ī litura, Inter se portis. C.
- pag. 330. 2. atque agger . C.
20. ex nauibus eorum unam deducit. Hac iuncta ad reliquas C.
- pag. 331. 3. instructa classe omnium matrum familiae virginumque . C.
8. ut immissis, latitatibus, atque incogn. C. quae mihi lectio magis probatur, quā uulgata. est enim Immittere, inuito, & nolenti ultro offerre, atq. obtrudere. Ita apud Ciceronem : Immissus ī temp. Catilina, Immissi serui ad spoliandum sanum, Immissi in forum sicarii, Immissi in bona, & multa p̄terea eiusmodi. *
18. aucto nauium numero ad eas, quae . C.
29. uxoribus ex publicis custodiis . C. F. P. *
- pa. 332 15 uidentur, ut, quibus in pugnando uitae periculum

culum accederet, non ita multo sed reliquo-
rum. Sed abiecta, d, legendum. & quibus
in pugnando. F.

19. deducti q nostris &c. F. diductis, ut habent
excusationes.

26. magna eminus missa multitudo telorum. C.

30. cognosci poterat. C.

pag. 333. 1. sed, tanta re prouisa. C. *

6. tota labeficeret. C.

7. ex Bruti classe erant. C.

11. non enim aut respectus patriae. C.

13. itaque ex suo numero nanium. C.

20. effudit, at re cognita. C.

22. nihilo secius. F.

26. sibi esse praesidio, si &c. C.

pag. 334. 2. patebat haec quaquaversus. C.

7. ubi turris altitudo perducta est id contabula-
tionis causa, in parietes extruxerunt. F. C.

13. supra eum, loco, duo tigna transversa iniece-
runt, ut non longe. C. F.

18. eaque asseribus religauerunt. C.

22. cum intra eam contignationem. C.

pa. 335. 12. rursusque aliam prehensionem. C.

23. quem ipsi a Turri latericia. C.

24. murumque producerent. C.

pag. 336 2. ad extremumque musculi tectum. C.

3. regulas quattuor. c. regulas. Ita legi oportere,
nō solum uetustissimum exemplar, sed ratio
docet. Est aut Regula baculus, quo aliquid
innixum, & reuinctum, rectum continetur.
Colum. vi. Ut, inserto capite, descendentibus
per foramina regulis, ceruix teneatur.

5. super musculum. G. F.

6. Ita fastigiato, atque ordinatim structo, trabes,
quae erant in capreolis collocatae, lateribus,
& luto, musculus, ut ab igne, qui ex muro,
iaceretur, tutus esset, conteguntur. F. *

pag. 338. 5. grauiterque eam rem tulerunt. C.

d 2 reposita,

12. reposita, co ntempraque essent. C.
 13. portis foras erumpunt. C.
 16. flammam acciperent. C.
 pag. 339. 11. aggeris nouum genus. C.
 22. aduersus plurei obiecto operi. F. *
- pag. 340. 7. ac telum manu coniceretur, suorumque tor-
 mentorum usus, quibus ipsi magna uis su-
 perauissent, spatio propinquitatis interiore.
 C. ac tela manu conicerentur, suorumque
 tormentorum usum, quibus ipsi magna ui
 superauissent, spatio propinquitatis interio-
 re. F. quam quidem puto germanam lectio-
 nem esse, quidquid secus excusi habeant. *
23. distineri cognouit. *
 27. acciderunt. denique angustias ad Ilerdam
 &c. C.
- pag. 341. 4. item Afranio, Petreioque mitteret. C. F.
 6. in Hispali faciendas. C. F. P.
 15. item habuit graues in Caes. C.
 19. Quibus rebus perterritos ciues Romanos C.
 G. F. P. quibus rebus perterritos ciues Ro-
 manos eius prouinciae, sibi ad rempub. admi-
 nistrandam cohortes. c l x x x. & argenti
 pondo. &c. *
24. onera iniungebat: Qui uero uerba, atque ora-
 tionem aduersus temp. habuissent, eorum
 bona in publicum addicebat, praesidiaque
 eo deducebat, & iudicia in priuatos redde-
 bat, prouinciam oem &c. C. F. iniungebat,
 praesidiaque eo deducebat, & iudicia in pri-
 uatos reddebat. Qui uero uerba &c. *
- pag. 342. 1. ut se cum i l. Legionibus Gades conferret,
 G. F.
 17. tota prouincia promulgato. F. G.
 19. quin ad statutum diem conueniret. G. C. F. P.
 20. Simul ipse conuentus per se. C.
- pag. 343. 1. tanta, ac tam secunda, in Caesarem uoluntate
 prouinciae reperiabantur. G.

10. sese in Italiam venturum promississet. F. P. G.
 28. quid ubique habeat frumenti &c. G. F.
 pag. 344. 7. quae erant in publicum a ciuibus Rom. polli-
 citae. F. *
30. & munitione victus. C. Quid si, Minutione
 uictus? qua uoce usus est Quinctilianus, &
 Gellius, non optimi illi quidem Latinae lin-
 guae auctores, sed huius uocis non mali. *
- pa. 345. 11. naues, quae iussu Bruti. C. F.
 16. duo praeterea concurrū nostrarum nauīū. C.
 22. eos pro nomine uetustatis. C.
- pag. 346 2. passuum xii. millibus. C.
 3. duobus praecminentibus promont. C.
 8. uerius nauium mult. C.
 14. Hunc consecutus. M. Rufus. C.
 21. Bagradā puenit. Ibi C. Caniniū Rebilū. G. F.
 23. cum equitatu praecedat ad castr. F.
- pa. 347. 27. uela direxisset. G. P. *
- pa. 348 22. quam habuerint opinionem. G.
- pag. 349 6. legionesque eas transduxerat, quas superiori-
 bus. C. F. G. *
21. atque in castris. C. G. F. P. Atqui puto emen-
 dandum, ut non semel in superioribus ad-
 monuimus. *
24. unusquisq. enim opinones fingeat. G. P. *
27. atque illi aliis ediderant, plures &c. C. *
- pag. 350. 2. qua efferrent municipia aduersis partibus con-
 iuncta. Namque enim ex Marfi, Pelignisq.
 ueniebant, ut, qui superiore nocte in contu-
 berniis, cum milites nonnulli grauiores ser-
 mones milium uulgo durius accipiebant,
 nonnulla etiam ab his, qui diligentiores ui-
 deri uolebant, fingeantur. C. Forte, Qua
 efferrentur municipia, legendum est, ubi au-
 tem legitur, Vt qui superiore nocte in contu-
 berniis cum milites, si ita legas, Atque su-
 periore nocte commilites nonnulli, grauior-
 es sermones militum accipiebant, nonnul-

- la etiam ab his &c. aliquis sensus elici possi
Commilitesq. uero habent fere impressi om
nes, qua uoce usus est Plin. Ita si demas Que
copulam, quā non habet Carrariensis, aliquid
lucis illustrando loco attulisse uideare. *
12. quod in militum consiliis otium &c. C.
14. dicebant. uirtutem, belli fortuna experiri. C.
Ita & paullo infra: Neu dubitet proelium
committere & suam fidem, uirtutemque, ex
pediri & iii. de B. Ciu. Fortunam periclita
ti, pag. 369 15. *
18. ut timore spatio temporis interiecto. C. *
28. castra expugnari confidimus? C. F.
28. aut etiam quid proficimus, si. C.
30. quasi non felicitas. C.
- pag. 351. 12. dissimulari, & occultari. C. F.
- pag. 352. 18. resistent? C.
18. Vos autem certa uictoria. C. F.
20. sequimini? F. sequemini? P.
25. paratos proiecit & ille sibi clam uobis, non fu
ga, salutem petiuit? F.
26. non ne proditi. F.
- pag. 353. 2. quo tenemini, respiciatis ad illud &c. si Cae
sarem probabit, iam me offenditis. F. In
me, legendum admonuit Aldus Manutius.
21. in Italiae fuga, an Hispaniarum deditionem
in Africi belli praeiudicio sequimini? G.
Corfiniensem ignominiam in Italiae fuga,
an in Hispaniarum deditione, an in Africi
belli praeiudicio sequimini. F.
26. remitto inde meum.
28. Qua oratione moti milites, crebro etiam di
centem interpellabant: magno cū dolore, ne
infidelitatis nomē sustinere uiderentur. C. *
- pag. 354. 4. omnium & uoluntate, & opinione. G.
5. cum primum sit potestas. C.
16. & una leuis armatura, & interiecti complu
res. F.

- pag. 355 8. telum adiici posset. G. P.
 14. uti unus esset ex. F.
 21. a fugientium turba. G. P.
 22. occupantur, atque impediuntur. G.
 27. Sed tamen loci natura, tum munitio castro-
 rum aditum prohibebant, quod. C.
 pa. 356. 12. diuturnitate otii: & Vucenses, pro quibusdam
 Caesaris in se beneficiis, illi amicissimi erāt,
 cum etiam ex uariis generibus constaret. C.
 27. uisurum existimabat. G. F.
 pa. 358. 20. insolenter quidem, sed libenter, praedicant.
 30. Curionem ab spe morabatur. C.
 pag. 359 3. quorquor suae custodiae causa. F.
 pa. 361. 30. noctu Legatis cum centurionibus. F. G. *

IN. C. IVLII. CAESARIS

LIV. III. DE. BELLO. CIVI.

- pag. 364. 2. in praecipiendo. F. *
 23. exaedificandam curauerat. C. F.
 24. regibusque omnibus, & dynastis. F. G. P.
 pag. 365. 4. conscribendas curau. G. F. P.
 12. cohortes sex, delectorū equitū vii milia. F.
 35. ducentos Comagenus Antiochus, cui magna
 praemia Pompeius tribuit, miserat. C.
 pa. 366. 17. aequo ut animo mancipia. C.
 25. terram attingit Caerauniorum. V. P. Victor,
 Var. lect. l. 12 c. 1.
 pag. 367. 3. sed nequaquam ii. F.
 5. omnino xv. F.
 6. erat etiam ipse. F. G.
 13. huic negotio. F.
 29. si in Caesaris complexum uenires. G. F.
 pa. 368. 17. maxime a re frumentaria. C.
 18. Qui, remissis ad Caesarem nunciis. C. Forte,
 Quare, missis ad Caesarem nunciis.
 pag. 369 5. Demonstrauimus, L. Iubilium. F.
 15. neque amplius fortuna periclitari (Qua di-

cendi ratione semel etiam superius est usus .) *

- pa. 370.10. his expositis Corcyrae. G. F. P.
pa. 371.10. contra id, quod. F. G. P.
12. clam profugit ab Apollonia Straberius. Illi
ad Caesarem legatos mittunt. G. C. P. F.
pag. 372.3. perfecto occupato itinere. G. P. *
6. ut uigiliis, castellisque benemeritae ciuitates
tutae essent praesidio. F. G. P.
13. in naues impositis. G. F. P.
22. delata Oricum a Bibulo. F. G.
25. magnoque casu. C.
pag. 373. excipere rorem cogerentur inuiti. quas ta-
men. C. F.
23. & profectum aliquid Bibuli mandatis existi-
mabatur. C. P. & profecturum aliquid de Bi-
buli mand. F. *
25. profectus, ad recipiendas vltiores ciuitates,
& rem frumentariam exprimendam, qua an-
guste. &c.
27. erat ad Buthrotum opidum Corcyrae. G. F. P.
pag. 374.2. excusabat Bibulum. G. F.
5. ob eam causam colloq. F. P.
14. reliqua per se acturum. C. *
18. neque tamen respond. C.
pag. 375.4. quem ubi Caesar intellexit. G. F. P.
12. cū uim morbi. C. F. Forte, Eius uim morbi. *
15. Iubilius, sedato tumultu. F.
pag. 376.7. de pace duos legatos. C. F. Quid si, Suos ?
12. silentioque ab utrisque militibus facto, audi-
tum responsum est. G. F.
21. summa oratione al.
29. pax esse non potest. C. F.
pag. 377.3. & si quis prouocasset. F.
9. initium prouocandi. F.
20. sexies sine usuris. F.
pag. 378.6. At eo in Italiam. F.
7. reliquias, quas habebat. F.

essent

11. essent cōpressa, & familia Neapoli uisā. F. *
 23. Is cum a Q. Pedio. F. ubi cum a Q. Pedio.
 G. P.
 26. ubi cum quosq. F. *
 28. ab eo, praedandi causa. F. G. qui eo, praedan-
 di causa, missi erant. P. Praedidū uidetur
 legendum: ut putat Paulus Manutius: aut
 ab eo, praedandi causa; quod tamen durius
 est. Erant enim equites eo missi a Caesare
 praedidū causa, Italia deuisa. Quid autem
 attinebat, eos, qui praedatum eo missi es-
 sent, largitionibus tentare? neque magis ue-
 risimile est, a cupidis praedae hominibus pol-
 licentem pecuniam interfici. *
 pag. 379. 4. Insulam, quae contra. C.
 6. arbitrabatur, a quo. C. F.
 19. eisq. milites delectos. F.
 pag. 380. 2. turpiter refugere. F. P.
 4. aquari prohiberentur. C. *
 6. obsidionemq. F. G. P.
 23. dimitterent, si uel ad litora Appolloniatum.
 G. dimitterent, siue ad litora. F.
 24. atq. eo. F. G.
 26. quod se longis portibus. G. F. P.
 pag. 381. 2. peruehuntur. F. forte, Prouehuntur.
 4. qui Durrhachii, & hoc die praeerat. C.
 5. &, cum iam nostri, remissione uento, appro-
 pinquassent. F.
 11. nihilo segnus sequebatur. G. F. P.
 12. tantum imperum classis. C.
 26. rostratae omnes. G.
 28. elisa. F.
 pa. 382. 10. ducentis. His cognosci. F.
 19. uitis, neq. ex pristina. F.
 26. obseruabant. F.
 pa. 383. 17. Sed Caesar, circuitu maiore (iter quippe erat
 aduerso flumine) ut &c. F.
 pa. 384 17. pecuniam acceperat. F.

uoces

25. uoces tum audirentur. F.
- pa. 385. 15. etiam priuato compendio. G.
- pag. 386. 5. omnibusque, quae haberet. C.
19. maximeque eo quod &c. F.
- pa. 387. 19. legionis reliquit. G. F.
27. securae sunt a M. Fauonio. P.
- pa. 388. 25. se continere. F. P.
- pag. 389. 9. coniectis, nostri, & i. amissis. F.
23. cognitis hostium insidiis. F.
- pag. 390. 1. opidoque Caninius Legatus. G. F.
9. Cn. Pompeius filius. G. *
11. multisque colligans funibus. C.
20. scaphis excepti, refug. G. F.
22. paeninsulam. G.
25. ita, ut ex utraque parte naues longas aggrederentur, quae erant &c. C. F.
26. atque naues iv. G. F.
28. classe deductum. F.
29. Biblide, & Mātinca. F. Bullide, atq. Amātia. G.
- pag. 391. 9. profectus, expugnato. F.
- pa. 392. 14. Quinctilium, & L. Canuleium, legatū, misit.
19. cum ipsorum agrorum natura, quod sunt asperi, & montuosi. C. F.
- pa. 393. 17. relinquebatur ergo, ut. F.
22. circuitu complexus. F.
28. illi, in minore spatio, C.
- pag. 394. 3. quae tum erant loca. F.
12. magna ui uterque utebatur. Ita in omnibus excusis & scriptis, legitur. Sed mihi uerisimile sit, turpe librarii erratū temere loco haecuisse; qui pro Nirebatur, Utebatur perperam descriptum reliquerit. *
27. recipere se statuit. F. *
- pa. 395. 21. conspicati pila iniec. C. F. P. suspicati. G.
22. aduersus pilum. C. F. G.
23. praecipites pompeianos egerunt, & terga uertere, coegerunt: quibus &c.
- pag. 396. 2. tanto obsidionis genere. G. F.
9. ut frumento hostes prohiberent. F.

quotidie

12. quoti die magnus undique. F. 41
 25. cuius summa erat. F. 42
 29. inopiam leuabat. G. 43
 pag. 397. 6. crebraeque uoces. G. P. 44
 8. dimissuros. libenter etiam. G. P. 45
 9. equos eorum tolerari, reliqua uero. G. F. 46
 12. odore taetro, ex multitudine cadaverum. G. P. * 47
 16. Caesar ante auerterat. C. 48
 19. in terram demissis. F. G. 49
 20. ita illi necessario. F. 50
 21. ac palustria, aut puteos. F. 51
 27. praeter frumenti. F. 52
 pag. 398. 4. uniuersas intra multitudinem. 53
 7. facerent. Interim. F. P. 54
 25. magna res ad receptum. G. P. F. C. 55
 pag. 398. 1. rem duxerant. C. F. * 56
 12. munitiones nostras aggressi. C. 57
 17. numerum. C. G. P. 58
 18. euocatos, & manipulares, centurionesq;
 complures. F. G. 59
 23. quattuorque ex una legione. F. 60
 30. donatum, millibus cc. acria. F. 61
 pag. 400. 4. cohortemque postea duplici stipendio, fru-
 mento, ueste, diariis, n. i. libraribus donis amplissime do-
 nauit. Locum, imperitia librariorum foede depraua-
 tum. P. Victorius restituit, magna ingenii, atque indu-
 striae laude, Var. Lect. lib. I. cap. 23. * 62
 28. omnibus copiis deinceps Caesar. F. * 63
 pag. 401. 7. telis ex uallo iniectis. G. P. abiectis. F. Quid,
 si legas, Obiectis? * 64
 18. perferre opportuno G. P. C. nō opportuno. F. 65
 pag. 402. 6. nihil profici equitatu. F. * 66
 17. sed non modo hordeum. F. 67
 pag. 403. 15. & praeteritis suis offic. F. 68
 17. offensionem, contemptionem ad omnes. F. 69
 18. ex aliorum obiectionibus. C. 70
 pag. 404. 3. uellent, coemptis equis. C. 71
 10. acciderat, omnia sua praesidia. F. 72

14. uulgo uero in Epiro. F.
20. uaria diligentia. G.
- pag. 405.6. praecipit. G.
10. sum miserat. Eo loco. F.
- pag. 406.3. tormentis cuiusq. F.
7. uimineo tegumento galeis imposito. F.
11. quo perfectum opus non erat. F.
13. utraq. parte munitione. F.
21. horum enim multitudine. F. *
- pa. 407.12. eo deuenit. F.
15. haberet. G. P. C.
18. quia facta munitione. C.
- pag. 408.11. hoc quidem. F.
26. Erat obiectus portis Eritius. V. Petrum Victorium, Var. Lect. lib. xxiv. cap. i. Vbi, quid sit Eritius, Sallustii, & Varronis, auctoritate ostendere conatur.
- pag. 409.9. munitionem enim, quam. F. G. C.
- pag. 410.7. receptu consulebant. G.
11. eundem cursu confugerent. C. *
19. angustiis portis, atq. iis a Caesaris militibus.
27. Duobus his unius diei proeliis Caesaris desiderati sunt milites DCCCCIX, & noti equites Romani cccc, & Tuticanus Gallus senatoris filius, & a Placentia, C. & a Puteolis C, & a Capua x sacrati uiri, & x tribuni militum, & centuriones xxxi, sed horum pars magna in fossis &c. C. G. P. F. *
- pag. 411.9. laureae praetulit. F. G.
23. causam fuisse cogitab. F. G.
24. non haec addebant.
28. recordabatur, quā paruulae saepe causae. *
- pag. 412.2. in exercitum. F.
20. qua felicitate. G. P. C.
24. exercitius potius, quam suae. C.
26. securum se ad dimic. G. locum se tantum. P. rectius.
30. interpolasset. F. interpellasset. G. interpellauit.

- pag. 413. 2. quod esset factum . C.
 13. nonnulli, ratione permoti . C.
 21. ante iter factum . C.
 22. His exploratis rebus . C.
 pag. 414 9. proelio distinebat . Hinc. F. distinebat .
 Huic . P. *
 23. eius milites . F.
 30. quibus ad insequendum . C.
 pag. 415. 1. fore praeuiderat . G. C.
 28. distractum . F.
 pag. 416 2. Oricumq. oppugnaret . C.
 6. & quid fieri . G. C. F. P.
 19. ne occasione temporis deesset . G. C.
 20. Apollonia a directo . F. G. C.
 22. etiam ex improviso . G. C.
 30. dimissis, quibus proelio . C.
 pag. 417. 3. reddebant . G. C.
 5. auertebant . G. C.
 pag. 418. 2. se non confidere munitionibus opidi, si ce-
 leriter non succurratur . F.
 18. & diripiendum . C.
 27. Metropolitatum . G. C.
 30. quae non Caesari . G. C.
 pa. 419. 24. in concilio . G. C.
 12. iudicandum de iis . G. C.
 pa. 420. 13. ipsis non interfuisent . C. F.
 15. intra praesidia . G. C.
 30. propius suis locis . C. F.
 pa. 421. 12. vii . millia . F.
 19. Pompeius castris colle habitis ad . C.
 21. uidebatur, expectans . F. G.
 pag. 422. 5. Caesar ad suos . G. F. C.
 8. si enim, ut semper deposcimus, sumus, G. C.
 19. nostris, id quod . F. C. G.
 27. parati in proelium . F. *
 pa. 423. 14. ex colonis transpad . P. F.
 pa. 424. 20. quae summa erat hominum . F. G.

26. ex III. acie. G. C. F.
- pag. 425. 21. simul respiciens ad Caesarem. C. F.
- pag. 426. 2. aciesque discinderetur, atque. C.
6. exinanirentur. F.
11. qui studio pugnae incenduntur. F.
13. ut signa undique concernereat. C. sed, Con-
cinerent, rectius. Ita paullo infra, 436. Tantus exerci-
tus clamor, & signorum sonus, exauditus est. *
18. non occurri a Pompeianis. C.
21. ut non consumptis uiribus. C.
29. cornu intenti, ut erat imper. F.
- pag. 427. 6. quam constituerat. F.
14. pugnautes etiam tum, ac resistentes in acie,
Pompeianos. G. C.
27. ab iisdem nauibus acies Pompeiana. Corru-
pta lectio. forte, Nauiter. *
- pag. 428. 2. aliis quam maxime diffusis. C. diffusus. F. *
- pag. 429. 5. requirerent. F. *
12. equo concitato. F.
13. paucos suos ex fuga. F. G. C.
25. uniuersi simul Larissam uersus. Ex uetustissi-
mo codice, Petrus Victorius, Vniuersi iuris eius Laris-
sam uersus, legit, Iuris eius, loco, Iuris fortunae, aut
condicionis, dictum putans. Var. Lect. l. 1x. c. 24.
26. qua re animad. F. C. G.
- pag. 430. 12. atque ad terram arma proiicere. F.
16. militibusq. suis cōmēdauit. c. qd si, Mādauit?
- pag. 431. 3. Syllae dederunt. F.
- pag. 432. 5. quae sunt aptae ad incendia. G. F.
7. ex quibus erant xx. rostratae. F. C.
9. opidum defenderent. F.
16. pari, ut antea. F.
- pag. 433. 1. fingi id a legatis.
7. & quantumcumque itineris. C.
- pag. 434. 5. naues soluerunt. F.
21. pro eius hospitio. F.
- pag. 435. 4. ne, sollicitato exercitu ei⁹, regionē Pōpei⁹. C.
21. ut iis testibus ea summa. G.

quod

- pa. 436. 28. quod fasces ante se ferret. C.
 pag. 437. 5. consecerat. Ipsi uero necessario Ephesi tene-
 bantur, quia nauigantibus Alexandria sunt
 aduersissimi uenti. c. Etesius, legend.
 pa. 439 11. multi poena capitis. C.
 19. stipendia augendi causa. C.
 23. inueterauerant. Hi omnes, compluribus Ale-
 xandriae bellis, Prolemaeum &c. G. F. C.
 pa. 440. 28. in hac una sunt Insula. C.
 29. & uici opidi magnitudine. C.
 pag. 441. 3. 2 quibus tenetur. C.
 7. Pharum comprehendit. C. F.
 16. nec tractu opidi. F. G. C.

I N. A. H I R T I I

LIB. I. DE BELLO ALEX.

- pag. 443. 8. classem arcessit. F. G.
 14. firmae essent, testud Carr.
 pag. 444. 4. quod utrumque palus. F. G.
 20. opponi possent. G. F.
 25. Praeterea alias ambulatorias. F. G.
 27. subiectisque eas totis. F. G.
 28. directis pluteis. F. omnes, quos uiderim, co-
 dices, Plateis habent, praeter hunc unū Flo-
 rentiae excusum, qui Pluteis quae uera pla-
 ne, ac germana, lectio est, non enim plateas
 dirigebant, neque per directas plateas, am-
 bulatorias turres, in quamcumque erat ui-
 sum patrem, mouebant, (qui enim hoc fieri
 poterat?) sed per directos pluteos. Quorum
 qui formam nouerunt, atque usum, nihil
 habere dubitationis possunt, quin ita legen-
 dum arbitrentur.
 pa. 445. 10. recepisse: Caesarem. G.
 28. Nilum perringentes. F.
 30. subside. G. F.
 pa. 446. 29. Casum periculi omnes. G. P.

celari

- pag. 447. 2. celari Alexandrinos. F. *
9. ut tum mihi defendendi. F.
11. multa. oratio. F.
16. puteis fossis, aquam. G. Ita paullo infra: Ad
fodiendos puteos animum conferant. *
- pag. 448. 4. locorum, & aedificiorum notitia. C.
6. percursuros. G.
30. atque omnem classem. G.
- pag. 449. 2. tum longius. F.
4. aquandi causa, remiges in terrâ exposuit. F.
6. nonnulli ex eo numero. G.
16. & quod post horam x. G. F.
20. quae neque. F. G. *
25. collata. F.
29. ne turpem. G.
- pag. 450. 8. altera, alteraq. perturbata, deinde. F. G.
14. suis nauibus Alexandriam. G. P.
17. classiariorum, & nauigiorum, se uictos. G.
19. ut ex aedificiis. F.
26. constituerunt. F.
- pag. 451. 2. quotidiano usu. F. G.
4. domesticum usum. G.
7. Erant in omnibus. G. F.
20. apertas complures. F. *
28. magnitudinem, pleraeq. apertae.
- pag. 452. 7. quae quamq. sequatur. F.
21. quod ii, qui transissent. G. eis, qui. F.
29. uideris, inquit, Caesar. F.
- pag. 453. 2. potueris explicare. F.
4. Hostes (inquit) G.
13. nullaeq. remis. G. nullis remi. F. nullius re-
mi. P.
19. aut in opere, aut in pugna. F.
24. nostris enim prorsus. P.
25. effugium dabatur ullum, omniaq.
- pag. 454. 2. reliquis etiam esset cauendum. F.
13. neque flexi ad uirtutem, tanta multitudine,
hostium uiri uirtutes nostrorū possent adae-
quare.

quare. F. locum, foede inquinatum, non male restituisse uideare, si ita legas: Neque flecti ad uirtutem tanta multitudine hostium uires, uirtutem nostrorum possent adaequare. Ita perficias, duarum litterarum commutatione, adiectione unius, ut aliquis sensus erui possit, qui nullus exstare antea uidebatur. *

15. Capiuntur hoc proelio x biremes. F.
 25. munitionibus & opidum. & illam, & urbem.
 29. alteramq. insulae. G. atque in alteram. F.
 pag. 455. 2. qui primus. G. F.
 12. uenerunt hi pulsi. C.
 16. potuerunt: quamuis esset dissimile aliorum, atq. Alexandriae genus aedificiorum. G. potuerunt. Erat non dissimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum F. *
 23. accidit Nam, qui se. G.
 pa. 456. 17. opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset. F.
 23. constiterunt. Pugnabatur a nostris ex ponte, ex mole, ab illis exq. area. F. & G.
 pag. 457 5. sineq. ratione G. sine ratione. F.
 7. Alexandrini plures ex nauibus. G. F.
 25. eleuati scutis F.
 28. uersatus: postquam &c. G.
 pa. 458. 17. fecerint, in operibus hostium expugnandis, in proeliisq. quotidianis quâdocumq. fors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus studiis militum. G. manca lectio.
 pa. 459. 13. si quo facto. G. F.
 26. at regis animus. G. F. P.
 pag. 460. 9. delusa fuerit. F.
 18. erat) com meatum. F. G.
 24. Praeficit huic. G. praefecit. F.
 pa. 461. 11. Sub id tempus. F.
 16. accersendas magnas copias. G. cum magnis copiis. F.

- pag. 461.2. pacarat G.
 10. a mari adiungitur. F.
 24. interfecit. F.
- pag. 463.13. planicie ex omnibus. G. F.
 15. obiectum flumini. G. F.
 29. certarent. G.
- pag. 465.8. auersi ex flumine. G.
- pag. 466.5. nauem, multitudine. G.
 9. atque ea parte. F. G.
 29. maioriq[ue] ex duabus. G. F.
- pag. 467.4. confirmaretur regis imperium. G.
 7. regnum, & imperium. F.
 24. imperata se facere. G.
 25. posse persolvere. G.
- pag. 468.6. xxxvi. ipse secum. G.
 23. statueret. G.
 29. putaret. G.
 30. audacius in Armenia G. F.
- pag. 469.9. pertingens in Armenium. G.
- pag. 470.5. obuersari. G.
 8. administraret, Pharnaces. F.
 20. ratione media. F. G.
- pag. 473.4. dissensionibus confecta. F.
 7. Nam & castella. F.
 18. sociorum: & cum. G. F.
 22. se reliquis ex fuga collectis. G. F.
- pag. 474.4. quae saepe. F. G.
- pag. 475.6. difficultatesque & hiemis. F.
 9. ad Q. Calenum, uti sibi classem mitteret destinavit. F.
 13. magnitudine satis iusta. F.
 14. his adiunctis nauibus longis. G. Ita uidetur esse legendum.
 17. legionariis. G. F.
 26. nocturnorum erat praesidium. F.
- pag. 476.19. fortuitae dimicationi. F.
- pag. 477.12. uelis uix profugit. G.
 17. capit eo proelio. G.

22. Erat Maecum, nobilissimum, regionum earum, opidum. F.
25. dediderunt. comperit ipsum Octauium. F.
- pag. 478. 3. Paleophasali. G. F.
13. uel mutuis signis. G. F.
14. dissimulabant. G.
- pa 47. 18. nihilominus tamen oderant. G. F.
10. acceptum referebant. F.
21. erat interpolatum. F.
23. & ipso defectu, & sumptu. G.
- pag 480. 1. insolenti uoluntate. F.
14. sesteritia se daturum. C. F.
16. eoque ipso die, tempore promeridiano. F.
24. Munatius Flaccus. G. Minucius, Flaccus. F.
Munacius Plancus, ut noster habet, legendum uidetur.
- pa. 481. 15. enim aut in prouincia natus. F. G.
16. ut diuturnitate. G.
- pa. 482. 19. qui si maxime. F. G.
28. dubius animi. F.
- pag. 483. 3. aequa autem ratione delectum habere instituit. quos ex omnibus &c. G. quem autem Romae delectum. F. Aut manca, aut deprauata lectio. Aequae autem Romanorum delectum instituit, quos ex omnibus &c. P. siue innixus ingenio, siue adiumento ueterum exemplarium, ita Parisienses emendarint. aut quisquis ab illis excusum librum edidit, huius loci restituti laus penes uidetur constitisse.
18. cum ad oppidum Leptim. G.
25. Carbonam. G. F.
- pa 484. 28. haberent, eiq. frequens regionum conuentus. G. F.
- pag. 486. 3. cum Cassius contra, pro castris suis, Aciem instruxisset, loco superiore, caussa &c. F.
- pag. 487. 9. emisit, quod sibi usui fore credebat, si &c.
- pa. 488. 11. Et, cum non tantum indutias facerent, sed

- prope iam conficuta opera complanarent.
G. non tantum indutiis factis. F.
- pa 489 26. existimabat F.
- pa 490. 11. finitimosq. omnes, qui. G.
- pa. 491. 21. affuisse. G.
26. excusationem imprudentiae. G.
- pag. 492 1. esset: tamen se concedere. G. F.
7. legionem autem eam, quam. F. unam,
quam. G.
10. adduci iussit. F. *
- pag. 493 .6. qui fuissent in se officiosi. G. Quae germa-
na lectio est.
19. remitteret. G.
- pag. 494 5. positum ipsum F.
16. refectum operibus. G.
- pa. 495. 19. & eo loco militum cohortationem. Coarta-
tione, omnino puto legendum. Quid enim
Caesar cohortationem l'harnacis irrideret?
quam neque consistente agmine procul ex-
audiret? cum quidem militi in praeruptam
uallem descendendum, & subeundus, ar-
duus collis esset. id quod fieri, sine tu-
multu, & clamore, nullo modo poterat.
Ita autem legi debere, & antecedentia ver-
ba, & subsequencia, ostendunt: sed nihil
temere affirmo. *
19. in praeruptam descenderat uallem. G. F.
- pag. 497. 8. eoq. subiti periculi. G.

IN . A . H I R T I I .

LIB. DE BELLO. AFRIC.

- pag. 500. 3. quae abest a Lilybaeo. G. F.
28. confident. F.
- pa. 501. 16. captivus cum pervenisset. G.
- pa. 502. 18. refugerentq. in opidum. G. F.
- pag. 504. 4. imperabat unicuique, praecipiebatq. G.

Caesar

- pa 506.30. Caesar se moueret. G.
 pag 507.2. decernendum uideret. G.
 19 pilum cursu. G. P.
 pa.508.18. porrigi alternis. G. P.
 pag.509.1. occurrit hostes suis. F. At hostes suis. G. P.
 4. equitibus recipientes. F. G. P. *
 11. defatigati. G. F. P.
 pa 511.16. legiones IIX, & equitum IV. millia esse nuntiabantur. F. G. P.
 23. ferrum plurimum. F.
 24. importatio. F.
 pag.512.4. uacuatus. F.
 6. in sua praesidia cōgesserat. P. in sua castra. F.
 7. & eo parato. F.
 8. alteras cohortes. G. P. F.
 11. plaustris deligatos Hadrumentum. F. G. P.
 25. priuatusq. adolescentulus. F.
 pa.513.14. ab Utica in Mauritaniam. F.
 pa.515.13. sed legatum. F.
 20. cum antea stare constituisset. F.
 25. sine ulla mora, ac sine excusatione. *
 28. penitusq. euerit. F.
 pag 516.2. futurum: ipse in tanta. G. P.
 pa.517.28. minutis proeliis. F. Ita infra, fol. 533. 19.
 ut sit, Minutis pro paruis, acceptum. Sic,
 Minutim, pro paulatim, pa. 552.5. G. F.
 pa.518.10. ad terram defixo F.
 29. erant, praecipit. F.
 pa.519.19. ut sine defensoribus aditum aduersariis prohiberent. F.
 pa 522.18. simulatq. G. P.
 pag.524.6. extra castra. F.
 9. decliuitatem. G. P.
 16. apud quos ultimum praesidium. F.
 18. adscendit, in unumquemq. F.
 23. commoratus Caesar, perspectaq. &c. P. G.
 pag 525.5. passibus M D. P. G.
 pa.526.20. conuulneratisq. F.

- pa. 529. 15. ita percussus. F.
- pag. 530. 2. nam uirgilium signo confecto.
 20. coniectis, protegebantur. P. G.
 24. pertinentibus omnibus corruptis.
- pa. 531. 11. magna suspensione. G. P. magis. F.
 16. illatum Scipioni, additumq. animum. F. intellectum. G. oportere. F. P. si legas Nece-
 se, aliquid desit necesse est. Flor. tamen ha-
 ber, Necesse. ut praeterea post montem, col-
 lesque subito se Caesari ostenderat, & equi-
 tes in occulto collocauerat. C. F.
- pag. 533. 7. hoc hac ratione. F. P. G.
 27. Caesariani, ui uniuersae. F.
- pag. 534. 5. occiderunt. F.
- pag. 535. 9. constituam. Quapropter, C. Auiene. P. G.
 19. Tusci Saliene, T. Alliene. F.
 29. singulos, nō amplius singulis additis seruis. F.
- pa. 536. 11. eousque, quo telum. F. G. P.
 22. occasione accepta. F.
- pag. 537. 2. cum autem eius sermonem nuncius ad illum
 referret. &c. G. P. cum nihilominus nun-
 cius ad se referret. F.
 3. quae ueller, ipse peragere. G. P.
 23. & super alium quendam excelsam natura
 locum. F.
 27. constitit. G. P.
- pa. 538. 18. acies media a legionariis. G. P.
 23. auxilios. G. F. P.
- pag. 539. 9. habuit in sinistro cornu legionē x l, & i i x:
 in dextro cornu x x x & x x i i x: x i v,
 x x x i i i, & x x v i. in media acie: ipsum au-
 tem &c. G. P. F.
 8. & ita collocarat, uti suum dextrum latus mu-
 nitionibus adiuuaretur, sinistram autem
 equitatus hostium multitudini resistere pos-
 set. F. Melior lectio, ni fallor, & clarior. *
17. excursionibus officere non intermitit.

25. & iugo, ne a Caesare. F.
- pa. 541. 31. ab Utica progressus. F. G. P.
10. peruenit, at Aquila. F.
18. Hadrumetum ex Cothone. F.
- pa. 545 23. Leuisq. armatura. P.
- pag. 546 6. passus horis. G. P.
- pa. 550. 14. Thebennam. P. G.
- pag. 552. 5. minutarimq. caedebantur. F. Cedebant, alii habent: ut sit, paulatim, ac sentim, cedebat. Nō optimus auctor Latinitatis supra, ea dē significatione, erat aduerbio Minutarim usus; & Minutis proeliis, hoc est, paruulis.
- pa. 553. 26. Quo postquam Caesar uenit, & animaduertit, aciem pro uallo Scipionis, contra elephantos, dextro, sinistroque cornu collocatam. F.
- pa. 556. 18. Quo postquam peruenerunt, eaq. ipsi ab Iulianis teneri uident. &c. P. G.
- pa. 560 18. Luncio Regulo. F. G. P.
3. idem Caecinae. P. G. Item. F.
- pag. 561 6. inducturum. P. G. inducturum. F. ex suo merito. F. P. G.

LECTORI.

SCIENDVM est, priore numero folia , secundo
lineas significari

C. Carrariensis codex esto, qui scriptus idem , &
antiquissimus est

G. Grighii, minimae formae, qui, ex uetusto admo-
dum exemplari , est excusus, Lugduni

F. impressus i. x. ab hinc anno Florentiae

P. Parisiensis

V. uel, Vasc. excusus Lutetiae, a Vasco sano

227106

IN
COMMENTARIOS
C. IVLII. CAESARIS
Index Alphabeticus.

A
Ab in Britannia
 nō provenit pag. 114
Absentia vehemētius
 hominum mētes per-
 turbat. 231
Absentia etiam perinde, ac praesentia
 Ariouisti crudelitas timetur Se-
 guanis. 24
Acarnania Caesari subdita. 400
Acco Senonum princeps 146. Eius
 supplicium. 173
In Achaia & Dyrrhachio a Caesare
 gesta. 400. 401. 402
Achillas praefectus regū Ptolomaei
 ad occidendū Pōpēum missus 435
Idem exercitus Alexandrini dux
 aduersus Caesarem 437. Eius cru-
 delitas 438. copiae, ibid. Alexan-
 driam occupat 439. cum Caesare
 configit 440. interitus 445
Achille & Memnonis cōgressus. 583
Acilla ciuitas libera se Caesari dedit
 pag. 520
Achius Pelignus Pompeianus captus
 a Caesare icolumu dimittitur 284
Achius Rufus L. Afranium prodi-
 tionis postulat. 420
Achij Vari Pōpēiani delectus. 260.
 fuga, ibidem. caedes. 588
Achius Varus Tuberonem impulsu
 Africae prohibet. 293. Eius co-
 pia. 345. Eiusdem castra. 347
Achij Vari cum Curione pugna 354.
 periculi, clades, aestusq. 355. 356
Achius Varus castellorum praefe-
 ctus. 585. eius mors. 588
Achuaris naues. 106
Achuaris nautiberosa iposita 455

Ad exercitum manere: 130
Aduersus Gallus Allobrox. 402
Adcantuanni seu Adiatoni rebellio
 ac mox deditio. 77
Adiutor valetudinario datum. 403
Adolescentes facile traducuntur. 198
Aduatici, eorumq. res. 52. 59. 61.
 130. 131. 142. 146.
Aduersariū victori Caesari nō fuisse,
 nō magnū esse officium. 492. 493
Aduersa sperare. 582
Adura templorum. 436
Aedificia Gallorum. 163
Aedui, pop. 26
Aedui auctoritas ac potestas &
 mox calamitas. 152. 158. 159.
 165. 186. clientes 224. tumultus
 ac seditio. 195. perfidia. 209
Aedui lex de magistratibus
 suis. 195
Aedui res cum Ariouisto. 25.
 cum Aruernis. 21. 22. cum Bi-
 turigibus 177. cum Caesare & Ro-
 manu. 8. 12. 13. 24. 26. 27.
 33. 35. 111. 141. 147. 195.
 196. 201. 203. 204. 209. 216.
 234. 284. 285. 295. 299. Cum
 Heluetijs. 7. 8. cum sequanis.
 152. 153.
Aegimurum, op. 538
Aeginium, op. 417
Aegus Gallus Allobrox apud Ae-
 sarē perfidiae accusatus 402. 403
 ad Pōpēum transfugit. 404
Aegri multum ingens animus aduer-
 sus hostes. 169
Aegypti munimenta. 461. 462
Aegypto & Alexandria Caesar po-
 nitus. 466
 ● **Aegyptios**

<i>Aegyptiae classu Pompeianae praefectus Pompeius filius.</i>	366	<i>Agriculturas cur non studeant Germani.</i>	158. 159
<i>Aegyptij milites Caesari insidiantur.</i>	437	<i>Agri priuati olim Sueui nulli.</i>	82.
<i>Aequinoctialis nauigatio periculosa.</i>	104.	<i>Germanis.</i>	159
<i>Aerariae sedurae in Aquitania.</i>	77	<i>Agros a finibus suis latissime vacante pulchrum ducunt Sueui.</i>	83
<i>Aerarium sanctus.</i>	281	<i>Ahenobarbus. Vide, Domitius.</i>	
<i>Aerei nummi, & anuli ferrei pro nummo apud Britannos.</i>	113	<i>Alacritas animi, pugnae studio incenditur.</i>	426
<i>Aes apud Britanos nonaescitur. ibid.</i>		<i>Alba, opidum.</i>	282
<i>Aestimatio rerum & solutio arbitraria ex decreto Caesaris aequissima.</i>	377	<i>Albens caelum.</i>	315
<i>Aestimationes rerum & possessionum in angustia fidei.</i>	363	<i>Albici contra Caesarem a Massiliensibus acciti.</i>	295. 308. 309. 330.
<i>Aestus maris bis incitatus xij. horarum spatio.</i>	70	<i>Albicorum virtus.</i>	309. 332
<i>Aestus marini vis.</i>	111	<i>Alces ferae.</i>	161
<i>Aestus maritimos maiores concitat plena luna.</i>	100	<i>Alduas salis vel Alduabis.</i>	27
<i>Aestum ut vitent Galli.</i>	163	<i>Alexandria ciuitas a Caesare capitur.</i>	466
<i>Aetas & forma in discrimen adducunt.</i>	472	<i>Alexandriam usq. Pompeium Caesar persequitur.</i>	436
<i>Aetolia a Caesarianis ducibus recepta.</i>	386	<i>Alexandria, receptus fugitiuorum Romanorum.</i>	439
<i>Afrani & Petreii res.</i>	297. 298. 299. 300. 301. 303. 304. 305. 306. 311. 312. 313. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 324. 325. 328. 340.	<i>Alexandria Achilles occupat. ibid.</i>	443
<i>Afrani mors.</i>	564	<i>Alexandria incendio ruit.</i>	443
<i>Afrasiana legio 570. Vide, Petreius.</i>		<i>Alexandriae descriptio.</i>	445. 446.
<i>Afri, insidiosa natio.</i>	505	<i>fertilitas.</i>	444
<i>Africae calamitas.</i>	530	<i>Alexandrina licentia.</i>	439
<i>Africanae Caesaris copiae.</i>	551	<i>Alexandrini belli initia.</i>	441 et dein.
<i>Africus ventus.</i>	111	<i>Alexandrini ad praeditionem aptissimi.</i>	447
<i>Afrorum mos in frumentis suis in specubus subterraneis condendis.</i>	543	<i>Mitbridati occurrunt.</i>	462
<i>Agar, opidum.</i>	544. 552	<i>Alexandrinorum diligentia, solertia, & industria.</i>	444. 445. versutia.
<i>Agenticum, opidum.</i>	173. 180	<i>Alexandrini Romanorum potentiam suspectam habent.</i>	445
<i>Agger ex lateritiis muris confectus.</i>	339	<i>Alexandrinorum techna aduersus Romanos.</i>	ibidem
<i>pag.</i>	339	<i>Alexandrinorum diuisio.</i>	447
<i>Agger Romanorum ad Auaricum, opidum.</i>	189	<i>Alexandrinorum animi fracti.</i>	450
<i>Agrauinus equus interfectus.</i>	410	<i>Alexandrinorum classu aduersus Caesarem, & contra.</i>	452. 456. uincitur.
		<i>Alexandrinorum fuga & caedes.</i>	454
		<i>Alexandrini Caesari deduntur.</i>	466
		<i>Alexandrinu Caesaris periculu.</i>	478
		<i>Alexia Mandubiorum op.</i>	219
		<i>ad Alexiam</i>	

<i>ad Alexiam opera Caesaris.</i>	221	<i>Ancona, opidum.</i>	230
<i>Alexiensis obsessoris pplexitas</i>	225	<i>Andes, op.</i>	62. 67. 176
<i>Alexiae cladis memoria.</i>	258	<i>Androsthenes Thessaliae praetor</i>	417
<i>Alexiae obsidio Caesarianis diffi-</i>		<i>Animaduersio non ubique exercen-</i>	
<i>lis.</i>	396	<i>da.</i>	403
<i>Alga iumentis in pastum data.</i>	514	<i>Animarum immortalitas.</i>	153
<i>Allienus Siciliae praetor (sic enim</i>		<i>Animus Caesaris altus & erectus</i>	505
<i>magu placet scribi, quam, Alic-</i>		<i>Animus indomabilis Caesarianorum</i>	
<i>nus.)</i>	500	<i>militum.</i>	155
<i>Allienus proconsul Caesari comen-</i>		<i>Animi fortitudo, maximum hominis</i>	
<i>tum in Africa mittit.</i>	521. 522	<i>praesidium.</i>	383
<i>Allobrogum animus erga Romanos.</i>	5	<i>Animi magnitudo facilia ex diffi-</i>	
<i>Allobroges ad Caesarem confugiunt.</i>	8	<i>cillimu facit.</i>	59
<i>frumentum Helnetis dare iuben-</i>		<i>Animos ad audendum facientia</i>	357
<i>tur</i>	20	<i>Anni Scapulae mors.</i>	482
<i>solicitantur.</i>	217	<i>Annonae difficultas ut ingrauescat.</i>	
<i>Allobroges duo fratres, uiri nobiles a</i>		<i>pag.</i>	306
<i>Caesare ad Pompeium deficiunt.</i>		<i>Annotinae naues.</i>	112
	402. 421	<i>Anserem Britanni non gustat, ibid.</i>	
<i>Alpiu transmittendaru difficultas</i>	63	<i>Antecursores Caesaris.</i>	283
<i>Alteri & alteri.</i>	18. 569	<i>Antesignani equitibus immisti.</i>	414
<i>Amantia.</i>	390	<i>Antiochi Comageni auxilia Pom-</i>	
<i>Amanus mons.</i>	384	<i>peio.</i>	365
<i>Ambacti equitum Gallorum.</i>	155	<i>Antistii Turpionis Quintiliq. Pom-</i>	
<i>Ambarrorum ad Caesarem legati</i>	8	<i>peij monomachia.</i>	583
<i>Ambianorum deditio si eorum po-</i>		<i>Antonius Caesarianus</i>	368. 365.
<i>testas.</i>	44		380. 383. 391.
<i>Ambiliates Galli.</i>	69	<i>Antuates Galli.</i>	63
<i>Ambiorix & Catiuulcus Eburonum</i>		<i>Annus ferreus pro numismate</i>	114
<i>principes.</i>	121. 122	<i>Apollon.</i>	156
<i>Ambiorix Caesaris beneficiari</i>	123	<i>Apolloniam Caesar recipit.</i>	371
<i>Ambiorigis fraus & perfidia aduer-</i>		<i>Apolloniates populi</i>	ibid.
<i>sus Romanos.</i>	124. 126. 128.	<i>Apolloniae comoditas Caesari.</i>	415
	130. 146. 147	<i>Aponiana insula.</i>	500
<i>Ambiorigis ulcisci & debellare Cae-</i>		<i>Apusus flu.</i>	372. 374
<i>sar statuit.</i>	147. 148. 163. 253	<i>in Apuliam Caesar proficiscitur.</i>	288
<i>Ambiorigis mira fuga.</i>	164. 172	<i>Apuliae grani autumnus.</i>	364
<i>Ambinariti.</i>	87	<i>Aqua dulcis ad litora marina.</i>	447
<i>Ambracia.</i>	387	<i>Aquae auertendae labor.</i>	446
<i>Amburari Aduorum clientes</i>	224	<i>Aquae dulcis magna vi inuenta.</i>	448
<i>Amicitia pop. Romani foederatis</i>		<i>Aquae & ignis interdictio.</i>	173
<i>ornamento debet esse & praesidio,</i>		<i>Aquae inopia Pompeiani laborant.</i>	397
<i>non detrimento.</i>	34	<i>Aquam usque ad caput subeunt Cae-</i>	
<i>Amphilochi a Caesare recepti.</i>	400	<i>sariani, ut cum Brisanu decer-</i>	
<i>Ana, opid.</i>	297	<i>rent.</i>	108
<i>Anartes, pop.</i>	161	<i>Aquilaria, locus in Africa.</i>	346
<i>Ancalites Britanniae pop.</i>	119		

I N D E X

Aquiliferi Caesariani moribundi for
tu animus . 406
Aquiliferi decimae legionis uiri 98
Aquitania, terra Galliae pars. 76
Aquitaniae limites. 1
Aquitaniae pars maxima sese Crasso
dedit. 80
Aquitaniam Caesar ipse adit. 364
Aquitani in copys Caesaris . 298
Aquitanorum clades . 80
Aquitanorum rebellio aduersus Ro-
manos . 78
Arar fluminus . 8
Aratores Stipendiarij, milites facti.
pag. 511
Arborum incidendarum assus in re-
merandu hospitibus . 52
Arcano, aduerb. 84
Ardor Rhm. militum . 186
Arduenna silua . 108. 163
Arcomisci, Volcae. 173
Arclatenfes naues Caesaris . 297
Arguerius Caesarianus. 572
Ariarates Ariobarlanus frater. 491
Ariminum, opulum . 277
Ariobarlanes D. equites Pompeio
suppetitat. 365
Ariouistus Germanorum rex . 22
usque ad 40. 125. 141. 153
Armis concrepandi mos apud Gal-
los . 188
Armis despoliari timor Aduarici et
Armorum officinae Alexandriae in-
stitutae. 444
Armorum similitudo nonnumquam
*fraudulenta est. **
Armatus coclitum Gallorum 142
Armenia minor Deiotari regnum.
pag. 467
Armericae ciuitates . 140. 224
Ars, locorum angustijs impedita. 9
Artinoe Ptolom. regis minor fil. 445
Ariomisci pop. 178
Armenorum, & Aeduorum factio-
nes . 31
Aruerni & Rutheni a Fabio Max.

superati. 35
Auernoru timor a Caesare 178. 179
Arundinu radicibus pasti equi. 402
in Asiam Caesar proficiscitur. 497
Asculu op. a Caesare recipitur. 282
Ascurum opidum . 515
Asparagu Dyrrhachinoru op. 384
Aspauia castellum . 582
Asprenas praefectus. 553
Asia opidum Caesari se dedit. 593
Atreua opidum 571. *capitur.* 579
Atrebatas. 44. 51. 55. 225
Auaricum opid. Biturigum . 182.
183. 185 193. 206.
Auaricenses . 206
Auaritiae commenta. 384
Auaritiae imperatorum malum. 30.
Auctio bonorum Iubae regis. 564
Auctoritas, uictori adest . 462
Auctoritas & timor Romani exerci-
tus apud Barbaros . 91
Audax facinus Fabij Peligni. 355
Auientus trib. militum ignominiose
a Caesare mittitur. 534
Aulerci Romani dediti. 362. *rebel-*
lant. 73. 224
A. Baebius eques . 584
A. Clodius . 425
A. Fonteij ignominiosa missio. 535
A. Gabinus . 365
A. Trebellius eques . 584
A. Valgius . 573
A. Varro Pompeianus . 376
Aurigarum Britannorum in praefectis
mira dexteritas . 102
Aurum desertio in minoribus sup-
plicij. 176
Ausci Aquitani Romani dediti. 10
Ausetani ad Caesarem transeunt. 310
Auspiciorum & religionum obser-
uans Pharnaces . 495
Autumnus grauis . 364
Auxiliaribus copijs Crassus non mul-
tum fidit . 79
Auximum opidum . 386
Azona flu. 45. 47

B		
ABILIUS.	573	<i>Bellidensis Caesari se dedunt.</i> 391
B <i>Bacenis filius.</i>	151	<i>Bellucasti populi.</i> 224
<i>Bacius filius.</i>	485. 569	<i>Bellonae templum.</i> 490
<i>Bacturia.</i>	581	<i>Bellonaci, eorumq. res.</i> 44 48. 50.
<i>Bagrada flus.</i>	346	213. 224. 240. 241. 246. 247.
<i>Balcares insulae.</i>	513	248. 250 251
<i>Balista turrem deiciens.</i>	574	<i>Beneficium maximum, quod Roma-</i>
<i>Barbarorum mos in castris figendi.</i>	259	<i>ni externi conferre possent.</i> 33
<i>Barbaros se vocant Morini.</i>	95	<i>Berones Castiani.</i> 481
<i>Basilica.</i>	480	<i>Bissi in copys Pompeij.</i> 365
<i>Batauorum insula.</i>	87	<i>Bibraele, opidum Aedurnum.</i> 16.
<i>Belgae.</i>	1. 42. 43. 45	incenditur. 210
<i>Belgae Gallorum fortissimi.</i>	1. 271	<i>Bibrax, Rhemorum opidum.</i> 45
<i>Belgarum in Romanos coniuratio.</i>		<i>Dibractense Gallorum concilium.</i> 315
<i>pag.</i>	42. 45. 48	<i>Bibroci Britanniarum populi.</i> 119
<i>Belgarum fuga & caedes.</i>	50	<i>Bibulus triginta naues Caesaris in-</i>
<i>Belgarum in Britanniam commi-</i>		<i>cendit</i> 367. eiusdem odium in
<i>gratio.</i>	115	<i>Caesarem</i> 367. 374 crudelitas
<i>Belgium.</i>	121. 123	<i>in Caesarianos</i> 374. 375 mors
<i>Bellandi cupidi Heluctij.</i>	3	375 Filii eius duo occisi 439
<i>Bella parui momenti, magnos ca-</i>		<i>Bigerones Romanis dediti.</i> 80
<i>sus admittunt.</i>	285	<i>Bithinae ac Ponti compositio Ca-</i>
<i>Belli communes casus.</i>	411	<i>sari difficultas.</i> 420
<i>Belli euentus milites praemia sui la-</i>		<i>Biturigum res.</i> 177. 238. 239
<i>boris expectant.</i>	353	<i>Binus Curius Caesarianus.</i> 288
<i>Belli exitus durissimi.</i> *		<i>Boduognatus Nervorum dux.</i> 56
<i>Belli ius.</i>	28	<i>Bogud Mauritaniae rex a Cassio in</i>
<i>Belli iure in captos victor vitae ne-</i>		<i>auxilium vocatur.</i> 485. aduersus
<i>cisq. potestatem habet.</i>	523	<i>Marcellum pugnat</i> 486. 487. a
<i>Belli de summa iudicium duci esse</i>		<i>Pompeio filio infertur.</i> 513
<i>debere, non militum.</i>	81	<i>Bogud rex, & P. Sirtus Cirtham,</i>
<i>Belli ratio noua & inusitata.</i>	395.	<i>Iubae regni opidum, inuadunt.</i> 514
396. 397. 398		<i>Boia, opidum.</i> 182
<i>Bello acrate inutiles, Cimbrico bello</i>		<i>Boni, 4. Heluetiorum auxiliares.</i> 18.
<i>apud Gallos comesti.</i>	227	<i>Aedui attributi.</i> 20
<i>Bello inutiles eijciuntur.</i>	ibid.	<i>Boiorum opidum, Gergobina.</i> 179
<i>Bellum sectantes etij & praedae gra-</i>		<i>Bona Iubae 10. in sub hasta uendita.</i>
<i>tia.</i>	74	<i>pag.</i> 564
<i>Bellum confici nollet, qui licentia</i>		<i>Bos cerni figura.</i> 161
<i>peccandi gaudet.</i>	482	<i>Bosphori rex constituitur Mithrida-</i>
<i>Bellum sine magistratu & principij</i>		<i>tes Pergamenus.</i> 492
<i>consensu geri non posse.</i>	251	<i>Brachium ad flumen Salsum Pom-</i>
<i>Bellica porta Uticae.</i>	347	<i>peius facit.</i> 573
<i>Bellica laude semper inclityi Galli.</i>		<i>Brannonij.</i> 224
141. 174. 225		<i>Brannonices.</i> ibid.
		<i>Bratuspanti Bellouacorum opidum</i>
		<i>Britanniae</i>

<i>Britanniae descriptio, & Britannoru</i>	
<i>res</i> 51. 94. 95. 96. 99. 100. 101.	
104. 105. 111 usque ad	120
<i>Britanniam disciplinae ergo adibat</i>	
<i>Galli.</i>	154
<i>Brundisium, opid. circaque res gestae</i>	
288. 290. 364. 379	
<i>Brundisini.</i>	291
<i>Drusus adolescens Caesarianus.</i>	179
<i>eius classis aduersus Massilienses.</i>	
<i>pag.</i>	331. 332. & 344.
<i>Burfaulenses pop.</i>	580
<i>Buthrotum, op.</i>	373

C

AEXILLONVM, & Matisco-

C na.	235
<i>Caburus Allobrox.</i>	217
<i>Cadauera hostium pro cespite.</i>	589
<i>Cadetes populi.</i>	224
<i>Cadurci.</i>	ibidem.
<i>Caecilii Niger Barbarus Pompe-</i>	
<i>ianus.</i>	591
<i>Caecinae caesar ignoscit</i>	560
<i>Caeresi Germani.</i>	44
<i>Caesar ad bellum a nobilibus homi-</i>	
<i>nibus afflictu excitatur.</i>	515
<i>Caesar aduersarioru suorum misere-</i>	
<i>tur</i> 491. 492 eos multat	565
<i>Caesar Antonio adest in auguratus</i>	
<i>petitione.</i>	268
<i>Caesar cladu acceptae culpam a se</i>	
<i>remouet.</i>	412
<i>Caesar cōdicionem dare, non accipere,</i>	
<i>solutus.</i>	574
<i>Caesar cum Afranio dimicat.</i>	300.
301. cum ad deditionem compelle-	
<i>re uult.</i>	324
<i>Caesar cum paucis militibus suis ad-</i>	
<i>uersus ingentem multitudinem ho-</i>	
<i>stium pugnare non detrectat</i>	137
<i>Caesar cur e quincia sit egressus</i>	287
<i>Caesar Deiotaro ignoscit.</i>	492
<i>Caesar deprecans a suis militibus non</i>	
<i>exauditus.</i>	557
<i>Caesar dictator a M. Lepido dictus.</i>	
344. idem dictator quarto desi-	

<i>gnatus.</i>	568
<i>Caesar dissidentibus suis, ac cedenti-</i>	
<i>bis, animum restituit</i> 46. labo-	
<i>rantibus subuenit.</i>	109
<i>Caesar & Pompeius uicina castra po-</i>	
<i>nunt.</i>	372. 373. 391
<i>Caesar ex loci natura consilium ca-</i>	
<i>pit.</i>	180
<i>Caesar exercitū dimittere iubet.</i>	273
<i>Caesar fidem suam implorantibus, li-</i>	
<i>benter adest.</i>	515
<i>Caesar fortunae beneficio in uictoria</i>	
<i>strenuus utitur.</i>	428
<i>Caesar in Galliā contendit.</i>	5. 7. 152
<i>Caesar Gallos consolatur.</i>	19.
<i>Gallo-</i>	
<i>rum equitatu non nimis fidit.</i>	32
<i>Caesar hostes suos accusat, se purgat.</i>	
<i>pag.</i>	198. 199. 325. 326
<i>Caesar fugae consilio sublato, uincen-</i>	
<i>dum dumtaxat esse persuadet.</i>	447
<i>Caesar ipse coram in proelio nō adest,</i>	
<i>sed in praetorso sedens imperat</i>	
<i>quae uidentur, in proelio se hosti-</i>	
<i>bis offert.</i>	519. 537. 538
<i>Caesar in mare se abiicit, & nando</i>	
<i>enadit.</i>	458
<i>Caesar legatos suos uiolatos ulcisci-</i>	
<i>tur.</i>	69
<i>Caesar Marii affinis.</i>	520
<i>Caesar milites suos uehementer incu-</i>	
<i>sat.</i>	29. 208
<i>Caesar natura clemens, concursu mi-</i>	
<i>litum in saeuitia propellitur.</i>	260
<i>Caesar nobilem hostem quam igno-</i>	
<i>bilem debellare malit.</i>	459
<i>Caesar non temere milites suos hosti-</i>	
<i>bis obiicit.</i>	501. 502
<i>Caesar nouem annis iisdem fire mi-</i>	
<i>litibus usus.</i>	277
<i>Caesar Pompeio conciliari uellet.</i>	
<i>pag.</i>	290. 294. 369. 375. 376
<i>Caesar Pompeium oppugnare semel</i>	
<i>deliberat.</i>	298
<i>Caesar Pompeium ad pugnam elice-</i>	
<i>re cupit.</i>	420. 421
<i>Caesar Pompeium terra arceat, Pompeius</i>	
<i>Caesarem</i>	

I N D E X

<i>Caesarem mari & portibus</i>	372	<i>caesaris ardor ac festinatio</i>	516
<i>Caesar quam saepe & per quos pa-</i>		<i>caesaris astutia</i>	138
<i>cem tentauerit.</i>	425	<i>caesaris audacia</i>	57. 58. 436.
<i>Caesar tardior factus.</i>	74	437. 449	
<i>Caesar Rhenum transiit.</i>	94	<i>caesaris auctoritas</i>	328. 489. 490. 519
<i>Caesar quosdam tribunos militum</i>		<i>caesaris beneficentia</i>	33
<i>ignominia dimittit.</i>	535	<i>caesaris benignitas</i>	564
<i>Caesar quotannis in Italia ibat.</i>	106	<i>caesaris bonitas</i>	460
<i>Caesar sui aduersus elephantos pu-</i>		<i>caesaris celeritas</i>	7. 9. 90. 122. 136.
<i>gnandi rationem comonstrat.</i>	547	139. 178. 179. 201. 238. 265.	
<i>Caesar supplicibus libentissime igno-</i>		367. 415. 499	
<i>scit.</i>	491. 492	<i>caesaris clementia</i>	14. 59. 99. 201. 238
<i>Caesar una aestate duo maxima bel-</i>		318 337 381 459. 560. 562. 579	
<i>la conficit.</i>	41	<i>caesaris commentarij ut scripti &</i>	
<i>Caesar uni militu scutum detrahit,</i>		<i>contexti</i>	236. 237. 267
<i>& in primam aciem promolat.</i>	57	<i>caesaris consilium arcanum</i>	508
<i>Caesar contra Aduaticos.</i>	52. 53	<i>caesaris consiliu praesens in re pacis</i>	
<i>Caesar contra Alexandrinos.</i>	440. 441	<i>deplorata</i>	397. 308
<i>Caesar contra Ambianos.</i>	51	<i>caesaris consulatus</i>	29. 363
<i>Caesar contra Arionisium.</i>	25. 26.	<i>caesaris continentia in pecunia</i>	287
31. 32. 36. 37. 38		<i>caesaris crudelitas</i>	274
<i>Caesar contra Belgas.</i>	42	<i>caesaris cura de suis</i>	35. 36. 186.
<i>Caesar contra Bellouacos.</i>	50	313. 314	
<i>Caesar contra Britannos.</i>	96. usque	<i>caesaris dexteritas in pluribus rebus</i>	
<i>ad</i>	102. 107. 112. & 113	<i>simul obcundis</i>	54
<i>Caesar contra Gallos.</i>	232. 233	<i>caesaris dissimulatio</i>	203. 403
<i>Caesar contra Germanos.</i>	85. 86. 91	<i>caesaris dolor de praerepto sibi populi</i>	
<i>Caesar contra Aeduos.</i>	201. 202	<i>honore, nempo consulatu</i>	278
<i>Caesar contra Labienum.</i>	507. 508	<i>caesaris eloquentia</i>	236. 237
<i>Caesar contra Massilienses.</i>	296. 297	<i>caesaris Graeci sermonis pira</i>	136
<i>Caesar contra Neruios.</i>	138. 139	<i>caesaris exhortatio</i>	55. 366. 554
<i>Caesar contra Pharnacem.</i>	495. 496	<i>caesaris felicitas</i>	72. 73. 104. 264.
<i>Caesar contra Scipionem.</i>	499. 504.	265. 381	382
523. 524. 526		<i>caesaris fiducia</i>	519. 542
<i>Caesar contra Sontiates.</i>	76	<i>caesaris fortitudo</i>	57. 58
<i>Caesar contra Suebiones.</i>	49. 50	<i>caesaris fortuna</i>	99. 381. 382. 474
<i>Caesar contra Venetos.</i>	67. 68	<i>caesaris gratia etiam apud hostium</i>	
<i>Caesar contra Vercingetorigem.</i>	179	<i>militis</i>	319. 320
<i>Caesaris aduersae res.</i>	55. 56. 127.	<i>caesaris gratia apud puinciales</i>	343
128. 229. 409. 424		<i>caesaris gratitudo.</i>	109. 268. 343. 344
<i>Caesaris aequitas.</i>	326. 327. 363	<i>caesaris humanitas</i>	139. 284.
<i>caesaris altitudo animi, & fortitudo</i>		287. 288. 418	
<i>137. 499. 506. 507. 519</i>		<i>caesaris iactantia de robore legionum</i>	
<i>Caesaris amor apud municipes & mi-</i>		<i>Romanarum</i>	595. 596
<i>lites</i>	280. 310. 484. 485	<i>caesaris incommoda, & res aduersae</i>	
<i>Caesaris angustiae</i>	100. 101. 178. 360	100. 177. 178. 309. 370	

Caesaris incommoda, & res aduer-
 sae 100. 177. 178. 366. 370
 Caesaris industria ac tolerantia
 pag. 173. 179
 Caesaris infamatio a Pöpeianis 417
 Caesaris inimici 272. 273. 374
 Caesaris innocentia 30. 31
 Caesaris inopia 511
 Caesaris inopie dum cum Pom-
 peio deceret 421. 422
 Caesaris iudicandi facultas 264. 265
 Caesaris largitio 298
 Caesaris lentitas & mäsuetudo 263.
 320. 321. 430. 558.
 Caesaris lex de debitoribus 377
 Caesaris liberalitas 239. 328. 344
 Caesaris memorabile factum in cre-
 ditorum miseria 263
 Caesaris metus apud hostes 68. 286
 Caesaris modestia 35. 36. 61
 Caesaris munera ac munificentia
 402. 403. 557. 564. 566
 Caesaris nomen apud barbaros obscu-
 rum prae Pompeii nomine 311
 Caesaris odium apud quosdam Rom.
 268. usque ad pag. 272. & 504
 Caesaris opera varia 8. 9. 92
 Caesaris opera ac munitiones ad Ale-
 xiam 221
 Caesaris opera ad Alexandria 443
 Caesaris opera ad Bründisium 289. 290
 Caesaris opera ad Ilerdā 300. 301
 Caesaris opera ad Massiliā 318. 339. 340
 Caesaris opera ac munitiones ad Dyr-
 rhachium 394. 397
 Caesaris opera ad Pharum 456
 Caesaris opera ad Vrsiam 533
 Caesaris opinio de hostibus a se suc-
 cipit uictu 559
 Caesaris patientia 518. 523
 Caesaris periclitatio 436. 437. 470
 Caesaris peritua in re bellica 97. 98. 520
 Caesaris perspicacitas 108. 109
 Caesaris postulata ab Ariouisto 25. 26
 Caesaris postulata a Pöpeio 275. 276
 278. 279. 293. 294. 369

Caesaris potentia & auctoritas 23
 Caesaris providentia 87. 101. 120
 263. 264. 423. 424
 Caesaris prudentia 12. 13. 46. 47.
 66. 98. 140. 141. 238. 318. 358
 385. 286. 403
 Caes. querella de inimicis suis. 277.
 294. 326. 327
 Caesaris reditus in Italiā. 268. 269
 498. 565
 Caesaris sacerdotium 420
 Caesaris sententia memorabilis 493
 Caesaris severitas 418
 Caesaris stratagemata aliquot 304
 302. 303. 410. 421. 591. 592
 Caesaris tremuitas 541
 Caesaris timor apud hostes. 366. 367
 Caesaris transitio in Britannia 96
 Caesaris triumphii ornamenta 517
 Caesaris uerba ad suos post cladem
 acceptam 412. 413
 Caesaris uestitus in proeliis 233
 Caesaris auxilium Galli implorat 23. 24
 Caesaris castra oppugnata 138. 261
 Caesaris pro castris semper duae le-
 giones excubabant 190
 Caesaris aduersae res Varronem aba-
 lienant 340. prosperae Curioni a-
 nimos addunt 357
 Caesaris aduersitas Romā nunciata,
 multos Pompeio adicit 307
 Caesaris aduersi rumores in Gallia 174
 Caesaris arma Rom. suspecta 369
 Caesaris copiarum eleuatio 422. 423
 Caesaris exercitus optima ualitudi-
 ne 397. Vide, Caesariani, & mi-
 lites Caesariani
 Caes. iussu non obseruatiū clades. 129
 Caesaris & Pöpeii dissidiorum causae.
 272. usque ad 275. Eorum nouissi-
 mum inter se proelium 426. 427
 Caesa. ad Scip. de pace madata. 403
 Caesaris in Aednos merita 209
 Caesa. milites fere omnes uulnerati. 239
 Caesaris naves duae captae 528
 Caesaris naves longae 367

Caesa. naues onerariae iccēduntur 512
 caesaru naues tēpestate agitatae 100
 incensae 367
 caesaru magis quam suo periculo
 commouetur Domitius 471
 caesaru in Hispania res gestae 352
 caesaru in scientia & cōsilio oīa sibi
 posita milites existimabant 506
 caesaru sabellariis a Pharnace inter-
 cepti 470
 caesaru Ariouistus interminatur nisi
 Gallia decedat 34
 caesaru se dedunt Oricum, Apollo-
 nia. Bellidenses, Amatinii, & tota
 Epirus 371. 372
 caesaru supplices Heluetii 19. 20
 caesaru supplicatio decreta 60. ho-
 nores exhibiti 269
 caesarem & Romanos iniuriarum
 aduersus se arguit Ariouistus 26
 caesarē Ro. resp. desiderās. 489. 490
 caesarem uelut despiciit Scipio 520
 caesarē se esse caesar respondet 579
 caesarē Zamēses accersunt 561. 562
 caesare tollendo gratiam se multorū
 nobilium Romanorum inire posse,
 nec apud ipsum caesarem Ario-
 uistus dissimulat 35
 caesarianae classis incendium 432
 caesarianorū copiarū exiguitas 364
 caesarianae naues se maru periculo
 obiciunt; Brundisio soluentes 381
 Caesarianarum cepiarum duces cen-
 trariis. 485 486
 Caesariani centurionis captiuū ad
 Scipionem furte & intrepidum
 responsum. 528 529
 Caesarianus decreti de debitoribus
 aequitas. 377
 Caesariani exercitus tolerātia, sitis,
 ac fames. 429. 545 546
 Caesariani militis veterani ad La-
 bienum uerba. 508
 Caesariani milites iniussi proelium
 capessunt. 554
 Caesarianorū amicorū cōstātia 404

Caesariani haud fire ad Pompeium
 perfugiebant, sed saepe cōtra Pom-
 peiani ad Caesarem. ioidem
 Caesariani a Pompeianis in colla-
 quo contra fidem uulnerantur.
 pag. 376
 Caes. equites; fugantur 38. 39 410
 caesariani equites mille contra septē
 mill. Pompeianorū cōstigebant. 422
 Caesariani milites ab Afranio &
 Petreio male plesti ūtur 320. 325
 Caesariani milites in quodam ca-
 stello omni uulnerati 399
 Caesariani milites desperatione se
 interficientes. 539
 Caesariani milites indomabiles. 458
 Caesarianorum aduersus Britannos
 difficultates. 97. 98
 Caesarianorum militum aduersus
 Germanos trepidatio. 37. 28. 39
 Caesarianorum aduersus Pompeia-
 nos pugna ac uictoria. 588 589
 Caesarianorum militum angustiae.
 54. 56. 168. 169. 170. 171. 306
 307. 231. 304 305. 306. 399
 Caesarianorum militum cladis. 208.
 210. 406. usque ad 412. 458
 Caesarianorum militum fames & in-
 lerantia. 185. 262. 316. 429. ino-
 pia & nuditas. 514. 530. uirtus.
 111. 112. 395 396
 Caesarianorum strages a Pompeio.
 406. 407. 570.
 Caesarianorum cum Afranianis ab-
 cept proelium. 303. 304. Eorū-
 dem colloquia. 319
 Caesarianorum militum diligentia
 ac industria singularis. 107. Eo-
 rundem lenitas. 233
 Caesarianorum militum, licet pau-
 corum, aduersus multos hostes in-
 gens animus 79
 Caesarianorum militum peritia mi-
 litariū. 54 428
 Caesarianorum militū perplexitas,
 atque etiam praescns animus. 65
 caesaria.

I N D E X

Caesarianorum militum seu constan-
tia seu pertinacia miranda. 133.
134. 529
Caesarianorum res fortiter gestae. 412
Caesarianorum transfugarum apud
Popeii pretiū 404. utilitas 580
Caesarianorum uirtus Pompeianis
collata. 529
Caesarianis militibus Labienus in-
sultat. 507. 508
C. Antistius Rheginus legatus Cae-
saris. 145
C. Auienus, trib. mil. ignominiose a
Caesare mittitur. 534
C. Biotius Rheginus, eques Rom. a
Caesare captus. 545
C. Calpurnius Sabinus, Caesarianus.
pag. 385
C. Caninius Uxellodunum obsides.
257. 258 Vide, Caninius.
C. Carpineius, eques Rom. 123
C. Cassius Syriacarum nauium Pom-
peiū praefectus. 368
C. Clusianus ignominiose mittitur.
pag. 535
C. Confidius Pompeianus. 346. 506
eius crudelitas. ibidem
C. Crispus Sallustius. Vide, Crispus
Sallustius.
C. Curio trib. pleb. Caesaris fautor.
269. Vide, Curio.
C. Decii quaestorii a Sallustio fuga
pag. 521
C. Fabius legatus Caesaris. 121
256. 297
C. Felginates. 410
C. Flavius eques 584
C. Fundanius, eques Rom. ad Cae-
sarem transfugit 573
C. Fusii Cottae Ro. equitis mors 174
C. Gallonius, eques Rom. 341
C. Marcellus Rhodiae classis Pom-
peianae praefectus 368
C. Marius 29. 522
C. Messius, Caesarianus 521
C. Plaetorius, quaestor 466

C. Pomponius, Pompeianus 368
C. Sallustius Crispus praet. 503. 504
proces. 564
C. Salserna 536
C. Trebonius legatus Caesaris 117.
170. 297. Mafiliam oppugnat.
329. praetor urbanus. 377. de tri-
bunali deturbatus ibid.
C. Triarius Pompeianus 368 eius
de procursu militum praeceptum
425. 426
C. Valerius Donotaurus 217
C. Valerius Flaccus 38
C. Valerius Troacillus Galliae pro-
uinciae princeps 14
C. Virgilius Petronius, Pompeianus.
516 eius deditio 563
C. Volcatius Tullus 162. 163
C. Volusenus 65. 94. 266. 403
Calaguritani pop. 310
Calamitas ex amicis inimicos facit
pag. 435
Calamitatem aut suam aut tempo-
rū queri, mediocri est animi. 377
Calcatae 576
Calenus, Caesarianus 372
Calenum potestas 44
Calidon, op. 386
Calones inermes armati hostib' intre-
pidi occurrūt. 58. eorū fuga 56. 57
Calpurnius Saluianus 481. 482
Cameli x x i i. regis Iubae a Cae-
sare capti. 545
Camulogenus Aulercus 212. eius
mors 215
intra Cancellos pugnare 507
Candavia 370. 416
Caninius Rebilus legatus Caesaris
290. 390
Canopus 450
Cantiabri pop. 297
cantium Britannias 113. 119
canusum, op. 288
Capillo promisso sunt Britanni, reli-
qua omni corporu parte rasi 116
cappadoces in copiis Pompeii 368
cappadocia

I N D E X

cappadocia regnū Ariobarzani 467
 capita hominum occisorum aduer-
 sus hostium opidum ad terrorem
 conuersa 389
 in capita singula liberorum ac serho-
 rum tributum impositum 385
 non nisi capite Caesaris relato pa-
 cem fieri posse, Labieni insolens
 dictum 376
 Capuae uis urbi incolarum miserabi-
 lis exitus 558
 captiui nūciū Caesariani ad Cōsidiū
 Pompeianum, infelix exitus 501
 Capto opido eius exire, & id uacūū
 tradere nolentes, omnes interfici-
 untur 514
 Caput (M. Pompei) adolescentis Cao-
 sari allatum 594
 Capua, op. 279
 Capua per fugiū Pompeianorū 281
 Caratani Caesaris studiosi 292. 293
 Caraleis Sardiniae caesar adit 565
 Carbona op. 483
 Carfulen^o Caesarianus praefect^o 466
 Carmonenses pop. 342
 Carmona 463
 Carnutes, eorumque res 122. 142.
 143. 147. 154. 174. 256. 257
 carpere agmen 312. 321
 Carra complura 569
 Carri & impedimenta Gallorum in
 bellis 246. 308
 Carri Heluetiorum pro uallo 18
 Carruca op. 585 Carcia op. 589
 Carulius rex 119
 Casae Romanorum incenduntur 133
 Casilinum 378
 casus belli communes 411
 casus memorabilis 332. 333
 Casti Britanniae pop. 119
 Castiuelanus Britannorū dux 114
 Castianae turmae honos a caes. 584
 castus Pompeianus 431
 castus Pompeiani timor 387
 Eius fuga 452
 castus Loginus, Pōpeian^o, imperator

appellatus 478. Et stipatores 480
 eiusdē odiū apud milites 478. 481
 485. pugna cum Marcello. a 485.
 usq. ad 490. Vulneratio & cōfana
 480. 481. 482. eiusdē mors 489
 castellani, castellorum domini 473
 castella castellis munitione iungit
 caesar 392. 393
 castellorum ingens numerus 396
 casticus Sequanus catamanteledis
 filius 3
 castra castrū inclusa 497. 498
 castra corneliana 346. 357. 358
 castra lunata. 553
 castra munire quando primum coe-
 perint Galli 194
 castra Q. Ciceronis a Galli oppugnan-
 tur 131
 castra sua ab hostibus suis caesar op-
 pugnatū iri non ueretur 518. 519
 castra sua ad ripas fluminum fere lo-
 cant Barbari 259
 castrorum caesari exiguitas in Bri-
 tannia 101
 castrorū Pōpeianorum luxuries 495
 castra Postumiana, locus 571
 catamanteledes Sequanorū princeps 3
 cata scopus 515
 catenae ferreae pro funibus 75
 catiuul^o Eburonū princeps. 121. 122
 taxo uitam finit 164
 cato, caesari hostis 374. Siciliae pr.
 192. Eius de Pōp. querella. ibid.
 Eiusdē ad cn. Pōpeium filium
 oratio 512
 catonis Lusitani oratio ad caesarem
 576. 577
 catonū Uticensis molimina aduersus
 caesarem 523. Eiusdē apud
 Uticam gratia, labor, exitus 558
 559 Vide, M. cato.
 catuacorum potestas 44
 caturriges Galli. 7
 cauarrillus Aedius capitur 219
 cauarrinus Senonum rex 140. 147
 caussam ex uinculo dicere 3
 celertim

- Celeritas Caesaris* 136. 181. 182. 201
Vide, Caesaris Celeritas.
Celeritas Caesaris imminuta ac tar-
data 548
Celeritas fumae admiranda 174
Celeritatis in bellis momentum.
 109. 125 333. 348. 418. 419
Celtae, qui & Galli 1
Celestiberia regio 311
Celtiberi pop. 297
celtillus Vercingentorigis pater.
 175. 176
Cenimagni Britanniae pop. 119
Centrones pop. 7
Centrones, Nerviorum clientes 130
Centurioni bene meriti praemium
a Caesare 399. 400
Centurionis caesariani captivi mira
constantia 538
Centurionis praeclarum facinus 207
Centuriones a legione sua caesi 483
Centuriones loricati octo ad Caesa-
rem transfugientes 579
centuriones Marci duo a Curione ad
Varum persequuntur 348
centurionis caedes 57. 406. 407. 474
Centurionum duorum caesariano-
rum fortitudo 582
Centurionum recens ad maiores ordi-
nes promotorum ingens animus in
re adversa 170. 171
Cercinna insula 504
Cercimantes Caesarem commatu
inuunt 521
Cervi in operibus militaribus 222
Ceteio Caesar ignoscit 560
Cetrata provincia 298
Cetrati Afraniani occiduntur 317
Charae radicis usus pro pane 396
Cherronne flus 449
cherusci Germaniae pop. 151
Cibaria trium mensium molita se-
cum efferunt Helvetii 4
cibi quibus Britanni abstineant 114
 115
cibus servitute oblata potius 228
ciceronis hibernorum oppugnanda-
rum consilium 120. 138
ciceronis prudentia 132. periculum
 135. 136
ciceronis cura caesari 136. 197. 198
ciceronis observantia mandatorum
Caesaris 167. 568
ciliciae ordinatio per caesarem 490
cimberius & Nasua Sueuorum im-
peratores 27
cimbri ac Teutoni Italiam vastan-
tes 24. 25. 227. Mario puls. 29
cingenterix, eiusque res 108. 109.
 120. 142. 150
cinga flu. 304
cingulum op. 282
cippi qui dicantur 228
circino velut circūdūctū flumen 37
cirta opidum capitur 514
cispinus & Aquila caesariani 344
ciuilis dissensio Romanorum 236
ciuilis dissensionis remedium 269
ciuilium dissensionum seditio 487
ciuitas omnis Heluetia in quatuor
pagos diuisa 1. 9
ciuitas Parisiorum & Senonum 148
ciuitatum Germanicarum laus 159
ciuitates caesari amicae ab eum ini-
micis uexantur 348
ciues Romani Gaditani ibid.
ciuium Romanorum bona, qui con-
tra pop. Roman. arma tulissent,
Zamas uendita 564
clades ingens caesarianorum 470
cladibus praedecessorum suorum po-
stiores duces prudentiores fiunt
 75. 76
clamor exercitus & signorum cantus
sine ulla causa auditus Antio-
chiae 435. 436
clamor in pugna non inutilis 426
clamoris terror 232. 587. 588
classis Pompeiana 366. caesaria-
 na 367
classis caesarianae incendium.
 non pag. 432
classis

I N D E X

<i>Classu Gallica aduersus Roman.</i>	71	<i>iniuria prouocatus, sustinet</i>	353
<i>Cleopatra cū fratre suo pugnās.</i>	434	<i>Colloquium fraudulentum</i>	122
<i>Cleopatra a Caesare regina Aegypti</i>		123. 131. 132	
<i>constituitur</i>	406	<i>Colloquia milistum inimicorum</i>	
<i>Clientum Gallorum fides</i>	201	313. 319	
<i>Clodi⁹ Arqri⁹ Caesarian. caes⁹.</i>	383	<i>Colloquiorū militariū usū.</i>	418. 419
<i>Clodius Caesaris & Scipionis fami-</i>		<i>colloquiis suorum cum hostibus</i>	
<i>liaris</i>	401	<i>uiam facit Caesar</i>	532. 533
<i>Clodii caedes</i>	174	<i>Colonorum delictum habens Pom-</i>	
<i>Clodianae caedis reus Milo.</i>	371	<i>peiani</i>	385
<i>Clupea insula</i>	346. 506	<i>Comana, op.</i>	468
<i>Cn. Domitius caluin⁹ 380. 386. 557</i>		<i>Comi⁹ Atrebatēsiū rex, ciuiq. res</i>	
<i>Cn. Magius praefectus fabrum Pom-</i>		95. 99. 103. 120. 148. 224. 225	
<i>peianus captus ad Caesarem ad-</i>		240. 250. 251. 252. 266. 267	
<i>ducitur</i>	268. 289	<i>Commeatibus duobus reportatus ex</i>	
<i>Cn. Pīsa Pompeianus</i>	500. 508	<i>Britannia Rom. exercitus</i>	120
<i>Cn. Pompeius proconsul</i>	145	<i>Comēt. Caesaris elegātis.</i>	236. 237
<i>Cn. Pōpeius Q. Tituriū īterpres.</i>	129	<i>Commentarios Caesaris Hirtius con-</i>	
<i>Cn. Pompeii adolescentiū molimina</i>		<i>texuit</i>	230
566		<i>Commilites</i>	350
<i>Eius caedes</i>	594	<i>Commistit ius</i>	417
<i>Cn. Pompeii aduersus Caesarem</i>		<i>Committendo proelio procurfus mi-</i>	
<i>iniquitas</i>	270. 271	<i>litum damnandum non est</i>	426
<i>Cn. Pompeii praesidium fragile</i>	593	<i>Concilia nocturna & occulta</i>	140
<i>Cn. Pompeii res praeclare gestae</i>		172. 173	
512	513	<i>Concilium Gallorum</i>	21. 149
<i>Cn. Pōpeii uirtus 177. Vide, Pōpe.</i>		<i>Concilium armatū apud Gallos</i>	142
<i>Cocofates Aquitani Rom. dediti.</i>	80	<i>Conclamandi mos in castris</i>	426
<i>Coelius Vinicianus Caesarianus</i>	497	<i>Conclamare uasa</i>	314
<i>Coelii praetoris iniquitas</i>	377	<i>Concordiae bonum</i>	125. 126
<i>Coelius a rep. remotus</i>	378	<i>Conditio iniqua Caesari proponitur</i>	
<i>eius</i>		<i>de Pompeio</i>	279. 280
<i>molimina frustra cadunt. ibidem</i>		<i>Condicionē ab armato hoste Romani</i>	
<i>ab equitibus Caesaris interfectus</i>		<i>non accipiunt</i>	132
<i>ibidem</i>		<i>Condicionēs paci aequae, quando ma-</i>	
<i>Coeliae leges</i>	377	<i>xime fieri possint</i>	369. 370
<i>Coenomani pop.</i>	224	<i>Condrusi Germani</i>	44. 164
<i>Cohortes colonicae</i>	242	<i>Condrusiones Treuironum cliētes</i>	85
<i>Cohorti uni Pompeianae decem Ca-</i>		<i>Cōduktoribus aedium, annua merces</i>	
<i>sariani certare non detestāt.</i>	529	<i>habitationis donata</i>	377
<i>Colloquium cum Arionisto Caesar</i>		<i>Conetodunus & Ceruatius duces Gal-</i>	
<i>nequidquam petiit</i>	25. 26	<i>lorum</i>	174
<i>detre-</i>		<i>Confidentia Caesaris</i>	499
<i>bat</i>	35. 36	<i>Confluens Mosae & Rheni</i>	90
<i>Colloquium cum Caesare petunt A-</i>		<i>Congressu & clamore hostes maximo</i>	
<i>franiani</i>	325	<i>terrentur</i>	389
<i>Colloquium Caesar cum Pompeio</i>			
<i>petiit</i>	279		
<i>Colloquiū fidem Caesar uiolare uol</i>			

Coniugia

coniugia Gallorum 157
 cōiuratio aduersus caesare 101. ad-
 uersus Q. casii Lōginū 480. 481
 cōiurationis conscii multantur 481
 cōiurationis rei pecunia se redi-
 munt 482
 cōiurationis trepidatio 480. 481
 conscientiae morsus 403
 confectio bellantium 588
 confidii Longi Pompeiani crudelitas
 501 eius acta 521. 527. 557.
 558 eius mors 563
 cōsilia hostiū audiēda nō ēē 124. 125
 cōsiliū in ipso negotio non capien-
 dum 127
 cōsiliū suarum rerum incenden-
 darum pro communi salute 183
 cōsiliū suū caesar occultabat 507
 constantiae bonum 29
 consulendi occasio brevis 125
 cōsultatio caesarianorū anceps. ibid.
 cōsulū & Pompeii ad caesarem
 mandata 379
 continentia Germanorum 158
 cōuentus Thapsitanorum & Hadru-
 metanorum separatim ab ipsi-
 bus Thapsitanis, & Hadrumetanis
 caesari multatus 564
 cōuictolitanes Aedui 195. 198. 202
 copiarum caesarii paucitas 364
 eleuatio 422. 423
 coram magis inter duces de conditio-
 nibus cōuenire posse, quam per in-
 ternuncios 288. 289
 corbeus Bellouacorum dux 240. 241
 Eius mors. 250
 corduba caesarii amica 342 Hi-
 spaniae caput 567. 568
 cordubam caesar capere contendit
 568. 570. 589
 cordubensis cōuentus Varronem ex-
 cludit 342
 cordubensium onus a casio Longino
 479. defectio 584. 585
 corfinium caesar oppugnat 273.
 287. 353

corii insectae turres 388
 corneliana castra 346. 356. 357
 cornelius Balbus uulneratur 376
 cornificius caesarianus. 473
 cornu bouis pro poculo 162
 cornu unum in fronte bouis figura cer-
 ui 161
 coronam auream Pharnaces caesari
 miserat 493
 corporis uires aīum nō sequētes 475
 cortice ex arborib⁹ potius se uicturos
 caesariani minantur, quam Pom-
 peium e manibus dimissuros 397
 cornu uentus 110
 cosam in agro Turino Milo oppu-
 gnat 378
 corbo Hadrumeti 541. 542
 cotiae Aurunculeii prudentia ac uir-
 tus 127
 cotuatus & Conetodunus Gallorum
 duces 174
 cotus Aedui 195. 219
 cotus Thracum rex D. equites Pom-
 peio suppeditat 365. 387
 craftini primipili caesariani fortitu-
 do 425 mors 430.
 cratium usus in bellis 395. 397
 credimus tibenter ea quae uolumus
 75. 349
 creditas pecuniae soluendae difficul-
 tas 363
 creditarum pecuniarum sine usuris
 soluendarum lex 377
 credulitas temeraria curionem per-
 dit 357
 cremandorum cadauerum mos apud
 Gallos 357. 358
 cremona 288
 crispus Sallustius Zamenis precon-
 sul 565 eiusdem ad cer-
 cinnam insulam gesta 522
 crines mulieribus abscissi, & ex illis
 tormenta facta 368
 citrognati Aruerni crudeli oratio
 in obsidione Alexiae 225
 cruciabiliter interfici a Scipione
 caesa-

caesariani milites captivi	528.529	Defendere bellum, propulsare	34
crudelitas cū avaritia certans.	432	Deiotarus, eiusq. res	365.467.468
crudelitas veterum Gallorum	155.	471.472.491.492.497.498	
156	227	Deliberationis praetextus.	6
cuniculorum agendorum periculisimi		Delpbos calen ^o caesarian ^o recipit	400
Galli	77.158.159	Delta in Aegypto	462
clupiditatu pecuniae malum	159	Deuoti, qui Soldurii, & eorum mira	
curio caesarian ^o eiusq. res	280.293	fides	77
346.usq ad 361. Eius mori ibid.		Diablintres Galli	69
curianorum militum trepidatio	349	Dianae Ephesiae sanum spoliari iu-	
360.361	362	bet Scipio 385.386 interuentu	
curiani Galli ac Germani	148	caesaris impeditur	435
curioni equites a Scipione deficientes		Dictator Iulius caesar	344.363
pag.	534	dictatura se abdicat	364
curiosolitae po.R. dediti 62.67.224		Didius Gadium praefectus	592
		eius mors	594
D		Dies ad V.Kalendas	5
AMASIPPI liberis caesar		Dici prolatio in exactione pecuniae,	
D ignoscit	560	donatio dicta	385
Damasippi mors	564	Dici uni ^o anteuerso in itinere faciē-	
Dammum priuatum salutis publicae		do.quātum ad summā faciat	415
caussa non formidandum	182	Dii Gallorum	155.156 Ger-
Damnus pecuniariū etiam periculo-		manorum	158
rum sollicitudo addita	479	Dii imortales omnibus casibus belle	
Dardani in copiis Pompeii	365	interfunt	406
Debere qui se fateatur, quo ore possit		Dii, quos pro sceleribus ulciscuntur,	
integras tenere possessiones	377	impune diu grassari permittit	10
Debitorum causam M.coelius Ru-		Diligentia Caesari inusitata	179
fus tuetur	376.377	Diligentia consuetudine minuitur	
Debitorum existimationi ut consu-		pag.	244.368
luerit caesar	363	Diligētia cum seueritate in imperio	
Decimae legionis commendatiq	31	milit.vi necessaria	176.177
32.54	55	Dioscorides & Serapion legati Pro-	
Decimae legionis aquiliferi uir ^o 98		lemaci regu ad Achillam	438
D.Brutus adolescens 70. classis ad		Diripiēdi militib ^o cōcessi Gōphi	417
Masiliam praefectus	297.309	Dix.pater Gallorum	157
D.Laelius Asiaticarū nauū Pōpei		Disciplina memoria constans, non	
praefectus 366.390.431 Orico		litteris	155.156
praefect 390. Brūdisiū fugit	431	Disciplina militari nimia largitio-	
Decumae uedigales in obtinui mu-		ne soluitur	479
tatae	565	Dispositorum equorum celeritas	432
Dedititii Caesari suffugientes Hel-		Dissensionis malum	125.126.195
uerii, retracti, & hostium loco ha-		Dissimulatio Caesari	403
biti	19.20	Disiunctio Heluetiorum legatus ad cae-	
Dedititiorum cura Caesari	61.503	sarem	9
Defectionis suadēdae uersus	138	Disiunctio Aduorum princeps, &	
Defidorum astutia	404	insque	

insq. res. 3. 11. 14 15. 21. 31. 44. 153
 Diuturnum pericula 506
 Diuturnitas diligentia minuit 244
 368. 543
 Diuturnitas provincialem facit 481
 Dolos & insidias hostium utare mi-
 lites suos docet caesar. 548
 Domesticonum perfugarum malum
 pag. 403. 404
 Domicilia Gallorum in aestu 164
 Domitius Ahenobarbus Pompeia-
 nus 282. Eius de fuga ex confinio,
 consultatio 285. a Masiliensibus
 receptus, excluso caesare 296
 308. inde fuga 345
 Domitius produtionis arguitur
 pag. 352. 353
 Domitii urbana gratia & dignitas
 pag. 420
 Domitius calvinus 386. Eius cum
 Pharnace res 467. 468. 469
 Masiliensibus praescitur 296
 Domini in oculo pugnans servus,
 acrior est 309. 310
 Domum reditionis spem sibi tollunt
 Helvetiis finibus suis egressuri 4
 Donatus Gallo graecus c c c. e-
 quites Pompeio suppediat 368
 Doru ratio apud Gallos 157
 Drapes Senonum princeps 256.
 257. 258. 259. captus. 260. in-
 dia mortuus 264
 Druidum descriptio, 153. usque
 ad 159
 Ducere bellum 357
 Dulcis aquae venas habent omnia li-
 tera 447
 Dumnaeus Andium dux 254. eius
 fuga 257
 Dumnorix Aedum Divitiaci fra-
 ter, eiusq. res. 3. 6. 13. 14. Eius
 caedes 110
 Duo viri aciem inclinatam resti-
 tuerunt 182
 Duo de triginta longae naues cae-
 sarum 107

Duratius Pilius 274
 Duum viri municipiorum pag. 387.
 288. 292.
 Dux fugiens, dolo ab hoste reuo-
 catus 355
 Dux quamquam in re desperatissi-
 ma animo non deficiens, militi-
 bus gratus 193. 194
 Dux sibi privatum consulens a mi-
 litis circumfessitur 284. 285
 Ducu apud milites suos grave o-
 dium 480
 Ducu in bello usus 256. 357
 Ducu praesentia animus militibus
 restituatur 37. 58
 Duces caesariani & Pompeiani ad
 Oricum colloquuntur 374
 Ducum dissensio 154. 155. 156
 Duracorum, op. 173
 Dynastae provinciae 492
 ad Dyrrhachium castra vicina po-
 nunt caesar, & Pompeius 370
 Dyrrhachio intercluditur Pompe-
 ius 391. 392. 393
 Dyrrhachii & Aethiae gesta 408
 & dein.
 Dyrrhachina duo proelia caesarem
 non nihil debilitarunt. 423. 424
 Dyrrhachinae pugnae infelicitate
 caesar a Pompeianis ubique tra-
 ducitur 417. 418

E

Ebyrones pop. 44. Treuiri-
 rum clientes 85. ubi siti 128
 Eorum desertio. 122. humi-
 les & ignobiles ibid. praedas om-
 nes a caesare expouuntur. 167.
 vastantur 171. 172
 Eburonices adversus Romanos con-
 spirant 173
 Edilium Pompeii Amphipoli su-
 um 433
 Ediscendi studium apud Druides
 pag. 355
 Egearius Thebais Pompeii su-
 tor 357

Ege-

Egregiū militū ueteranū faciunt ad-
uersus elephantum ferocientē 555
Egredere nauem 330. 383
Elauer flumen 296
Elephantū condecescētū 316
Elephantū Scipionis 499. 515. usq.
ad 520 deinde 538
Elephantū communī periculo in a. sōm
educuntur 316 eorum terroris
minuendū ratio 547. 548
Elephantū LX. aduersus Caesarianos
productū 531 Eorum fuga 555
Elephāti LXIIII. a Caes. capti. 557
Elephanto ferocientī ueteranus miles
se fortiter obicit 555
Emolumento, id est, impendio, seu de-
trimento 25
Ennius citatus 381. 388
Epasnaētus Aruernus Lucetium
Caesari tradit 264
Ephesiā pecuniā auferte Scipio
conatur 385. 386
ei salutem Caesar adfert 435
Ephippiorum usus apud Suenos inde-
corus 83
Epibatae armantur 511
Epidaurum Octauiana oppugnatione
liberat Valinius 475. 476
Epirus tota Caesari deditur 371
Episto. ac allegandae ratio 136
Eporedorix Aduus 199. 200. 201.
216 capitur 219
Equestres copiae, pedestres apparen-
tes 506. 507
Equestre proelium 10. 11. 540
Equestriū proelii consuetudo 375
Equestribus proelii multitudo consi-
sa nocet 249
Equestriū pugnae mira exercitatio a-
pud Germanos 37. 38
Equitatus ornamentum loci planities,
& solū ac diē serenitas 586
Equitatus studiosus Vercingetorix.
pag. 176
Equites quaeui habere, stipēdiumq.
eorum auertere 403

Equitibus quingentis Heluet. Equat-
tor milia equitum Rom. propet-
lant 11
Equitum contentio, ut legionariū mi-
litibus ne cedant uirtute 58
Equites Caesariani a Germanis equi-
tibus fugantur 38. 39
Equites mille Caesariani septē mil-
lia Pompeianorum equitum susti-
nere non dubitant 428
Equires Galli 155
Equitum Gallorum temerarium ius-
surandum 318. 319
Equites Galli & Hispani in cohorte
praetoria Iuba regis 359
Equitum Gallorum numerus sub Ver-
cingetorige 215. 216
Equites Germani saepe in proeliū ex
equis desiliunt, ac pedibus proli-
antur 83
Equites nati Romani quadringenti
Caesariani caesi 410
Equites Romani omnes ex castris
Pompei ad Caesarem transire uo-
lentes, serui indicio proditi 584
Equitum Ro generositas 254. 255
Equi alga pasti 314
Equi Germani equitibus a Caesare
attributi 217
Equorum mira docilitas 83
Equorum studiosi Galli ibidem
Equos omnes suorum Caesar remo-
uet, ut spem fugae adimat 17
Equos suos assuescit Caesar non re-
formidare elephantos 548
Eratosthenes 160
Ergastula qdā Milo soluit 378. 379
Ericus, bellicum instrumentum 408
Essedorum usus in proelio apud Tri-
tannes 97. 102
Etesiae uenti 437
Euocati Pompeiani 424
Euphranor Rhodius uir fortis 452
eius mors 468
Exactiones grauiſſimae Scipionis Po-
peiani 384

Exactiones graues Casti 478. 479.
 Exactor improbus ministrus etiam
 sui odiosus 479
 Exactorum publicorum nequitia 385
 Excoicatio veterum Gallorum 154
 Excursus militum in commissione
 pugnae, inutilis non est 425. 426
 Exempla mala, Caesar omnino ules-
 ser pergit 68. 69
 Exercitus aduersus se comparatos
 Caesar dimitti cupit 326
 Exercitus amore, prouinciae offensio
 nem quae efflor improbus compensa-
 re nititur 478. 479
 Exercitus contra Caesarem ad Ale-
 xiam 224. 225
 Exercitus incommoda regenda non-
 numquam 351
 Exercitus Caesariani ardor in rei
 aduersae pudore 413
 Exercitus Caesariani immunitio
 422. 423
 Exercitus Caesariani maior pars
 Tyrone 585
 Exercitus Caesariani situs 346
 Exercitus hostiles a mane usque ad
 horam decimam in respectu alter
 alterius immoti perstantes 139
 Exercitus non minorem quam Impe-
 rator ipse laudem consecutus 29
 Exercitus omnibus impedimentis nu-
 di ex Salsua reportatus 530
 Exercitus Petrey & Afrani dimis-
 sus 328
 Exercitus Pompeiani a Caes. metus
 pag. 371
 Exercitus Ro. ab Heluetiis pulsus,
 & subingum missus 7
 Exercitus timore percussi fuga 355
 Exercitus totius salus, parua in re a
 liquando consistit 372. 373
 Exercitus Caesar lustrat 208. 209
 Existimatio falsa quae perniciosa 79
 Explorator falsa rennunciens 106. 17
 Exsequi uiriliter non se posse re-
 tinere Caesar ait 493

F
 ABII Peligni facinus audax
 355
 Caedes, ibidem
 Fabius Max. Rusthenos &
 Aruernos superauit 35
 Facere p sano, hoc est, qd sani eet 111
 Facinus memorabile 4. 355. 555
 horrendum 578
 Facinore admissio se obligantes 209
 Factiones Gallorum 21. 158
 Factum est metum esse magnum 589
 Fagus & abiete Britania non hnt 114
 Falcatae quadrigae Pharnaci 499
 Falcium in nauibus bellicis usum 72
 Falsum numerum militum aut equitum
 referentes Imperatori delati 403
 Fama in nouitate antecedit 357
 Famae celeritas 139 mira apud
 Gall. 174
 Fames ac paenuria Afranianorum 114
 Fames Caesarianorum militum &
 tolerantis 155
 Familia Orgetotigi, decem milia
 hominum 3
 ex Familia una duo simul in senatu
 Aeduo esse non, poterant 196
 Fana pecuniae spoliata 276
 Fanum op. 370
 Fascium praelationis inuidia 436
 Faunius Scipionem castigans 401
 Fautores Caesaru lxxiiij. a Pompeio
 securi percussi 580
 Faustus Sulla 276
 Faustus & Afranius niui a Sirio ca-
 piuntur 564. eorum mors ibid.
 Feminae notitiam intra an. 20. Ger-
 mani non habebant 158
 Feminae a uiris pdi hostib' metue-
 tes, uiros hostib' ipse producit 198
 Feminarum pavor i oppugnatione 206
 Ferrariae Biturigum 158
 Ferrariae officinae a Pompeianis in-
 stituae 511
 Ferrum in maritimis Britanniae lo-
 cu nascitur 114
 Festinantis nimiae malum 356
 Felis

I N D E X

Festinatio Caesaris	313. 316	Fortunae momentum ac vi in re mi-	307. 381. 487. 540
Fidei commissus exercitus	360	litars	163. 369. 370
Fides Caesaris	379	Fortunae motum sequens Varro	340
Fides Caesarianorum militum con-		Fortunae mutabilitas	460. 467
stantissima	529	Fortunae mutatio	310
Fides clientum Gallorum	201	Fortunae vi	167. 171. 409
Fides tota Italia angustior	363	Fraternae pietatis exempla, 14. 88. 4	
Fidei hostili nō temere credēdū	312	Zelus & armatio	12. 43. 14
Fiducia Caesaris miranda	540	Frenati equi & infrenati in bellis	510
Fiduciaris opera legati	340	Frigoris tolerantissimi Suevi	83
Fiduciarium regnum	459	Frigoribus exposita est Gallia	11
Filia Ptolemaei regis minor ad A-		Fruementum dedititū suis dandum	
chillam se confert	441	cara Caesar	19. 20
Filius in feminino genere, maiori ex-		Fruementum duplex bene meriti Cas-	
dicibus filius	466	sar largitur	400
Finitimos lōge sūmouet Germani	159	Fruementum militibus certis diebus	
Flumen uelut cuneo circumductum		admetiebatur Caesar	31. 12
circum opidum	27	Fruentum suum Heluetij cōburunt. 4	
Fluminis altitrandi ratio	569	Fruenti angustia premittitur Caesar	392. 393
Flumen auertere Caesar molitur	312	Fruentis cōdēdi modū apud Afros	543
Flumine in traiciendo cura Caesaris		Fruenti modis M. CCC. Caesaris	
de militibus suis	313	offeruntur	523
Flumina Ro. milites nō morātur	211	Fruenta & aedificia propria cor-	
Flustates Romanis dediti	80	rumpentes Galli	116
Foederis militaris sanciedī ritus apud		Fruenta intra munitiones sara	407
Gallos	174	Fuga Ambiorigi mira	173
Folii arborum pasti equi	402	Fuga pernox	18
Fontem cuniculo intercipit Caesar.		Fugae hostes celandae ratio	352
262. 263		Fugae simulatae fraus	358. 359
Forma & aetate commendabiles, pe-		Fugae spem suū adimit Caesar	17
riūlitari	472	Fugitans multorum se fidei commis-	
Fortissimi Gallorū cur sint Belgae	1	set. in piculo maximo uersatur	264
Fortiter mortui uideri cupiunt Pom-		Fugitū etiam legatos de pace mis-	
peiani duces uelli Iuba & Petreius		rebant de saltu Pyrenaeo	376
se conficiētes	563	Fulvius Postumius adiutor Lēculi	405
Fortitudo animi, maximum homini		Fuera Gallorum magnifica	157
praesidium	382	Fusius Calenus Caesarianus	363.
Fortitudo memorabilis Caesarianorū		eius industria	400
militum ueteranorum	546. 547	Fusius Costa occiditur	174
Fortitudinis exēplū memorabile	555		
Fortuna aduersa, industria subleuan-			
da	412		
Fortuna Caesaris fūet	381. 382. 474		
Fortuna plurimū in bellis potest ibid.			
Fortunae inclinatio	490. 491		
in bello mutatio ac uersitudo	66.		

G

ARALI pop. 216. 224

Gabinus in Illyricum uenit.

473. 474

Gabinus Caesariani felicitas 473.

in silis

infelicitas & mors 474
 Gabiniani milites 365. 434. 439
 Godiani Caesaris fautores 341 343
 Galba Suesionum rex 44
 Galbae regni Suesionum filii Caesari
 deduntur 50
 Galarum tegmenta ex uiminibus 404
 Galeari 508
 Galliae diuisio 1. 152
 Gallia libenter bellum suscepit sine
 praesenti periculo 267
 Gallia om̃s ad Septentrionē est 11. 94
 Gallia omnis pacata 62
 repente tumultuatur 66. 67
 Gallia p̃uin. 298. Caesari decreta. 26
 Gallia tamquam praedae Germanis
 & Romanis exposita 33 subacta
 264 libera esse iussa 35
 Gallia transalpina 177
 Galliae cœlium, cui ne orbis quidem
 terrarum possit obistere 193
 Galliae consensus aduersus Caes. 123
 Galliae consensus in libertate uindi-
 canda 129. 130
 Galliae conuentus Caesar agi & con-
 cilium indicit 146
 Galliae equitatus ad Caesarē in Bri-
 tanniam praefectorum cōuenit 108
 Galliae & Germaniae morum discrim-
 ina 23. 152
 Galliae & Hispaniae regiones salu-
 berrimae 164
 Galliae fertilitas ac opulentia prae
 Germania 23. 23
 Galliae imperium sibi vindicare uol-
 unt Heluetii 2 Arioui. &
 Caesar 23. 26. 33. 34. 35
 Galliae motus repentini 130. 140
 Galliae p̃sidia distribuit Caesar 265
 Galliae praecipue Caesari gratulatur 20
 Galliae principes secum in Britannia
 Caesar ducit 90. 91
 Galliae provinciae seruitus 227
 Galliae res gestas Hirtius absoluit 236
 Gallus Gallos prodens 74. 75. 135
 Gallus eques, senatorii filius interfi-

cius 476
 Galli Belgae 1. 42. 43. 44
 Galli bellicosi 75. 141. 152. 174
 Galli, Celtae lingua Gallica dicti 1
 Galli concilium sibi indicere permitti
 a Caesare petunt 28
 Galli disciplinae ergo in Britanniam
 proficiscebantur 52
 Galli equites Caesariani electi 454
 Gallorum equitum mos 169. insu-
 randum temerarium 218. uirtus
 ac fortitudo mirabilis 306. 309
 Galli equitibus suis equos adimidi
 Caesar 31
 Gallorum veterum mores ac instituta
 152 usque ad 159
 Galli a Ditopatre progeniti 157.
 Graecis litteris utebantur 153. hu-
 manū uictimus diu litabant 158
 Cimbrico bello humanū corporibus
 utebātur 227. in bellis sedere so-
 liti 248 iuuentus maxime delicta ē
 83. etiā senes militat 245. multos
 carros in bellis habet 306. p̃caro ac
 mirifico suis corpore 60. religionib⁹
 dediti, corūq. diu, ac uota 156. 157
 arma in cōcilium ueniebat 142.
 noui rebus plerumq. student 83
 Galli in copiam Caesaris 398 Iubae
 regis 359 Pompeii 368
 Galli p̃ditores ī exercitu Caes. 52. 149
 Galli scorpione isti 191
 Galli urbes suas ipsi incendunt 189
 Gallorum aduersus Romanos cōuatio
 67. 142. odiū & insidias 125. 126
 127. 174. rebellio 42. 64. 146. 176
 Gallorum ante Caesaris aduentum
 annua bella 155
 Gallorum coniugia 157. consilia subita
 & repentina 67. 85 consuetu-
 do erga liberos suos natu minores
 157. domicilia in aestu 164. mos
 in rumoribus nouis excipiendis 83
 Gallorum cū Caesarianis plūm 65. 229
 Gallorum disciplina ex Britannia al-
 lata 154

Gallorum duces ad Alexiam	225	diripitur atque incenditur	288
Gallorum & Belgarum eadem est op- pugnatio	45	Genabensis perfidia, eiusque ultio. pag.	185. 192
Gallorum fortitudo 160. industria ac solertia 183. infirmitas 19. leuitas ac mobilitas 43. 69. 85. libertas 174. molities in aduersis 75. temeritas innata	202	Genera a socero proscriptis	142
Galloru fucinus memorabile in mor- tu pro patria contemptu	190. 198	Generatim in bello constituendarum nationum actus	38
Gall. fuga ac clades 66. 230. 233. 234		Genus Allobrogum op.	5
Gallorum Germanorumq. Labien- norum caedes	525. 526.	Genusum flu.	414
Gallorum immensae copiae	134	Gergobia op.	176. 204
Galloru ingenia caecida & apta	548	Gorgobina Boiorum op.	179
Gallorum inter se discriminis & fa- ctiores duae	17. 152	Gergonia Aruernorum op.	197. 198
Gallorum mira consuetudo in concilij armati indictionis	142	Eius oppugnatio	205. 207
Gallorum nobilitum genera duo, Drui- des, & Equites	153. 154	Germaniae & Gall. moru discriminē 152. 153. 154. 155. 156. & dein.	
Galloru pcpui Belgae, & Aedui	271	Germani ab Ambiorigi persecutione in Romanos conuersi	171. 172
Gallorum principes ad Caesaris pedes se abiciunt	27	Germani ab Heluetis saepe uicti	29. 30
Gallorum tutelam aduersus Arioui- sum Caesar suscipit	24. 30. 33	Germani agros in Gallia sibi dari a Caesare petunt	86
Gallia ignota Britannia	94	Germani auxiliares	149. 227. 241.
Gallicarum nauium forma	70. 72	242. barbari ac furi 143. 6. bella nō deprecantur 86. importati iumentū 21 nō utuntur 23. quatuordecim an- nis tota nō subequentes 26 fortiam contra Roma. fortis experiri uolunt 141. Sueui se impares faciunt 86	
Gallica classis aduersus Romanos	70	Germani quando primū & quoratio- ne in Gallia transierint	21. 24. 25 33. 39. 90. 95. 2. 153. idē pulsā 39. 40
Gallicae plebs uilitas	153	Germani Caesariani Pompeianos cadunt	309
Gallicum uultus cum Germanico non conferendus	32. 43	Germani equites D. C. in cohorte praetoria Caesaris	180
Gallico agro Germanicum ager non comparandus	23	Germanoru equitū uirtus	463. 464
Gallorum murorum forma	139	Germani pedes firmatae uolocitatis inter equites pugnantes	37. 38. 259
Gallinam Britannii non gustant	114	Germani lenis armaturae	325
Ganymedes eunuchus, nutritius Arsi- noes	445	Germani transrhrenani continenter cum Belgu pugnantes	8
cuius odium	459	Belgi aduersus Romanos	43
impotens regnum	ibid.	eos Caesar uicistiur	151
Garici Romanis dediti	30	Germani & Galli Labieniani cum Caesarianis fide data acceptaque colloquentes	517. 518
Garoceli Galli	7	eorum Labienianorum clades	529
Garumna flu.	1	Germanoru ad Caesarem legatio	86
Garumni Aquitani Rom. dediti	20		
Gabonna mons	170. 211		
Gamella legio	364. 365		
Genabum, Carnutum op.	174. 239.		

retenta 89. 90. aduersus Romanos	437. 418.
dolor & odiū 125. arrogantia 86.	Gordunni, Neruiorum clientes 130.
cullus corpori 158. cum Romanis	Græce ad Cicer scribit Caesar 136.
conflict 39. 40. clades at fuga 40. 90.	Græce indocti Neruii ibidem.
Germanorum matresfam. proeliande	Græci cōtra Rom. imperium pugna-
tempus suū præscribunt 38.	re nolentes 378.
Germanorum magnitudo corporū ac	Græci litteris Galli olim usi 155.
terror 28. mos in bellū parandū	Grando saxorum in exercitum (Ca-
159. 160. nuditas 138. 139. p̄sida	sari cadens 530.
& simulatio 59. præcitas 25. 36.	Graui armaturas miles legionarius
supplicatio in proeliū suscipiendū 38.	pag. 547.
trepidatio 90. uagatio seu peregrin-	Grudii Neruiorum clientes 130.
atio. & error 159. uicius 158.	Grumus natura excellens 572.
uirtus 218. 219.	Gubernatores (Caesariani minus pe-
Germanorū q̄s uita ī uenationib' &	ritis 309.
studio rei militaris consistit. 158.	Guturnatus, seu Gutruatus, aut Cota-
Germanorum Usipetū aduersus Mo-	rus, Carnulū factionis princeps,
napis dolus 84.	occiditur 160. 161.
Germanos Galli quondam uirtute su-	
perabant 160.	H
Germanus in Gallia inueterascere in-	ABITATIONVM mercedē.
dignantur Galli 42.	H annuæ conductoribus do-
Germanos non esse formidādos mili-	natas 372.
tibus suis Caesar ostendit 29. 30.	Hadrumetum op. 346. a Caesare ob-
Germanos Caesar debellat, & Germa-	fidetur & capitur 500. 518.
nico bello sinē imponit. 86. 87. 91.	Hadrumetanorū multa a Caisa. 501.
Cetera, quæ ad Germanorū de-	Haliacmon flu. 387.
scriptionē, mores & institutū perti-	Harpagones 309. 576.
net, uide pag. 158. 159. 160. & deī.	Harudes, pop. 21. 27. 39.
Getuli & Numidae, Marti beneficia	Helenterī pop. 224.
rit 520. 522. ad Caesarem defi-	Hellu opid. 390.
ciunt. 523. 536.	Heluetia omniū ciuitas in quatuor-
Getulorum Confidii comitum auari-	pagos diuisa 59.
tia ac crudelitas 562. 563.	Heluetii ceterū Gallū præstantiores.
Getulorum duo opida capiuntur 514.	1. Germanū superiores. 30. Roma-
Getulorum equites sine frenis 540.	num consulem occidunt exercitū
Gladiatores Caesarū libertati confir-	sub ingū mittunt 7. 9. Caesarianos
mat Lentulus 181.	cadunt. 11. a Caesare caduntur.
Gladiatoria familia Milonis 178.	9. 17. 18. 29. obsides accipere non
Glan inscripta uico epistolæ missa.	dare soliti. 10. opida sua cōmigra-
574. 577.	turi meendū. 4. ea resistere iubē-
Glandes fusæ 511.	tur 19. 20. profectiōem in Gallia
Goriac cupiditas 149. 150.	adornant 3. quare patriā relinque-
Glasto se inficiunt Britanni 115.	rent 21. etū iter 4. 5. 6. Rhodani
Gobanicio parrus Veregetorigi 176.	transit a Caesare prohibentur 8.
Gomphi a Caesare non toto die expu-	Græci litteris usi 20. Eorum con-
	uatio 2. firmit ac perniciencia in
	bello

bello 17. 18. fuga 19. instantia 9.
 10. legatio supplex ad Caesarē 19.
 mos in iudicio 3. perfidia aduersus
 Romanos 9. uirtus 10. Cetera
 uide pag. 1. 2. 3. 4. & deinde.
 Helati pop. 178. 216. 217
 Herculeæ Semica 216
 Hercinia sylua 160. sineque feræ
 161. 162
 Herculi sanum Gadibus 341
 Herculi sano ablata restituit Cas-
 sar 344
 Herminius mons 478
 Hiadertinorum in pop. R. officia 473
 Hibernia insula 115
 Hibernorum Caesarū expugnandorū
 consilium apud Gallorū 123
 Hiemale sub pellibus 372
 Hiemi importunitas 20. 104
 Hiemes in Gallia naturae 94
 Hiempsal rex 536
 Hippo regius 564
 Hipposotiae 365. 370
 Hispalis opidum 141. 143. Eius oli-
 ueta 535. eiusdē turbatio ac mo-
 lestia 591. a Lusitanis oppugna-
 tum ibid.
 Hispalensibus ingratiitudinem expo-
 brat Caesar 593. 596
 Hispani equites 122
 Hispani in capis Caesarū 521
 Hispanorum auxilia Gallis aduersus
 Romanos 78
 Hispanorū pugnandi ratio 301. 302
 Hispanorum seditio inter se 457
 Hispaniae caput Corduba 567
 Hispanias cura Caesaris 343
 Hispaniae principes ad Caesarē trans-
 eunt 318. 319
 ex Hispania apportabatur necessaria
 ad armandas naues Caesarū 106
 Hispanicae res tam Pompeianorum,
 q̄ Caesarianorum 397. 398. 353
 353. 398. & deinde 366. 367
 Hispaniae duces a Caesarianis paca-
 440

Hispaniae ulteriores secunditas &
 situs 571
 Hispaniae ulteriores portus in Pom-
 peius adolescens 566
 Hispaniarum deditio 353
 Hissam M. Octavius & Caesarē aban-
 donat 368
 Homines a Gallis promissimis inuolati
 153. 158
 Homines delicati aut duri, ut fiant.
 2. 12. 13
 Homines libenter id quod uolunt cre-
 dunt 78
 Homines perdit & latrones ab agri-
 cultura & quotidiano labore ab
 bellum inclinantes 73. 74
 Honoribus bene meritos. Caesar. pro-
 mouet 399. 400
 Hordeum pro frumento accipere Cas-
 sariani non recusabant 398
 Hordeo corrupto & panico uetere se
 alentes Massilienses 345
 Hordeo frumentum auctum 423
 Horribilis castrorū species 197. 198
 Horrorem ad spectus gladio sibi canci-
 liant Britanni in bellis 113
 Hortationi ubi locus non sit. 449
 Hospitalis Germanorum 169
 Hospitium sacrosanctum 376.
 eius uolati nefas 372
 Hosti consilia qualiter accipienda.
 124. 125
 Hosti in acie tollēdi ratio 142. 144
 Hosti in iniquum locum pertrahendi
 stratagemata 150
 Hostem communem Germanum Se-
 quani. Aduersum odio, in Galliam
 inducunt 352. 353
 Hostium beneficio Domitius pericu-
 lum euadit 367. 368
 Hostium contemptio 337
 Hostiū res prius diligēter explorandae
 q̄ proelium committas 353. 359
 Humanū corporis uestes Gallis 227
 Humanitas promouenda 3
 Hybridæ a Labieno conscriptae 110
 Hyemum

I

ACTVRI rei familiaris
etiam criminum pericula
addita 479

Ibernia insula 115

Iberius flu. 312

Iccius & Antebrogus Rhemorum
legati 43

Iccius angustiae 46

Ignis iaci solitus 572

Ignis supplicium 4. 176. 177

cum **igne** pugnantes **Caesariani** 133

Ignis uisus combustus **Paradenses** expu-
gnati 552

Ignibus nocturnis produntur aliquan-
do milites 397. 398

Ignominiosa missio quorundam **Caesarianorum** 529. 534. 535

Ilerda op. 298. 312

Illurgauonenses pop. 310

in **Illyrico** gesta 62. 66. 67. 106.
473. 474

Imanuentius Trinobantium rex 118

Imitatores solertissimi **Galli** 128

item **Alexandrini** 445

Impedimentorum agmen in expedi-
tionibus mediocre 242. 243

Impedimentorum respectus in re du-
bia 127. 128

Impedimenti amissu bellum geri nō
posse 122. 123

Imperator a militibus appellabatur
nonnumquam 353

Imperator salutatur **Curio** 348

Imperatoris aliae sunt partes atque
legati 398

Imperatoris consilium milites explo-
rare non debere 29. 30. 208

Imperatoris conspectus, oratio ac prae-
sentia militibus animos addit, &
conuertit 31. 57

Imperatoris in conservandis militibus
studium 318 in commissione pu-
gnae officium 307. 308. 309

Imperatorem se appellat **Scipio** 584
eo nomine indignus censetur a cen-

surione **Caesariano** capto 323

Impatores numera ac dona ab amicis
accipiebant re bene gesta 493. 494

Imperatores rerum gestarum felicitate
benevolentiam exercitui sibi pa-
rant 350. 354

Imperatores, quibus exercitus non pa-
rent, ipsi saepe in culpa esse 30

Imperatorum auctoritas, qua re ma-
xime crescat, aut contra 103. 194

Impet & avaritiam penetrandi i pugnae
commissione non est inutilis 426

Improborum timor 352

Imprudenter excusationem **Caesar**
admitte 99 eam prudenti
regi non convenire 492

in **Impuberes** etiā saevit **Bibul** 385

Incendia aedificiorum, incursionis ho-
stium vulgare signum 238

Incognitis rebus magis tremur 331

Incommodis accipiendis **Vercingen-**
torigis auctoritas crevit 194

Incursum hostili vulgare signū 239

Index coniurationis excruciat 482

Indicium glande scriptū missum 577

Indiligentia **Aed. Tre. Caesariana** 279

Inda rex 2572

Induciarum genus ex misericordia 277

Inducias **Pompeiani** postulant a **Caesarianis**, & impetrant 373

Induciomari **Treveri** simulatio 108.
109. dolus ac defectio 122. 213.
141 fuga 140 caedes 143

Inermes aliquando **Germani** terrorē
Romani adferentes, postea armati
ac victores, spreti, & superati 29. 30

Insatib. i ardore pugnae nō pccitū 192

Infidelitas i suspiciis gravis 353

Ingratos ac pccidos **Caesar** ulciscit 447

Inimici alter alterum servantes 134

Inimicorum suorum gloriā & exulta-
tionē **Caesar** aliquandiu tolerat 509

Iniurias & publicas & priuatas **Caesar**
de **Helustis** ultus 9

Iniurias publicas **Caesar** non sibi su-
mit ut remittat 492. 493

Inopiam

Propiam excusare, medicis est ani-
mi 377
Insidiae Labieni aduersus Caesarem
532 - delectae 543
Insidiae praemonitu min^{us} nocet 149
Insidiarū occultarū fraus 409. 470
Insidii et doli aduersariorum mili-
tes suos assuefaci Caesar 548
Insignia sibi in proelio accommoda-
bant milites Romani 35
Insignium & signorum militariū oc-
cultandorum fraus 204
Inuites etiā & innoxios nonnūquā diu
sui sacrificabāt ueteres Galli 156
Instar legionū uideri 407 *instar*
cohortium 457
Institutum optimum in uanitate ru-
morum coercenda 158
Insulae circa Britanniam 115
Integrum, quid dicatur 469
in Integrum a Caesare restituti, qui se
illi initio belli ciuili obtulerāt. 368
Intercessio tribunicia 275
Intermittere dare obsides, hoc est ces-
sare & prostrahere 101
Interfectū amissam uictā se restituere
non posse, Caesarū responsum 493
Interpretes quotidiani 14
Interpretes Caesar. Gallū locutus 14
Inuisis magu terremur 332
Issa, uel Hissa insula 368. 477
Isthmum Caesar munis 400
Italia sine uulnere a Caes. cap. 413
Italia sine Sicilia & Africa teneri
non potest 352
Italiae facultates & existimatio 145
Itineri Caesa. ad hostes, asperitas 216
Itineri difficultas in Africano exer-
citu 322. 323
Ithyrae naues 515
Itim portus 107
Iuba Numidia rex, Pōpeiū hospes &
amicus 347. 479 *Caesari hostis*
114 auxilia Pompeio suppeditat
479 elephātos xxx. ad Scipionem
adducis 531. *Auxilia a Scipione*

Pōpeiano abducit. 511 *ad Veicū*
male pugnat 348. *Uticensis confir-*
mat 356. *Curionem Caesarianum*
uincit 360. *et crudelitas* 362. 543
344. 549 superbia & arrogantia
537 terror apud Caesarianos. &
rursum cōtēptus 530. 531 *angustia*
515. 523. 524. 536. 562. mors 562
Iudiciorum mira forma, ut alij audirent,
alij iudicarent 363
Iulius Caesar eos. creatur 368
Vide, Caesar
Iulianae legiones. Caesarū legiones
521. 526 & quoties occurrent.
Iumenta alga tolerata 514
Iumenta sua sarcinaria Afraniani
ipsi occidunt 324
Iuneri maxime delectantur Galli 29
Iunij paenitentia 576 *Iuppiter* 156
Iura mons altissimus 36
Iusurandum Labieni in fauorem Pō-
peiū a Caesare metuentū 371
Iusurandum remerarium equitum
Gallorum 218. 219
Iurisiurādo hostili fidētes. Caesariani
sirones, & perniciā suā se dedūt. 321

L

L *ABIENI Caesarū legati castra*
oppugnata 142. *Eius stratage-*
mata. ibid. 148. 149. 150. 212.
213 supplementum 212. *cū Gallia*
proeliū 214. 215. *uirtus* 196. 197
Labien^{us} a Caesarū inimici ad desectio-
nē sollicitatur 269. *Cingulū opidū*
exaedificat 282. *Tōpeio iurat, &*
idē facere cogit, nisi uictor, in castra
se reuersurū negat 423. *Leptim op-*
pugnat 518. *legatos, tribunos, cō-*
ruones, &c. 371. 372. *Eiusdē cū Va-*
rimo de pace altercatio 378. *aduer-*
sus Caesarianos crudelitas 411. *as-*
satio ad Pōpeū 423. 423. *acies* 3
Caesare 507. 508. *insultatio i milites*
Caes. 508. *insidia aduers^{us} Caesare* 533
532. delectae 543. *fuga & clades*
533. 536. 532. 548. 546. 550. mors
511) Labor

I N D E X

Labar, qui labores omnes finiat, non ingratus	315	Pompeiani item	370
Laboru intolentantes Galli	127. 194	Legatos de pace tuto ad Pompeium mittere optat Caesar	374
Labori ac duritiæ a pueris student Germani	158	Legatos Germanorum fraudulentos Caesar retinet	39. 90
Labrum dumtaxat superius non radunt Britanni	116	Legio centuriones suos caedens	483
Lacetanti ad Caesarem transfuit	310	Legio gemella	364. 365
Lacrumæ fideæ	460	Legio septima frumentatrix	108
Lactæ & pecore uiuunt Sueni	83	Legio VIII. praesidio nonne efficitur	424
Lactæ, caseo, carne uiuunt Germani	158	Legionis nonne imminutio atq. adflictio	408. 424
Lacus Lemanus	26	Legionis decimæ uirtus, & pretium apud Caesarem	3031
Laniffæ in modum Caesar suos ut tirones aduersus elephantos instituit	347. 348	Legio XI. Caesaris impar ceteris	243
Largitio Caesaris	344	Legio XXVII. tironum	382. 387
Largitione nimia, disciplina militaris soluitur	478. 479	Legio tricesima sexta	473. XXVIII. 448
Largiter posse	13	Legio tironum	381. 382. 388
Larinates pop.	288	Legio uernacula	343
Larissa, op.	478. 479	Legio ueterana	383
Latentibus & ignotis rebus magis cōfidimus atq. etiam ferremur	331	Legione una Gallia ulterius obtenta	3
Laterensis 481. consurationis conuiuium interfecit	483	Legiones a duce p̄fuga tradita	349
Latobriæ patriam suam deserunt	4.	Legiones Caes. ueteranae & noua	243
redeunt 19. eorum numerus	20	Legiones Caesaris de paupere suo se excusant	31
Latrocinia apud Germanos infamia quæ non sint	159	Legiones duæ Caesari detractæ, Pompeio traditæ	271. 278
Latrones dicti Rom. ab Aedu	200	Legiones erant in exercitu Pompeij	424
Laudes suas libenter hīs deprecant	358	Legiones X. magnus numerus	375
Laureæ insignia Pōp. nō p̄ferēbāt	411	Legiones Pompeij	365. 570. 571
Legati ad quos mittantur, ipsi auctoritatem attribut, Pōpēij, dicti	294	Legiones semper duæ pro castris Caesaris excubabant	190
Legati alias sunt partes, atque imperatoris	398	Legionum Caesarianarum in hiberna distributio	128
Legati cunctatio absente eo, qui summam imperij teneret	24	Legionum inter se dissidium & consensu	481. 483
Legati Heluetiorum ad Caesarem	5	Legionū Romanarū robur admirabile	65. 66. 148. 247. 248. 249. 396
Legati iure gentium sacro sancti	88	Legionibus singulis, singuli legati, & quaestores praepositi	39
Legati officium	340	Legionarij militis robur	347
Legati singulis praefecti legionib	205	Legionarij in equos impositi	33
Legati uolati ueniam a Caesare deprecantur Britanni	99	Legionarij Scipionis ad Caesarem desiciunt	209
Legatorum uolatorum ultio	73	Leguminiibus etiam contenti erant Caesar	
Legatos Caesaris Galli uolant	68		

• Caesariani milites in inopia 396
 Lemnices populi 234
 Lemniscum, op. 254
 Lenium, op. 591
 Lenitas Caesaris 320. vide, Caesaris
 lenitas.
 Lentulus Afulo expellitur 282
 Lentulus & Marcellus coss. Caesaris
 hostes 268. 281. Roma metu Cas-
 sarii aufugiant 281. 289
 Lentulus Marcellinus quaestor Cas-
 sarianus 405
 Lestuli cōsulis aei alienū 374. odiū
 in Caesarem 372. senium 420
 Lestul' Spinther Caesaris beneficiarius
 287. Eiusdē fuga 282. mors 435
 Lenunculi, nauigia piscatoria 362
 Lepidus Proculus in auxilium a Cassio
 vocatur 483. mediat inter Cas-
 sium & Marcellum 487
 Lepontii populi 87
 Leporem Britannii non sustant 114
 Leptis, opidum 483. ciuitas immuni,
 & libera 503
 Leptim opidum, Labienus oppugnare
 conatur 512
 Lepitanorum multa a Caesare 563
 Leuci Nerviurum clientes 130
 Leuci pop. 36
 Leui armatura inter equites inter-
 iecta 511
 Leui armatura mirifica, si legiones
 quoque accedant 547
 Leui armaturae pedites 549
 Dexonij seu Lexobij, aduersus Roma-
 nos conspirant 69. 73
 Rex Aeduorum de magistratibus
 erandus 198
 Lex Pompeij, & Crassi 270
 Lex Julia 281
 Lex Pompeia de ambitu 303
 Leges Coeliae duae 377
 Liberius etiam locutu Caesar sua
 bona restituit 344
 Liberorum, obsidum nomine abstra-
 horum, dolor 46

Libertas Gallorum 87. 874
 Libertati cupiditas * dulcedo 89
 stimulus 235. 302
 Libertini & serui in militiam adferri
 pti 510
 Libo Pompeianus cum Caesare ad
 Oricum colloquitur 374. insulam
 Brundisiam occupat 379. Cae-
 sarianos terret ibid. Brundisio
 discedit 380. Vido, Scribonius
 Liburnica classis Pompeiana 368
 Licentiam militarem Caesar casti-
 gat 335. 338
 Licinius Damasippus 302
 Lictores habere priuati non licebat.
 pag. 372
 Ligurius, Afranius, captus a Cas-
 sare necari iussus 542
 Ligario, C. Confidij filio, Caesar igno-
 scit 360
 Liger seu Ligeris flu. 68. 177. 210. 212
 Liliū in munitionibus Alexiae 225
 Lilibacum promontorium 429
 Lingones pop. 38. 39. 40. 57
 Lintreū usus in fluminib' traieciendū
 Liscus Aedus Dumnorigem apud
 Caesarem deserit 112. 112
 Litata internecio, hoc est ultra 583
 Litauicus Aedus, eiusque fratres
 198. 202. eius perfidia ac fuga
 pag. 199. 200. 201. 202
 Litora omnia a Pop. tenebatur 392
 Litora omnia uenas aquae dulcis ha-
 bent 447
 Litterae Cas. Graecae ad Cicer. 136
 Litterae Caesaris uix atque aegro in
 senatu recitatae 275
 Litterarū perfēderarū difficultas 136
 Litteris disciplina Druidum non man-
 dabatur 154. 155
 Locis consuetudine miles nūquam
 mouetur 302
 Locis iniquitatis incōmodū 206. 232
 Locorū mutatio pp salubritatē 269
 Longarum nauium agilitas 111. 112
 Longinus Caesarianus 482

L. Longurj	398	L. Piso Caes. Socer	9. 377. 62. mors
L. Loric	222	Luceria, op.	388
L. Aemilius decurio equitum Gallo-			
rum	16		
L. Afranius legatus Pompeij	297	L. Plancus Caesarianus	299. 508
proditionis postulator	429	L. Pupius centurio a Caesare captus	
L. Atrunculeius Costa legatus	121	dimittitur	282
Eius prudens consilium	124	L. Racilius adversus Caesium conspi-	
uultus	129	rat	480
L. Caesar adolescens legatus	217. 227	cuius mors	482
Caesari Vrica uenienti obuiâ	360	L. Roscius	121. 140. 374
L. Canulei legatus, Caesarianus	393	L. Rubrius in potestatem Caesaris	
L. Cassi cõsul ab Heluetijs caesus.	5. 9	uenit	287
L. Cassius Loginus Caesarianus	386	L. Septimij trib. militum adversus	
L. Cella	500	Pompeium crudelitas	432
L. Cispinus Caesarianus	541	L. Sertorius	311
L. Costa	129	L. Straherius Põpeianus Apolloniae	
L. Decidi Saxo Caesaria. miles	314	praefectus, clam inde profugit	371
L. Domitius	176	L. Sulla	16
in Caesari potestatem uenit	286	L. Thori apud Cardubenses terror	484
Eius fuga	345	L. Ticius eques Ro.	528
L. Domitij senectia de tribus tabellis		L. Titius trib. mil.	482
iudicibus dandis in causa eorũ qui		L. Tiburi in colloquio uulneratur	376
a Pompeio non stetit	429	L. Torquatus Orici praefectus Pom-	
Eiusdem mors	431	peianus, se & Oricum Caesari do-	
L. Fabij centurionis seu uirtus seu		dit	370. 371
temeritas miranda	206. 207.	Eius mors	564
L. Hirrius a Pompeio ad Parthos		L. Valerij Praecani legatus mors	76
missus	419	L. Varenii centurionis egregium pro	
L. Iunius Patricus	567	inimico facinus	234
L. Latorensis, Praetor appellatus	481	L. Vibullius Rufus bi in Caesari	
L. Latorensis mors	482	potestatem ueniens, ab eo semper	
L. Lentulus cos.	272	dimissus	369
Eius mors	435	Lucreti Hispano, Põpeianus	386. 367
Vide, Lentulus	272	Lucerius Cadurcus, homo audax.	
L. Licini Squillus Cassii sauciat	481	pag.	177. 178. 256. 257. 258
L. Lucceius Pompeianus	375	Luminibus accensis noctu Uticam	
L. Mallij praefectus fuga	76	Caesar peruenit	500
L. Manlius praes. Pompeianus	283	Luna plena nũ aestib. maritimis	109
L. Mergilio	480. 482	Luna nisi noua Germ. nũ cõtẽdere	38
L. Metell tri. pl. Caesari obicit.	295	Lunata castra	553
L. Minucius Basilus	163	Lunes Reguli Hadrumeti pfi	560
Eius ad Caesarem epistola	379	Lusitania	297. 480
L. Munatius Plancus	121. 122	Lusitani Hispani oppugnans	591
L. Nasidius Pompeianus	330	Lusitani leuis armaturae	395
L. Paulus consul	267	Lucretia Parisiorum	148. 218
L. Petrosidij aquiliferi mors	130	incenditur	212
L. Piso	274	Lux seu dies pudorem masculinorum	
		affert	315
		Luxuries Pompeiani exercitus	488
		lassum op.	311. 380. 391. 390

I N D E X

M

ACIDONIS equites in Pō. 365

M pēg cepiū 365

Macedoniae pars libera 386

Machine bellicae Romanorum barbarū admirationi sunt 60

Machine uariae Alexandrinae 445

Magetobriae aedes 23

Magistratus Gallorum 258

Magistratus bellici apud Germ. 159

Magistratus lex apud Aeduos 195

Magistratus praepostere decernuntur Romae 276. 277

Magistratus Romani sacrosacti 596

Magnitudo animi Caesaris 519

Magnitudo corporis & uires ut parentur 83

Malaca urbs 488

Malacia ac tranquillitas maris 73

Malis praesente, aliu malis mederi. pag. 323. 324

Malcus Nabathaeorum rex 443

Mādubiorū fames ac miseria 227. 228

Mādubratius adolescens Britān^{us} 118

Manilius Tuscus 481

Manu fata Pompeij 393

Manus ferreae 309

Manus rebellib^{us} uictū praecisae 264

Manibus praecisus dimissi tabellarii capti 573

Marcelli odiū aduersus Caesarē 270

Marcellus Cordubae p̄fici^{us} 454. cōtra Cassiū dux electus. ibid. castra ad Cordubam posuit 485. Ullā obsidet 486 cum Cordubensibus a Cassio deficit 484 Vide, *M. Marcellus*.

Marcus Crissus praesidio Thebensis a Caesare mittitur 550

Marcomanni Germani 39

M. Acilius & Stati^{us} Murens legati Caesaris 373

M. Antonius legatus Caesaris 230. quaestor 237. 268. Brundisio p̄est. 379. Eius sacerdotii petitio 268

M. Antonius, Q. Cassius trib. ple. Caesaris fautores 273

M. Aquinius nouus homo 356

M. Agnius Cat. fil. Caesar ignoscit 60

M. Aristii trib. militum misera caedes 201. 203

M. Bibulus Pompeii praefectus maris maximus 367 Vide, *Bibulus*.

M. Calpurnius sententia de rep. in dissensione cūtili^{us} Pōpeii & Caesaris 279

M. Cato Uticensis 512. 523. 558. 559 Vide, *Cato*.

M. Coelius, Praetor Rom. 376

M. Crassus a Partibus interfectus 334

M. Eppio Caesar ignoscit 500

M. Fauonius Pompeianus 387

M. Lepidus praet. 344

M. Marcelli sententia de rep. in dissensione Caesaris ac Pompeii 272. Idē Praet. appellatus 485. Eiusdem prudentia 486. 487. 488. 489

M. Messalla & *M. Piso* consules 26

M. Messalla legatus 517

M. Octavius, Pompeianus 366. 367. 368. 475

M. Opimii, praefecti equitum Scipionis, mors 389

M. Petreii cēturionis p̄clarū facinus 207. Eiusdē fauor erga Caesarem 387. Fauor erga Pōpeiu 502. 509 uuln^{us} 510. 511. fuga 562. mors 563

M. Plotius i colloquio inlunatur 374

M. Pomponius, Caesarianus 432

M. Rufus q̄stor 346. 361. eiusdē sententia de Caesare & Pōpeio 372. 373

M. Sullanus 148

M. Tiro ignominiose mittitur 535

M. Titi^{us} Ariouisti hospes 36. de manibus Germanorum ereptus 40

M. Trebius, Gallus 67

M. Valerius Procellus 36. 40

M. Varr. in ulteriore Hispania legati nutatio 340. Eius legiones 484

Marcomanni pop. 39

Mare bī astuū xii horarū spatio 70

Mare cōclūsum, & mare apertum 68

Mari transitu Caesarem prohibere Pompeius conatur 366

Marium

Mariū oīm nō eādem esse naturā 68	nires enervari 8
Martii affinis Caesar 522	Mercurius praecipuus apud Gallos ce- lebatur 150
Maritimorum Gallorum rebellio ad uersus Caesarem 67. 68. 69. 70	Metiosedum, op. 314
Maritimorū opidorū munitio 69. 70	Metropolis op. in potestatem Caesari redactum 418. 419
Marracini pop. 288. 354	Messalla Caesarian' Vicin' custodit 60
Mars 156	Messanae periclitatio 437. 438
Mansi centuriones persugae 348	Miles fratris percussor sustineat 389
Martiorum militum virtus 245	Miles non minus modestus & conti- nentia quam uirtute & animi ma- gnitudine commendabitur 209
Massilienses docti 337	Militū aduersus imperatorem ingra- tissimū 434. 435
Massiliensium res 295. 296. 297. 308. 309. 310. 329. usq. ad 335. & 4 338 usq. ad 342. dein 344. 345. 346. Eorum nominis & uirtutis desert Caesar, ne eos perdat 348	Militū etiā aegerrimi ac uelut mor- ibundi miri animi 189
Materialiari, frumentari 323	Militū in Caesarem canillum 32
Materfamil. de muro se deiciēs 378	Militū ueterani cum elephanto pū- gna 338
Materiac inopia laborat Africa 317	Milites a mane ad uesperam isidm in armis stantes. 507
Matifcona, opidum 235	Milites ab imperatoris auctoritate pendere debere 208
Matrona flunius & Maturrime 25.	Milites domum redeuntes, ab accolis caeduntur 40. 41
Mauri equites 503	Milites in conspectu imperatoris eni- xim contendunt 73
Mauri eque elephatorū p'sidiū 555	Milites luce magni offic. cōtinēt 318
Maurorum equitum duo milia a mi- nus triginta Gallis equitibus in ur- bem repelluntur 502	Milites prae paupore testamenta con- den. 28
Maxaca, op. 490	Milites ppter res magnas bene gestas peccandi licentiam sumentes 356
Maxaras, telorum genera 18	Milites seipsos plebētes 413
Mediomatrices 87. 224	Militum amor erga Caesarem 327
Medobriga, Lusitaniae opidum 498	Militum alacritas agenda magni reprimenda 425. 426
Meldae locus 109	Militū i'portunorū sedātorū rō 338
Melodunum, op. 213	Militum insolentia 333. 334
Memorable Caesaris factum in dis- ficulate pecuniaria 363	Militum magna strages 58. 59
Memorable Caesaris documentum in resciscendo militibus 413	Militum pretium in seditionibus co- uilibus 441
Memoriae exercitatio 255. 256	Militū suorū cura Caesaris 70. 139. 186. 239. 288. 307. 308. 319. 320. 424
Memorabili cas' cōflictū, naualis 39	Militum tyrannum ruditas 170
Menapii Galli 44. 69. 80. 105. ab Uspetibus oppressi 84. Eorū uasta ro 103. rebellio 148. deductio 148	Militibus animus uel minima spe nō horas monstrata occiditur 176
Mendacij usus in capiendo militum animo 199. 200	Milites, fortes Caesar honoribus 20
Menedem' Macedonias princeps 306	
Mercatorum commercia cur admissa sunt Sueni 13	
Mercaturae commercio nationum	

muneribus prosequitur 399. 400
 Milites suos sibi confirmat Caesar.
 pag. 376. 386
 Milites Afsariani ad Caesarem tran-
 sseunt 319 321
 Milites Afsariani iureiurando adi-
 guntur 320
 Milites Caesariani ignominia mis-
 si.
 pag. 535. 536
 Milites Caesariani nullum pro Cae-
 sare periculum adire detestantur.
 313 381 per Thamesim flu. usq.
 ad caput in aquam intrant 118
 Milites Caesariani uictoriae occasio-
 nem sibi eripi indignantur 317. 318
 Militum Caesarian. alacritas 312. 313
 Militum Caesarianorum diligentia
 113. & 314. inuincibilis animus
 458. eorundem laus 351. mira pa-
 tientia ac tolerantia 176. 177.
 396. 397. robur 546. 547
 Milites Curiani de perfidia & perurio a
 Q. Varo uelut arguuntur 348. 349
 Milites Domitiani sacramentum apud
 Caesarem dicunt 237. 238
 Militum Gabinianorum clades 474
 Milites Pompeiani & Caesariani in
 uicinia castrorum colloca misceantur 376
 Militum Romanorum ardor 184. 185
 Militum Romanorum tolerantia ac
 industria 227
 Militarii disciplina & seueritas lar-
 gitione nimia minuitur 493
 Militarii rei dedecus in exercitu Cae-
 sarii non admissum 406
 Militarium signorum conferendorum
 caerimonia apud Gallos in federati-
 bus sancienda 174
 Milo caedu Clodiana reus 378. E-
 usdem uolimen ac mors ibidem
 Minerva dea 156. eius templum 435
 Minutacim se recipere 518
 Minutius Rufus, Pompeianus 367
 Minutius Silo, L. Racilius cliens 480
 Minutius coniurationi aduersus Cae-
 sarem index, excruciat 482

Miracula post uictoria Caes. 435. 436
 Misericordiam fortiter ferre, mira est 326
 Mithridates Pergamenus 461. 462.
 463 Caesari se iungit 461. 462. rex
 Bosphori a Caesare constituitur 497
 Momenta magna saepe parui in re-
 bus uersantur 419
 Mona insula 115 Monomachia 583
 Morini Galli 44. 69. ultimi Gallorum
 pacari 89. Eorum ad Caesarem
 legati 95. Barbaros se uocat. ibid.
 Morini Caesarianos ex Britannia re-
 duces inuadunt 104. 105. in potesta-
 tem Romanorum rediguntur 105.
 Atrebatibus a Caesare attribuitur 225
 a Morini in Britanniam praefectus
 breuissimus est 295
 Moritasgus Cauarini regis frater 149
 Mors cibi abstinentia accersita 264
 Mors ignominiae praefata 171
 Mortis metus ut tollatur 155. 156
 Mortu periculo quid agant milites 369
 Mortu praesentis pro patria mirus
 contemptus 191
 Morti se facilius quidam offerunt, q̃
 dolorem patienter ferant 226
 Mortem sibi consciscit Orgetorix 4
 Mortem sibi ipsis afferentes fortiter ce-
 cidisse uideri cupiunt 362. 363. 364
 Mortem sibi consciscere uolenti in-
 gurgitatio 599
 Mortui facile culpanitur 351
 Mosa flu. 87
 Mulieres & pueri in muro dispositi
 ad speciem dumtaxat 368
 Mulieres Germanorum rhedu &
 carru impositae 39
 Mulierum Gallicarum mos in proelis
 capillum passum demittendi, &
 liberos proferendi 206
 Mulierum crines praefecti ad tor-
 menta bellica efficienda 368
 Mulierum in extremo periculo ne de-
 serantur eiulatio 197
 Mulierum matrum fam. apud Ger-
 manos in bello auctoritas 38

Mulierum

<i>Mulierum trepidatio in urbi oppu-</i> <i>gnatione</i>	206	<i>Nasidianae naues inutiles</i>	333
<i>Mulieribus & infantibus non parciūt</i> <i>Rom. milites in ulciscenda Gallo-</i> <i>rum perfidia</i>	193	<i>Nasua & Cimbrius Sueuorum im-</i> <i>peratores</i>	57
<i>Multones equitū speciē exhibētes</i>	204	<i>Naues Britannorum</i>	307.308
<i>Multitudinis confusae malum</i>	224	<i>Naues Caesarū 68.96.100.106.111</i> <i>112.292.307.364.366.381.382</i>	
<i>Multitudinis caedendorum victoriam</i> <i>impedire conantes</i>	510 511	<i>Naues confendentium prae festinan-</i> <i>tia compressio</i>	361
<i>Munatius Plancus Cassii lictorem</i> <i>gladio transiicit</i>	450	<i>Naues longae</i>	98
<i>Munda, op.</i>	589	<i>Nauium Caesarianarum afflictatio</i> <i>100.113.391.504.528. felicitas</i> <i>in mari</i>	96.97 120.121
<i>Mundenfis campus</i>	585	<i>Nauium Gallicarū forma</i>	70.71.72
<i>Mundenfium ducum clades</i>	592	<i>Nauium humilitatis usus</i>	100
<i>Munera ac dona a sociis & amicis</i> <i>recipere soliti imperatores Roma-</i> <i>ni, re bene gesta</i>	493	<i>Nauium Rhodiarum naufragiū</i>	381
<i>Munera Milonis</i>	378	<i>Nauibus Rhenum transmittere Cae-</i> <i>sar indignatus</i>	93
<i>Munerum contēptor Domitius</i>	469	<i>Nauium Romanarum cum Gallicis</i> <i>impar proelium</i>	70.71.72
<i>a Municipiū Ro. pecunia exigūtur</i>	276	<i>Nauale certamen Romanorum &</i> <i>Gallorum</i>	73
<i>Munitionis imperfectae malū</i>	405.406	<i>Massiensium</i> <i>& Caesarianorum</i>	309
<i>Munitiones Caesarū ad Alexiā</i>	221	<i>Vatini & Ollausi</i>	476.477
<i>Munitiones Caesarū & Pompei ad</i> <i>Dyrrhachium</i>	394.395	<i>Nauigatio Pompeianorum in re me-</i> <i>riculosa prosperima</i>	381
<i>Munitionū ambitus inusitatus</i>	405.	<i>Nauigationes Caesar felices</i>	120.121
<i>Vide, Opera.</i>		<i>Naupactus</i>	336
<i>Muri opidorum Gallicorum</i>	189	<i>Nausica Caesarian.</i>	509 521.522
<i>Muri hostiliū primum conscendenti</i> <i>gloria</i>	206	<i>Nausicae fastidium</i>	382
<i>Murus mirae longitudinis</i>	6	<i>Neapolis</i>	500
<i>Musculi forma</i>	335.336	<i>Nebulae crassae latibulum</i>	570
<i>Mutationes magnae parui momen-</i> <i>tis sunt</i>	409	<i>Necessarium tempus</i>	195.201
<i>Mutuo sese conficere conantur Iuba</i> <i>& Petreius</i>	563	<i>Necessitas coacta omnia perquiris.</i> <i>pag.</i>	451.452
<i>Myoparo</i>	477	<i>Negligētia ex diuturnitate</i>	144.368
		<i>Negligentiae ac remissionis pernicies</i> <i>in obsidione</i>	368
N		<i>Nemetes Germani</i>	39
<i>ABATHABORVM rex</i>	443	<i>Nemetocerna, op.</i>	265
<i>N Nannetes Galli</i>	69	<i>Nemo tam fortis, qui non rei nouita-</i> <i>te perturbetur</i>	170
<i>Nantuates pop.</i>	87	<i>Nerui equitatu nihil olī ualebāt</i>	52
<i>Narbo urbs</i>	76.178.265	<i>Nerui Gallorum ferocissimi</i>	44.
<i>Nardum & vinum sibi infundens</i> <i>moricertus</i>	590	<i>Ciceronem oppugnant</i>	132.
<i>Nasidii classis capta</i>	343	<i>Graeco indolēti</i>	136.
<i>Nasidii odio Sulchitani a Caesare</i> <i>multantur</i>	563	<i>militaria opera a Ro-</i> <i>mano facere docti</i>	133.134.136.

Eorum cliētes 130. mores 51. astus
133. multitudo 132. 133. peruicacia
in re aduersa 58. 59. in Romanos
rebellio ac fraudes 53. 130. 131. 132.
138. 142. 146. dedisio 59. 146
Nicomedu Bithynii nobilitas 490
Nicopolis, op. 469 (491)
Nili aqua limosa atq. turbida 446
Nimbus cum saxorum grandine 530
Nitiobriges pop. 178. Eorum rex Teu-
tomatus 194
Nine altissima Caesar non prohibetur
ab itinere 178
Nobilitatis inclinatio 491
Nomi & uenustati Massiliensium
Caesar defert, ne eos perdat 345
Noreia, opidum 4
Norici ager ibid.
Norici rex 184
Nonem annis Caesar cum iisdem fere
militibus res gerit 277
Noxiadum, op. 49. 181. 182. 210
in Noxitate fuma antecedit 387
Nox dierum xxx. in insulis Britan-
nicis 115
Nox peccantibus amica 351
Noctū licentia 236
Noctem diei praeponunt Galli 157
Noctes in Britannia, quam in conti-
nente, breuiiores 115
Noctium non dierum numero, spatia
temporum metiuntur Galli 157
Nocturna Gallorum concilia 140
Nocturna opera Caesarianorum ob-
fessorum 131
Nocturnorum proeliorum incommo-
ditas 315
Nido corpore malunt pugnare Helus
19, quam impediri 17. 58
Numerus & Verodotius Heluetio-
rum legati 5
Numerum militum aut equitum sal-
sum referentes delati 403
Numidae & Cretes sagittarū in exer-
citu Caesaris 46
Numidae & Getuli a Scipione multi

dilabuntur ad Caesarem 320
Numidae in cruce suffixi 343
Numidarum aduersus Curionem tra-
tagemā 339 300
Numidarum celeritas 445. Eorum c-
quis infraenati 549
Numidarum ciades 347 348. 358 in
curso in exercitum Caesaris 502.
503. 546 547
Nutricius pueri regis regnum procu-
rans 437
Nymphaeum portus 381

O

BESSORVM fortis & audax
O eruptio, nec min⁹ felix 368
Obsidentium institutum 395 396
Obsides Caesariani ab Aeduis male
multantur 215
Obsides Gallorum male habet Ario-
uistus 23
Obsidium recuperandorum cura 68
Obucula, op. 483
Occasio consulendi breui 125
Occasionis momentum 304
Occasionem cum Pompeio decertandi
primam quamque Caesar arripit
421
Ocelum, opid. 7.
Ocy perniciēs in castris militum 350
Octacilius Crassius Pompeianus 382
Octacili Crassi erga deditos perfidia
382
Octauū Pompeiani castra oppugnan-
tur 368. 369 eius cum Vatinius na-
uale proelium 475. 476. fuga, ibid.
Octadorus Veragrorum uicis 63. in-
censui 66 Octogesa op. 311
Oculorum effusio in minoribus suppli-
citis 176. 177
Officia & disciplinae neglectus, uis atq.
libertas, uires & magnitudinem cor-
pori addit 82. 83
Officia exterorum ut pensata consue-
runt Romani 32. 33
Olei trientes ceteris millibus pondo mul-
tantur Leptitani a Caesare 363

Olenico

Oronice Theutomati pater	194	occidentis	304
Omnium salutem paucis committi, grauē ac miserum	454	Tabulo absentia iumenta toto qua- triduo	325
Onustus cum genituo	542	Tacatorum insigne in bellis	207
Opera bellica Romanorum Aduaticū admirationi sunt	60.61	Tacidius Pompeianus	306
Opera Caesarū ad Alexiam	231	Tacidij Pōpeiani aduersus Caesarē pugna 552 eiusdem mors, ibid.	
ad Masiliam	333 334-335. 336. 339 Vide, Caesarū opera.	Tacmani Germani	44
Opidum altissimū moenib' a Caesare uno, nec toto, die expugnatum	418	Tagi centum Sueuorum ad ripam Rhēni confidentes	37
Opidū Bibracte ab suis incēditur	210	Tagi Tigurini robur	8
Opidum quod dicatur Britanni	119	Tagos in quatuor omnis ciuitas Hel- uetia diuisa	9
Opidi Corfinij cura Caesarī, ne diri- piatur a militibus	385	Palaeophas salica victoria	478
Opidi Sarsurae praefectus Scipio, a multitudine interfectus	550	Palma ex pauimento enata	436
Opida Hispaniae natura loci muni- ta	571 573	Taludati praetores	376
Opida se deditia Caesar ab iniuria militum praeseruat	503	Taludes Alorinorum	105
Opida sua & uicos Heluetij incēdit	4	Talus inter duo castra media	47
Opidorū & uicorū atque aedificiorū suorū incēdendorum cōsiliū	183	Talus perpetua in Seguanā influēs	210
Opidanorum Paradenium ui expu- gnatorum miseranda clades	558	Tanis a famelicis in hostium castra abiectus	397
Oppius legatus Caesarū	543	Tanis ex radice factus	396. 397
Oppugnatio uehementissima	130. 131	Tanico & ordeo se alentes Massi- lienses	344-345
Oratio crudeliū & inhumana	226	Parada op. & or' miseranda clades	558
in Orbem se aduersus hostes colligen- di ratio	104. 127	Paraetonū	447. Parētare ciuib' 185
Orchomenum Caesar recipit	400	Parisiū pop. 146 Parthi Ro. hostes	384
Orcinia filia	160	Parrhicum bellum	271
Orgetorix (qui & Orgetorix in uetu- stis quibusdam codicibus dicitur) Heluetiorum princeps	2	Parthinarū, op. Caesar expugnat	391
Orgetorigū filia & filius capiuntur	18	Parthinos Pompeius praedas loco ha- buit	392
Orgetorigū mors	4	Parsua res magnū saepe momētū ha- buit	309 (has 410)
Oricū, op. 366. 367. Caesar recipit	371	Pastores Turini a Milone sollicitan- tur	378
Osenses pop.	310	Patiētia Caes. & quies, inimicos illiū admirationē & timorē adducit	22
Osismi Romanis dediti	62	Paucitas propugnatorum ut subleua- ta in obsidione artificiosa	368
Oua animum qui nescantur	87	Pax quando inter duces aduersarios optime fiat	369. 370

P

ABVLI equorū inopia apud Pompeianos	402. 403
Tabuli inopia iumenta sua	

Pacis condiciones Heluetiis Caesar proponit	10
Pacū studiosus Caesar	369
Pacem cum Pompeio saepe frustra Caesar	

Caesar tentat	289.290	Perfugū aditū ad se apit Caesar	533	
Pacē se semp cupisse Caesar sū cū Pō- peio decertaturus protestatur	425	Perfugū praetextus	403	
Peccādi ipunitatē sibi arrogātes mili- tes ppter res praecclare gestas	556	Periclitari fortunam	369	
Pecuniae constandae commenta	385.	Periurium Otacilii Pompeiani	382	
478. 479. 482. 483		Periurii perfidiam morte Caesar ul- ciscitur	542	
Pecuniae cupiditatis malum	159	Pertinaciā hostiū Caesar magnopere vindicandam censet	260.261	
Pecuniae e fanis tolluntur	276	Pertinacium hominū paenitentia	326	
Pecuniae pretium ac uis	482	Pes pede pressus a pugnantis inui-		
Pecuniam publicam sibi oblatam Cae- sar repudiat	287	Petra locus	392 (cem 588)	
Pecunias Caesar mutuas a tribunis mil. & centurionibus accipit	298	Petereius legatus Pompeii	299. Eius furor 319 320 uulnus 510	
Pecuniario damno etiam periculorū solicitudine addita	479.480	Petereius Thessalus Pōpii fautor	387	
Pecus loco frumenti imperatum	307	Petrenus & Afranius Pompeiani co- piae iungunt	299.300. Caesaris calamitatem Romani supra ue- rum nunciant 307.308 Eorūdem crudelitas in Caesarianos	20.321
Pecorū cupidi Barbari	166.167	Petreismors.	563	
Pecorū in agros obuersari sinēdi astu- ria, ad occultandas insidias	469.470	Petrocorii pop.	224	
Pedes equestre proelium faciens	575	Phalanx Germanorum	39	
Pedites Germani inter equites proe- liari soliti	217.218	Phalanx Heluetiorum fracta	17	
Pedites mira celeritate equorum cur- sum adaequantes	37.38	Pharus quid sit.	440. Pharitae. 455	
Peditū eximiae pernicitatis commi- scendorum inter equites in pugna stratagemata	218.219.249.421 506.507.545.546.547	Pharnaces Armeniae regis res	467. usque ad 474. dein. 490.492. us- que ad 498.	
Peltes pro uelis	70.71	Pharsalia, locus ubi Caesar milites suos exposuit.	366	
Peltes, uestitus Suesorum	83.158	Pharsalici exercitus clades.	430.431	
Peligni pop.	282	Philautia humana.	358	
Pelusiū se cōfert Pōpeius uictus fugies 434. id a Mithridate capitur	461	Philippus trib. pleb.	276	
Pētremae duae Caes. capiuntur	541	Philo Pompeianus Hispalis prae- fatus.	591	
Pētrema unā recuperat Caesar	542	Phoenices pop.	431	
Perfidia Aeduarum aduersus Roma- nos	202.203	Photinus eunuchus nutricius Tiole- maei regis, regnum Aegypti procu- rat.	437. Eius caedes. 442	
Perfuga Gall. ad Gall. adornatur	74	Picenum	282	
Perfugae Caesariani	403.404	Picenus ager. ibid.		
Perfugi multi ex Pōpeiani quotidie ad Caesarem consuebāt	264.265	Piceni pop.	338	
Perfugarum falsa delatio	357	Pistonum uexatio.	253.354.	
Perfugarum domesticorum malum.		Pilorum cacumina ardentia.	530	
404.405.522.523		Pinnae	222	
Perfugarum ignominia	249.250	Tirustae Illyrici. 106. eorum legatio ac deditio.	106.107	

Pisa-

Pisanum op. 280
 Piscibus & ouis auium uisitantes
 populi 57
 Piso Aquitanus cum fratre occi-
 ditur 88. 89
 Pix 433
 Planicies. i. s. millia passuum patens
 pag. 524
 Plebs Gallorum, seruorum loco ha-
 betur 153. 154
 Plebs Gallicae tutamen aduersus
 potentiores 153
 Plebs inermis opido eiecta 558
 Plebem solam vix bellum conflare
 posse 351
 Platorij Rustiani mors 564
 Pleuosis, Nerniorum clientes 130
 Plumbum album in Britannia 114
 Plutei 222. 339
 Pluuia saxorum 530
 Pompeia lex ambitus 363
 Pompeiae Fausti uxori Caesar igno-
 scit 564
 Pompeij & Caesaris amicitia 145.
 abalienatio Pompeij 270. 271.
 376 obsidetur a Caesare. 392.
 obsidione liberatur 395
 Pompeius Caesarem mari & porti-
 bus arcet 372
 Pompeius Caesarianos abeuntes fru-
 stra insequi contendit 414. nisi vi-
 deretur, iurat se in castra non reuersu-
 rum 423
 Pompeius & Caesar sese inuicē mu-
 nitionibus includunt. 393. 394.
 ad Asparagum ambo castra lo-
 cant 414
 Pompeius contra Domitium 416
 Pompeius famae cupidus 401
 Pompeius honorem suum cum Scipio
 ne partitur 418. 419
 Pompeius imperator appellatus 411.
 imperitiae bellicae taxatur 291.
 293 426
 Pompeius ut perfugas Caesarianos
 acciperet 404

Pompeij acmulatio, obrectatio ac flu-
 dia aduersus Caesarem 269. 270.
 271. 272 274. 275. 276. crudeli-
 tas aduersus Caesaris fautores 580
 Pompeij arrogantia ac superbia, pa-
 rem non ferentis 274. 295. 396.
 397. 401. praesumptio de victo-
 ria, ac fuga Caesaris 419. 420.
 422. 423
 Pompeij auctoritas, nomen, & existi-
 matio 311. 312. 393. 423. 484.
 485. amicitia 311. ambitio 395.
 401. abundantia 396. acceleratio
 ad Dyrhachium 371. 372. inde
 exclusio 392. Brundisio absturi o-
 pera aduersus Caesarem 291. Ca-
 stra expugnata 429. dictū de Ca-
 sare 375 dominatio Romanis su-
 specta 369. eius ducis 365. 366.
 exercitus, & vnde cōscriptus 364.
 365. eiusdem exercitus paenuria
 402. luxus 423. 429
 Pompeij dignitati Caesar semper stu-
 duit 376
 Pompeij facultas in paradi copis 364.
 365. 366. res praeclare gestas
 133. gratia in senatu 281. in Hi-
 spania 342. eiusdem honor 411.
 Pompeii finestae laudas 576. 577
 Pompeii in castris non licebat dicere
 quēquā ex Pompeianis perisse 577
 Pompeii legati, & mandata ad Ca-
 sarem 278. 295. 297
 Pompeii nomē in scutis militū inscri-
 ptū, & mox detractū 484. 485
 Pompeio inuidiam Milo facit 378
 Pompeium ad pugnam elicere Caesar
 cupit 400. 401
 Pompeii fuga, & incommoda & ad-
 uersa 369. 370. 546. usque ad
 552. 553. mors 485
 Pompeii filii res 390. 512. 513. 564.
 585. 589 usque ad 595
 Pompeii Ruffi periculum 556
 Pompeianae acies instructio 423. 424
 Pompeianae clasu administratio-
 nes

res	365.366	Pontem Geneuensem Caesar rescin-	die	5
Pompeianarum partium fautoribus	360	Pontem in Arate Caesar facit		9
Caesar ignoscit	360	Pontes interruptos reficere Caesar pro-	hibetur	305
Pompeianarum partium inclinatio	397.558.559	Pontones		333
Pompeiani militis unius cum Caesa-	383	Pontum Caesar recipit		497
riano singulare certamen	563	Pontum Pharnaces occupat		472
Pompeiani duces Iuba & Petreius in		Populi & ciuitates ad partes Caesaris	transiunt	310
ter se depugnant, ut alter alterum	563	Populi iudicium quanti faceret Cae-	sar	354
occidat	397	Portenta uictoriam Caesaris secuta		435.436
Pompeiani milites mala ualitudine la-		Portitorium ac uelligalium redemptu	ris rem familiarem augens	13
borantes	383	Portus muniendi ratio		390
Pompeiani praefelli perfidia aduersus	404.577	Portibus longi Pompeiani se commit-	tere non audebant	310
Caesarianos tirones	371.372	Posse largiter		33
Pompeiani saepe ad Caesarem desic-	411	Postumiana castr.		378
iebant, raro contra	396.399	Potentia parandae ratio		33.14
Pompeianorum a Caesare metus	402.427.563.564.572.575.588	Praeda uirtute parra, quamquam to-	nus, grata militibus	473
Pompeianorum a uictoria spiritus	297.298	Traedae cupiditate uim ut duci ac do-	mino suo afferunt comites	563
Pompeianorum fuga ac clades	385	Praedones etiam legatos de pace mit-	tebant	376
Pompeianorum copias unde consti-	430	Traedonum bellum		346
tae	376	Traclium equestre	334. nauale	449
Pompeianorum crudelitas	418	450.452.453		
Pompeianorum deditio	430	Traelia six a Caesare uno die fa-	cta	399
Pompeianorum & Caesarianorum de	376	Traescriptio, praetextus		335
pace colloquium	418	Traesidium Iubae regis apud Theben	nam interficitur	5500
Pompeianorum fumes & angustia	430.431	Praetores inter se aduersarij		377
Pompeianorum in acie Pharsalica cae-	373	Praetorum de imperio, ad populum fe-	rebat	275.276
forum numerus	406	Praeuertere rei, hoc est anteuertere,	& praecunire atque occupare	175
Pompeianorum in difficultatibus pa-	374.375	Pracciani Romani dediti		80
tientia	419	Trecibus aliquem deestari		164
Pompeianorum iniquitas in condicio-	376	Princeps, prima		31
nibus pacis ad Caesarem	411	Principem aliquem ut inuisum sui	factus	308
Pompeianorum uana spes de uictoria	376			
Pompeianus, nisi capite Caesaris rela-	433.434			
to, pacem esse non posse, T. Labieni	411			
dictum	92.93.150			
Pompeianus uictu uix usquam persu-	197			
gium est	150.308			
Pomponius praen. M. Caesarianus				
Pontu in Rheno a Caesare fuit ratio				
& forma				
Pontu intercisi rescindendi ratio				
Pontis celeriter efficit Caesar				

Priuator Caesar amicit, & blande ap-
 pellas 236
 Pro rata parte 283
 Proconsul cum imperio ad urbem
 manens 145
 Procurator regni nutricius regis pue-
 ri 437
 Procurfus militum in commissione
 pugnae, inutilu non est 426
 Prodigium pluuiæ saxeæ 530
 Prolatio diei, donatio uocata 385
 Prouincia facta ex regno Iubæ 564
 Prouinciæ Galliae seruitus 227
 Prouinciæ humanitas 1
 Prouinciæ offensio, exercitus amore
 compensata 478
 Prudentes credi sibi putant 351
 ad Ptolemaeum regem Aegypti Pto-
 lemius fugiens se confert 434
 Ptolemaeum inter & Cleopatram Cas-
 sar arbitrum se interponit 437. 438
 Ptolemaei patru testamentum 437
 Ptolemaeum puerum regem Caesar
 in suam potestatem recipit 438
 Ptolemaei regis pueri filiae lacru-
 mas 460
 Ptolemaei regis castra oppug. Caesar
 464. 465
 Ptolemaei regis mors 466
 Puberes omnes armati conuenire co-
 guntur, armato concilio indicto a-
 pud Gall. 142
 Pubertus diuturna, laudi apud Ger-
 P. Atius 345 (manos est 158
 P. Atius eques Rom. a Caesare ca-
 pius 545. uenia donatus 560
 P. Calpurnius Pompeianus 589
 P. Confidius pro exploratore missus
 falsa renouicia 15. 16
 P. Cornelii Scipionis mors 550
 P. Crassii adolescentis res 39. 40. 62.
 68. 69. 76. 78. 79
 P. Domitius. Vide, Domitius
 P. Lentulus Spinther in potestatem
 Caesaris uenit 287 Vide Lentulus
 P. Ligarius Afranius iussu Caesa-

riu necatus 542
 P. Sacerna 504. P. Seruilius Cos. 363
 P. Sextii Baculi primipili mors 57
 P. Sextii Baculi ceterionis uirtus 65.
 T. Sextius 478 (66. 169
 P. Silius Numidius, Iubæ regni inua-
 dit. 523. Eiusdē uirtus. 563. 564
 T. Sulpicius Rufus legatus 96
 P. Sulpicius pr. 431
 T. Sullae dexteritas 398
 P. Vatinius Caesaris legatus 376
 P. Vestrius eques Ro. capius 343
 Puellae regnantis saedium apud popu-
 lum 459
 Pueri & mulieres in muro ad speciem
 militum dispositi 368
 Pugna accerrima Neruiorum ac Ro-
 58. 59
 Pugna non stataria, sed praetorforia
 Lusitanorum 301. 302
 Pugna ex effodis 97. 103
 Pugna naualis 72. 73
 Pugna sex horas durans 65
 Pugnae ratio astuta 128. 129
 Pugna ineuntes Gallorum uita 156
 Pulueris excitati indicium in bellis 302
 Putei a Caesarianis fodiuntur 478
 Pyra Iubæ regis in opido Zama. 563
 Tyrenaci montes, a Caesare occu-
 pantur 397

Q

VADRIGAS falcatas Thar-
 nacu aduersus Caesa-
 rem 496

Quaesitus undecumq; quaesitus 479
 Quaestorum nequitia 384. 385
 Quaestorum improborum odium 478
 Quattuor unius cohortis Caesarianae
 centuriones in pugna oculos amittunt 399
 Quinfilii & L. Canuleius legati
 Caesaris 392
 2 Aquila Caesarianus 541
 2 Atrius nauum Caesarianarum
 praefectus 112
 2 Casius trib. pleb. Caesarianus 342.
 Gadita-

I N D E X

Gaditanorum praefectus	344.
Italim missus	484
Q. Cassi Longini odiū in Hispanos,	
et contra	478 479. uulnus 480.
mors	489. Vide, Cassius
Q. Coponius Rhodiae classis Pompeia-	
nae praefectus	381
Q. Cornificius Caesarianus	473
Q. Cicero Caesarianus	121. Eius ca-
stra oppugnatur a Neruiis.	130. 131
Eiusdem uastitudo tenuissima	131
Q. Cōm-nus Caesarianus ad Scipio-	
nem deductus	528
Q. Fabius Max. legat ^o Caesaris	567
Q. Fulginius Caesariani primi hañta-	
ti xlv. legionis, mors	303
Q. Fusius Calen ^o legat ^o Caesaris	328
Q. Iunius Hispanus	133
Q. Laberius Duri trib. mil. mors	118
Q. Ligario Caesar ignoscit	560
Q. Lucanis centurionis mors	129
Q. Lucretius Senator	283
Q. Marcus trib. mil. Pompeianus,	
ad Caesarem transfugit	572
Q. Patiscus Caesarianus	468
Q. Pedit ^o legat ^o Caesaris	41 373. 567
Q. Pompeii Nigri equitis Ro. Italicū	
sis robur et eiusdem cum Antistio	
Turpione singulare certamen	583
Q. Sabin ^o 400. Q. Sertorii milites	78
Q. Sextius de uita pecuniam paci-	
scitur	482
Q. Titati ^o Varus praef. equitū	255
Q. Titurius Sabinus legatus Caesaris	
45. Eiusdē provincia 69. 70. apud	
Unellos acta 73. stratagema 74.	
75. 124. 125. Eiusdē mors	129. 130
Q. Tullius Cicero	165
Q. Varus praefectus equitum Domi-	
ti, Caesarianus	389
Q. Volanius	67
Quire	558
Quos inter	195

R

ABIRIVS Postumus	503
R. Radix, qua uice panis uteren-	
tur Caesariani	396

Radicihus armodinū pastu equi	403
Rapinarum administri, domini sui	
osores	479
Rapinas suorum castigas Caesar	535
Rasceipolis Macedo. auxilia Pom-	
peio	365
Roms et cōsilio Romanos barbari na-	
uonibus in bello praestare	30
Rauenna op.	375
Rauraci pop. 224 se Heluetiis domos	
suas relinquuntibus iungunt.	4
Rebellio Britannorum	108
Rebellionu reprimendae apud Gallos	
cōsiliū Caesaru acerbum	264
Rebilus Caesaru legatus, magni usus	
militari uir.	354
Receptum intercludere Caesarianos	
Pompeius nititur 393. 394. ipse	
intercluditur	397. 398. 399
Reditus Caesaris in Italiam quam	
honorificus	268. 269
Rex Iuba. Vide, Iuba	
Regem a Romanis appellari et ami-	
cum, maximum beneficium	32
Regis Deiotari abiectio	491. sublu-
uatio 492. Vide, Deiotarus	
Regis pueri aetas a militib ^o elusa	400
Regem ad diuēdā causā euocari in-	
dignatur regni procurator	439
Reges Aegypti cōstituit Caesar	466
Reges Britannici quattuor	119
Regius uestitus Deiotaro a Caesare	
restituatur	492
Regnum fiduciarium	459
Regnum Iubae in provinciam conuer-	
sum	564
Regnum suū magis turri quam aliis	
adiutum ire statuit Iuba rex	515
Regni ambitio odiosa	176
Regum controuersius se interponis	
Caesar	416. 437
Rei ex uinculis causam apud Helue-	
tios dicebant.	8
Religio sacerdotū Gallicorū	55. 536
Remus detergi	433
Remulco nauem abstrahere	346. ab-

+ ducere

ducere 390 deducere 450
 Renunciatus frater a fratre in magi-
 stratu 196
 Repraesentare, in praesentia dare 492
 Repraesentat suu militibus Caesar,
 quod in longiorem diem tollaturus
 erat 30
 Rescribere ad equeum 32
 ne Respublica detrimentum capiat,
 cautio extrema 273
 Respublicam concernentia magistra-
 tus traictet 158
 de Rep. remotus Coelius 377
 Rhedones Romanis dediti 63
 Rhemi Romanoru amici 216 in infi-
 diis Bellouacorum incidunt 244
 Rhemi se Caesaris dedunt 43. Eorum
 amicitia usus Caesar 44. Eorun-
 dem apud Caesarem auctoritas &
 grata 141. 147. 153
 Rheni fluminis latitudo & altitudo,
 origo, fluxus & infusae 87. 90. 91
 Rhonones ferae 158
 Rhenū transire Caesar statuit 91 150
 Rhen^{us} Heluetios a Germanis diuidit 2
 pop. Romani imperium finit 91
 Rhodanus fluius 2. 4. 5. 25
 Rhodiae classis Tepeianae Iulius C.
 Marcellus cū C. Pompeio 366
 Rhodiae naue: naufragium passae 381
 Rhodoru in maritimu pliu usi^{us} 450
 Robur & magnitudo corporis ut pare-
 tur 82. 83
 Roma male administrata 489
 Roma terrore completur de Caesaris
 successu 281
 Romae omnia diuina humanaq. iura
 miscentur Pompey ac Caesaris dis-
 fensione 275. 276
 Romani ab armato hoste conditionem
 non accipiunt 132
 Romani ab Heluetijs caeduntur 10. 11
 Romani admirationi sunt Uxellodu-
 nensibus 262. 263
 Romani arbitri regni Aegyptij testa-
 mento electi 437. 438

Romani armu graues 116. 117
 Romani secundu rebus confirmantur,
 aduersus incitantur 245. 246. 458
 Romani sociorum dignitatem augere
 soliti, non minuire 35
 Romani negotiatores imprudentes Ge-
 nabi a Gallis opprimuntur 174
 Romani populi disciplina & opes 145
 Romani populi diuisio 296
 Romani non sine deorum opibellum
 gerere Gallis uisi 60
 Romani Sicambri praedabundis pro-
 duntur 167. 168 60
 Rom. statuta breui, Gall. ludibrio sunt
 Romani milites desperata salute si-
 ipsos interficiant 130
 Romani milites derimento accepto di-
 ligentiores fiunt 245. 246. 453
 Romani milites in insidiis a Gallis de-
 prehensi 126. 127
 Romanorum militum anceps consul-
 tatio 65
 Romanorum militum magnanimitas
 128. 130. 184. 185. praescens in re-
 pentina re animis 54
 Romanorum militum opprimendorum
 consilium apud Britannos 103
 Romanorum militum trepidatio 28.
 29. uirtus 39. 40. 127
 Romanorum ambitio 237
 Romani auxilio Aedunorum aduersus
 Allobroges uisi 34. 35
 Romanorum ac Britannorum dispar
 pugna 116. 117
 Romanorum cinium etiam hostium suo-
 ru misericordia mouet Caesar 318
 Romanorum cuius iniurias in Ponto
 acceptas Pharnaci Caesar remittit
 492. 493
 Romanorum in Galliam euocatio per
 Dinitiacum 152. 153
 Romanorum incantorum oppressio ab
 Aeduis 202. 203
 Romanorum mos in pugna committen-
 enda 425. 426
 Romanorum seruitutem excutere Gal-
 li conau-

I N D E X

<i>Romanantur</i>	67.68	<i>tes suos liberat Curio</i>	352.359
<i>Romanorum timor apud Aeduos</i>	11.	<i>Sacramentū militare ut soluitur</i>	359
<i>12 apud Barbaros</i>	91.92	<i>Sacramenti redemptione, pecuniae co-</i>	
<i>Romani obmurmurans Alexandrino-</i>		<i>gendae inuentum</i>	423
<i>rum principes</i>	445	<i>Sacramento rogare 145. dicere</i>	329
<i>Romanos in Gallia inneterascere indi-</i>		<i>Sacrati uiri a Capua decem ex Caes-</i>	
<i>gnantur Belgae</i>	42	<i>rianis caesi</i>	418
<i>Romani exercitus consularis sub in-</i>		<i>Sacrificia ueterum Gallorum 155. 156</i>	
<i>gum missiuitio</i>	9	<i>Sacrificiorū iterdictio grauisima 154</i>	
<i>Romani imperij dignitas ut conserue-</i>		<i>Sagittarij Galli</i>	394
<i>tur</i>	467.468	<i>Sagittariorum & funditorum Tom-</i>	
<i>Romanae naues ad Massiliam</i>	309	<i>peianorum caedes</i>	427
<i>Romanarum legionum plus quam hy-</i>		<i>Sagittarum triginta millia in castris</i>	
<i>perbolica laus</i>	596	<i>Caesarianum coniecta</i>	399
<i>Romanum praesidium crudeliter ab</i>		<i>Saguntinorum signa</i>	572
<i>Aedujs interfectum</i>	300	<i>Salinarum stagnum</i>	559
<i>Ros pellibus, quibus naues tegebantur,</i>		<i>Salena op.</i>	367.474
<i>exceptus</i>	373	<i>Salonarum conuentus 367. oppugna-</i>	
<i>Roseillus & Aegus Allobroges fratres</i>		<i>rio, ibid.</i>	
<i>a Caes. ad Pope. deficiunt 402. 403</i>		<i>Salsum flu.</i>	570
<i>Rostius praetor Pompeium Caesari</i>		<i>Salus Pyreneus Castulonensis</i>	297
<i>purgat</i>	278	<i>Salus, pro mari</i>	548
<i>Rostia actuarijs nauibus Vatinius im-</i>		<i>Sali & nauisae molestia</i>	382
<i>ponit</i>	475	<i>Sallustii ad Cercinnam insulam go-</i>	
<i>Rumoribus incertis saepe Galli ser-</i>		<i>sta</i>	528
<i>uiunt</i>	85	<i>Salutatio militaris</i>	556
<i>Rumorum coercendorum ratio</i>	158	<i>Salutem omnium paucis committi, gra-</i>	
<i>Rumoris incrementum 349. 350. Us-</i>		<i>ue ac miserum</i>	454
<i>de Fama</i>		<i>Samarobrina op.</i>	121. 135. 140
<i>Ruspina op. 503 primum ad amicitia</i>		<i>Samarobrinenſe Gallorum concilium</i>	
<i>Caesari accessit in Africa</i>	524		121
<i>Rutheni Aruernis conciliantur</i>	178	<i>Santonum populi 70. Tolosatiū uicini 7</i>	
<i>Rutilius Lupus praet. Pompeianus 288</i>		<i>Sapiens & timidus quare uideri non-</i>	
<i>Aethiae praef.</i>	400	<i>numquam uoluerit Caesar 519. 520</i>	
S		<i>Sarsura op.</i>	549
<i>ABINI legaticūlatio 74. 75</i>		<i>Sasales Cori regis filius, inter Pompei</i>	
<i>Sabin flu.</i>	51	<i>copias</i>	365
<i>Sabura Iubae regis praefectus</i>		<i>Saserna praefectus Leptisanus 504. 518</i>	
<i>357. 530. eiusdem stratagema</i>		<i>Sata manus</i>	398
<i>359 mors</i>	563	<i>Saturnini & Graecorum casus</i>	279
<i>Sacerdotum auctoritas</i>	196. 490	<i>Saucii etiam milites in pugna resistere</i>	
<i>Sacerdotes Galliae Druides</i>	153.	<i>coquuntur</i>	65
	154. 155	<i>Sauciorum suorum cura Labieno 512</i>	
<i>Sacramentum apud se dicere Domitia-</i>		<i>Saxeaplumia</i>	530
<i>nos militi Caesar iubet 287. 288</i>		<i>Scaevae centurionis scutum 230. fra-</i>	
<i>Sacramenti Domitiani religione mili-</i>		<i>minitus confissum</i>	399
		<i>Scaldum</i>	

I N D E X

<i>Scaldus flumen</i> 165	<i>Scaphae</i> 99	<i>Caesariani</i> 330
<i>Scapula rogo exstructo sibi exitum pa-</i> <i>rat</i> 590		<i>Scutata & cotrata prouincia</i> 298
<i>Sceleratum Caesarē uocat Scipio</i> 523		<i>Sebusiani pop.</i> 7.216
<i>Sceleris conscientia</i> 68.493		<i>Seclio opidi Aduatici uendita</i> 62
<i>Scipio iussu Iubae regis uestitū mutat</i> 537. elephatos ad pugnam assuefacit 516. imperatorem se appellat 334		<i>Secundary, secundas legionu milites</i> 430
<i>Scipio Pompeii sauror & affini</i> 274- 401. 418. 419. cum Petreii & La- bieni copiu suu coniungit 514		<i>Secundu diu rebus cur scelerati impu-</i> <i>ne uti permittantur</i> 10
<i>Scipionu copias</i> 499. <i>sententia de Pom-</i> <i>peio & Caesare</i> 273		<i>Seditiois Romanoru cura Caesari</i> 498
<i>Scipionu largitio & auaritia</i> 324. dili- gentia ac celeritas 387. turpis fuga ac clades 388. 526		<i>Sedulij Lemouicum duci mors</i> 233
<i>Scipionis commiseratur Caesar</i> 504		<i>Seduni Galli</i> 63. 64
<i>Scipionu legionarij multi ad Caesarē</i> <i>deficiunt</i> 534. Eius oratio ad ca- ptiuos Caesarianos 528. crudelitas aduersus eosdem 529		<i>Sedusii Germani</i> 39
<i>Scipionu acies ad pugnam instructa</i> 531. 532. 538. Eiusdem uictori- ola 540		<i>Segni pop. Germanias</i> 164
<i>Scipionu p̄sidiū Caesar interficit</i> 550		<i>Segonax rex</i> 119
<i>Scip. legatos Caes. de pace mittit</i> 498		<i>Segontiaci Britannias pop.</i> ibid.
<i>Scipioni supplicat furs Iuba rex</i> 531		<i>Segouia, op.</i> 484
<i>Scipionem unum esse populi Rom. im-</i> <i>peratorem, Considij uox. Imperatorē</i> <i>non agnoscit Scipionem captiuus cō-</i> <i>turio Caesarianus</i> 501. 528		<i>Seipiu occidere nequit Iuba rex</i> 563
<i>Scipionu milites ad unū oēs caesi</i> 557		<i>Sementes facere</i> 2
<i>Scipionu mors</i> 564		<i>Senatores Romani in Caesaru potesta-</i> <i>tem redacti</i> 287
<i>Scorpio, bellicū istrumētū</i> 190. 518. 519		<i>Senatores tres ex sexcētū reliqui, quū</i> <i>genti milites ex LX. millibus</i> 59
<i>Scribonius Libo Achaicae classis Pō-</i> <i>peianae praefectus</i> 366. cū Caesare ad Oricum colloquitur 373. 374		<i>Senatus a popularibus suis interfectus,</i> <i>q̄ bellum cum Rom. gerere nollet</i> 73
<i>Scribonium Libonē Caesar iubet de pa-</i> <i>ce cū Pōpeio agere</i> 290. Vide, Libo		<i>Senatus omnis Venetus necatus, reli-</i> <i>quis sub corona uenditi</i> 73
<i>Scutum Scaguae centurionis C. CXX.</i> <i>foraminibus confectum</i> 399		<i>Senatus reuerentia apud Caesarē</i> 269
<i>Scuta & pila pro uallo posita</i> 589		<i>Senatus populoq. Ro. se Caesar subiu-</i> <i>cere uult, ut pacem cum Pompeio fa-</i> <i>ciat</i> 369. 370
<i>Scuta ex cortice facta, & uiminibus</i> <i>intexta</i> 61		<i>Senatusconsultum aduersus Caesa-</i> <i>rum</i> 270. 271
<i>Scutorum caelatura</i> 585		<i>Senatusconsultū extremū; dant operā</i> <i>magistrat⁹ ne respublica detrimētū</i> <i>capiat</i> 275. quando id fieret 277
<i>Scutus se a saxea pluuiā protegentes</i>		<i>Senectus apud Gallos et militat</i> 245
		<i>Senes bello inuitiles, Cimbrico bello</i> <i>apud Gallos comesti</i> 227
		<i>Senu honor propter peritiam</i> 212
		<i>Senones in fide Aeduarum</i> 146. 147
		<i>Senonū conscientia facinorū aduersus</i> <i>Romanos</i> 142. Eorundem motus 141. rebellio 146. deductio 146. 147
		<i>Sentica Heraclea Candanae subio-</i> <i>da</i> 416
		<i>Sensinae uiria</i> 382
		<i>Sensiro reliquos speramus quas nos som-</i> <i>niamus</i>

<i>rimus</i>	348	<i>Sicci⁹, seu Siti⁹, Iubae fines tuadit</i>	529
<i>Sequana flu.</i>	1	<i>Sicoris flu.</i>	298.304.318
<i>Sequanus ager optimus totius Gal-</i>		<i>Signorū cant⁹ ī bellū utilitas</i>	426.427
<i>liae</i>	28	<i>Signa militaria septuaginta quattuor</i>	
<i>Sequani Germanos in Galliam indu-</i>		<i>de Gallū capta</i>	233
<i>cunt</i>	153	<i>Signa militaria XXXII. Caesariana</i>	
<i>Sequani principatu deiciuntur</i>	153	<i>amissa</i>	418
<i>Sequanorum demissus animus</i>	34	<i>Signorum militarium conferendorum</i>	
<i>Sequanorū & Aeduarū factiones</i>	153	<i>mos Gallicus</i>	174
<i>Sequanorum miseria a Germanis</i>	22.	<i>Signorū militariū Pōpeianorū ad Cae-</i>	
<i>24. ab Ariuisto</i>	34	<i>sarē delatorū ingens numerus</i>	438
<i>Sequani Aedui subditi</i>	22.153	<i>Signiferi ignominia notati</i>	418
<i>Sequanos sibi Heluetij per Dumnori-</i>		<i>Signifer Pompeianus ad Caesarem</i>	
<i>gem conciliant</i>	6.7	<i>transfugiens</i>	577
<i>Serapion legatus</i>	439	<i>Silicense flumen</i>	484
<i>Sergius Galba Caesaris amicus</i>	268.	<i>Situs ingēs</i>	268
<i>63. Eius perplexitas</i>	64.65	<i>Socii de se bene meritos Romani non</i>	
<i>Seruus dominum iugulans</i>	577	<i>deserebant</i>	33.35.240
<i>Serui, pastores, armatur a Pōpeio</i>	288	<i>Solduorum deuotorum fides</i>	77
<i>Serui puberes armati Alex. bello</i>	444	<i>Solitudines circū ciuitates suas amans</i>	
<i>Serui puberes omnes in extrema neces-</i>		<i>Germani</i>	159
<i>sitate manumissi</i>	368	<i>Sontiates a Caesare uicti</i>	77
<i>Serui speculatores capti in crucem sub-</i>		<i>Soritia, op.</i>	539
<i>lati</i>	579	<i>Sortes & uaticinationes matrūsa. Ger-</i>	
<i>Seruos se mentientes milites, interfe-</i>		<i>manorū in proeliū inuendu</i>	38.40
<i>ci</i>	573	<i>Speciaria & militaria dona.</i>	400
<i>Seruilis tumultus in Italia</i>	29	<i>Speculae Hispaniae</i>	578
<i>Seruilis consul</i>	377	<i>Speculator Pōp. captus & occisus</i>	573
<i>Seruitutu condicio odiosa</i>	69	<i>Speculatores missi, suorum consilia ho-</i>	
<i>Sestertia C. militib⁹ donat Lōgin⁹</i>	478	<i>sti aperiuunt</i>	522
<i>Sesunij Romani dediti</i>	62	<i>Speculatorū cōprehensorū poena</i>	580
<i>Sauertus Caesaris 74. Vercingento-</i>		<i>Speculatoria nauigia</i>	99
<i>rigis</i>	76.77	<i>Spes aīos ac patientiā addit</i>	396.397
<i>Sex proelia uno die a Caesare facta</i>	399	<i>Spes una miserū reliqua</i>	360
<i>Sex. Caesar 343. Iulij Caesaris neces-</i>		<i>Sponte sua, hoc est per se</i>	6
<i>sarius & amicus, Syriae praefi-</i>		<i>Squillus index coniurationis</i>	480
<i>ctus</i>	490	<i>Stagnum salinūrum</i>	513
<i>Sex. Pōpeius frater, Cn. Pōpeij</i>	567.4	<i>Statinus Murci Caesaris legatus</i>	373
<i>fratre Cn. Pōpeio auxiliū petit</i>	568	<i>Stimuli in operibus bellicis</i>	323
<i>Sex. Quinctilius Var⁹</i>	287.348.349	<i>Stipendium duplex bene meritis Cae-</i>	
<i>Sibusates Aqtani Romani dediti</i>	80	<i>sar largitur</i>	400
<i>Sicambri</i>	93.94.169	<i>Stipendiū militū auertētes delati</i>	403
<i>Sicilia ac Sardinia a Caesare reci-</i>		<i>Stipendium uictores uictis imponunt</i>	
<i>piuntur</i>	292.293	<i>iure belli</i>	38
<i>Siccitatibus frumentum minus proue-</i>		<i>Storiarum usus in bellū</i>	334.335
<i>nient</i>	125	<i>Stramentis integuntur caesae Gallo-</i>	
		<i>rum</i>	138

Stratagema Ambiorigi 128. *Bello-*
uacorum 244. 245. 247. *Caesaris*
 205. *Domitii* 389. *Iubae regis* 359
Stratagema peditum pernicium equi-
tibus in pugna permiscendorum 421
Stratagema Pompeii in eruptione
 404. 405
Stratagema Saloniensium cinium ad-
uersus Octavianum 308. 309
Stratagema timoris simulandi 148. 149
Stratagema Vercingetorigis in fallen-
dis suis 188. 189
Structores ut se muniant a telis ho-
stium 333. 334
Styli caeci extra vallum confiti 319
Sub pellibus hiemare 372
Subcoactae thoracii genus ad vitanda
tela 394
Subsidiari, subsidium ferro 245
Sudes in bella paratae 511. 512
Suessiones Rhemorum fratres 43.
Rhemis attributi 240. *Caesari de-*
duntur 50
Sueni 39. *Germanorum bellicosissimi*
 82. *Rhenum transire moliantur* 27
Eorum delectus aduersus Rom. 93
Sueui, ne dii quidem pares 86
Sueui uestigales Ubii 84
Sulchitanorum multa a Caesare 505
Salmonenses Caesaris fructores 283
Sulpicius legatus Caesaris 319
Supplicatio Caesari delecta x v. die-
rum 61. 105
Supplicia apud Gallos 158
Supplicum ritus ad uictores exen-
tium 406
Supplicib⁹. Caesar libenter ignoscit 493
Surius Aedui captus 264
Sulla, alter Lentulus 274
Sulla intercessionem tribuniciam non
sustulit 274. 275. 276
Sulla praenomine P. Castrorum Caesa-
ri praefectus 398. *Eiusd. dexte-*
ritas *ibid.*
Sullae Fausti largitio 559
Sylvarum latibula & munimenta 32.

33. 80. 81. 91. 115
Syriacae res Caesaris 489

T

ABELLAE tres iudicum 420

T

Tabellarii Caesaris a Phar-
 nace intercepti 470

Tabellarii capti, manibus praecisis di-
missi 373
Tabernaculorum Pompeianor. luxu-
ries 428
Tabulae Graecae in Heluetiorum ca-
stris repertae 20
Tamefis flu. 114
Taleas 228
Talum intorquet Pompeius 593
Tabulae nouae 363. earum lex 377
Tarbelli pop. 80
Tarcondarius Castor ccc. equites
Pompeio suppeditat. 305
Tarracina op. 288 Tarraco op. 344
Tarraconenses ad Caes. transeunt. 310
Tarsus Ciliciae urbs 490
Tarusates Romanis dediti 77. 80
Tasgetius Carnutenis a suis ciuitibus
caeditur 122
Taurenta, Massiliensium castellum 338
Tauris insula 476. Taxi uenenum 164
Taximaguius rex 119
Tectosages Volcae 160. Tegea, op. 558
Tela ut uident milites 394
Temerarium Gallorum equitum ius su-
randum 218
Temerarium Pompeianorum iuramen-
tum, de non reuertendo in castra, ni-
si uictoria adepta 428
Temeritas Gallis innata 202
Temeritatu ac festinantiae exitus 308
Tempestas naues Caesaris affligens
 100. 113
Tempestatis incommodum in bonum
uersum 474
Tempestati caelestium uis 81. 103. 304. 305
Temporum spatia Galli non diem, sed
noctium numero definiunt. 157
Tencherorum bellum 82
Tensoriola Caesarianorum 530

I N D E X

<i>Tercestinarum oppressio</i>	353	<i>ni ab inimicis intercepti</i>	517
<i>Testamentū Ptolemaei regis</i>	437. 438	<i>T. Allieni ignominiosa missio</i>	535
<i>Testamēta pauore cōdūt Caesariani milites aduers⁹ Germanos pugnaturi</i>	28	<i>T. Ampij sacrilegium impeditur</i>	435
<i>Testudo pedum LX.</i>	330	<i>T. Baluētii primipilari mors</i>	128. 129
<i>Tetrarchia Deiotaro adimitur</i>	497.	<i>T. Caecilii centurionis mors</i>	303. 304
	498	<i>T. Labienus Caesaris legat⁹</i>	7. 53. 69
<i>Teutomatus Nitiobrigū rex</i>	194. 205		121. 163. Vide, Labienus
<i>Telutones & Cimbri 2. 29. a finibus Belgarum arcentur</i>	44	<i>T. Pulcio</i>	408
<i>Thamesis flu.</i>	114. 117	<i>T. Pulsonis centurionis inimicitia cum P. Vareno, eiusdemq. Pulsonis uir- tus</i>	133. 134
<i>Thapsus, op. 552. Eius custodes Caesar ignominiose mittit</i>	529	<i>T. Rebilus proconsul</i>	557
<i>Thapsitanorum angustiae. 513. multa a Caesare</i>	504	<i>T. Salienus centurio</i>	517
<i>Thebas Calen⁹ Caesarianus recipit</i>	400	<i>T. Sextius</i>	145. 206. 235
<i>Thabena, op.</i>	550	<i>T. Silius 47</i>	<i>T. Terrasidius 67</i>
<i>Thabenenses Caesaris auxilium inuocant.</i>	550	<i>T. Torius Italicensis, dux a legionibus quibusdam eligitur in odium Cas- sii</i>	480 (514. 484)
<i>Theologia Gallorū 155. 156. 157. 158 Germanorum</i>	158	<i>Tironis Caesariani & Labienici cōgref-</i>	
<i>Theophanes Pompeianus</i>	375	<i>Togata Gallia 253. 269 (sus 508</i>	
<i>Thermus praetor Pompeianus</i>	280	<i>Tolerare equos & equitatum</i>	397
<i>Theffalia in copiu Pompeii</i>	365	<i>Tolosa & Tolosates</i>	7. 76. 178
<i>Theffaliae & Aetoliae legati ad Caesarem</i>	386	<i>Torquatus Orici praefectus 370. eius mors</i>	504
<i>Theffaliae diuisio</i>	ibid.	<i>Torques aurei duo honoris ergo praefecto Cassianae turmae a Caesare dari</i>	
<i>Theffalia in Caesaris ditionē uenit</i>	419	<i>Tragula missa epistola</i>	136 (584)
<i>Theutomatus. Vide, Teutomatus</i>		<i>Traiectus Britanniae breuissimus</i>	107
<i>Theraces ad uitandos telorū ictus</i>	394	<i>Transrhēnani pop. Galliae domitiae fē- ma audita, legatos ad Caesarem mittunt.</i>	63
<i>Tiberius Nero Caesarianus</i>	460	<i>Trebonius legatus 297. proconsul. 488</i>	
<i>Tiberius Tullius</i>	577	<i>ui de tribunali deturbatus 377. eius- dem mira in rescindendo operibus in- dustria 339. humanitas</i>	377
<i>Tignum, op. Caesaris studiūsum</i>	280	<i>Trecēti, qui Vero ac Scipioni pecunias contulissent, uno nemine pecunia im- perata Caesar ignoscit</i>	560. 561
<i>Tugurinus pagus</i>	8. 9	<i>Tres aut quattuor milites Caesariani duo milia Numidarum in fugam uertunt.</i>	546
<i>Timor misericordiae nō recipit in sumo piculo 191. mētē hominis eripit.</i>	455	<i>Treuiri 26. 27. 69. equitatu ceteris Gallis praestant</i>	57. 108. Germanos aduersum Romanos sollicitant 107. 171. 145. eorum furcia 253. cla- des
<i>Timoris excusatio ac praetextus 28. eius uanitas 361. uis 171. 361. Eius simulacri astus 28. 138. 343. 149. 150</i>			150. 206. 204
<i>Timorem a Germanis, militibus suis adimit Caesar</i>	30		
<i>Tisdra opidum</i>	523. 557. 563		
<i>Tisdritanorum multa a Caesare</i>	505		
<i>Tuturij Sabini trepidatio</i>	125. 126. 127		
<i>Tuti duo Hispani adolescētes Caesaris</i>			

Trio-

Triarj infelicitas 494
 Triboces Germani 39
 Tribuni militum & centuriones Afrani
 niani ad Caesarem deficientes 327
 Tribuniciae contentiones 489
 Tribuniciae intercessionis violatio 277
 Tribuni pl. ad Caesarē fugiunt 275
 Tribuni pleb. octavo demum mense ra-
 tiones exigebant 273
 Tribuni quidam militum a Caesare
 ignominiose dimittuntur 534. 535
 Tributum in capita singula servorum
 ac liberorum impositum 385
 Triginta sex annos militans centu-
 rio 529
 Triginta eqtes Galli, duo millia Mau-
 rorum equitum repellunt 502
 Trinobantes, Britannorū ciuitas 118
 Triūphus Caesaris ornāmēta 516. 517
 Triūphus Pompeianorum ante victo-
 riam 419. 420
 Tubae soni non exauditi malum in re
 ceptu canendo 205
 Tubero ab Albio Vero appulsu litoris
 Africani prohibetur 293
 Tulingi pop. 418 Tullius legatus 578
 Tullij Rufi Quaestorij mors 556
 Turinū, opid. & Turini a Milone
 sollicitantur 378
 Turios Coelius sollicitans interfi-
 citur ibid.
 Turmae procliales nimis densae esse
 non debent 249
 Turones pop. 62. 176
 Turpem cam ingressi, ne frustra fuisse
 uideātur, per aliquid designāt 377
 Turri altius tuto attollendae rō 334
 Turci latericia 333 (uent 60. 61
 Turres bellicas Rom. quo uolūt promo-
 sarianis excitatae 131
 Turris Phari admirabilis 440
 Tusciani caedes 410
 Tympanorum in adiū spontaneū so-
 nus 436
 Tyrannus Caesar in fidem recipit 490

V

ACALOS seu Vualis flu. 87
 V Vacca, opidum 548. 549
 Vadabilem Sicorim flu. efficit
 Caesar 311
 Valerius adolescens 589
 Valerius Flacc^{us} legatus Caesaris 292
 293. eius mors 399
 Vallus in masculino genere 340 5. 444
 Vangiones Germani 39
 Varro legatus Pompeij 297
 Varroni cohortes a Carmonensibus
 eiciuntur 342
 Varronis fides erga Caesarē animus .
 340. dedito 343. Eius lenitas 341
 Varus in Africa 542. Iubae resistere
 non audet 362. eius fuga 355. 542
 Varus flu. 318 Vasa conclamare 314
 Vastitatem circū se amant Sueni 83
 Vatinius Caesarianus 431. eius uirtus
 & uictoria aduersus Octauium 475.
 476. 477
 Vatiniariorū militū fortitudo 476. 477
 Vatuca castellum, & Vatuensis cla-
 des 165. 167
 Ubij 83. auxilium contra Suenos a Ro-
 manis petunt 91. Sueni uel ligales
 84. Caesaris conciliati 93. 150. 151
 Uebū, op. 571. incensum 585
 Velligalia Hispalēsis^{is} remitti Caesar
 a pop. Rom. impetrauerat 595
 Velligalium multiplicatio 384 385
 Vellones pop. 297
 Vedeliacus Coti frater 195
 Vellaunii 224
 Vellaunodunum, opidum, deditur 180
 Velocissimum potestas 44
 Velorum nauibus inutilium reddendo-
 rum ratio 72
 Venationum exercitium & laus 158.
 162. Eius studiosi Sueni 82
 Venetia urbs Galliae maritima 69
 Veneti Galli 67. Romani dediti 62
 Venetorū senatus a Caesare necas^{us} 73
 Veneti belli confectio 73. 95
 Ventisfonte, opid. 585
 Ventus

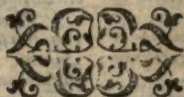
Vetus Caes. uelut ad nutu seruies 381	Vibullius Rufus Pompeianus 388.
Veragri Galli 63. Verbigenus pag ^o 19	287. 295. 297. 369. 370
Vercingetorix Celtilli filius 176. rex a suis appellatur 176. eius cōsilia 183. prodicionis accusatur 186. 187. 188 eiusdē res. 193. 197. 198. 215. 216. 230. 231. 234. Caesari dedit 234	Victori auctoritas adest 462
Vereri nauib. hoc est male timere 112	Victorum in uictos potestas 26
Vergasillaunus Aruernus. Gallicarum copiarum dux. 225. 231. cap ^o 233	Victi ut a uictoribus pacem supplices petant. 466
Vergilius Petraricus Pompeianus Tha psi praefectus 516. 517. 552. dat se Caninio 563	Victoria non praesumenda solum, sed cogitandum etiam ut paretur 420
Vergiliarum signum confectum 530	Victoriae Caesaris nuncij terror hospi bus 431. 432
Vergobretus magistratus Aeduorum 12	Victoriae condicio expendenda 411. 412. 413
Vernacularū legionū duarū robur. 570	Victoriae gloria 249
Verocasses. seu Velocasses. pop. 44	Victoriae simulacrū se conuertēs 435
Verodocius 5	Victoriae spei stimulus 80
Veromandui 44. 51. 56	Victoriam non quālibetq. Caesar uole bat, sed incruentam & mitem 318. 519. 520
Versaonenses 585	Victoriam certo sibi praesumis Pom peius 412. 419. 423. 429
Vertico Nervi p̄fuga ad Caesare 135	Victū se fatetur Afrani ^o Caesari 325
Vertiscus Rhemorum praefectus occi ditur 245	Vicorum ac castellorum grauamina 335. 386
Vesontis, Sequanorum, op. 27	Vienna, opidum 179
Vestitus regius Deiotaro a Caesare re stitutus 492	Vinum ad se inferri nolunt Nervi 51
Vestitu insigni utebatur Caesar in proe liis 233	Vino Sueui non utuntur 83
Veteranus exercitus 557	Vinū & Nardum idētidem sibi in fundens Scapula mori certus 590
Veteranarum legionum fiducia 520	Vires & magnitudo corporis ut pa rentur 82
Veterani militis Caesariani, ad Labie num insultabundum uerba 508	Virilitas Romanis negotiatoribus in Ponto exspecta 493
Veterani militis mira aduersus elo phantum fortitudo 555	Virorum potestas aduersus uxorem & liberos olim in Gallia 157
Veterani milites Caesariani, in naue capti, ad Scipionem deducti, & ma le multati 528. 529	Viridomarus Aeduus 200. 209. 210
Veteranorum hortatio 554	Viridomix Vnellorum rex 73. 74
Veteranorum militum irritatorum grauis ultio 556. 557	Virtus naturae incommodū uincēs 475
Veteranorum militum prudentia & fortitudo animi 382. 383. toleran tia 514. Vide, Milites.	Virtuti multa concedenda 402. 403
Vetustati opidi Massiliensium, Caesar desert 345	per Virtutē iterfecti uideri uolūt Iuba & Petrei seipsos conficientes 563
Vexilli proponendi tessera 54	Virtutem suorum militum Caesar ho norat 399. 400
	Virtute non dolo certare soliti Galli 548. item Heluetii 9
	Virtute Romani Gallos superabāt 70
	Vita pecunia redempta 413
	Vitam

Vitam fidei posthabens Caesariani	99
militas capti	528. 529
Vitium facere	578
Viuos homines dijs sacrificabant Galli	
ueteres	156
Vlclles Hirus, Pompeianus	232
Vlla, opidum	486. 587
Ultio Romanorum militum	556. 557
Ulrsonis cupiditas	320
Vndecicesimam, undecicesimae legionis	
milites	
Vnelli pop.	62
Vocabulorum armamentorum imperi	
tiae malum in gubernatoribus	309
Vocates Aquitani Romanis dediti	80
Voccio, Noricorum rex	40
Vocontii pop.	7. 77
Vogesus mons	27
Volcatius Tullius, Caesarianus	399
Volcae, seu Volgae Arecomici	178. 216
Tethesages	62
Voluntatem etiam pro facto Caesar ac	
cipit	363
Voraginosum solum	586
Vota Gallorum	156
Vrbs ciuitati praefidio	183
Urbes a Caesare occupatae	279. 280
Urbes xx. Biturigum uno die incen-	
sae	183
Vri feras	162
Ufao, opidum natura munitum	595
Ufoeta op. a Caesare captum	550
Uspates & Tenchtheri Germani	13. 2
Umenis expulsi	84. Sicambri se iun-
gunt	
Usurae grauissimae	385. 386
Usurarum leuatio	363
Usus, rerum magister	334
Utica, op. 293. 356. 558. 559. 560	
Uticensis expeditio Curidni Caesa-	
riani	346. 347
Uticenses Caesaris amici	356. Eoribus
erga Catonem animus	552. 559
Utrum in bella usus	506
Uulgi infrequentia, & sanitas ciuitati exi-	
siosa esse non debet	203
Vulnera corporis regenda	351
Vulneribus procumbentes milites proe-	
lium redintegrant	52
Vultus Germanorum formidabilis	
Gallu in suis	28
Vultu Caesaris imperatoris sui mili-	
tes confortantur	507
Vallodunum, opidum, eiusq. obsidio	
& expugnatio	257
Vxores Arioniffi duae	43
Vxores communes apud Britannos	116
Vxores ducētes milites emolliunt	439
Vita, op. 526. 533. 538. 560	

Z

AMA, regia Iubae, illum ex-	
cludit	561. 562. 563
Zamenses Caesarē accersunt,	
qui se a Iuba rege suo tueatur	562
Zela, op. Ponti	494
Zetta, opidum	544

FINIS. INDICIS

1968

A. PANDIMIGLIO
RESTAURO - CODICI
PERGAMENE - STAMPE
Via Podere Rosa, 154

